

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ

ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕСУРСІВ І ПОСЛУГ

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 4–6 жовтня 2022 р.)

КИЇВ 2022

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004:001.101](082)

Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. 588 с.

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (4–6 жовтня 2022 р.), в яких висвітлені традиційні та інноваційні напрями у діяльності наукових бібліотек, актуальні питання розвитку бібліотечно-інформаційного потенціалу в сучасних умовах, найбільш гострі проблеми у бібліотечній сфері та шляхи їх подолання, результати наукових пошуків, пропозиції щодо вдосконалення діяльності бібліотек.

Розкрито теоретичні та прикладні питання організації і управління бібліотечно-інформаційним комплексом в умовах трансформації наукових комунікацій; цифрових бібліотечних технологій організації знань; електронних ресурсів бібліотек як складника інформаційної основи сучасного національного розвитку. Висвітлено, зокрема: питання трансформації українського книгознавства (до 100-річчя Українського наукового інституту книгознавства); традиції, перспективи формування, дослідження, цифровізація архівної та рукописної наукової спадщини; музична культура і музичні фонди бібліотек та архівів в умовах сьогодення; нові форми і методи дослідницької та інформаційної роботи, інтеграції та поширення біографічних знань у сучасній біографіці та біобібліографії. Низку матеріалів присвячено діяльності дослідників української діаспори; питанням збереження і вивчення єврейської друкованої спадщини України.

Видання адресоване працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам закладів вищої освіти.

Відповідальний редактор: О. М. Василенко

Редакційна колегія: Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України; О. М. Василенко – канд. іст. наук; О. В. Дзира – канд. іст. наук; М. Б. Закіров – д-р політ. наук, доц.; Л. В. Івченко – канд. мист.; Т. М. Коваль – канд. іст. наук; Г. І. Ковальчук – д-р іст. наук, прф.; К. В. Лобузін – д-р наук із соц. комунікацій, ст. наук. співроб.; В. І. Попик – чл.-кор. НАН України; В. М. Удовик – канд. іст. наук, ст. наук. співроб.; В. В. Черноіваненко – канд. іст. наук, ст. наук. співроб.; А. І. Шаповал – д-р іст. наук, ст. наук. співроб.

Автори несуть повну відповідальність за підбір та точність наведених фактів, цитат, власних імен, бібліографічних посилань та інших відомостей.

Затверджено до друку вченою радою Національної бібліотека України імені В. І. Вернадського (протокол № 5 від 08.09.2022 р.)

ISBN 978-966-02-9673-2(електрон.)

© Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, 2022

РОЗДІЛ 1

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС: СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 027.08:[001.895:004]:[930.25:069]

Онищенко Олексій Семенович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

академік Національної академії наук України,

доктор філософських наук, професор,

радник Президії Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

почесний генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: osony1933@gmail.com, onyshenko@nas.gov.ua

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙ І ТРАДИЦІЙ У БІБЛІОТЕЧНИХ РЕСУРСАХ І СЕРВІСАХ

Розглядаються питання впливу інформаційних революцій на бібліотечну сферу; цифровізації бібліотек; гармонізації бібліотечних ресурсів і сервісів; зближення бібліотек, архівів і музеїв на цифровій основі; формування цифрової компетентності у бібліотечних працівників, ролі бібліотек в інформаційному забезпеченні реалізації Програми «Цифрова Європа».

Ключові слова: інформаційна революція, цифровізація, гармонізація, бібліотечні ресурси, бібліотечні сервіси, цифрова компетентність, «Цифрова Європа».

Бібліотека – природжений носій грамотності, яка є первинним чинником освіти, культури, науки, технологій – незамінимих рушіїв цивілізаційного розвитку. Суть грамотності полягає в умінні закріплення з допомогою знаків інформації на якихось речах і передачі її у просторі і часі. Вимоги до грамотності змінюються разом із зміною способів закріплення і передачі інформації. А від типів грамотності залежать види інформаційної продукції, скарби яких збирають, бережуть і поширюють бібліотеки. Тому новий тип грамотності спричиняє наповнення бібліотек новим інформаційним ресурсом, що відкриває їм нові шляхи підвищення соціокультурної значущості.

Масштабним історичним прикладом цього був період переходу від рукописання до друкарства. Друкарство змінило ручний спосіб фіксації інформації на механічний, а тиражування від виготовлення одиничних примірників довело спершу до сотень, а незабаром – до тисяч, а з удосконаленням видавничої техніки – і до мільйонів (особливо газет і журналів). Бібліотеки постали перед випробувальним викликом: освоїти цей колосальний ресурс і процвітати чи відсторонитися від нього і звузитися до рукописних колекцій? Мудрі бібліотекарі (недарма ж вони присвятили своє життя справі збору і поширення знань!) знайшли вихід у поєднанні рукописних і друкованих джерел. Зросли видове багатство, якість фонду і сервісний потенціал бібліотек.

Бібліотеки на століття стали вогнищами культури і створили ефективну інформаційну мережу. Зауважимо – найпершу інформаційну мережу.

У наш час відбувається перехід до нового типу грамотності – цифрової. Цифровізація пронизує всі сфери життя. Інформація тепер виробляється, закріплюється, накопичується, передається, використовується у цифровому форматі. Рукописання і друкування залишаються і вони, мабуть, не зникнуть ніколи. Але основна інформаційна продукція все більше стає цифровою. Знову перед бібліотеками виникла проблема освоєння нового типу інформаційної продукції, побудованої по новому (цифровому) типі грамотності, а значить поставити цифрову продукцію на місце основного робочого матеріалу, не втративши при цьому здобутки традиційних видів інформації у вигляді рукописів і творів друку.

Тут бібліотекам доводиться одночасно розв'язувати три стратегічно важливі завдання. На першому плані – гармонізація всіх видів бібліотечних ресурсів на всіх носіях інформації. Бібліотеки повинні з однаковою ретельністю збирати, накопичувати, зберігати, опрацьовувати, розповсюджувати рукописну, друковану, електронну інформаційну продукцію, забезпечувати гармонійне поєднання її в ресурсному фонді. Недопустимо помилковим було б її роз'єднання. Воно спричинило б втрату бібліотеками ролі універсального центру інформаційних ресурсів. За таких обставин найімовірніше те, що накопичення і функціонування цифрових документів відбуватиметься поза межами бібліотек.

Ідеальним варіантом виходу з цієї ситуації було б безперервне повне сканування і архівування національного сегменту Інтернету. Розподілено і скоординовано це могли б здійснювати національні універсальні бібліотеки імені В. І. Вернадського, імені Ярослава Мудрого, імені Василя Стефаника. Галузеві національні бібліотеки опрацьовували б свій сегмент, а регіональні – свій. Теж саме стосується і соціальних мереж. У цифровій інформаційній сфері криється колосальний золотий ресурс для бібліотек, який за умов його освоєння підніме їх значення на кілька щаблів вище. Бібліотеки Інтернет покоряють в'яло. Звичайно, дається взнаки хронічне недостатнє технічне, технологічне, фінансове забезпечення. Але це не повинно стримувати волю і пошук бібліотекарського співтовариства у справі оволодіння цифровим простором. Від цього залежить майбутнє бібліотек. У ролі лише носіїв традиційної грамотності і традиційних видів інформації вони неминуче відійдуть на периферію суспільного життя.

Цифровізація – п'ята інформаційна революція, якщо першою інформаційною революцією вважати виникнення мови, далі йдуть революції рукописання, друкарства, електротехнічних засобів масової інформації. Кожна з них породжувала кризу попередніх форм інформаційних устоїв. Але людство навчилося долати ці кризи шляхом поєднання або гармонійного співіснування традиційних і нових способів виробництва і передачі інформації. Інформаційних процес збагачувався. У людства зростали можливості накопичення і використання знань і досвіду.

Бібліотеки включилися в історичний інформаційний процес на етапі розвинутого рукописання. Скрипторії (заклади написання і переписування книг) були тоді одночасно і бібліотеками. Потім відбулася інтеграція в бібліотеках

рукописних і друкованих творів. Нині життєво важливою для бібліотек є інтеграція в них усіх видів інформаційних ресурсів на всіх носіях інформації. При цьому слід врахувати промахи бібліотек у відносинах із засобами масової інформації, породженими четвертою (електротехнічною) інформаційною революцією – радіо, кіно, телебаченням, тощо.

Якщо твори друку бібліотеки відразу включили в свої фонди, то радіо-кіно-теле матеріали залишилися поза їх сферою. Звичайно, не все з продукції цих ЗМІ могло надійти в бібліотеки. Але, принаймні, текстові матеріали цілком вписалися б у бібліотечні ресурси і збагатили б їх свідченням про життя відповідного часу. А так текстові архіви радіо, кіно і телебачення існують окремо. До них масового доступу подібного до бібліотечного немає. Контент ЗМІ, особливо радіо і телебачення, дуже швидкоплинний. Тексти радіо і телепередач після оприлюднення не стають масово доступним матеріалом. В бібліотеках вони були б постійним робочим елементом фонду. Для ЗМІ це дало б додаткове джерело збудження інтересу до них. Цифрові інформаційні технології дають можливість вирішити це питання на користь обох сторін. Настав час для «історичних» переговорів бібліотек з традиційними ЗМІ про зберігання і використання в бібліотеках архівів їхнього текстового контенту. Відкрився б ще один потужний канал поповнення бібліотечного ресурсу і популяризації тих же радіо і телебачення.

Для бібліотек цифрова інформаційна революція і загрозовий виклик, і велика благодать. Вона, з одного боку, скорочує кількість рукописних і друкованих матеріалів і тим самим звужує традиційну бібліотечну документну базу, а, з другого, дає необмежені можливості для зосередження в бібліотеках в електронній формі всіх видів документів, зокрема й масу тих, що досі були базовими одиницями архівних і музейних фондів. Цифрові варіанти архівних і музейних об'єктів без проблем вписуються в бібліотечні фонди, як і навпаки, при тому не займаючи багато місця. Грані між бібліотеками, архівами і музеями в цифрову епоху стираються. Це створює простір і для взаємозбагачення, і для конструктивної конкуренції. Найбільший успіх матиме та сторона, яка найбільше проявить ініціативи і винахідливості. У всякому разі бібліотеки можуть масштабно збагатити свої інформаційні ресурси.

Збагачення фонду – неодмінна стратегія бібліотек. Вони як і банки: тим авторитетніші, чим більший у них ресурс. Тому гармонізація традиційних і нових ресурсів у бібліотеках завжди обов'язкова. Інформаційні революції цьому учать. Особливо нинішня – цифрова. З неї ми повинні вивести уроки для своєчасного освоєння наступної – квантової інформаційної революції, яка обіцяє нові простори для інформаційного обігу. Бібліотеки уже сьогодні повинні націлитися на освоєння квантових комп'ютерів, технологій, мереж.

А сьогодні збирати в бібліотеку всі види документів. Неприпустимо забуття чи недооцінка рукописних творів. Їх ще не мало. І в них фіксуються не другорядні речі. Книг, газет і журналів стає менше. Але відбуваються спалахи вибухів аркушевої продукції, особливо під час виборчих, політичних, культурних, інформаційних кампаній. В інформаційному обігу зростає кількість образотворчої продукції. Якщо не оригінали, то їх цифрові копії бажані в

бібліотечному фонді. Ширяться аудіовізуальні книги. Але скільки їх у бібліотеках? Відбувається зсув від аудіо до візуального представлення інформації. Наскільки це враховується при комплектуванні бібліотечних фондів? Цифрова продукція повинна осідати в бібліотеках у вигляді баз, банків, репозитаріїв, загалом масивів інформації.

Сучасна інформаційна революція, яка є рушієм цифровізації суспільства, владно вимагає і цифровізації всього внутрішньобібліотечного життя. Це – друге стратегічно пріоритетне завдання для бібліотечного співтовариства. У наш час успішною може бути лише організація з суцільно цифровізованою структурою. Тим більше це важливо для бібліотек, які за призначенням покликані бути провідниками цифровізації. Признаймося, що внутрішня цифровізація бібліотек відстає від цифровізації зовнішніх зв'язків. А це збіднює можливості дистанційного обслуговування. Враховуючи, що нині відвідувач бібліотеки переважно віддалений, є загроза скорочення числа її користувачів, бо бібліотека не в змозі оперативно, повно і якісно задовольнити їх запити через недостатню комп'ютерну взаємодію між підрозділами.

Особливу увагу слід звернути на комп'ютеризацію комплектування, опрацювання документів, систематизації, аналізу, синтезу, експертизи інформації, що міститься в них. Саме аналітично-синтетико-експертною продукцією бібліотеки підвищують нині свою привабливість для користувачів і шанувальників. Фонд бібліотеки все більше повинен перетворюватися на упорядковану, комплексну, багату змістом цифрову і оцифровану базу даних, з якої нескладно взяти фактологічну, довідкову, реферативну і аналітичну інформацію на відповідний запит. Пора всю бібліотечну логістику вибудовувати на цифровій основі.

Безумовно, для високої цифровізації бібліотечної сфери потрібні компетентні у цифрових справах кадри, здатні постійно удосконалювати свої знання і навички, освоювати нову цифрову техніку і цифрові технології, вчитися самому і навчати цифровій мудрості користувачів. Найкраще їх готувати в процесі безпосередньої бібліотечної діяльності. І це третє з головних завдань бібліотек у сучасний період. Навчальні заклади дають основи і орієнтири, а мистецтво теоретичної і практичної цифровізації відточується в атмосфері бібліотечного середовища.

На жаль, системне підвищення цифрової компетентності співробітників бібліотек ще не склалося. Частіше всього кожен з них самотужки удосконалює свій рівень цифрових знань і навичок. У бібліотеках слід запустити низку постійно діючих форм цифрового навчання: семінарів, практикумів, тренінгів, обміну досвідом, ознайомлення з новими цифровими технологіями, демонстрацій нових цифрових апаратів, тощо. Бібліотекар ХХІ століття – це приклад цифровізованого працівника. А бібліотека – зразок «розумного» закладу, де гармонізовані всі ресурси і сервіси.

У Європейському Союзі з 2021 р. діє Програма «Цифрова Європа», яка ставить за мету забезпечення широкого використання цифрових технологій у суспільстві шляхом розбудови мережі інноваційних цифрових хабів.

Україна приєдналася до «Цифрової Європи» 05.09.2022 р. Серед основних ключових ключових проєктів Програми на четвертому місці після суперкомп'ютерів, штучного інтелекту і кібербезпеки стоїть стимулювання масового освоєння передових цифрових навичок. Бібліотеки природою своєю зобов'язані взяти активну участь у реалізації цього завдання, бо вони від зародження виконують роль центрів інноваційних знань і умінь.

UDC 027.08:[001.895:004]:[930.25:069]

Oleksii Onyschenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Advisor in Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Honorary scientist of Ukraine,

Honorary general director of,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: onyshenko@nas.gov.ua

TNE PROBLEM OF HARMONIZING INNOVATIONS AND TRADITIONS IN LIBRARY RESOURCES AND SERVICES

The article studies the information revolution's influence on the library sphere; the digitalisation of the library, harmonizing of library resources and services; digitally uniting libraries, archives and museums; building digital competence amongst library workers, enhancing the role of libraries under the Program «Digital Europe».

Keywords: information revolution, digitization, harmonizing, library resources, library services, digital competence, «Digital Europe».

УДК 02:005.963]

Бачинська Надія Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>,

кандидатка педагогічних наук, доцентка,

завідувачка кафедри інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: n.bachynska17@gmail.com

ДОМІНАНТИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА, АРХІВНА СПРАВА»

Репрезентовано домінанти освітнього процесу підготовки фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на факультеті PR, журналістики та кібербезпеки у Київському національному університеті культури і мистецтв у сучасних умовах.

Ключові слова: здобувач вищої освіти, освітній процес, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Київський національний університет культури і мистецтв.

Більш як півстолітній досвід підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної сфери у Київському національному університеті культури і мистецтв (далі КНУКіМ), насамперед, дозволив сформуванню сталі традиції, а з

іншого боку, фундаменталізувати професійне навчання, інтегрувати в освітню діяльність інноваційні методи, сучасні технології та цифрові інструменти.

Питання підготовки фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у Київському національному університеті культури і мистецтв об'єктивно вивчається та розглядається критично викладачами та керівним складом університету, що сприяє модернізації змісту освіти, запровадженню інноваційних підходів, накопиченню різних педагогічних парадигм, диджиталізації освітнього процесу. Також розробці нових освітніх програм, які є привабливими для абітурієнтів, орієнтовані на потреби ринку праці та формують компетентності, необхідні для сучасного, конкурентноспроможного випускника.

Серед істотних доміант якісного освітнього процесу для спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» нами виокремлено:

- ❖ *студентоцентричність*, що передбачає постійний прогрес внутрішньої системи якісної діяльності;

- ❖ *інтерактивність*, що зумовлює постійну партнерську взаємодію усіх учасників ОП;

- ❖ *компетентнісний* підхід, який визначає ефективний ОП не за кількістю опанованих знань, а їх глибиною;

- ❖ *когнітивність*, тобто розвиток таких якостей, як атрактивність, креативність, комунікабельність, динамічність тощо;

- ❖ *регулярне оновлення змісту освітніх* (освітньо-професійних та освітньо-наукових) *програм*, адже підготовка у КНУКіМ здійснюється на всіх чотирьох рівнях;

- ❖ *стандартизація змісту освіти* (особливо вагомий внесок у дослідження цього питання зробили Н. Бачинська, О. Збанацька, Т. Новальська, Ю. Палеха, А. Соляник, В. Спрінсян);

- ❖ *інтеграція ОП* із практичною діяльністю (дуальна освіта спонукає до зближення з виробництвом);

- ❖ *перманентний розвиток науково-освітніх шкіл*, що включає у наукову діяльність бакалаврів, магістрів і аспірантів із першого року навчання через проведення прикладних досліджень, участь у наукових конференціях тощо;

- ❖ *неперервне удосконалення дидактико-методичних засад* фахової вищої освіти;

- ❖ *цифровізація ОП*, що сприяє адаптації цифрових інструментів, серед яких – хмаро орієнтовані технології, соціальні мережі та популярні месенджери, у соціальну комунікацію системи «здобувач вищої освіти – викладач – університет»;

- ❖ *конституціювання віртуального освітнього середовища* (усі навчальні матеріали перенесені в е-форму і, відповідно, більш гнучка система сертифікації отриманих знань і засвоєних навичок);

- ❖ *наукове осмислення нової парадигми фахової вищої освіти та її перспективи* задля підготовки конкурентноспроможного і запитуваного на ринку праці спеціаліста (особливою актуальністю вирізняються дослідження таких знаних педагогів, як Н. Бачинська, О. Воскобойнікова-Гузєва, І. Давидова,

Т. Гранчак, В. Загуменна, Н. Кушнарєнко, О. Мар'їна, Т. Новальська, Г. Шемаєва);

❖ *створення більш гнучкого ОП* задля реалізації академічної мобільності, що сприятиме перенесенню кращого закордонного досвіду на український ґрунт;

❖ збільшення доступу до *рівних освітніх можливостей*, у тому числі інклюзивна освіта;

❖ *безперервне навчання упродовж усього життя* (реалізація можливості підвищення кваліфікації з отриманням відповідного сертифікату).

Отже, істотними домінантами якісного освітнього процесу для спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на факультеті PR, журналістики та кібербезпеки у Київському національному університеті культури і мистецтв у сучасних умовах визначено: студентоцентричність; інтерактивність, компетентнісний підхід; креативність; регулярне оновлення змісту освітніх (освітньо-професійних та освітньо-наукових) програм; стандартизація змісту освіти; інтеграція ОП із практичною діяльністю; перманентний розвиток науково-освітніх шкіл; неперервне удосконалення дидактико-методичних засад фахової вищої освіти; цифровізація ОП; конституціювання віртуального освітнього середовища; наукове осмислення нової парадигми фахової вищої освіти, більш гнучкий ОП; рівні освітні можливості; навчання упродовж усього життя.

UDC 02:005.963]

Nadiia Bachynska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3912-7108>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: n.bachynska17@gmail.com

DOMINANTS OF THE EDUCATIONAL PREPARATION PROCESS OF THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SPECIALTY 029 «INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS»

Dominants of the educational process of training specialists in specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs» at the Faculty of PR, Journalism and Cyber Security at the Kyiv National University of Culture and Arts in modern conditions are represented.

Keywords: higher education applicant, educational process, specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs», Kyiv National University of Culture and Arts.

УДК 02:005.963]:025

Бойчук Неля Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7038-7376>,

старша викладачка,

кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: nab2012@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ – КЛЮЧОВИЙ ЧИННИК ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»

Обґрунтовано нагальну необхідність активізації взаємодії викладачів на всіх рівнях і напрямках як ключового чинника якісної підготовки фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у сучасних умовах.

Ключові слова: взаємодія, освітня підготовка здобувачів вищої освіти, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Київський національний університет культури і мистецтв.

Ст. 3 «Державна політика у сфері вищої освіти» Закон України «Про вищу освіту» регламентує гармонійну взаємодію «національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави» (П. 3.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>). Реформування системи вищої освіти в Україні нині відбувається у складних умовах несприятливих зовнішніх впливів. «Потужним поштовхом до запровадження дистанційних форматів навчання здобувачів вищої освіти, що включало оптимізацію навчальних методів та комунікаційних інструментів (зокрема соціальні мережі та спеціалізовані освітні платформи) запровадження інтерактивної взаємодії між ключовими суб'єктами навчального процесу, стали карантинні обмеження 2020–2022 рр.» (с. 253. URL: file:///C:/Users/Oksana/Desktop/2022/2021/3-08/MOJA/statti/2022/BV-1-2022/28.06.22%20_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2_%202022.pdf).

Актуалізація і модернізація підготовки здобувачів вищої освіти (ЗВО) спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС), яких готує факультет PR, журналістики та кібербезпеки Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ), спонукає до вишукування оптимальних резервів. На наше переконання, у нинішніх умовах воєнного стану активізація взаємодії викладачів ІБАС на всіх рівнях освіти є ключовим чинником якісної підготовки здобувачів спеціальності 029. «Фактично на кожному науковому заході окрема секція конференції чи круглий стіл присвячені вивченню перспектив і стратегій розвитку ІБАС у багатовимірному інформаційному розвитку як фундаментальної засади функціонування інформаційної, бібліотечної та архівної галузей України, адже без висококваліфікованих спеціалістів, здатних до самоосвіти упродовж життя, немислимий подальший прогрес бібліотечно-інформаційної сфери загалом» (с. 134 URL: file:///C:/Users/Oksana/Desktop/2022/2021/3-08/MOJA/Zarob/2021/Nelia/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%20%D0%9E%D1%81%D0%BB%D0%BE.pdf).

Ми трактуємо поняття «чинник» (калька з *лат.* factor – той, що робить, чинить) рушійною силою, яка здійснює визначальний вплив, у нашому випадку,

на збагачення можливостей ефективного освітнього процесу ЗВО ІБАС. Освітній процес (ОП) КНУКіМ – це інтелектуальна і творча діяльність, яка базується новітніх науково-обґрунтованих підходах, враховуючи принципи наступності процесу здобуття вищої освіти, студентоцентрованого навчання, академічної мобільності і академічної свободи. Чільною метою ОП є набуття нових компетентностей як динамічної комбінації «знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей» (Закон України про вищу освіту. Ст. 1. П. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>).

Фундаментальною скарбницею потенцій, яка здатна розширити можливості ОП ЗВО спеціальності 029 з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей через систему науково-методичних і педагогічних заходів є взаємодія викладачів, зорієнтована на таких напрямках, як наукова, освітня, науково-методична та виховна діяльність.

Для прикладу, взаємодія у *науковій діяльності* заклала міцні підвалини півстолітнього досвіду партнерства двох провідних культурних інституцій України – Київського національного університету культури і мистецтв і Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що ґрунтовно досліджено Т. Новальською (див. в кн.: Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної / НАН України, НБУВ ; відпов. ред. О. Онищенко ; упоряд. О. Боряк, Г. Боряк, Н. Зубкова, Г. Папакін, О. Степченко, Н. Шип. Київ : НБУВ, 2020. 632 с).

Зміна стратегії практики здобувачів вищої освіти спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» позитивно впливає на *освітню діяльність* та сприяє їх інтеграції з виробництвом. Провідними базами практики для ІБАС упродовж десятків років є Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Національна бібліотека України для дітей, Державна бібліотека України для юнацтва, обласні універсальні наукові бібліотеки тощо.

Науково-методична діяльність: підготовка висококваліфікованих фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» неможлива без високоякісної навчальної літератури, Згідно досліджень (с. 109, DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247588), виразною тенденцією сьогодення є видання навчальної літератури КНУКіМ у співавторстві (71%). Тут доцільно наголосити, співавторами виступають не лише викладачі Київського національного університету культури і мистецтв, а й інших українських галузевих закладів вищої освіти.

Виховна робота є важливим адаптаційним механізмом соціокультурної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв, що сприяє підвищенню рівня культури, розвитку мистецьких навичок, патріотизму здобувачів вищої освіти ІБАС. Зокрема, участь у проєктах («Наша пісня») та фестивалях, відвідування музеїв та виставо тощо.

Взаємодія забезпечення інноваційної діяльності закладів вищої освіти загалом відбувається на таких *рівнях* (на прикладі наукової діяльності):

✓ *рівень здобувача вищої освіти*: постійне залучення ЗВО до фундаментальних і прикладних наукових досліджень, які провадить КНУКіМ;

✓ *рівень викладачів*: регулярна участь у наукових заходах усіх форм освітніх, культурних і наукових установ в Україні та поза її межами;

✓ *рівень кафедр*: співорганізація та інтеграція (дуальна освіта) з виробництвом (українські та закордонні освітні, культурні та наукові установи);

✓ *рівень факультету/інституту*: послідовна співпраця з факультетами/інститутами, які готують ЗВО відповідного фаху (для прикладу: Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний університет «Львівська політехніка», Львівський національний університет імені Івана Франка, Державний університет «Одеська політехніка», Київський університет імені Б. Грінченка, Харківська державна академія культури, Українська академія друкарства та ін.);

✓ *рівень закладу вищої освіти*: невинне міжнародне співробітництво з галузевими профільними закордонними закладами освіти (участь у міжнародних проєктах, стажування викладачів за кордоном).

Отже, конгломерат (*лат. conglomerates* – накопичений, зібраний; комплекс об'єднаних в одне ціле окремих предметів) напрацьованих теоретичних аспектів та набутого півстолітнього практичного досвіду ефективної підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної сфери України в сучасних умовах несприятливих зовнішніх впливів трансформується в якісну підготовку здобувачів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» через оптимальну реалізацію активізації партнерської взаємодії викладачів Київського національного університету культури і мистецтв на всіх рівнях освіти.

UDC 02:005.963]:025

Nelia Boichuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7038-7376>,

Department of the Document Science, Information and Analytical Activities,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nab2012@ukr.net

INTERACTION IS THE KEY FACTOR

QUALITY EDUCATIONAL TRAINING IN THE SPECIALTY 029 «INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL AFFAIRS»

The urgent need to intensify the interaction of teachers at all levels and directions as a key factor in the quality of educational training of applicants for the specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs» in modern conditions is substantiated.

Keywords: interaction, educational training of higher education students, specialty 029 «Information, Library and Archival Affairs», Kyiv National University of Culture and Arts.

УДК 811.161.2`272:811.124`35

Вакуленко Максим Олегович

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0772-7950>,

кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник,

провідний бібліотекар,

відділ спеціальних видів документів,

ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТРАНСЛІТЕРАЦІЙНОГО СТАНДАРТУ ДСТУ 9112:2021 В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ

Національний транслітераційний стандарт ДСТУ 9112:2021 забезпечує виконання основних принципів транслітерації та цілковиту еквівалентність вихідного й транслітерованого текстів. Євроінтеграція України підвищує його важливість не тільки для бібліотечної роботи, а й для інших сфер.

Ключові слова: взаємнооднозначна транслітерація, принципи транслітерації, транслітераційний стандарт, бібліотечна робота, Євроінтеграція України.

Проблема науково обґрунтованої транслітерації українських текстів, включаючи історичні, постає особливо гостро у зв'язку з реальними Євроінтеграційними перспективами України. З одного боку, в Європі прихильно ставляться до міжнародного транслітераційного стандарту ISO 9:1995, тому наявність подібного стандарту в Україні була би ще одним доказом європейської ідентичності нашої держави і хорошим шансом відтіснити державу-агресора з позицій центру слов'янського світу. З іншого боку, мови країн Євросоюзу активно залучають до різноманітних міжнародних програм опрацювання природної мови, включаючи машинний переклад, ідентифікацію назв, міжмовний інформаційний пошук тощо. Тому наявність в Україні стандарту транслітерації, який би забезпечував вимоги до транслітераційних систем, насамперед, взаємну однозначність і зворотливість, сприяла би включенню української мови в ці програми. А це – додаткові інвестиції в економіку України, фінансова підтримка її громадян. Таким є ДСТУ 9112:2021 (NEQ ISO 9:1995) «Кирилично-латинична транслітерація та латинично-кирилична ретранслітерація українських текстів. Правила написання», розроблений фахівцями Державної науково-технічної бібліотеки України та ТК 144 «Інформація і документація».

На відміну від поширеної нині системи романізації на основі Постанови Кабінету Міністрів України № 55, стандарт ДСТУ 9112:2021 дає змогу ідентифікувати будь-яку транслітеровану назву, зокрема: *Ярун – Ярунь, Гальченко – Галченко, Яцків – Яцьків, Паньківська – Панківська, Польова – Полова, Лялько – Ліалко, Ліліана – Ліляна, медіана – медяна, Возіанов – Возянов, Пії – Пій, Лар'їн – Ларін, Левитський – Левицький, Чернятський – Черняцький*. Латинізація за правилами цієї Постанови відбувається з орієнтацією (хоч і непослідовною) на англійську мову. А це мимоволі ставить Україну в один ряд із постколоніальними державами третього світу, мови яких не мають давніх писемних традицій і які через це були змушені орієнтуватися на мови метрополій: *Cameroon* (англ.), *Mozambique* (фр.). Для незалежної держави з європейськими амбіціями такий підхід не є прийнятним. Крім того, Постанова № 55 ще й накидає російські форми: *Україна – Ukraina = Украина*,

Новоукраїнка – Novoukrainka = Новоукраинка, Леся Українка – Lesia Ukrainka = Леся Украинка.

Варто додати, що ISO 9:1995 також не завжди забезпечує зворотливість, зокрема для літери «ц» і йотованих. Крім того, в цьому стандарті немає належної кореляції між різними системами транслітерації.

Українським є стандарт ДСТУ 9112:2021 для різноманітних процесів бібліотечної, видавничої, архівної та музейної роботи – створення бібліографічних описів, каталогізації, інформаційного пошуку тощо. Крім того, цей стандарт охоплює не тільки сучасну українську мову, але й староукраїнський і давньоукраїнський періоди, що важливо для потреб архівування, збереження та поширення культурної спадщини, музейної справи тощо. Таким чином, використання цього стандарту сприятиме також утвердженню в світі української мови як незалежної і принаймні не молодшої від російської. Це – важливий засіб установлення історичної справедливості.

Важливо також, що в основі стандарту цієї системи лежить розробка, схвалена академічною Транслітераційною комісією 16.11.2000 – найфаховішим органом у сфері української транслітерації.

Стандарт має дві системи транслітерації: систему А – з діакритичними знаками і систему Б – із застосуванням літерних комбінацій, або модифікаторів. Ці системи слід використовувати в таких випадках.

Система А:

друкована продукція (книги, журнали, буклети, альманахи, довідники, карти, атласи тощо); контент сайтів; назви транспортних засобів та інших об'єктів, які належать Україні; інформаційні системи; бланки організацій; вивіски; історичні пам'ятки; поштові марки; адреси на поштовині.

Система Б:

електронна пошта; адреси сайтів і вебсторінок; скрипти комп'ютерних програм; документи, які засвідчують особу; багатомовні текстові корпуси; бібліографічні записи; дорожні щити; назви міст в аеропортах.

У Таблиці 1 подано приклади латинізації українських топонімів.

Таблиця 1.

Приклади транслітерації українських топонімів

Кирилиця	Латиниця (система А)	Латиниця (система Б)
Вінниця	Vinnycja	Vinnycja
Дніпро	Dnipro	Dnipro
Донецьк	Donecjk	Donecjk
Житомир	Žytomyr	Zhytomyr
Запоріжжя	Zaporižžja	Zaporizhzhja
Івано-Франківськ	Ivano-Frankivs'jk	Ivano-Frankivs'jk
Київ	Kyïv	Kyjiv
Кропивницький	Kropyvnycjkyj	Kropyvnycjkyj
Луганськ	Luğans'jk	Lughans'jk
Луцьк	Luc'jk	Luc'jk
Львів	Ljviv	Ljviv
Миколаїв	Mykolaïv	Mykolajiv
Одеса	Odesa	Odesa

Полтава	Poltava	Poltava
Рівне	Rivne	Rivne
Сімферополь	Simferopolj	Simferopolj
Суми	Sumy	Sumy
Тернопіль	Ternopilj	Ternopilj
Ужгород	Uzhgorod	Uzhghorod
Харків	Xarkiv	Kharkiv
Херсон	Xerson	Kherson
Хмельницький	Xmeljnycjkyi	Khmeljnycjkyi
Черкаси	Čerkasy	Cherkasy
Чернівці	Černivci	Chernivci
Чернігів	Černiĭiv	Chernighiv
Україна	Ukraïna	Ukrajina

UDC 811.161.2`272:811.124`35

Maksym Vakulenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0772-7950>,

Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Senior Research Associate,

Leading Librarian,

Department of Special Types of Documents,

State Scientific and Technical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: maxvakul@gmail.com

THE USE OF THE NATIONAL transliteration STANDARD DSTU 9112:2021 IN THE INFORMATION PROVISION OF THE LIBRARY WORK

The national transliteration standard DSTU 9112:2021 ensures the implementation of the basic principles of transliteration and complete equivalence of the original and transliterated texts. It is necessary for the library work and beyond, especially in view of the eurointegration of Ukraine.

Keywords: simple-correspondent transliteration, transliteration principles, transliteration standard, library work, European integration of Ukraine.

УДК 31:02(477)

Василенко Ольга Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1235-1452>,

кандидатка історичних наук,

директорка Інституту бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vasilenko@nbuv.gov.ua

СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглянуто питання визначення, нормативного забезпечення та розроблення показників соціальної ефективності діяльності бібліотек у контексті розвитку електронної комунікації; наведено фактори впливу на показники соціальної ефективності бібліотечної діяльності.

Ключові слова: бібліотечна діяльність; соціальна ефективність бібліотек; електронна комунікація; електронні послуги.

Інноваційне навантаження, що несе в собі цифровізація суспільства, спонукає провідні наукові бібліотеки країни до поглиблення трансформаційних процесів бібліотечно-інформаційної діяльності, формування суспільного сприйняття бібліотеки як провідного соціального інституту в сфері науки, освіти та культури та активного суб'єкта інформаційно-комунікаційної діяльності.

Водночас перед бібліотеками України постали нові виклики, пов'язані з організацією повнофункціональної роботи установи, спроможністю забезпечувати надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг і виконання функціональних завдань в умовах карантинних обмежень та воєнного стану, необхідністю розширювати дистанційні форми комплексного бібліотечно-інформаційного обслуговування та організації робочих процесів на усіх напрямках діяльності. Це зумовило необхідність зміщення професійно-діяльнісного середовища бібліотек у систему електронних комунікацій, що позитивно вплинуло й на комунікативний процес щодо виконання запитів і задоволення інформаційно-знанневих потреб користувачів. У цьому зв'язку важливим аспектом бібліотекознавчих досліджень буде визначення соціальної ефективності діяльності наукової бібліотеки в електронно-комунікаційному середовищі, що є показовим як для органів управління, так і для суспільства.

Проаналізовані нами вітчизняні публікації засвідчили зацікавленість до цієї проблематики на початку 2000-их років, при тому чимало авторів ототожнювали ефективність з якістю і розглядали ці категорії (як і показники) у загальному контексті. Останні п'ять років дослідження питань ефективності торкалися окремих аспектів роботи бібліотек в електронному середовищі, зокрема визначення ефективності бібліотечних сторінок у соціальних мережах соціальних мережах, популяризації веб-сайту тощо. Після прийняття національних стандартів ДСТУ ISO 16439:2016 (ISO 16439:2014, IDT) «Information and documentation – Methods and procedures for assessing the impact of libraries. Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек» та ДСТУ ISO 11620:2016 (ISO 11620:2014, IDT) Information and documentation – Library performance indicators. Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек» була низка публікацій бібліотечних спеціалістів щодо застосування положень цих нормативних документів, зокрема і в аспекті визначення окремих показників ефективності бібліотечних електронних послуг. Водночас необхідно вказати, що питання визначення соціальної ефективності бібліотечної діяльності в умовах інтенсивного застосування електронної комунікації не знайшли комплексного розгляду та однозначного трактування в працях дослідників.

В Україні розробка показників соціальної ефективності діяльності наукових бібліотек у контексті електронної комунікації та застосування їх як управлінського інструментарію на державному, відомчому чи муніципальному рівнях ще не набула належного розвитку. Окремі публікації кардинально не вплинули на стан вирішення проблеми, а наукові дослідження бібліотек лише частково стосувалися цієї теми.

Треба зазначити, що питання ефективності розроблялося Інститутом бібліотекознавства НБУ у межах теми «Підвищення ефективності інформаційної

діяльності наукової бібліотеки» (2011–2013). Одне із комплексу завдань стосувалося розробки збалансованої системи показників ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності, що передбачало визначення переліку взаємопов'язаних даних у межах груп кількісних показників та визначення на їх основі показників соціальної та економічної ефективності діяльності бібліотеки. Створення такої системи показників дозволяє отримувати управлінську інформацію, що характеризує кінцевий результат різних аспектів бібліотечного управління, що часто називають ефектом управління. *Ефект управління* – це результат здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення діяльності бібліотеки як організаційної структури загалом відповідно до її місії та цілей. У системі сучасного менеджменту ефект управління розглядають у трьох складниках: *економічний ефект* (має безпосередню вартісну форму та вимірюється в грошах), *соціально-економічний ефект* (має комплексну природу поєднання економічної вигоди та соціальної спрямованості), *соціальний ефект* (принципово не може бути перерахований на економічний, виражається суспільно значущими характеристиками). Бібліотечному менеджменту притаманні всі три складники, але важливішою з точки зору соціального призначення та некомерційної природи функціонування бібліотеки є її діяльність, спрямована на досягнення соціального ефекту та яка характеризується показниками соціальної ефективності.

У науці соціальна ефективність визначається як відповідність результатів діяльності основним соціальним потребам та цілям суспільства. Виходячи з цього, у блоці показників соціальної ефективності бібліотечної діяльності мають бути відображені: виробництво бібліотечно-інформаційної продукції, бібліотечно-інформаційні послуги, їх споживання, ступінь задоволення користувачів. Таким чином, *соціальна ефективність бібліотечно-інформаційної діяльності* відображає ступінь задоволення потреб суспільства у бібліотечно-інформаційних ресурсах, продуктах та послугах, показує, наскільки діяльність бібліотеки спрямована на забезпечення запитів користувачів.

Наприклад, об'єктивній оцінці соціальної значущості бібліотеки державного рівня, її впливу та доступності послуг для дистанційних користувачів сприятимуть, на нашу думку, інтегральні індикатори, що належать до груп показників «бібліотечно-інформаційні послуги» та «користувачі бібліотеки»:

- % виконання інформаційних запитів засобами електронних комунікацій;
- % незадоволених е-запитів;
- % дистанційних користувачів;
- % виконання інформаційних запитів зарубіжних користувачів;
- коефіцієнт звернення користувачів до електронних та традиційних книжкових виставок.

Щодо нормативного забезпечення електронної комунікації в бібліотечній діяльності, то слід констатувати, що правові та організаційні основи державної політики у сфері електронних комунікацій, а також права, обов'язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у відповідній

діяльності або користуються електронними комунікаційними послугами, регламентовані Законом України «Про електронні комунікації» (2020). Дія цього Закону поширюється на відносини у сферах електронних комунікацій та радіочастотного спектра щодо надання та отримання електронних комунікаційних послуг, постачання та доступу до електронних комунікаційних мереж. Згідно з Законом Кабінет Міністрів України приймає відповідну державну програму щодо забезпечення державної підтримки організації вільного доступу до локальних електронних мереж у громадських місцях, включаючи бібліотеки, на всій території України. Документом визначено термін «електронна комунікація (телекомунікація, електрозв'язок) як «передавання та/або приймання інформації незалежно від її типу або виду у вигляді електромагнітних сигналів за допомогою технічних засобів електронних комунікацій»; «електронна комунікаційна послуга» як послуга, що полягає в прийманні та/або передачі інформації через електронні комунікаційні мережі, також акцентовано увагу на таких видах послуг, як «голосова електронна комунікація», «доступу до мережі Інтернет», «міжособистісна електронна комунікація», що дає змогу здійснювати прямий міжособистісний та інтерактивний обмін інформацією через електронні комунікаційні мережі. Бібліотеці притаманні вищенаведені електронні комунікаційні послуги, однак розробка, узгодження та адаптація показників у контексті соціальної ефективності бібліотечної діяльності в найближчій перспективі.

На сьогодні в реалізації наукових проєктів Інституту бібліотекознавства НБУВ при розробці збалансованої системи показників бібліотечної діяльності в контексті розвитку електронної комунікації визначення оптимального переліку групи показників соціальної ефективності залишається важливим завданням, яке вирішується тільки за умови виділення чітких взаємозв'язків із набором кількісних показників. Але й після вирішення цього завдання при впровадженні такої системи показників на державному або відомчому рівнях може виникнути низка проблем, пов'язаних із неприйняттям тих чи інших показників на різних рівнях управління, що зумовлене загальним станом бібліотечної справи на тлі сучасних викликів і проблем в Україні.

Результати останніх та попередніх досліджень довели, що ефективність бібліотечної діяльності взагалі залежить від впливу *зовнішньосистемних* та *внутрішньосистемних* факторів. До перших належать політико-правові (державна політика в галузі бібліотечної справи та підготовки кадрів, міжнародне співробітництво, забезпечення виконання програм та проєктів розвитку бібліотек, залучення меценатів та благодійників) та соціально-економічні фактори (рівень фінансового забезпечення, пільгове оподаткування, рівень заробітної плати бібліотечних) працівників, розвиток матеріально-технічної бази бібліотек, соціально-економічна захищеність бібліотекарів). Другі – це фінансово-матеріальні (достатність коштів, фінансова стабільність, наявність та вартість ресурсів матеріально-технічної бази) та управлінсько-організаційні фактори (здатність керівництва до перспективного бачення, гнучкість та адаптивність системи бібліотечного управління, координація та узгодженість дій, покращення умов професійно-діяльного середовища),

науково-методичне та нормативне забезпечення бібліотечно-інформаційної діяльності (впровадження нових методик та технологій, стандартів, розробка та удосконалення інструктивно-технологічної документації); маркетингові фактори (репутація бібліотеки, якість та оперативність бібліотечно-інформаційного обслуговування, розширення переліку бібліотечно-інформаційних послуг на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій, доступність бібліотеки та її інформаційних ресурсів) та наявність дієвої системи підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу.

Всі перелічені фактори – взаємопов'язані між собою, і в таких негативних умовах, як карантинні обмеження під час пандемії COVID-19, а в Україні й в умовах воєнного стану політичної та економічної нестабільності в державі очікувати на позитивну динаміку в показниках ефективності бібліотечно-інформаційної діяльності в цілому не доводиться. Однак треба зазначити, що показники соціальної ефективності, які характеризують аспекти діяльності бібліотеки, що забезпечуються електронною комунікацією, можуть все ж таки бути відносно стабільними у разі нормальної роботи локальної та Інтернет-мережі.

UDC 31:02(477)

Olga Vasylenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1235-1452>,

Candidate of Historical Sciences,

Director of Institute,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vasilenko@nbuv.gov.ua

**SOCIAL EFFICIENCY OF LIBRARY ACTIVITIES
IN THE CONDITIONS OF THE DEVELOPMENT
OF ELECTRONIC COMMUNICATION**

Issues of definition, regulatory support and development of indicators of social efficiency of libraries in the context of the development of electronic communication are considered; the factors of influence on indicators of social efficiency of library activity are given.

Keywords: library activity; social efficiency of libraries; electronic communication; electronic services.

УДК 016:050(477)

Головащук Антоніна Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

наукова співробітниця,

відділ науково-бібліографічної інформації,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: antonina41@ukr.net

**ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ В КОНТЕКСТІ
БІБЛІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Проаналізовано бібліографічні показники української періодики. Здійснено вибіркового огляд видань. Особливу увагу звернено на державні ретроспективні бібліографічні показники;

каталоги газет та журналів; зведені, анотовані, друковані каталоги періодичних видань; списки; історико-бібліографічні дослідження.

Ключові слова: бібліографія української періодики, каталоги газет і журналів, списки.

Останніми роками бібліографічні ресурси, зокрема покажчики української періодики стали стрімко займати домінуюче місце у масиві сучасної бібліографічної продукції. Звідси виникає необхідність досліджувати особливості, науково-методичний рівень та специфіку функціонування бібліографії періодики.

Поряд з іншими складниками бібліотечних фондів масив наукової періодики є надзвичайно цінним та актуальним інформаційним ресурсом бібліотек України, зокрема, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, адже тут зберігається значний обсяг періодичних видань (журналів, газет, часописів). Помітна частка публікацій у поточних періодичних виданнях презентує сучасні новітні підходи в дослідженні тих чи інших проблем, тому є надзвичайно актуальною та корисною для вітчизняної науки. Проте, для можливості здійснювати пошук періодики науковцями, фахівцями й іншими категоріями читачів украї важливим є бібліографування періодичних видань.

Нині підготовкою бібліографії періодики займаються бібліотеки різних рівнів, наукові інститути, заклади вищої освіти з долученням до роботи музеїв, архівних установ. Серед створюваних ними бібліографічних ресурсів варто виділити: державні ретроспективні бібліографічні покажчики; каталоги газет та журналів; зведені, анотовані, друковані каталоги періодичних видань; списки; історико-бібліографічні дослідження тощо.

Найбільш значущими у досліджуваних ресурсах безперечно є покажчики, чимала частка яких укладена науковими співробітниками та бібліографами бібліотек і закладів вищої освіти національного рівня. Серед них: «Преса України: газети 1917–1920 рр.: бібліографічний покажчик», виданий Інститутом історії України в 1997 р. Видання містить 768 назв газет. Групування алфавітне. Допоміжні покажчики: топографічний, іменний для російськомовних видань та іменний для україномовних видань. Покажчик В. А. Ігнатенка «Бібліографія української преси (1816–1916 рр.)», виданий Українським науково-дослідним інститутом книгознавства в 1930 р., та покажчик Центральної наукової бібліотеки академії наук України «Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні (1822–1916)» (Київ, 1971) містять відомості про дореволюційну періодику.

Упродовж 1956–1988 рр. Книжковою палатою УРСР було опубліковано бібліографічний довідник під назвою «Періодичні видання УРСР. Журнали». Перший випуск 1918–1950 рр. (Харків, 1956); другий – 1951–1960 рр. (Харків, 1964); третій – 1961–1975 рр. (Харків, 1984); четвертий – 1976–1980 рр. (Харків, 1988). Кожний випуск містить систематичний покажчик журналів та допоміжні покажчики (за абеткою назв журналів; покажчик організацій та колективів, що видавали журнали; топографічний покажчик та ін.). Паралельно було видано ретроспективний державний бібліографічний покажчик «Періодичні видання УРСР. Газети». Перший випуск – 1917–1960 рр. (Харків, 1965); другий – 1961–

1980 рр. (Харків, 1983). Показчик включає опис республіканських, обласних, міських, міжрайонних, районних газет, а також газет залізничного, водного транспорту, цивільного повітряного флоту. Газети в посібнику групуються за місцем видання та типами газет. Містить допоміжні показчики: алфавітний показчик назв газет, хронологічний, топографічний та ін. Додаткову інформацію подає показчик «Газети Радянської України у фондах Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української РСР: каталог» у 3-х випусках: за 1917–1920 рр. (Київ, 1979); 1921–1925 рр. (Київ, 1981); 1926–1929 рр. (Київ, 1985).

У 1990-х роках активізувалася бібліографія періодичних видань Західної України. Центром її стала Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаніка НАН України. Перші результати цих досліджень відбилися в історико-бібліографічних дослідженнях: «Періодичні та серійні видання Наукового Товариства імені Шевченка у Львові (1885–1939): анотований показчик» (Львів, 1990); «Періодичні видання Волині, Полісся, Підляшшя та Холмщини (1836–1944): список» (Львів, 1994); «Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853–1939 рр.): анотований каталог» (Львів, 1996); історико-бібліографічне дослідження М. М. Романюка «Українські часописи Коломиї (1865–1994)».

Одночасно з дослідженнями видань, що виходили на теренах України, накопичуються відомості про українські періодичні видання діаспори. Крім Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаніка цим займаються різні дослідницькі центри в галузі журналістики. Прикладом є фундаментальне видання: М. Мартинюка «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939 рр.): матеріали до бібліографії» (Львів, 1997); Л. Головатой «Літературно-мистецька періодика і збірники української європейської еміграції другої половини 1940-х років: бібліографічний довідник» (Львів, 2019). Останнє вражає обсягами і глибиною наукових пошуків автора, кількістю і широтою накопиченого матеріалу, професійною зацікавленістю, прагненням якнайглибше дослідити процеси розвитку українського літературного та мистецького життя, яке вирувало в таборах для переміщених осіб.

Значну роботу з вивчення і бібліографування періодичних видань проводить Дослідницький центр історії української преси при факультеті журналістики Київського державного університету ім. Т. Шевченка. Ним видані такі бібліографічні показчики: «Періодичні видання Катеринослава та Катеринославської губернії (1838–1917 рр.): список» (Львів; Київ, 1995); «Українська таборова преса часів першої світової війни: анотований бібліографічний показчик» (Київ, 1995) та ін.

Отже, останнім часом робота в галузі бібліографування періодичних видань ведеться дуже інтенсивно, постійно з'являються нові видання. З огляду на це важливо знати про такі бібліографічні посібники, вміти їх знаходити і використовувати з метою пошуку відомостей про вітчизняні періодичні видання за весь період історії їх існування. У цьому напрямі позитивним досвідом є співпраця науковців та бібліографів. Отже, слід ще раз наголосити на великій різноманітності бібліографічних показчиків періодичних видань як з погляду

завдань, що ставилися і виконувалися, так і з погляду методичних особливостей бібліографування.

UDC 016:050 (477)

Antonina Holovashchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1683-788X>,

Research Associate,

Department of Scientific and Bibliographic Information,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: antonina41@ukr.net

PERIODICALS IN THE CONTEXT OF BIBLIOGRAPHICAL RESEARCH

Bibliographic indexes of Ukrainian periodicals were analyzed. A selective review of publications was carried out. Special attention is paid to state retrospective bibliographic indexes; catalogs of newspapers and magazines; consolidated, annotated, printed catalogs of periodicals; lists; historical and bibliographical research.

Keywords: bibliography of Ukrainian periodicals, catalogs of newspapers and magazines, lists.

УДК 027.54(477-25)НБУВ: [001.32:023:055.55]

Горєва Вікторія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1383-7013>,

кандидатка історичних наук, вчена секретарка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: goreva@nbuv.gov.ua

ВЧЕНА РАДА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ НАЦІОНАЛЬНОГО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Висвітлено місце, роль, основні напрями та засади функціонування Вченої ради як колегіального органу управління науковою та бібліотечно-інформаційною діяльністю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: національна бібліотека, бібліотечно-інформаційний комплекс, Вчена рада.

У системі управління діяльністю Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ, бібліотека) особливе місце (з 1965 р.) посідає Вчена рада (далі ВР) як колегіальний орган, що виконує свою основну, дорадчо-колегіальну функцію, шляхом демократичного, колективного обговорення і ухвалення рішень із найважливіших питань розгортання в сучасних умовах трансформації наукових комунікацій потужної науково-дослідної, науково-організаційної та науково-інформаційної роботи; розробки довгострокової стратегії розвитку діяльності НБУВ, спрямованої на забезпечення інтелектуального, науково-технологічного, суспільно-політичного і духовного піднесення України.

Упродовж останніх десятиліть у НБУВ відбувалися значні якісні та структурні перетворення як відповідь на вимоги формування інформаційного суспільства: інтенсивне накопичення, формування і використання електронних інформаційних ресурсів; широкі можливості для самостійного визначення

багатьох форм та напрямів діяльності, вдосконалення функцій і розвитку інноваційних проєктів. ВР як колегіальний консультативно-дорадчий орган управління НБУВ долучилася до науково-організаційного забезпечення вирішення питань з усіх напрямів діяльності бібліотеки, ухвалювала рішення та розробляла рекомендації в межах своєї компетенції, яку визначала вітчизняна нормативно-правова база.

Демократичні засади функціонування вченої ради розширив Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 26 листопада 2015 р. № 848-III), в якому окреслено коло питань, що належать до *виключної компетенції вченої ради наукової установи*, зокрема Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: визначення короткострокової та довгострокової стратегії розвитку і перспективних напрямів наукової і бібліотечно-інформаційної діяльності; проведення наукової і науково-технічної оцінки тематики та результатів науково-дослідних робіт; затвердження поточних (щорічних) планів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок; річних звітів про діяльність та фінансових планів наукової установи; удосконалення та розвиток структури установи; затвердження результатів атестації наукових працівників, аспірантів, докторантів; висування видатних наукових праць для присудження премій, медалей та інших видів відзнак, у тому числі міжнародних; присвоєння працівникам вчених звань професора та старшого дослідника, порушення клопотання про присвоєння почесних звань тощо.

Запорукою успішної діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та її Вченої ради є потужний кадровий потенціал, який забезпечує вирішення всіх питань. У ВР працюють провідні вчені, які очолюють та презентують відомі в Україні та поза її межами наукові школи з історії української науки, кодикології та археографії, книжкового пам'яткознавства, національної бібліографії, біобібліографії та біографістики, інформаційно-аналітичного забезпечення потреб управлінських структур, науки, культури, освіти. Особливу увагу члени Вченої ради приділяють вирішенню завдань розвитку кадрового потенціалу НБУВ, серед яких: забезпечення молодими науковими та бібліотечними працівниками; підтримка молодого покоління фахівців (використання можливостей отримання грантів, стипендій, премій молодим ученим та спеціалістам); посилення уваги до підготовки молодих наукових кадрів. Так, при затвердженні тематики дисертаційних робіт особлива увага приділялася науковим проблемам, що сприятимуть сучасному розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України та її головної національної бібліотеки, особливо, науково-інформаційної діяльності.

Колегіальні рішення ВР із питань оптимізації структури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського сприяли подальшій реструктуризації та вдосконаленню організаційної структури відповідно до стратегічних напрямів розвитку, використанню резервних можливостей та ефективних форм науково-дослідної, науково-методичної та науково-прикладної роботи, підтримки її найбільш перспективних напрямів та ділянок, а також організації фінансових надходжень від неосновної діяльності, що суттєво підтримує пріоритетні напрями

наукової та бібліотечно-інформаційної діяльності, пов'язані, зокрема, з формуванням національного інформаційного простору, збереженням історико-культурного надбання, забезпеченням інформаційної безпеки України та модернізацією інформаційної роботи бібліотеки з обслуговування наукових установ та користувачів.

Пріоритетним напрямом у діяльності ВР Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського упродовж останнього десятиріччя є участь у колегіальному вирішенні питання підвищення ефективності наукової та науково-інформаційної роботи. На основі вироблених рішень та рекомендацій було розроблено стратегічні напрями та плани розвитку діяльності НБУВ на короткострокову та довгострокову перспективи, які є актуальними та реалізуються на сучасному етапі.

Одним із повноважень Вченої ради є *затвердження рад як дорадчих колегіальних органів при дирекції* для вирішення широкого кола питань наукової, виробничої та кадрової роботи. Так, відповідно до Статуту було створено науково-методичні ради в інститутах та відділах. Функціонує Рада молодих вчених – дорадчий орган НБУВ, метою якої є всебічне сприяння молодим спеціалістам у науковій діяльності. Особливе місце в науковій діяльності НБУВ посідає Редакційно-видавнича рада як науково-організаційний орган, що діє на громадських засадах. Основне завдання Ради – координація видавничої діяльності НБУВ у цілому, співпраця з Вченою радою та з Науково-видавничою радою НАН України, забезпечення високого наукового рівня друкованих праць.

Складником науково-організації роботи у НБУВ стала практика систематичних обговорень актуальних проблем розвитку, підходів до їх вирішення на відкритих зустрічах членів дирекції та Вченої ради з науковцями і спеціалістами із запрошенням всіх зацікавлених співробітників бібліотеки. Засідання ВР проводяться також розширені, що сприяє обговоренню широкого кола питань із різних напрямів роботи бібліотеки, участі у цьому процесі провідних науковців та спеціалістів і колегіальному вирішенню важливих питань подальшого удосконалення діяльності НБУВ.

Важливим аспектом діяльності Вченої ради є ефективний контроль за якістю та результативністю наукової діяльності, який здійснюється відповідно до щорічних тематичних та робочих планів наукових досліджень і сприяє успішному виконанню запланованих завдань.

Таким чином, Вчена рада НБУВ приділяє суттєву увагу концептуальному переосмисленню наукової та науково-інформаційної діяльності бібліотеки відповідно до вимог розвитку інформаційного суспільства та науки, підвищенню наукового і теоретичного рівня дослідних робіт, удосконаленню методів упровадження результатів наукових розробок у практику науково-інформаційного забезпечення науки, освіти, культури, управління, покращенню якості й оперативності оприлюднення наукового доробку фахівців НБУВ.

UDC 027.54(477-25)НБУВ: [001.32:023:055.55]

Viktoria Horeva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1383-7013>,

Candidate of Historical Sciences, Scientific Secretary,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: horeva@nbuv.gov.ua

**ACADEMIC COUNCIL IN THE SYSTEM OF MANAGEMENT
OF THE NATIONAL LIBRARY INFORMATION COMPLEX ACTIVITIES**

The position, role, main directions and democratic principles of the scientific council functioning as a collegial body of management of scientific and library and information activities of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are highlighted.

Keywords: national library, library and information complex, academic council.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:021.7:004.738.1WWWВеб-сайт:316.472.4

Гоцуєнко Надія Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5792-2036>,

молодша наукова співробітниця,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: halif722@ukr.net

**ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІМІДЖЕВОЇ ПОЛІТИКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглянуто питання використання сучасних інструментів медіа щодо реалізації завдань наукової книгозбірні. Окреслено коло проблематики, яка висвітлювалася на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та сторінці книгозбірні у Facebook. *Ключові слова:* веб-сайт, інформаційне середовище, інформаційні потреби, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, соціальні мережі, Facebook.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, упровадження цифровізації впливає на всі сфери суспільного життя, адже Інтернет пропонує на вибір різні способи обміну інформацією, пропонує можливості для саморозвитку й вдосконалення професійних навичок, запроваджує нові послуги, які ще кілька років тому було навіть складно уявити. Отже і діяльність наукової бібліотеки має відповідати сучасним запитам своїх користувачів та вимогам часу.

Науковці та співробітники Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ, Бібліотека) постійно працюють над покращенням її іміджу серед користувачів та формуванням позитивної репутації. Інформаційні повідомлення у засобах масової інформації (далі ЗМІ), на електронних сторінках: порталі НБУВ та сторінці у Facebook Бібліотеки містять викладення змісту інформацій про конференції, семінари, проведені дослідження, презентації, читання тощо. До прикладу: щорічні повідомлення про Міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація», інформація про нові здобутки Інституту біографічних досліджень та проведені інформаційно-комунікаційні заходи Інститутом бібліотекознавства, презентацію

виставки до 100-річчя з дня народження видатного вченого І. І. Шевченка, біографічні читання пам'яті В. С. Чишка тощо.

Інтернет-простір – важлива платформа для вдосконалення формування позитивної суспільної думки щодо іміджу НБУВ. Зусилля фахівців, відповідальних за реалізацію завдання комунікаційно-іміджевої політики НБУВ, сконцентровані на інформуванні користувачів на порталі та сторінці у Facebook.

Зазначимо, що з березня 2020 р., коли в Україні було запроваджено гарантійні обмеження у зв'язку з поширенням коронавірусної інфекції COVID-19, потужною часткою іміджевої політики НБУВ став вебсайт. З 24 лютого 2022 р., коли Російська Федерація (далі РФ) віроломно напала на Україну, саме комунікація через вебсайт і сторінку Бібліотеки у Facebook дала змогу не втратити зв'язок із користувачами та продовжити плідну роботу. Складниками створення сприятливого враження про НБУВ є регулярне оновлення сторінок сайту, його дизайну, способів подачі інформації й актуальність повідомлень.

Засобами реалізації завдань інтерактивних сторінок у Facebook є участь Бібліотеки у соціальних мережах текстового, візуального, відео- та аудіоконтексту. Стають у нагоді завантаження світлин, відео- чи аудіоальбомів, коментарі, репости. До прикладу: звіт про нещодавній візит Президента Польської академії наук Єжи Душинського до НБУВ багато проілюстрований світлинами; репости про Міжнародну наукову конференцію «Бібліотека. Наука. Комунікація» тощо. Коментар Генерального директора НБУВ Л. А. Дубровіної на Конференції європейських національних бібліотек із приводу запровадження на сайті Конференції спеціальної рубрики, присвяченій підтримці співробітників Бібліотеки під час незаконного збройного вторгнення РФ, свідчить про реальні кроки для збереження української культурної спадщини у фізичній та цифровій формах.

Важливе місце у медіа має висвітлення кола проєктів зі співробітництва НБУВ з іншими інституціями. Це дозволяє поширювати інформацію про співпрацю, обмінюватися науковими дослідженнями, а головне – досвідом. Зокрема, міцні наукові й творчі зв'язки встановилися між Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського і Національною бібліотекою Литви імені Мартінаса Мажвідаса, Бібліотекою Ягеллонського університету в Кракові, Національною бібліотекою імені Оссолінських, Бібліотекою Народовою у Варшаві, Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого, бібліотекою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наголосимо, що портал НБУВ та соціальна мережа Facebook у непростий час взяли на себе більшість комунікативних функцій, у дні карантину і обмежень вони стали головними інформаційними каналами. Широко висвітлюються пам'ятні події та результати наукових досліджень фахівців НБУВ. Загалом за 2019 р. було оприлюднено 329 інформаційних повідомлень, із них на порталі НБУВ – 159 і 170 у Facebook. У 2020 р., у розпал пандемії, було підготовлено 265 повідомлень, відповідно 130 і 135. Вже у 2021 р. ситуація вирівнялася: було опубліковано 326 повідомлень, із них 166 – на порталі Бібліотеки і 160 – у Facebook. А у першому півріччі 2022 р. було опубліковано 119 повідомлень (57 на порталі НБУВ і 62 у Facebook).

Для покращення іміджу НБУВ необхідна підтримка тісних зв'язків як із традиційними, так і електронними ЗМІ. До друкованих та інтернет-видань, радіо- та телеканалів з веб-сайту і офіційної сторінки бібліотеки у Facebook надходять повідомлення щодо діяльності від співробітників НБУВ і науковців. У ЗМІ широко висвітлювалися заходи Бібліотеки щодо святкувань 30-річчя незалежності України відповідними коментарями (тематичний випуск збірника «Українська біографістика», присвячений тридцятиріччю незалежності України, про 150-річчя Лесі Українки («Творчість Лесі Українки в контексті білорусько-українських літературних зв'язків» (відеозапис міжнародного круглого столу)); 150-річчя Василя Стефаника («Неповторний співець українського архетипу. До 150-річчя з дня народження Василя Стефаника»); 150-річчя Агатангела Кримського («Електронна колекція «Кримський Агатангел Юхимович (1871–1942) – до 150-річчя з дня народження»).

Активно проявили себе дописувачі з інститутів бібліотекознавства, книгознавства, інформаційних технологій. Помітні публікації на порталі, на офіційній сторінці Бібліотеки у Facebook директорки Інституту книгознавства, докторки історичних наук Г. І. Ковальчук, старшої наукової співробітниці відділу зарубіжної україніки, кандидатки філологічних наук О. К. Супронюк, завідувачки відділу наукових видань, кандидатки історичних наук О. З. Клименко, завідувачки відділу науково-бібліографічної інформації, докторки наук із соціальних комунікацій Т. В. Добко, завідувачки відділу комплексного формування бібліотечних фондів Л. А. Пестрецової.

На основі вищевикладеного можна зробити висновки, що формування іміджу, підвищення престижу НБУВ – безперервний процес, який потребує регулярного вдосконалення та модернізації; співробітники НБУВ, відповідальні за іміджеві політику, зробили вагомий внесок для встановлення творчих зв'язків зі ЗМІ.

Без удосконалення фактору підвищення ефективності діяльності з реалізації завдання комунікаційно-іміджевої політики Бібліотека не в змозі освоювати сучасний інформаційний медіа-простір. Для покращення взаємозв'язків між НБУВ і дописувачами в Facebook, відповідей на їхні питання у месенджер варто розширити відділ маркетингових комунікацій, додавши до його структури спеціаліста зі зв'язків із громадськістю. Потрібно також розширювати зв'язки з бібліотеками України з метою популяризації кращих практик на сайті НБУВ і в Facebook.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:021.7:004.738.1WWWВеб-сайт:316.472.4

Nadia Hotsuenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5792-2036>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: halif722@ukr.net

IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE IMAGE POLICY OF THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The issue of using modern media tools to implement the tasks of a scientific library is considered. The circle of issues that were highlighted on the portal of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine and the Facebook page of the book collection is outlined.

Keywords: website, information environment, information needs, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, social networks, Ffacebook.

УДК 021:001.891

Гранчак Тетяна Юрїївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>,

докторка наук із соціальних комунікацій, професорка,

провідна наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: granchakt@ukr.net

ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Розглянуто перелік професійних компетентностей бібліотечних фахівців у контексті розвитку системи наукових комунікацій, акцентовано комплекс функцій предметного бібліотекаря, потребу підготовку предметного бібліотекаря даних.

Ключові слова: наукова бібліотека, професійні компетентності бібліотекаря, академічна доброчесність, предметний бібліотекар, управління даними досліджень, Library Publishing.

В умовах переходу до суспільства знань ефективна наука стає запорукою конкурентоздатності спільноти, відтак інформаційне забезпечення розвитку науки і організація наукової комунікації набуває стратегічного значення. У цьому контексті актуалізується питання організації і забезпечення необхідної фахової підготовки працівників наукових бібліотек, насамперед, виявлення і узагальнення професійних компетентностей спеціалістів бібліотечно-інформаційного комплексу, затребуваних у контексті інноваційного розвитку системи наукових комунікацій.

Сьогодні поряд із традиційними для бібліотекаря компетентностями – каталогізацією, класифікацією, індексацією, роботою із запитами та навчанням користувачів дослідники окреслюють нові, пов'язані з розвитком цифрового середовища і зміною ролей бібліотечного працівника.

Зокрема, ідеться про важливість набуття навичок розуміння архітектури інформації, підходів до організації даних, інформації та знань і надання до них доступу, управління інформацією і знаннями, володіння дослідницькими навичками, інформаційної етики, здатності до міжособистісного спілкування і подальшого навчання. До групи спеціальних знань бібліотекаря науковці відносять знання метаданих, розробки баз даних та систем керування базами даних, потреб

користувачів, цифрового архівування та збереження, розробки колекцій та систем керування вмістом і наголошують на актуальності формування в бібліотекаря таких компетентностей, як управління інформацією та знаннями, потреба і можливості безперервної освіти і навчання упродовж усього життя, дотримання етичних принципів, зокрема професійної етики, навички викладання.

До професійних компетентностей бібліотечного працівника дослідники включають також володіння спеціалізованими предметними знаннями, що відповідають бізнесу організації або клієнта та здатність проводити дослідження, пов'язані з інформаційними інструментами вирішення проблем управління, навички презентації, комунікації, управління проектами. Останнє особливо важливо, враховуючи появу в наукових бібліотеках закладів вищої освіти предметних бібліотекарів та їх залучення до дослідницьких проєктів, що виконуються в межах інституцій.

Серед функцій предметного бібліотекаря – спеціалізовані довідкові консультації, допомога в пошуку і відборі необхідної інформації і джерел, розвиток спеціальних предметних колекцій через участь у розробці стратегії комплектування бібліотечних фондів актуальною галузевою літературою, організації доступу до передплачуваних галузевих ресурсів. Понад це предметний бібліотекар надає експертну допомогу та поради щодо проведення досліджень, реалізації наукових проєктів, підготовки дисертацій, зокрема долучається до планування отримання даних досліджень, проводить заняття, спрямовані на розвиток дослідницьких навичок та інформаційної грамотності щодо використання колекцій наукових ресурсів бібліотеки студентів і молодих науковців.

На етапі отримання попередніх дослідницьких даних, їх інтерпретації і аналізу функцією бібліотекаря є їх впорядкування, збереження і захист (резервне копіювання інформації), організація в зручному для опрацювання вигляді, а також сприяння культурі академічної доброчесності, яка задає етичні рамки дослідницькій діяльності.

Останнє посилює запит на наявність у комплексі професійних компетентностей бібліотекарів наукових установ етичного компонента – відданості принципам культури академічної доброчесності, що формує умови для затребуваності всіх подальших професійних компетентностей бібліотечного працівника, оскільки передбачає цінність знань і особистих теоретичних і прикладних досягнень.

Залучення наукових бібліотек до підтримки публікаційного процесу (Library Publishing) обумовлює потребу володіння предметними бібліотекарями такими компетентностями, як знання стандартів і схем метаданих, форматів даних, доменних онтологій, ідентифікаторів, цитування даних, ліцензування даних; інструментів виявлення; типів побудови та структури баз даних; методів передачі та інтеграції даних; платформ зберігання даних. Предметний бібліотекар також надає допомогу в підготовці оглядів літератури для наукових публікацій, коректному оформленні цитат і посилань.

В умовах подальшої цифровізації процесів наукової комунікації функції предметного бібліотекаря наближаються до завдань куратора даних, що засвідчує формування запиту на підготовку предметного куратора даних або

предметного бібліотекаря даних (subject data librarian), для якого, з огляду на його інтеграцію в дослідницький процес, постає завдання опанування мінімальними знаннями з певних предметів (наукових спеціальностей) та їх доповнення цифровими компетентностями, насамперед – розумінням управління даними досліджень.

UDC 021:001.891

Tetiana Hbranchak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>,

Doctor of Science in Social Communications, Professor,

Leading Research Associate of the Department of

Theory and History of the Library Affairs,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: granchakt@ukr.net

PROFESSIONAL COMPETENCIES OF LIBRARIAN-INFORMATION COMPLEX SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS SYSTEM DEVELOPMENT

The set of professional competencies of librarians in the context of the development of the system of scientific communications is considered, the complex of functions of the subject librarian and the need for training of the subject librarian of data are emphasized.

Keywords: scientific library, professional competencies of a librarian, academic integrity, subject librarian, research data management, Library Publishing.

УДК 027.021(477.54-25)

Гуменчук Василь Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8397-7631>,

аспірант кафедри інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: oitscrazy@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Висвітлено питання використання мультимедійних технологій у бібліотеках України як фактора підвищення ефективності інформаційно-комунікаційної діяльності, запровадження нових електронних продуктів і послуг, популяризації книги, бібліотеки та читання.

Ключові слова: мультимедійні технології, бібліотека, бібліотечна справа, інформаційно-комунікаційна діяльність.

Динамічна цифровізація та інформаційна технологізація кардинально змінили уподобання користувачів сучасних бібліотек як унікального соціального інституту. Запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність бібліотек України загалом та мультимедійних технологій зокрема системно досліджують як науковці, так і постійно висвітлюють практики бібліотечної

справи: О. Башун, С. Гарагуля, Н. Збаровська, А. Кобзаренко, Л. Коновал, В. Красножон, А. Крапивенко, Н. Криворучко, Є. Кулик, Н. Кунанець, І. Лобузін, К. Лобузїна, О. Малиновський, О. Москаленко, І. Ніколаєв, Г. Перехрест, Т. Прокошева, А. Ржеуський, О. Сербін, І. Торкін та багато інших. Тобто, питання використання мультимедійних технологій у бібліотечно-інформаційній сфері України є надзвичайно актуальним.

Базовими для успішності нашого дослідження стало застосування принципів наукової об'єктивності та раціональності, соціокомунікаційного методу і методу систематизації, що дозволило досягти прогнозованих результатів студіювання особливостей використання мультимедійних технологій в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотеках України сьогодення.

Трансформація інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек України сьогодні відбувається під впливом таких негативних чинників, як карантинні обмеження задля запобігання поширення інфекційного захворювання, викликаного коронавірусною інфекцією COVID-19, воєнна агресія Російської Федерації проти України, що спричинила значні міграційні процеси та достатньо масштабне вимушене переселення.

У цих умовах бібліотеки України як клієнтоорієнтовані установи мобілізували наявні ресурси і стали активними учасниками усіх суспільних процесів. Застосування мультимедійних технологій (далі МТ), які дозволяють об'єднувати, обробляти і водночас відтворювати різноманітні типи інформації – текстову, звукову, графічну, анімаційну, музичну, відео тощо, перетворили Інтернет на глобальний комунікаційний простір.

Завдяки мультимедійним технологіям формуються стійкі мережеві зв'язки, з одного боку, між бібліотекарями та користувачами, а іншого, з інформацією, програмами, сервісами з культурною, освітньою, пізнавальною, комунікативною чи іншою метою. Особливості створення якісного сучасного вітчизняного інформаційно-мультимедійного продукту вимагають підвищення рівня цифрових компетенцій як бібліотекарів, так і користувачів, що спонукає до підвищення кваліфікації та отримання освіти впродовж життя.

Приваблює увагу користувача сьогодні віртуальні довідкові служби, віртуальні виставки, відеопутівники по бібліотеці та її фондах, відеозаписи зустрічей із видатними діячами краю чи святкування визначних дат тощо. Іншими словами, користувач отримує максимально повний комплект різноманітних інформаційних матеріалів, тобто структуровану ілюстровану фактографічну інформацію (у тому числі буктрейлери (англ. book – книга, англ. trailer – тягач, причіп) – відеоролик про книгу), творцями яких є бібліотекарі задля розкриття бібліотечних фондів.

Так інформаційно-мультимедійний контент бібліотек (далі ІМКБ) як мобільної громадянської платформи, котра активно переживає техніко-технологічну трансформацію, цілеспрямовано зосереджений на задоволення потреб соціуму в суспільстві знань (англ. the Knowledge Society), становлення якого невпинно відбувається в Україні. ІМКБ сьогодні характеризує урізноманітнення електронних ресурсів бібліотек і включає: електронні

бібліотеки, електронні публікації в інтернет-середовищі, тобто інформаційна присутність в соціальних мережах, власні блоги, відображені на вебсайті, е-видання та е-копії публікацій.

Еволюція місії бібліотеки від накопичення інформації до генерації і поширення знань задля задоволення інформаційних запитів українського суспільства, якому притаманна глибока соціокультурна диференціація та характерна динаміка духовних потреб.

Типовим прикладом структурування наповнення мультимедіа є вебсайт Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова. Матеріали розділу «Медіа/Інтерактив» головної бібліотечної установи Миколаївської області згруповані так: Путівник; Блог; Гостьова книга; Фотогалерея; Почесні читачі бібліотеки; Відеогалерея; Корисні ресурси Inet.

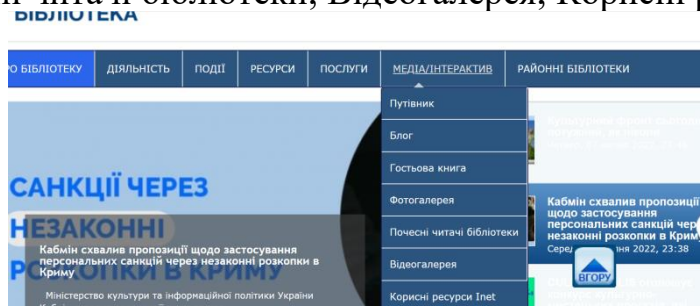

Рис. Розділ «Медіа/Інтерактив» вебсайту Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова

Отже, використання мультимедійних технологій в бібліотечно-інформаційній сфері сприяє підвищенню ефективності інформаційно-комунікаційної діяльності загалом, допомагає запроваджувати нові електронні продукти і послуги, розширює аудиторію усіх категорій користувачів із забезпеченням доступу 24/7, спонукає до самоосвіти та самовдосконалення та позитивно впливає на популяризацію книги, бібліотеки та читання.

UDC 027.021(477.54-25)

Vasyl Gumenchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8397-7631>,

PhD student,

Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: oitscrazy@gmail.com

USE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE INFORMATION AND COMMUNICATION ACTIVITIES OF LIBRARIES OF UKRAINE

The issue of the use of multimedia technologies in the libraries of Ukraine as a factor in increasing the efficiency of information and communication activities, the introduction of new electronic products and services, and the promotion of books, libraries and reading is highlighted.

Keywords: multimedia technologies, library, library affairs, information and communication activity.

УДК 025.4/.5:004.8]-048.22](477-87)

Дем'янюк Людмила Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4242-8390>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ міжнародної інформації та зарубіжних зв'язків,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: mila_dem@ukr.net

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У БІБЛІОТЕЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Розглянуто стан упровадження систем штучного інтелекту у зарубіжних бібліотечно-інформаційних установах, висвітлені основні напрями використання інтелектуальних технологій та існуючі обмеження щодо їх інтенсивної інтеграції у бібліотечну практику.

Ключові слова: інноваційні технології, системи штучного інтелекту, бібліотечна практика, зарубіжний досвід.

Важливою ознакою сьогодення є стрімкий розвиток новітніх інформаційних технологій, їх всепроникна потужність та вкорінення в усі сфери суспільної діяльності, зокрема й у бібліотечну галузь. В умовах інформаційного суспільства швидко відбуваються трансформації бібліотечної реальності: традиційні ролі змінюються, з'являються нові вимоги, нові можливості та нові виклики. Модернізація бібліотечної інфраструктури, реформування освіти, трансформація наукових комунікацій висувують нові стратегічні завдання перед бібліотеками, актуалізують питання стосовно того, як бібліотеки продовжуватимуть відповідати зростаючим вимогам сучасної цифрової інформаційної ери. Нагальності набувають дослідження щодо визначальної ролі новітніх інформаційних технологій, що ґрунтуються на методах обробки неструктурованої великорозмірної інформації та моделях знань із використанням потужних обчислювальних ресурсів та спеціалізованих інструментальних засобів, зокрема систем штучного інтелекту (далі ШІ).

ШІ більше не є футуристичною технологією, оскільки набуває все більшої популярності у повсякденній діяльності. Нейромережі, штучний інтелект і машинне навчання, на думку американських дослідників, найближчим часом широко використовуватимуться у бібліотечній практиці. Варто наголосити, що інноваційні технології та інші концепції, пов'язані з ландшафтом науки про дані, є досить обговорюваною темою серед бібліотечної спільноти та інтенсивно «серфують» науковим світом. Серед найавторитетніших бібліотечних асоціацій та організацій, які вже почали визнавати роль ШІ у майбутньому бібліотечної галузі, необхідно назвати Міжнародну федерацію бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Американську бібліотечну асоціацію (ALA), Канадську федерацію бібліотечних асоціацій (CFLA), Австралійську бібліотечно-інформаційну асоціацію (ALIA).

За визначенням Міжнародної організації зі стандартизації ISO, штучний інтелект – це здатність інженерної системи отримувати, обробляти та застосовувати отримані знання та навички. Незважаючи на те, що ШІ є однією з нових тенденцій,

деякі його елементи уже фрагментарно застосовуються в бібліотеках у вигляді модулів, вбудованих у бібліотечні програми, зокрема у вигляді чат-ботів у довідково-інформаційних службах, у процесах автоматичної каталогізації та класифікації за допомогою оптичного розпізнавання символів (OCR), автоматичного перекладу іншомовних матеріалів за допомогою обробки природної мови (NLP), автоматичного індексування за допомогою експертних систем, у системах інтелектуального управління бібліотечним книгосховищем із використанням надвисокочастотної технології RFID. Приклади їх успішного застосування у бібліотечній діяльності таких книгозбірень, як Бібліотека Конгресу США, Бібліотека Джеймса Б. Ханта Університету штату Північна Кароліна, Бібліотека Університету Джонса Гопкінса в США, Бібліотека Південно-Західного університету Китаю, Бібліотека Берлінського університету імені Гумбольдта в Німеччині свідчать про значний потенціал і перспективність цифрових технологій.

Додавання інтелектуальних аспектів до всіх або будь-яких програм у бібліотеці може бути реальним шансом дізнатися моделі поведінки користувачів, адаптуватися до їхніх запитів. Наприклад, застосування експертної системи для управління бібліотечними ресурсами може сприяти еволюції класифікації бібліотечних ресурсів і методів зберігання. Технології машинного зору та біометрії можуть змінити систему охорони входу в бібліотеку, загалом традиційну систему безпеки. Крім того, книгозбірні можуть використовувати датчики RFID та електронні чіпи для полегшення передачі даних у режимі реального часу, інтелектуального доступу до послуг, послуг абонементу і моніторингу користувачів бібліотеки. Розпізнавання користувачів бібліотеки за допомогою машинного зору дає змогу зв'язати їх з інформацією, яку вони шукають. Ця компетентність може допомогти у вибіркового поширенню інформації, оскільки обмін інформацією можна персоналізувати.

Незважаючи на перспективність та переваги використання систем штучного інтелекту, аналіз найновіших зарубіжних публікацій дає змогу констатувати, що наразі більшість бібліотек мають обмежені можливості для впровадження систем штучного інтелекту і вони спричинені такими факторами: відсутність технічних ноу-хау та знань щодо використання та роботи систем штучного інтелекту серед бібліотечного персоналу; відсутність належного фінансування в бібліотеках для розроблення чи закупівлі систем штучного інтелекту; висока вартість розроблення та обслуговування систем штучного інтелекту в бібліотеках; нестабільне електропостачання в бібліотеках, особливо в країнах, що розвиваються; внутрішні складнощі розроблення систем експертного/штучного інтелекту; обмежені можливості природної мови; обмежена кількість експертів зі штучного інтелекту серед постачальників систем автоматизації бібліотек. Варто зазначити, що мотивація бібліотек працювати з новими технологіями також варіюється від технічного оптимізму до страху, що машини перевершать бібліотекарів і викоринять людські цінності.

Отже, вивчення та аналіз зарубіжних публікацій за окресленою тематикою дає змогу дійти висновків, що запровадження штучного інтелекту у бібліотечну практику є актуальним питанням сьогодення та дієвим засобом процвітання книгозбірень у новій економіці знань. Незважаючи на припущення, що ця

технологія зробить бібліотекарів безробітними, штучний інтелект значно покращить роботу бібліотек та надання послуг, а також підвищить актуальність бібліотек у цифровому суспільстві, що постійно змінюється.

UDC 025.4/.5:004.8]-048.22](477-87)

Liudmyla Demianiuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4242-8390>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

International Information and Cooperation Department,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mila_dem@ukr.net

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LIBRARY PRACTICE: FOREIGN EXPERIENCE

The state of implementation of artificial intelligence systems in foreign library and information institutions is considered, the main directions of using intelligent technologies and the existing limitations regarding their intensive integration into library practice are highlighted.

Keywords: innovative technologies, artificial intelligence systems, library practice, foreign experience.

УДК 027.022:[021.1+004.738]:[004.77:316.77]

Денбновецький Станіслав Олександрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2327-7478>,

аспірант кафедри інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: stasden@ukr.net

Салата Галина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2673-8463>,

докторка історичних наук, доцентка,

кафедра інформаційних технологій,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: salaty@bigmir.net

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Здійснено спробу окреслити сучасні процеси інформатизації українських бібліотек. Простежено їхню залежність від розвитку новітніх інформаційних технологій. Висвітлено, що бібліотеки сьогодні – це нові сучасні інформаційні хаби.

Ключові слова: бібліотека, цифрова трансформація, електронне інформаційне середовище, діджиталізація сервісів, інформаційне суспільство.

Проблема модернізації вітчизняних публічних бібліотек в умовах інформатизації суспільства потребує якісно нового осмислення. Інформатизація бібліотек призвела до їх поєднання з інформаційною інфраструктурою суспільства, що зумовлює розгляд цих установ з позиції соціо-комунікативного

підходу. При дослідженні системи публічних бібліотек, обов'язково розглядається їхня участь у суспільних процесах, вплив на розвиток соціальних комунікацій. Багатофункціональна та глибинно-сутнісна діяльність публічних бібліотек, як важливих елементів системи соціальної комунікації, зумовлює застосування різних методологічних підходів до їхнього дослідження у межах бібліотекознавства. Аналіз процесів діяльності бібліотек у контексті соціальних комунікацій характеризується необхідністю вивчення їхнього впливу на зовнішнє середовище, проте дозволяє розглянути книгозбірню, з різних рівнів її сприйняття – індивідуальних особливостей, соціального статусу та ролі, яку відіграє книгозбірня в соціальному середовищі своєї громади.

На завершальному етапі індустріального розвитку суспільства, на відповідному етапі науково-технічного прогресу потреба в урізноманітненні та зростаючих обсягах використання суспільно значущої інформації, у продукуванні знання зумовила розвиток електронних інформаційних технологій. Вони не тільки здійснили революційний етап у становленні інформаційної сфери сучасної цивілізації, а й стали якісно новим фактором у розвитку глобалізації, створили можливості для глобальних інформаційних обмінів, реальну перспективу для об'єднання цивілізації у єдиний інформаційний організм. Водночас, зростаючі масиви електронної інформації, її ефективне використання в практиці суспільних перетворень, урізноманітнення і вдосконалення технологій використання потребували і потребують істотних змін у бібліотечній діяльності.

Централізовані державно-галузеві програми та концепції розвитку бібліотечної сфери часто делегуються без практичного складника і виявляються незбалансованими з можливостями бібліотек та їхнім фінансовим забезпеченням. Бібліотечна державна політика залишається концептуально у межах старої «лінійної» парадигми управління, що зумовлює її неефективність і потребує інноваційних підходів до управління бібліотечною діяльністю на засадах її стратегічного бачення. Бібліотечна установа не розглядається як повноправний складник інформаційної інфраструктури нового типу суспільства, інформаційної економіки, в якій домінують галузі та підприємства, пов'язані з виробництвом, опрацюванням, збереженням і поширенням інформації. Нелінійність і розбіжності процесів, що відбуваються в бібліотечній справі, потребують чіткого визначення конструктивних елементів і когнітивно-змістовних характеристик дій щодо використання бібліотечного потенціалу в соціально-економічному і культурному становленні незалежної України.

Нині склалася ситуація, коли існують різні наукові підходи до вирішення проблем трансформації бібліотек, їх інноваційного розвитку, а також окремих аспектів інтеграції до структури інформаційного суспільства.

На основі низки відомостей зі статистичної звітності, виявлено динаміку розвитку бібліотечного обслуговування у публічних бібліотек України, яка вказує на значне підвищення кількості віртуальних користувачів та високий рівень відвідуваності соціокультурних заходів. Значної уваги потребують напрями розгортання інформаційно-комунікаційного сервісу публічних бібліотек України, що дозволять книгозбірням відповідати вимогам

інформаційного суспільства. Серед запропонованих напрямів, зокрема:

- використання мережевих та хмарних технологій;
- надання доступу до електронного урядування;
- урізноманітнення напрямів соціокультурної діяльності (створення коворкінг-зон, мейкерспейсів);
- запровадження мобільних технологій та технологій дистанційного інклюзивного бібліотечного обслуговування.

В умовах розгортання процесів демократизації та децентралізації українського суспільства, його чіткої спрямованості до європейських цінностей, особливої актуальності набуває визначення векторів модернізації публічних бібліотек в інформаційному суспільстві з метою формування національного інформаційного простору, інтеграції в усі сфери життя людини і суспільства, функціонування як провідної ланки соціально-культурного середовища об'єднаних територіальних громад, сприяння згуртуванню громадськості та впровадженню інновацій у всіх сферах суспільного життя.

У межах розвитку бібліотечно-інформаційного простору спостерігається невпинна трансформація усіх складників виробничої діяльності публічних бібліотек – від організаційно-функціонального і техніко-технологічного до кадрового. Вони набувають системного характеру поступової модернізації практичної роботи. Відтак, виникає гостра необхідність теоретичного дослідження можливостей подальшої трансформації комунікативних зв'язків публічних бібліотек із зовнішнім середовищем та їхнього місця у сучасному інформаційному просторі України. Динамізм діджиталізації як ключової засади перетворень різних сфер життя українського суспільства, від суспільно-політичної до соціально-економічної, спонукає бібліотеки як особливий соціальний інститут своєчасно реагувати на виклики часу та успішно відповідати на запити спільноти.

UDC 027.022:[021.1+004.738]:[004.77:316.77]

Stanislav Denbnovetskyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2327-7478>,

PhD Student,

Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: stasden@ukr.net

Halyna Salata,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2673-8463>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Information Technologies,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: salaty@bigmir.net

**DIGITAL TRANSFORMATION OF UKRAINIAN LIBRARIES IN THE CONDITIONS
OF GLOBALIZATION TRANSFORMATIONS**

An attempt was made to outline modern processes of informatization of Ukrainian libraries. Their dependence on the development of the latest information technologies is traced. It is highlighted that libraries today are new modern information hubs.

Keywords: library, digital transformation, electronic information environment, digitalization of services, information society.

УДК 116:821.161.2 Леся Українка

Дзюбич Світлана Андріївна,

<https://orcid.org/0000-0003-2524-6843>,

молодша наукова співробітниця,

відділ національної бібліографії,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lana7422@ukr.net

АКАДЕМІЧНІ ЖУРНАЛИ ПОЛЬЩІ В СИСТЕМІ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проаналізовано періодику Польської академії наук за матеріалами бібліографічного покажчика «Леся Українка, 1884-2021», зокрема журнал «Roczniki Humanistyczne» (Люблін). Здійснено огляд та простежено публікаційну динаміку щодо творчості Лесі Українки у журналі «Roczniki Humanistyczne».

Ключові слова: журнал «Roczniki Humanistyczne», Леся Українка, наукова комунікація, національна бібліографія, польські публікації, Республіка Польща.

Особливе місце у системі розповсюдження інформації належить науковій комунікації, суть якої полягає в обміні, розповсюдженні та публікації результатів наукових досліджень задля їх поширення серед наукової спільноти. Найпопулярнішим джерелом наукової комунікації є академічні журнали, які і відіграють роль платформи для обміну думок серед вчених. Публікації у цих виданнях формують джерельну базу для проведення наступних наукових досліджень.

Літературна спадщина Лесі Українки та її особисте життя цікавить багатьох дослідників не тільки з України, але й з інших країн світу, у тому числі польських науковців. Рецепція творчості Лесі Українки у польській літературі представлена як перекладами її творів, так і окремими монографіями і статтями, опублікованими у профільних періодичних виданнях, зокрема «Slavia Orientalis» (Краків), «Studia Polsko-Ukraińskie» (Варшава), «Acta Polono-Ruthenica» (Ольштин), «Roczniki Humanistyczne» (Люблін).

Дослідження рецепції творчості Лесі Українки у польському академічному журналі «Roczniki Humanistyczne» за 2010–2022 рр. здійснено у рамках науково-дослідної теми відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування національної бібліографії в контексті вивчення спадщини діячів української науки та культури» (2019–2021), зокрема проєкту «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя та творчість», який було започатковано у відповідь Постанови

Верховної Ради України «Про відзначення 150-річчя з дня народження Лесі Українки» від 8 лютого 2018 р. № 2286 – VIII.

Журнал «Roczniki Humanistyczne» («Літопис гуманітарних наук») – це академічний гуманітарний журнал, що видається Науковим товариством Люблінського католицького університету Івана Павла II та гуманітарним факультетом Люблінського католицького університету Івана Павла II. Часопис виходить без перерв з 1949 р. Зазначимо, що тематика досліджень про життєвий та творчий шлях Лесі Українки, їх стислу характеристику та бібліографію на шпальтах цього журналу представлена надзвичайно широко. Адже світове значення творів Лесі Українки та їх популярність у Польщі красномовно говорить той факт, що підготовлено окремих лезезнавчий том «Roczniki Humanistyczne» (2012, т. 60, вип. 7), який було присвячено 140-річчю від дня народження письменниці.

Як зазначає у вступному слові професор С. Андрусів, до цього випуску були вміщені матеріали наукового семінару, присвяченого ювілею письменниці, організованому кафедрою української літератури Люблінського католицького університету Івана Павла II 15 грудня 2011 р. Автори поданих розвідок розглядають різні аспекти літературної спадщини Лесі Українки, розширюючи та поглиблюючи польський літературознавчий дискурс щодо творчості Лесі Українки та її як особистості. Авторами статей є такі знані лезезнавці як Л. Скупейко, С. Андрусів, Я. Поліщук, І. Набитович, S. Wujtowicz, M. Kawecka, M. Kaczmarczyk, Л. Сірик, Л. Пушак, А. Новацький, К. Jakubowska-Krawczyk.

У травні 2016 р. Люблінським католицьким університетом Івана Павла II була проведена конференція «*Twurczońż Jesi Ukrainki z perspektywy XXI wieku – reinterpretacje. W 145-rocznik urodzin poetki*», присвячена 145-річчю зі дня народження видатної української письменниці. У 2018 р. побачив світ черговий том журналу «Roczniki Humanistyczne» (Т. 66, вип. 7), де у рубриці «Слов'янознавство» було надруковано матеріали цієї конференції.

У своїх публікаціях про Лесю Українку науковці розглядають різні теми та мотиви її творчості, зокрема, теми національної неволі у творчій спадщині письменниці, обговорюють біблійні мотиви в її текстах, листування як приклад мовного коду української ментальності, досліджують європейські теми у творчій спадщині, досліджують кіноінтерпретації тощо.

Загалом, у 2010–2022 рр. у цьому журналі було надруковано близько 30 статей польських та українських дослідників стосовно творчості Лесі Українки.

Отже, як засвідчують результати дослідження публікацій у польському науковому журналі «Roczniki Humanistyczne» за 2010–2022 рр. щодо творчості та життєвого шляху видатної доньки українського народу Лесі Українки, її спадщина не втрачає своєї актуальності та ще довго буде предметом наукових студій та обговорень. Звичайно, публікації у наукових журналах Польської академії наук кількісно не перевищують той доробок, який опубліковано про неї в Україні, але істотно розширюють і збагачують джерельну базу лезезнавства, дозволяючи поглянути на її непересічну постать під іншим кутом зору, збагачуючи уявлення про різні аспекти її творчості, що, безумовно, сприяє розвитку наукових досліджень про нашу Лесю.

UDC 116:821.161.2 Lesia Ukrainka
Svitlana Dziubych,
<https://orcid.org/0000-0003-2524-6843>,
Junior Research Associate,
Department of national bibliography,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: lana7422@ukr.net

ACADEMIC JOURNALS OF POLAND IN THE SYSTEM OF SCIENTIFIC COMMUNICATION

The article analyzes the academic journals of Poland based on the materials of the bibliographic edition «Lesya Ukrainka, 1884–2021» in particular the journal «Roczniki Humanistyczne» (Lublin). An overview was carried out and the publication dynamics of Lesya Ukrainka's work in the journal was traced «Roczniki Humanistyczne».

Keywords: journal «Roczniki Humanistyczne», Lesya Ukrainka, scientific communication, national bibliography, Polish publications, Republic of Poland.

УДК 025.43:008-047.86(477)

Збанацька Оксана Миколаївна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0413-7576>,
докторка наук з соціальних комунікацій, доцентка, професорка,
кафедра інформаційних технологій,
Київський національний університет культури і мистецтв,
головна бібліотекарка,
відділ лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукових систем,
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,
Київ, Україна
e-mail: ZbanatskaO@i.ua

ТЕЗАУРУС ЗАФІКСОВАНИХ ЗРУЙНОВАНИХ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Розглянуто ресурс «Зруйнована культурна спадщина України», проаналізовано присутні в базі даних об'єкти, виокремлено основні предметні комплекси і побудовано предметний покажчик, який надає повнішу картину зруйнованих об'єктів культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, руйнування, тезаурус, Україна.

Напад Росії на Україну і триваюча військова кампанія завдає все більшої шкоди в усіх сферах життя, включаючи культурну спадщину. В Україні знищуються пам'ятники, археологічні пам'ятки, бібліотеки, музеї, архіви, комплекси промислової спадщини, старі та нові житлові квартали, міські простори тощо. 30 квітня 2020 р. набув чинності Закон України № 585-ІХ від 30.04.2020 р. «Про приєднання України до Другого протоколу до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-20#n2>). Згідно з Гаазькою конвенцією, руйнування об'єктів культурної спадщини є воєнним злочином.

9 березня 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики

України оголосило про збір інформації щодо пошкоджень та руйнувань об'єктів культурної спадщини, вчинених російськими окупаційними військами на території України, і закликала свідків руйнування культурної спадщини з усіх регіонів України надсилати фото або відеодокази через ресурс <https://tally.so/r/3y8N8m>.

Ознайомитись із зафіксованими зруйнованими об'єктами культурної спадщини можна на сайті: «Зруйнована культурна спадщина України» (<https://culturecrimes.mkip.gov.ua>). Станом на 09.07.2022 р. у базі даних зафіксовано 399 зруйнованих об'єктів культурної спадщини (рис. 1). Інформація розміщена двома мовами: англійською та українською.

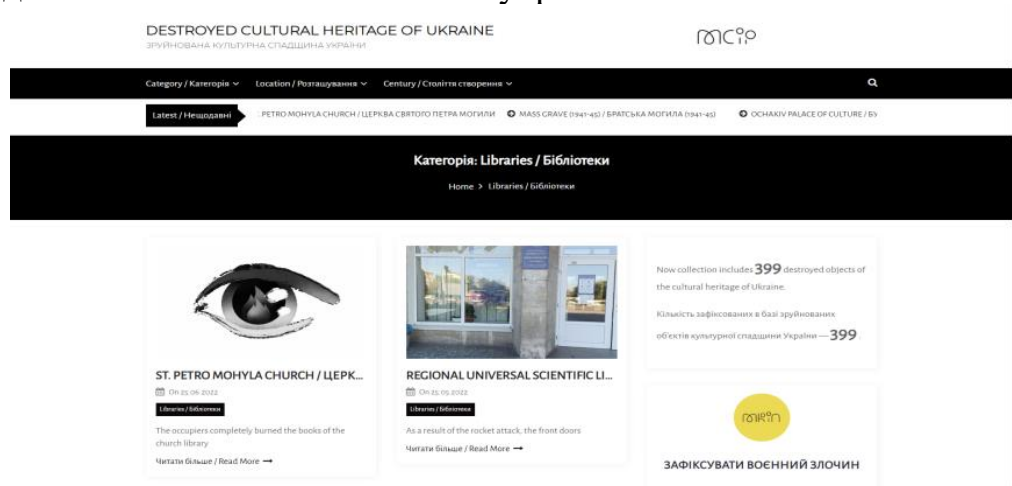

Рис. 1. Скриншот сторінки «Зруйнована культурна спадщина України»

При пошуку об'єктів можна скористатися уніфікованими переліками:

1. Category/Категорія: Archives/Архіви; Libraries/Бібліотеки; Monuments/Пам'ятники; Ancient Buildings/Історичні будівлі; Places of Worship/Культові споруди; Museums/Музеї; Sculptures/Скульптури.

2. Location/Розташування:

- Donetsk region/Донецька область: Bakhmut district/Бахмутський район; Kramatorsk district/Краматорський район; Mariupol district/Маріупольський район; Pokrovske district/Покровський район; Volnovakha district/Волноваський район;

- Chernihiv region/Чернігівська область: Nizhyn district/Ніжинський район; Novhorod-Siverskyi district/Новгород-Сіверський район Prylutskyi district/Прилуцький район;

- Kharkiv region/Харківська область: Bogodukhiv district/Богодухівський район; Chuhuiv district/Чугуївський район; Dergachi district/Дергачівський район; Izium district/Ізюмський район Lozova district/Лозівський район;

- Kyiv region/Київська область: Brovary district/Броварський район; Bucha district/Бучанський район; Chernobyl district/Чорнобильський район; Fastiv district/Фастівський район; Vyshhorod district/Вишгородський район;

- Luhansk region/Луганська область: Severodonetsk district/Северодонецький район; Shchastia district/Щастинський район; Svatove district/Сватовський район; Starobilsk district/Старобільський район;

- Sumy region/Сумська область: (Konotop district/Конотопський район;

Okhtyrka district/Охтирський район; Shostka district/Шостський район; Sumy district/Сумський район;

- Zaporizhzhia region/Запорізька область: Melitopol district/Мелітопольський район; Pologivka district/Пологівський район; Vasylivka district/Василівський район;

- Zhytomyr region/Житомирська область: Korosten district/Коростенський район Zhytomyr district/Житомирський район.

3. Століття створення: IX, XI, XII, XVIII, XIX, XX, XXI.

На сайті можна зафіксувати воєнний злочин, заповнивши запропоновану форму та завантажити фото- або відеодоказ. Розміщено також календар руйнувань. До кожного об'єкта подається короткий опис події у вигляді анотації. (рис. 2)

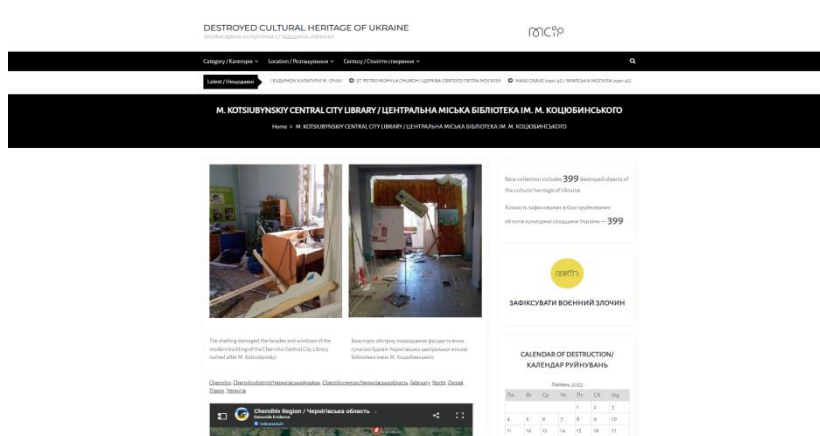

Рис. 2. Скриншот сторінки «Центральна міська бібліотека ім. М. Коцюбинського»

Можна здійснити пошук зруйнованих об'єктів. Пошук за ключовими словами охоплює не тільки пошук слів у назві, але й в анотації. Проте такий пошук, як і пошук за уніфікованими переліками не надає повної картини про наявні предметні терміни. Ми проаналізували присутні в базі даних об'єкти, виокремили основні предметні комплекси і побудували предметний покажчик, у якому в алфавітному порядку перерахували всі окремі слова – компоненти словосполучень, які в разі побудови інформаційно-пошукового тезауруса, можуть позначати дескриптори або аскриптори. Представлений предметний покажчик надає повнішу картину зруйнованих об'єктів культурної спадщини. До нього внесено не тільки бібліотеки, будинки, галереї, музеї, палаци, семінарії, школи, а й автомобіль міліції, залізничне депо, багатошарове поселення, історичний трамвайний вагон.

Представлена в покажчику термінологія потребує уніфікації. Так, предметний комплекс «бібліотека» зібрав три синонімічних терміносполучення «бібліотека в селі», «бібліотека села», «бібліотека сільська»; є терміни «спецшкола» і «школа спеціалізована», «будинок історичний» і «будівля історична».

Фіксування злочинів пов'язано з суб'єктивними діями людей, які зосереджені перш за все на фіксації і описі злочину, і, часто подають «побутову» назву установи, а не офіційну. Тому, може виникнути потреба у створенні тезаурусу зафіксованих зруйнованих об'єктів культурної спадщини України. Наразі збір доказів злочинів росіян проти української культурної спадщини

триває. Міністерство культури та інформаційної політики України верифікує доказову базу для подальшого її використання в Міжнародному кримінальному суді в Гаазі.

UDC 025.43:008-047.86(477)

Oksana Zbanatska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0413-7576>,

Doctor of Sciences in Social Communications, Associate Professor,

Professor of the Department of information technologies,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Chief Librarian,

Department of linguistic support of information search systems,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ZbanatskaO@i.ua

THESAURUS OF RECORDED RUINED CULTURAL HERITAGE OBJECTS OF UKRAINE

The resource «Destroyed Cultural Heritage of Ukraine» was considered. The objects present in the database were analyzed. The main subject complexes were singled out and a subject index was built, which provides a more complete picture of the destroyed objects of cultural heritage.

Keywords: cultural heritage, destruction, thesaurus, Ukraine.

УДК 811.161.2'374.2:025.3

Зоріна Наталія Євгенівна,

ORCID <https://orcid.org/000-0001-7627-7805>,

наукова співробітниця,

відділ науково-освітніх інформаційних ресурсів,

Державна науково-педагогічна бібліотека України

імені В. О. Сухомлинського,

Київ, Україна

e-mail: n.zorina@i.ua

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК «КАТАЛОГІЗУВАННЯ ДОКУМЕНТІВ»: РОЗРОБЛЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ

Обґрунтовано, що фахові термінологічні словники є ефективним засобом опанування фаховою термінологією. Схарактеризовано довідкове видання «Каталогізування документів: короткий термінологічний словник» і його місце у формуванні професійного мовлення фахівців бібліотечної галузі.

Ключові слова: термінологія, термінологічний словник, галузевий словник, бібліотечно-інформаційна термінологія, каталогізування документів.

Важливим складником професійної підготовки фахівців бібліотечної галузі є опанування фаховою термінологією, формування культури професійного мовлення. Важливу роль у формуванні термінологічної грамотності фахівця відіграють фахові термінологічні словники – у навчальній, професійній та науково-дослідній діяльності та професійному саморозвитку.

Питанням сучасної фахової термінології, розвитку поняттєвого апарату бібліотекознавства та бібліографознавства належить особливе місце у наукових

дослідженнях Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського). Фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2021 рр. підготовлено довідкове видання «Каталогізування документів: короткий термінологічний словник» (далі – Словник) у межах виконання наукового дослідження «Інформаційні ресурси освітянських бібліотек у розвитку педагогіки, психології та освіти» (2020–2022 рр.; наук. керівник – Л. О. Пономаренко, кандидат наук із соціальних комунікацій).

Каталогізація є одним із найбільш важливих і розвинутих напрямів бібліотечно-бібліографічної діяльності й охоплює сукупність процесів, що забезпечують створення та функціонування бібліотечних каталогів. Термінологія сучасної каталогізації – це одна з найбільш розроблених підсистем термінології бібліотекознавства, що поєднує у собі практичний досвід багатьох поколінь каталогізаторів і термінологію суміжних галузей знань. Метою створення Словника було виявити, зібрати та систематизувати термінологію поняттєвого апарату інформаційної, бібліотечно-інформаційної сфери України, зокрема того її напряму, що стосується процесу каталогізування документів.

У процесі роботи над цим Словником постали певні питання, пов'язані з тими змінами, які відбуваються у бібліотечно-інформаційній сфері, зокрема у термінології каталогізації. Термінологія сучасної каталогізації сьогодні є найбільш складною та найбільш видозміненою порівняно з іншими розділами терміносистеми галузі. Останнім часом вона зазнала відчутних змін, істотно оновилася й збагатилася значною кількістю нових термінів, пов'язаних із застосуванням комп'ютерних технологій, сучасних методів каталогізування тощо. До Словника увійшли терміни та визначення із законів України, що регулюють відносини: в інформаційній, бібліотечно-інформаційній сфері; національних та державних стандартів України; міждержавних стандартів, прийнятих Держстандартом України з бібліотечної справи, інформаційної та видавничої діяльності. Крім того, Словник містить терміни з документів Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA), які представляють термінологію RDA (найвідоміший у зарубіжному бібліотекознавстві Міжнародний стандарт «Опис та доступ до ресурсу» (Resource Description and Access), призначений для електронного середовища, нині активно впроваджується у бібліотеках європейських країн).

Словник містить понад 470 словникових статей термінів із визначеннями, зазначенням варіантних форм термінів, англійських еквівалентів термінів та покажчики термінів українською і англійською мовами.

Словник «Каталогізування документів: короткий термінологічний словник» представлений на порталі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Словник розрахований на працівників бібліотек та інших інформаційних установ, пов'язаних із бібліотечно-інформаційною діяльністю. Він може бути корисним для широкого кола користувачів, зокрема для наукових і науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів і тих, хто досліджує проблематику цієї галузі, а також для студентів закладів вищої освіти й коледжів,

які навчаються за інформаційно-бібліотечними та іншими гуманітарними напрямами підготовки.

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що довідкове видання «Каталогізування документів: короткий термінологічний словник», підготовлене у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, можна використовувати у процесі мовно-комунікативної підготовки фахівців бібліотечної галузі на всіх етапах навчання і професійної діяльності, а також для самостійної роботи у процесі професійного самовдосконалення.

UDK 811.161.2'374.2:025.3

Nataliya Zorina,

ORCID <https://orcid.org/000-0001-7627-7805>,

Research Associate,

Department of Scientific and Educational Information Resources,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: n.zorina@i.ua

TERMINOLOGICAL DICTIONARY «CATALOGING OF DOCUMENTS»: DEVELOPMENT AND USE

It is substantiated that professional terminological dictionaries are an effective means of mastering professional terminology. The reference publication «Cataloging of Documents: a short terminological dictionary» is characterized and its place in the formation of the professional speech of library specialists.

Keywords: terminology, terminological dictionary, industry dictionary, library and information terminology, cataloging of documents.

УДК 021.2

Іванова Майя Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,

наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

Білінець Наталія Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7249-6437>,

молодша наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bilinets@nbuv.gov.ua

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Визначено актуальність інноваційної трансформації в умовах євроінтеграції. Вказано на

важливості інноваційного розвитку України в умовах повномасштабної війни. Розкрито нормативно-правові акти, які регулюють інноваційну діяльність.

Ключові слова: інновація, війна, пріоритетні напрями інноваційної діяльності.

23 червня 2022 р. Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. В умовах євроінтеграції особливої актуальності набувають питання правового забезпечення процесу інноваційних трансформацій ресурсів і послуг. Стратегія успішного розвитку національних економічних систем держав-лідерів останніми роками тісно пов'язана з лідерством у дослідженнях і розробках, появою нових знань, розвитком високотехнологічного виробництва і створенням масових інноваційних продуктів. Інноваційна трансформація ресурсів і послуг – це не тільки шлях динамічного розвитку та успіху, а і засіб забезпечення безпеки та суверенітету держави, її конкурентоспроможності у сучасному світі.

Війна проти України з боку РФ завдала значних збитків нашій державі та всім без винятку українцям. Сьогоднішні історичні виклики, з якими стикнулась Україна, диктують нові вимоги до соціально-економічного розвитку, пов'язаного з посиленням обороноздатності країни, формулюванням національних стратегій розвитку, майбутньою відбудовою територій України. Саме інновації генерують позитивні структурні зрушення в економіці та суспільстві, сприяють підвищенню продуктивності економіки, посилюють її здатність конкурувати в глобальному середовищі з економіками інших країн світу та забезпечувати стійкі темпи зростання в довгостроковій перспективі.

Інноваційна трансформація проводиться відповідно до положень Конституції України, Законів України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р, Плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року від 09 грудня 2021 № 1687-р., інших актів законодавства.

Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом. Термін «інновація» походить від латинського «novatio» – «оновлення» і префікса «in» (з латинського – «у напрямі»), тобто дослівно «innovatio» – «у напрямі змін». Відповідно до Закону, інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг;

інноваційний продукт – результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає вимогам, встановленим цим Законом.

У Верховній Раді України зареєстрований проєкт Закону України «Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні» (реєстр. № 6418 від 10.12.2021), розроблений Кабінетом Міністрів України. В пояснювальній записці до законопроєкту проведено аналіз та зазначено, що урядом затверджено майже 250 пріоритетних напрямів (46 пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок; 41 середньостроковий пріоритетний напрям загальнодержавного рівня та 162 – галузевого рівня), що призводить до їх значного дублювання. Наслідком цього є неефективне використання наукового потенціалу та вкрай обмежених обсягів бюджетних коштів, що спрямовуються на розвиток сфери наукових досліджень та розробок. Законопроєктом пропонується внести відповідні зміни до законів України «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про наукові парки», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про наукову і науково-технічну діяльність». Крім того, пропонується визнати такими, що втратили чинність, закони України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Але законопроєктом не враховані економічні збитки, завдані повномасштабною воєнною агресією.

Останні геополітичні виклики для України посилили актуальність розвитку національної наукової системи підтримки знань та інновацій. Для того, щоб національна наука приносила максимальну користь майбутній післявоєнній економіці необхідна системна перебудова її відносин. Комбінація системи безпеки, науки, освіти та бізнесу забезпечують трансформацію передових технологій, та створюють передумови для розвитку сильної та конкурентоздатної економіки.

UDC 021.2

Maiia Ivanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,

Research Associate,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

Nataliia Bilinets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7249-6437>,

Junior Research Associate,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bilinets@nbuv.gov.ua

REGULATORY AND LEGAL SECURITY INNOVATIVE TRANSFORMATION IN UKRAINE

The relevance of innovative transformation in the conditions of European integration is determined. The importance of innovative development of Ukraine in conditions of full-scale war is indicated. Normative and legal acts that regulate innovative activity have been disclosed.

Keywords: innovation, war, priority areas of innovative activity.

УДК 377.35+004.7:316.77]

Касьян Владислав Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0539-4531>,

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності,

факультет PR, журналістики та кібербезпеки,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: kasjanvv@gmail.com

СУЧАСНА ВИЩА ОСВІТА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Висвітлено вплив відкритої освіти на цивілізаційний розвиток сучасного суспільства. Доведено, що найсуттєвішими особливостями сучасного освітнього процесу є демократичний і гуманістичний складник, коли відбувається зміна ролі викладача та функцій студента.

Ключові слова: викладач, глобалізація, інформаційна культура, інформаційні технології, освітні ресурси, студент, цифровізація.

Сучасна епоха характеризується такими основоположними явищами як глобалізація, інформатизація та цифровізація. Їхній вплив на всі сторони суспільного життя надзвичайно потужний та всеохоплюючий, адже жоден із процесів, що відбувається, не може бути всебічно пізнаним без раціонального дослідження у контексті означених процесів. Трансформуючись під впливом глобалізаційних перетворень та інформаційних технологій, система освіти зазнає якісних змін та набуває нових вимірів щодо подальшої перспективи. Характерно, що вплив цих явищ зумовлює і трансформацію процесів життєдіяльності особистості зокрема та суспільства загалом.

Отже, сучасне відкрите суспільство характеризується переходом до освітніх систем відкритого типу, посиленням демократизації освіти та її децентралізації, спрямованістю на підготовку професійно орієнтованих фахівців, забезпечення рівного доступу до освітніх послуг, у тому числі людей з особливими потребами, що сприяє впровадженню інклюзивного, дистанційного та відкритого навчання, розвитку моделей і систем відкритої освіти, які розширюють уявлення студента про відкритість світу та доступність знань; взаємопов'язаність і взаємозалежність із природою та суспільством; навички вільного користування інформаційними ресурсами та розвиток інформаційної культури; створюють індивідуалізацію процесу навчання. Таким чином, постійно відбувається процес пошуку нових форм організації навчання, формування орієнтирів на фоні рівного партнерства всіх учасників освітнього процесу – студентів і викладачів.

Зазначимо, що у новій системі освіти змінюється роль і функції викладача, адже сучасні відносини зі студентами будуються вже на основі взаємодопомоги і взаємопідтримки. Широке використання щодня сучасних технологій потребує від викладача певних професійних компетенцій, зокрема: досконало знати свій предмет та у доступній формі доносити його до студентів; конструювати подачу предмету за допомогою новітніх освітніх технологій; володіти високим рівнем інформаційної культури.

Виділимо найсуттєвіші особливості сучасного освітнього процесу:

- системне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в організацію навчання;
- застосування спеціальних технологій і засобів навчання (комп'ютерна техніка, мережеві та мультимедійні технології, спеціальне програмне забезпечення);
- впровадження тестового контролю якості знань (тестові системи на базі інформаційних технологій);
- економічний складник (ефективність у співвідношенні досягнутого результату до витрат часу і ресурсів на його досягнення порівняно з традиційними формами навчання);
- гнучкість (можливість навчатися у зручному місці, за індивідуальним графіком та темпом);
- модульність (формування індивідуального навчального плану відповідно з особистими цілями та прагненнями);
- паралельність (поєднання навчання з професійною діяльністю та можливість одночасного опанування декількома спеціалізаціями);
- асинхронність (технологія навчання за зручним для студента розкладом);
- індивідуалізація ролі викладача (координація пізнавального процесу студента, консультація щодо складання індивідуальної навчальної студентської програми, керівництво студентськими проектами);
- зміна ролі студента (підвищення рівня самоорганізації, вмотивованості, самостійності, відповідальності, ініціативності);
- інтернаціональність (можливість залучення міжнародних освітніх послуг).

Сьогодні Київський національний університет культури і мистецтв активно провадить освітню діяльність, базуючись на вищезначених засадах загалом та для здобувачів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» зокрема. Також варто наголосити, що освітній процес на факультеті PR, журналістики та кібербезпеки зорієнтований на підготовку здобувачів спеціалізації «менеджер веб-контенту», які відповідають сучасним вимогам ринку праці адже здатні здійснювати інтерактивні комунікації і розширяти ринки збуту. Питання поліфункціональності діяльності у галузі веб-контенту постійно досліджують А. Аверянов, Н. Бачинська, В. Висоцька, А. Дем'янова, В. Дорош, Д. Дроздов, Матвієнко, А. Фесенко, Л. Філіпова, М. Цивін, Л. Б. Чирун, Л. В. Чирун, А. Шелестова та багато інших.

Отже, сучасна освіта забезпечує безперервність навчання упродовж усього життя, призводить до кардинальних змін у відносинах учасників освітнього процесу, набуває поширення ефективність та доступність отримання необхідних фахових компетенцій, а домінантою поступового цивілізаційного розвитку соціуму є демократичний і гуманістичний складник освітнього процесу.

UDK 377.35+004.7:316.77]

Vladyslav Kasjan,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0539-4531>,

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of the Document Science, Information and Analytical Activities,

Faculty of PR, Journalism and Cybersecurity,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kasjanvv@gmail.com

MODERN HIGHER EDUCATION IN THE DIGITAL ERA

The impact of open education on the civilizational development of modern society is highlighted. It has been proven that the most essential features of the modern educational process are the democratic and humanistic component, and the role of the teacher and the functions of the student are also changing.

Keywords: teacher, globalization, information culture, information technologies, educational resources, student, digitalization.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:655.4/.5]-047.44-048.35

Клименко Оксана Зіновіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу наукових видань,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

АКТУАЛЬНІ ТРЕНДИ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

Репрезентовано позитивні традиції столітньої історії видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та актуальні тренди головного бібліотечно-інформаційного комплексу держави в умовах глобалізаційних перетворень.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційний комплекс, видавнича діяльність, видавнича продукція, цифровізація, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Збагачення функцій та розширення завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) у сучасних умовах цифровізації та глобалізації є вимогою часу. Одним із чільних напрямів діяльності НБУВ сьогодні є видавнича діяльність (далі ВД), яку регламентовано п. 2.3.8 «Статуту Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». НБУВ здійснює ВД «наукового, освітнього та просвітницького характеру, виступає <...>

засновником наукових журналів і наукових видань» (С. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/STATUT_NBUV_2017.pdf).

Особливості видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, тематика видань перманентно знаходяться в полі зору дослідників, серед яких варто виокремити О. Воскобойнікову-Гузеву, В. Горєву, Т. Дубас, О. Дубровіну, Н. Захарову, О. Клименко, Г. Ковальчук, Т. Кулаковську, К. Лобузину, Н. Маслакову, С. Масловську, О. Онищенко, Л. Пестрецову, Л. Поперечну, В. Попроцьку, О. Сокур, Г. Солоіденко, Н. Солонську, С. Старовойт, І. Шульгу.

Так, у ґрунтовній праці «Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991» (2008) Л. Дубровіна та О. Онищенко детально проаналізували у тому числі й видавничу діяльність провідної книгозбірні держави в означений період. Також видання НБУВ побіжно згадано у монографії «Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті» (2009).

Дисертаційне дослідження Т. Дубас (2020) репрезентує напрями, тенденції змін та перспективи видавничої діяльності НБУВ у 1991–2019 рр.

Структуру, тематику, авторський колектив фахової періодики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського розкривають студії О. Клименко і О. Сокур. Загальна характеристика ВД НБУВ представлена у дослідженнях О. Воскобойнікової-Гузєвої, О. Клименко, Г. Ковальчук, Н. Маслакової. Питання виокремлення актуальних трендів видавничої діяльності головної книгозбірні держави залишалось до сьогодні поза увагою дослідників.

Столітня історія видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського виробила позитивні традиції, які фахівці сьогодні ретельно шанують і дбайливо збагачують:

- високий науковий рівень підготовки видань;
- якісне художнє оформлення та поліграфічне виконання;
- розгалужений науково-допоміжний апарат видань;
- поширення за книгообміном із провідними українськими та закордонними університетами і науковими установами;
- залучення на основі партнерської взаємодії співавторів із інших наукових установ;
- відповідність оформлення актуальним стандартам;
- регулярна участь видань НБУВ у виставках, ярмарках і конкурсах;
- постійне розширення видавничого репертуару тощо.

Цифровізація усіх царин суспільного буття характеризується невідворотним проникненням інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну та видавничу практику. Наполеглива робота фахівців Інституту інформаційних технологій дозволила оцифрувати видання НБУВ і зробити їх доступними широкому загалу. Сучасні видання одразу переважно *публікуються у традиційному та електронному вигляді*.

Престижність оприлюднення результатів здійснених досліджень на шпальтах фахових періодичних видань (далі ФПВ) НБУВ підтверджується її

індексацією у багатьох наукових базах даних, а збірник наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України» – у Web of Sciences.

Видавнича продукція (далі ВП) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського нині відіграє вирішальну роль у системі наукових комунікацій, слугує першоджерелом освітнього процесу для усіх спеціалізацій здобувачів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

ВП є втіленням прикладних наукових досліджень, які успішно провадить Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – головний бібліотечно-інформаційний комплекс держави, і відображенням актуальних напрямів розвитку сучасного гуманітарного знання у контексті становлення в Україні суспільства знань, відкритої науки та академічної доброчесності.

Тобто, серед актуальних трендів видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського нами виокремлено, зокрема:

- ✓ публікація у традиційному та електронному вигляді (доступ на сайті НБУВ 24/7);

- ✓ відповідність тематики видань актуальним потребам наукових напрямів;

- ✓ обов'язкове використання DOI (для наукових публікацій) та ORCID;

- ✓ індексація ФПВ у наукових базах даних;

- ✓ вирішальна роль у системі наукових комунікацій;

- ✓ першоджерело освітнього процесу за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;

- ✓ наявність окремої е-сторінки у кожного ФПВ;

- ✓ відкритість е-архіву фахового періодичного видання;

- ✓ формування інституційного репозитарію НБУВ;

- ✓ втілення прикладних наукових досліджень НБУВ;

- ✓ відображення актуальних напрямів розвитку сучасного гуманітарного знання у контексті становлення в Україні суспільства знань, відкритої науки та академічної доброчесності.

Отже, організаційно-діяльнісна стратегія видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у нинішніх умовах, насамперед, потребує модернізації й оновлення поліграфічного парку, залучення професійного програмно-технологічного забезпечення організації та представлення видавничої продукції, а з іншого боку, відповідає високим стандартам сучасного бібліотечно-інформаційного комплексу в системі Національної академії наук України.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:655.4/.5]-047.44-048.35

Oksana Klymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4821-8503>

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Science Publications,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: klimenko_oz@ukr.net

CURRENT TRENDS IN SCIENTIFIC PUBLISHING ACTIVITIES OF THE LIBRARY AND INFORMATION COMPLEX

The positive traditions of the century-long history of scientific and publishing activity of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, and current trends of the main library and information complex of the state in modern conditions are represented.

Keywords: library and information complex, scientific and publishing activity, publishing products, digitization, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 025.5-024.87:[021.4:004.9]

Коваль Тетяна Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>,

кандидатка історичних наук,

заступниця генерального директора,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: gon4aroval1@bigmir.net

Туровська Леся Олегівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>,

наукова співробітниця,

сектор універсального підсобного фонду і каталогів,

відділ комплексного бібліотечного обслуговування,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: nankepy@ukr.net

ЕЛЕКТРОННА ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ТА ІНТЕРАКТИВНІ МОЖЛИВОСТІ

Обґрунтовано типові методологічні та технологічні рішення організації електронних вітрин нових надходжень до фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; визначено їх інтерактивні можливості як засобу дистанційного бібліотечного сервісу.

Ключові слова: віртуальна бібліотечна виставкова діяльність, електронні вітрини нових надходжень до фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, дистанційне обслуговування користувачів, інтерактивний бібліотечний сервіс.

У сучасних умовах віртуальна бібліотечна виставкова діяльність виступає однією з найбільш поширених та затребуваних користувачами послуг. Зважаючи на це, предметом нашого дослідження стала організація та популяризація електронних вітрин нових надходжень (далі ЕВНН) до фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ), започаткованих у 2020 р.

ЕВНН до фонду НБУВ – це мультимедійний бібліографічний бібліотечний продукт, який складається зі спеціально підбраного та упорядкованого масиву електронних документів, що розкриває нові інформаційні ресурси наукової бібліотеки з метою рекомендації користувачам для огляду, ознайомлення та використання.

Живильним джерелом наповнення ЕВНН виступає наявний, систематично і різнобічно поновлюваний документний фонд НБУВ.

Як складник власних електронних інформаційних продуктів НБУВ, ЕВНН до фонду НБУВ розкривають галузевий зміст фонду НБУВ згідно з інформаційними запитами користувачів; сприяють задоволенню наукових, просвітницьких, навчальних та інших інтересів користувачів; презентують в електронному вигляді нові галузеві друковані документи, що надійшли до фонду НБУВ; привертають увагу до ексклюзивних та найбільш цікавих видань; розширюють активну читацьку аудиторію; надають інформаційну підтримку системі наукових комунікацій.

Інформаційна структура ЕВНН до фонду НБУВ розроблена за критеріями актуальності; унікальності; повноти інформаційного наповнення; доступності; пошукових можливостей; регулярності та своєчасності оновлення; комфортності читацького сприйняття; сервісу зворотного зв'язку.

Актуальність ЕВНН до фонду НБУВ зумовлена затребуваністю користувачами нових надходжень. Унікальність передбачена специфікою наукової бібліотеки (національна) і у зв'язку з цим – інформаційним супроводом двоєдиних напрямів – навчання та наукових досліджень. Повнота інформаційного наповнення забезпечена вимогами до кожної конкретної ЕВНН, яка покликана якомога повніше відображати нові, найбільш цікаві та ексклюзивні, надходження до фонду НБУВ. Ознакою доступності є прописані умови вільного доступу користувачів; проста і логічна структура розміщення електронних образів документів.

Пошукові можливості визначаються зрозумілою схемою групування електронних образів документів, технічними характеристиками та компетентністю автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС) ІРБІС64. Комфортність читацького перегляду ЕВНН до фонду НБУВ гарантована стислістю, точністю формулювань і анотацій, стереотипністю стилю викладу, відсутністю емоційного складника.

Зворотній зв'язок відбувається на сторінці НБУВ у соціальній інтернет-мережі Facebook, яка є найбільш популярною в Україні і світі. Режим доступу: <https://www.facebook.com/Vernadsky.Library/?fr>.

Організовані ЕВНН до фонду НБУВ мають необмежений термін експонування, доступу, дистанційного перегляду, їх сукупність утворює архів накопичених ЕВНН до фонду НБУВ, який дає змогу відтворити їх хронологію за тривалий період.

Специфіка організації ЕВНН до фонду НБУВ дає підстави вважати їх мультимедійним продуктом. Вони є інтерактивними, для них характерна наявність гіпертексту, можливість дистанційного доступу та одночасної роботи необмеженої кількості користувачів; вони забезпечують легкість копіювання інформації, зручність зберігання та внесення змін, а також простоту трансформації в інший інформаційний продукт.

Водночас ЕВНН до фонду НБУВ є продуктом бібліографічної діяльності. До їх бібліографічних особливостей відносяться: надання відомостей про експоновані документи у формі анотацій; можливість ідентифікації первинного

документа; наявність даних щодо зберігання документів у фонді НБУВ; рекомендація первинних документів, а не їх заміщення.

ЕВНН до фонду НБУВ мають також ознаки рекламного продукту за рахунок їх спрямованості на привернення уваги до об'єктів експонування; підтримки інтересу до об'єктів експонування; просування на бібліотечному сайті та в соціальних мережах об'єктів експонування.

Опубліковані ЕВНН до фонду НБУВ передбачають маркетингові дослідження з вивчення їх ефективності в процесі дистанційного бібліотечно-інформаційного обслуговування.

UDC 025.5-024.87:[021.4:004.9]

Tatiana Koval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-6679>

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: gon4arova11@bigmir.net

Lesia Turovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0750-1794>,

Research Associate,

Sector of Universal Ancillary Fund and Catalogs,

Department of Complex Library Service,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nankepy@ukr.net

ORGANIZATION OF ELECTRONIC BOOK EXHIBITIONS AS A MEANS OF REMOTE LIBRARY SERVICE

The article substantiates the typical methodological and technological solutions for the organization of electronic showcases of new revenues to the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine fund; identifies their interactive capabilities as a means of remote library service.

Keywords: electronic library book exhibitions, electronic showcases of new arrivals to the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine fund, remote customer service, interactive library service.

УДК 027.53:004.77(477.63-25)

Колоскова Галина Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5311-7518>,

докторка філософії, провідна бібліотекарка,

Комунальний заклад культури «Дніпровські міські публічні бібліотеки»,

Дніпро, Україна

e-mail: romantik_@i.ua

КАДРОВА ПОЛІТИКА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ УСТАНОВИ

Досліджено кадрову політику як фактор розвитку сучасної бібліотечної установи. Запропоновано заходи її оптимізації з метою підвищення фахового рівня кадрового потенціалу та розвитку сучасної бібліотечної установи в умовах цифровізації.

Ключові слова: кадрова політика, бібліотека, бібліотечно-інформаційна діяльність, регіон, цифровізація.

В умовах цифровізації зростає роль системного представлення інформації, підвищується роль і соціальний статус бібліотек, з'являються нові вимоги до їх інформаційних ресурсів, продуктів та сервісів (http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2015_6_8). При цьому, розвиток бібліотечної галузі регіону та ефективність організації бібліотечно-інформаційної діяльності (в традиційному та електронному форматі) залежить безпосередньо саме від кадрового забезпечення. Кадрова політика бібліотечної установи є інструментом, що забезпечує застосування нових знань та технологій, сприяє прийняттю та реалізації інноваційних організаційних та управлінських рішень, трансформації більшості форм бібліотечно-інформаційної діяльності. Саме тому її доцільно розглядати як один із головних факторів розвитку сучасної бібліотечної установи залежно від її виду та відомчому підпорядкуванню.

Кадрова політика є одним із головних напрямів розвитку організації, що визначається сукупністю найбільш важливих положень щодо роботи з персоналом, виражених у стратегічних рішеннях. Водночас кадрова політика – це система теоретичних поглядів, ідей, вимог, принципів, які визначають основні напрями роботи з персоналом. Вона базується на системі правил і норм, які призводять трудові ресурси бібліотеки у відповідність зі стратегією її діяльності. Бібліотечна кадрова політика повинна бути науково-обґрунтованою, адаптивною до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, сприяти правовій і соціальній захищеності працівників. Кадрова політика покликана стимулювати навчання, розвиток здібностей персоналу, його професійних якостей та орієнтуватися на пріоритет соціальних цінностей.

Сьогодні у процесі становлення цифрового інформаційного середовища регіону та держави загалом бібліотеки виконують суттєву роль у наданні доступу до інформації і знань суспільству разом з іншими документно-інформаційними структурами. Нині поступово відбувається процес їх трансформації на сучасні бібліотечно-інформаційні центри, основним призначенням яких з часом стане надання власних та спільних інформаційних ресурсів, продуктів, сервісів із метою якнайповнішого забезпечення інформаційних потреб різних категорій користувачів.

Тому на сучасному етапі потрібна нова концепція професійного розвитку бібліотечних фахівців в умовах цифровізації, орієнтована насамперед на особистість – особистість із критичним та аналітичним мисленням, високим творчим і інтелектуальним потенціалом, на яку в подальшому можна буде робити ставки в плані стратегічного розвитку організації. В нинішніх умовах дуже важливо створювати і втілювати в практику єдині принципи стратегічного управління і розвитку персоналу.

Тому для здійснення продуктивної кадрової політики бібліотечних установ пропонуємо такі заходи:

- 1) інтеграція кадрової політики при стратегічному плануванні діяльності бібліотеки з урахуванням кадрової роботи на всіх рівнях управління;

- 2) упровадження нових методів і систем підготовки та перепідготовки персоналу;
- 3) організація співпраці бібліотечних установ з профільними закладами вищої та середньої освіти з метою сприяння здобуття повноцінної фахової освіти та постійного підвищення фахового рівня працівників;
- 4) матеріальне стимулювання бібліотечного персоналу, що своєю чергою передбачає гнучку систему премій і надбавок оплати праці;
- 5) забезпечення соціальних гарантій та захисту прав працівників;
- 6) організація систематичних досліджень проблем у галузі розвитку бібліотечних кадрів.

Таким чином, реалізація комплексу запропонованих заходів сприятиме забезпеченню успішної та вмотивованої діяльності бібліотечного персоналу, а організована належним чином кадрова політика – забезпечувати ефективний розвиток сучасної бібліотечної установи в умовах цифровізації.

UDK 027.53:004.77(477.63-25)

Halyna Koloskova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5311-7518>,

Doctor of Philosophy, Leading Librarian,

Communal Institution of Culture «Dnipro City Public Libraries»,

Dnipro, Ukraine

e-mail: romantik_@i.ua

PERSONNEL POLICY AS A DEVELOPMENT FACTOR OF A MODERN LIBRARY INSTITUTION

Personnel policy as a factor in the development of a modern library institution has been studied. Measures for its optimization are proposed in order to increase the professional level of personnel potential and develop a modern library institution in conditions of digitization.

Keywords: personnel policy, library, library and information activities, region, digitization.

УДК 027.52:021.89+338.244.47

Корбутяк Віктор Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2252-3801>,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності,

Національний університет водного господарства та природокористування,

Рівне, Україна

e-mail: v.i.korbutiak@nuwm.edu.ua

ПУБЛІЧНА БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЧЛЕНАМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Розглянуто питання діяльності бібліотек як центру надання інформаційних послуг. Доведено, що майбутні працівники бібліотек повинні уміти організувати діяльність бібліотечних установ як центрів надання сучасних послуг членам територіальних громад.

Ключові слова: публічна бібліотека, інформаційні та освітні послуги, члени територіальної громади, фахівці з бібліотечної справи.

Бібліотека є важливою інституцією, адже безкоштовно надає громадянам України доступ до інформації і, тим самим, забезпечує їх конституційне право.

У період децентралізації влади та із причини неможливості утримувати районні бібліотеки громадами району, створюються публічні бібліотеки окремих об'єднаних територіальних громад (далі ОТГ), що мають широкий діапазон послуг для населення в цілому та фінансуються місцевим самоврядуванням. Логічним є те, що члени громад повинні не тільки розуміти, яке завдання та функції цих публічних бібліотек, а й знати, яку практичну користь вони можуть мати від цього інформаційного, освітнього та культурного центру.

Крім того, місія бібліотек виходить за класичне розуміння свого обов'язку – бібліотечне обслуговування і стає сучасним інформаційно-аналітичним центром (хабом) – осередком спілкування, взаєморозуміння, обміну думками та місцем, де можна отримати різноманітну важливу та практичну інформацію.

Таким чином, постає питання підготовки якісних фахівців із бібліотечної справи, які б знали потреби членів територіальних громад, та, і як майбутні працівники публічних бібліотек, були спроможні надавати фахові послуги із формування необхідних та важливих умінь і навичок місцевим жителям різних вікових груп та категорій.

У Національному університеті водного господарства та природокористування (далі НУВГП) на кафедрі державного управління, документознавства та інформаційної діяльності у межах освітньої програми «Управління інформаційними комунікаціями» здійснюється підготовка фахівців зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», здатних розв'язувати спеціалізовані завдання та практичні проблеми, зокрема, у галузі бібліотечної справи для органів місцевого самоврядування та комунальних підприємств.

У рамках співпраці кафедри НУВГП із Комунальним закладом «Публічна бібліотека» Клеванської селищної ради Рівненського району Рівненської області та за результатами моніторингу потреб членів територіальної громади були встановлені такі додаткові уміння та навички, що повинні мати майбутні фахівці з інформаційної, бібліотечної та архівної справи, а саме:

- 1) спілкування із читачами та популяризація роботи бібліотеки через Інтернет та соціальні мережі;
- 2) формування грантових проєктів для створення можливостей додаткового фінансування;
- 3) роботи із застосунком Дія, через який члени громад можуть отримувати послуги онлайн швидко, зручно та доступно;
- 4) користування медичною інформаційною системою Helsi, через яку можна знайти та записатись до потрібного лікаря онлайн, без черги, отримати консультацію та мати доступ до своєї електронної медичної картки;
- 5) організації роботи та допомоги соціально-незахищеним верствам населення;
- 6) діяльності консультативних пунктів із питань цивільного захисту;

7) створення моделі взаємодії із соціальними працівниками та фахівцями з інших галузей: юристами, психологами, медиками, працівниками пенсійного фонду та дільничними поліцейськими територіальної громади;

8) роботи із програмним забезпеченням, через публічну бібліотеку, для автоматизованого доступу до архівних установ стосовно надання членам громади, у т. ч. і тим, які перебувають за кордоном, сканованих архівних документів;

9) організації культурно-дозвілєвої діяльності: проведення майстер-класів, факультативних курсів, онлайн-зустрічей, створення знімального майданчика для YouTube-каналу та ін.;

10) туристично-екскурсійної діяльності серед пацієнтів місцевих реабілітаційних центрів, санаторіїв та для іноземних інвесторів;

11) застосування знань історичного та ментального аспектів регіону;

12) використання особливостей волонтерської діяльності для допомоги функціонування публічних бібліотек та ін.

Таким чином, якісна підготовка майбутніх працівників публічних бібліотечних установ дозволить членам територіальних громад набувати важливі практичні уміння та навички, мати доступ до соціально значущої інформації, брати участь у проєктних та грантових пропозиціях, а також, у культурно-дозвілєвій діяльності, розвивати свої творчі здібності.

UDC 027.52:021.89+338.244.47

Viktor Korbutiak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2252-3801>,

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor,

Department of Public Administration, Document Studies and Information Activities,

National University of Water Management and Environmental Engineering,

Rivne, Ukraine

e-mail: v.i.korbutiak@nuwm.edu.ua

PUBLIC LIBRARY AS A CENTER FOR PROVIDING INFORMATION AND EDUCATIONAL SERVICES TO MEMBERS OF TERRITORIAL COMMUNITIES

The issue of the activities of libraries as a center for the provision of information services was considered. It has been proven that future library workers must be able to organize the activities of library institutions as centers for providing modern services to members of territorial communities.

Keywords: public library, information and educational services, members of the territorial community, library professionals.

УДК 001.32(477):026:004.65

Кулаковська Тетяна Леонтіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

БІБЛІОТЕКА НАУКОВОЇ УСТАНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ЯК ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР: ТРАДИЦІЙНЕ ТА ІННОВАЦІЙНЕ

Розглянуто структурно-функціональну модель бібліотеки наукової установи як комплексного науково-інформаційного центру, результати впровадження розробки, шляхи подальшого розвитку складників бібліотечної мережі Національної академії наук України в «епоху цифровізації».

Ключові слова: наукова установа, бібліотека, комплексний науково-інформаційний центр.

У Національній академії наук України (далі НАН України) від часу її заснування функціонує бібліотечна мережа, складниками якої нині є 95 бібліотек та бібліотечно-інформаційних підрозділів, а науково-методичними та координаційними центрами – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) та Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника.

Дослідження діяльності бібліотечної мережі академічних установ як невід'ємного складника національних інформаційних ресурсів в умовах соціально-економічних і технологічних змін, трансформації наукових комунікацій; визначення шляхів подальшого удосконалення і пріоритетних напрямів її розвитку постійно були в полі зору науковців та фахівців Інституту бібліотекознавства НБУВ. За результатами дослідження упродовж першого десятиріччя ХХІ ст. структурно-функціональних, технологічних, кадрових змін, які відбувалися зі складниками бібліотечної мережі НАН України внаслідок упровадження сучасних інформаційних технологій у бібліотечно-інформаційну галузь, було розроблено *структурно-функціональну модель бібліотеки наукової установи як комплексного науково-інформаційного центру*.

Визначено її концептуальні особливості, серед яких: формування ресурсів за тематикою наукових досліджень установи на всіх видах носіїв інформації, створення електронних колекцій і бібліотек; електронних каталогів, бібліографічних БД; забезпечення використання світових інформаційних ресурсів; організація роботи з документами на будь-якому носії інформації, інтеграція ресурсів; розвиток сучасних видів і форм інформаційного забезпечення і створення високоякісних інформаційних продуктів і послуг (тематичних БД, аналітичних продуктів, оглядово-аналітичної інформації, навігаторів по інформаційних ресурсах і порталів); участь у міжбібліотечній взаємодії із застосуванням різних видів і форм цієї діяльності з метою створення єдиного інформаційно-бібліотечного простору. Важливими умовами функціонування такої моделі були наявність необхідної матеріально-технічної бази, зокрема комунікаційної, програмно-технологічної; відповідне кадрове забезпечення та постійне підвищення фахової кваліфікації персоналу, у тому числі з використанням можливостей дистанційної освіти.

Діяльність бібліотеки наукової установи як науково-інформаційного центру регламентували затверджені Інформаційно-бібліотечною радою НАН України (постійно діючий дорадчий орган при Президії НАН України, який опікується діяльністю бібліотечної мережі) типові документи: положення про науково-інформаційний відділ та бібліотеку наукової установи. Апробацію моделі бібліотеки

як комплексного науково-інформаційного центру було здійснено в Інституті історії України НАН України, Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України та в Інституті біології південних морів ім. О. О. Ковалевського НАН України. Зауважимо, що такі відділи в цих інститутах функціонують і нині, крім Інституту біології південних морів, який знаходиться на території анексованого Криму. Відповідно до постанови Президії НАН України «Про організацію передплати на іноземні наукові журнали та доступу до провідних світових баз даних наукової інформації» від 14 липня 2004 р. № 199 у наукових установах розпочалося створення комплексних відділів на основі об'єднання бібліотек, інформаційних, видавничих служб із наданням їхнім працівникам статусу наукових співробітників.

Розроблена бібліотекознавцями НБУВ концептуальна модель комплексного інформаційно-технологічного центру на базі бібліотеки наукової установи, впровадження якої відбувалося у першому десятиріччі XXI ст., була актуальною та відповідала завданням утвердження інновацій в інформаційному забезпеченні функціонування вітчизняної науки.

Результати постійного моніторингу діяльності бібліотек мережі НАН України упродовж останнього десятиріччя XXI ст., здійсненого НБУВ, підтвердили, що у частині наукових установ бібліотеки не мають офіційного статусу інформаційного центру, хоча й забезпечують виконання функцій та завдань, притаманних такому підрозділу. У процесах бібліотечно-інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування електронні канали є невід'ємним складником, як і сучасна тенденція до нарощування інформаційного потенціалу шляхом доступу до світових наукометричних баз даних (далі БД), активізація у формуванні власних комплексних (традиційних та електронних) документних ресурсів, розгортання дистанційної форми обслуговування користувачів тощо. У кількох інститутах створені наприкінці 2010-х років на базі бібліотек науково-інформаційні відділи довели свою життєздатність і працюють й дотепер. Частина бібліотек виконує лише традиційні функції і часто в обмеженому обсязі. Матеріально-технічна база переважної більшості бібліотек залишилася на рівні початку 2000-х років. Потребує змін кадрове забезпечення бібліотек. Працівники є фахівцями найвищої кваліфікації, отримують навички роботи з електронними ресурсами, постійно підвищують фаховий рівень, але більшість із них – пенсійного або передпенсійного віку. Не вирішено питання щодо формування кадрового резерву з фахівців, які збережуть традиційне і будуть розвивати нове в науково-інформаційному забезпеченні науки, володітимуть сучасними пошуковими засобами, вільно орієнтуватимуться в інформаційних потоках, матимуть навички в опрацюванні та впорядкуванні інформації, здатність швидко навчатися та ефективно працювати.

Вищезазначений стан діяльності бібліотечної мережі НАН України пов'язано із низкою причин, як об'єктивних (події, що відбувалися в соціально-економічному та політичному житті суспільства, військові дії на території країни упродовж багатьох років, пандемія, повномасштабна війна з Російською Федерацією з лютого 2022 р. і, як наслідок, виникнення негативних факторів, що впливають на суспільне життя, зокрема зменшення

фінансування, у тому числі вітчизняної науки та її інформаційного складника; фізичне знищення інфраструктури науки, освіти, культури, виробництва), так і суб'єктивних (сприйняття в наукових установах бібліотеки як традиційного книгосховища, а не як бібліотеки цифрової інформації та ключової ланки інформаційного потенціалу).

Концептуальні засади перебудови інформаційної діяльності бібліотек академічних установ в епоху розвитку цифрової культури і складних суспільних перетворень представлено в роботах О. С. Онищенко, академіка НАН України, голови Інформаційно-бібліотечної ради НАН України. Вчений підкреслює, що бібліотеки академічних установ не втрачають своєї історичної ролі і соціального значення, є важливим і незмінним чинником інформаційного забезпечення науки, виробництва, управління, а загальне завдання сьогодення – «вписатися в цифрове життя». Для цього у бібліотеках наукових установ вже створено підґрунтя: накопичуються масиви електронних ресурсів, формуються фонди інтегрованих традиційних і новітніх інформаційних ресурсів; успішно використовуються багато форм роботи з електронними ресурсами з метою інформаційного забезпечення наукових досліджень; співпраця з іншими інформаційними підрозділами установи (відділами інформації, архівами, службами діловодства, дотичними до формування, збереження та використання інформаційного ресурсу установи).

Завдання НБУВ як науково-методичного центру – розробка, на основі накопиченого досвіду, моделі бібліотеки наукової установи «цифрової епохи», впровадження отриманих результатів за активної і постійної підтримки з боку адміністрацій та науковців інститутів, відповідного фінансування, матеріально-технічного та кадрового забезпечення бібліотечної діяльності як важливої інформаційної складової вітчизняного наукового потенціалу у період післявоєнної відбудови країни.

UDC 001.32(477):026:004.65

Tetiana Kulakovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2108-3285>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kulakovska_2019@ukr.net

THE LIBRARY OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCE OF UKRAINE AS AN INFORMATION CENTER: TRADITIONAL AND INNOVATIVE

The structural and functional model of the library of the scientific institution as a complex scientific and information center, the results of the implementation of the development, the ways of further development of the components of the library network of the National Academy of Sciences of Ukraine in the «age of digitalization» were considered.

Keywords: scientific institution, library, complex scientific and information center.

УДК 004.738.5:316.77

Литвинова Лариса Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка сектору з охорони інтелектуальної власності,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна,

e-mail: nbvtender@ukr.net

ВПЛИВ ЗАКОНУ ЄС ПРО ЦИФРОВІ ПОСЛУГИ НА ДОСТУП ДО ДАНИХ ДЛЯ ДОСЛІДНИКІВ

Розглянуто положення про доступ до даних великих онлайн-платформ для дослідників, яке спрямоване на усунення соціальних та економічних наслідків технологічної галузі шляхом встановлення безпрецедентних стандартів відповідальності онлайн-компаній на відкритому цифровому ринку.

Ключові слова: Закон про цифрові послуги, великі онлайн-платформи, перевірені дослідники, незаконний контент, доступ до даних.

Здійснивши історичний крок на шляху реалізації амбітної мети Європейський Союз (далі ЄС), зробити Європу «придатною для цифрової епохи» – Європейський парламент 5 липня 2022 р. на пленарному голосуванні схвалив Закон про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA), спрямований на усунення соціальних та економічних наслідків технологічної галузі шляхом встановлення безпрецедентних стандартів відповідальності онлайн-компаній на відкритому та конкурентному цифровому ринку (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN>).

DSA встановлює чіткі зобов'язання для постачальників цифрових послуг, таких як соціальні мережі або торговельні майданчики, щодо боротьби з поширенням незаконного контенту, дезінформацією в Інтернеті та іншими соціальними ризиками. Зберігаючи принципи відповідальності посередників, встановлені Директивою про електронну комерцію 2000 р., DSA йде значно далі, вводячи нові вимоги до них і наділяючи регулюючі органи широкими повноваженнями з розслідування та правозастосування для боротьби з недотриманням вимог на національному рівні та рівні ЄС. DSA дотримується принципу «те, що є незаконним в автономному режимі, також має бути визнане незаконним в Інтернеті», тобто забезпечення захисту основних прав користувачів.

DSA є першим нормативно-правовим актом та базою щодо доступу дослідників до даних великих онлайн-платформ, що є необхідною умовою для ефективного управління платформою, незалежного вивчення їх практики та розуміння того, як ці платформи працюють.

Нагляд за великими онлайн-платформами складний із багатьох причин, не в останню чергу через те, що політики та громадськість так мало розуміють комплексну роботу цих соціальних систем. Доступ до даних для дослідників дав би повне уявлення про масштаби та поширення незаконного та шкідливого

контенту в Інтернеті, від дезінформації про здоров'я до продажу контрафактних товарів. За останні роки домінуючі платформи, такі як Facebook, неодноразово втручалися у незалежні дослідницькі проекти. Зокрема, у жовтні 2020 р. за кілька тижнів до виборів у США Facebook спробував закрити незалежну перевірку своєї політичної реклами Нью-Йоркським університетом (<https://www.wsj.com/articles/facebook-seeks-shutdown-of-nyu-research-project-into-political-ad-targeting-11603488533>). У той час як Google проводить широкий спектр академічних досліджень, звільнення доктора Тімніт Гебру після розбіжностей із приводу її дослідження говорить про те, що ці документи не дають повного уявлення про пошуковий гігант (<https://www.brookings.edu/blog/techtank/2020/12/17/if-not-ai-ethicists-like-timnit-gebru-who-will-hold-big-tech-accountable/>). Крім того, консорціум Social Science One було запущено для тестування моделі партнерства між промисловістю та академічними колами з прагненням поділитися даними Facebook із науковцями, але зрештою він не зміг запропонувати дослідникам достатньо повних даних, щоб відповісти на найнагальніші їхні питання. Тому, весь європейський консультативний комітет Social Science One пішов у відставку у грудні 2019 р., заявивши, що проєкт не досяг своєї мети, оскільки, добровільні заходи, здійснені інтернет-платформами для забезпечення доступу дослідників, просто не працюють (<https://socialscience.one/blog/public-statement-european-advisory-committee-social-science-one>). Незважаючи на те, що Twitter і YouTube пропонують деякий доступ до даних через API (Application Programming Interfaces – інтерфейси прикладного програмування), цього недостатньо, щоб чітко зрозуміти, як працюють їхні мережі. Надаючи дослідникам розширений доступ до даних з інтернет-платформ, DSA вирішить багато проблем. Наприклад, знаходячи закономірності у поширенні незаконного контенту та створюючи інструменти для його виявлення, вчені-дослідники зможуть допомогти збільшити кількість повідомлень про незаконний контент, отримуючи швидкі відповіді від великих платформ.

Тому, ст. 31 DSA регламентує процедуру для Європейської комісії та національних органів (координаторів цифрових послуг) для забезпечення конфіденційного доступу до даних платформи. У рамках цієї процедури регулюючі органи можуть замовляти доступ для своїх власних цілей моніторингу та правозастосування (ст. 31(1)) або для використання незалежними дослідниками (ст. 31(2)). Доступ надається лише так званим «перевіреним дослідникам» за дотримання різних умов, таких як приналежність до університету, незалежність від комерційних інтересів та дотримання вимог конфіденційності та безпеки (ст. 31(4)). Інше важливе обмеження полягає в тому, що дослідники можуть використовувати ці дані лише з метою дослідження системних ризиків, які визначено у ст. 26(1). Платформи можуть відхилити запит на доступ до їхніх даних у випадках, коли вони не мають даних, або доступ призведе до значних загроз безпеці їх обслуговування, або «захисту конфіденційної інформації, зокрема комерційної таємниці» (ст. 31(6)). Такий режим застосовується лише до дуже великих онлайн-платформ (VLOP) із більш ніж 45 мільйонами середньомісячних активних користувачів у ЄС (ст. 25(1)).

Положення про доступ до даних для незалежних дослідників необхідне для кращого інформування громадськості та урядів ЄС щодо платформ. Наприклад, дослідники зможуть перевірити, чи належним чином інтернет-платформи припиняють дію облікових записів, які часто публікують явно незаконний контент, або надавати незалежну перевірку самооцінки технологічними компаніями, або незалежний аудит, передбачений DSA. Тим не менш, ст. 31 містить деякі невизначеності, які можуть мати негативний вплив на практиці.

Зокрема, ст. 31 не передбачає прямого доступу для дослідників. За вмотивованим запитом Координатора цифрових послуг або Європейської комісії VLOP мають надавати доступ до даних. Щоб знизити ризик порушення конфіденційності та корпоративного шпигунства, доступ до даних VLOP обмежений «перевіреними дослідниками», які мають бути пов'язані з академічними установами та мати відповідний досвід. Цей підхід має зворотний бік: він виключає можливість використання даних іншими цінними спостерігачами в управлінні платформою, такими як, журналісти, фахівці з перевірки фактів, експерти у галузі цифрової криміналістики, слідчі з відкритим вихідним кодом і т.і. Крім того, «перевірені дослідники» можуть використовувати дані платформ лише з метою дослідження «системних ризиків». Можна стверджувати, що ця категорія широка і не є вичерпною і включає всеосяжні поняття, такі як право на недоторканність приватного життя та свободу вираження поглядів. Згадуючи про «поширення незаконного контенту» та «навмисне маніпулювання сервісом», ст. 26 не називає хибну інформацію чи дезінформацію «системним ризиком». Можна очікувати, що платформи будуть використовувати винятки щодо доступу до даних. Наприклад, Facebook вже зловживав законом про конфіденційність і використовував його як привід для відмови у доступі до даних, і міркування з безпеки та комерційної таємниці можуть бути спрямовано на аналогічні цілі.

Тим не менш, це – дійсно важливе положення, оскільки, воно використовує можливості та мотивуючі стимули дослідників для вивчення і заперечення рішень великих інтернет-платформ та допоможе закрити інформаційний розрив між законодавцями і технологічними компаніями, що є, мабуть, найуніверсальнішою проблемою у технологічній політиці.

UDC 004.738.5:316.77

Larysa Lytvynova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5802-3681>,

Candidate of Social Communications,

Head of the Intellectual Property Protection Sector,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nbuvtender@ukr.net

IMPACT OF THE EU DIGITAL SERVICES ACT ON DATA ACCESS FOR RESEARCHERS

Provisions on access to data of very large online platforms for researchers are considered. This document aims to address the social and economic consequences of the technology industry by setting unprecedented standards of accountability for online companies in an open digital marketplace.

Keywords: Digital Services Act, Very large online platforms, vetted researchers, illegal content, access to data.

УДК 028:001.891

Лісова Ірина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0308-5965>,

провідна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: lisovairyna@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ЧИТАННЯ В ОБ'ЄКТИВІ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Наголошено, що втрата в суспільстві інтересу до читання набула загальнодержавного значення та стала об'єктом низки соціологічних досліджень. Вибірково розглянуті соціологічні розвідки, які проводилися останніми роками публічними бібліотеками України, з вивчення проблем читання українців.

Ключові слова: соціологічні дослідження, читання, книги, користувачі бібліотек, читацькі потреби, публічні бібліотеки України.

Останніми роками в Україні фахівці різних галузей висловлюють занепокоєння щодо падіння престижу читання в суспільстві. Проблема читання набула загальнодержавного значення та стала об'єктом багатьох соціологічних досліджень. Місце читання в дозвіллі перебуває в центрі уваги соціологів, педагоги та психологи вивчають методику формування навичок читання, психологію читання, видавці здійснюють моніторинг попиту на друковану продукцію на книжковому ринку. Актуальність цієї комплексної проблеми зумовлена докорінними змінами в інформаційних інтересах читацької аудиторії, зниженням попиту на друковану книгу, зменшенням в суспільстві інтересу до читання.

Серед найбільш значних соціологічних досліджень, що проводилися в Україні: *«Дослідження ринку книжок в Україні»*, яку проводила компанія GfK Ukraine для Міжнародного фонду «Відродження» (2006–2008); *«Читання книжок в Україні»*, здійсненої GfK Ukraine на замовлення компанії «Київстар» та ГО «Форум видавців»; *«Читання в Україні. Результати дослідження читацьких звичок та ставлення до читання»* (2013–2014) у межах проекту Book Platform; *Ukrainian Reading and Publishing Data 2018*, організованої цифровим видавництвом Gutenbergz, культурно-видавничим проектом «Читомо» та Центром Разумкова; *«Деякі аспекти культурних практик і культурної інфраструктури України»* Київського міжнародного інституту соціології (2018); *«Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання»* Українського інституту книги (2020) та ін.

Не залишаються осторонь проблеми й публічні бібліотеки, для яких перспективним напрямом науково-дослідної роботи у реалізації завдань із промоції книги та читання є проведення соціологічних досліджень із вивчення читацьких інтересів, моніторинг проблем читання, аналіз потреб та запитів читачів, особливостей читання різних вікових та соціальних груп, вивчення ролі книг, книжної культури, бібліотеки в суспільстві тощо. Результати науково-дослідної роботи публічних бібліотек систематично відображаються в аналітичному виданні Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого «Огляд науково-дослідної роботи бібліотек та закладів вищої освіти сфери культури України за ... роки», що публікується з 1976 р. за кожні п'ять років.

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого у 2021 р. провела комплексне загальнодержавне дослідження *«Роль публічних бібліотек у промоції читання»* та оприлюднила результати соціологічної розвідки. Дослідження показало, що публічні бібліотеки, всіх рівнів (національні, державні, обласні, міські, сільські/селищні), відіграють важливу роль у промоції читання, використовуючи у своїй діяльності весь спектр сучасних форм і методів роботи, що ґрунтуються на використанні інформаційних технологій, інтерактивних елементів, мультимедійних засобів. Працівники бібліотек активно переймають передовий досвід зарубіжних та вітчизняних колег, трансформуючи його відповідно до потреб користувачів своїх бібліотек, діляться власним досвідом, оприлюднюючи кращі практики бібліотек на сторінках фахових видань та електронних ресурсах.

Сучасний користувач хоче бачити бібліотеку насамперед інформаційним центром, де можна знайти будь-яку потрібну інформацію. Для виконання таких завдань бібліотеки повинні досконало знати мотиви звернення до них користувачів, їх потреби та очікування, рівень задоволення читацьких запитів. Кожні два роки Національна бібліотека України для дітей організовує і проводить всеукраїнське дослідження *«Незадоволений читацький попит на дитячу літературу в бібліотеках України для дітей»*. Систематичне його здійснення дає змогу відстежити динаміку змін читацьких інтересів та уподобань користувачів бібліотек для дітей, виявити тенденції в читанні та функціонуванні української дитячої книги в суспільстві. Результати моніторингу висвітлені у аналітичній довідці, оприлюднені на сайті бібліотеки та користуються попитом серед видавців дитячої книжкової продукції.

Особливу тривогу викликає читання підлітків і молоді, адже сьогодні кардинально змінюється мотивації читання в молодіжному середовищі. У 2020 р. Державна бібліотека України для дітей провела Всеукраїнське соціологічне опитування *«Молодь і книги: чому варто читати?»*, мета якого – виявити цінності читання у молоді. Опитування відбувалося на базі спеціалізованих бібліотек для молоді та юнацтва. Результати опитування показали, що сучасна молодь усвідомлює цінність читання. Сучасна молодь – дуже прогресивна, вона чітко розуміє, чого хоче, до чого прагне та приділяє час читанню, яке необхідне для досягнення життєвих цілей.

Всеукраїнський рейтинг *«Книжка року»* з 1999 р. щорічно визначає найкращі українські книжки поточного року, видані вітчизняними видавцями

самостійно або у співпраці з іноземними партнерами (організатори – Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Фонд сприяння розвитку мистецтв, газета «Україна молода», центр рейтингових досліджень «Еліт-Профі»). Як правило, моніторинг проводиться з метою визначення реального попиту на твори української та світової літератури, сприяння якісному комплектуванню бібліотечних фондів.

Національна бібліотека України для дітей щороку проводить всеукраїнський моніторинг «*Книга року*», в ході якого досліджуються питання, пов'язані з читанням дітей, відстежуються нові тенденції дитячого читання сучасної вітчизняної та зарубіжної літератури. Це дає можливість визначити сучасний стан кола читання користувачів-дітей та на основі особистісного сприйняття прочитаного виявити кращу книгу року.

Локальні опитування («Краща книга року», «Краща українська книга року» «Краща книга Рівненщини» тощо) дають змогу сформулювати конкретні пропозиції щодо комплектування фондів публічних бібліотек, зокрема: збільшити надходження популярної художньої української та світової літератури, розширити асортимент періодичних видань, покращити поінформованість користувачів про нові надходження, що підвищить престиж бібліотек як центрів читання.

Працівники публічних бібліотек України усвідомлюють важливість дослідницького напрямку роботи, спостерігається позитивна динаміка проведення соціологічних досліджень (загальнодержавних, обласних і локальних) із систематичного вивчення читацьких інтересів, особливостей потреб і запитів читацької аудиторії, виявлення проблем відповідності інформаційних ресурсів запитам читачів, аналізу мотивації звернення до бібліотеки та причин падіння значення книги в житті людини.

Отже, результати більшості розвідок підтверджують загальну думку про те, що криза читання таки існує, але воно залишається поширеною культурною практикою громадян, сприймається як засіб саморозвитку, а книга є актуальним і цінним джерелом інформації. Слід наголосити, що користувачі публічних бібліотек все частіше звертаються до читання україномовних видань.

UDC 028:001.891

Iryna Lisova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0308-5965>,

Leading librarian,

Research Department,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

lisovairyna@ukr.net

PROBLEMS OF READING IN THE LENS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH

It is emphasized that the loss of public interest in reading has acquired national significance and has become the object of a number of sociological studies. Sociological research on the study of reading problems of Ukrainians, which has been conducted in recent years by public libraries in Ukraine.

Keywords: sociological research, reading, books, library users, reading needs, public libraries of Ukraine.

УДК 02(477)+025.17(477)

Масловська Світлана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3828-6732>,

наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: negretova34@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНА ПЕРІОДИКА (20 – 30 РОКИ ХХ СТ.) ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕНЬ СТАНОВЛЕННЯ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ

Зроблено огляд української бібліотечної періодики (фахові бібліотечні журнали, наукові бібліотечні збірники) спеціалізованого фонду читального залу бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: бібліотечна періодика, бібліотекознавчий фонд, оцифрування документів, електронний бібліотекознавчий ресурс, бібліотечна справа України.

Спеціалізований фонд читального залу бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є унікальним за своїм змістом та ретроспекцією. На сьогодні фонд становить понад 20 тис. документів, хронологічне охоплення – середина ХІХ ст. до наших днів. Фундаментальні монографії, збірники наукових праць, матеріали і тези доповідей та повідомлень наукових конференцій, автореферати дисертацій, наукові довідники й енциклопедії, наукові джерелознавчі та періодичні видання з питань книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії – найвагоміша частина спеціалізованого фонду, джерельна база для подальшого розвитку бібліотечної наукової думки України. В цьому контексті розглянемо найважливішу складову фонду – українську бібліотечну періодику 20 – 30 років ХХ ст., яка нараховує близько десяти найменувань документів. Серед них: найвідоміші перші часописи Всенародної бібліотеки України (ВБУ, нині НБУВ): «Бібліотечний журнал» (1925–1926), «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» (1927–1930), «Бібліотечний збірник» (Ч.1-3), журнал Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) «Бібліологічні вісті» (1923–1930), критико-бібліографічні журнали Української книжкової палати (створена у Харкові 1922 р.) «Книга» (1923–1924), «Нова книга» (1924–1925), започаткований у 1931 р. у Харкові суто бібліотечний журнал «Бібліотекар у соціалістичному будівництві». З листопада 1932 р. він виходив під назвою «Бібліотека у соціалістичному будівництві», у 1933 – 1934 рр. – «Бібліотека у соціалістичному будівництві» та ін.

Дослідження цих періодичних видань як історичного джерела стають все більш поширеними в сучасній історичній науці. Слід сказати, періодичні видання є багатоплановим і унікальним історичним джерелом, специфічною рисою якого є комплексний синтетичний характер подачі інформації як за змістом, так за формою. В них представлені різноманітні за жанром та походженням

матеріали: офіційні повідомлення та документи, законодавчі акти, публіцистика, листи, хроніка, оголошення, некрологи тощо. Періодика відзначається оперативністю подання матеріалів про події та безпосередністю відображення останніх. Дамо вибірково коротку характеристику із зазначених видань. Так, «Бібліотечний журнал», по суті, було призначено для внутрішнього використання, однак, у ньому опубліковано чимало матеріалів із актуальних на той час проблем бібліотекознавства. Випуски «Бібліотечного збірника» мали тематичний характер : перший його номер був повністю присвячений Першій конференції наукових бібліотек, другий – мав тематичну назву «На науково-бібліотечному фронті» і висвітлював актуальні питання бібліотечного будівництва в Україні, третій – присвячений питанням організації спеціальної бібліографії в Україні, визначенню плану та обсягів УБР, вивітленню головних моментів з історії української бібліографії. Збірник вирізняється високим професійним рівнем матеріалів.

«Журнал бібліотекознавства та бібліографії» – один з найцікавіших етапів розвитку української фахової періодики, це унікальний часопис, який не тільки відбиває тодішні процеси в бібліотечній галузі, динаміку її становлення в Україні, не тільки є пам'яткою українського бібліотекознавства, а й сьогодні слугує ґрунтовним науковим матеріалом. Найактивнішими авторами «Журналу бібліотекознавства та бібліографії» і «Бібліотечного збірника» були члени редколегії В. Козловський, С. Постернак, М. Сагарда, які, власне, визначили їхню стратегію, завдяки чому вони здобули високу оцінку сучасників та нинішніх вчених – бібліотекознавців і бібліографознавців. Так, зокрема, про значимість та вплив часописів: «Бібліотечний збірник», «Журнал бібліотекознавства та бібліографії» і «Бібліологічні вісті» на подальше формування української бібліотечної науки писали в своїх дослідженнях відомі бібліотекознавці: Л. Бейліс, Т. Добко, Л. Дубровіна, Г. Ковальчук, Т. Новальська, Н. Солонська, В. Сошинська, М. Тарнавська та ін.

Українська бібліотечна періодика залишається маловивченим специфічним джерелом, що потребує вироблення власних методологічних принципів, на основі яких здійснюватиметься виявлення, опрацювання і науково-бібліографічний опис видань, аналіз їх змісту, систематизація опублікованої в них інформації, визначення її достовірності тощо. Значні напрацювання, ідеї, плани, концепції українських учених 20 – 30 років, що відбилися в професійній періодиці, не втратили своєї цінності й актуальності для сучасного бібліотекознавства і бібліографознавства. Їхній досвід потребує прискіпливого вивчення і наслідування.

Для збереження та популяризації історичної частини фонду було відбірано на оцифрування цінні рідкісні видання. Зокрема, було оцифровано всі періодичні видання ВБУ, праці визначних українських бібліотекознавців Д. Балики, Ф. Максименка, С. Маслової, Ю. Меженка, М. Сагарди, С. Сірополка, М. Ясинського та інших. База даних «Бібліотекознавча література», формування якої розпочато 2000 р. містить загальна кількість понад 11 тис. бібліографічних записів, у складі яких майже тисяча записів на історичні документи, що мають зв'язок з оцифрованими повнотекстовими документами. У БД окрім бібліографічного опису, наведена

інформація про наявність автографів, дарчих написів, бувших власників документів, екслібрисів, штампелів різноманітних бібліотек і організацій та ін. На сьогодні, через об'єктивні причини, ця робота дещо загальмована. Проте з подоланням негативних факторів впливу цей напрям роботи буде продовжено як надзвичайно важливий аспект формування бібліотекознавчого електронного ресурсу, що є актуальним для дослідників і для всіх фахівців бібліотечно-інформаційної галузі, хто цікавиться українською історією, культурою і освітою.

УДК 02(477)+025.17(477)

Svitlana Maslovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3828-6732>,

Research Associate,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: negretova34@gmail.com

LIBRARY PERIODICALS (20 – 30 YERS OF THE 20 th CENTURY) AS A SOURCE OF RESEARCT ON THE DEVELOPMENT OF LIBRARY SCIENCE IN UKRAINE

An overview of the ukrainian library periodicals (specialized library journals, scientific library collections) of the specialized fund of the librarian literature reading room of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: library periodicals, Library science collection, librarianship of Ukrain, digization of documents, electronic library resource.

УДК 027.54 : 004](477.83-25) «20»

Мудроха Валентина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9508-227X>,

кандидат наук з соціальних комунікацій, старший дослідник,

завідувач відділу бібліотекознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: mudrokhavalentyna@gmail.com

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У РОБОЧІ ПРОЦЕСИ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА

Досліджено особливості та специфіку впровадження електронних інформаційних ресурсів в робочі процеси відділу бібліотекознавства. Проаналізовано широкий спектр електронних послуг, які надаються користувачам провідними спеціалістами та фахівцями відділу. Встановлено, що завдяки розширенню сервісних on-line послуг налагоджено ефективне дистанційне обслуговування, спілкування та взаємодія з віддаленими користувачами.

Ключові слова: електронні інформаційні ресурси, віртуальна довідка, електронне доставляння документів, електронне видання, соціальні мережі.

Протягом останніх років у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника) сталися великі зміни, пов'язані з широким використанням новітніх інформаційних технологій. Книгозбірня впевнено перетворюється на сучасний інформаційний центр з інтегрованою автоматизованою технологією виконання бібліотечних процесів.

Сьогодні не має жодного підрозділу бібліотеки, який би у своїй роботі не використовував електронні ресурси. Винятком не є і відділ бібліотекознавства провідні спеціалісти та фахівці якого надають користувачам такі послуги: довідково-інформаційне обслуговування в електронному вигляді; електронне доставляння документів; ормування електронного видання «Бібліографічний покажчик публікацій з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства»; створення та обслуговування акаунтів у соціальних мережах Facebook і Twitter. Розглянемо кожну із вище зазначених послуг більш детально.

Постійно зростаючий попит на різні електронні сервіси обумовив появу довідково-інформаційного обслуговування в електронному вигляді. Віртуальну довідку може отримати кожний бажаючий залишивши відповідний запит на офіційному сайті бібліотеки – www.lsl.lviv.ua. Дана послуга не лише спрямована на оперативне виконання разових запитів віддалених користувачів, які пов'язані із пошуком необхідної інформації, в тому числі, що стосуються розвитку бібліотечної галузі, але й надає можливість отримувати інформацію про бібліотеку, її фонди та ресурси, здійснювати обслуговування віддалених користувачів електронними інформаційними ресурсами. Впродовж минулого року відділом надано понад 2000 тематичних та фактографічних віртуальних довідок.

Ефективне та якісне задоволення віддалених користувачів книгозбірні на основі широкого доступу до бібліотечних та інформаційних ресурсів також здійснюється за допомогою послуги «Електронне доставляння документів». Сервісна послуга доступна як для окремих користувачів так і для організацій чи установ. Можливим є замовлення таких електронних копій документів: окремих сторінок або розділів книг; статей з продовжуваних та періодичних видань; законодавчих та нормативних документів.

Впродовж 2021 р. 78 користувачам з України та зарубіжжя було надіслано 3926 електронних копій документів із фонду книгозбірні.

Особливе місце серед інформаційних ресурсів займає представлення на порталі ЛННБ України ім. В. Стефаника (<https://www.lsl.lviv.ua>) повнотекстового електронного видання «Бібліографічного покажчика публікацій з проблем бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства» (2004–2022 pp.). Його формуванням та наповненням займаються фахівці та провідні спеціалісти відділу бібліотекознавства. Тут містяться анотовані аналітичні описи статей із питань бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства. На сьогоднішній день збільшився як обсяг самого видання, так і кількість анотованих описів статей.

В запропонованому бібліографічному покажчику зібрано відомості про вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження бібліотекознавчої тематики. Його особливістю є охоплення ґрунтовних наукових праць, які висвітлюють теоретичні та методичні проблеми в галузі бібліотекознавства, а саме: стан бібліотечної справи, зміст, характер та якість роботи бібліотек України та закордону, особливості впровадження новітніх бібліотечних технологій, сучасні вимоги до бібліотечної професії тощо. До покажчика включено публікації з фахових періодичних і продовжуваних видань, а також збірників наукових праць: «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія», «Бібліотечний вісник», «Бібліотечний форум:

історія, теорія і практика», «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечна планета», «Соціум. Документ. Комунікація», «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» «Вісник Харківської державної академії культури», «Записки Львівської наукової бібліотеки України імені В. Стефаника», «Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства» тощо, які надійшли до відділу бібліотекознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника.

У друкованому вигляді журнал видавався до 2008 р. здебільшого тричі на рік (14 випусків). З 2009 р. було ухвалено рішення про формування покажчика тільки в електронному вигляді і розміщення його повнотекстового варіанту на порталі книгозбірні (<https://www.lsl.lviv.ua>) в рамках електронного ресурсу «Повнотекстові матеріали». Сьогодні він виходить двічі на рік.

Окрім того, у відділі бібліотекознавства було прийнято рішення про створення акаунтів у соціальних мережах Facebook і Twitter, які використовуються як один із додаткових каналів зв'язку з читачами. Ці групи за своєю структурою відрізняються від сайту книгозбірні, який є офіційною сторінкою бібліотеки в мережі Internet і виконує певні функції.

Головна мета створення відповідних груп в соціальних мережах – знайти правильний підхід до сучасного користувача, привернути увагу до бібліотеки, надати можливість обмінюватися думками та ідеями, в тому числі про діяльність бібліотеки, вести активний діалог.

Сторінки були створені в 2015 році. Тут представлена коротка інформація про бібліотеку і її послуги. Розміщено посилання на офіційний сайт книгозбірні, додається анонс важливих заходів, а також посилання на цікаві сторінки, представлено відео- і аудіо-файли, які можуть додавати і учасники групи. Наприклад, з нагоди відзначення 150-річчя від дня народження видатного письменника, громадського діяча і Патрона бібліотеки Василя Стефаника – книгозбірня підготувала спеціальну програму, яка передбачала проведення низки заходів. Серед них: організація роботи міжнародної наукової конференції «Василь Стефаник в українському та світовому соціокультурному просторі»; презентація антології «Василь Стефаник в європейській пресі 1899 – 1936 рр.»; урочисте відкриття ілюстративно-документальної виставки «Василь Стефаник (1871 – 1936): 150 років від дня народження»; представлення на веб-сайті установи оцифрованої колекції перших і рідкісних видань творів письменника тощо. Ювілейні заходи не тільки знайшли своє відображення на веб-сайті бібліотеки, але й були представлені на сайтах у відповідних соціальних мережах.

Окрім того, контент в соціальних мережах зорієнтований на інформування бібліотечних фахівців та надання їм консультативної підтримки при вирішенні проблем практичної роботи бібліотек. З цією метою, на їх сторінках здійснюється віртуальне відображення різноманітних складових методичної роботи, а також здійснюється обговорення широкого кола питань бібліотечної діяльності та суміжних сфер.

Підтримка електронної сторінки вище зазначених груп, за супровід та інформаційне наповнення яких відповідають працівники відділу

бібліотекознавства – це безперервний процес, який вимагає від спеціалістів наявності не тільки глибоких знань і кропіткої праці, але й творчого підходу.

У підсумку варто відзначити, що використання електронних ресурсів у роботі відділу бібліотекознавства ЛННБ України ім. В. Стефаника надає можливість не тільки розширювати спектр бібліотечних послуг, але й надавати нові сервісні послуги при обслуговуванні віддалених користувачів у режимі on-line.

UDC 027.54 : 004](477.83-25) «20»

Valentyna Mudroka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9508-227X>,

Candidate of Sciences in Social Communications (PhD in Social Communications),

Senior Researcher, Head of the Department of Library Science,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: mudrokhavalentyna@gmail.com

INTRODUCTION OF ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES INTO THE WORK PROCESSES OF THE DEPARTMENT OF LIBRARY SCIENCE

Feature and specificity of introduction of electronic information resources into the work processes of the department of library science were investigated. Analyzed a wide range of electronic services provided to users by leading specialists of the department. It was established that thanks to the expansion of on-line services, effective remote service, communication and interaction with remote users has been debugged.

Keywords: electronic information resources, virtual help, electronic delivery of documents, electronic edition, social networks.

УДК 02:378(477)

Новальська Тетяна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3093-3998>,

докторка історичних наук, професорка,

професорка кафедри інформаційних технологій

Київського національного університету культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: novalska@meta.ua

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ ЯК ПЛАТФОРМА СПІВПРАЦІ НАУКОВИХ УСТАНОВ

На прикладі статистичних даних по Міжнародній науковій конференції «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (2018–2022) розкрито наукову конференцію як потужну платформу співпраці між науковими установами та окремими науковцями.

Ключові слова: наукова конференція, наукова діяльність, Міжнародна наукова конференція «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі».

Наукова конференція є однією з форм організації наукової діяльності установи, фактором її розвитку, важливою підсистемою наукової комунікації та невід'ємним складником апробації сучасного стану наукових досліджень. Завдяки науковим форумам розгортається співпраця між окремими науковими установами, усуваються бар'єри та ізолюваність науковців, легалізуються результати наукових досліджень та відбувається їх зацікавлене обговорення.

Поняття «конференція» за змістом втілює такі семантичні значення: зустріч, протистояння, дебати. Узагальнивши підходи до тлумачення дефініції «конференція», що подається у словниках та наукових працях, ми пропонуємо трактувати наукову конференцію як нараду представників різних установ, країн, що має виняткове значення для розвитку сучасних (modern) концепцій, інституціалізації нового (groundbreaking) знання, апробації новаторських (innovative) ідей, легалізації найостанніших (latest) гіпотез тобто прогресу науки, як в цілому, так і розвитку наукової діяльності та тісної співпраці наукових установ, організацій, інституцій.

Прикладом співпраці у межах організації та проведення конференцій варто розглянути діяльність двох провідних наукових установ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) та Київського національного університету культури і мистецтв (далі КНУКІМ).

Викладачі, аспіранти, студенти кафедр інформаційних технологій, документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності (далі кафедра), більш ніж за півстолітню історію свого розвитку, брали участь у численних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, що проводились на міжнародному, всеукраїнському, регіональному рівнях. У тому числі вони постійно є активними учасниками форумів, які організовує та проводить НБУВ, одним із яких є започаткована у 1993 р. конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація». Водночас наукові співробітники НБУВ долучаються до участі у конференціях КНУКІМ, зокрема як приклад можна навести їх участь у Міжнародній науковій конференції «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі», яка з 2018 р. щорічно організовується двома провідними кафедрами КНУКІМ за участю науковців та фахівців бібліотек, архівів, музеїв, видавництв, інформаційних установ і громадських організацій, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, викладачів профільних закладів вищої освіти, аспірантів студентів. Цей науковий форум має консолідує значення для всієї наукової спільноти в бібліотечній галузі.

Учасники конференції висвітлюють як теоретичні напрацювання, так і розкривають практичний досвід у розв'язанні нагальних питань розбудови інформаційної, бібліотечної, архівної справи держави на сучасному етапі, визначають шляхи подолання найгостріших проблем вітчизняної культури, представляють кращий світовий досвід та новації, розробляють рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення діяльності бібліотек, архівів інших закладів культури, освіти, документно-інформаційних установ.

Наведені нижче статистичні дані по Міжнародній науковій конференції «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» (табл. 1 і 2) засвідчують активність представників КНУКІМ та НБУВ, зацікавленість в обговоренні нагальних проблем галузі. Всього у конференції взяли участь 2018–2022 рр. 701 учасник, де: 2018 р. – 135, 2019 р. – 138, 2020 р. – 126, 2021 р. – 171, 2022 р. – 131.

Таблиця 1

Представники КНУКІМ та НБУВ

2018		2019		2020		2021		2022	
КНУКІ М	НБУ В	КНУКІ М	НБУ В	КНУКІ М	НБУ В	КНУКІ М	НБУ В	КНУКІ М	НБУ В
21	44	55	6	48	19	64	29	64	10

Таблиця 2

Кількісний розподіл доповідачів на секціях від КНУКІМ та НБУВ

Назва секції	2018		Назва секції	2019		2020		2021		2022	
	КНУКІМ	НБУВ		КНУКІМ	НБУВ	КНУКІМ	НБУВ	КНУКІМ	НБУВ	КНУКІМ	НБУВ
Пленарне засідання	2	1		1	1	1	2	7	2	5	-
Секція 1. Інформація, комунікація, суспільний розвиток: теоретичні аспекти та сучасні практики	4	13	Секція 1. Інформація, комунікація, суспільний розвиток: теоретичні аспекти та сучасні практики	26	3	17	11	26	10	15	5
Секція 2. Інформація, комунікація в глобалізованому світі: антропологічний вимір	2	12	Секція 2. Термінологія документознавства та суміжних галузей знань	10	-	5	1	5	-	10	1
Секція 3. Документно-інформаційний інститут в системі соціальних комунікацій: сучасні завдання і тренди	7	8	Секція 3. Когнітивний вимір соціальних комунікацій: інформаційна аналітика	-	-	11	1	8	14	20	2
Секція 4. Документно-інформаційний інститут в глобалізованому світі: ресурсно-технологічний аспект	3	9	Секція 4. Інформаційно-бібліотечна та архівна освіта виклики і рішення	18	2	14	4	18	3	14	2

Секція 5. Інформаційно- бібліотечна та архівна освіта виклики і рішення	3	1									
Всього	21	44		55	6	48	19	64	29	64	10

Здійснений аналіз матеріалів Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі» та накопичений досвід організації (2018–2022) засвідчили, що конференція є потужною платформою співпраці між науковими установами, окремими науковцями, в ході проведення якої удосконалюються процеси інтеграції у науці, з’являються перспективні напрями досліджень, відбувається зацікавлений обмін новими оригінальними ідеями та розробляються заходи із втілення їх у теорію та практику, розбудову бібліотечно-інформаційної галузі.

UDC 02:378(477)

Tetyana Novalska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3093-3998>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Professor of the Department of Information Technology,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: novalska@meta.ua

SCIENTIFIC CONFERENCE AS A PLATFORM OF COOPERATION SCIENTIFIC INSTITUTIONS

Using the example of statistical data on the International Scientific Conference "Information, Communication and Knowledge Management in a Globalized World" (2018–2022), the scientific conference is revealed as a powerful platform for cooperation between scientific institutions and individual scientists.

Keywords: scientific conference, scientific activity, International Scientific Conference «Information, Communication and Knowledge Management in a Globalized World».

УДК 02(477)

Новальська Юлія Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5257-1559>,

головна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: jula1977@bigmir.net

ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Висвітлено досвід публічних бібліотек України з організації роботи у воєнний час. Доведено, що українські публічні бібліотеки і в умовах воєнного стану залишаються відкритими для співпраці та допомоги, довели свою життєздатність як важливий соціальний інститут.

Ключові слова: інформаційний простір, волонтерські проєкти, Національна цифрова бібліотека України, онлайн підтримка, бібліотечні послуги, благодійність.

У всі часи свого існування бібліотеки були і залишаються невід’ємним складником суспільства та найдемократичнішим соціальним інститутом. Адже будь-які системні зрушення в країні неодмінно позначалися на бібліотеках, і кожного разу останні шукали і визначали своє місце у нових соціальних умовах. Останніми роками, в умовах тотальної цифровізації, суттєво змінилися уявлення щодо діяльності та ролі українських публічних бібліотек, а також перспектив їхнього місця у культурному, освітньому та інформаційному розвитку нашої держави. Саме тому до 24 лютого 2022 р. публічні бібліотеки успішно впроваджували цю парадигму культурної політики України.

Від моменту повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію незалежної України ключовим стало готовність кожного захищати свою державу. З перших днів російсько-української війни вітчизняні публічні бібліотеки, використовуючи всі накопиченні знання за попередні вісім років російської агресії на сході України, допомагають збройним силам України наблизити перемогу та цивільним вистояти у цій боротьбі.

Нині головними громадянськими та професійними завданнями публічних бібліотек є:

➤ *захист інформаційного простору* (Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого, Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К. А. Тімірязєва, Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека та інші підготували корисну під час війни інформацію та провели освітні заходи щодо протидії фейкам, дезінформації та боротьбі з кіберзагрозами);

➤ *формування Національної цифрової бібліотеки України* (публічні бібліотеки збирають факти, свідчення, документи тощо про цю війну, які становитимуть основу майбутньої колекції);

➤ *інформаційна та просвітницька робота* (представлення на сайтах та блогах публічних бібліотек корисної інформації для переселенців, дитячих малюнків про війну, роботи митців, які підтримують українців у боротьбі з російським агресором);

➤ *надання онлайн підтримки* (бібліотекарі організують спільно з висококваліфікованими медичними працівниками онлайн тренінги з надання першої домедичної допомоги, онлайн лекції з надання психологічної підтримки, емоційної розрядки за допомогою бібліотерапії, перегляду кінофільмів тощо);

➤ *організація бібліотечних послуг* (облаштування у бібліотеках комфортних та зручних робочих місця для дистанційної роботи переміщеним особам, започаткування курсів з англійської мови та медіаграмотності, використання бібліотечного комп’ютерного обладнання тими, хто потребує тощо);

➤ *волонтерські проєкти* (підвальні приміщення багатьох публічних бібліотек стали місцем укриття для населення, волонтерськими пунктами з розподілу і доставки гуманітарної допомоги, пунктами з приготування їжі для тимчасово переселених громадян та біженців, осередками з плетіння

маскувальних сіток, бібліотекарі перекваліфікувалися у швачок та облаштували швейні майстерні, задовольняючи потреби Збройних сил України тощо);

➤ *благодійна діяльність* (організація збору нових українських книжок для доставки у зарубіжні бібліотеки, які реалізують програми допомоги українським біженцям. До прикладу, Публічна бібліотека ім. Лесі Українки збирала і відправила до бібліотек Литви і Польщі 300 українських книжок);

➤ *збір коштів на рахунок Збройних сил України* (бібліотекарі організовують збір коштів на потреби війська, переказують власні кошти, організовують благодійні акції з метою фінансової підтримки захисників. До прикладу, бібліотекарі міста Нікополь (Дніпропетровська область) провели благодійну акцію «Великодній ярмарок» і всі отримані кошти 13,5 тис. грн. було перераховано для ЗСУ).

Отже, українські публічні бібліотеки і в умовах воєнного стану залишаються відкритими для співпраці та допомоги, вони довели свою життєздатність як важливий соціальний інститут. Цьому сприяло, насамперед, підвищення ролі освіти, впровадження нових інформаційних технологій та кардинальні зміни у свідомості самих працівників публічних бібліотек, які нині мислять креативно та постійно шукають нові форми допомоги своїй країні у важкі часи. Таке перевтілення стало можливим завдяки відмові від ідеологічного спрямування, коли на зміну поняттю «масова бібліотека» прийшло нове – «публічна бібліотека», тобто та, яка відкрита для всіх. Саме це дало змогу побудувати нову публічну бібліотеку з іншою системою цінностей, пріоритетами в освітній, культурній та просвітницькій діяльності, завдяки чому отримали свободу в усіх напрямках своєї роботи.

UDC 02(477)

Yulia Novalska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5257-1559>,

Chief librarian,

Research Department,

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: jula1977@bigmir.net

PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The experience of public libraries of Ukraine in the organization of work during wartime is highlighted. It has been proven that Ukrainian public libraries remain open for cooperation and assistance even under martial law, and have proven their viability as an important social institution.

Keywords: information space, volunteer projects, National Digital Library of Ukraine, online support, library services, charity.

УДК 001.92

Пономаренко Зінаїда Олексіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1782-8985>,

молодша наукова співробітниця,

сектор з охорони інтелектуальної власності,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

БУДАПЕШТСЬКА ІНІЦІАТИВА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ: 20 РОКІВ РОЗВИТКУ ТА ДОСЯГНЕНЬ

Розглянуто становлення та двадцятирічний розвиток Будапештської ініціативи відкритого доступу через цифрові онлайн-версії до наукових статей, відкритих освітніх ресурсів, відкритих державних даних та політик доступу для галерей, бібліотек, архівів та музеїв.

Ключові слова: відкритий доступ, Будапештська ініціатива відкритого доступу, пріоритетні рекомендації.

Цифрова трансформація кінця ХХ ст. глибоко вплинула на взаємодію в сучасному науковому та освітньому середовищі. Зацікавленість та необхідність дослідників у комунікаціях зі своїми колегами щодо результатів своїх робіт починалася ще в аналоговому світі з листування та спілкування телефоном. Сьогодні кардинально змінилися і форми поширення публікацій наукових та академічних досягнень від книг та періодичних видань через Інтернет та інші інформаційні технології до нових інноваційних формул доступу до знань. У цьому контексті народилася концепція «відкритого доступу» (Open Access, OA) для забезпечення вільного і відкритого доступу через цифрові онлайн-версії до наукових статей, за умови, що інформація може бути повторно використана лише з некомерційною метою у законний спосіб та з визнанням авторства творців. Потім ініціатива була розширена за рахунок включення відкритих освітніх ресурсів, відкритих державних даних та політик доступу для галерей, бібліотек, архівів та музеїв.

Першим результативним об'єднавчим кроком на міжнародному рівні стала «Будапештська ініціатива відкритого доступу» (Budapest Open Access Initiative, BOAI), підписана 14 лютого 2002 р. у м. Будапешт (Угорщина) за результатами конференції, скликаної Інститутом відкритого суспільства 1–2 грудня 2001 р. Учасники з різних країн, багатьох наукових напрямів і різних поглядів, вже маючи суттєвий досвід роботи з такими починаннями, досліджували як окремі ініціативи можуть працювати разом для досягнення глобального успіху задля прискорення прогресу в міжнародних зусиллях із публікацій у вільному доступі в Інтернеті дослідницьких статей у всіх академічних галузях. Вони розглядали найбільш доступні та ефективні стратегії для дослідників та їх робіт, для установ, які підтримують ці дослідження, вивчали можливості підтримки різних фондів переходу до відкритого доступу та способи зробити такі публікації самоокупними.

На ознаменування десятої річниці ініціативи в 2012 р. вона була доповнена набором конкретних рекомендацій для досягнення «нової мети, що полягає в тому, що упродовж наступних десяти років OA за замовчуванням стане методом для поширення нових результатів рецензованих наукових досліджень у кожній галузі та у кожній країні». Документ також містить одне з найбільш широко використовуваних визначень відкритого доступу: «Під «відкритим доступом» до цієї літератури ми маємо на увазі її безкоштовну доступність у загальнодоступній мережі Інтернет, що дозволяє будь-якому користувачеві

читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати, шукати або посилатися на повні тексти цих статей, сканувати для індексації, передавати їх як дані програмного забезпечення або використовувати їх для будь-яких інших законних цілей без фінансових, правових чи технічних бар'єрів, крім тих, які невіддільні від доступу до Інтернету. Єдиним обмеженням на відтворення та розповсюдження та єдиною функцією авторського права в цій галузі має бути надання авторам контролю над цілісністю їхньої роботи та право на належне визнання та цитування».

Цього року Будапештська ініціатива відкритого доступу відзначає своє 20-річчя. З цього приводу керівний комітет BOAI запропонував новий набір рекомендацій, який ґрунтується на його базових принципах та вже напрацьованих стратегіях науковців з усіх академічних областей та регіонів світу.

Комітет лаконічно представив чотири макрорекомендації (рекомендації високого рівня):

1. *Розміщувати результати досліджень у відкритій інфраструктурі.* Розміщуйте та публікуйте текст, дані, метадані, код та інші результати цифрових досліджень у відкритих, контрольованих спільнотою інфраструктурах. Використовуйте інфраструктуру, яка мінімізує ризик майбутніх обмежень доступу або контролю з боку комерційних організацій. У тих випадках, коли відкрита інфраструктура ще не відповідає поточним потребам, її необхідно розвивати.

2. *Реформувати систему оцінки та винагороди за дослідження, щоб покращити стимули.* Скоригувати методи оцінки досліджень для прийняття рішень щодо фінансування та найму, просування по службі та сталості в університеті. Усуньте бар'єри для відкритого доступу та створіть нові позитивні стимули для відкритого доступу.

3. *Надавати перевагу інклюзивним каналам публікації та розповсюдження,* щоб автори ніколи не виключалися з економічних причин. Скористайтеся всіма перевагами репозиторіїв та журналів з відкритим доступом без APC («зелений» та «алмазний» відкритий доступ). Відмовтеся від журналів, за публікацію яких стягується плата (APC).

4. *Вкладаючи гроші у публікацію досліджень у відкритому доступі, пам'ятати про цілі, для яких ОА є засобом,* а не метою. Віддавати перевагу моделям, які приносять користь усім регіонам світу, які контролюються академічними установами та некомерційними організаціями, які не концентрують нову літературу відкритого доступу в комерційних журналах, які уникають створення моделей, що суперечать цим цілям. Не розглядайте угоди «прочитай та опублікуй» (перетворюючі угоди).

Повний текст рекомендацій можна прочитати на сторінці «Будапештська ініціатива відкритого доступу: рекомендації на сторінці її 20-річчя» (<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai20/>), де детально описано передісторію Декларації та наведено конкретні 40 пріоритетних рекомендацій для дій на наступні 10 років.

Важливо підкреслити, що BOAI всі ці 20 років успішно спрямовує різні ініціативи з ОА, дозволяючи науковцям визначати, будувати та корегувати

шляхи досягнення «справедливості, якості, корисності та стійкості досліджень». Щоб зберегти та збагатити ці переваги, науковий світ має і далі продовжувати працювати над розширенням цих принципів та усуненням бар'єрів на їхньому шляху. Чим більше буде тих, хто приєднається до таких зусиль, тим швидше настане час відкритого доступу та вільного обміну інтелектуальним капіталом людства.

UDC 001.92

Zinaida Ponomarenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1782-8985>,

Junior Research Associate,

Intellectual Property Protection Sector,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nbuvtender@ukr.net

BUDAPEST OPEN ACCESS INITIATIVE: 20 YEARS OF DEVELOPMENT AND ACHIEVEMENTS

The formation and twenty-year development of the Budapest Open Access Initiative through digital online versions of scholarly articles, open educational resources, open government data and access policies for galleries, libraries, archives and museums are examined.

Keywords: Open access, Budapest Open Access Initiative, priority recommendations.

УДК 022:727

Прокопенко Лілія Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

головна бібліотекарка,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого,

Київ, Україна

e-mail: prokopenko888888@gmail.com

БІБЛІОТЕКИ І АДАПТИВНЕ ПОВТОРНЕ ВИКОРИСТАННЯ БУДІВЕЛЬ

Розглянуто переваги та недоліки адаптивного повторного використання та перепрофілювання будівель для створення сучасних бібліотек. Вивчено можливості, характеристики та придатність різних типів споруд для перетворення їх на бібліотечні будівлі.

Ключові слова: бібліотечні будівлі, архітектура бібліотек, адаптивне повторне використання будівель, перепрофілювання будівель, реконструкція будівель для іншого використання, сталий розвиток.

Сталий розвиток і екологічна обізнаність суспільства наразі є одними з ключових ініціатив у всьому світі. Реалізація таких стратегій нині міцно вкоренилася і у бібліотеках. Так, із подальшим просуванням ідей сталого розвитку набули поширення нові підходи до створення екологічно відповідальних бібліотечних приміщень та просторів, які спираються на

енергозберігаючі підходи, використовують матеріали з екологічно чистих джерел, знижують навантаження на довкілля та інфраструктуру тощо. Одним із ключових завдань у реалізації екологічних ініціатив у бібліотеках розвинених країн світу є і адаптивне повторне використання будівель. При цьому багатьом країнам, і Україні у тому числі, ще тільки доведеться долучатися до такої практики у майбутньому.

Адаптивне повторне використання будівель виступає як альтернатива капітальному будівництву і розглядається як процес відбудови і перепрофілювання будівель для виконання функцій, відмінних від тих, для яких вони призначалися спочатку. Проект адаптивного повторного використання обов'язково передбачає зміну як функціонального призначення, так і архітектури та планування будівлі відповідно до потреб нового користувача. Адаптивне повторне використання, яке раніше вважалося другорядним архітектурним завданням, сьогодні переживає розквіт і зростання престижу, стає самостійним архітектурним жанром, із погляду архітектурної творчості, краси та важливості аж ніяк не поступаючись проектуванню і будівництву абсолютно нової будівлі.

Тривалий час у всьому світі практика зведення нових будівель для бібліотек переважала над адаптацією і перепрофілюванням старих, яка повсюдно відкидалася, як неприйнятна для бібліотечних потреб. Проте від середини 1980-х років минулого століття ситуація поступово почала змінюватися: траєкторія дискусії змістилася у бік вивчення умов перетворення старих будівель різного призначення на бібліотеки. Прихильники цієї ідеї довели, що саме створення бібліотеки часто є однією з найбільш вдалих можливостей адаптивного повторного використання будівель, які більше не виконують свої початкові функції. Досвід багатьох країн світу дозволив розробити типологію будівель, придатних до адаптації для бібліотек, а також вивчити переваги і недоліки перепрофілювання та ремонту будівель різних типів саме для таких потреб.

Найчастіше одним із вагомих аргументів на користь адаптації старої будівлі є її історична, культурна й архітектурна цінність. Такі історичні споруди, зазвичай, досить вдало розміщені у центральних частинах населених пунктів. Втілюючи культурну самобутність, вони, як правило, набувають символічного значення і додають атмосферного характеру, становлячи особливу цінність саме для місцевої громади. Необхідність збереження споруд, які мають також архітектурну цінність, актуалізується і тоді, якщо у разі невикористання, їхній стан неминуче погіршиться.

Водночас відсутність офіційно визнаного статусу історичних пам'яток і об'єктів культурної спадщини, за які суспільство і влада несуть відповідальність, не є запереченням цінності споруди і необхідності збереження її як символічного і одночасно фізичного зв'язку з історичним минулим.

Адаптивне повторне використання виконує також естетичну функцію, продовжуючи життя будівлі і зберігаючи всю або більшу частину старої будівельної системи, включаючи конструкцію, оболонку та навіть предмети інтер'єру. Збереження і реновація будівель актуальна і з екологічних міркувань. Адаптивне повторне використання знижує споживання будівельних матеріалів, ресурсів, енергії та води, необхідних для нового будівництва, заощаджує час

і витрати на знесення будівлі (зазвичай, вони становлять 5–10% від загальної вартості нового будівництва). Значущою перевагою може стати і зниження суспільних та соціальних витрат. Застарілі будівлі, особливо ті, що руйнуються, можуть становити загрозу безпеці сусідів і навіть стати об'єктом вандалізму, простором для антигромадської діяльності, що, своєю чергою, негативно позначається на вартості власності у таких районах.

Тим часом адаптивне повторне використання будівель для потреб бібліотек має і певні технічні, функціональні, фінансові, естетичні та інші проблеми. Так, бібліотечні будівлі мають надзвичайно жорсткий і фрагментований розподіл просторів, що ускладнює роботу архітектора у спорудах, зведених з іншою метою. У багатьох наявних будівлях є потреби у посиленні конструкцій з огляду на вагу книжкових полиць. Необхідна також ретельна увага до екологічного менеджменту та акустики. Іноді, відповідно до вимог доступності, пожежної безпеки та інших норм, приміщення потребують додаткового облаштування сходами і ліфтами. І хоча сучасні технології дозволяють впоратися із непростими виробничими і творчими завданнями, складність таких робіт може збільшити вартість проєкту адаптивного повторного використання порівняно зі зведенням нової будівлі.

Успішні проєкти створення сучасних бібліотек в Австралії, Великій Британії, Іспанії, Канаді, Китаї, Нідерландах, Німеччині, Фінляндії та інших країнах демонструють яскраві приклади трансформації будівель із досить широким спектром попередніх призначень. Бібліотеками стали приміщення колишніх старовинних замків і палаців, шкіл, фабрик, елеваторів, лікарень, пожежних, поштових і залізничних станцій, локомотивних депо, ресторанів, кінотеатрів, монастирів, церков, каплиць, пивоварень, басейнів, магазинів, базарів, казарм, стаєнь тощо.

Однак не кожна стара будівля може претендувати на адаптивне повторне використання як бібліотека. Такі проєкти вимагають ретельного аналізу плюсів та мінусів кожної конкретної будівлі, адаптивний потенціал повторного використання якої оцінюється з урахуванням комплексу фізичних, економічних, функціональних, технологічних, соціальних, юридичних, естетичних та політичних характеристик.

Таким чином, досвід створення привабливих і ефективних сучасних бібліотек доводить, що адаптивне повторне використання і перепрофілювання є життєздатними альтернативами новим будівлям, адже приносить користь навколишньому середовищу, зберігаючи природні ресурси та зводячи до мінімуму потребу в нових будівельних матеріалах. Екологічні переваги у поєднанні з економією енергії та соціальними перевагами перепрофілювання місця з важливою спадщиною роблять адаптивне повторне використання важливим компонентом сталого розвитку.

UDC 022:727

Liliia Prokopenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0531-6111>,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Chief Librarian,
Research Department,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: prokopenko888888@gmail.com

LIBRARIES AND ADAPTIVE REUSE OF BUILDINGS

The advantages and disadvantages of adaptive reuse and repurposing of buildings to create modern libraries are considered. The possibilities, characteristics and suitability of different types of buildings for their converting into library buildings have been studied.

Keywords: library buildings, library architecture, adaptive reuse of buildings, repurposing of buildings, remodelling of buildings for other use, sustainable development.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:025.2

Рибак Євген Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5003-1214>,

молодший науковий співробітник,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rybak@nbuv.gov.ua

СУЧАСНІ БІБЛІОТЕЧНІ ЗІБРАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (2013–2021)

Розглянуто створення нових сучасних бібліотечних зібрань як джерела комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відповідно до інформаційних потреб і пошукових запитів читачів. Проаналізовано документний склад та зміст бібліотечних зібрань і визначено важливий складник культурного та наукового надбання цих колекцій.

Ключові слова: бібліотечне зібрання, особисті колекції, комплектування фондів, інформаційне джерело.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) містяться видання попередніх століття. Частково формування фондів НБУВ, особливо в перше десятиріччя її існування, відбувалося за рахунок передачі до установи зібрань ліквідованих бібліотек чи реорганізованих наукових установ, товариств, закладів освіти, монастирів, а також великих приватних колекцій, які відрізнялися не лише чисельністю рідкісних і цінних видань, а й системністю та цілеспрямованим підбором літератури.

Разом з історичними зібраннями минулих століть до НБУВ сьогодні також надходять сучасні колекційні збірки Президентів держави, видатних учених, політичних та громадських діячів. Такі зібрання, як колекції Фонду Президентів України, професора Д. В. Степовика (понад 1500 прим.), професора П. П. Михайленка (близько 2000 прим.), академіка О. С. Онищенка (більше 2000 прим.) тощо. За період 2013–2021 рр. до фондів НБУВ надійшло 6384 прим. документів як бібліотечні зібрання і колекції (джерела комплектування «Дари»).

Саме до таких зібрань належить й особиста бібліотека Віктора Савовича Ковалю (понад 1600 прим.), яка була передана до НБУВ у 2015 р. Вона містить

видання з історії Другої світової війни, з української проблематики у міжнародних відносинах у 1939–1945 рр. та національно-визвольної боротьби ОУН–УПА. Хронологічні рамки представлених у колекції документів охоплюють понад 60 років. Зібрання містить окремі документи другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., а переважна частина документів датується 1970–1990 роками, тобто періодом життя і діяльності В. С. Ковалю, як співробітника та науковця Інституту історії України НАН України. Особливу цінність мають його наукові роботи та матеріали, які включають унікальні рукописні, машинописні та прижиттєві друковані варіанти монографічних досліджень, статей, текстів доповідей тощо. Деякі матеріали містять нетрадиційні для радянської історіографії погляди й судження.

Колекція В. С. Ковалю – це важливе джерело до вивчення його наукової спадщини, а також для дослідження історії української науки, освіти і культури у ХХ ст.

В особових книжкових колекціях автографи представлені у вигляді дарчих написів на книгах – інскриптів. Так, однією з найбільших за кількістю інскриптів письменників української діаспори є особова колекція видатного діяча українського національного руху Левка Григоровича Лук'яненка (понад 100 прим.), започаткована у 2015 р. під час творчої зустрічі колективу НБУВ із письменником). Кожний примірник із дарчим написом із творчого доробку дарувальників, що належить до вищеназваного зібрання, становить бібліографічну цінність для культури загалом і важливий інформаційний матеріал для науковців зокрема.

У 2021 р. було започатковано колекцію Дмитра Олександровича Чистяка – літературознавця, перекладача, члена Національної спілки письменників України, Спілки письменників Євразії, доцента кафедри романської філології КНУ імені Тараса Шевченка, який за наукову та письменницьку діяльність нагороджений МОН України, Міністерством культури України, а також вітчизняними та іноземними дипломатичними, науковими і літературними установами. На сьогодні опрацьовано і передано 152 прим. різноманітних видань, зокрема, поетичні і прозові твори, літературознавчі і мовознавчі дослідження Д. Чистяка, а також книжкові видання за його авторством, які виходили друком у Франції, Сербії, Болгарії, Румунії, Японії тощо.

В особистих колекціях часто зберігаються документи, значущі для дослідження розвитку науки, історії та культури людства: пам'ятки писемності, прижиттєві видання авторів, книги. Вивчення цих зібрань дозволить виявити і ввести в науковий обіг надзвичайно цінні джерела інформації, які довгий час вважалися втраченими, простежити тенденції розвитку науки, культури, писемності, мистецтва оформлення книги.

Упродовж 2014–2020 рр. у НБУВ було створено: Колекцію «Азербайджанська бібліотека» – на основі видань (36 прим.), подарованих Посольством Азербайджанської Республіки в Україні та Національною бібліотекою Азербайджану імені М. Ф. Ахундзаде (започатковано у 2014 р.); Колекцію «Вірменська бібліотека» було передано НБУВ понад 200 прим. видань вірменських і українських авторів громадською організацією «Спілка вірмен України» за

підтримки Посольства Республіки Вірменія в Україні (започатковано у квітні 2015 р. в рамках Всеукраїнської акції «Подаруй книгу»); Колекцію «Латвійська бібліотека» – було передано НБУВ 53 прим. видань (започатковано у травні 2015 р., під час презентації книжок, підготовлених, перекладених і виданих за підтримки Посольства Латвійської Республіки в Україні); Колекцію «Грузинська бібліотека» – передано представниками Національної парламентської бібліотеки Грузії імені І. Чавчавадзе добірку книжкових видань (20 прим.), що відображають пам'ятки книжкової і рукописної спадщини Грузії, дослідження грузинських істориків та бібліотекарів (започатковано у 2017 р.); Колекцію «Казахська бібліотека» – на основі видань, переданих НБУВ представниками Академії «Болашак» Республіки Казахстан в рамках зустрічі з істориками і науковцями «Пам'ять про тоталітаризм (український та казахстанський досвід)», присвяченої 80-м роковинам початку «Великого терору». Передані видання (32 прим.) видані в рамках науково-дослідницького проекту «Карлаг: пам'ять заради майбутнього» (започатковано 25 липня 2017 р.); Колекцію «Турецька бібліотека», яку було започатковано у 2020 р. на основі джерелознавчих видань з тюркології, фундаментальних праць з історії, етнографії Туреччини, монографій, що висвітлюють політичне і економічне життя Республіки, мистецтвознавчих альбомів та каталогів, довідників та словників з турецької мови, переданих дослідником історії розвитку сходознавства, доцентом В. М. Підвойним (33 прим).

Отже, ці зібрання і сьогодні поповнюються новими виданнями на різних носіях інформації, завдяки чому фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського збагачується не лише першими примірниками, а й цінними та рідкісними виданнями. Вони є безцінним джерелом для користувачів НБУВ, орієнтованих на задоволення своїх пошукових запитів. Дослідження сучасних зібрань у фондах НБУВ сприятиме розкриттю інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та популяризації її фондів, допоможе глибше ознайомитись з історією, традиціями, культурною спадщиною України, її зв'язками з іншими країнами, визначити внесок українських діячів у сучасну науку.

UDC 027.021(477-25)VNLU:025.2

Evgen Rybak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5003-1214>,

Junior Research Associate,

Department of Formation Library Collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rybak@nbuv.gov.ua

MODERN LIBRARY MEETINGS AS A SOURCE ACQUISITION OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE FUNDS (2013–2021)

The creation of new modern library collections as a source of acquisition of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine funds in accordance with the information needs and search queries of readers is considered. The documentary composition and content of library collections are analyzed and an important component of cultural and scientific heritage of these collections is determined.

Keywords: library collection, personal collections, acquisition of funds, information source.

УДК 021.1:[378.4.018.43:004]-047.44](477-87)

Сокур Олена Леонідівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

завідувачка відділу науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sokurol@ukr.net

ВІДКРИТА ОСВІТА: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Висвітлено зарубіжний досвід функціонування віртуальних університетів з метою надання сучасних освітніх послуг. Доведено, що створення єдиної інтелектуальної віртуальної платформи є важливим завданням вітчизняної бібліотечної сфери.

Ключові слова: відкрита освіта, відкритий університет, дистанційне навчання, інформаційно-освітнє середовище, освітні ресурси, цифровізація освіти.

Трансформаційні зміни, які нині відбуваються в українському суспільстві, неминуче вимагають якісних змін у всіх сферах, особливо у сфері освіти, адже сучасний розвиток характеризується глобалізацією та цифровізацією, що супроводжується змінами наявних структур та виникненням нових соціальних феноменів. Нова модель освіти потребує інноваційних форм навчання, зорієнтованих на питаннях цифрового відкритого суспільства. Однією з таких моделей став відкритий університет, який і забезпечує доступність та відкритість нової системи освіти – відкритої, що має на меті реалізацію основних принципів: доступність, можливості самоосвіти й саморозвитку.

У розвинутих країнах віртуальні університети давно вже є реальністю та символом інноваційності, які функціонують паралельно з традиційною моделлю освіти. Провідною тенденцією системи відкритої освіти є формування єдиного інформаційно-освітнього середовища, яке представляє діяльність віртуальних центрів і закладів освіти, мета яких – надання освітніх послуг. Інформаційно-освітнє середовище відкритої освіти акумулює всі структурні компоненти підсистем, які об'єднують мережу віртуальних університетів і представництв та заклади освіти на єдиних принципах.

Прикладом перших програм відкритої освіти вважаються курси, які було започатковано у 2002 р. Масачусетським технологічним інститутом (США), згодом до них приєдналося понад 200 університетів. Також у США діє консорціум коледжів (CCSER), що об'єднує окремі університети, а також їх об'єднання на регіональному та загальнодержавному рівнях, консорціум відкритого навчання, лігу інновацій в університетській освіті тощо. Метою CCSER є розвиток і впровадження відкритих освітніх ресурсів, відкритих освітніх програм і курсів для забезпечення широкого доступу до освіти й удосконалення викладання та навчання.

На сайті Університету інформаційних технологій та менеджменту в Жешуві (Республіка Польща) (<https://ua.uitm.edu.eu/mozliwosci/informatyzacja/>)

репрезентовано роботу віртуального університету та його складників: віртуальний деканат (доступ до інформації щодо перебігу навчання); можливість вибору наукового керівника дипломної роботи та предметів, які викладаються у рамках гнучкого навчання; віртуальна бухгалтерія (доступ до фінансової інформації); зворотній зв'язок через е-пошту, онлайн-консультації. Віртуальний університет надає можливість студентам здобувати освіту відразу за кількома спеціальностями та відповідні сертифікати, також отримувати інформацію та оцінки за допомогою смартфона та інтерактивного автовідповідача (IVR – Interactive Voice Response), а завдяки співпраці університету з ІТ-компаніями студентам надається безкоштовне програмне забезпечення для підготовки проєктів і виконання завдань.

У 2000 р. у Німеччині було відкрито Віртуальний університет Баварії (Virtuelle Hochschule Bayern) (<https://www.vhb.org/ueber-uns/ansprechpersonen-hochschulen/>) для всіх бажаючих. У цьому проєкті задіяно 32 університети та коледжі Баварії, зокрема Мюнхенський університет Людвіга-Максиміліана, Мюнхенський технічний університет, Університет Регенсбурга та вищі школи Кобурга, Аугсбурга, Інгольштадта, Кемптена та інших міст країни. Всі курси розроблені німецькими викладачами та відкриті для бажаючих вдосконалити німецьку мову, покращити знання у певній галузі чи обрати нову професію. Тематика навчальних курсів охоплює широкий спектр академічного навчання: від фінансового менеджменту та онлайн-маркетингу до генетики, мікробіології та ортопедії. У 2019 р. на платформі було розміщено понад 50 онлайн-курсів, нині – 580 у 15 предметних групах і їхня кількість постійно зростає.

Сьогодні у країнах Європейського Союзу функціонують різні організації, які реалізують політику відкритої освіти. Так, у 2013 р. Європейською комісією розвитку відкритої освіти було розпочато проєкт «Відкриті освітні ресурси в Європі», мета якого – розробка можливих сценаріїв розвитку відкритої освіти до 2030 р. Зазначимо, що цим проєктом охоплено три рівні – вища і середня освіта та безперервна освіта.

Нині потужними міжнародними центрами дистанційного навчання є: Відкритий університет Великобританії (The Open University) (<http://www.open.ac.uk>); Центр дистанційної освіти Пенсільванського державного університету (Pennsylvania State University «World Campus») (<http://www.worldcampus.psu.edu>); Каліфорнійський віртуальний університет (California Virtual Campus) (<http://www.cvc.edu>); Вашингтонський відкритий університет (The George Washington University) (<http://www.gwu.edu>); Віртуальний університет Мінесоти (Minnesota Virtual University) (<http://www.iseek.org/sv/index.jsp>); Університет дистанційної освіти Флориди (University of Florida Distance Learning) (<http://www.fcd.ufl.edu>); Open University of the Netherlands (Нідерланди) (<http://www.ou.nl>); Анатолійський університет Туреччини (Anadolu University) (<http://www.anadolu.edu.tr/en>).

Отже, університети розвинених країн світу застосовують нові підходи для всебічного задоволення суспільних освітніх потреб. Університети США, Канади, Великобританії, Німеччини інших західних країн працюють над

перепідготовкою викладачів вищої школи задля ширшого впровадження асинхронних методик дистанційного та відкритого навчання.

В Україні є нагальна потреба у зміні стратегії підготовки бібліотекарів та налагодження принципово нової системи підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців через запровадження програм стажування та проходження онлайн-навчання з отриманням відповідних сертифікатів без відриву від основного місця роботи. Розробка онлайн-курсів провідними фахівцями бібліотечної галузі у тісній співпраці з викладачами провідних закладів вищої освіти у подальшому позитивним чином вплине на розбудову і прогрес вітчизняної бібліотечної справи.

Створення єдиної інтелектуальної віртуальної платформи, суть якої – в об'єднанні великих масивів інформаційних ресурсів освітнього й наукового характеру, є важливим завданням вітчизняної бібліотечної сфери. Онлайн-консультації, відеоконференції, онлайн-лекції, вебінари, безпосередній зв'язок фахівців різних країн – це ті можливості, які вже сьогодні реалізуються повною мірою. На нашу думку, можливості віртуальної освіти серед варіативності форм навчання є перспективними у сучасному цифровому світі, коли цінність віртуального навчання відображається у перевагах, які воно дає сучасній людині.

UDK 021.1:[378.4.018.43:004]-047.44](477-87)

Olena Sokur,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9861-3283>,

Candidate of Social Communications,

Head of the Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sokuro@ukr.net

OPEN EDUCATION: FOREIGN EXPERIENCE

The foreign experience of the functioning of virtual universities for the purpose of providing modern educational services is highlighted. It has been proven that the creation of a single intellectual virtual platform is an important task of the domestic library sphere.

Keywords: open education, open university, distance learning, information and educational environment, educational resources, digitalization of education.

УДК 027.021:024:[004.738.5:025.2:030]

Солоіденко Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1326-0034>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

провідна наукова співробітниця,

відділ науково-методичної роботи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна,

e-mail: soloidenko@nbuv.gov.ua

БІБЛІОТЕКИ ЯК НАДІЙНІ НАВІГАТОРИ В ВЕБ-ПРОСТОРИ

Порушується проблема орієнтації користувачів у сучасних інформаційних ресурсах інтернету, шляхом створення електронних довідників і путівників. Передбачається що з часом дедалі

більший інтерес становитимуть невеликі за обсягом путівники по конкретних ресурсах території, путівники вузько галузевої тематики чи проблемно-тематичні.

Ключові слова: ефективність роботи бібліотеки, інноваційні форми обслуговування, електронні інформаційні ресурси, електронні путівники та довідники по ресурсах інтернет.

Ефективність роботи наукової бібліотеки можна розглядати як рівень досягнення бібліотекою поставлених цілей з урахуванням потреб користувачів установи. Основними показниками оцінювання ефективності роботи бібліотек наукових установ НАН України є повнота і якість виконання своїх базових функцій, а саме таких, як: відповідність бібліотечних фондів тематиці досліджень установи, ефективність довідково-пошукового апарату бібліотеки, застосування сучасних методів та інформаційних технологій в обслуговуванні читачів. Нині пріоритети у визначенні рівня ефективності надаються інноваційним формам, зокрема, наявності електронного каталогу, відображенню інформаційно-бібліотечних ресурсів на сайті установи, використанню можливостей віддаленого доступу до інформації в обслуговуванні користувачів, формуванню повнотекстових колекцій та колекцій особливо цінних видань бібліотеки та ін. У зв'язку з впровадженням нових технологій з'явилися й нові показники роботи бібліотеки: кількість звернень на сервер і до окремих файлів, час роботи кожного користувача за комп'ютером, обсяг зчитаної та записаної ним інформації, облік віртуальних користувачів, збір даних про електронну доставку документів, використання ліцензованих електронних ресурсів тощо.

Використовуючи інтернет, сучасна бібліотека може забезпечувати доступ до ресурсів інших суб'єктів інформаційного простору, надавати віртуальні послуги з пошуку інформації, пропонувати електронні інформаційні ресурси, як запозичені, так і власної генерації. У числі останніх – бази даних; повнотекстові документи, конвертовані з аналогової форми в електронну; довідники і путівники (по бібліотеці, довідково-бібліографічним ресурсам, пам'ятним місцям тощо). До складу тих, що самостійно генеруються бібліотеками також входять електронні бібліографічні та біобібліографічні покажчики, електронні бібліотеки та колекції оцифрованих документів, електронні виставки та вітрини нових надходжень.

На сьогодні користувачам необхідні електронні інформаційні ресурси кумулятивного характеру. Кумулятивність передбачає збір, аналіз і, що особливо важливо, оцінку сторонніх сайтів по заявленій темі. Такими електронними інформаційними ресурсами призначені стати *електронні путівники по інтернет-ресурсах*, спрямовані на ліквідацію фрагментарності й неповноти інформації про дослідження, такими, що забезпечать можливість кумулятивного відображення розсіяних в інтернеті матеріалів. За наявності відповідної PR-підтримки такі електронні інформаційні ресурси зможуть зробити сайти бібліотек більш запитуваними і корисними для користувачів. Відбираючи і рекомендуючи своїм користувачам найцінніші і найнадійніші з них, бібліотекарі на якісно новому рівні зможуть продовжити, розвивати і збагачувати традиції рекомендаційної бібліографії стосовно принципово нових об'єктів, не залишаючи своїх

користувачів один на один з гіпермасою несистематизованих джерел глобальної мережі.

Сучасні бібліотеки необхідні як посередники для пошуку ліцензованих електронних ресурсів, доступ до яких у більшості країн залишається завданням наукових книгозбірень. Створення електронних путівників і представлення їх на сайтах наукових бібліотек стимулює обслуговування користувачів, робить його оперативнішим і якіснішим, сприяє залученню нових читачів. Нині це важливий інноваційний напрям діяльності сучасної бібліотеки, який завдяки простоті та глибині пошуку забезпечує їх виконання з високою якістю та найменшими трудовитратами.

Електронні путівники передбачають збір, аналіз і, що особливо важливо, оцінку сторонніх сайтів за заявленою темою. Розробникам путівників першочергово необхідно встановити які особливості того чи іншого виду електронних ресурсів, які завдання вони допомагають вирішити та які проблеми створюють, як організувати єдине вікно для пошуку інформації та як забезпечити доступність ресурсів для користувача.

Як довіднику, йому притаманні певна організація матеріалу (розташування даних у формі, зручній для швидкого отримання інформації), наявність уніфікованих описів однотипних об'єктів; орієнтація на вибіркоче читання. Електронний путівник, як сучасний інформаційний ресурс, повинен містити мультимедійні об'єкти та гіпертекстові посилання. Можливості використання гіпертексту дозволяють розширити одну із головних функцій путівника – методичну, в першу чергу за рахунок збільшення обсягу довідково-фактографічної інформації. Це, можуть бути, наприклад, відомості про авторів, подані у вигляді гіперпосилань на енциклопедичні статті або персональні веб-сторінки в інтернеті. Мультимедійні технології дозволяють представити складну бібліографічну, реферативну та повнотекстову інформацію в більш виразних та доступних формах. У електронних путівниках в якості візуального супроводу використовують фотографії, скріншоти, скановані обкладинки книжок, фрагменти документів, портрети авторів тощо.

На сайтах наукових установ існує немало ресурсів, на яких представлені адреси сайтів і порталів, а також анотації інтернет-ресурсів. Віддаючи належне покращенню пошукових можливостей електронних ресурсів і підвищенню ефективності їх використання, багато спеціалістів висловлюють думку, що створення путівників по електронних ресурсах сьогодні є особливо актуальним та необхідним завданням бібліотек. Передбачається що з часом все більший інтерес будуть мати невеликі за обсягом путівники для окремих категорій користувачів, про конкретні ресурси території, путівники вузько галузевої тематики чи проблемно-тематичні. Проте до цього часу ще не розроблено науково обґрунтованої методики створення електронних путівників.

Обов'язком бібліотекарів стає як навчання, консультації користувачів, так і надання навігаторських послуг, оскільки величезний обсяг інформації потребує фахівців, які володіють навичками пошуку інформації, вміють аналізувати, оцінювати ресурси і потреби користувачів.

UDC 027.021:024:[004.738.5:025.2:030]

Halyna Soloidenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1326-0034>

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow,

Leading Researcher Fellow,

Department of Scientific and Methodical Activity,

Institute of Library Science,

Vernadski National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: soloidenko@nbuv.gov.ua

LIBRARIES AS RELIABLE NAVIGATORS IN WEB SPACE

The problem of user orientation in modern information resources of the Internet is being solved by creating electronic directories and guides. It is assumed that over time, small-volume guidebooks on specific resources of the territory, narrowly branched or problem-themed guides will become more and more interesting.

Keywords: efficiency of library work, innovative forms of service, electronic information resources, electronic guides and directories of Internet resources.

УДК 001.89:005.5-26.4: :026:63(477-25)

Татарчук Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4714-6958>,

кандидатка історичних наук,

заступниця директора з науково-інформаційної та бібліотечної роботи,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека

Національної академії аграрних наук України,

Київ, Україна

e-mail: tlm2017@ukr.net

Бородай Ірина Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6639-9200>,

докторка історичних наук, професорка,

заступниця директора з наукової роботи,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека

Національної академії аграрних наук України,

Київ, Україна

e-mail: irinaboroday@ukr.net

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

Доведено, що одним із пріоритетних напрямів діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України є всебічне інформаційне забезпечення учених і фахівців, які працюють в сфері аграрної науки, освіти, виробництва, що здійснюється із використанням сучасних наявних технологій і сервісів, способів і форм надання інформації.

Ключові слова: Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України, інформаційне забезпечення, науково-дослідна робота.

Однією із провідних установ, яка сформувала потужну репрезентативну галузеву інформаційно-ресурсну базу для забезпечення наукових досліджень агропромислового комплексу (далі АПК), є Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (далі ННСГБ НААН України, бібліотека). Важливим складником діяльності ННСГБ НААН України була й залишається науково-дослідницька робота, яка активізувалася з 1998 р., коли бібліотека отримала статус наукової установи. Інформаційно-ресурсне забезпечення наукових досліджень здійснюється з орієнтацією на сучасні тенденції в системі наукових комунікацій із використанням усіх потужних можливостей, які на сьогодні надають новітні інформаційні технології.

Серед пріоритетів діяльності ННСГБ НААН України у цьому напрямі є: 1) організація доступу до власних наукових ресурсів та мережевих світових, які знаходяться у вільному доступі; 2) інформування про ресурси і послуги, якими володіє бібліотека (сайт, соціальні мережі, різноманітні заходи, публікації тощо); 3) надання широкого спектра пошукових можливостей і максимальне розкриття фондів та колекцій із використанням інформаційних, навігаційних, презентаційних та сервісних функцій; 4) забезпечення можливостей доступу користувачам до онлайн-ресурсів, сервісів та ін.; 5) організація відкритого доступу до документів із фондів та колекцій бібліотеки через організацію виставок, презентацій, експрес-інформації, вибірккові розсилки документів тощо); 6) можливості відкритого доступу до наукових досліджень (дисертації, автореферати); 7) інформаційно-аналітична діяльність у сфері наукометрії (бібліометрична оцінка активності публікацій авторів, наукових установ).

Найпотужнішим ресурсом для забезпечення наукових досліджень й інформування фахівців і науковців АПК є унікальний бібліотечний фонд, який представлений понад мільйоном галузевих вітчизняних та іноземних книг, часописів і газет ХІХ–ХХІ ст. із 59 країн 32 мовами світу. Для надання прозорості фондам, їх репрезентації та оперативного забезпечення наукових досліджень із 2000 р. формується електронний каталог, на його базі – електронна наукова сільськогосподарська бібліотека, репозитарій повнотекстових видань. З 2015 р. ресурс включений до переліку міжнародних науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів із питань сільського господарства та суміжних галузей, до яких надається безоплатний доступ в Інтернеті, що уможлиблює його ефективне його використання й сприяє міжнародному обміну, оскільки у цей перелік входить багато міжнародних баз різного спрямування. Забезпечена можливість використовувати для наукових досліджень міжнародні електронні ресурси: міжнародну інформаційну систему з сільськогосподарських наук і технологій AGRIS/CARIS, інформаційну систему США з сільського господарства AGRICOLA, БД HINARI, АГОРА і OARE та інші ресурси відкритого доступу. Забезпечується доступ до зарубіжних баз наукової інформації Scopus та Web of Science. Бібліотекою щороку проводяться наукові конференції молодих учених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні», присвячені ювілейним датам із часу появи дослідних установ, організацій, учених, які зробили вагомий внесок у становлення й розвиток сільськогосподарської

дослідної справи. Серед ресурсів, які сприяють забезпеченню наукових досліджень, важливу роль відіграють довідкові, реферативні, бібліографічні й біобібліографічні видання.

Найбільш успішним та вдалим джерелом у системі галузевої наукової комунікації є науковий журнал як першоджерело для опублікування наукових ідей, теорій, результатів досліджень. Користується авторитетом і є затребуваним міжвідомчий тематичний збірник «Історія науки і біографістика» – один із перших українських електронних наукових періодичних видань, зареєстрований у 2007 р. як фахове видання для історичних наук. З 2006 р. вийшло 54 номери, в яких публікуються наукові статті присвячені питанням історії аграрної науки і техніки, персоналіям у науці, освіті і техніці, історії галузевих інституцій.

Унікальну можливість для забезпечення наукових досліджень надає реферативний журнал «Агропромисловий комплекс України», який щоквартально виходить друком з 1999 р. і налічує зі спецвипусками 97 номерів, за своїм форматом – єдиний в Україні. Він надає не тільки найповнішу інформацію, що стосується розвитку різних сільськогосподарських напрямів у науці, а й відомості, необхідні для аналізу наукової діяльності.

Практика доводить, що бібліографічні видання виконують роль смислового інтегратора в комплексі з іншими формами роботи з читачами і технологіями відповідно з пріоритетними напрямками дослідження. У цьому напрямі ННСГБ НААН України започатковано 13 бібліографічних серій, у яких упродовж 1998–2021 рр. підготовлено і вийшло друком понад 400 видань. Для упорядкування серійних видань та зручності користування створено 4 джерелознавчі бази даних: «Історичний розвиток сільськогосподарської дослідної справи», «Біобібліографія провідних вчених-аграріїв України», «Інформаційно-бібліографічні ресурси агропромислового виробництва України» та «Архівна спадщина для відродження вітчизняної аграрної науки, освіти, техніки». У взаємодоповненні вони успішно реалізують завдання створення національної сільськогосподарської бібліографії.

Науково-допоміжним довідниковим посібником, адресованим, насамперед, історикам-дослідникам аграрної історії України, фахівцям у галузі персональної бібліографії, біографістики, є «Календар знаменних і пам'ятних дат в історії сільськогосподарської дослідної справи», започаткований ННСГБ НААН України 2013 р., інформація якого є підґрунтям для наукових досліджень.

Однією з форм інформаційно-ресурсного забезпечення, що впливає на вирішення завдань з організації і проведення наукових досліджень у ННСГБ НААН України, є співпраця з закладами вищої освіти III–IV рівня акредитації через створення Центрів історії природознавства, спільних кафедр; підготовку спільних видань; проведення спільних заходів, навчальних семінарів.

Вагоме місце в інформаційно-ресурсному забезпеченні наукових досліджень відіграють новинки щомісячних надходжень наукових видань до фонду бібліотеки, представлені сервісом «Експрес-інформація» та виставками «Нові надходження». Стали традиційними віртуальні тематичні виставки, які регулярно розміщуються на сайті. Завдання поточного інформування вчених і фахівців АПК також вирішується за допомогою системи вибіркової розсилки

інформації, яка працює в автоматизованому режимі. До онлайн-сервісів, які забезпечують пошук і отримання інформації відносяться віртуальна довідкова служба та електронна доставка документів.

Таким чином, використовуючи сучасні наявні технології і сервіси, способи і форми надання інформації, ННСГБ НААН України надає всебічну інформаційну підтримку вченим і фахівцям, які працюють в сфері аграрної науки, освіти, виробництва.

UDC 001.89:005.5-26.4: :026:63(477-25)

Liudmila Tatarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4714-6958>,

Candidate of Historical Sciences,

Deputy Director of Scientific Information and Library Work,

National Scientific Agricultural Library

of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tlm2017@ukr.net

Iryna Borodai,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6639-9200>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Deputy Director of Scientific Work,

National Scientific Agricultural Library

of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irinaboroday@ukr.net

**SCIENTIFIC-RESEARCH ACTIVITIES IS A PRIORITY DIRECTION
OF THE NATIONAL SCIENTIFIC AGRICULTURAL LIBRARY OF THE
NATIONAL ACADEMY OF AGRARIAN SCIENCES OF UKRAINE**

It is proven that one of the priority areas of activities of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine is the comprehensive information provision of scientists and specialists working in the field of agricultural science, education, production, which is carried out using modern available technologies and services, methods and forms of providing information.

Keywords: National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, information support, research work.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17]025ю7/.9:001.89

Яковенко Олена Григорівна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-7688-6173>,

кандидатка історичних наук, завідувачка

відділу теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

Сарнавська Світлана Олексіївна,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-4830-536X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ організації та обслуговування основним фондом,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Київ, Україна
e-mail: svetlanadoogee9@gmail.com

КОЛЕКЦІЙНІ ЗІБРАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФОНДОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Здійснено огляд колекційних зібрань, наявних у фонді основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розкрито комплекс організаційних заходів, які проводяться для вивчення, контролю та збереження фонду колекційних зібрань.

Ключові слова: фонд основного зберігання, колекційне зібрання, звіряння бібліотечного фонду, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Діяльність сучасних бібліотек спрямована на формування й забезпечення доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів, поглиблення інноваційних, інтеграційних, комунікаційних процесів, задоволення зростаючих потреб суспільства у знаннях та інформації.

Як і в переважній більшості універсальних наукових бібліотек України, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) спостерігається тенденція до формування бібліотечних фондів документами на електронних носіях інформації. Водночас важливим складником ресурсної бази бібліотеки залишаються документи на традиційних носіях, оскільки існує велика кількість накопиченої людством інформації, зафіксованої в друкованій формі.

Центральне місце у фонді основного зберігання (далі ФОЗ) НБУВ за науковим значенням належить фонду колекційних зібрань, структурованому за окремими колекціями, історично сформованими та утвореними.

До історично сформованих належать колекції: приватні (І. Я. Айзеншток, І. К. Білодід, М. Х. Бунге, М. С. Волін, Г. П. Галаган, Б. Д. Грінченко, В. М. Глушков, О. С. Онищенко, В. І. Попик та інші); сімейні (Сенюки Е. та А.); установ та організацій (Бібліотека Будинку Офіцерів, Бібліотека І-ї Київської гімназії, Sen. writers, Ymka press). У складі утворених колекцій ФОЗ функціонують колекції документів реабілітованих авторів; календарів; Македоніка та інші. Нині фонд колекційних зібрань становить 43 колекції та налічує понад 180 тис. одиниць зберігання.

Цей фонд формувався з перших років існування НБУВ шляхом передачі націоналізованих книгозбірень, бібліотек різних установ, вищих і середніх закладів освіти, а також приватних книжкових зібрань: колекцій державних і громадських діячів, меценатів, шанувальників писемності через купівлю, передачу, заповідання й дарування. Зокрема, колекції М. І. Костомарова, М. Х. Бунге, О. М. Лазаревського, А. Ю. Кримського та інших видатних особистостей зберігаються в ФОЗ у своєму первісному складі.

У процесі перегляду видань, які зберігаються у ФОЗ, «de visu», звіряння документів з топографічним каталогом (ТК) співробітниками відділу організації та обслуговування основним фондом (далі ВОООФ) виявляються цінні видання з ознаками приналежності до вже сформованих особових та колекцій учбових закладів (І. Я. Айзенштока, В. Б. Антоновича, Д. І. Багалія, М. П. Дашкевича,

Б. Д. Грінченка, В. С. Іконнікова, В. Л. Модзалевського, Бібліотеки Маріупольської Олександрійської гімназії, колеги П. Галагана, Фундаментальної бібліотеки Київського комерційного інституту та ін.), про що свідчать печатки, вензелі, штампи, власні знаки, екслібриси та автографи. Виявлені документи підлягають реєстрації у спеціальних журналах, вилучаються з ФОЗ і передаються на опрацювання для подальшого місця зберігання відповідно до їхньої приналежності.

Фонд колекційних зібрань постійно поповнюється новими надходженнями. За останні двадцять років надійшли такі колекції: Д. В. Степовика (2002), Л. В. Козуба (2003), колекція Реабілітованої літератури (2003), Д. В. Табачника (2004), Македоніка (2004), П. П. Михайленка (2005), І. К. Микитенка (2006), А. П. Непокупного (2007), О. С. Онищенко (2010), В. М. Глушкова (2010), В. І. Попика (2014), Азербайджанська бібліотека (2015), Вірменська бібліотека (2015), Л. Г. Лук'яненко (2015), В. А. Коваль (2016), Казахська бібліотека (2019), Латвійська бібліотека (2019), Д. О. Чистяка (2022).

До кожного колекційного зібрання складено паспорт, у якому зазначено короткі відомості про власника колекції, тематичний склад, мовну характеристику, хронологічні межі фонду, сучасне місцезнаходження представлених документів. Кожне колекційне зібрання своєрідне, потребує поглиблених фондознавчих і бібліотекознавчих досліджень.

Співробітниками ВООФ беруть участь у проведенні робіт зі збереження та забезпечення належного функціонування наукового об'єкта «Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань, історичних колекцій, архівний фонд України та депозитарій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», який становить національне культурне надбання, здійснюючи вивчення, впорядкування документів із фонду колекційних зібрань, з'ясування наявності відомостей про них у ТК відділу.

Зважаючи на історико-культурну значущість наявних у ФОЗ колекційних зібрань, актуальними є також питання визначення відповідності складу фондів їхньому відображенню в довідково-пошуковому апараті НБУВ; внесення особливо цінних, рідкісних документальних пам'яток до Державного реєстру національного культурного надбання України; першочергово оцифрування документів із колекційних зібрань задля розширення доступу до інформації, яку вони містять, можливості одночасного доступу до цих видань для великої кількості користувачів.

У системі контролю за збереженням колекційних зібрань із ФОЗ здійснюється комплекс організаційних заходів щодо захисту документів від несанкціонованого винесення з приміщень бібліотеки шляхом маркування; контролю в процесі обслуговування користувачів; перевірки наявності, стану документів на місцях постійного зберігання згідно з відповідними планами-графіками; виявлення документів із ознаками мікологічного та ентомологічного ураження для подальшої їхньої передачі на дезінфекційну та дезінсекційну обробку; оправи, консервації, реставрації видань співробітниками відповідних структурних підрозділів бібліотеки.

Реалізація цих заходів дозволяє популяризувати унікальні пам'ятки

національного історико-культурного надбання серед споживачів з усіх регіонів країни й зарубіжжя, зосередити увагу дослідників на коло наукових інтересів, місце бібліотечного ресурсу в діяльності установ, організацій, окремих видатних особистостей України.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.17]025ю7/.9:001.89

Olena Yakovenko,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-7688-6173>,

Candidate of Historical Sciences, Head,

Department of Theory and History of Library Science,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yakovenko@nbuv.gov.ua

Svitlana Sarnavska,

ORGID <https://orcid.org/0000-0002-4830-536X>,

Junior Senior research,

Department of organization and maintenance of the main fund,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: svetlanadoogee9@gmail.com

COLLECTIONS AS AN OBJECT FUNDAMENTAL RESEARCH

An overview of the collections available in the main storage fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine was carried out. The complex of organizational measures, which are carried out for the study, control and preservation of the fund of collections, is revealed.

Key words: main storage fund, collection collection, reconciliation of the library fund, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

РОЗДІЛ 2

ЦИФРОВІ БІБЛІОТЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗНАНЬ

УДК 027.54(477–25):025.17]:[004.65 : 655.3.066 – 023. 583]

Вощенко Олена Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4192-7374>,

докторка філософії з філології, наукова співробітниця

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olena_voshchenko@ukr.net

Шекера Павло Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6665-8222>

завідувач відділу,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pvlk777@ukr.net

КНИГИ ШИФРІВ ЯК ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ПРО НАПОВНЕННЯ СПЕЦФОНДУ ПРИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО (ДО ІСТОРІЇ Е-КОЛЕКЦІЇ «РЕПРЕСОВАНА ЛІТЕРАТУРА»)

Проаналізовано документальні підтвердження про вилучення видань до спецфонду, які містяться в книгах бібліотечних шифрів НБУВ початку 1930-х років. Описано чотири типи виявлених приміток про вилучення. Укладено реєстри вилучених видань згідно з двома типами приміток, з них виділено окремі списки за авторами. Наведено результати пошуку зазначених примірників у нинішньому основному фонді НБУВ та в е-колекції «Репресована література».

Ключові слова: електронна бібліотека «Україніка», електронна колекція, репресована література, спецфонд, книга шифрів

Е-колекція «Репресована література» – це проєкт, що в межах е-бібліотеки «Україніка» представляє матеріали колишнього спецфонду при НБУВ у форматі оцифрованих документів з науковим супроводом (опис колекції, створення тематичних анотацій та атрибуція системою пов'язаних рубрик). Одним із обов'язкових пунктів паспорту / опису колекції є історія її формування, на чому неодноразово наголошувала Л. Дубровіна. Оскільки першоджерело е-колекції «Репресована література» – спецфонд при НБУВ, для її науково повноцінної характеристики необхідні документально підтверджені дані про дату заснування спецфонду, механізми його наповнення та рух книг. Одним із джерел таких даних

є книги бібліотечних шифрів НБУВ початку 1930-х років, що наразі зберігаються у відділі комплексного опрацювання документів.

Як стверджує Олександра Ткаченко, бібліотечний шифр був і залишається головним засобом пошуку документів у книгосховищі, сполучною ланкою між фондом та каталогом. Книги шифрів як внутрішня робоча документація фіксують не лише унікальний номер кожного видавничого екземпляра, який надходить до бібліотеки, а й його переміщення між фондами, якщо вони відбуваються – щоб працівники могли відстежити всі екземпляри. Внаслідок такої системи обліку у книгах шифрів і з'явилися примітки про вилучення з основного фонду до спецфонду (на той час – таємного відділу).

Під час дослідження було вивчено 8 книг шифрів формату А3 по 145 сторінок кожна (сумарно 1160 сторінок але частина з них без записів), орієнтовно за 1932–1933 роки (датування мають не всі книги чи їх частини).

Виявлено кілька видів частотно повторюваних приміток про вилучення примірників з основного фонду: а) «вилучено/ передано до таємного відділу (найчастіше просто «до таємного відділу» чи «до т. в.»); б) замальовано прізвище автора (назви книг у документ не вписували), у колонці приміток вказано номер акту та рік, у рідкісних випадках також місяць та число; в) у колонці приміток запис червоним чорнилом «Рев[ізія]. 1931 р.»; г) у колонці приміток перекреслено запис червоним чорнилом «Рев[ізія]. 1931 р.» і таким самим чорнилом зазначено «1932 р. О. Л.». Щодо виявлених типів приміток встановлено:

а) «до таємного відділу»: такі примітки – документальне підтвердження вилучення примірників з основного фонду (шифри АУ, ВU та СU свідчать, що йшлося про фонд відділу українки, що існував як окремий підрозділ до 1933 року) у фонд спеціального зберігання (на той час таємний відділ). На основі відстеження цих приміток укладено список вилучених екземплярів з 575 одиниць. Це здебільшого художні книги – твори Остапа Вишні, Олеся Досвітнього, Мирослава Ірчана, Пилипа Загоруйка, Івана Андрієнка, Леоніда Чернова (Малошийченка), Василя Атаманюка та багатьох інших; значний перелік праць Михайла Грушевського та Сергія Єфремова та ін. Укладено окремі списки вилучених книг перших семи з названих авторів, наразі робота триває.

За вказаними шифрами перевірено наявність примірників, описи яких мали примітки про вилучення, у нинішньому основному фонді НБУВ – на полицях вони відсутні (надзвичайно часто є примірники з попереднім і наступним шифром, і немає саме тих, що з примітками «до таємного відділу» – цей факт виключає хаотичне зникнення книжок внаслідок пожежі, втрат читачами тощо і вказує на системне вилучення). Проте в бібліотечній колекції «Реабілітована література», сформованій у 1990–1993 роках з матеріалів спецфонду після його ліквідації, цих 575 одиниць також немає. Їхня доля потребує глибшого вивчення. Але здійснене на сьогодні дослідження гіпотетично свідчить про втрату цього масиву видань;

б) «акт № ... » та рік: на основі систематизації цього типу приміток було складено реєстр актів на вилучення. Датування: з 1932 до 1949 року. Виявлено: за 1932 рік – 2 акти (№14 і №15); за 1935-й – 1 акт (без номера, від 17 вересня);

за 1938-й – 12 актів (№№ 1, 3, 4, 6, 8, 10, 14, 15, 16, 17, 19, 21); за 1939-й – 5 актів (№№ 3, 4, 5, 10, 14); за 1949-й – 1 акт (№1).

У кожен акт працівники бібліотеки вносили від одного до 47 шифрів книжок; прізвища авторів густо замальовані чорнилом – часто їх неможливо дешифрувати, проте в більшості випадків прочитання доступне. В актах на вилучення найбільше книг Миколи Хвильового та Майка Йогансена;

в) «Рев[ізія]. 1931 р.»: стосовно цього виду приміток за архівними документами 1931 року вдалося встановити, що йдеться про ревізію книгосховища, зроблену його завідувачем Є. К. Косинським (опис 1, од. зберігання 345, арк. 45; протокол № 24). Мета – пошук застарілих та так званих ідеологічно шкідливих видань;

г) перекреслення деяких приміток з попередньої групи і напис: «29/IX/1932 р. О. Л.»: походження цього виду приміток наразі не з'ясовано і потребує джерелознавчого дослідження.

Зустрічаються й інші типи приміток – знаки плюс чи мінус червоним і синім олівцем та крапки навпроти шифру видання, замальовані / закреслені прізвища авторів без інших написів. Але оскільки ці графічні позначки не мають ніяких буквених коментарів, дешифрувати їх без додаткового археографічного дослідження неможливо.

Отже, книги шифрів завдяки своїй специфіці є одним із надійних документальних джерел з історії формування першооснови е-колекції «Репресована література».

UDC 027.54:025.17:004.65

Olena Voshchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4192-7374>,

PhD in Philology, Researcher Assistant,

Information and Communication Technologies Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olena_voshchenko@ukr.net

Pavlo Shekera,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6665-8222>

Head of Department,

Department of the complex processing of documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pvlk777@ukr.net

LIBRARY CIPHER BOOKS AS A DOCUMENTARY SOURCE ABOUT THE FILLING OF THE SPECIAL FUND AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE (TO THE HISTORY OF THE «REPRESSED LITERATURE» E-COLLECTION)

Documentary confirmations of the removal of publications to the special fund, contained in the VNLU library cipher books of the early 1930s, were analyzed. Four types of detected notes for extraction are described. Registers of withdrawn editions have been compiled according to two types of notes, separate lists by authors have been selected from them. The results of the search for the specified copies in the current main fund of the VNLU and in the e-collection «Repressed Literature» are given.

Keywords: electronic library «Ukrainica», electronic collection, repressed literature, special fund, library cipher book.

УДК 027.7:025.4:025.32](430)

Галицька Світлана Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВІ СИСТЕМИ БІБЛІОТЕК УНІВЕРСИТЕТІВ НІМЕЧЧИНИ: ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ

У статті розглянуто досвід застосування бібліотечних класифікацій у пошукових системах. Доведено важливість зв'язку класифікації з електронним каталогом. З'ясовано, що зіставлення структур класифікаційних ієрархій оптимізує навігаційні і пошукові процеси.

Ключові слова: бібліотечна класифікація, бібліотеки університетів Німеччини, бібліографічний запис документа, класифікаційний індекс, тематичний пошук.

Бібліотеки університетів Німеччини забезпечують студентів і викладачів літературою, необхідною для професійної освіти, викладання і наукових досліджень. Їх поєднує прагнення повною мірою задовольняти потреби користувачів в необхідній інформації, підвищувати їх інформаційну грамотність, навчати ефективно застосовувати пошукові можливості каталогів. Наприклад, Баварська бібліотечна мережа (BVB) охоплює понад 150 бібліотек у Баварії [<https://www.bib-bvb.de>]. Загальнодоступний вебпортал BVB та KOVV (Кооперативної бібліотечної мережі Берлін-Бранденбург) «Gateway Bayern» [<https://opacplus.bib-bvb.de/>] забезпечує максимально зручний пошук у загальному каталозі бібліотек мережі. Спільна каталогізаційна платформа V3Kat, яка поєднує університетські бібліотеки трьох федеральних земель Баварії, Берліна та Бранденбурга, Баварську державну бібліотеку та численні спеціальні бібліотеки, є основою стратегічного альянсу BVB і KOVV. Спільне робоче середовище дає змогу одноразово укладати бібліографічний опис документа і використовувати його у каталогах бібліотек-партнерів. За допомогою V3Kat величезна кількість бібліографічних записів документів з фондів академічних бібліотек стали загальнодоступними в Інтернеті.

Одним з пошукових елементів у каталогах бібліотек BVB є індекс RVK (Notation) – індекс класифікації Регенсбурзької асоціації (Regensburger Verbundklassifikation). Класифікацію створено у Бібліотеці Регенсбурзького університету (Universitätsbibliothek Regensburg) [<https://www.uni-regensburg.de/bibliothek>] для організації власних фондів. Зараз RVK, яка стала стандартом системи класифікації для всієї Німеччини, також застосовують в академічних бібліотеках і установах Австрії, Італії, Ліхтенштейну і Швейцарії.

1994 р. почала працювати онлайн-версія RVK – RVK-Online. На її основі створено вебпортал, який містить повну інформацію щодо класифікації. Широкі можливості онлайн-версії RVK полегшують наукове опрацювання документів і здатні забезпечити точність результатів інтелектуального пошуку.

Бібліотека Берлінського університету імені Гумбольдта (Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin) [<https://www.ub.huberlin.de/>] надає доступ до власного каталогу, каталогів Баварської бібліотечної асоціації, Бібліотечної мережі Південно-Західної Німеччини, Австрійської бібліотечної асоціації тощо. Електронний каталог бібліотеки дає змогу застосовувати індекс RVK як пошуковий елемент. Обрати необхідний індекс з класів RVK і здійснити пошук за ним можна безпосередньо в RVK-Online. На своєму сайті бібліотека надає детальну інформацію щодо класифікації та її використання під час тематичного пошуку, численних функцій RVK-Online, доступ до PDF-версії класифікації RVK (RVK Druck) тощо.

Крім RVK, університетські бібліотеки застосовують також інші класифікаційні системи. Наприклад, Бібліотека Мюнхенського технічного університету (Universitätsbibliothek der Technischen Universität München) [<https://www.ub.tum.de/>], яка також належить до Баварської бібліотечної мережі, з 1982 р. індексує документи за класифікаційною системою TUM-Systematik. На сторінці OPAC Universitätsbibliothek Technische Universität München у розширеному пошуку можна використати індекс TUM-Systematik для формування переліку бібліографічних записів документів певної тематики.

Бібліотеки Баварської бібліотечної мережі застосовують у межах об'єднання переважно одну класифікацію – RVK. Зазначення зв'язків з міжнародними класифікаціями у бібліографічних записах документів сприяє посиленню міжбібліотечної координації, зумовлює можливості інтеграції бібліотек у міжнародні інформаційні системи. Сьогодні співпраця бібліотек спрямована на створення умов для поступової відмови від опрацювання документів за традиційними локальними класифікаційними системами, використання мережевих баз даних і переходу на міжнародні каталогізаційні платформи. Усі національні бібліографічні агенства визнають важливість дотримання загальних міжнародних стандартів тематичного доступу з метою сприяння міжнародному обміну даними і забезпечення постійного доступу користувачів усього світу до інформаційних ресурсів. Наприклад, Центр бібліотечного обслуговування Баден-Вюртемберга (Das Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg (BSZ)) забезпечує інформаційну підтримку академічних бібліотек, науково-дослідних установ, архівів і музеїв. Він пропонує для пошуку джерел інформації SWB-Online-Katalog Бібліотечної асоціації Південно-Західної Німеччини (Südwestdeutscher Bibliotheksverbund), який містить бібліографічні записи документів з понад 1200 бібліотек регіонів Баден-Вюртемберг, Саар і Саксонії та інших спеціальних бібліотек країни [<http://swb.bsz-bw.de/>]. У бібліографічних записах, крім індексів RVK (RVK-Notation), зазначено індекси класифікації Бібліотеки Конгресу США (LCC), десяткової класифікації М. Дьюї (DDC), і базової класифікації (Basisklassifikation). Усі класифікаційні індекси є активними елементами записів.

Зіставлення структур класифікаційних ієрархій і фіксація індексів незалежних класифікацій у бібліографічних записах оптимізують навігаційні і пошукові процеси, значно підвищують ефективність використання каталогу.

Бібліотеки університетів Німеччини раціонально організують масиви документованих знань, дають змогу переглядати бібліотечну ієрархію для здійснення ефективної навігації і пошуку. Їх інформаційно-пошукові системи забезпечують оперативний, зручний, продуктивний доступ до інформаційних ресурсів і надають ефективні засоби інтелектуального пошуку потрібних джерел інформації. Завдяки використанню інноваційних бібліотечних технологій, наполегливій праці з удосконалення пошукових систем і оптимізації навігаційних і пошукових процесів вони і надалі, як завжди, залишатимуться дверима, які відкривають безліч можливостей і шляхів.

UDC 027.7:025.4:025.32](430)

Svitlana Halytska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>,

Researcher,

Department of Integrated Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

INFORMATION SEARCH SYSTEMS OF GERMAN UNIVERSITIES' LIBRARIES: EXPERIENCE IN THE ALICATION OF LIBRARY CLASSIFICATIONS

The article considers the experience of using classifications in search engines. The importance of linking classification to the electronic catalog has been proven. It was found that comparing the structures of classification hierarchies optimizes navigation and search processes.

Keywords: library classification, libraries of German universities, bibliographic record of the document, classification index, subject search.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:[025.5:001.89]

Гарагуля Сергій Сергійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

БІБЛІОТЕЧНІ ПОРТАЛИ ЗНАНЬ ЯК СКЛАДОВА ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР

Розглянуто стан розвитку дослідницьких інфраструктур в контексті Державної цільової програми 2021–2026 рр. Визначено роль бібліотечних порталів знань як складової е-інфраструктур управління науковою інформацією. Проаналізовано реферативний сегмент представленої на порталах інформації.

Ключові слова: бібліотечні портали знань, дослідницькі інфраструктури, Європейська хмара відкритої науки, Європейський дослідницький простір, реферативні бази даних, системи управління науковою інформацією.

Питання розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні розпорядженням Уряду від 14 квітня 2021 р. № 322-р визнано пріоритетним. Схвалено Концепцію Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур (далі – Концепція), що окреслює завдання технологічного оновлення та євроінтеграції вітчизняної науки на 2021–2026 рр.

Метою дослідження є визначення ролі та функцій бібліотечних ресурсів (зокрема, порталів знань) в розвитку е-інфраструктур управління дослідницькою інформацією.

Поняття дослідницьких інфраструктур (далі – ДІ) охоплює широкий спектр засобів, ресурсів і послуг, що використовуються науковою спільнотою для проведення досліджень на найвищому рівні. До компонентів дослідницьких інфраструктур зараховують, зокрема, архіви, колекції, депозитарії, бази даних та технічне обладнання з професійним програмним забезпеченням. Бібліотеки, що вже тривалий час оперують е-інфраструктурами, створюючи та розвиваючи власні цифрові ресурси, є органічними учасниками ДІ.

Підвищення наукоємності валового внутрішнього продукту України, визначене в Концепції головною перешкодою розвитку ДІ в Україні, пропонується розв'язувати, зокрема, законодавчою, організаційною та фінансовою підтримкою участі вітчизняної науки в загальноєвропейських дослідженнях та науковій комунікації. Розглянемо ці інтеграційні процеси в аспекті участі в них бібліотек.

Європейська хмара відкритої науки (European Open Science Cloud – EOSC), вузловий сегмент ДІ в Євросоюзі, організована за принципом порталу знань, де в єдиному вікні доступу розміщено матеріали та інструменти досліджень, засоби аналітики даних, програми організаційної підтримки дослідників тощо. Дослідницькі бібліотеки, що беруть участь у проєкті, зосереджені переважно на сервісах підтримки наукових досліджень – низці науково-методичних матеріалів, тренінгів, вебінарів тощо, спрямованих на якіснішу репрезентацію дослідження в інфосфері та налагодження професійної наукової комунікації.

Інфраструктурний потенціал EOSC активно залучений у функціонування давнішого проєкту Європейського дослідницького простору (European Research Area – ERA), що починаючи з 2000 року забезпечує кооперацію між європейськими дослідниками різних галузей. Відповідно до принципів відкритої науки, діяльність ERA сфокусована на забезпеченні доступу до матеріалів досліджень, локально розподілених за низкою бібліотечних та інституційних репозитаріїв.

Об'єднання дослідницьких бібліотек Європи LIBER Europe є важливою ланкою ДІ завдяки проєктам з управління даними досліджень (research data management – RDM). У рамках цих проєктів бібліотечні фахівці, спираючися на професійний досвід, беруть на себе роботу з упорядкування, довготривалого збереження, архівування та пріоритезації доступу до даних досліджень, даючи

змогу науковцям зосередитися безпосередньо на «чистій науці». Фактично, наразі сформовано виразну тенденцію організації та обліку всіх даних та матеріалів досліджень (зокрема, й проміжних ітерацій та препринтів) саме на базі бібліотек, і найчастіше це дослідницькі бібліотеки при університетах та НДІ.

Форми організації дослідницьких інфраструктур варіабельні й залежать від конкретного проекту. З точки зору прагматичних витрат зусиль та ергономічності доступу до ресурсів оптимальним у бібліотечному середовищі виглядає портальний підхід. Бібліотечні портали знань є високоінтегрованими сховищами даних, що об'єднують в одному користувацькому інтерфейсі всі ресурси та послуги установи. Технологічно такий інструментарій досягається побудовою вікі-порталів пов'язаних даних (linked data), близькими за принципом функціонування до бібліотечних онтологій. До вікі-порталів, які реалізують доступ до відкритих освітніх ресурсів на різних платформах, часто вдаються ЗВО України (проекти Відкриті Знання 3.0, ВікіОсвіта, Е-енциклопедія Львівської політехніки тощо).

Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) реалізовано портал «Наука України: доступ до знань» та Бібліотечний портал НАН України LibNAS UA. Перевагою організації наукової інформації у форматі порталу знань для бібліотеки є ризоматичний гіперлінковий зв'язок між усіма електронними ресурсами установи, а для користувача – можливість вільно оперувати значними масивами мультиформатних даних через єдину точку доступу (single access point) без дублювання пошукових запитів.

Бібліотеки в контексті розвитку е-інфраструктур управління дослідницькою інформацією виконують низку важливих функцій:

- забезпечення сталого доступу до джерельної бази та аналітичних інструментів досліджень;
- управління даними згідно концепції FAIR (реалізація механізмів *пошуку, доступу, інтероперабельності та повторного використання*);
- коректне представлення бібліографічних метаданих та реферативної інформації щодо публікацій для індексування в наукометричних БД;
- підтримка системи цифрових ідентифікаторів (DOI, ORCID, GRID, ROR, ISNI, VIAF тощо) публікацій, авторів та установ;
- налаштування доступу до передплачених ресурсів і сервісів (зокрема, в НБУВ влітку 2022 р. було налагоджено доступ до платформи Research4Life);
- упровадження власних сервісів управління дослідницькою інформацією та підтримки досліджень.

Про ефективність залучення реферативних ресурсів у процеси управління науковою інформацією свідчить, зокрема, пілотний проект Research Discovery одного з найбільших світових розпорядників дослідницьких даних, компанії Elsevier. Базований на реферативних ресурсах бази даних Scopus, цей пошуково-аналітичний інструмент допомагає з'ясувати стан розробленості конкретних наукових проблем та утворювати колаборації з ученими, залученими до суміжних за тематикою досліджень. Реферат наукової публікації як високосемантизований текст допомагає виявляти нові знання та зв'язки у

масивах даних, непридатних через надмірний обсяг інформації для релевантного алгоритмічного аналізу.

Позитивний досвід участі наукових бібліотек в якості інтеграційних ланок усіх складників е-інфраструктур дає підстави широко впроваджувати саме бібліотечний інструментарій у процесах управління науковою інформацією.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2]:[025.5:001.89]

Serhii Harahulia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

Ph. D. in Social Communications, Head of Department,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS AS A COMPONENT OF RESEARCH INFRASTRUCTURES

The state of research infrastructures of Ukraine in the context of the State Target Program 2021–2026 is considered. The role of library knowledge portals as a component of scientific information management e-infrastructures is determined. The abstract segment of the information presented on the portals was analyzed.

Keywords: library knowledge portals, research infrastructures, European Cloud of Open Science, European Research Area, abstract databases, research information management systems.

УДК 004.67:002.63

Добровська Світлана Валентинівна,

молодша наукова співробітниця,

відділ оптичних носіїв інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,

Київ, Україна

e-mail: djerelo@ipri.kiev.ua

Овсієнко Людмила Миколаївна,

провідна інженерка,

відділ оптичних носіїв інформації,

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,

Київ, Україна

e-mail: djerelo@ipri.kiev.ua

РЕФЕРАТИВНА БАЗА ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА» ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ НАУКИ

Проведено дослідження динаміки наповнення реферативної бази даних «Україніка наукова» з метою визначення пріоритетних галузей науки. Висвітлено провідні галузі, яким належить найбільша кількість публікацій; наведено відповідні таблиці.

Ключові слова: реферативна база даних «Україніка наукова», інформація, пріоритетні галузі науки, бібліометрія, система наукових комунікацій.

Значення інформації в сучасному суспільстві надзвичайно зросло. Кількість інформаційних потоків настільки збільшується, що стає складно

орієнтуватися в такому інформаційному просторі. Суспільство зіткнулося з проблемою, як в умовах великих інформаційних потоків використовувати такі обсяги інформації з найбільшою для себе користю. Для успішного виконання такого завдання впроваджуються та використовуються різні засоби інформаційного забезпечення. Найбільш розповсюдженим видом таких технологій є бази даних, які являють собою впорядкований набір логічно взаємопов'язаних даних, що використовуються спільно та призначені для задоволення інформаційних запитів користувачів. Однією з таких баз даних є реферативна база даних «Україніка наукова», в якій накопичуються, зберігаються, висвітлюються результати наукової діяльності вітчизняних учених і доводяться до світової спільноти.

Мета роботи – провести дослідження динаміки наповнення реферативної бази даних (РБД) «Україніка наукова», визначити пріоритетні галузі науки.

Реферативна база даних «Україніка наукова» – національний інформаційний ресурс, єдина в Україні універсальна база даних, що містить бібліографічні описи та реферативну інформацію про вітчизняні наукові публікації з усіх галузей знань (природничі, технічні, суспільні, економічні, гуманітарні, медичні науки). Її формування здійснюється вже протягом більше 20 років Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України та Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ); станом на серпень 2022 р. в РБД «Україніка наукова» відображено близько 700 тис. записів (книги, автореферати дисертацій, статті з періодичних і продовжуваних видань) (табл. 1).

Таблиця 1. Видовий розподіл публікацій

Книги	16 %
Автореферати дисертацій	16 %
Статті з періодичних і продовжуваних видань	68 %

У результаті дослідження тематичних рубрик РБД з метою визначення пріоритетних галузей виявлено, що найбільше публікацій належить таким галузям як Медицина. Медичні науки (12,7 %), Економіка. Економічні науки (11 %), Культура. Наука. Освіта (7,5 %). За ними йдуть Енергетика. Радіоелектроніка (6,6 %), Держава і право. Юридичні науки (5,4 %). У решти галузей – менше від 4 % .

Найбільша кількість публікацій в РБД «Україніка наукова» належить галузі Медицина. Медичні науки – 122 348 рефератів. Досліджуючи наповнення публікаціями даної галузі в базі даних, наводимо динаміку кількості записів за період 2015 – 2018 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка публікацій галузі Медицина. Медичні науки за 2015 – 2018 рр. у РБД «Україніка наукова»

Галузь / роки	2015	2016	2017	2018
Медицина. Медичні науки (кількість записів)	8 830	7 133	5 442	3 551

Друге місце за кількістю публікацій в РБД «Україніка наукова» належить галузі Економіка. Економічні науки – 98 575 рефератів.

Таблиця 3. Динаміка наповнення галузі Економіка. Економічні науки за 2015 – 2018 рр. у РБД «Україніка наукова»

Галузь / роки	2015	2016	2017	2018
Економіка. Економічні науки (кількість записів)	6 447	5 291	3 911	2 438

Третє місце за кількістю публікацій в РБД «Україніка наукова» посідає галузь Культура. Наука. Освіта – 64 553 реферати.

Таблиця 4. Динаміка наповнення галузі Культура. Наука. Освіта за 2015 – 2018 рр. у РБД «Україніка наукова»

Галузь / роки	2015	2016	2017	2018
Культура. Наука. Освіта (кількість записів)	2 791	2 099	1 078	553

На четвертому місці знаходиться галузь Енергетика. Радіоелектроніка, яка нараховує 64 280 рефератів.

Таблиця 5. Динаміка наповнення галузі Енергетика. Радіоелектроніка за 2015 – 2018 рр. у РБД «Україніка наукова»

Галузь / роки	2015	2016	2017	2018
Енергетика. Радіоелектроніка (кількість записів)	3 501	3 162	2 583	1 390

Завершує «п'ятірку лідерів» за кількістю публікацій галузь Держава і право. Юридичні науки, яка займає п'яте місце і нараховує 45 480 рефератів.

Таблиця 6. Динаміка наповнення галузі Держава і право. Юридичні науки за 2015 – 2018 рр. у РБД «Україніка наукова»

Галузь / роки	2015	2016	2017	2018
Держава і право. Юридичні науки (кількість записів)	3 037	2 610	1 523	793

Станом на липень 2022 р. кількість видань, які реферуються в УРЖ «Джерело», становить близько 770. У процесі формування реферативної бази даних здійснюється постійний моніторинг наукової періодики з метою залучення до співпраці нових видавництв, а також наповнення бази інформацією різногалузевих наукових напрямів.

Досліджуючи динаміку наповнення інформацією кожної галузі, спостерігаємо зменшення кількості записів у кожній з них. Пояснити даний процес можна кількома причинами, перша з яких – це зменшення кількості статей в наукових виданнях (удвічі і більше). Друга причина – припинення виходу видання. Близько 25 видань припинили своє існування. Третя причина – відсутність отримання інформації від

редакцій наукових видань Донецької та Луганської областей і АР Крим. На сьогоднішній день таких видань налічується близько 45.

На основі РБД проводяться бібліометричні дослідження, спрямовані на вивчення динаміки надходження, видового розподілу, тематичного наповнення документів, публікаційної активності окремих учених і наукових установ, визначення пріоритетних напрямів у різних галузях наукового знання. Особливого значення набуває можливість використання РБД «Україніка наукова» у наукометричних дослідженнях, зокрема щодо рейтингування наукових фахових видань України за ступенем їх інтегрованості в систему наукових комунікацій, виявлення та ідентифікації сучасних вітчизняних наукових шкіл тощо.

UDC 004.67:002.63

Svitlana Dobrovska,

Junior Research Fellow,

Department of Optical Media,

Institute for Information Recording,

Kyiv, Ukraine

e-mail: djerelo@ipri.kiev.ua

Lyudmila Ovsienko,

Senior Engineer,

Department of Optical Media,

Institute for Information Recording,

Kyiv, Ukraine

e-mail: djerelo@ipri.kiev.ua

ABSTRACT DATABASE «UKRAINIKA NAUKOVA» AS A DETERMINATION TOOL PRIORITY FIELDS OF SCIENCE

A study of the dynamics of the filling of the reference database «Ukrainika Naukova» was conducted in order to determine the priority branches of science. The leading industries with the largest number of publications are highlighted; corresponding tables are given.

Keywords: abstract database «Ukrainika Naukova», information, priority areas of science, bibliometry, scientific communication.

УДК 027.54(477-25):[004.738.5:025.2]:024-024.87

Ейсмонт Юлія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3203-8471>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: eysmont19@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНІ ПОРТАЛИ ЗНАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДИСТАНЦІЙНОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розкрито значення бібліотечних порталів знань у сучасному інформаційному просторі. Описано особливості зазначених сервісів. Визначено ефективність дистанційної роботи бібліотекарів. Наведено статистичні дані збільшення кількості віддалених користувачів Бібліотеки.

Ключові слова: бібліотечні портали знань, дистанційна робота, віддалений користувач, карантин, воєнний стан, НБУВ, наукова комунікація.

За умов дворічного карантину, пов'язаного із запобіганням поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, і запровадження з лютого 2022 р. воєнного стану вітчизняні бібліотеки оперативно переформатували свою діяльність і успішно налагодили дистанційну наукову комунікацію зі своїми користувачами. Особливої популярності серед відвідувачів електронних ресурсів НБУВ набули бібліотечні портали знань, які відіграють важливу роль у пропагуванні наукового знання в Україні та за її межами; надають розширений доступ до них за рахунок використання бібліотечно-інформаційних ресурсів наукових вітчизняних бібліотечних установ і новітніх вебтехнологій. Найбільш затребувані такі інформаційні ресурси НБУВ, як «Наука України: доступ до знань» (керівник проєкту К. В. Лобузін) й електронна бібліотека «Україніка» (ініціатор створення В. І. Попик).

Бібліотечний портал знань – високоінтегрована інформаційна система, призначена для надання єдиної точки доступу до різних ресурсів і послуг бібліотеки через онлайн-інтелектуальний інтерфейс користувача, який здійснює посередництво між інформаційними джерелами та користувачем у всіх аспектах діяльності: навчальної, виробничої, дослідницької, культурної тощо. Основу будь-якого порталу знань становить репозитарій цифрових ресурсів і система організації знань.

Зупинимося детальніше на розробках НБУВ та їхній ролі у дистанційній науковій комунікації. Інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» включає авторитетні файли, розширені довідковою інформацією, зокрема наукові бібліотеки, науково-інформаційні ресурси бібліотек, наукові фахові видання, наукові установи тощо. Адреса порталу: www.irbis-nbuv.gov.ua/Sci_Lib_UA. За словами керівника зазначеного проєкту К. В. Лобузін, основною метою формування загальнонаціонального порталу «Наука України: доступ до знань» є надання інтегрованого доступу до бази знань наукового надбання України через науково-інформаційні ресурси бібліотек.

«Електронна бібліотека «Україніка» – інтегрований національний електронний інформаційний ресурс. Її унікальність полягає у тому, що вона розкриває усю документальну спадщину України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів.

Затребувані серед користувачів НБУВ також картотеки та каталоги, Наукова періодика України, реферативна база даних «Україніка наукова», Репозитарій НБУВ, Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини, інформаційно-аналітичні ресурси Центру досліджень соціальних комунікацій тощо.

Про ефективність дистанційної роботи співробітників НБУВ, головні зусилля яких спрямовані на підтримання і наповнення електронних ресурсів Бібліотеки, зокрема бібліотечних порталів знань, свідчать статистичні дані збільшення кількості користувачів у 2020 р. на 75 % порівняно з 2019 р. За даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert протягом 2020 р. на порталі НБУВ було здійснено 33 млн сеансів; 951 млн звернень до

вебматеріалів; 23,8 млн переглядів вебсторінок; 394 млн файлів завантажень повнотекстових ресурсів. Кількість щоденних сеансів роботи зросла на 20 %, за кількістю звернень до інформаційних ресурсів порталу НБУВ їх популярність зросла на 50 %. Високу динаміку відвідуваності електронних ресурсів Бібліотеки спостережено і в 2021 р.

Бібліотека досягла помітних результатів і в інтеграції наукової інформації на всіх видах носіїв; інформаційному та науково-аналітичному забезпеченні потреб науки, освіти, культури, державного управління; розбудові електронних ресурсів: електронних бібліотек, архівів, баз даних, репозитарію електронних версій наукової періодики; ресурсів бібліо- та наукометричної інформації; організації доступу наукових установ до зарубіжних БД наукової інформації; розвитку системи цільового інформаційного забезпечення дослідницької та управлінської сфер. Успішно налагодили дистанційну наукову комунікацію зі своїми користувачами й інші провідні вітчизняні бібліотеки. Зокрема, науково-технічна бібліотека імені Г. І. Денисенка КПІ імені Ігоря Сікорського, працюючи дистанційно, надала можливість скористатися такими електронними ресурсами Бібліотеки, як бази даних, які можуть знадобитися для навчання та досліджень, що містять посилання на реферативні та повнотекстові бази даних, пошукові системи, вебпортали, депозитарії тощо.

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, у свою чергу, запропонувала користувачам власні онлайнові інформаційні ресурси: електронну бібліотеку «Культура України», електронний каталог, бази даних, віртуальну довідку тощо.

За умов карантинних обмежень та запровадження по всій території України воєнного стану значно зросла затребуваність дистанційної наукової комунікації з віддаленими користувачами. Згідно зі статистичними даними програми аналізу log-файлів вебсерверів WebLogExpert протягом останніх років НБУВ не лише не втратила своїх користувачів, а й здобула нових.

Перевагами бібліотечних порталів знань є надання користувачам доступу до інформації про всі наявні у фондах Бібліотеки документи незалежно від первинної точки входу, значне полегшення формулювання пошукового запиту та скорочення часу одержання необхідної інформації.

Результатом дистанційної роботи співробітників НБУВ стало також значне підвищення ефективності роботи у галузі інтеграції наукової інформації та бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів. Значно активізувалася участь НБУВ у режимі онлайн у міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, наукових семінарах та інших науково-організаційних заходах.

Організація дистанційної роботи бібліотечних співробітників забезпечила доступ користувачів до систем наукових електронних ресурсів провідних бібліотек України; сприяла підвищенню кваліфікації та самовдосконаленню бібліотекарів; дозволила зберегти інтелектуальний потенціал країни за складних умов сьогодення.

UDC 027.54(477-25):[004.738.5:025.2]:024-024.87

Yuliia Eysmont,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3203-8471>,

Junior Researcher,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: eysmont19@gmail.com

LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS AS A TOOL OF DISTANCE SCIENTIFIC COMMUNICATION

The importance of library knowledge portals in the modern information space is revealed. The features of these services are described. The effectiveness of remote work of librarians is determined. Statistical data on the increase in the number of remote users of the Library are given.

Keywords: library portals of knowledge, remote work, remote user, quarantine, martial law, VNLU, scientific communication.

УДК 021:025.3:004.63

Ісаєва Ольга Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8936-6361>,

наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: isaeva@nbuv.gov.ua

Дорош Марина Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1093-3926>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dorosh@nbuv.gov.ua

Власова Тетяна Юріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3237-8019>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vlasova@nbuv.gov.ua

АВТОРИТЕТНІ ФАЙЛИ ЯК ПОШУКОВІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СЕРВІСИ БІБЛІОТЕЧНИХ ПОРТАЛІВ ЗНАНЬ

Розглянуто питання функціонування бібліотечних порталів знань в НБУВ та розширення пошукових інтелектуальних сервісів з використанням моделі взаємопов'язаних даних авторитетних файлів.

Ключові слова: бібліотечні портали, авторитетна робота, авторитетні файли, авторитетні дані, наукові ресурси.

Функціональність і якість надання послуг сучасної бібліотеки потрібно розглядати не тільки в традиційному реальному аспекті, але й у віртуальному. Віртуальний інформаційний простір бібліотеки став звичним для користувача, де крім традиційного ресурсу каталога бібліотеки та паперових носіїв інформації сучасна бібліотека формує повнотекстові електронні ресурси, кожен з яких має свої специфічні особливості. В якості створення, зберігання, формування пошукового сервісу інформаційних ресурсів у вебсередовищі використовується модель інтелектуальних сайтів та бібліотечних порталів знань.

З точки зору інформаційних технологій, бібліотечний портал – це не тільки вхід до будь-якого бібліотечного інформаційного сховища, але й зручний інтерфейс між користувачем та інформацією, що знаходиться у цьому сховищі. Портали в НБУВ, враховуючи необхідність надання взаємопов'язаних даних, мають конкретну науково-тематичну направленість. Специфіка бібліотечних порталів НБУВ визначається наданням користувачеві зручного доступу до достовірної інформації та сприянню реалізації його наукових проблемно-орієнтованих потреб.

НБУВ реалізовує декілька проєктів, що впроваджують порталні рішення в середовищі пов'язаних даних: інформаційний портал «Наука України: доступ до знань» та електронна бібліотека «Україніка», що надають користувачам порталів НБУВ доступ до наукових публікацій, історичних документів, літератури та довідкової інформації через реалізовану онтологію пов'язаних даних. Сучасною моделлю інформаційного наукового порталу є новий проєкт НБУВ Бібліотечний портал Національної академії наук України «LibNAS UA».

Авторитетні файли бібліотек в інтернет-середовищі становляться ще більш значущими. В міжнародних каталогізаційних правилах RDA (Resource Description and Access) вони займають центральне місце. Питання встановлення зв'язку бібліографічного та авторитетного файлів стає все більш актуальним завдяки наявності варіантних пошукових форм. Якщо бібліографічний запис має конкретні точки доступу, відповідні документу, що каталогізується, то авторитетний запис надає можливість ширшого пошуку, а саме: за різними формами графічного написання (для прізвищ осіб авторів та персоналій), актуальних на часі найменувань організацій тощо. Прикладом результативного використання цього зв'язку слугує практика Національної бібліотеки Франції, де подібний підхід дозволяє поєднувати різноманітні форми знань.

В НБУВ реалізується авторитетна робота у вигляді створення та підтримки авторитетних файлів: індивідуальний автор АТНРА та найменування організацій/установ АТНРС, які є невід'ємною частиною пошукового механізму порталу «Наука України: доступ до знань».

Пошукові інструментарії авторитетної роботи призначені, у першу чергу, для ідентифікації авторів наукових публікацій (індивідуальних і колективних). Вони включають такі традиційні елементи авторитетних файлів (АФ) як взаємопов'язана система різночитань імен осіб і назв установ, котрі слугують для

взаємозв'язку авторитетного і бібліографічного файлів, електронного каталогу (ЕК) НБУВ і ЕК бібліотек, які зареєструвалися на порталі і які акумулюють наукові інформаційні ресурси своїх установ. Окрім традиційних «авторитетних полів» на імена/назви осіб/організацій, в структурі авторитетних записів наявні міжнародні ідентифікатори пошукових систем ISNI, VIAF, WorldCat, Wikidata, які прив'язують АФ до міжнародного вебсередовища.

Методика авторитетного пошуку використовується також в інтегрованому ресурсі електронної бібліотеки «Україніка», яка дозволяє реалізувати у цифровому форматі пошук творів усіма мовами, незалежно від місця видання, про український народ, територію України та про всі народи, які жили або живуть на цій території.

Стосовно авторства та персоналій пошуковий запис в електронній бібліотеці «Україніка» супроводжується оригінальним цифровим кодом особи, який заноситься також в авторитетний запис на ту саму особу. Таким чином утворюється зв'язок між інформаційним наповненням авторитетного запису і пошуковим записом на особу в порталі. Це реалізує доповнення даних про наявність в фондах бібліотеки не тільки паперових видань, але й електронних.

Довідково-авторитетні записи використовуються в пошуковій системі Бібліотечного порталу НАН України «LibNAS UA». Зв'язки між іменами науковців і назвами установ з усіма можливими формами в різні періоди часу (відповідно до методики FRAD), в яких працюють вчені, надають унікальну можливість:

- реалізації авторитетної роботи в різних проєктах, крім традиційного пошукового сервісу для електронного каталогу;
- оптимізації пошукових зусиль з виявлення необхідної наукової інформації;
- встановлення наукових контактів і здійснення нових сумісних наукових проєктів;
- збільшення затребуваності наукових видань і публікацій, забезпечивши їх популяризацію в Семантичному Вебі;
- створення корпоративної бібліотечної наукової мережі НАН України у вебсередовищі.

UDC 021:025.3:004.63

Olha Isaieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8936-6361>,

Research Fellow,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: isaeva@nbuy.gov.ua

Maryna Dorosh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1093-3926>,

Junior Research Fellow,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: dorosh@nbuv.gov.ua

Tetiana Vlasova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3237-8019>,

Junior Research Fellow,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vlasova@nbuv.gov.ua

AUTHORITATIVE FILES AS INTELLIGENT SEARCH SERVICES OF LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS

The issue of the functioning of library knowledge portals in the VNLU and the expansion of intelligent search services using the model of interconnected data of authoritative files is considered.

Keywords: library portals, authority work, authority file, authoritative data, science resources.

УДК 025.5:[004.65:014.3]

Кириленко Світлана Едуардівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8671-1652>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: svkirilenko65@gmail.com

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У БІБЛІОТЕЧНИХ ПОРТАЛАХ ЗНАНЬ

Констатовано перевагу інтелектуального реферування першоджерел наукових праць. Охарактеризовано автоматичне реферування текстів методом екстракції. Акцентовано, що портали знань відкривають можливість для автореферування, заснованого на спробах побудови моделі розуміння та синтезу тексту людською мовою.

Ключові слова: бібліотечний портал, реферативна база даних, реферування, реферативна інформація, автореферування.

Велике різноманіття інформаційних потоків, запровадження аналізу текстової інформації удосконалює й водночас обтяжує процес пошуку інформації. Зараз обсяг інформації, що міститься в інформаційних потоках, не може бути сприйнятий та проаналізований людиною через її психофізіологічні обмеження. В інформаційному суспільстві XXI століття людині доводиться обробляти величезну кількість інформації, внаслідок чого постала концепція «великих даних» (Big Data) – масивів даних великого обсягу та значного різноманіття, що аналізуються за допомогою спеціальних комп'ютерних технологій. Новий інформаційний об'єкт – бібліотечний портал – використовує

нові технології, які виступають як посередник при отриманні користувачем тематичного знання.

Бібліотечний портал – це система комунікації «портал → користувач», що ґрунтується на єдиному вікні доступу до всіх ресурсів і сервісів бібліотеки. Статистика показує, що існує необхідність видачі користувачу стиснутої інформації у формі анотації/оглядового реферату. Дану задачу порталу НБУВ вирішує РБД «Україніка наукова». Наукові реферати, створені фахівцями реферативної служби, мають високе семантичне стиснення, суттєву вагу в них виконують формулювання узагальнень і абстракцій. Під узагальненням стосовно реферату розуміємо пошук нових, місткіших засобів і форм відтворення інформації, в результаті чого досягається її згортання. Часто ціла ланка наведених в першоджерелі видових понять шляхом узагальнення зводиться до однієї дефініції. Наприклад: «астрономія», «фізика», «хімія», «біологія» – «природничі науки». Внаслідок узагальнення і заміни термінів іншими, місткішими, стає можливим створення абстракцій. Узагальнення і абстракції уможливають досягнення стислості без втрат ясності, особливо при реферуванні великих першотворів. Реферат стисло викладає зміст документа, його частини або колекції документів, включає основні фактичні відомості, необхідні для початкового ознайомлення з першоджерелом та визначення доцільності звернення до нього. Наукове реферування першоджерел фахівцями РБД процес наукоємний і трудомісткий та здійснюється в обсягах тисяч рефератів за місяць.

Відзначимо, що обсяги наукової інформації, яку варто подати у стислій формі вторинної інформації (згенерований абстрактний текст реферату), зростають у геометричній прогресії. У глобальному інформаційному просторі це завдання вирішується за допомогою автоматичного реферування. Автореферування дозволяє на запит користувача надавати не лише метадані першоджерела, а й стислий автоматично створений опис. Сьогодні користуються попитом пакети систем автореферування Oracle Text, Microsoft Office Word AutoSummarize, IBM Tivoli Monitoring Summarization тощо. У випадку автореферування порядок побудови релевантних інформаційних масивів у функціонуючих системах відбувається на основі емпіричних та статистичних методів, основу яких складають частотнолінгвістичні алгоритми. При виведенні реферату реалізується аналіз вихідного текстового матеріалу та синтез тексту анотації. Це накладає жорсткі вимоги до послідовності розміщення та реалізації зв'язності (тематичної та семантико-синтаксичної). Шляхи вирішення стосовно автореферування поділяються на два напрями: квазіреферування та короткого викладу змісту первинних документів. Квазіреферування засноване на екстрагуванні фрагментів документів – виділення найбільш інформативних фраз та формуванні з них квазірефератів. Короткий виклад вихідного матеріалу ґрунтується на виділенні з текстів за допомогою методів штучного інтелекту та спеціальних інформаційних мов найбільш тематично-релевантної інформації та породженні нових текстів, що змістовно узагальнюють первинні документи.

Бібліотечні портали допомагають виділяти тематичні інформаційні потоки, враховуючи структурні зв'язки між текстами (документами) та

всередині самих текстів. Методи автоматичного реферування все ширше застосовуються порталами знань. Тексти (публікації) природною мовою можна лінгвістично сприймати як індивідуальний цілісний текст з певною стійкістю частот слів. Ґрунтуючись на змісті дослідженого реферованого документа встановлюють ієрархічний взаємозв'язок і ступінь важливості різних фактів та ідей. Спосіб формалізованого опису моделі тематичної структури кластера документів, що враховує ієрархічну природу тексту, дозволяє вдосконалювати метод автоматичного реферування науково-технічної інформації (НТІ) природною мовою. Облік для кожної наукової тематики структури текстів першоджерел допомагає підвищенню зв'язності тексту і використовується під час розроблювання методу автореферування задля високої якості абстракції реферату. Зв'язність тексту реферату забезпечується поступовим розкриттям кожної із задалегідь заданих тем, а також забезпеченням зв'язку кожної наступної пропозиції з попередньою загальною темою.

Нагальний попит в реферуванні відчувається здебільшого в царині НТІ, яка несе переважно нову інформацію. Застосовування рефератів замість першоджерел дозволяє ефективніше працювати з великими обсягами текстової інформації. Традиційний процес семантичного стиснення текстового документа фахівцями реферативних служб дозволяє одержати новий згенерований документ – оглядовий реферат, за якого найістотніше передається зміст оригіналу. Сучасний темп нарощування масивів НТІ спонукує автоматизувати процес реферування. Звичний тип систем автоматичного реферування – екстрактивний (квзіреферування), при якому реферат складається з окремих, часом слабо пов'язаних між собою речень першоджерел, не відповідає вимогам семантичного стиснення інформації, питанням тематичної зв'язності тексту, а також не враховує алгоритм автоматичної побудови абстрактного оглядового реферату. Йому на зміну приходить абстрактивний тип реферування, у якому системи, близькі до систем штучного інтелекту порталів знань, у скороченому вигляді переказують зміст вихідного документа, коротко передають загальний зміст. У науковців реферативних служб, що складають самостійно семантично аналогічний контент викликає зацікавленість аналіз аотацій, створених за допомогою автореферування, ступень інформаційної насиченості такого реферату, зіставлення його зі структурою першоджерел.

UDC 025.5:[004.65:014.3]

Svitlana Kyrylenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8671-1652>,

Junior Researcher,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: svkirilenko65@gmail.com

ASPECTS OF THE FORMATION OF REFERENCE INFORMATION IN THE LIBRARY KNOWLEDGE PORTALS

The advantage of intellectual abstracting of the primary sources of scientific works has been established. The automatic abstracting of texts by the method of extraction is characterized. It is

emphasized that knowledge portals open the possibility for self-referencing, based on attempts to build a model of understanding and synthesis of text in human language.

Keywords: library portal, abstract database, abstract, abstract information, self-referencing

УДК 025.5:001]:[004.65:014.3]

Клюшнікова Олена Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6827-955X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: klushnikova@nbuv.gov.ua

Сандул Оксана Георгіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3305-9319>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sandul@nbuv.gov.ua

РЕФЕРАТИВНІ РЕСУРСИ В ПРОЦЕСАХ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ЗНАНЬ

Визначено життєвий цикл даних у контексті обслуговування науковою інформацією. Обґрунтовано роль реферативних ресурсів як наукового контенту, спрямованого як на довготривале зберігання, так і на видобуток нових даних. Проаналізовано переваги портальних рішень організації наукових знань.

Ключові слова: агрегація даних, бібліотечні портали знань, видобуток даних, джерела наукової інформації, життєвий цикл даних, реферативні бази даних.

В умовах цифрових трансформацій бібліотеки мусять знаходити оптимальний баланс між своїми питомими функціями – збереженням інформації та її поширенням. Потреби користувачів бібліотеки на даному етапі стосуються меншою мірою доступу до інформації, позаяк Інтернет створює ілюзію всеохопності відповідей та надання їх в один клік; від бібліотек натомість очікують алгоритмів та аналітичних інструментів, що дозволили би користувачеві самостійно виконувати дослідження у чітко структурованих та контекстуалізованих масивах даних. Ця вимога стає дедалі актуальнішою в умовах дистанційної роботи, яка спонукає проводити територіально розподілені дослідження й наукову комунікацію. Організація наукових знань, до якої безпосередньо дотичні бібліотеки, не обмежується тепер статичним доступом до ресурсів, а полягає насамперед у площині сервісу: аналітичні інструменти науки, метрики, системи управління даними досліджень, сервіси підтримки науковців стають звичними атрибутами наукових бібліотек.

Метою дослідження є аналіз життєвого циклу даних і ролі реферативних ресурсів бібліотек в організації наукової інформації в порталах знань.

Життєвий цикл даних (*data lifecycle*) в інформаційних системах розглядається як безперервна послідовність створення, збереження, оприлюднення, використання, архівування та знищення даних. Ці шість етапів можуть підлягати критичній ревізії з кількох причин. Гіпертекстовий характер сучасних інформаційних ресурсів стирає межі конкретного документа: той може постійно модифіковуватися, актуалізовуватися, посилатися на нові дані, усувати застарілий контент тощо.

Саме в царині актуалізації контенту виявляється роль реферативних ресурсів бібліотек як рушія організації та розвитку наукових знань. Реферативні ресурси є за визначенням високосемантизованими текстами (традиційний науковий реферат обсягом 1800 знаків містить виключно значущі елементи тексту й складений в чітко структурованій послідовності), що робить їх оптимальною джерельною базою для алгоритмізованого аналізу та видобутку нових даних (*data mining*). Враховуючи принципову настанову на стале збереження даних (публікації, проіндексовані в базах даних, не видаляються залежно від мінливої кон'юнктури ринку знань), реферативні ресурси роблять можливим неодноразові повторні звернення до документів, використання їхніх даних у нових дослідженнях, актуалізацію та швидкий розвиток контенту. Глибинний аналіз даних на основі реферативних текстів дозволяє виявляти неочевидні на перший погляд тенденції, кореляції, патерни, класифікувати та кластеризувати документи під новим кутом дослідницької оптики, з'ясовувати закономірності розвитку наукових знань та прогнозувати тренди у середньостроковій перспективі.

Глобальні гравці ринку знань, насамперед Elsevier та Clarivate Analytics, усвідомлюють недостатність організації статичного доступу до своїх реферативних баз даних – Scopus та Web of Science відповідно. Розроблені й активно впроваджуються аналітичні інструменти, що дозволяють вивчати результати наукових досліджень за багатьма вузькоконтекстуальними параметрами, уникаючи формалізму наукометричного підходу. Такою аналітичною надбудовою над реферативною базою даних Scopus є інструментарій SciVal, для Web of Science таким доповненням є InCites. Обидва аналітичні інструменти були доступні за національною передплатою та використовувалися фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) в дослідженнях публікаційної активності Національної академії наук України.

Власною розробкою НБУВ, що понад 20 років реалізовується в межах проєкту корпоративної співпраці з Інститутом проблем реєстрації інформації, є реферативна база даних «Україніка наукова» (далі – РБД). Унікальність ресурсу полягає в його загальнодержавному масштабі та багатогалузевому охопленні. РБД систематично агрегує контент від розподілених постачальників даних й оприлюднює результати його аналітико-синтетичного опрацювання через єдине вікно доступу. Важливо, що завдяки політиці експертного відбору контенту, застосованій РБД, не тільки вдається уникати «інформаційного шуму» та

надавати об'єктивний зріз усього спектру наукових досліджень, що проводяться в Україні, а й витримується паритет між фундаментальними та прикладними дослідженнями. Цей неупереджений баланс має велике значення, позаяк у наукометричних базах даних прикладні дослідження, особливо на злободенну тематику, мають суттєво кращу цитованість і через це набувають хибного пріоритету в очах користувачів; натомість фундаментальні дослідження («робота на довгій дистанції») штучно знецінюються.

Варто підкреслити, що функціонування РБД відбувається в комплексі всіх електронних знанневих ресурсів НБУВ. База «Україніка наукова» органічно пов'язана з електронним каталогом НБУВ, «Науковою періодикою України», є складовою бібліотечних порталів «Наука України: доступ до знань» та «Бібліотечного порталу НАН України» (керівник обох проєктів – К. В. Лобузін). Портальне рішення організації електронних ресурсів дозволяє через єдине вікно доступу отримати всі наявні в НБУВ джерела наукової інформації та сервіси підтримки досліджень. Реферативна інформація у бібліотечних порталах знань є найбільш значущим елементом метаданих, розкриваючи в стислому вигляді зміст документів. Ресурси РБД (понад 800 тисяч реферативних записів) постійно використовуються для проведення бібліо- та наукометричного аналізу, з'ясування мереж співавторства тощо.

Саме в цій динамічній взаємодії та залученості в процесі аналітики науки реферативні ресурси бібліотек набувають виняткового значення для організації наукових знань.

UDC 025.5:001]:[004.65:014.3]

Olena Kliushnikova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6827-955X>,

Junior Researcher,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: klushnikova@nbuv.gov.ua

Oksana Sandul,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3305-9319>,

Junior Researcher,

Abstracting Department,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sandul@nbuv.gov.ua

ABSTRACT RESOURCES IN SCIENTIFIC KNOWLEDGE ORGANIZATION PROCESSES

The data lifecycle in the context of scientific information service is defined. The role of abstract resources as scientific content aimed at both long-term storage and extraction of new data is justified. The advantages of portal solutions for the organization of scientific knowledge have been analyzed.

Keywords: data aggregation, library knowledge portals, data mining, sources of scientific information, data lifecycle, abstract databases.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[070:489:34]”19”

Косенко Олена Віталіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7768-4733>,

молодша наукова співробітниця,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

САТИРИЧНІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ З КОЛЕКЦІЇ А. Ю. КРИМСЬКОГО В ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У публікації проаналізовані азербайджанські сатиричні видання початку ХХ ст. з колекції А. Ю. Кримського, які пройшли повну звірку видання *de visu* з основним книгосховищем та картковими каталогами у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: «Молла Насредин», «Байлуд».

Ключові слова: колекція А. Ю. Кримського, сатиричні азербайджанські журнали, періодика, арабо-іранська філологія, колекційний фонд.

Агатангел Юхимович Кримський як сходознавець, мовознавець, автор численних досліджень з історії та в галузі україністики, письменник, перекладач та знавець більше ніж 50 мов ще за життя і протягом останніх понад ста років цікавив українську та світову еліту. Він вніс величезний вклад у розвиток світової та української науки, залишивши неоціненний скарб наукових досліджень.

Майбутній академік Агатангел Кримський протягом всього життя колекціонував та ретельно оберігав всі доступні джерела сходознавчої тематики. Ще на початку створення Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського в 1919 р., вчений подарував значну частину особистої бібліотеки. У 1934 р. було передано понад 2 тис. книжок з його зібрання Кабінету арабо-іранської філології. У 1951 р. Бібліотека придбала найбільшу частину колекції видатного вченого – 10151 книжок та 2659 журналів. Через 10 років родичі вченого додали до колекції зібрань ще півтисячі книжок. Видання книжкової колекції академіка Кримського налічує 14897 видань XVII–XX ст.

На сьогодні значна частина бібліотеки академіка має місце збереження в фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в окремому колекційному зібранні серед інших колекцій відомих і видатних діячів. Дану колекцію А. Ю. Кримського можна вважати найбільшою за кількісними й жанровими показниками серед іншого колекційного фонду.

Окрім книжкових видань в колекції видатного вченого значиму частку займають періодичні та продовжувані видання (повні комплекти російських та іноземних сходознавчих журналів, збірники, наукові праці тощо). Серед періодичних видань, які утворюють бібліотечну колекцію А. Кримського, є азербайджанські сатиричні журнали початку ХХ ст., більша частина їх зберігається в єдиному примірнику. Ці видання представляють собою цінність

як раритетні друковані журнали. Величезну роль в становленні національної самосвідомості відіграли азербайджанські сатиричні журнали, зокрема «Молла Насреддин» (1906–1931), «Байлул» (1907), «Занбур» («Оса») (1909–1910), «Келнят» (1912–1913), «Леклек» («Аїст») (1914) тощо. Розглянемо деякі з них.

Сатиричний журнал «Молла Насреддин» – найперший азербайджанський щотижневий літературно-художній ілюстрований журнал, який видавався з перервами протягом 25 років (1906–1931 рр.). Перший номер журналу вийшов в Тифлісі 7 квітня 1906 р. Виходив журнал до березня 1912 р. У січні 1913 р. журнал було відновлено, а в жовтні 1914 р. – закрито. У 1917 р. видання відновлено, проте наприкінці того ж року перервалося, оскільки журнал заборонила цензура. У 1921 р. видавався деякий час у Тебризі, а від 1922 р. до 1931 р. – в Баку. За 25 років було видано 748 випусків журналу (340 – у Тифлісі, 8 – у Тебризі та 400 – в Баку). Заснували журнал Джаліл Мамедкулідзаде, відомий також під ім'ям Мірза Джаліл (знаменитий азербайджанський журналіст та письменник) і Омар Фаїк Неманзаде. У 1921 р. Дж. Мамедкулідзаде долучив до співпраці азербайджанського художника Сейідалі Бехзада. Свою назву журнал отримав на ім'я фольклорного старого персонажа Молли Насреддіна (також відомого як Ходжа Насреддін), який був емблемою журналу. Він є героєм безлічі сатиричних оповідань та анекдотів. Велике місце в журналі займали сатиричні статті та карикатури. «Молла Насреддін» висловлював ідеї революції 1905–1907 рр., а також ідеї робітничого руху в Закавказзі. Був поширений по всьому Близькому, Середньому Сходу і впливав на розвиток демократичного друку. На його сторінках друкувалися передові азербайджанські письменники, які викривали застарілі патріархально-феодальні звичаї, а також виступали проти імперіалізму і деспотичних режимів у країнах. Журнал випускався азербайджанською мовою (спочатку в арабському алфавіті, а пізніше, після приходу до влади більшовиків, латинською). Іноді журнал виходив російською мовою.

Доля багатьох сатиричних журналів склалась дуже драматично, вони видавалися короткий проміжок часу. Не можна обійти увагою сатиричний журнал «Байлул», який видавався у місті Баку. Цей журнал був започаткований у 1907 р., вийшло друком лише дев'ять номерів. Редактор – А. Алієв. У «Байлулі» публікувалися численні карикатури відомих художників Р. Гірша, Ю. Гамберга, С. Джабібекова. Карикатури були гострими сатиричними малюнками на політичні, побутові та релігійні теми, пов'язані з революційною боротьбою народу. Текст журналу видавався азербайджанською мовою.

У публікації проаналізовані сатиричні журнали які пройшли повну звірку видання *de visu* з основним книгосховищем та картковими колекційним каталогом. Матеріали сатиричної періодики, є цінним історичним джерелом і складним для розуміння текстом. Більшість карикатур, опублікованих у сатиричних журналах того періоду безпосередньо пов'язані з життям та культурою народу, його літературою та фольклором.

Не вся подарована література була опрацьована належним чином. Для читачів Бібліотеки було прийнято рішення каталогізувати весь колекційний фонд академіка А. Ю. Кримського. У 1950 р. був сформований каталог колекції,

який зберігається в генеральному каталозі НБУВ, з абетковим принципом формування. Картки в картотеці поділені на кириличний та іншомовний сектори, розміщені з бібліографічним описом назв видань. Окремо внесені всі журнали і продовжувані видання колекції.

Дуже актуальним є питання внесення інформації про зібрання колекції академіка до електронного каталогу, який дає можливість об'єднати розпорошену бібліотечну колекцію А. Кримського. Сучасний дослідник, науковець і користувач неодмінно повинен здійснювати пошук творів, статей з журналів із зібрання колекції вченого в електронній базі даних.

Для покращення роботи з періодикою колекції А. Ю. Кримського планується створення бібліографічного покажчика зібрання періодики колекції.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[070:489:34]”19”

Olena Kosenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7768-4733>,

Junior Researcher,

Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kosenko@nbuv.gov.ua

SATIRICAL PERIODICAL PUBLICATIONS OF THE EARLY XX CENTURY FROM THE COLLECTION A. Y. KRYMSSKY IN THE FUNDS OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The publication analyzes Azerbaijani satirical editions of the beginning of the 20th century from the collection of A. Y. Krymskyi, underwent a complete comparison of de visu edition with the main book repository and card catalogs in Vernadsky National Library of Ukraine: «Molla Nasredyn», «Baylul».

Keywords: collection of A. Y. Krymskyi, satirical Azerbaijani journal, history, Arabic-Iranian philology, collection fund.

УДК 001.891

Кубко Анастасія Юріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6421-5105>,

молодша наукова співробітниця,

відділ бібліометрії та наукометрії,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

ЧОГО ВЧИТЬ НАУКОМЕТРИСТА ТА БІБЛІОМЕТРИСТА ДОСВІД GOOGLE FLU TRENDS

Розглянуто літературу стосовно Google Flu Trends: проведено аналіз інфо- та вебметричної складової, виявлені можливі причини похибок. Оцінено перспективи використання інструментарію вебо- та інфометрії в дослідженнях універсального патерну стресової відповіді наукового товариства.

Ключові слова: Google Flu Trends, вебметрія, бібліометрія, наукометрія, альтметрія, інфометрія, стресова відповідь наукового товариства.

Ще на початку виникнення вебометрії її засновники наголошували на наявності тісної взаємодії між всіма складовими інфометрії, в тому числі – між вебометрією та науко- і бібліометрією, що обумовлено тим, що саме галузі бібліотечної справи та інформаційних технологій разом з дотичними галузями соціальних наук згенерували цілий ряд теорій та розробили методології обрахунку генерації, організації, поширення та використання різними користувачами в різних контекстах різних типів інформації. Подальші дослідження довели, що аналогічно статистичним законам Лотки, Бредфорда і Ципфа відбуваються закони розподілу і для Інтернету, а процеси, що лежать в основі індексів цитування та аналізів мереж цитування та взаємодій між гіпертекстуальними міждокументними структурами Мережі, подібні між собою. Також одні з центральних бібліометричних методів (співцитування та бібліографічного поєднання) були застосовані до досліджень Мережєвих кластеризації, зростання та пошуку. Але, хоча інструментарій вебометрії й походить напряду від інструментарію бібліометрії і (в широкому сенсі) інфометрії, вебометрія збагатила його також і новими, власними розробками, зокрема підходами, що включають методології комп'ютерних наук, аналізу соціальних мереж, досліджень гіпертексту, медіадосліджень тощо.

Наразі все більше наукових заходів відбуваються в Інтернеті, що зумовлює тісну взаємодію вебометрії та бібліо-/наукометрії та стрімке зближення методологій субгалузєй інфометрії, – так званий третій етап еволюції інфометричного дослідницького інструментарію, який отримав назву кіберметричного й особливостями якого саме і є виникнення вебометрії та альтернативних метрик (альтметрії). Останні виникли в 2010 році, коли була зроблена спроба створити додатковий інструмент оцінювання наукових результатів через неспроможність традиційних бібліометричних показників достовірно визначити якість будь-якої окремо взятої статті чи вагомість дослідження та однозначно висвітлити рівень вченого, – і з того часу їх поширеність поступово зростає: так, наразі з альтметричними сервісами співпрацюють Web of Science та Scopus. Водночас досить довгий час в наукових колах відношення до альтметрії залишалось стриманим. Це було обумовлено низкою лімітуючих факторів: неможливістю самостійного використання методики, її залежністю від маніпуляцій автором, відсутністю кореляції між альтметричними індикаторами та показниками цитування і залежністю від інтересів широкої громадськості, що цікавиться переважно популярними темами. Але бібліо- та наукометричні дослідження епідемій, на матеріалах яких ще з 1998 року вивчають єдиний глобальний патерн, за яким відбувається реакція академічної спільноти на критичне наукове навантаження, допомагають більш чітко окреслити місце вебометричних методик в сучасних бібліометрії та наукометрії. Так, вже початкові роботи на матеріалі COVID-19 показали, що бібліометричні бази даних, які індексують літературу поза звичайним колом наукових публікацій, більш оперативні і чітко відображають тренди відповіді наукових колективів і окремих дослідників на критичні академічні навантаження, а попередня публікація в соцмережах збільшує цитованість

публікації в короткостроковій перспективі (безпосередній зв'язок індексу Гірша вченого із його соціальною активністю в Мережі).

Ми дослідили літературу стосовно аналітично-прогностичної служби Google – Google Flu Trends, яка побудована на методології аналізу великих (переважно) даних і має базою обробку пошукових запитів та сповіщень в Інтернеті за відповідними ключовими словами, як еталонний взірець спроби використання інструментарію вебометрії для «цифрового» дослідження епідемій. Цей проєкт був розпочатий в 2008 р. і, після початкових вдалих прогнозів, закритий у 2015 р. через численні помилки, після чого конфіденційні дані розробника стали частково доступними для науковців.

При аналізі оглядових публікацій та ретроспективних і проспективних досліджень, в тому числі із відновленням алгоритмів Google Flu Trends, виявилось, що: в дослідженнях з перерахунком наявних даних чи модифікацією алгоритму спостерігалось загальне зниження похибки служби до 80%; на пошукові запити, аналіз яких є базою для алгоритмів Google Flu Trends, впливають зміни, внесені в алгоритми пошуку з комерційними цілями командою інженерів Google (т. зв. «blue team»); в цілях покращення обслуговування клієнтів Google змінює також й процес генерування даних, що впливає на кінцеві результати пошуків в цій системі; такі самі підходи використовуються й соцмережами, звідки збирають дані програми альтметрик – Twitter, Facebook тощо.

Таким чином, можна констатувати, що: досвід Google Flu Trends загалом доводить можливість використання методик вебометрії для прогнозування; аналітичні інструменти, які використовують можливості комерційних систем Інтернету (Google, платформи Twitter і Facebook), в тому числі і альтметрія, за допомогою якої наразі широко досліджують універсальний патерн стресової реакції наукового товариства, залежать від впливу blue team, і результати, отримані за їх допомогою, не можуть бути повністю релевантними.

Загальне перенесення подій, документів і взаємовідносин в Мережу обумовлює нагальну потребу вивчення інструментарію інфометрії загалом і вебометрії зокрема для вдосконалення методик традиційної науко- та бібліометрії, особливо інструментів оцінки використання результатів наукової діяльності та прогнозів. Доцільне подальше дослідження інструментарію інфометрії та вебометрії з метою запозичення методологій для виокремлення та уточнення патерну стресової реакції академічної спільноти на надкритичні наукові навантаження та можливостей прогнозування на його основі. Для остаточного вирішення питання місця інструментарію вебометрії в галузі науко- та бібліометрії потрібні подальші розвідки.

UDC 001.891

Anastasiia Kubko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6421-5105>,

Junior Research Fellow,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine
e-mail: anastasiya.kubko@gmail.com

GOOGLE FLU TRENDS EXPERIENCE FOR SCIENTO- AND BIBLIOMETRISTS

The literature related to Google Flu Trends was reviewed: an analysis of the infor- and webometric component was carried out, possible causes of errors were identified. The prospects of using webo- and informetric tools in the studies of the universal pattern of stress response of the academical society are evaluated.

Keywords: Google Flu Trends, webometrics, bibliometrics, altmetrics, scientometrics, informetrics, critical academic workload.

УДК 001.8:004.891]:[004.65:001.811]:316.77

Кудименко Лілія Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2322-3173>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kudymenko@nbuv.gov.ua

CROSSREF: ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИЙ СЕРВІС У СФЕРІ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Названо основні послуги бази даних цитувань Crossref. Обґрунтовано необхідність реєстрації References у системі. Доведено переваги участі у сервісі Cited-by. Надано роз'яснення щодо відкритості цитат. Аргументовано ключову мету проєкту І4ОС.

Ключові слова: бібліографічні посилання, відкриті цитування, цифрові ідентифікатори об'єктів, сервіс Cited-by, І4ОС.

Crossref – об'єднання видавців наукових публікацій, створене з метою сприяння широкому використанню інноваційних технологій в наукових дослідженнях. Особлива увага приділяється розробці високотехнологічної інфраструктури взаємної цитованості, зокрема, через технологію Digital Object Identifier (DOI). Це унікальне гіперпосилання, своєрідний код, який дозволяє знайти будь-які публікації на будь-якому ресурсі та забезпечує постійний зв'язок між ними.

Ідентифікатори надаються науковим виданням в цілому, кожному окремому номеру та кожній окремій статті. Зазначаються на відповідних сторінках електронної версії та сайту видання. Метадані з зазначеними DOI відправляються в Crossref для реєстрації. Присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора дає можливість легкого посилання на статті, тим самим підвищуючи видимість публікації і рейтинг наукового видання, автора статті та афільованої організації. Завдяки DOI контент всіх учасників *Crossref* є зв'язаним, що дозволяє зберігати переходи (лінки) між ними, створюючи механізм перехресних посилань – *крос-лінкінг*. Це призводить до зростання кількості цитувань загалом і кожної публікації зокрема.

Умови членства в Crossref надзвичайно прості: важливо надати для реєстрації так звані rich metadata («багаті» метадані). Що це значить? Метадані повинні містити таку інформацію, як назва журналу, ISSN, автор статті, ORCID, назва статті, номери сторінок, анотації, ключові слова тощо. Обов'язковими є *References* (посилання) на інші роботи. Початкова функція Crossref полягала саме в наданні центральної послуги для видавців, яка б дозволяла їм посилатися на контент один одного з цих списків посилань, використовуючи DOI як постійне посилання. Це зобов'язання зазначене в Угоді про членство, позаяк вирівнює умови для всіх учасників, забезпечуючи видимість контенту та є додатковим джерелом інформації для наукової роботи.

References необхідно розмістити на домашніх сторінках статей в англійській версії сайту видання англійською мовою та транслітерацією. Їх формат повинен відповідати загальноприйнятим міжнародним стандартам задля коректного опрацювання всесвітньовідомими пошуковими системами, наукометричними базами даних та для точного підрахунку цитувань. Цитування – це ланки, які об'єднують наукові знання та один із найважливіших методів обміну досвідом вчених всього світу. Визначну роль відіграють взаємні цитування, оскільки зв'язок між публікаціями стає тіснішим.

Crossref пропонує своїм партнерам цікавий безкоштовний сервіс – Cited-by (процитовано кимось), який автоматично підраховує такі взаємні цитування і повідомляє, хто, де і скільки разів процитував статті певного видання, та хто був процитований у статтях цього видання. Такі цитування ще називають «вхідними» та «вихідними». Для двостороннього підрахунку необхідно відкрити References кожної статті, тобто створити відкриті цитати – *Open Citations*. Сьогодні відкриття цитат фахівці називають «трендом у світі академічної публікації».

З цією метою Crossref впровадив проєкт I4OC – Ініціатива відкритих цитат. I4OC – це співпраця між науковими видавцями, дослідниками та іншими зацікавленими сторонами для сприяння необмеженій доступності даних наукових цитат.

Тож як це зробити? Спочатку знайти DOI для всіх доступних посилань за допомогою спеціальних інтерфейсів та **вказати їх у References**. DOI відобразяться як URL-адреси, які легко копіювати та використовувати. Далі необхідно подати їх як частину депозиту метаданих до Crossref, тобто зареєструвати. Реєстрація посилань є необхідною умовою для участі у сервісі Cited-by, який надає підрахунок цитувань та списки, що зрештою і робить контент більш видимим. При цьому цитати повинні відповідати трьом основним критеріям:

1. Структурованість: дані, що представляють кожен публікацію та кожен екземпляр цитування, виражені в загальноприйнятих машинозчитуваних форматах та мають програмний доступ.
2. Роздільність: екземпляри цитат можна отримати та проаналізувати без необхідності доступу до вихідних бібліографічних продуктів (статті, книги тощо), в яких їх було створено.
3. Відкритість: дані є у вільному доступі та придатні для повторного використання.

Ці три складові і становлять основу, на якій базується головна мета І4ОС – сприяння доступності даних про цитування. Ключовими перевагами досягнення цієї мети І4ОС називає наступні:

- впровадження глобальної загальнодоступної мережі пов'язаних даних наукового цитування для покращення видимості опублікованого контенту;
- можливість створення нових сервісів на основі відкритих даних цитувань на користь видавців, дослідників, наукових установ, а також удосконалення існуючих;
- складання загальнодоступної діаграми цитувань для дослідження зв'язків між галузями знань та спостереження за еволюцією ідей і наукових дисциплін.

Вчені використовують цитати, щоб спиратися на існуючі дослідження, аналізують їх вплив та сприйняття науковою спільнотою. Це надає більш широкий діапазон для проведення власних досліджень та аргументації заключних висновків.

Загалом, цитування є найважливішим засобом відкриття, розповсюдження та оцінки всіх наукових знань. Тому активна підтримка І4ОС значно прискорить інтеграцію до глобального академічного простору.

UDC 001.8:004.891]:[004.65:001.811]:316.77

Liliia Kudymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2322-3173>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kudymenko@nbuv.gov.ua

CROSSREF: HI-TECH SERVICE IN THE FIELD OF SCIENTIFIC COMMUNICATIONS

The main services of the Crossref citation database are named. The need to register References in the system is substantiated. The benefits of participating in the Cited-by service have been proven. Clarification has been provided regarding the openness of the citations. The key goal of the I4OC project is argued.

Keywords: References, open citations, DOI, Cited-by, I4OC.

УДК 004.032.2:81'332.2

Кузнєцов Олександр Юрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9902-1295>,

завідувач відділу,

відділ наукового опрацювання документів та каталогізації,

Державна науково-технічна бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: nkof@dntb.gov.ua

РЕТРОКОНВЕРСІЯ ПАПЕРОВОГО КАТАЛОГУ МІКРОФІЛЬМОВАНИХ ДИСЕРТАЦІЙ ЗА 1979–1989 РОКИ

Розроблено технологію напівавтоматичного конвертування інформаційних ресурсів паперового каталогу до фонду мікрофільмованих дисертацій за 1979–1989 рр. у формат записів бібліотечних баз даних.

Ключові слова: дисертації, автореферати, сучасна бібліотека, інформаційні технології, каталог, ретроконверсія.

Упродовж свого існування людство накопичило велетенський об'єм знань та інформації. На різних етапах розвитку цивілізації для передачі та зберігання інформації використовувалися наскельні малюнки, тексти на глиняних табличках та папірусі, рукописи. Після винаходу друкарського верстату – книги, періодичні видання та інші друковані джерела. Традиційно друковані джерела інформації зберігалися в архівах та бібліотеках.

Науково-технічний прогрес викликав різке збільшення обсягу науково-технічної інформації на паперових носіях, а також зумовив широке використання мікрофільмування на виробництві, в науці, бібліотечному і архівному діловодстві. Широкого розповсюдження мікрофільмування набуло в так звану докомп'ютерну епоху 1979–1989 рр. Свого часу мікрофільмування скоротило розмір сховищ, виключило можливість пошкодження рідкісних книг, забезпечило більшу доступність раритетних видань. Завдяки копіюванню з'явилася можливість передачі копії в інші бібліотеки та архіви, зменшилися транспортні витрати.

Бурхливий розвиток інформаційних технологій привів до трансформування традиційної бібліотечної діяльності в віртуальний простір, появи таких понять, як електронні ресурси, бази даних. Проте значна частина інформаційних ресурсів до цього зберігається у застарілому друкованому форматі, переведення якого в електронний формат, наприклад pdf з текстовим шаром, виглядає не як крок вперед, а як знуцання над сучасним станом інформаційних технологій.

Наявність каталогу кандидатських та докторських дисертацій за 1979–1989 рр. у вигляді друкованих випусків, які згодом були скановані та переведені у формат pdf, не вирішує проблему надання інтернет-користувачам можливості зручного та ефективного пошуку у електронному каталозі бібліотеки.

Отже, маємо pdf-документ з текстовим шаром описів дисертацій. В якості прикладу розглянемо бібліографічний опис дисертації за номером 142 :

Кузнецов Е. А. Периодические контактные задачи и их приложение в теории трения и износа. – 01.02.04; Утв. 04.07.79. – Киев, 1979. – 176 л., ил. – К228443. Дк 79-1/1176.

За практичним дослідом так вдало розпізнані описи дисертацій до 95%. Ось чому опис кожної роботи треба обробляти окремо.

Проект, який отримав назву «ККДД» (скорочення від «Каталог Кандидатських Докторських дисертацій») – розроблено у вигляді інтернет-

сторінки для створення бібліографічних записів у напівавтоматичному режимі на php7.1 – рис.1.

Дисертація

Кузнецов Е. А. Периодические контактные задачи и их приложение в теории трения и износа. – 01.02.04; Утв. 04.07.79. – Киев, 1979. – 176 л., ил. – К228443. Дк 79-1/1176.

Отримати запис

Назва: Периодические контактные задачи и их приложение в теории трения и износа
Автор: Кузнецов Е.А.
Місто: Киев
Рік: 1979
Стор: 176 л
№ Спец: 01.02.04
Дата УТВ: 19790704

#920: PAZK
#919: ^Aukr^N02^KPSBO
#999: 0000000
#700: ^AKузнецов^BE.A.
#200: ^AПериодические контактные задачи и их приложение в теории трения и износа
#210: ^D1979^AKиев
#215: ^A176^1л.
#328: ^N01.02.04^D19790704
#900: ^Ta^B05^Cm2
#910: ^A0^BK228443^НДк 79-1/1176^QKKД^E0.00^FP
*****

Копировать в буфер обмена...

Рис.1. Інтернет-сторінка для створення бібліографічних записів

У відповідне поле копіюється текст опису дисертації і зразу ми бачимо, як цей текст розподіляється по полям, а нижче по центру отримуємо електронний запис у текстовому форматі.

У разі некоректного розпізнання опису дисертації, оператор (каталогізатор) робить це у ручному режимі.

З опису документа отримуємо запис з наступними полями: автор, назва, рік видання, місто, кількість сторінок, номер спеціальності, дата затвердження та службові поля. Як бачимо – вся інформація попадає у запис.

Текстовий вигляд запису для імпорту у базу даних:

```
#920: PAZK #919: ^Aukr^N02^KPSBO #999: 0000000 #700: ^AKузнецов^BE.A.  
#200: ^AПериодические контактные задачи и их приложение в теории трения и  
износа #210: ^D1979^AKиев #215: ^A176^1л. #328: ^N01.02.04^D19790704  
#900: ^Ta^B05^Cm2 #910: ^A0^BK228443^НДк 79-1/1176^QKKД^E0.00^FP  
*****
```

Створені записи імпортуються у базу даних за вказаною назвою колекції «Проект ККДД (1979–1989)». Коли запис створено, треба скорегувати поля, які неточно розпізнані: назва, автор, пошуковий номер документа тощо.

Створено окрему сторінку для пошуку дисертацій на сайті ДНТБ за адресою:

http://rs.gntb.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21COM=F&I21DBN=BVK&S21FMT=bbk&S21ALL=%3C.%3EU=..%3C.%3E&P21DBN=UNI&Z21ID=

Мікрофішу з повним текстом дисертації можна знайти завдяки службовим полям: #910: ^A0^BK228443^НДк 79-1/1176. На запити віддалених користувачів щодо надання тексту дисертації виконується платна послуга зі сканування фрагменту документа згідно чинного законодавства, завдяки чому поступово колекція ККДД стає повнотекстовим електронним ресурсом ДНТБ України.

UDC 004.032.2:81'332.2

Oleksandr Kuznetsov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9902-1295>,

Head of Department,
Department of Scientific Processing of Documents and Cataloging,
State Scientific and Technical Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: nkof@dntb.gov.ua

**RETROCONVERSION OF THE PAPER CATALOG OF MICROFILMED
DISSERTATIONS FOR THE YEARS 1979-1989**

The technology of semi-automatic conversion of information resources of the paper catalog to the fund of microfilmed dissertations for 1979–1989 into the format of records of library databases has been developed.

Keywords: dissertations, abstracts, modern library, information technologies, catalog, retroconversion.

УДК 001.8:004.891

Ланде Дмитро Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3945-1178>,

доктор технічних наук, завідувач кафедри Інформаційної безпеки НН ФТІ,
Національний технічний університет «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,

Київ, Україна

e-mail: dwl@gmail.com

Крючин Андрій Андрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

доктор технічних наук, заступник директора,
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,
Київ, Україна

e-mail: kryuchyn@gmail.com

Балагура Ірина Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9627-2091>,

кандидатка технічних наук, старша наукова співробітниця,
Інститут проблем реєстрації інформації НАН України,
Київ, Україна

e-mail: balaguraira@gmail.com

Гарагуля Сергій Сергійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу,
відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,
Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

**ВИКОРИСТАННЯ РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА
НАУКОВА» ДЛЯ АНАЛІЗУ ПУБЛІКАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ**

Показана можливість використання реферативної бази даних «Україніка наукова» для проведення аналізу публікаційної активності у визначених напрямках наукових досліджень. Представлені дані про можливість вдосконаленої системи пошуку інформації у реферативній базі даних.

Ключові слова: реферативні видання, бібліотечні електронні ресурси, наукометрія, реферативна база даних, інтелектуальна інформаційна система.

Наукометричний аналіз з використанням реферативної бази даних є апробованим методом визначення пріоритетних напрямів науково-технічних розробок, який дозволяє виявляти тенденції розвитку певних наукових напрямів. Створення національних реферативних баз даних відкриває науковій спільноті доступ до результатів досліджень, не представлених у світових базах даних. У реферативній базі даних «Україніка наукова», яка протягом 25 років створюється фахівцями Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Інституту проблем реєстрації інформації НАН України, накопичено значний обсяг даних про розробки вчених України (кількість записів понад 800 тисяч).

Для вдосконалення методів пошуку інформації в реферативній базі даних «Україніка наукова» та аналітичної обробки результатів пошуку була розроблена система «Бібліотека наукометрії». Доступ до реферативної бази даних «Україніка наукова» в ній здійснюється за посиланням <https://bigdate.space/cgi-bin/frontlib.pl>. На основі аналізу сучасних засобів створення інтелектуальних інформаційно-пошукових систем як технологічну основу підходу, що пропонується, було обрано застосування системи Manticore Search [<https://manual.manticoresearch.com>]. Обрана система відрізняється високою швидкістю, ефективним пошуком, як за допомогою традиційних SQL-запитів для структурованих даних, так і для неструктурованих даних на основі JSON-запитів. В інтелектуальній системі «Бібліотека наукометрії» використаний зручний і наочний інтерфейс пошуку у базі даних. Аналітичні інструменти дозволяють користувачу досліджувати динаміку запиту, а саме представляє дані, агреговані за роками.

Також система дозволяє аналізувати динаміку і взаємозв'язки окремих понять, до складу яких на даний момент входять поняття «Автори» і «Ключові слова». Можливості використання реферативної бази даних демонструються на прикладі проведення наукометричного аналізу розвитку інформатики в Україні за останні роки. Проведений аналіз базувався на динаміці публікаційної активності, наявності і взаємодії наукових шкіл, що брали участь в дослідженнях, представленні публікацій в різних наукових періодичних виданнях. Були визначені галузі розробок в галузі інформатики, які демонстрували стабільне зростання, що проявлялося в збільшенні кількості публікацій, захисті дисертацій, проведених конференціях.

Дослідження тенденцій розвитку інформаційних технологій в Україні з використанням реферативної бази даних «Україніка наукова» проводяться постійно. Проведення цих досліджень дозволило показати, що більш активно проводяться наукові дослідження та виконуються розробки зі створення програмних продуктів та інформаційних технологій. Менше у реферативній базі даних «Україніка наукова» представлені результати зі створення технічних засобів обчислювальної техніки. Інформація про кількість публікацій в українських наукових виданнях за деякими науковими напрямками в галузі інформатики представлена у таблиці.

Науковий напрям	Загальна кількість публікацій	1997–2004 рр.	2005–2012 рр.	2013–2021 рр.
Системний аналіз	5514	372	676	446
Системи прийняття рішень	3556	269	690	2597
Комп'ютерне моделювання	3433	263	610	2560
Інформаційна безпека	1798	168	447	1183
Системи організац. управління	1209	153	458	598
Інформаційний пошук	824	61	178	585
Штучний інтелект	709	114	194	401
Системи реєстрації інформації	615	120	241	254
Хмарні технології	131	0	2	129
Супер-комп'ютери	23	2	7	14

Нові можливості для більш точного аналізу представлення результатів досліджень з певних наукових напрямів були створені з використанням розробленої в Інституті проблем реєстрації інформації НАН України інтелектуальної інформаційної системи «Бібліотека наукометрії» (керівник розробки проф. Ланде Д. В).

Фахівцями Інституту інформаційних технологій НБУВ з метою кращої галузевої аналітики досліджень було проведення узгодження класифікаційних схем репрезентації реферативної інформації з упровадженням на сайті Бібліотеки Тематичним навігатором.

UDC 001.8:004.891

Dmytro Lande,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3945-1178>,

Doctor of Technical Sciences, Head of the Department,

National Technical University «Ihor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute»,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dwl@gmail.com

Andriy Kryuchyn,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5063-4146>,

Doctor of Technical Sciences, Deputy Director,

Institute for Information Recording,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kryuchyn@gmail.com

Iryna Balahura,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9627-2091>,

Ph. D. of Technical Sciences, Senior Researcher,

Institute for Information Recording,

Kyiv, Ukraine

e-mail: balaguraira@gmail.com

Serhii Harahulia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5564-9494>,

Ph. D. in Social Communications, Head of Department,

Abstracting Department, Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: garagulia@nbuv.gov.ua

USING THE REFERENCE DATABASE «UKRAINIKA NAUKOVA» FOR THE ANALYSIS OF PUBLICATION ACTIVITY

The possibility of using the reference database «Ukrainika Naukova» for analysis of publication activity in certain areas of scientific research is shown. Data on the possibilities of an improved system for searching information in the reference database are presented.

Keywords: abstract publications, library electronic resources, scientometrics, abstract database, intelligent information system.

УДК 025.5:[001:316.77]:[004.65:014.3]

Лахтаріна Наталія Василівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-5617-0373>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукового формування національних реферативних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: j_djerele@ukr.net

РЕФЕРАТИВНІ РЕСУРСИ У РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Закцентовано на актуальності наукової інформації з відкритим доступом. Визначено роль реферативних ресурсів у дистанційному забезпеченні користувачьких запитів читачів. Вказано на оптимізацію формування національних реферативних ресурсів задля покращення наукової комунікації.

Ключові слова: реферування документів, інформаційна цінність, база даних «Україніка наукова», інформаційно-комунікаційні технології, дистанційне обслуговування.

Зважаючи на виклики, з якими стикається українське суспільство протягом останніх місяців, найзатребуванішою науковою інформацією є інформація з відкритим доступом (Open Access), яка не має кордонів та яку можна отримати дистанційно з будь-якої точки світу. Також важливим аргументом цінності інформації є її достовірність, точність та стислість викладу, а для наукової інформації найсуттєвішим критерієм є наукова новизна та рецензія фахівців.

Досвідченим посередником між безмежним потоком інформації і користувачем є бібліотеки, які володіють цінним науковим ресурсом та мають можливості впроваджувати сервіси доступу до верифікованих даних через свої сайти з користувацькою навігацією, що дозволяє працювати дистанційно. Важливу роль в забезпеченні відкритого доступу до наукової інформації виконує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Для дистанційної роботи суттєвого значення також набуває інформація про інформацію, реферати та метадані, що дозволяють пришвидшити пошук релевантної інформації, економить час та зусилля користувача. Для цього в НБУВ належним чином організовано низку взаємопов'язаних електронних інформаційних ресурсів, баз даних, що поєднані в портали знань, де в режимі 24/7 можна працювати з різними науковими джерелами та матеріалами, переходити за посиланнями до повних текстів з різних галузей знань, ознайомлюватись з інформаційно-аналітичними ресурсами на актуальну тематику.

Незважаючи на доступність повних текстів, особливо актуальними для наукової комунікації є саме реферативні ресурси. Як зазначають українські вчені О. С. Онищенко та К. В. Лобузін, наявність згорнутої інформації (класифікаційних індексів, рефератів, предметних рубрик) у десятки разів зменшує кількість звернень до повного тексту публікації, оскільки більшість необхідної інформації користувач отримує вже на етапі ознайомлення з бібліографічним описом та анотацією. Саме реферативні ресурси слугують початковою ланкою, підґрунтям для відбору та орієнтації в широкому масиві наукової інформації. З метою інформаційного забезпечення наукової комунікації в 1995 році започатковано національну систему реферування, яку представляє реферативна база даних «Україніка наукова». Відділ наукового формування національних реферативних ресурсів в процесі реферування опрацьовує монографії, автореферати дисертацій, посібники та підручники для ЗВО, матеріали конференцій, збірники наукових праць, бібліографічні покажчики, тобто майже весь науковий ресурс, що друкується в Україні. Формування реферативних ресурсів відбувається в процесі аналітико-синтетичної обробки документів науковцями відділу з метою створення досконалого інтелектуального продукту, що відображає сутність першоджерела та визначає необхідність звернення до нього. Для сучасного користувача електронні реферативні ресурси задовольняють важливі аспекти читацького пошуку: дозволяють уникнути так званого «інформаційного шуму», значно пришвидшують час добору інформації, відображають найсуттєвіше, зокрема наукову новизну, містять терміни, формули, узагальнені відомості. В психолінгвістичному контексті реферативні ресурси також представляють цінність, так як матеріал подається, щоб відразу звернути увагу на результат дослідження, майже всі речення починаються з безособових форм дієслів (*вивчено, обґрунтовано, досліджено, запропоновано, проаналізовано* тощо) та побудовані чітко, лаконічно, в науковому стилі. Обсяг реферату близько 1800 знаків дозволяє розкрити проблему дослідження в сконцентрованому вигляді та разом з тим утримувати увагу і не перенапружувати когнітивні здібності читача. База даних «Україніка наукова» для зручності має простий та розширений режим

пошуку. Якщо користувач хоче переглянути всю інформацію на конкретну тематику, можна застосувати простий режим. Для спеціального відбору тільки релевантної інформації, що відповідає вузькотематичним запитам, доцільно застосувати розширений пошук, який дозволяє скористатись словами з назви видання чи тексту реферату, перейти за посиланнями на повні тексти матеріалів, або ж скористатись посиланням «знайти подібні».

Останнім часом відбувається трансформація бібліотек у цифровий науковий простір, що забезпечує безперешкодну наукову комунікацію через сервіси дослідницької інформації. Обґрунтовано, що основним інструментом аналізу наукових досліджень є саме бібліографічно-реферативні бази даних. Як середовище аналітики даних, наукометричних досліджень, формування наукового портфолію тощо реферативні бази даних є оптимальною ланкою дослідницької інфраструктури.

У розвитку наукової комунікації реферативні ресурси допомагають одержати відомості про наукові дослідження, винаходи, розробки, про проблеми та тренди сучасності, над якими працюють вчені. Реферативна інформація таким чином реалізує свою іманентно присутню функцію – науково-комунікативну. Для вдосконалення дистанційного обслуговування запитів читачів необхідно удосконалити технічні можливості доступу до реферативної інформації та популяризувати реферативні ресурси серед наукової аудиторії.

UDC 025.5:[001:316.77]:[004.65:014.3]

Natalia Lakhtarina,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-5617-0373>,

Junior Researcher

Abstracting Department,

Institute of information technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: j_djerelo@ukr.net

REFERENCE RESOURCES IN THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC SCIENTIFIC COMMUNICATION

Attention is drawn to the relevance of information with open access. The role of reference resources in the remote provision of user requests of readers is determined. Optimizing the formation of national reference resources and ways to improve it for the development of scientific communication are indicated.

Keywords: abstracting, informative value, abstract database «Ukrainika Scientific», information and communication technologies, remote service.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:025.5]-047.44

Мартинюк Олександр Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8246-640X>,

молодший науковий співробітник,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: martinyuk@nbuv.gov.ua

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕПОЗИТАРІЮ НБУВ У БІБЛІОТЕЧНІЙ СИСТЕМІ ЗНАНЬ

Розглядається особливості функціонування та перспективний розвиток інституційного репозитарію НБУВ. Описано аспекти користування інституційним репозитарієм.

Ключові слова: Репозитарій НБУВ, системи управління дослідницькою інформацією, користувацький інтерфейс, цифрові колекції, дослідницькі дані.

У теперішній бурхливий час інформаційної та комп'ютеризованої ери нагальної потреби набувають відкриті електронні сховища з постійним доступом до наукової інформації з будь-якого місця нашої планети. Саме репозитарій НБУВ бере на себе функції електронного архіву для тривалого зберігання, накопичення та забезпечення довготривалого та надійного відкритого доступу до результатів наукових досліджень, що проводяться в установі, та зв'язку із науковцями на різному рівні комунікації. Із збільшенням користувачів та просто зацікавлених у науковій комунікації науковців, виникають постійні розширення та збільшення функціоналу можливостей як самого репозитарію, так і ресурсів, котрі тісно переплелися із ним. Розвиток та переосмислення деяких функцій спонукають до розширення функціоналу користувацького інтерфейсу, а також стають важливими чинниками розвитку наукового суспільства, адже безспірно репозитарій НБУВ надає доступ до цілком реального об'єкта – знань у вигляді інформаційного ресурсу.

Ефективний розвиток репозитарію НБУВ спонукає до перспективного постійного зростання та наповнення його унікальними науковими текстами. Перспективне оновлення, перегляд функціонування меню інтерфейсу, функціоналу репозитарію НБУВ в цілому залучають нових зацікавлених спеціалістів, науковців у користуванні даним безцінним ресурсом. Одними із таких перспективних та цікавих оновлених можливостей репозитарію НБУВ є функції формування наукових текстів (матеріалів) у «колекції» та ідентифікація одного продовжуваного видання як «багатотомник».

На даний час репозитарій НБУВ охоплює понад 4 тисячі наукових записів, що були написані науковцями бібліотеки та тими людьми, що мають або мали відношення до неї.

Із впровадженням елементу «Колекція» функціонал репозитарію НБУВ оновився. Більшість наукових текстів були об'єднані за схожістю, що спростила можливості пошукового запиту та роботу з даними науковими текстами в подальшому. Серед повністю опрацьованих елементів «Колекція» можна перелічити наступні:

- Історія НАН України;
- Історія НБУВ;
- Бібліографія НБУВ;
- Музична спадщина України;
- Національна бібліографія;
- Образотворча спадщина;

- Цифрова наукова комунікація.

Варто детально ознайомитися із функціональністю такого елемента, як «Шифр багатотомника». Як приклад, розглянемо унікальний шифр багатотомника (ідентифікатор) – T957754594049 збірника «Історія Національної академії наук України». Всередині одного випуску збірники зазвичай нумеруються томами, кожен має, як правило, свій унікальний або схожий заголовок. Також нумерація може супроводжуватися незалежною наскрізною нумерацією всіх випусків. Але саме унікальному шифру багатотомника ми завдячуємо можливістью поєднувати між собою дані наукові збірники та продовжувані видання і при користуванні ресурсами репозитарію НБУВ алгоритм запропонує видання за подібністю та схожістю наукової тематики.

Хочеться ще нагадати, що особливості функціональності репозитарію НБУВ тісно пов'язані із такими базами як «Наукова періодика України» та база «Співробітники НБУВ» (Науковці).

Доопрацьована та оновлена база «Співробітники НБУВ» (Науковці) включає в себе повністю сторінки всіх наукових працівників, котрі працювали та продовжують працювати на даний час в бібліотеці В. І. Вернадського. Завдяки унікальному ідентифікатору, котрий генерується при створенні та реєстрації нових науковців, можливо зв'язати сторінку науковця із його науковими публікаціями.

База «Співробітники НБУВ» відображає узагальнену інформацію про науковця, його науковий ступінь, контактні дані та освіту, трудову діяльність та наукові інтереси із зацікавленістю в тих чи інших напрямках науки. Під основною інформацією йде перелік основних статей, опублікованих в наукових електронних журналах за останній час. База постійно оновлюється та розвивається у напрямку зручного функціонування та інформаційного узагальнення.

Репозитарій НБУВ, який в першу чергу створений як окрема наукова база та є добіркою всіх наукових статей, що були написані нашими науковцями протягом останнього часу, все ж таки показує функціональність та легкість у доступі до всіх наукових баз нашої установи. Це важливо, адже більша частина наукових статей та досліджень представлена у великій кількості наукових видань, тож виникали труднощі при пошуку цих досліджень, наукових праць тощо.

Авторитет бібліотеки та її визнання серед користувачів визначаються багатством та якістю інформаційно-бібліотечних ресурсів, серед яких на окремому рівні є задоволення науково-інформаційних потреб наукового суспільства. Постійний розвиток та впровадження перспективного функціоналу широкого спектру призвели до якісних змін в організації доступу до наукових ресурсів, а також інтуїтивно-зрозумілого інтерфейсу, що роблять користування приємним, гнучким та цікавим для віддаленого користувача. Репозитарій НБУВ на сьогодні стає невід'ємною частиною науково-інформаційного середовища.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[004.738.5:025.2:025.5]-047.44

Oleksandr Martyniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8246-640X>.

Junior Research Fellow,
Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,
Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: martinyuk@nbuv.gov.ua

FUNCTIONING OF THE VNLU REPOSITORY IN THE LIBRARY KNOWLEDGE SYSTEM

Features of the functioning and prospective development of Vernadsky National Library of Ukraine's institutional repository are considered. Aspects of using the institutional repository are described.
Keywords: VNLU Repository, research information management systems, user interface, digital collections, research data.

УДК 004.738.5[004.65:027.54](477.83-25)

Мельник-Хоха Галина Ярославівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7357-2163>,
молодша наукова співробітниця,
відділ бібліотекознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника,
Львів, Україна
e-mail: galja-m@ukr.net

ПРОЄКТНІ РІШЕННЯ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. СТЕФАНИКА

Розкрито досвід Бібліотеки щодо формування електронних ресурсів книгозбірні. Представлено проєктні рішення та особливості створення колекцій для цифрової бібліотеки. Окреслено комплекс заходів, які передбачено здійснити з метою ефективного функціонування цифрової бібліотеки.

Ключові слова: цифрова бібліотека, цифрова колекція, цифрові копії, страховий фонд.

Останнє десятиріччя Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника) одним із пріоритетних напрямів своєї діяльності визначає створення відокремленого електронного ресурсу (цифрової бібліотеки, ЦБ) для розміщення з вільний та частково вільний доступом оцифрованих копій бібліотечних надбань. Первинно, для цього вирішено використати засоби представлення, що інтегровано у АБІС Aleph (Ex Libris Ltd).

У такий спосіб ми плануємо надати відкритий, зручний й ефективний доступ для вітчизняних та іноземних читачів і дослідників до різноманітних колекцій, які зберігаються у фондах ЛННБУ ім. В. Стефаника та, водночас, створити резервний цифровий фонд рідкісних та унікальних матеріалів, що набуває особливої актуальності в умовах військової агресії РФ, яка супроводжується ракетними обстрілами цивільної інфраструктури України.

Для виконання поставлених завдань слід було провести комплексний аналіз проєкту створення ЦБ, дослідити сукупність заходів, які передбачено здійснити задля її ефективного функціонування.

Робота над створенням ЦБ у ЛННБ України ім. В. Стефаника розпочалася у 2004 р. з підписання «Угоди про реалізацію документально-інформаційного проєкту, що стосується культурної спадщини українського та польського народів». Партнерами угоди виступали: ЛННБ України ім. В. Стефаника, Національний заклад ім. Оссолінських у Вроцлаві та Digital-Center у Познані.

У його рамках було проведено роботу з оцифрування найбільш цінних видань ЛННБ України ім. В. Стефаника та Національного закладу ім. Оссолінських, які становлять національне надбання польського і українського народів. Так, наприклад, лише у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника було виготовлено понад 4 млн. сканів. У жовтні 2019 року на 91-й Оссолінській зустрічі ЛННБ України ім. В. Стефаника було урочисто передано оцифровані копії документів архівних та рукописних збірок Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, оригінали яких зберігаються у Національній бібліотеці Польщі (м. Варшава) та Національному закладі ім. Оссолінських (м. Вроцлав). Загальна кількість сканованих зображень перевищує 240 тис. од. зб. загальним об'ємом цифрованих копій понад 5-ти терабайт інформації. І це лише частина оцифрованих колекцій Бібліотеки.

Сьогодні у структурних підрозділах ЛННБ України ім. В. Стефаника проводиться відбір та оцифрування друкованих документів для створення цифрового страхового фонду бібліотеки на випадок надзвичайних обставин. Страхова копія документу створюється шляхом його сканування у форматі окремих зображень, а черговість визначається історико-культурною цінністю, науковою актуальністю, фізичним станом та інтенсивністю запитуваності документа.

При електронному копіюванні на скло сканера ставлять дві лінійки, щоб було видно розміри документів. При створенні майстер-копії розміром А4 і більше, роздільна здатність повинна бути не менше 300 dpi. Для формату менше А4, пошкоджених матеріалів, матеріалів, які містять дрібні деталі, тонкі лінії, фотодокументи, атласи, карти, креслення роздільна здатність повинна бути 600 dpi. Електронний формат копій створюється у режимі 8-bit Grayscale, 256 відтінків сірого.

Для представлення колекцій використовується ПЗ АІС Alerph. Специфіка функціонування ЦБ ЛННБ України ім. В. Стефаника полягає в необхідності її інтеграції з базами даних Alerph, яка містить метадані у форматі MARC21 та метайнформацію про видання та наявні цифрові примірники бібліотеки, у тому числі захищене MARC-поле 530, яке обрано для зберігання шляху до цифрової копії відповідного документу на електронному ресурсі книгозбірні. Таким чином, планується створити окремий захищений ресурс доступу до цифрових колекцій зі сторінки електронного каталогу бібліотеки, що міститиме цифрові копії документів.

Запуск ЦБ у відкритий доступ передбачає здійснення низки послідовних дій, які сумарно створюють надійний канал доступу кінцевих користувачів до обраних оцифрованих фондів ЛННБ України ім. В. Стефаника. Серед цих дій слід виокремити найважливіші:

1. Впорядкування цифрового фонду, стандартизація інформації та об'єднання цифрових версій та узгодження з метаданими АБІС Aleph;
2. Створення окремих копій меншої роздільної здатності для використання представлення у мережі із одночасним існуванням цифрових копій максимально високої якості для збереження у якості резерву страхової копії;
3. Проведення дизайнерських робіт з оформлення основної сторінки електронного каталогу бібліотеки, тестування сторінки цифрові колекції та виведення її у відкриту мережу.

Режим доступу до інформаційних електронних ресурсів ЛННБУ ім. В. Стефаника організовано з веб-сторінки «Електронні ресурси» та сторінки «Електронний каталог Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» за пошуковим запитом «Інші каталоги» – «Цифрові колекції». Гіперпосилання відповідно до порядку:

- <http://www.lsl.lviv.ua/index.php/uk/resursi-i-fondi/elektronni-resursy/>
- [http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/\[...\]-08678?func=file&file_name=base-list](http://aleph.lsl.lviv.ua:8991/F/[...]-08678?func=file&file_name=base-list)

Отже, результатом поетапного втілення цифрового бібліотечного проєкту в життя є: формування страхового фонду ЛННБ України ім. В. Стефаника та налагодження його обліку; створення користувацького електронного фонду цифрових копій видань на основі окремих електронних колекцій. Зокрема, на порталі книгозбірні в рамках інформаційного ресурсу організовано доступ до інтернет-порталів партнерів книгозбірні, серед них: «Zasoby cyfrowe Zakładu Narodowego im.Ossolińskich», Katalog zbiorów cyfrowych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, «Львівські Архиепархіальні відомості», «Архів НШТ НБ у Варшаві» та «Архів НТШ НЗіО у Вроцлаві» та «Електронні матеріали», де можна переглянути «Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ». Продовжується формування страхового фонду бібліотеки, а також електронних колекцій в межах окремих підрозділів, які виступають фондоутримувачами книжкових пам'яток, окремих документів та матеріалів.

УДК 004.738.5[004.65:027.54](477.83-25)

Galyna Melnyk-Khokha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7357-2163>,

Junior Research Associate,

Department of Library Science,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: galja-m@ukr.net

PROJECT DECISIONS FOR THE PRESENTATION OF ELECTRONIC DIGITAL RESOURCES OF THE VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC LIBRARY OF UKRAINE IN LVIV

The experience of the Library in the formation of electronic resources of the book collection is revealed. Project decisions and features of creating collections for a digital library are presented. A set of measures, which are planned to be carried out for the purpose of effective functioning of the digital library, is outlined.

Keywords: digital library, digital collection, digital copies, insurance book fund.

УДК 069(477.83-25):025.171:004

Навроцька Анна Іванівна,

завідувачка відділу,

відділ рукописів та стародруків,

Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького,

Львів, Україна

annrainbow@gmail.com.

ДОСВІД ОЦИФРУВАННЯ ФОНДУ РУКОПИСІВ ТА СТАРОДРУКІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ ІМЕНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Розглянуто основні етапи оцифрування фонду рукописів та стародруків Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. Показано необхідність цифровізації документів для збереження наукової спадщини України. Визначено, що оцифрування сприяє підвищенню ефективності інформаційного пошуку наукової інформації та мультикультурної комунікації.

Ключові слова: оцифрування, Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького, фонд рукописів та стародруків.

Збірка відділу рукописів та стародруків Національного музею у Львові ім. А. Шептицького (НМЛ) є однією з найцінніших книгозбірень у світі з огляду на представлені у ній унікальні пам'ятки писемності і друкарства, як західноєвропейські так і східноєвропейські. Основу колекції Національного музею становлять рукописи та стародруки, які митрополит Андрей Шептицький передав із бібліотеки й архіву Львівської греко-католицької митрополії та з бібліотеки Архикадрального собору святого Юра, де зберігались особисті книгозбірні Львівських єпископів і Галицьких митрополитів. Також Владика Андрей продовжив формування книгозбірні, передавши до музею власну бібліотеку. Крім цього, до музею було передано значну частину архівних матеріалів (близько 10 000 актів) із бібліотеки та архіву Греко-католицької митрополичої капітули. Поряд з тим, колекція поповнювалась завдяки старанню низки діячів культури та науки, духовних та приватних світських осіб. До 1939 р. до музею були передані колекції давніх книг з Народного Дому, товариства «Просвіта» та «Дністер», експонати з Ставропігійського інституту, Наукового товариства Шевченка та ін. Зібрання пам'яток писемності та друкарства НМЛ обіймає 800-літній історичний відтинок, і широко ілюструє багатовіковий пласт як української так і європейської культур.

В останні роки в Україні у всіх сферах суспільного життя набув актуальності розвиток новітніх інформаційно комунікаційних технологій. Впровадження новітніх інформаційних технологій в музейну справу не є винятком. Пріоритетним залишається розробка електронного інформаційного ресурсу для культурної спадщини України.

У 2016 р. НМЛ та Музей і бібліотека рукописів Хілл Аббатства і Університету Сент Джон, Коледжвіль, Міннесота, США (Hill Museum and Manuscript Library of St. John's Abbey and University, Collegeville, Minnesota, U.S.A.), уклали договір про цифрове фотографування рукописних кодексів

релігійного змісту зі збірки музею. Перший етап проекту тривав з 1 жовтня 2016 р. по 20 січня 2020 р., другий етап проекту розпочався 21 січня 2020 р. та триватиме до 31 грудня 2023 р. Зйомка проводиться з високою роздільною здатністю по кольору. Технічна робота з оцифрування кодексів виконується в звичайний спосіб технічними спеціалістами, із використанням спеціального обладнання: комп'ютера, цифрової камери, освітлення та особливого дрібного допоміжного обладнання. У процесі фотографування створюється відеоінформація і бібліографічний ідентифікатор так звані цифрові дані. Ці дані зберігаються на твердих дисках, а також Музей і бібліотека рукописів Хілл Абатства і Університету Сент Джон зберігає ці цифрові дані у себе на сервері зберігання, де вони будуть доступні для вивчення кваліфікованими дослідниками з викладеними обмеженнями прописаними у договорі.

З початком широкомасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. гостро постало питання збереження національно-культурної спадщини України, зокрема і музейних збірок НМЛ. Благодійна фундація заснована Мацеєм Шептицьким (Fundacja Rodu Szeptyckich) головною метою якої є охорона національно культурної спадщини, пов'язаної з родиною Шептицьких, передала у дарунок до музею документ камеру Epson Visualiser ELPDC13 та планетарний сканер Zeutschel OS 15000. За допомогою цього обладнання, яке забезпечує високу роздільну здатність, пришвидшився процес оцифрування фонду рукописів та стародруків. Крім рукописних книг (фотографуванням яких займається Музей і бібліотека рукописів Хілл Абатства і Університету Сент Джон) розпочато сканування та оцифрування фонду кириличних і латинських стародруків – це унікальні видання від інкунабул XV ст. до рідкісних багато ілюстрованих видань XVIII ст. та архівних документів, що включають у себе матеріали з історії української культури, просвіти, суспільного життя, історії церкви, освіти, шкільництва, документи до історії Козаччини (понад 100 одиниць), грамоти відомих політичних діячів та вищого духовенства, особисті архіви видатних діячів.

Як основні формати представлення цифрових зображень відсканованих документів, музей використовує формати TIFF, JPG та PDF, при скануванні використовується TIFF з роздільною здатність 300 dpi та більше.

Оцифрування документів, організація зберігання копій, доступ до інформації відкриває нові можливості для музею, у першу чергу доступу до музейних колекцій усіх бажаючих та мультикультурності через висвітлення української культурної спадщини у веб ресурсах.

UDC 069(477.83-25):025.171:004

Anna Navrotska,

Head of Department,

Department Old Print Books and Manuscripts,

A. Sheptycky National Museum in Lviv

Lviv, Ukraine

annrainbow@gmail.com

THE EXPERIENCE OF DIGITIZING THE MANUSCRIPTS AND OLD PRINTS BOOKS OF THE ANDREY SHEPTYTSKYI NATIONAL MUSEUM IN LVIV

The main stages of digitization are considered of the fund of manuscripts and old prints books of the National Museum in Lviv. The need for digitalization of documents for the preservation of the scientific heritage of Ukraine is shown. It was determined that digitization contributes to increasing the efficiency of information search for scientific information and multicultural communication.

Keywords: digitization, Andrey Sheptytskyi National Museum in Lviv, fund old print books and manuscripts.

УДК 027.021:[025.5-048.78:001.83

Островська Олена Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4233-5672>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Ostrovska@nbuv.gov.ua

ОБМІН ЗНАННЯМИ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОСЛУГ У НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ

Розглянуто питання обміну знаннями, що дає можливість удосконалювати послуги у науковій бібліотеці, розширювати можливості для співробітників, сприяти професійному розвитку персоналу.

Ключові слова: обмін знаннями, вдосконалення послуг, ефективне обслуговування користувачів.

Наукові бібліотеки збирають, зберігають та передають зафіксовані у документах знання. Вони організують сховища знань, документальні потоки, керуючи ними, шукають необхідну інформацію. У повсякденній роботі та професійній діяльності в процесі обслуговування здійснюється одне з головних завдань – перетворення прихованого накопиченого знання у явне та передача його користувачеві. Саме це, а також професійні навички в аналізі, оцінці та синтезі нової інформації дають можливість вивести бібліотечне та інформаційне обслуговування користувачів на більш високий рівень.

Динамічний соціально-економічний розвиток у ХХІ столітті неможливий без вирішення ключової проблеми інформаційного суспільства: переходу від збору, зберігання та надання фізично обмеженого доступу до величезних обсягів первинної інформації у вигляді книг, журналів, рефератів та інших первинних носіїв – безпосередньо до зберігання та обміну знаннями, представленими в електронному вигляді.

Електронні бази знань дозволяють зробити доступнішими відомості, накопичені бібліотечною спільнотою, підвищити ефективність пошуку та засвоєння знань, щодня необхідних сучасним менеджерам, фахівцям, студентам.

Як було зазначено в «Олександрійському маніфесті про бібліотеки, Інформаційне суспільство у дії»: «Унікальна роль бібліотек [...] полягає в тому, що

вони реагують на конкретні запити та потреби людей. Ця обставина доповнює передачу знання через засоби масової інформації та робить бібліотеки [...] життєво важливими для демократичного та відкритого інформаційного суспільства». У той же час, навчаючи користувачів та поширюючи інформаційну грамотність, книгозбірні роблять істотний внесок у подолання цифрової та інформаційної нерівності, сприяючи економічному прогресу.

Завдяки обміну знаннями співробітники відділу технологій електронного науково-інформаційного обслуговування НБУВ мають можливість:

- розширювати, доповнювати та нарощувати власні знання за допомогою запозиченого досвіду;
- забезпечувати синергію у тому, чого бракує, чи у тому, що існує;
- умови професійного розвитку персоналу на різних рівнях;
- удосконалювати послуги електронного науково-інформаційного обслуговування користувачів.

Обмін знаннями як соціальний процес вимагає створення простору взаємодії працівників. Організаційні зусилля спрямовуються на створення можливостей для співробітників бібліотеки. Шляхом обміну діяльністю та знаннями вирішуються певні процеси:

- персонал зможе працювати ефективно і вчитися в інших;
- наслідувати досвід інших;
- обмінюватись навичками та практиками між організаціями і колегами;
- забезпечувати безперебійну роботу обслуговування читачів бібліотеки.

Обмін знаннями дозволяє співробітникам ділитися своїми знаннями та досвідом для більш швидкого та якісного виконання роботи. Застосування власних серверів, чередування роботи, наставництво, використання розповідей старших колег, особисті бесіди, спостереження за роботою, розмови віч-на-віч або телефонні розмови, бесіди у соціальних мережах – це те, на що спираються співробітники для вирішення завдань. Такий підхід сприяє ефективному обслуговуванню користувачів.

У якості технологій, що надають можливості набуття та обміну знаннями можна використовувати інтернет, електронну пошту, соціальні мережі: Facebook, Instagram, Twitter, Tumblr, LinkedIn, WhatsApp, Snapchat, Pinterest, Medium, SoundCloud тощо. Багато з них мають соціальні функції. Учасники можуть розширити свої особисті та ділові контакти, зв'язавшись з іншими на веб-сайтах соціальних мереж та в додатках.

Застосування цих технологій допомагає підключатися та обмінюватися професійним контентом, створювати ймовірні зв'язки, які дають змогу ділитися знаннями задля вдосконалення послуг у науковій бібліотеці.

UDC 027.021:[025.5-048.78:001.83

Olena Ostrovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4233-5672>,

Junior Research Employee,

Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: Ostrovska@nbuv.gov.ua

KNOWLEDGE SHARING AS A TOOL FOR IMPROVEMENT SERVICES IN THE SCIENTIFIC LIBRARY

The issue of knowledge sharing, which makes it possible to improve services in the scientific library, expand opportunities for employees, and promote the professional development of staff, is considered. Keywords: sharing of knowledge, improvement of services, effective user service.

УДК 004.65(477):908(497)

Перенесієнко Ігор Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2408-976X>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: perenesienko@nbuv.gov.ua

ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ ПРО РЕГІОН ЗАХІДНИХ БАЛКАН В ЕЛЕКТРОННІЙ БІБЛІОТЕЦІ «УКРАЇНІКА» НБУВ

Проаналізовано аспекти структури предметних рубрик електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ, методика визначення зв'язків між ними. Продемонстровано організацію документів, тематично пов'язаних із Західними Балканами. Показано особливості репрезентації інформації за допомогою системи предметних рубрик на прикладах різних держав цього регіону.

Ключові слова: електронна бібліотека, «Україніка» НБУВ, тематична організація, предметна рубрика, Західні Балкани.

Під терміном Західні Балкани прийнято розуміти держави у західній частині Балканського півострова: Хорватію, Чорногорію, Боснію і Герцеговину, Албанію, Сербію та Північну Македонію. У світлі російсько-української війни важливу роль відіграє дипломатична, економічна та військова допомога Україні з боку міжнародної спільноти. Свій внесок у підтримку боротьби за нашу незалежність здійснюють і держави Західних Балкан – органічним доповненням цієї вкрай важливої для України взаємодії є дослідження і переосмислення історичних контактів із регіоном. Тривалий час усі вони були притлумленими, оскільки в період радянської окупації право на міжнародні зв'язки мала лише метрополія. Тривала традиція взаємин українців із Західними Балканами урвалася до 90-х років минулого століття. На прикладі предметних рубрик електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ запропоновано розглянути організацію інформації щодо Західних Балкан в українознавчому аспекті.

У «Функціональних вимогах до бібліографічних записів» ІФЛА зазначено, що для ефективного доступу до ресурсу необхідно відображати зв'язок твору (книги, статті) не тільки з прикладами об'єкту імені (автора чи авторів), але і з прикладами інших об'єктів. Одним із елементів семантичних зв'язків,

побудованих в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ, є пов'язані рубрики – ті, що репрезентують тематично близькі поняття.

Документи, тематично пов'язані із Сербією, організовано в межах предметної рубрики «Сербія». Пов'язані предметні рубрики можна структурувати таким чином: історичні події («Перша світова війна», «Друга світова війна»), держави («Югославія», «Австро-Угорщина», «Австрійська імперія»), географічні об'єкти («Карпати», «Дунай»), мови («Сербська мова»), персоналії («Айдачич Деян»), території («Бачка», «Банат»), народи («Серби»), організації («Карловацька патріархія»). Найстарішим документом, атрибутованим предметною рубрикою «Сербія», наразі є стаття О. І. Соболевського «Невідома драма М. Козачинського» (трагедія про смерть останнього сербського царя Уроша П'ятого), опублікована в 1901 році у збірнику «Читань Історичного товариства Нестора Літописця». У розвідці йдеться про драму Мануїла Козачинського. Випускник Києво-Могилянської академії відіграв вагомий роль у розвитку культури Сербії XVIII століття — будучи префектом школи у Сремських Карловцях, він реорганізував останню на зразок своєї *alma mater* у Києві. «Трагедію» М. Козачинського прийнято вважати відправною точкою розвитку драми як літературного жанру в Сербії.

Документи, тематично пов'язані з Хорватією, організовано в межах предметної рубрики «Хорватія». Пов'язані рубрики подібні до рубрик для решти держав Західних Балкан — оскільки всі ці держави, наприклад, входили до складу Австро-Угорщини чи брали участь у Першій світовій війні. Відмінними є рубрики мов («Хорватська мова»), персоналій («Крижанич Юрій»), народів («Хорвати») та організації — оскільки Хорватія є членом Європейського Союзу та НАТО. Найстарішим документом електронної бібліотеки «Україніка», атрибутованим рубрикою «Хорватія», є стаття А. Степовича «Історія університету сербів, хорватів і словінців у Загребі», опублікована в «Записках історично-філологічного відділу ВУАН» у 1926 році.

Документи, пов'язані з Чорногорією, організовані в рубриці «Чорногорія». Найстарішим документом електронної бібліотеки «Україніка» НБУВ, атрибутованим відповідною рубрикою, є «Хроніка київського громадського життя за щоденником митрополита Серапіона» у випуску «Київської старовини» за 1884 рік. Окрім описів епізодів з життя Києва початку XIX ст. (паводку на Дніпрі чи запуску першої повітряної кулі на Шулявці), Серапіон у записі від 14 лютого 1810 року фіксує, що архімандриту Дометіану з Чорногорії заборонили відвідати Києво-Печерську лавру. Як бачимо з наступних записів у щоденнику, історія мала щасливий фінал – 30 січня 1813 року чорногорець отримав дозвільні листи й таки потрапив до святині.

Найменш чисельним серед документів про країни Західних Балкан є перелік праць про Албанію. Що, вочевидь, зумовлено нечастотністю контактів українців з албанцями – відкриття посольства України в Албанії відбулося лише в 2020 році. Для організації відповідної літератури використано предметну рубрику «Албанія». Найстарішим документом електронної бібліотеки «Україніка» у рубриці наразі є розвідка М. Данька «Албанська справа і

Балканські відносини», опублікована в «Літературно-науковому віснику» в 1914 році, де описано політичну боротьбу в Албанії на початку Першої світової війни.

Предметна рубрика «Північна Македонія» атрибутує документи, що розкривають тематику, пов'язану з Північною Македонією. Як-от етнографічна розвідка в колективному дослідженні за матеріалами Других Гончарівських читань «Общность терминологии в македонском и украинском бондарстве», публікація в «Записках історично-філологічного відділу ВУАН» «Гласник Скопског научног дружства». Варто зауважити, що книги цієї держави досить ґрунтовно представлені в НБУВ. Так, відповідно до електронного каталогу географію видань з держав Балканського півострова характеризують такі цифри: 533 книг фонду надруковано у Греції, 1229 у Сербії, і 1556 — в Північній Македонії.

Таким чином, можна сказати, що тематична організація документів електронної бібліотеки «Україніка» дає можливість належним чином репрезентувати регіон Західних Балкан в українознавчому контексті. Застосований інструментарій покликаний сприяти підвищенню інтересу читачів та дослідників до цієї тематики.

UDC 004.65(477):908(497)

Ihor Perenesienko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3371-4029>,

PhD in Social Communications,

Research Assistant,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: perenesienko@nbuv.gov.ua

THEMATIC ORGANIZATION OF DOCUMENTS ABOUT THE WESTERN BALKANS REGION IN THE ELECTRONIC LIBRARY «UKRAINICA» VNLU

Aspects of the structure of the subject headings of the electronic library «Ukrainica» of the VNLU and the method of determining the connections between them were analyzed. The organization of documents thematically related to the Western Balkans is demonstrated. The peculiarities of information representation using the system of subject headings are shown on the examples of various states of this region.

Keywords: electronic library, «Ukrainica» VNLU, thematic organization, subject heading, Western Balkans.

УДК 025.5:[316.77:004.738.5]-047.44

Самохіна Жанна Владиславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4694-3840>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: samokhinaj@nbuv.gov.ua

ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА БІБЛІОТЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто інструменти Інтернет-комунікацій для розширення спектра послуг та інтелектуальних сервісів, форм представлення бібліотечно-інформаційних продуктів. Проаналізовано основний комплекс засобів просування бібліотечної інформаційної продукції у мережі Інтернет.

Ключові слова: бібліотечно-інформаційний продукт, профіль науковця, віддалений користувач, електронна доставка документа, мобільні бібліотечні послуги.

Процеси інформаційних інновацій зачепили всі інститути суспільного життя, в тому числі і бібліотеки. За допомогою досягнень Інтернету інновації в будь-якій сфері в найкоротші терміни стають загальним надбанням. Бібліотеки України перебувають у постійному пошуку сучасних, ефективних форм обслуговування користувачів, активно впроваджують нові інформаційні технології, прагнучи відповідати вимогам часу. Головна мета інновацій у бібліотечній сфері – високоефективне, якісне та комфортне обслуговування читачів. Завдяки впровадженню сучасних технологій та інтернет-комунікацій розширюється спектр послуг та моделей інтелектуальних сервісів, форм представлення бібліотечних інформаційних продуктів. У бібліотечній діяльності постійно з'являються нові інструменти Інтернет-комунікацій: соціальні мережі, наукові конференції, інформаційні бібліотечні продукти, довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів, електронна доставка документів, мобільні додатки тощо. Метою дослідження є систематизація інструментів інтернет-комунікацій, яка є необхідною для розуміння доцільності використання основного комплексу засобів просування бібліотечної продукції у мережі Інтернет.

Світові тенденції показують, що користувачам легше сприймати інформацію через соціальні мережі, оскільки такий вид спілкування не втомлює споживачів. Тому використання безкоштовних сервісів є корисною платформою для самореклами будь-якої бібліотечної установи.

Дієвим засобом інтернет-комунікацій є участь бібліотек у заходах, що проводяться професійним співтовариством. Щорічні науково-практичні конференції надають унікальну можливість обміну досвідом. Бібліотеки накопичили значний досвід використання у своїх цілях різних комунікаційних каналів, в тому числі в мережі Інтернет. Основним комплексом засобів у процесі просування інформаційних продуктів і послуг бібліотеки є: робота із засобами масової інформації (прес-конференції, статті, фоторепортажі в пресі, інтерв'ю, оголошення на радіо і телебаченні тощо); розробка фірмової атрибутики; організація в процесі підготовки і проведення різних заходів рекламних кампаній, включаючи роботу із засобами масової інформації; організація науково-практичних конференцій, презентацій, круглих столів; розміщення інформаційних матеріалів в Інтернеті, зокрема у соціальних мережах; проведення екскурсій та днів відкритих дверей, у програмі яких здійснюється знайомство з діяльністю бібліотеки, зі спектром її послуг та інформаційних продуктів.

Бібліотечно-інформаційний продукт є результатом створення або семантичної переробки інформації в документовану форму, що допускає багаторазове використання продукту в процесі задоволення інформаційних потреб. Інформаційна бібліотечна продукція є різноманітною за змістом, формою – це може бути стаття, повнотекстова база даних, програмний інформаційний продукт, рекламні оголошення та ін. Вторинну (бібліографічну) інформацію містять інформаційні продукти у формі каталогів, бібліографічних баз даних, покажчиків, списків літератури, окремих бібліографічних записів.

У 2017 р. запрацював важливий блок інформаційного порталу НБУВ «Наука України: доступ до знань» під назвою «Науковці України», що додає науковцям зручних інструментів пошуку інформації та ефективної презентації авторських наукових здобутків. Наявний реєстр науковців України систематизований за кодами спеціальностей ДАК України. Ресурси інформаційного блоку «Науковці України» формуються автоматично, відповідно до наявного масиву авторефератів, захищених в Україні дисертацій, що надійшли до фонду НБУВ. Інформаційний блок «Науковці України» порталу «Наука України: доступ до знань» надає можливість шукати вчених, які займаються дослідженням подібної тематики, оскільки автоматично з електронних ресурсів формується список співавторів, переглядати публікації науковців і багато іншого. Профіль науковця інтегрований з інформаційним ресурсом «Наукова періодика України», електронною бібліотекою «Україніка», архівним фондом НАНУ.

Останнім часом у вітчизняних бібліотеках широкого розповсюдження набуло довідково-бібліографічне обслуговування віддалених користувачів. Однією з його форм є надання віртуальних довідок. В НБУВ активно працює віртуальна бібліографічна довідка «Запитай бібліотекаря». Довідкова служба діє в онлайн-режимі, за принципами загальнодоступності та безоплатності, оперативності виконання запитів, обов'язковості надання відповідей користувачам, гарантування конфіденційності.

У сфері інформаційно-бібліотечної діяльності окрім появи нових інноваційних ресурсів та послуг простежується тенденція до вдосконалення бібліотечних послуг шляхом використання нових інформаційних технологій, розширення ресурсної бази, інтелектуалізації інформаційної діяльності. Наприклад, міжбібліотечний абонемент трансформувався в електронну доставку документів: з мінімальними витратами часу користувач отримує у своє розпорядження цифрову копію бібліотечного документа.

Важливе місце серед сучасних бібліотечних технологій посідають мобільні бібліотечні послуги доступні користувачам бібліотеки у будь-який час з мобільних пристроїв і мобільного інтернету. На мобільній версії сайту доступна інформація про години роботи бібліотеки, телефони, адреси електронної пошти, різні профілі тощо. Розробка і впровадження мобільних додатків у бібліотечну діяльність дає можливість популяризувати накопичений бібліотечною установою інформаційний масив. З допомогою мобільних додатків можна розширити доступ до друкованих, цифрових бібліотечних фондів, колекцій, унікальних матеріалів тощо. Мобільна версія вебсайту повинна забезпечувати читачеві доступ до інформаційних бібліотечних продуктів – бібліотечних новин,

списків нових надходжень літератури, каталогів, колекцій електронних книг, баз даних, різних видів sms-повідомлень.

Таким чином, побудова комунікаційної політики в мережі Інтернет приваблює своєю простотою та дешевизною. Бібліотекам важливо орієнтуватися на вивчення інформаційних потреб користувачів, постійне вдосконалення своєї діяльності, розширення переліку інформаційних продуктів і послуг, розробку додаткових послуг, що підвищують комфортність обслуговування.

UDC 165.161(045)

Zhanna Samokhina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4694-3840>,

Junior Researcher,

Department of Technologies of Electronic Scientific and Information Service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: samokhinaj@nbuv.gov.ua

INTERNET COMMUNICATIONS AS AN INNOVATIVE COMPONENT OF LIBRARY ACTIVITIES

Internet communication tools for expanding the range of services, intellectual services and forms of presentation of library and information products were considered. The main complex of promotion means of library information products in the Internet is analyzed.

Keywords: library and information product, profile of a scientist, remote user, electronic document delivery, mobile library services.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[025.5:004.738.5]-048.34

Самохіна Наталія Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6985-0973>,

кандидатка технічних наук, старша наукова співробітниця,

завідувачка відділу,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Пелюховська Інна Захарівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5721-7038>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

ОПТИМІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Розглянуто питання оптимізації бібліотечної діяльності на основі розвитку інформаційних технологій, цифрового простору, запровадження сервісно-орієнтованих інформаційних

систем. Викладено підходи і технології створення електронних бібліотек на прикладі інформаційних ресурсів НБУВ.

Ключові слова: інтегрований інформаційний простір, повнотекстовий документ, електронна версія, власний інформаційний продукт, електронна бібліотека.

Сучасний етап інноваційного розвитку суспільства зумовлює процеси трансформації діяльності бібліотеки на основі інформаційних технологій, розвитку цифрового простору, запровадження адаптивних сервісів та свідчить про зростаючу роль знань у процесі оптимізації бібліотечно-інформаційної діяльності. Питання оптимізації бібліотечної діяльності посідають провідне місце в сучасних бібліотекознавчих дослідженнях, зокрема вивчаються технологічні, функціональні, організаційні, кадрові, ринкові напрями її реалізації. Водночас, незважаючи на широту аспектів досліджуваних змін, сутність управління системними трансформаціями та оптимізацією діяльності бібліотек залишається поза межами уваги більшості дослідників. Мета дослідження полягає у аналізі системи оптимізації бібліотечної сфери діяльності, стану впровадження інформаційних технологій у діяльність бібліотек та їхнього використання для вдосконалення обслуговування користувачів, запровадження інтелектуальних сервісів, призначених для ефективного подання знань. Також ціль дослідження полягає у необхідності звернути особливу увагу на розвиток електронних інформаційних ресурсів як пріоритетного напрямку, що обумовлює входження сучасної бібліотеки в інтегрований інформаційний простір.

Оптимізація форм функціонування бібліотек в інформаційному суспільстві відбувається у напрямі створення нових організаційних форм – електронних і цифрових бібліотек, медіатек тощо. Важливими є питання розроблення підходів і технологій створення електронних бібліотек. Так, НБУВ з 2010 р. активно працює над створенням «Наукової електронної бібліотеки» (НЕБ). Основним завданням інформаційного ресурсу НЕБ є формування повнотекстового фонду електронних документів у частині електронних книг. Наповнення зібрання НЕБ здійснюється такими документами:

- електронними аналогами друкованих видань або електронними виданнями, наданими правовласниками: авторами та видавництвами;
- цифровими копіями традиційних бібліотечних документів.

Сьогодні повнотекстовий інформаційний ресурс НЕБ включає 37 тис. бібліотечно-бібліографічних записи на електронні книжкові інформаційні матеріали, перелік яких представлено на вебпорталі НБУВ [<http://www.nbuv.gov.ua>], серед них майже 20 тис. документів представлено у вільному доступі. Також у вільному доступі надано довідково-бібліографічну інформацію НЕБ (бібліографічні описи та анотації документів), а доступ до повних текстів НЕБ НБУВ є диференційованим: вільний доступ є до повних текстів документів, офіційно переданих правовласниками для розміщення на порталі; всі інші повні тексти доступні лише у локальній мережі НБУВ – в читальних залах.

Інформаційний ресурс, що репрезентує науковий доробок колективу НБУВ, Репозитарій НБУВ (eVerLib) – це електронний архів, що систематизує і

зберігає в електронному вигляді копії документів наукового, довідкового, освітнього та методичного призначення. Поточний стан інформаційного ресурсу Репозитарію НБУВ: електронна бібліотека «Публікації співробітників НБУВ» містить понад 4 тис. бібліографічних записів та повних текстів, кожен з яких розкриває науковий доробок співробітників НБУВ.

У 2008–2009 рр. НБУВ розпочала формування електронної бібліотеки «Наукова періодика України» (НПУ). НПУ вміщує електронні версії періодичних фахових наукових видань наукових установ та навчальних закладів і є унікальним інформаційним продуктом НБУВ, що не має аналогів в Україні. На базу даних «Наукова періодика України» від Державної служби інтелектуальної власності України було отримано Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 68020 від 28.09.2016 р. Поточний стан інформаційного ресурсу НПУ – майже 3 тис. електронних аналогів наукових фахових видань (серед них 95 наукових журналів, що існують тільки в електронній формі, 365 назв наукових журналів НАН України). Здійснюється постатейний розпис номерів електронних версій періодичних наукових видань. Електронна бібліотека НПУ включає 1 млн 300 тис. повних текстів наукових статей, внесених до змісту відповідних номерів журналів.

Останнім часом бібліотеки дедалі частіше вдаються до вирішення технологічних завдань інформаційного забезпечення у віддаленому режимі, оскільки посилюються вимоги до бібліотеки і з боку користувачів. Сьогоднішній читач прагне мати доступ до ресурсів не лише стаціонарно, а й у віддаленому режимі, можливості для віддаленого замовлення літератури, електронного доставляння документів тощо. Тому так динамічно зростає застосування веборієнтованих інтерфейсів для інтернет-користувачів. Більшість наукових та національних бібліотек країни надають користувачам такі вебпослуги: електронне доставляння документів, віртуальна довідка, фахове дистанційне консультування, електронна читальна зала, онлайн-замовлення тощо.

Таким чином, оптимізація бібліотечної сфери потребує наукової організації процесів обслуговування користувачів. Результатом оптимізації та системних трансформацій у бібліотечній діяльності є корпоративні системи, електронні бібліотеки, медіатеки, формування системи віддаленого обслуговування читача тощо. Все це забезпечує розміщення у віртуальному просторі власних бібліотечних інформаційних ресурсів, орієнтується на обслуговування користувача незалежно від місця його перебування та часу.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[025.5:004.738.5]-048.34

Nataliia Samokhina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6985-0973>,

Candidate of Technical Sciences, Senior Research Associate,

Head of Department,

Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: samokhina@nbuv.gov.ua

Inna Pelukhovska,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5721-7038>,
Junior Researcher,
Department of Scientific Organization of Electronic Information Resources,
Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: pelukhovska@nbuv.gov.ua

OPTIMIZATION OF LIBRARY AND INFORMATION ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

The issue of optimization of library activities based on the development of information technologies, digital space, introduction of service-oriented information systems was considered. Approaches and technologies for creating electronic libraries are outlined using the example of the information resources of VNLU.

Keywords: integrated information space, full-text document, electronic version, own information product, electronic library.

УДК 002.2:51

Симоненко Тетяна Василівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4188-8280>,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
завідувачка відділу,
відділ бібліометрії і наукометрії,
Інститут інформаційних технологій,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: simonenkotv@nbuv.gov.ua

ВПЛИВ НАУКОМЕТРИЧНИХ ПРАКТИК НА РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ

Розглянуто питання інноваційних форм діяльності наукових бібліотек. Аналізується застосування в практиці організації наукової діяльності бібліометричних показників. Акцентовано увагу на досвіді роботи НБУВ з впровадження наукометричних практик.
Ключові слова: наукометрія, бібліометричні показники, консолідація, аналітико-синтетична обробка, ресурси відкритого доступу.

Розвиток мережевих технологій і соціальних комунікацій став викликом для наукових бібліотек і змушує їх шукати нові способи взаємодії з дослідницькими спільнотами. Сьогодні в науковому процесі домінують електронні моделі організації знань, експерименти та обчислення з розширеним управлінням науковими даними, побудова комп'ютерних статистичних моделей та прогнозів. Публікації в журналах відкритого доступу, відкриті платформи для самоархівування результатів наукових досліджень роблять наукову інформацію доступною в режимі реального часу негайно і водночас збільшують показники видимості. Бібліотеки активно залучаються в усі фази наукового виробництва, починаючи від надання інформації до її контролю і оцінки, здійснюючи дослідження статистики продуктивності та впливу наукових праць, вивчення цитування та використання у процесі прийняття рішень. Таким чином,

бібліотеки стають частиною процесу політики управління науковими дослідженнями, а саме: освоюють новий напрям діяльності – наукометричний.

Наукометрія – потужний інформаційний інструмент для підтримки розвитку науки. І як «будь-який інструмент – від ядерної енергії до молотка – повинна бути правильно використана». До сьогодні ведуться дискусії щодо розробки теоретичних питань наукометрії, її методології, підстав застосовування кількісних методів наукометрії – бібліометричних показників.

Так, в практиці організації наукової діяльності бібліометричні показники виявилися не стільки методами, скільки технічними прийомами для маніпуляцій як самих вчених, так і адміністраторів від науки. Однак, бібліометричний показник набуває сенсу тільки в контексті тієї чи іншої гіпотези про способи буття наукового знання. Завдання бібліотек в цьому контексті – взяти на себе відповідальність за відбір і ґрунтовний аналіз потоків знань навколо вченого, а суспільству надати цілісну картину про потенціал науки в Україні.

Функціонал багатьох популярних серед дослідників пошукових систем та баз даних наукової літератури містить інструмент для відстеження наукових цитувань – бібліометричний профіль автора. Профіль також дозволяє забезпечити оперативне інформування про нові публікації – достатньо тільки бути підписаним на авторів, дослідження яких вивчаються. Консолідація таких профілів дає можливість використати синергетичний підхід для отримання достовірної інформації про діяльність учених і наукових колективів, що передбачає безпосередню участь самих авторів публікацій у формуванні бібліометричної бази моніторингу дослідницької діяльності.

Значну роль у цьому процесі відіграють фахівці нової генерації – бібліотекарі-аналітики. Вони повинні взяти на себе їх аналітико-синтетичну обробку, забезпечивши створення єдиної системи консолідованої інформації з різних бібліометричних платформ, проведення в бібліометричних ресурсах наукометричних досліджень для виявлення прихованих закономірностей і отримання нових знань, моніторинг та відслідковування тенденцій наукових досліджень та підготовку профільних аналітичних матеріалів.

Реалізація Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського загальнодержавного бібліометричного проекту «Бібліометрика української науки», що надає суспільству цілісну картину стану наукової та науково-педагогічної сфери держави, є прикладом освоєння бібліотекою наукометричного напрямку діяльності. Статистика відвідувань ресурсу і зворотного зв'язку свідчать про актуальність і затребуваність даної практики. Розвиток аналітичного інструментарію системи на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з можливостями сучасних ІТ-систем сприятиме перетворенню «бібліотечного» джерела інформаційної підтримки прийняття рішень в одне з провідних у системі інформування управлінських ланок. А відтак це призведе до зміцнення ролі бібліотеки в сучасному цифровому просторі.

UDC 002.2:51

Tetiana Symonenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4188-8280>,

PhD, Head of Department,

Department of Bibliometrics and Scientometrics,

Institute of Information Technologies,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: simonenkotv@nbuv.gov.ua

THE IMPACT OF SCIENTOMETRIC PRACTICES ON THE ROLE OF A LIBRARY

The issues of innovative forms of activity of scientific libraries are considered. The application of bibliometric characteristics in the practice of organization of scientific activity is analyzed. The attention is focused on the experience of Vernadsky National Library of Ukraine on the implementation of scientometric practices.

Keywords: scientometrics, bibliometric characteristics, consolidation, analytico-synthetic processing.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:[025.343:004.087]:050-047.76

Шекера Петро Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9886-0495>,

науковий співробітник,

відділ комплексного опрацювання документів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shekerapt@nbuv.gov.ua

ЗНАЧИМІСТЬ КОЛЕКЦІЙНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ЗІБРАНЬ А. Ю. КРИМСЬКОГО В НБУВ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Розглянуто загальні поняття про періодичні та продовжувані видання у колекційному зібранні академіка А. Ю. Кримського. Проаналізовано процес внесення найменувань і примірників до електронного каталогу.

Ключові слова: періодика колекції А. Ю. Кримського, ретроспекція, електронний каталог журналів НБУВ, сходознавство, філологія.

Серед видатних людей нашої держави, які залишили світові у своїх працях розум, дослідження, науковий талант, одне з перших місць належить філологу, філософу, сходознавцю, почесному академіку Агатангелу Юхимовичу Кримському.

На полицях книгосховища Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається колекція книг і періодичних видань академіка Агатангела Кримського. В 1919 р. А. Кримський передав до Всенародної бібліотеки України (тогочасна назва НБУВ) перші книжкові видання зі свого зібрання. Поступово його особиста колекція вже вміщувала сотні книг і періодичних видань. На початку 1930-х років Агатангел Юхимович очолював Кабінет арабо-іранської філології Інституту сходознавства, в бібліотеці якого зберігались зібрані науковцем видання. Дана колекція за умови збереження цілісності та нерозпорошеності задля майбутніх дослідників-сходознавців була передана до Бібліотеки Всеукраїнської Академії наук (таку назву НБУВ мала на той час). Колекція містила близько 2 тис. томів різнобічної літератури.

Для Державної публічної бібліотеки (тогочасна назва НБУВ) 1951 рік ознаменувався придбанням найбільшої частини книжкової колекції Агатангела Кримського (10 151 книжок і 2 659 журналів). Через 10 років родичі вченого

передали Бібліотеці майже півтисячі книжок, які зайняли почесне місце серед колекційного зібрання академіка.

Приблизна кількість книжкової колекції А. Ю. Кримського близько 15 000 видань. Це переважно література XVII–XX ст. Всебічно розвинута людина, Агатангел Кримський колекціонував до своєї бібліотеки енциклопедії і словники (переважно різних мов Середнього і Близького Сходу), бібліографічні покажчики і різноманітні довідники, а також повноцінні підшивки з усіма номерами російських та іноземних сходознавчих журналів. Навіть судячи з назв журналів і продовжуваних видань вимальовується картина колекційного зібрання періодики з етнографії, історичної географії, антропології та археології, історії літератури і мистецтва тощо. Цей масив зібрання поданий на паперовому носії мовою оригіналу або в перекладі. Всі статті А. Кримського українською та російською мовами вміщені в різних номерах періодики.

Чималу частку колекції А. Кримського займає періодика. Протягом багатьох десятиліть колекція була «розпорошена» і лише за останні десятиліття почалося її узагальнення. Після відзначення 155-річчя видатного вченого виникла потреба у терміновому бібліографічному описі всієї колекції без винятку в базу даних НБУВ.

Дослідження діяльності видатного вченого Агатангела Юхимовича Кримського розпочалося лише після 2 травня 1957 року, коли він був посмертно реабілітований. До цього часу це ім'я було викреслене з історії і замовчувалося, оскільки ще в 1941 році вченого було звинувачено в причетності до так званої Спілки Визволення України і відповідно в українському націоналізмі. Реабілітація дозволила розпочати збір матеріалів про життя і діяльність А. Кримського зацікавленим українським установам. Окрім НБУВ даною роботою займався і Волинський краєзнавчий музей.

Розпочата ретроспекція періодики колекції А. Ю. Кримського створює загальне поняття для користувача про цінності, які видатний творець залишив у спадок із своєї бібліотеки. Поєднання сатиричних і наукових, громадських і соціальних журналів створює різнобічне поняття про колосальну роботу, якою Агатангел Кримський займався за весь період свого життя. За час зберігання колекції читач мав змогу використовувати в своїх цілях всі першоджерела, які є в колекції, але відомості про назви та номери або томи можливо було переглянути лише в традиційному картковому каталозі. На часі виявилася проблема для сучасного користувача отримання інформації про періодику цієї величезної колекції в НБУВ через онлайн-доступ. Сотні журналів і продовжуваних видань вже занесені до електронного каталогу і таким чином підносять авторитет Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського у всьому світі. В роботі з бібліографічним описом періодичних видань виникали проблеми, адже про більшість журналів не було інформації ні на джерелі, ні в Інтернеті. Створивши бібліографічний запис на те чи інше видання, співробітники НБУВ одразу складають анотацію, і вся інформація про журнал автоматично викладається в ЕК на сайті НБУВ.

Професійна робота з рекаталогізацією карткового каталогу колекції А. Кримського і створенням бібліографічних записів в ЕК дає свої результати,

адже користувач або науковець наразі має можливість відшукати в фондах Бібліотеки літературу, яка має історичне значення і є скарбом нашої держави.

В подальшій роботі після завершення каталогізування періодичних і продовжуваних видань колекції А. Ю. Кримського в електронному вигляді заплановано створення бібліографічного покажчика для покращення користування таким науковим надбанням геніального вченого України ХХ століття.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:[025.343:004.087]:050-047.76

Petro Shekera,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9886-0495>,

Research Fellow,

Department of Complex Processing of Documents,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shekerapt@nbuv.gov.ua

THE SIGNIFICANCE OF A. YU. KRYMSKYI'S PERIODICAL COLLECTION IN VNLU

General concepts of periodical and continuing editions in the collection of academician A. Yu. Krymskyi are considered. The process of adding names and copies to the electronic catalog are analyzed.

Keywords: periodical collection of A. Yu. Krymskyi, retrospection, electronic catalog of NBUV journals, orientalism, philology.

УДК 025.5+025.2]:[01:004.738.5

Ясінська Олександра Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0809-2483>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yasinska@nbuv.gov.ua

Сосідко Ірина В'ячеславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0067-7930>,

молодша наукова співробітниця,

відділ технологій електронного науково-інформаційного обслуговування,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sosidko@nbuv.gov.ua

ВЕБЛІОГРАФІЯ В ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ СЕРВІСІВ ДЛЯ ОНЛАЙН КОРИСТУВАЧІВ

Розглядаються веб-каталоги та вебліографія, як один зі способів подолання бар'єрів в процесі перетворення даних на знання, та проблеми пошуку і перевантаження інформації через трансформаційні процеси в сучасному суспільстві.

Ключові слова: вебліографія, пошук інформації, бібліотечні сервіси, веб-каталоги, пошукові системи.

Історично склалося, що інформаційні центри та бібліотеки представляють собою сховища інформаційних даних, метою яких є постачання інтелектуальних продуктів спільноті користувачів з метою розвитку людських знань і культурної спадщини. Бібліотеки здійснюють пошук та зберігання джерел інформації, полегшуючи та пришвидшуючи доступ і отримання наукових знань для дослідників. Однак, це не означає, що інформаційні потреби користувачів є завжди задоволені. Пошукові системи можуть надати величезну кількість інформації у процесі виконання запиту користувача, але цей масив потребує значних витрат часу для перевірки на якість та достовірність наведених даних.

Протягом останніх років пошук інформації став однією з найважливіших областей дослідження в галузі інформаційних сервісів для онлайн користувачів. З моменту розповсюдження і входження всесвітньої павутини як буденної складової роботи бібліотечних сервісів, перед бібліотекарями та інформаційними працівниками було поставлене завдання віднайти інструменти для структурування та фільтрації цифрової інформації, ними були виокремлені шляхи і засоби для вирішення проблеми пошуку цифрової інформації, включаючи пошукові системи та веб-каталоги.

Більшістю науковців веббібліографія розглядається як особливий вид бібліографічної діяльності, що спрямований на пошук та відбір ресурсів з інтернет-мережі, необхідних для довідково-бібліографічного обслуговування користувачів.

Першим теоретичним текстом по цій темі була робота С. Р. Харріса у 1997 році, у якій він стверджував, що бібліотекарі повинні брати активну участь у наданні доступу до інформації в інтернеті, обговорював ті аспекти бібліографії, які мають відношення до інформаційних онлайн-ресурсів, і пропонував веббібліографію як важливий виклик для бібліотекарів. А сам термін почав використовуватися ще у 1990 році бібліотекарами зі США. В Україні термін «веббібліографія» почали використовувати у 2000-х роках. Сьогодні значна частина сайтів містить рубрики корисних посилань відповідно до своєї тематики.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського не залишилася осторонь світових тенденцій. Катерина Вілентіївна Лобузінна у своїй монографії «Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності» наголошувала на тому, що представлення інформації з інтернету в електронних каталогах може відбуватися двома способами:

- мультиформатними колекціями,
- каталогами, лише з інтернет-ресурсами

Перший спосіб корисний для створення вузькоспеціалізованих колекцій, а другий – для політематичних інтернет-навігаторів. Спеціально для роботи з інтернет-ресурсами була розроблена та впроваджена база даних «Тематичний інтернет-навігатор». Завданням ресурсу є оперативна веб-навігація користувачів НБУВ у масиві електронних зовнішніх мережеских ресурсів шляхом представлення на сайті бібліотеки тематично згрупованої інформації у вигляді анотацій та гіперпосилань на найбільш актуальні й інформативні ресурси мережі Інтернет. Користувач має можливість здійснювати пошук за різними критеріями: тип ресурсу, назва, розділ знань, ключові слова, предметна рубрика. Такі поля, як країна, мова, назва, автор, організація (установа), URL-адреса, тематичний

рубрикатор, предметна рубрика, анотація, паралельна назва, переклад назви, дозволяють точно і повно описати інформаційний веб-ресурс. Опис може бути доповнений скріншотом та анотацією. До наповнення ресурсами було залучено співробітників різних структурних підрозділів, кожен із яких працював над пошуком, аналізом та описом інтернет-ресурсів відповідно до свого профілю: юридичного, музичного, картографічного, образотворчого, бібліотечознавчого, книгознавчого тощо. Особливої уваги заслуговує розділ «Джерела наукової інформації», який зібрав посилання на наукові інтернет-ресурси з різних галузей знань. Основу цих ресурсів склали електронні бібліотеки, енциклопедії, журнали тощо спрямовані на збір та аналіз даних для наукової діяльності.

Окрім спеціалізованої бази даних «Тематичний інтернет-навігатор», вебліографія на порталі НБУВ представлена в електронній бібліотеці «Україніка», де інтернет-ресурси виокремлені як окремий тип ресурсів, які дозволяють користувачам отримати перелік сайтів, присвячений різним галузям знань про Україну.

У сучасному світі бібліотека стає активним учасником в інформаційних процесах. Опрацювання, представлення та надання доступу до нових знань потребує впровадження нових послуг та нових технологій. Це складний процес, який потребує організації спільної роботи та налагодження ефективного обміну знаннями в колективі. Але саме такі зміни дозволять бібліотеці стати посередником між користувачем та інформаційним потоком, а отже стане гарантом її успішної діяльності. В умовах повномасштабної війни важливість вебліографії, як фахової діяльності з упорядкування систематизованої та перевіреної інформації стає важливим чинником інформаційного спротиву.

UDC 025.5+025.2]:[01:004.738.5

Olexandra Yasinska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0809-2483>,

Junior Research Fellow,

Department of technologies of electronic scientific and information service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yasinska@nbuv.gov.ua

Iryna Sosidko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0067-7930>,

Junior Research Fellow,

Department of technologies of electronic scientific and information service,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sosidko@nbuv.gov.ua

WEBLIOGRAPHY IN THE ORGANIZATION OF INFORMATION SERVICES FOR ONLINE USERS

Web catalogs and webliography are considered as one of the ways to overcome barriers in the process of transforming information into knowledge and problems of search and information overload due to transformational processes in modern society.

Keywords: webliography, information search, library services, web catalogs, search systems.

РОЗДІЛ 3

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСНОВИ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 025.5:002.1–028.17]-048.53:004.738.5

Аксьонова Наталія Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5041-9086>,

наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: aksyonova_n7@ukr.net

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ПОДОЛАННІ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ЗАСТОСУВАННЯ БІБЛІОТЕРАПІЇ)

Висвітлюється застосування бібліотерапії в діяльності бібліотек для нейтралізації впливу психотравмуючих наслідків війни та надання психологічної допомоги постраждалим. Аналізується досвід зарубіжних країн. Робиться висновок щодо важливості застосування усіх методів, форм бібліотерапевтичних практик психологічної підтримки населення в умовах воєнного стану, а також необхідності їх удосконалення та подальшого використання як напряму національної гуманітарної безпеки.

Ключові слова: бібліотека, бібліотерапія, бібліотерапевтичні заходи, книга, психологічна допомога, стрес.

Повномасштабна війна РФ проти України змінила життя українських громадян, нанесла фізичні та психологічні травми, вселила тривогу, страх за своє майбутнє, дітей, країну, змусила стати вимушеними переселенцями. За оцінками ЮНІСЕФ, половина з 7,5 млн українських дітей переїхали в більш небезпечні регіони, а 2 млн виїхали за кордон.

Як свідчать дані (Gradus Research) опитування батьків, які мають дітей до 18 років, у 75% з них є прояви травматизації психіки (порушення сну, зменшення бажання спілкуватися, кошмари, погіршення пам'яті і т. п.). Ще у 2015 році фахівці ГО «Патріот» стверджували, що психологічної реабілітації та соціальної адаптації через війну в Україні потребуватимуть майже 6 млн осіб, на сьогодні ця цифра в декілька разів більша.

Окрім медичної, психологічної допомоги, для подолання стресів необхідні «ліки для душі», а саме бібліотерапія. Лікувальна сила книги відома ще з давнини, на початку ХХ ст. читання почали активно використовувати у шпитальних бібліотеках для ветеранів Першої світової війни.

Бібліотерапія – це комплексна наукова дисципліна, яка поєднала різні галузі знань: бібліотекознавство, педагогіку, літературознавство, психіатрію,

психологію, медицину і направлена на психокорекцію особистості за допомоги спеціально підібраної літератури для читання або прослуховування.

Застосування бібліотерапії в роботі бібліотек є важливим і актуальним, оскільки аналіз, систематизація, підбор літератури для відповідної категорії читачів, проведення бібліотерапевтичних заходів заради психологічної допомоги, особливо спричинені війною, потребує професійної підготовки. Отже повинні працювати професійні фахівці – бібліотерапевти з дотриманням основних принципів бібліотерапії: допоможи, розвивай, але не зашкодь.

В багатьох країнах Європи, США, Азії існує професійна підготовка бібліотерапевтів, створені асоціації, втілюються бібліотерапевтичні проекти, наприклад, The International Federation for Biblio-Poetry Therapy, яка з 1980 року готує сертифікованих фахівців з бібліотерапії для роботи в бібліотеках, навчальних закладах; The Association of Bibliotherapy and Applied Literature; Polskie Towarzystwo Biblioterapeutyczne, працює з 1997 року тощо. В 2016 році IFLA започаткувала бібліотерапевтичний проект «Central Europe 2020», у Великобританії з 2013 року діє державна бібліотерапевтична програма за якою лікарі офіційно можуть призначати пацієнтові книгу зі спеціально створеного списку рекомендованої літератури для лікування конкретної психологічної проблеми.

Що стосується застосовування бібліотерапії в українському просторі, то активніше ці практики використовують дитячі, шкільні бібліотеки у співпраці з психологами, педагогами. Оскільки дитяча бібліотерапія різноманітними напрямками (казкотерапія, екотерапія, арт-терапія, ігротерапія) дає можливість зацікавити, привчити дітей до читання книг, яке впливає на розвиток, освіту, покращення пам'яті, а при необхідності також заспокоїти, вирішити дитячі психологічні проблеми.

Слід зазначити, що практично з перших днів російської війни проти України, для подолання страхів, стресів де було можливо, українські бібліотечні установи, асоціації, фонди, видавництва в різний спосіб, оперативно допомагали вимушеним переселенцям, постраждалим від воєнних дій усіма необхідними речами для підтримки життєвих потреб, організували проведення психологічних консультацій, тренінгів, програм навчання технік зцілення душевних травм, забезпечили доступ до інформаційних, науково-популярних, різножанрових джерел художньої літератури, як в паперовому так і в електронному вигляді, застосовуючи усі доступні методи бібліотерапії.

Декілька прикладів, які відображають бібліотерапевтичну діяльність у наданні інформаційної допомоги, подолання стресових ситуацій та нейтралізації впливу психотравмуючих наслідків війни: Чернівецька ОНУБ імені М. Івасюка: *«Книголікування як метод боротьби під час війни»*; Рівненська ОУНБ: бібліотерапевтичний захід *«В гостях у казки»*; Хмельницька ОУНБ: *«Бібліотека українського воїна»* – передача книг військовослужбовцям для підняття морально-патріотичного духу; СІАЗ НБУВ бюлетень *«Інформаційні можливості подолання стресових явищ»*.

Підсумовуючи аналіз втілення бібліотерапії в український простір, міжнародний досвід, слід підкреслити актуальність даної наукової проблематики, важливість, необхідність застосування усіх методів, форм бібліотерапевтичних

практик, психологічної допомоги, а також, вдосконалення та подальшого втілення на рівні державотворення, гуманітарної національної безпеки.

UDC 025.5:002.1–028.17]-048.53:004.738.5

Natalia Aksjonova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5041-9086>,

Research Associate,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: aksyonova_n7@ukr.net

THE ROLE OF LIBRARIES IN OVERCOMING STRESSFUL SITUATIONS (ON THE EXAMPLE OF BIBLIOTHERAPY)

The application of bibliotherapy, as a field of activity of libraries, to provide psychological assistance to the victims and neutralize the impact of psycho-traumatic consequences of war is highlighted. The experience of foreign countries is analyzed. A conclusion is made regarding the importance and necessity of using all methods, forms of bibliotherapy practices of psychological support of the population in conditions of martial law, as well as regarding their improvement and further use as a direction of national humanitarian security.

Keywords: library, bibliotherapy, bibliotherapy activities, book, psychological help, stress.

УДК 025.5(477):[004.77:316.77]:28-78

Аулін Олександр Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: islamicstudies@i.ua

Ауліна Олена Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7988-4974>,

кандидатка політичних наук, молодша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: elena_aulina@ukr.net

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ НБУВ У СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Дослідження присвячено з'ясуванню особливостей використання електронних ресурсів НБУВ у сучасних соціальних інформаційних комунікаціях. Здійснено структурно-функціональний аналіз електронних ресурсів бібліотеки та розглянута специфіка їх використання під час війни.

Ключові слова: бібліотечні установи, соціальні інформаційні комунікації, електронні ресурси, національний розвиток, інформаційний вплив.

Згідно з підходом Горового В. М. та Дубровіної Л. А. під соціальними інформаційними комунікаціями ми розуміємо комунікації, призначені для забезпечення суспільно значущою інформацією всіх елементів соціальної структури суспільства, налагодження загальносуспільних інформаційних обмінів в інтересах існування й розвитку суспільства. Тобто соціальні інформаційні комунікації можна розглядати як важливу складову інформаційної основи сучасного національного розвитку. У свою чергу електронні ресурси вітчизняних бібліотечних установ є важливим елементом соціальних інформаційних комунікацій, що можна побачити на прикладі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ).

Станом на 28.07.2022 р. загальна структура електронних ресурсів НБУВ має такий вигляд: «Наукова електронна бібліотека», «Наукова періодика України», «Автореферати дисертацій», «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», «Електронна колекція газет», «Електронна колекція карт», «Інформаційно-аналітичні матеріали», «Спеціалізовані е-бібліотеки», «Електронні виставки». Всі перераховані вище електронні ресурси є складовою соціальних комунікацій. Йдеться про задоволення інформаційних запитів користувачів національними електронними інформаційними ресурсами та електронними ресурсами глобального інформаційного простору, забезпечення якісного доступу до електронних інформаційних ресурсів всім категоріям населення, а також – сприяння можливості інфотворення. Беззаперечно, це стосується самовираження в інформаційній сфері діяльності всіх громадян в процесі становлення демократичного суспільства.

Проте в умовах російсько-української війни значно підвищується роль бібліотек у сприянні інфортворенню в загальнонаціональних інтересах. У структурі НБУВ значний обсяг роботи на цьому напрямі виконується Центром досліджень соціальних комунікацій, до складу якого входять Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ), Національна юридична бібліотека України і Фонд Президентів України.

СІАЗ випускає інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», інформаційно-аналітичний бюлетень інтернет-ресурсів «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» та інформаційно-аналітичний бюлетень «Шляхи розвитку української науки». Видання «Україна: події, факти, коментарі» містить матеріали з висвітлення та аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах, проблем ефективності державотворчого процесу в Україні. «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» поширюють матеріали з питань розвитку соціальних мереж, їх взаємодії з бізнесом, проблем захисту даних, впливу мережевого спілкування на особистість, а також проблем суспільної безпеки. В бюлетені «Шляхи розвитку української науки» висвітлюються проблеми підвищення ефективності наукової діяльності, реформування української науки, подається інформація про здобутки вітчизняних науковців та досвід розвитку наукових досліджень за рубежем.

Національною юридичною бібліотекою видаються інформаційно-аналітичні бюлетені «Громадська думка про правотворення» та «Конституційний процес». Одним із наслідків російської агресії в Україні стала проблема біженців. Національна юридична бібліотека оперативно відреагувала на це. У співпраці з Інститутом інформаційних технологій був створений окремий електронний інформаційно-аналітичний ресурс «Біженці та вимушено переміщені особи | Refugees and internally displaced persons», який містить структуровану базу даних, що віддзеркалює національні та міжнародні напрацювання у сфері захисту прав вимушених переселенців, їх інтеграції у нові приймаючі громади, використання соціального потенціалу внутрішньо переміщених осіб, широке залучення ВПО до розвитку територіальних громад.

Фонд Президентів України представлений в інформаційному просторі реферативним оглядом «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», оглядом матеріалів зарубіжних ЗМІ «Україна у відгуках зарубіжної преси», щотижневими оглядами матеріалів ЗМІ «Стратегічні ініціативи Президента України» та «Інформаційні технології в державному управлінні». В огляді зарубіжних інтернет-ресурсів «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ» аналізуються проблеми функціонування інституту президентства на сучасному етапі як владної інституції, запровадженої в ряді країн Америки, Європи, Азії, Африки та пострадянського простору. «Україна у відгуках зарубіжної преси» презентує оперативну інформацію про Україну, опубліковану на сторінках зарубіжних ЗМІ (80 Інтернет-версій періодичних видань іноземною мовою, з них 67 – електронні версії щоденних газет з усього світу). У «Стратегічних ініціативах Президента України» досліджуються теми впровадження єдиної державної політики реформ та їх реалізації, відновлення інфраструктури звільнених територій, а також відображення у соціальних медіа найбільш актуальних та резонансних подій суспільно-політичного значення. «Інформаційні технології в державному управлінні» містять в собі матеріали з питань модернізації державного управління на базі новітніх інформаційно-комунікативних технологій, розвитку систем електронного урядування та перспектив його впровадження в управлінські процеси України.

Підрозділи Центру досліджень соціальних комунікацій активно використовують можливості інших електронних ресурсів НБУВ, на їх основі оперативно готують якісні матеріали для подальшого оперативного реагування на інформаційні виклики або формування інформаційної основи сучасного національного розвитку. Завдяки цьому створюються додаткові умови для покращення зв'язків вищих органів влади України з суспільством. Саме це має велику цінність під час російського вторгнення, яке супроводжується потужними деструктивними інформаційними впливами з РФ, спрямованими насамперед на те, щоб роз'єднати народ і владу України і в такий спосіб знищити потужний потенціал супротиву російській агресії з боку українського соціуму.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7304-7182>,
Candidate of Philosophical Sciences, Senior Researcher,
Department of the Information Resources Service,
National Law Library,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: sozionik@gmail.com

Olena Aulina,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7988-4974>,
Candidate of Political Sciences, Junior Researcher,
Department of Operational Information,
Information and Analytical Support Service,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: elena_aulina@ukr.net

ELECTRONIC RESOURCES OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE IN MODERN SOCIAL INFORMATION COMMUNICATIONS

The issue is dedicated to clarifying the peculiarities of the use of electronic resources of the NBUV in modern social information communications. A structural and functional analysis of the library's electronic resources was carried out and the specifics of their use during the war were considered.

Keywords: library institutions, social information communications, electronic resources, national development, information influence.

УДК 024:324.15(477)

Беззуб Ірина Олександрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3561-5991>,
молодша наукова співробітниця,
аналітично-прогностичний відділ,
Національна юридична бібліотека,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: irabezub@ukr.net

РОЛЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Проаналізовано основні напрями діяльності бібліотек із формування екологічної культури в Україні. Стверджено, що цей напрям роботи сприяє підвищенню ролі бібліотек в системі соціальних комунікацій та допомагає в практичному розв'язанні проблем захисту довкілля.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна компетентність, інформаційний центр, «зелена бібліотека», «насіннева бібліотека», екотуризм.

Формування екологічної компетентності населення є однією з найактуальніших світових проблем, адже від її вирішення залежить збереження і сталий розвиток сучасної цивілізації. В реалізації державної екологічної політики в Україні помітне місце посідають бібліотеки, які, відповідно до Концепції екологічної освіти, є установами, що формують екологічну культуру всіх вікових, соціальних та професійних груп населення в рамках неформальної освіти. Вони забезпечують вільний доступ громадян до екологічної інформації

та є унікальними соціальними інституціями, включеними в систему екологічної освіти та культури.

Діяльність українських бібліотек у формуванні екологічної компетентності має кілька напрямів.

1. Участь у реалізації міжнародної концепції «Зелена бібліотека», в основі якої лежить ідея посилення потенціалу екологічної дієвості та лідерства бібліотек як провайдерів освіти для сталого розвитку. Такі бібліотеки у своїх проектах зосереджуються на послугах, заходах, літературі й інтернет-ресурсах, пов'язаних з екологією. Рух «Зелена бібліотека» координується Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), у складі якої є група навколишнього середовища, сталого розвитку та бібліотек (ENSULIB). «Зелені бібліотеки» визначаються за такими критеріями: їхні будівлі максимально відповідають критеріям зеленого будівництва; вони впроваджують елементи екологічного управління на основі світових стандартів; демонструють власним прикладом практики сталого споживання; проводять просвітницьку роботу та надають інформаційні екологічні матеріали, залучають громадськість до вивчення та вирішення екологічних питань. IFLA та ENSULIB разом із національними ініціативами бібліотечного руху забезпечують ресурси для бібліотечної спільноти шляхом розробки навчальних програм, адвокації, комунікації, сталого дизайну бібліотечних будівель та простору, збирають корисну інформацію про соціальні групи та проекти з питань зелених бібліотек, підтримують професійний розвиток та підвищення рівня обізнаності серед працівників бібліотек щодо екологічних проблем, сприяють проведенню досліджень бібліотеками з питань навколишнього середовища тощо.

Низка українських бібліотек приєдналися до світового еко-руху «Зелена бібліотека» і вже має кейси успішних екологічних проектів. Серед таких помітне місце посідають університетські бібліотеки, які комплексно працюють у програмі «Зелений університет»: бібліотека Сумського державного університету (проект «Зелена бібліотека»), НТБ ім. Г. І. Денисенка НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського» (проект бібліотека Eco-friendly), НБ НУБіП України, НБ ХНУГХ ім. О. М. Бекетова, бібліотека ім. Л. Каніщенка ЗУНУ та ін. Їхні проекти спрямовані на популяризацію свідомого споживання, зменшення відходів та поширення екозвичок на власному прикладі, дотримання концепції «Zero Waste» та правил «5 R»: refuse, reduce, reuse, recycle, rot, тобто користування предметами побуту багаторазового вжитку, використання електронного документообігу, перетворення непотрібних речей в оригінальний декор, сортування відходів, передача їх на перероблення, розроблення відкритих освітніх ресурсів для популяризації екологічного способу життя, проведення інтерактивних заходів, виставок та онлайн-ігр, публікації екоінформації на бібліотечних каналах у Facebook, Telegram, Instagram та YouTube тощо.

Практичний досвід реалізації проекту «Зелена бібліотека» напрацьований також публічними бібліотеками: Вінницькою ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (еколого-просвітницький проект «Green-майданчик громади – Бібліотека» (2020), Херсонською обласною бібліотекою для юнацтва ім. Б. А. Лавреньова (заходи з популяризації апсайклінгу в умовах карантину 2020–2021 рр.),

Кіровоградською обласною бібліотекою для дітей ім. Т. Шевченка (навчально-ігровий екологічний проєкт «Еко-стиль твого міста») та ін.

Помітною тенденцією останніх років є створення екобібліотек в середовищі сільських, дитячих та шкільних бібліотек (Зимівницька сільська бібліотека-філія Херсонської ЦБС, Бібліотека на Пріорці для дітей (м. Київ), бібліотека Шульгівського ліцею на Дніпропетровщині та ін.).

2. Співпраця в реалізації міжнародного проєкту «Насіннева бібліотека», започаткованого в публічній бібліотеці м. Естеван (Канада) у 2018 р., що є складовою концепції «Зелена бібліотека». Мета «насінневих бібліотек» – збереження біорізноманіття живої природи та вирішення інших екологічних проблем через обмін насінням рідкісних місцевих видів та сортів рослин. Робота втілюється через просвітницьку діяльність, розроблення освітніх програм із збереження локального біорізноманіття та поширення практики нової послуги для громад – насінневих обмінів, згуртування членів громади навколо теми садівництва. В межах такої діяльності бібліотеками створюються спільноти однодумців, проводяться лекції, майстер-класи на екологічні, природоохоронні теми, організуються клуби органічного землеробства, квіткарства та ін. Нині до Всеукраїнського проєкту «Насінневі бібліотеки» долучилися близько 50 бібліотек, які поширюють світовий досвід та запроваджують новий комплексний вид бібліотечних послуг.

3. Підтримка зеленого (екологічного) туризму в Україні. З цією метою бібліотеки розробляють власні ресурси про природні й історико-культурні пам'ятки регіону, забезпечуючи інформаційну підтримку у справі популяризації туристичної привабливості території. Помітною є робота бібліотеки с. Олексіївки Кодимської міської громади Одеської області (проєкт із розвитку агротуризму «Яблуневі сади Олексіївки»); бібліотеки-філії № 2 Миколаївської ЦБС та ін.

4. Створення на базі бібліотек центрів екологічної інформації, інформаційно-тренінгових центрів або університетів екологічних знань в усіх областях України на засадах Конвенції «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» («Орхуська конвенція», 1998) та її ратифікації ВР України (1999): Орхуський центр екологічної інформації в Кіровоградській області на базі ОУНБ ім. Д. І. Чижевського, міські центри в Бібліотеці-філії № 2 ЦБС м. Миколаєва та Херсонській ОУНБ ім. О. Гончара, Університет екологічних знань на базі Одеської національної наукової бібліотеки та ін.

5. Перетворення бібліотек на власне інформаційні та екологічні центри, які формують довідково-бібліографічні апарати з екології, створюють тематичні бази даних, ведуть аналітичну роботу, розробляють методики надання екологічної інформації населенню (ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, НТБ Івано-Франківського НТУНГ, Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, Тернопільська ОУНБ, КЗ КОР «Київська обласна бібліотека для дітей» та ін.).

6. Проведення бібліотеками соціологічних досліджень для визначення рівня екологічної грамотності населення та його поінформованості про

екологічні проблеми країни, регіону, територіальної громади (Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка (2016).

7. Підвищення рівня фахової підготовленості бібліотекарів у справі формування екологічної компетентності населення з використанням різноманітних форм підвищення кваліфікації – вебінарів, семінарів, курсів ПК та ін. (Кіровоградська обласна бібліотека для юнацтва ім. Є. Маланюка, Луганська ОУНБ, Київська обласна бібліотека для дітей та ін.).

8. Вивчення зарубіжного досвіду бібліотек у формуванні екологічної компетентності населення (вивчення природи через проєкт садівництва Nature Explorium, який є частиною публічної бібліотеки Middle Country Public Library (США); проєкт із підвищення енергоефективності установ бібліотеки Університетського коледжу Корк в Ірландії; проєкт із зменшення екологічного сліду в повсякденному житті Бібліотеки Вільного Університету в Берліні; екологічні проєкти з охорони навколишнього середовища Публічної бібліотеки м. Ханчжоу (Китай); проєкт «Просвітницька робота з охорони довкілля» у фінських публічних бібліотеках та ін.

Таким чином, формування екологічної культури населення є стратегічно важливим напрямом діяльності бібліотек в Україні в процесі їхнього перетворення на центри екологічної інформації та суспільних ініціатив для реалізації цілей сталого розвитку.

UDC 024:324.15(477)

Iryna Bezzub,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3561-5991>,

Junior Researcher,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irabezzub@ukr.net

THE ROLE OF MODERN UKRAINIAN LIBRARIES IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL COMPETENCE

The main areas of activity of libraries for the formation of ecological culture in Ukraine are analyzed. It is claimed that this line of work contributes to increasing the role of libraries in the system of social communications and helps in the practical solution of environmental protection problems.

Keywords: ecological culture, ecological competence, information center, «green library», «seed library», ecotourism.

УДК 316.77:004.77(477)

Бондаренко Вікторія Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vikanbuv@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ЗБЕРЕЖЕНІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Досліджено використання інноваційних технологій задля збереження національної культурної спадщини в умовах воєнних дій. Виявлено позитивну динаміку використання мобільних технологій, технологій доповненої та віртуальної реальності, 3-D технологій.

Ключові слова: інноваційні технології, мобільні технології, мобільні сервіси, національна культурна спадщина, інформаційні ресурси, комунікація.

Станом на липень 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики зафіксувало вже 434 епізоди воєнних злочинів росії проти національної культурної спадщини. Внаслідок обстрілів окупантів зазнали руйнацій і пошкоджень 129 об'єктів культурної спадщини, серед них: 22 – пам'ятки національного значення, 100 – місцевого значення та 7 – щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, 105 – об'єкти цінної історичної забудови. Унаслідок вчинених росіянами обстрілів зазнали пошкоджень або зруйновані майже 60 українських бібліотек. У зв'язку із цим актуалізувалося питання розробки нової системи захисту культурної спадщини від воєнних ризиків.

Загалом, культурні втрати розподіляються на два види: фізичні пошкодження будівель, які відносяться до нерухокої культурної спадщини, та втрати рухокої культурної спадщини: музейні цінності, архівні, бібліотечні тощо. Наразі в межах цифрової трансформації культури Міністерство культури та інформаційної політики працює на декількох основних напрямках: реінжиніринг існуючих послуг та сервісів, тобто переведення обліку з паперового на електронний; безпосереднє оцифрування сервісів, предметів культури та культурних цінностей; створення цифрових онлайн проєктів, наприклад, онлайн музеїв, коли відбувається оцифрування всіх наявних експонатів; створення веб-сайтів, де в структурованій формі публікується оцифрований матеріал.

На сьогодні цифрові технології у роботі з культурною спадщиною використовуються найрізноманітнішим чином: від створення 3D-моделей для використання у реставраційних та будівельних роботах, до вдосконалення та інформаційного доповнення, використовуючи елементи доповненої та віртуальної реальності, стародруків, картографічних матеріалів, туристичних путівників й маршрутів та популяризації національного культурного надбання за допомогою мобільних технологій.

Поряд із функцією збереження, цифровізація також дає можливість підвищити і імідж та видимість України на міжнародній арені. Паралельно діджиталізація забезпечує також освітні і наукові потреби, адже відкриті у вільному доступі джерела дають можливість долучитися до наукових розвідок зарубіжним дослідникам. Так, в рамках міжінституційної співпраці Google Україна та МКІП домовилися про створення на платформі «Google Arts &

Culture»¹ розділу, присвяченому українській культурній спадщині. Відвідувачі платформи зможуть побувати на екскурсії, а також дослідити фізичну та контекстну інформацію про твори мистецтва.

Згадана вище потреба збереження нерухомої культурної спадщини та відповідні зусилля українських музейних фахівців можуть бути проілюстровані на прикладі діяльності Музею просто неба в Пирогові, який зібрав на своїй території близько 300 пам'яток XVI – XX ст. Національний музей народної архітектури та побуту України розгортає проєкт із перспективою оцифрування всіх споруд на території музею, а також відтворення їх тривимірних моделей в режимі доповненої реальності, у першу чергу – щодо найдавніших старожитностей, які не піддаються евакуації. Його реалізація потребує як зусиль музейників, так і залучення бізнесу, який спеціалізується на використанні відповідних технологій. При цьому створення тривимірних моделей українських старожитностей вирішуватиме відразу декілька наукових та культурних завдань: сприятиме їхньому збереженню та водночас вирішуватиме завдання реконструкції, оскільки «оцифрування – це повноцінна 3D-модель із розмірами 1:1 й з усіма деталями та елементами».

Також новітні мобільні технології здатні розширити і потенціал музею, зокрема – збільшити аудиторію за рахунок тих, хто з різних причин може відвідати виключно віртуальну екскурсію, зокрема і залучити більше школярів та студентської молоді.

В Україні вже є успішні проєкти із збереження для потреб реконструкції та реставрації об'єктів та предметів культурної спадщини. Зокрема, в рамках проєкту «Save Ukrainian Heritage» на сьогодні відскановано близько ста будівель і проєкт продовжує розвиватись, серед іншого – для точної фіксації стану пам'яток та сприяння у їх відновленні у разі руйнування.

За допомогою AR-технологій можна показати 3D-об'єкти у доповненій реальності та додати графічні чи аудіо ефекти. На основі цього створено «Rocket City AR» – інтерактивний мобільний застосунок, що дозволяє переглядати 3D-моделі архітектурних пам'яток та слухати аудіо екскурсію, використовуючи лише смартфон. В рамках цього проєкту команда має намір зробити оцифрування архітектурних пам'яток України масовим та доступним.

Окремо слід відзначити підтримку партнерів України у цифровізації та збереженні культурної спадщини. Так, міністр культури Польщі Пйотр Глінський ініціював створення Фонду Люблінського трикутника на підтримку цифровізації культурної спадщини України, польський уряд готовий надати грант у 1 млн євро на підтримку цього проєкту. Відчутну допомогу надають латвійські партнери та Смітсонівський інститут у співпраці з Лабораторією культурної спадщини.

Зараз, як ніколи раніше, національна культурна спадщина потребує захисту та збереження, а новітні технології дають можливість у найдрібніших деталях зберегти, а за необхідності відтворити втрачені елементи. Тому сьогодні,

---

¹ Google Arts & Culture – одна з найбільших онлайн-платформ із творами мистецтва та культурними артефактами від партнерських організацій: міністерств культури, музеїв, мистецьких/культурних фондів

як ніколи актуалізується інтеграція цифрових технологій у роботу з культурною спадщиною.

Варто відзначити і важливість у процесі діджиталізації національного культурного надбання, оцифровування рухомої й нерухомої спадщини ролі держави, усвідомлення важливості цього процесу, бажання очільників культурного сегменту й політичної волі.

UDC 316.77:004.77(477)

Viktoriya Bondarenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1617-3665>,

PhD (Social Communications), Senior Research,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vikanbuv@ukr.net

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PRESERVATION OF NATIONAL CULTURAL HERITAGE DURING THE WAR

The use of innovative technologies for the preservation of national cultural heritage in the conditions of military operations has been studied. The positive dynamics of the use of mobile technologies, augmented and virtual reality technologies, and 3-D technologies were revealed.

Keywords: innovative technologies, mobile technologies, mobile services, national cultural heritage, information resources, communication.

УДК 027.54(474):[001.89:655.4/.5]:025.5:004.77

Дубас Тетяна Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1690-8297>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій, завідувачка відділу,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: t.dubas60@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК КРАЇН БАЛТІЇ

Розглянуто сучасний стан науково-видавничої діяльності національних бібліотек Литви, Латвії, Естонії. Проаналізовано особливості виготовлення видавничої продукції у процесі забезпечення інформаційних потреб сучасних користувачів.

Ключові слова: науково-видавнича діяльність, національні бібліотеки, електронні ресурси, інформаційне забезпечення, наукове видання.

Національні бібліотеки країн Балтії здійснюють бібліотечну та науково-видавничу діяльність і забезпечують реалізацію національної інформаційної політики, що входить до їхньої компетенції. Саме національні бібліотеки як великі національні культурні та інформаційні установи активно включаються в процеси трансформації і стають бібліотеками нового покоління.

Важливим напрямом науково-видавничої діяльності національних бібліотек є підготовка й видання праць, що узагальнюють найважливіші результати фундаментальних і прикладних досліджень. Отож підготовка й випуск журналів, збірників наукових праць та іншої бібліотечної продукції це важлива складова видавничої справи національних бібліотек Балтії.

Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса, Національна бібліотека Латвії, Національна бібліотека Естонії здійснюють науково-видавничу діяльність відповідно до Закону про бібліотеки. Так, науково-видавнича діяльність Литовської національної бібліотеки імені Мартінаса Мажвідаса охоплює підготовку та видання литовської державної поточної та національної ретроспективної бібліографії, бібліографічних покажчиків різних галузей науки (URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18307/asr>). Бібліотека бере участь у підготовці проєктів литовських і міжнародних стандартів у галузі бібліотек, документації та інформації, бібліографії та посилань, архівів і документів, інформаційних наук та видавничої справи, готує проєкти нормативно-правових актів, що встановлюють обов'язковість застосування литовських стандартів у бібліотеках, а також контролює застосування цих стандартів. Виконуючи функцію інформаційного забезпечення, бібліотека проводить науково-дослідну та методичну діяльність, здійснює підготовку методичних посібників, пов'язаних з агрегуванням, збереженням, пошуком і просуванням інформації та розвитком. У травні 2022 р. Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса представила інтегрований ресурс «Методологія компіляції аналітичних записів LIBIS», призначений для розробників каталогів і баз даних литовських бібліотек та інших установ пам'яті, які створюють аналітичні записи в LIBIS з будь-якого типу ресурсу (<https://doi.org/10.51740/mp.55>). Також з метою інформування професійної спільноти про міжнародні стандарти інформації та документації, що діють у Литві, їх оновлення та останні видання в березні 2022 р. випущено Довідник з литовських стандартів інформації та документації (<https://doi.org/10.51740/mp.54>).

Національна бібліотека Латвії відповідно до Закону Латвійської Республіки від 16.12.1992 р. «Про Національну бібліотеку Латвії» (URL: <https://likumi.lv/ta/id/62905-par-latvijas-nacionalo-biblioteku>) забезпечує створення, підтримку, видання, публікацію та оприлюднення Національної енциклопедії у формі книжкового видання та в електронному форматі, реалізує ініціативу стандартизації бібліотечних процесів.

Відповідно до Закону про Національну бібліотеку Естонії від 22.02.2011 р. (URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504042019004/consolide>) Національна бібліотека Естонії як парламентська бібліотека зберігає, обробляє, аналізує та готує публікації для Рійгікогу (парламент), Канцелярії Рійгікогу, уряду республіки, міністерств.

В інформаційну епоху діяльність національних бібліотек характеризується поглибленням інтеграції в інформаційне електронне середовище, електронні ресурси стають невід'ємною складовою сучасної інформаційної інфраструктури суспільства, бібліотеки модернізують традиційну бібліотечно-бібліографічну діяльність, розвивають і вдосконалюють науково-видавничу діяльність.

Трансформація цієї діяльності відбувається в умовах інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, що дає можливість випускати видання паралельно в електронному та традиційному (на паперових носіях) форматах.

У 2020 р. Литовська національна бібліотека імені Мартінаса Мажвідаса оновила стратегію видання наукових журналів та поширення їх змісту. Одним з результатів цього оновлення стала поява нового періодичного наукового журналу «Актуально завтра» (URL: <https://journals.lnb.lt/relevant-tomorrow/issue/archive>). Журнал не лише продовжує традицію наукового видання національної бібліотеки, а й також знаменує його оновлення, видається в електронному вигляді.

Так, Латвійська національна бібліотека в лютому 2022 р. підготувала до випуску новий журнал «Огляд новин: технічні та природничі публікації іноземними мовами» (URL: <https://dom.lndb.lv/data/obj/1041810>), що виходитиме один раз на квартал – у лютому, травні, вересні та листопаді у форматі інтерактивного електронного видання.

Досліджуючи досвід науково-видавничої діяльності національних бібліотек країн Балтії, слід наголосити, що дієвим інструментом забезпечення оптимальних результатів такої діяльності є максимальне втілення стратегій їх розвитку. Зокрема, у Стратегії розвитку Національної бібліотеки Латвії на 2019–2023 роки зазначено, що в співпраці з підкомітетом з інформації та документації термінології бібліотека розробляє термінологію для бібліотек і пов'язаних з ними секторів та веде базу даних бібліотеки; перекладає та публікує інструкції і рекомендації Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ, інформаційні матеріали.

Щоб задовольнити потреби сучасного видавця, у 2016 р. Національна бібліотека Естонії запустила Видавничий портал, призначений для всіх естонських видавців, де вони можуть: анонсувати нові публікації, подати заявку на стандартні номери для публікацій, архівувати файли, керувати юридичними правами, пов'язаними з публікацією, а також переглядати статистику використання їхніх публікацій (URL: <https://kirjastaja.digar.ee/en>).

Одними з пріоритетних завдань національних бібліотек як науково-дослідних установ є розвиток інформаційних технологій для загальнодоступності інформаційних активів національної бібліотеки, розвиток технології зберігання інформації. Однією з особливостей науково-видавничої діяльності національних бібліотек є забезпечення надійності й безпеки в довгостроковій перспективі збереження інтернет-видань і продукції файлів, впроваджуючи сучасні цифрові технології та зміцнення позицій виробництва бібліотечної продукції в XXI ст.

Отже, виходячи з вищезазначеного, доходимо висновку, що сьогодні національні бібліотеки країн Балтії відіграють важливу роль у розвитку інформаційного простору, здійснюють підтримку наукових досліджень, успішно розвиваючи науково-видавничу діяльність.

UDC 027.54(474):[001.89:655.4/.5]:025.5:004.77

Tetiana Dubas,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1690-8297>,
Candidate of Social Communications, Head of Department,
Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,
National Law Library,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: t.dubas60@gmail.com

FEATURES OF RESEARCH AND PUBLISHING ACTIVITIES OF THE NATIONAL LIBRARIES OF THE BALTIC COUNTRIES

The current state of research and publishing activities of the national libraries of Lithuania, Latvia, and Estonia is considered. The peculiarities of the production of publishing products in the process of ensuring the information needs of modern users are analyzed.

Keywords: research and publishing activity, national libraries, electronic resources, information support, scientific edition.

УДК 027.54:303.4:025.5:342.5

Желай Оксана Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>,
кандидатка наук із соціальних комунікацій, старша наукова співробітниця,
відділ оперативної інформації,
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: ksenia0101@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД ВЛАДНИХ ІНСТИТУЦІЙ ПРОВІДНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ СВІТУ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ ТА ВІЙНИ

Проаналізовано специфіку організації бібліотечної науково-дослідної та інформаційно-аналітичної діяльності в умовах пандемії та воєнних дій на прикладах роботи співробітників СІАЗ НБУВ і їхніх зарубіжних колег. Висвітлено особливості застосування технологій професійної аналітики та механізмів веб-інструментарію. Визначено важливі чинники адаптивних механізмів реалізації аналітичної роботи бібліотек у кризові періоди.

Ключові слова: дослідницькі та аналітичні структури бібліотек у кризові періоди, інформаційно-аналітичне забезпечення владних інституцій.

У часи складних випробувань для країни аналітичне забезпечення владної вертикалі набуває особливого значення, оскільки є важливою складовою забезпечення державного управління.

Тому важливим завданням є теоретичне осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду для вироблення науково-практичних рекомендацій та дієвих адаптивних механізмів бібліотечної інформаційно-аналітичної роботи в умовах пандемії, війни та інших кризових періодах.

Підрозділи НБУВ: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ), Національна Юридична Бібліотека (НЮБ) та Фонд Президентів України (ФПУ) вже багато років застосовують та вдосконалюють механізми

дистанційного обслуговування бібліотечних користувачів, завдяки чому продовжили свою діяльність в умовах пандемії.

Протягом 2020–2021 рр. співробітники CIA3, НЮБ і ФПУ НБУВ зосереджували свої наукові дослідження на широкому спектрі бібліотечнознавчої та суспільно значимої проблематики; було видано три монографії; оприлюднено випуски «Наукових праць НБУВ» № 57, 58, 59, 60, 61; здійснювалося видання 14 найменувань інформаційно-аналітичних журналів та бюлетенів, що розсилалися співробітниками CIA3 на 3 216 e-mail центральних та місцевих органів державної влади і місцевого самоврядування, відомств, громадських організацій.

Відповідно до замовлень представників владної вертикалі співробітниками CIA3 організовувалися окремі проекти для випуску бюлетенів, зокрема: «Домінуючі теми суспільно-політичного характеру у відображенні електронних ЗМІ»; «Події. Персони: регіональний зріз». Аналітичні дані щотижневих випусків відображали інформаційну увагу до конкретних проблемних ситуацій, допомагаючи у своєчасному реагуванні на них, сприяючи у визначенні ефективності державної політики та вдосконаленні системи прийняття управлінських рішень.

Робота у проектах виконувалася дистанційно, завдяки хмарним сервісам усі учасники процесу могли відображати та редагувати результати моніторингу з ПК, ноутбука, смартфона, планшета, причому одночасно.

Навесні 2022 р. співробітниками CIA3 було продовжено науково-дослідну та інформаційно-аналітичну діяльність; розпочато виробництво бюлетеню «Інформаційні можливості подолання стресових явищ», зміст якого покликаний доповнити інформаційну базу щодо ситуації з допомогою у подоланні посттравматичного синдрому та прийнятті відповідних управлінських рішень у цій сфері.

До складних умов роботи адаптуються також аналітичні структури провідних бібліотек інших держав світу.

Попри глобальну пандемією, Дослідницька Служба Бібліотеки Конгресу (Congressional Research Service (CRS) Library of Congress) продовжила успішно виконувати свою місію щодо інформаційно-аналітичного забезпечення Конгресу та Сенату США. 385 000 доларів США – таку суму склали фінансові витрати CRS у 2020 р. на додаткове навчання персоналу, забезпечення колективу засобами зв'язку і необхідним устаткуванням.

Це дозволило Службі швидко перевести свої особисті програми та семінари у формат вебінарів, розширити онлайн-сервіс. З березня 2020 р. до серпня 2021 р. експерти CRS виготовили понад 1300 нових і оновили понад 2500 існуючих інформаційно-аналітичних продуктів; створили сторінки ресурсу про COVID-19 на веб-сайтах CRS.gov і Congress.gov.

RLRB – Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії (Research and Legislative Reference Bureau (RLRB) National Diet Library of Japan) також успішно виконувало роботу в особливих умовах розгортання пандемії COVID-19.

Протягом 2020 р. від початку пандемії співробітники Бюро провели понад 9100 досліджень, пов'язаних з COVID-19 (приблизно 25% від загальної

кількості); виготовили для членів парламенту Японії понад 100 тематичних доповідей; продовжили міжнародне співробітництво, зокрема з колегами Бібліотеки Національної Асамблеї Республіки Корея (National Assembly Library of Korea (NAL)) і Дослідницької Служби Національної Асамблеї Кореї (National Assembly Research Service (NARS)). 20 грудня 2021 р. на 11-тій спільній онлайн-конференції співробітники японського RLRB та корейських NAL і NARS зосередили свою увагу на проблематиці COVID-19 і законодавчому забезпеченні заходів із ліквідації наслідків поширенню пандемії.

9 грудня 2020 р. японське RLRB та американська CRS, а також інші бібліотечні аналітичні та дослідницькі структури з Європи, Америки, Азії та Африки взяли участь в організованому IFLA віртуальному заході під назвою «Бібліотечні та дослідницькі послуги для парламентів: інновації та творчість під час глобальної пандемії» на секції IFLAPARL.

Під час онлайн-сесій у виступах та інтерактивних дискусіях колеги обмінялися досвідом з адаптації діяльності до роботи в кризових умовах.

Осмислення набутого досвіду допоможе дослідницьким структурам бібліотек у розбудові дієвих стратегій розвитку, що передбачають адаптивні механізми до роботи в кризових умовах, зокрема інформаційно-аналітичний супровід органів державної влади.

UDC 027.54:303.4:025.5:342.5

Oxana Zhelai,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5498-0559>,
PhD (Social Communications), Senior Research,
Department of Operational Information,
Information and Analytical Support Service,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: ksenia0101@ukr.net

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF GOVERNMENT INSTITUTIONS BY THE WORLD'S LEADING LIBRARIES DURING PANDEMICS AND WAR

The specifics of the organization of library research and information-analytical activities in the conditions of a pandemic and military actions were analyzed using the examples of the work of SIAZ NBUV employees and their foreign colleagues. Features of the application of professional analytics technologies and web tool mechanisms are highlighted. The important factors of adaptive mechanisms for the implementation of analytical work of libraries in times of crisis have been determined.

Keywords: research and analytical structures of libraries in times of crisis, information and analytical support of power institutions.

УДК 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Закіров Марат Борисович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач відділу,
відділ політологічного аналізу,
Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ

Становлення інформаційного суспільства суттєво актуалізувало явище «інформаційної безпеки особистості». Інформація стає основою ефективного розвитку. Разом з тим, пропорційно зростають і деструктивні можливості використання інформації.

Ключові слова: інформація, безпека, особистість, суспільство.

Наукове осмислення процесів еволюції телекомунікаційних технологій, масової цифровізації і перетворення ІТ-індустрії у провідну галузь світової економіки спонукали дослідників до висновку щодо переходу людства на нову сходинку цивілізаційного розвитку, яка визначає інформаційні технології та інформацію в усіх її проявах як основний чинник суспільного розвитку. У підсумку теоретичних пошуків вчених багатьох країн світу у 60-х роках минулого століття викристалізувався термін «інформаційне суспільство».

Визнання факту і теоретичне осмислення чергового якісного переходу в цивілізаційному розвитку людства, а також всебічний аналіз процесів формування нового суспільства виводить дослідників на виявлення вірогідних викликів і небезпек, що знаходяться у діалектичному зв'язку з новими можливостями, які людство отримує внаслідок становлення інформаційного суспільства. Історичний досвід свідчить, що кожний технологічний прорив потребував суттєвого перегляду підходів до безпеки, нейтралізації негативних наслідків, що супроводжують забезпечення і застосування нових технологій.

Становлення інформаційного суспільства суттєво актуалізувало явище «інформаційної безпеки», оскільки у нових умовах саме інформація в усіх її видах і проявах стає основою ефективного економічного і соціально-політичного розвитку, але водночас пропорційно зростають і деструктивні можливості використання інформації.

Світовою наукою вже накопичений значний масив теоретичних знань щодо визначення поняття «інформаційна безпека», що розрізняються між собою галузевими підходами, критеріями аналізу тощо. Поряд з цим, зауважимо, що явище «інформаційна безпека особистості», з огляду на особливість об'єкту, має два взаємопов'язані і взаємозалежні аспекти. Перший аспект – це технологічна безпека, яку можна представити через визначення, що подає українська дослідниця Ю. Муравська, – інформаційна безпека це стан, вільний від загроз, що сприймаються в основному як надання інформації стороннім особам; шпигунство; саботаж та диверсійні заходи. «Інформаційна безпека являє собою також будь-яку дію, систему або метод, які спрямовані на захист інформаційних ресурсів, що передаються, зберігаються в пам'яті комп'ютерів і телекомунікаційних мереж. Інформаційна безпека – це не тільки захист від несанкціонованого доступу, крадіжки даних або їх знищення. Варто її розуміти набагато ширше. Інформаційна безпека розуміється як компонент фізичної, особисто-організаційної та ІТ-безпеки господарюючого суб'єкта чи інституції».

Другий – гуманітарний або психологічний аспект інформаційної безпеки можна розглядати у формулюваннях, що подає І. Кукін, – «інформаційна безпека особистості ... визначає захищеність людини від деструктивних інформаційних впливів, що призводять до неадекватного сприйняття дійсності. Внесення деструктивних змін у свідомість особистості може здійснюватися цілеспрямованим застосуванням інформаційних технологій. Їх негативними наслідками можуть бути руйнування цілісності особистості, системи її відносин з іншими людьми та державою».

Отже, перший аспект безпосередньо пов'язаний із сучасним рівнем технічного розвитку і передбачає захист особистого простору, конфіденційності інформації людини шляхом розробки і застосування технологічних інструментів, що мають захищати безпосередньо особисті технічні пристрої зберігання даних і обміну інформацією та включати також системи безпеки глобальних комунікаційних мереж.

На відміну від першого аспекту проблеми інформаційної безпеки особистості, що здебільшого є похідним технологічного розвитку і становлення інформаційного суспільства у наш час, другий аспект, який тісно пов'язаний із безпосереднім впливом на людську свідомість, сягає своїм корінням епохи античності. Вже тоді боротьба за ресурси і владу спонукала до винаходу і застосування все нових засобів, що мали забезпечити перевагу над противником, включно із психологічним впливом. Зокрема, С. Закірова зазначає: «Перші свідчення про проведення інформаційних операцій і дій, спрямованих на організацію інформаційного впливу на військових і цивільне населення, трапляються вже у роботах стародавніх авторів. Виходячи із завдань, які ставили перед собою полководці й стратеги минулого, за своєю суттю такі дії повністю відповідають сучасним поняттям інформаційних стратегій». Таким чином, протягом століть розуміння ролі інформаційних стратегій як ефективного засобу боротьби постійно розвивалися, а прийоми протидії деструктивному використанню інформації у подальшому лише удосконалювалося і розширювалося адекватно наявним можливостям і вимогам часу. Відповідно до історичної логіки розвиток інформаційних технологій у ХХІ столітті відкрив нові перспективи організації інформаційних операцій і очікувано вивів прийоми порушення інформаційної безпеки особистості на новий рівень.

Зокрема, через застосування різного роду специфічних мобільних додатків, на кшталт, розробленого професором психології Кембриджського університету О. Коганом – *This is your digital life* («Твоє цифрове життя»), суттєво розширилися можливості контролю індивідуальної та суспільної свідомості. За допомогою подібних програм створюються психологічні портрети користувачів соціальних мереж, а потім саме через ці мережі розповсюджується цілеспрямовано підготовлений контент, створений з урахуванням вже зібраних даних про політичні уподобання й ціннісні орієнтири певної цільової аудиторії.

Особливу небезпеку застосування маніпулятивних технологій набуває в умовах гібридних і відкритих військових конфліктів. Основним завданням маніпуляторів є внесення «сенсаційної» інформації в середовище користувачів соціальних мереж з метою подальшої трансляції ними цієї інформації серед своїх друзів. У соціальних мережах широко використовують і прийом соціального

доказу, розрахований на використання групового інстинкту «масової людини», яка переймає нав'язану їй ілюзорну поведінку більшості. Спрацьовує так званий «ефект натовпу» – «як більшість, так і я». Отже, маніпулятори в першу чергу орієнтуються на первинні інстинкти людей: цікавість до нового, прагнення до успіху, почуття єдності з іншими тощо.

Таким чином, одним з головних інструментів протидії маніпулятивним впливам є критичне мислення користувачів соціальних мереж, здатність до самостійної оцінки отриманої інформації і усвідомлена громадянська позиція. Не менш важливим шляхом покращення інформаційної безпеки особистості виступає підвищення загального рівня правової культури громадян у сфері Інтернет-комунікації, відповідального ставлення до персональних даних і системи їх захисту.

UDC 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Marat Zakirov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4897-4325>,

Doctor of Political Sciences, Associate Professor,

Head of Department,

Department of Political Analysis,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zakirovmarat65@gmail.com

INFORMATION SECURITY OF PERSONALITY

The formation of the information society significantly actualized the phenomenon of «personal information security». Information becomes the basis of effective development. At the same time, the destructive possibilities of using information are growing proportionally.

Keywords: information, security, personality, society.

УДК 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Закірова Світлана Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка відділу обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

ГЛОБАЛЬНІ МЕРЕЖІ І БЕЗПЕКА ОСОБИСТОГО ПРОСТОРУ

Глобальні мережі суттєво розширюють можливості людини, натомість проникають в її особистий простір. Людина у мережі стає більш відкритою для світу, і водночас більш вразливою. У процесі мережевої взаємодії й обміну інформацією може відбуватися порушення рівноваги між необхідним обсягом даних й конфіденційністю інформації.

Ключові слова: глобальні мережі, особистий простір, конфіденційність, безпека.

У процесі взаємодії й обміну інформацією у глобальній мережі дуже тонка межа між необхідним мінімумом інформації про особу, що забезпечує зручність

спілкування, відбір цікавого конкретній людині контенту, і проникненням в її індивідуальний простір за межі допустимого.

Створення загальнодоступної глобальної мережі дозволяє людині суттєво розширити свої можливості, відкрити для себе світ, але разом з тим, відкриваючи і себе, людина стає більш вразливою. Численні приклади використання соціальних мереж як інструменту маніпулювання свідомістю є яскравим проявом порушення принципу конфіденційності інформації та вторгнення в особистий простір людини. Отже, виникає своєрідна дилема, що певним чином пов'язана з «дилемою кібербезпеки», яку розглядає американський дослідник Б. Бьюкенен. Зокрема, вчений зазначає: «Проблема безпеки стає найбільш серйозною, коли існує тісний зв'язок між збором розвідувальної інформації та атакою, як у випадку з кіберопераціями».

У процесі взаємодії й обміну інформацією у глобальній мережі створюється дуже тонка межа між необхідним мінімумом інформації про особу, що забезпечує зручність спілкування, відбір цікавого конкретній людині контенту, і проникненням в її індивідуальний простір за межі допустимого. Проблема збереження цілісності зазначеної межі і є дилемою інформаційної безпеки особистості в інформаційному суспільстві. Як і будь-яка дилема, вона немає однозначного вирішення, оскільки спроби її вирішення ведуть або до зменшення ефективності роботи в мережі, або відкриває можливості маніпуляції свідомістю за допомогою спеціальних програм створення і подання на основі зібраної особистої інформації, відповідного цілеспрямованого контенту, що має викликати у людини бажану для ініціатора такої операції реакцію, а згодом і дію.

Одним з найбільш розповсюджених і більш-менш безпечних прикладів вироблення цілеспрямованого контенту є таргетована реклама, яка включає декілька параметрів налаштувань, що дозволяють виокремити певні сегменти цільової аудиторії. Зокрема, соціально-демографічні налаштування орієнтовані на національність, економічний статус, стать, вік, рівень освіти, рівень доходу, професійну діяльність та займану посаду, а психографічні налаштування засновані на способі життя споживача, його переконаннях, цінностях та інтересах.

Зазначені параметри налаштування мають дещо відсторонений характер і окреслюють орієнтацію на такого собі середньостатистичного користувача, хоча врахування у налаштуваннях цінностей і думок вже передбачає певну індивідуалізацію, що, з огляду на необов'язковість згоди користувача на використання даних, вже можна розцінювати як атаку на особистий простір.

Проте, існують і більш цілеспрямовані параметри налаштування, що передбачають активніше проникнення в особистий простір людини. Наприклад, таргетинг, орієнтований на аналіз поведінки користувача, та його різновид – ретаргетинг, які за допомогою спеціальних програм вивчають історію браузера, що зберігає відомості про покупки та інші недавні дії користувача на сайті, або геотаргетинг, коли використовуються дані зі спеціальних сервісів і програм і формуються карти пересувань користувачів і цілих груп населення. Тобто, у цих випадках мова вже може йти про дії, які відносно недавно однозначно кваліфікувалися як стеження і могли підпадати під правові санкції й більш того,

у випадку застосування цих методів приватною особою можуть вважатися неправовими і зараз.

До певної міри ситуація ускладнюється тим, що людина реєструється на сайті добровільно і так само добровільно розміщує про себе багато інформації, але, як правило, згоду на збір особистої інформації, а тим більше на її подальше використання у користувача не запитують. Більш того, різноманітні мережеві ресурси використовують спеціальні файли cookies, які полегшують користування сайтом, але одночасно збирають особисту інформацію користувача. У контексті використання електронних систем конфіденційність користувача й автономність його даних зменшується, оскільки під час реєстрації він змушений йти вздовж лінії, визначеної електронною системою. Це часто має негативний вплив, оскільки реєстрація або подальше використання даних не відповідає очікуванням про те, що є розумним.

Отже, повертаючись до згаданої вище «дилеми кібербезпеки», можна вважати, що частина виробників реклами збирають «розвідувальну інформацію» за допомогою вивчення людини, її особистого життя, уподобань і орієнтирів шляхом моніторингу соціальних мереж. Причому слід наголосити, що оскільки, за слушною думкою Б. Бьюкенена, між збором інформації та атакою існує тісний зв'язок, цілком ймовірно, що збирач «розвідувальної інформації» у намаганні створити найбільш повну картину дуже легко, і навіть непомітно для себе може перейти в атаку, грубо порушуючи і конфіденційність інформації, і межі особистого життя людини, вирішуючи дилему безпеки особистості на користь проникнення за грань допустимого.

Завдяки застосування таких методик сучасні політичні актори отримують можливість вироблення специфічної політичної реклами та агітаційних матеріалів із використанням відповідних параметрів налаштування, що орієнтовані на конкретні цільові аудиторії. Таким чином, єдиний інформаційний простір розбивається на окремі сегменти, в яких політична сила використовує різні прийоми і матеріали, пропонуючи кожній групі виборців максимально прийнятний для неї набір лозунгів і обіцянок. У цьому випадку можна констатувати, що дилема безпеки вирішується на користь ескалаційних дій – збір інформації перетворюється на атаку, оскільки відбувається порушення кордонів особистої свободи, маніпуляція свідомістю людей з метою досягнення політичних цілей.

Таким чином, залучення соціальних мереж, озброєних потужними інструментами збору й аналізу великих обсягів інформації, у політичне і соціально-економічне життя суспільства зумовило виникнення дилеми інформаційної безпеки особистості як форми рівноваги між необхідним доступом до особистої інформації і порушенням особистого простору.

UDC 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Svitlana Zakirova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5396-7210>,

Candidate of Historical Science, Associate Professor,

Head of Department,
Department of the Information Resources Service,
National Law Library,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: zakirovasvtl@gmail.com

GLOBAL NETWORKS AND SECURITY OF PERSONAL SPACE

Global networks significantly expand the possibilities of knowledge, but penetrate into personal space. A person in the network becomes more open to the world, and at the same time more vulnerable. In the process of network interaction and information exchange, there may be a violation of the balance between the required amount of data and the confidentiality of information.

Keywords: global networks, personal space, privacy, security.

УДК: 025.12

Злигостєв Сергій Ігорович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0285-693X>,

аспірант,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: serhiy.zlygostev@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Розглянуто особливості видавничої діяльності бібліотек України. Обґрунтовано важливість видавничої діяльності як фактору розвитку та модернізації бібліотек та бібліотечної справи. Наголошено на тому, що різні види бібліотек мають свої особливості видавничої діяльності та випуску продукції.

Ключові слова: видавнича діяльність, бібліотека, модернізація, бібліотечна справа.

У сучасному суспільстві інформація виступає одним з важливих факторів розвитку. Інформаційний простір останні роки значно розширився і бібліотеки займають у ньому значне місце, адже вони орієнтовані на задоволення інформаційних потреб користувачів. Серед важливих напрямів роботи бібліотек можна виокремити науково-інформаційну та видавничу діяльність. Саме ці процеси зазнали значних трансформацій в процесі модернізації бібліотечної сфери.

Видавнича діяльність (ВД) регламентується рядом нормативних документів. Основним з них виступає Закон України «Про видавничу справу». В Законі, ВД визначається як «сукупність організаційних, творчих, виробничих заходів, спрямованих на підготовку і випуск у світ видавничої продукції». Видання бібліотек дає можливість системно інформувати користувачів про нові надходження, важливі події, приймати активну участь у наукових дискурсах. Також, ВД позитивно впливає на імідж бібліотеки та комунікацію з користувачами.

Дослідженням цієї теми займалися А. Блажкевич, Т. Дубас, Г. Пристай, М. Сташків, Н. Стрілець та інші. Стрімкий розвиток технологій поставив низку нових викликів для бібліотечної сфери, тому у 2009 році Україною була схвалена Концепція Державної цільової національно-культурної програми створення

єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI». В ній окреслені проблеми формування, збереження та використання інформаційних ресурсів бібліотек. Розв'язання цих проблем вбачається у використанні інформаційних технологій та можливостей Інтернету.

Для розуміння нинішнього стану ВД ми провели аналіз продукції кількох бібліотек, серед яких Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека. Вибір бібліотек орієнтувався на різні види бібліотек та їх розташування. Аналіз ВД показав, що більшість бібліотек розміщують електронний варіант своїх видань на сайті, проте різноманіття видань та період випуску продукції різняться. Здебільшого продукція бібліотек представлена бібліографічними покажчиками, буклетами та інформаційними бюлетенями. Також бібліотеки видають публікації працівників, періодичні та тематичні видання. Досить рідко серед продукції можна побачити періодичні видання, що пов'язано зі складністю їх підготовки та друку. Очевидно, що ВД наукових бібліотек принципово різнитиметься порівняно із інформаційно-видавничими напрямками всіх інших установ, що засвідчує номенклатура видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На сайті бібліотеки публікуються щорічні звіти щодо відповідної діяльності з коротким описом видань.

Проведений аналіз дав можливість окреслити проблеми ВД бібліотек України. Найбільшим стримуючим фактором ВД є соціально-економічні чинники. Науковці, які досліджують цю проблематику, аналізують досвід зарубіжних колег для пошуку рішень наявних труднощів. Проте, варто зазначити, що повноцінно перейняти досвід роботи колег зарубіжжя ми не маємо змоги.

Це пов'язано з тим, що наші бібліотеки мають значно гірше технічне забезпечення. Технічне оснащення бібліотек має велике значення, адже це полегшує роботу та надає можливість користуватися сучасним програмним забезпеченням. Другою нагальною потребою є недостатня кількість фахівців, особливо з огляду на технологічне ускладнення наукової та комунікаційної складової бібліотечної діяльності. Також потребує активізації питання популяризації електронних видань, які мають низку переваг, серед яких зручність використання, доступність, економічність.

Окреслені нами проблеми потребують більш детального вивчення для подальшого покращення функціонування бібліотечної сфери.

Загалом, видавнича діяльність бібліотек України здебільшого представлена вузьким асортиментом видань, здебільшого це бібліографічні покажчики та інформативні бюлетені. Також багато уваги приділяється біографічній популяризації. Окремим напрямком можна вважати представлення наукового доробку фахівців бібліотечної галузі. Нині перед бібліотеками стоїть завдання підтримки та інтенсифікації комунікації між користувачами та розгортання поповнення фонду електронних видань. Ситуація в країні робить проблему ВД більш гострою, адже потрібно адаптувати роботу бібліотечної сфери до умов війни. В подальшому вбачаємо потребу у поглибленому вивченні цієї проблематики та пошуку рішень для покращення роботи.

UDC 025.12

Serhiy Zlyhostiev,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0285-693X>,

PhD student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: serhiy.zlygostev@gmail.com

FEATURES OF PUBLISHING ACTIVITIES OF LIBRARIES OF UKRAINE

Peculiarities of the publishing activity of Ukrainian libraries are considered. The importance of publishing as a factor in the development and modernization of libraries and librarianship is substantiated. It is emphasized that different types of libraries have peculiarities of publishing activity and production.

Keywords: publishing activity, library, modernization, librarianship.

УДК 004.735.5:027]:024-053.9](477)

Кабаренкова Євгенія Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2773-8545>,

молодша наукова співробітниця,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: evgeniakab@gmail.com

РОЛЬ І МОЖЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕК В ОБСЛУГОВУВАННІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

На основі аналізу демографічної ситуації в Україні досліджуються потреби людей похилого віку та роль і можливості електронних ресурсів бібліотек в обслуговуванні цієї категорії громадян. Розглядаються новітні форми і методи в роботі книгозбірень, що сприяють соціальній інтеграції літніх людей, підвищенню їхньої правової освіти, підтримці інтелектуального рівня тощо.

Ключові слова: старіння населення, бібліотека, навчання, правова допомога, інформування.

В Україні частка людей у віці понад 65 років загалом досягнула 15,9 %, а серед сільських жителів – 19,8 % (середній показник ООН – 7 %). Тож населення країни оцінюється як дуже і дуже старе.

Літні люди належать до вразливої категорії населення. Чимало з них потерпають через слабе здоров'я, втрату колишнього становища й трансформацію статусу, соціальну ізоляцію, вдівство, обмеження в пересуванні тощо. До того ж, якість життя старших людей у містах та сільській місцевості сильно різниться. В Україні також спостерігаються відмінності у віковій структурі населення між різними регіонами. Найстаріше населення проживає в Чернігівській, Донецькій, Сумській та Луганській областях.

Мета цього дослідження – на основі моніторингу бібліотечних електронних масивів інформації, наукових розвідок із цієї тематики проаналізувати як бібліотечні установи переорієнтовуються на розширення своїх

можливостей в обслуговуванні літніх людей відповідно до принципів «активного старіння».

На думку дослідників цієї теми, активне старіння – це багатовимірною концепція, що стосується ситуації, коли люди продовжують брати участь у формальному ринку праці, займаються неоплаченою продуктивною діяльністю (допомога родині, волонтерство), беруть активну участь у житті громади, ведуть здорове, незалежне та безпечне життя.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій сприяє інноваційним трансформаціям у роботі бібліотек. Вагомою складовою сучасної бібліотеки є бібліотечний фонд, а унікальним джерелом інформації – електронні ресурси. Наразі в бібліотечних установах України активно формуються та використовуються інформаційні ресурси як придбані, так і генеровані власне бібліотекою. Комп'ютеризація, використання всесвітньої мережі Інтернет, збільшення електронних інформаційних ресурсів значно розширили асортимент бібліотечних послуг, що, безперечно, позитивно впливає на якість задоволення інформаційних потреб користувачів старшого віку.

Ось лише деякі з них:

- розширення доступу літніх людей до новітніх технологій із відповідним навчанням;

- заохочення літніх осіб до участі в різноманітних навчальних програмах через мережу Інтернет з урахуванням вікових особливостей, психічного та фізіологічного розвитку;

- правова допомога;

- підвищення правової освіти;

- інформування про послуги – соціальні, реабілітаційні;

- підтримка інтелектуального ресурсу через читання, в тому числі й у віртуальному просторі;

- ознайомлення з інформацією органів влади, можливість коментувати владні ініціативи, а, отже, у такий спосіб брати участь у прийнятті важливих рішень для громади;

- сприяння в пошуку посильної роботи;

- отримання необхідної медичної інформації;

- спілкування з рідними в інших містах та за кордоном через відеозв'язок, особливо це актуально в сільській місцевості;

- пошук і отримання інформації щодо баз відпочинку та санаторно-лікувальних закладів;

- замовлення через Інтернет побутової техніки, необхідних у господарстві речей та ліків тощо.

З огляду на накопичений регіональними і місцевими бібліотеками досвід обслуговування літніх людей, впливає висновок, що сучасні реалії швидко ламають існуючі стереотипи, створюють нові підходи і пріоритети в організації обслуговування читачів цієї вікової категорії. При цьому використовуються різні форми і методи: скайп-зв'язок із рідними і друзями, онлайн-подорожі, консультації з лікарями, пенсійним фондом, соціальними працівниками тощо, пошук через Інтернет локацій «зеленого туризму», користування інтернет-

магазинами, ознайомлення з віртуальними виставками, фотоальбомами рідного краю тощо.

Організатори бібліотечної справи в роботі з користувачами старшого віку прагнуть зробити так, щоб книгозбірня замінила їм роботу, яка займала чималу частину їхнього життя. З віком літні люди не повинні втрачати сенс та якість життя. І в цьому міські та сільські бібліотеки прагнуть зробити так, щоб показники основних змін у житті цих громадян перетворити на показники можливостей, що й робить їхнє життя комфортним та змістовним.

UDC 004.735.5:027]:024-053.9](477)

Evgenia Kabarenkova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2773-8545>,

Junior Researcher,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: evgeniakab@gmail.com

THE ROLE AND POSSIBILITIES OF ELECTRONIC LIBRARY RESOURCES IN SERVICING THE ELDERLY

Based on the analysis of the demographic situation in Ukraine, the needs of the elderly and the role and capabilities of electronic library resources in serving this category of citizens are studied. The newest forms and methods in the work of book collections that contribute to the social integration of the elderly, the improvement of their legal education, the maintenance of the intellectual level, etc., are considered.

Keywords: population aging, library, education, legal aid, information.

УДК 021.1:001.89:001.102–047.36–047.44]:355.45 1

Каращук Оксана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2929-3858>,

молодша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: karaoksana@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ТА СТРАТЕГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ МОНІТОРИНГУ ІНОЗЕМНИХ ЗМІ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ

Проаналізовано і наголошено на важливості моніторингу інформаційного простору України і зарубіжних засобів масової комунікації під час військових дій, задля запобігання інформаційній агресії з боку Російської Федерації. Акцентовано увагу на популяризації інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек.

Ключові слова: інформаційний простір, моніторинг, інформаційна війна, бібліотека, фейк, дезінформація, зарубіжні засоби масових комунікацій.

Інформаційний простір будь-якої держави повинен вчасно реагувати на події в країні та поза її межами. Україні, в умовах військової агресії, а також в умовах інформаційної війни, які нині поширюються проти неї з боку Російської Федерації, зараз як ніколи, потрібні інноваційні засоби протидії гібридним загрозам. В сучасному світі, успіх завжди має той, хто володіє технологіями розповсюдження переконливої, надійної та достовірної інформації. Саме правдиве висвітлення тих чи інших подій і є контрпропагандою, що радикально протидіє інформаційному маніпулюванню.

Інформаційна політика, правильна подача інформації особливо під час бойових дій, є одним із важливих чинників перемоги будь-якої держави, а особливо коли мова йде про Україну, яка веде війну проти ядерної держави з переважаючим військовим потенціалом. Саме тому для нашої держави досить важливим є правильне сприйняття подій у нашій країні за кордоном, бо від того залежить рівень політичної, економічної та соціальної підтримки.

Росія зараз інвестує досить сильно в пропаганду, і не лише на інформаційних просторах своєї держави, а й на українському та зарубіжному інформаційних просторах. Для цього використовувалися і зараз намагаються використовувати не тільки російські інформаційні ресурси, але і проросійські в багатьох країнах світу. Сьогодні Росія масово долучає до пропаганди соціальні мережі і популяризує дезінформацію за їх допомогою. Проти України, починаючи з 2014 року, було залучено масово російські ресурси, які і зараз проводять цілеспрямовану інформаційну війну у вигляді поширення регулярних фейків, маніпуляцій, прокремлівських наративів для викривлення перебігу як українських подій, так і міжнародних.

У боротьбі з інформаційними загрозами, задля підготовки аргументованих матеріалів для розвінчування фейкової інформації, а також російської інформаційної пропаганди, провідна роль належить не лише незалежним ЗМІ, державним та аналітичним установам. Варто наголосити, на стратегічно-комунікативну діяльність наукових бібліотек таких, як Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. На їх діяльність, в період становлення інформаційного суспільства, впливають комунікаційні засоби, які зазнають значних трансформаційних змін, а також важливим фактором для вдосконалення бібліотечної діяльності є сучасні воєнні дії, які ведуться також в інформаційному просторі за допомогою різних інформаційних видів озброєння. Наукові бібліотеки одні з тих, хто має потужний вплив на споживачів, бо завжди володіють великим арсеналом інформації. Зокрема, певні успіхи в напрямку інформаційного супроводу суспільно важливих державних процесів забезпечують інформаційно-аналітичні підрозділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення, Національна юридична бібліотека та Фонд президентів України. Головною завданням для себе вони вбачають у зниженні негативних явищ пропаганди й дезінформації, а також у формуванні та розвитку якісної і, насамперед, достовірної інформації. Метою інформаційно-аналітичних підрозділів є просування та популяризація інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек.

У рамках своїх проєктів ці підрозділи впроваджують процеси моніторингу, відбору, аналізу, планування, прогнозування стратегічних повідомлень у свою щоденну операційну роботу, що зумовлює досягнення окреслених завдань методами та засобами комунікації. Фактично одним із основних напрямів даних підрозділів є саме інформаційно-аналітична діяльність, яка полягає не тільки в інформуванні користувача, а й у виробленні нової узагальненої інформації. Результатом такої роботи є інформаційно-аналітичний продукт – проєкт «Україна у фокусі іноземних ЗМІ».

Зарубіжні засоби масових комунікацій забезпечують суспільство важливою інформацією. Тому, для сприйняття ситуації в країні надзвичайно важливим є належне висвітлення інформації, що може мати важливе значення при військовій ситуації в країні. Моніторинг зарубіжних засобів масової комунікації – це важлива складова процесу творення інформаційного продукту, особливо якщо він проводиться з урахуванням усіх вимог, професійно та на основі надійних джерел. Окремо треба зазначити, що це суттєво сприяє запобіганню будь-яким гібридним загрозам. За допомогою моніторингу іноЗМІ, можна виміряти обсяги висвітлення політичної, економічної та інших ситуацій в державі, що дозволить проаналізувати зарубіжний погляд міжнародної спільноти та надасть можливість охарактеризувати істинну природу подій. Завдяки своєчасному аналізу можуть бути виявлені недоліки у діяльності країни чи конкретного регіону з метою їхнього подальшого виправлення. Під час проведення моніторингу іноЗМІ інформація повинна відповідати двом основним критеріям – надійності та репрезентативності.

Таким чином, під час війни моніторинг і контроль якості інформаційного продукту набуває не лише важливого, але й стратегічного значення задля запобігання пропаганді та дезінформаційному впливу на суспільство. Інформація, за підтримки технічного компонента – це потужний засіб, як ми бачимо, який призводить до того, що навіть одна людина може завдати значної шкоди всій державі.

Одним із перспективних способів стратегічних комунікацій є просування та популяризація інформаційно-аналітичних продуктів бібліотек, які стали популярними через появу нагальної потреби в отриманні якісного інформаційно-аналітичного продукту у міжнародному глобальному просторі. Слід також зазначити, що сьогодні Україні, як ніколи, потрібно активно просувати свої інтереси за межами своєї країни, бути постійно представленою в світовому інформаційному просторі, при цьому, не забувати постійно захищати власне інформаційне поле. Завдяки роботі саме таких інформаційно-аналітичних підрозділів як НЮБ, СІАЗ та ФПУ у складі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і здійснюється максимально можливий аналіз інформаційного поля як України, так і зарубіжжя задля уникнення дискредитації української влади, суспільства і самої країни, для створення позитивного образу України, а також, задля протистояння поширенню цілого спектра неправдивої інформації про ситуації в країні.

UDC 021.1:001.89:001.102–047.36–047.44]:355.451

Oxana Karaschuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2929-3858>,

Junior Researcher,

Department of the Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: karaoksana@ukr.net

INFORMATION IMPACT AND STRATEGIC SIGNIFICANCE OF MONITORING BY FOREIGN MEDIA DURING A MILITARY INVASION

The importance of monitoring the information space of Ukraine and foreign means of mass communication during military operations in order to prevent informational aggression by the Russian Federation was analyzed and emphasized. Attention is focused on the popularization of information and analytical products of libraries.

Keywords: information space, monitoring, information war, library, fake, disinformation, foreign media.

УДК 023.5–047.22:070

Кривецький Олег Павлович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8564-7097>,

молодший науковий співробітник,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

E-mail: informozavr@ukr.net

ПРОФЕСІЙНІ КОМУНІКАЦІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ БІБЛІОТЕКАРЯ-ЖУРНАЛІСТА

Проаналізовано вплив web-середовища на професійні комунікаційні компетенції бібліотекаря-журналіста, висвітлено особливості сприйняття читачами мережевого тексту, акцентовано увагу на необхідності навчання бібліотекарів основам журналістики та безперервного підвищення рівня медіаграмотності.

Ключові слова: бібліотечна журналістика, інтернет-журналістика, медіаграмотність, підвищення кваліфікації.

Сучасна бібліотека, трансформуючись в інформаційно-культурний центр, приділяє велику увагу організації не лише реального бібліотечного простору, але й простору віртуального. Бібліотекарі активно впроваджують інноваційні технології масових комунікацій, які розкривають можливості сучасної бібліотеки та її потенціал, формують її образ, використовуючи різні канали інформаційного представництва бібліотеки. Як один з провідних виробників інформаційних послуг, що вимагають дієвих і ефективних способів популяризації, бібліотека активно розширює зв'язки з громадськістю, розвиває соціальне партнерство, впроваджує рекламу, паблік рилейшнз. Опанування інтернет-технологій та сервісів значно розширює можливості бібліотек, дозволяючи просувати інформаційні продукти і послуги віддаленим користувачам.

Інтенсифікація комунікації актуалізує для бібліотечних фахівців, що працюють у цьому напрямку володіння теоретичних знань і практичних навичок підготовки інформації в різних жанрах комунікаційної журналістики.

Традиційно жанри поділяються на інформаційні (звіт, анонс, прес-реліз, інформаційні лист, інтерв'ю), аналітичні (коментар, рецензія, стаття, огляд) та художньо-публіцистичні (есе, етюд, памфлет тощо). У бібліотечній роботі використовуються усі три різновиди жанрів: створюються анонси заходів, прес-релізи новин, надаються коментарі, проводиться оцінка подій, друкуються статті. У бібліотечних блогах публікуються огляди, рецензії, есе тощо. Тому розвиток бібліотечної журналістики як принципово нового напрямку діяльності бібліотек набуває останнім часом все більшого значення.

Успішному бібліотечному журналістові сьогодні вкрай потрібні такі якості, як:

- прагнення до самоосвіти, пізнання нового;
- бажання освоювати нові інформаційно-комунікаційні технології та використовувати їх у роботі;
- володіння іноземною мовою для повноцінного використання ресурсів Інтернету та включення у світовий інформаційний простір;
- здатність аналізувати і структурувати величезні масиви інформації;
- критичне мислення та володіння навичками перевірки інформації на достовірність.

Усі наведені вище критерії можна повною мірою застосувати до сучасного бібліотекаря, здатного, як журналіст, працювати з інформацією, курирувати її, аналізувати, ранжувати та готувати інформаційні матеріали не лише суто про бібліотеку, але й про культуру в цілому, про освіту, соціальні проблеми, використовуючи приховану рекламу бібліотеки та її послуг. За цього, сучасний бібліотекар має вправно використовувати художні образотворчі мовні комунікативні засоби, володіти навичками підготовки матеріалів в різних жанрах, умінням писати цікаво і захоплююче. Бібліотечний журналіст має постійно освоювати нові інформаційні ресурси, створювати «майданчики» бібліотеки на різних інформаційно-комунікаційних каналах, активно взаємодіяти зі ЗМІ, використовувати інтернет-журналістику.

Аби правильно розпочати написання матеріалу з метою зацікавлення читача інформацією, встановлення з ним мовного комунікативного WEB-зв'язку, треба спочатку виділити головне питання, від якого залежить основний акцент у ліді (перший абзац) і статті загалом. За цього, заголовок має складатися зі стислих словосполучень, з використанням дієслів, і розкривати тему, містити важливу інформацію та ключові слова. Цей заголовочний комплекс статті є своєрідним анонсом, мета якого – стисло подати інформацію, що передається текстом, привернути увагу читача, налагодити з ним комунікативний зв'язок у WEB-середовищі та спонукати його переходу на наступний рівень сайта, де саме розташовано текст повідомлення. Це важливо тому, що у більшості веб-видань використовується багаторівнева система організації інформації, коли основний зміст мережевого новинного тексту розподіляється на декілька веб-сторінок. До речі, відмінність виконуваних функцій анонса і самого повідомлення допускає

використання різної стилістики. Офіційні сайти, звичайно, дотримуються стилістики, характерної для традиційної преси, проте їм, можливо, варто було б виробити деяку невимушеність інтонації, що не зовсім доречно на папері, але виглядає природною на екрані комп'ютера. Особливо це стосується соцмереж і блогів. Використовуючи розмовний стиль, враховуючи характер і вік аудиторії, буквально у трьох реченнях бібліотекар-журналіст повинен заінтригувати, надати емоційне посилення, закликати до певних дій, і тому бібліотечним журналістам постійно доводиться вчитися писати тексти, що чіпляють читача, оволодівати новими комунікативними засобами спілкування у WEB-середовищі.

Разом з тим, бібліотечна журналістика має і свої проблеми, серед яких найбільшою є невміння встати на клієнтоорієнтовану точку зору: зазвичай бібліотекар-журналіст пише про те, що цікаво йому, тоді як справжній журналіст – про те, що цікаво іншим. Тому, часто-густо, бібліотекареві й буває складно «розговорити» читача, якому просто не цікава пропонована тема, встановити з ним комунікативний зв'язок у WEB-середовищі.

Ще однією перспективною сферою застосування бібліотечної журналістики є бібліотечна адвокація, лобіювання інтересів сучасної бібліотеки в суспільстві.

Сьогодні великого значення набуває бібліотечна web-журналістика як новий напрям у бібліотечній практиці. Активно використовуючи новітні інформаційно-комунікаційні канали, технології масової комунікації, бібліотека реалізує свою соціокомунікативну місію. Співробітники бібліотек ефективно використовують можливості засобів масових комунікацій для проведення рекламних та іміджевих кампаній з метою популяризації повного спектра бібліотечних послуг, доводячи, таким чином, що бібліотекарі здатні не лише приєднуватися до комунікаційних процесів, але і організовувати їх. Використання бібліотекарями України можливостей інтернет-журналістики (сайтів, блогів, професійних ЗМІ, співтовариств в соціальних мережах тощо) призводить до зростання професіоналізму бібліотекарів, розвиває їх аналітичні здібності. Журналістська діяльність бібліотекарів популяризує читання, залучає нових читачів, налагоджує комунікацію з партнерами бібліотеки, і, як наслідок, призводить до формування позитивного іміджу бібліотек у сучасному інформаційному світі.

UDC 023.5–047.22:070

Oleg Krivetsky,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8564-7097>,

Junior Researcher,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

E-mail: informozavr@ukr.net

PROFESSIONAL OF COMMUNICATION COMPETENCES OF LIBRARIAN - JOURNALIST

Influence of web-environment is analyzed on the professional of communication competences of librarian-journalist, the features of perception of network text readers are reflected, attention is

accented on the necessity of studies of librarians to bases of journalism and continuous increase of level of medialiteracy.

Keywords: library journalism, internet-journalism, medialiteracy, in-plant training.

УДК 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Кулицький Сергій Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
відділ політологічного аналізу,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kulitskysp @ukr.net

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ АНАЛІЗУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Завдяки використанню електронних ресурсів наукова бібліотека здійснює аналітичний супровід розвитку національної економіки у надзвичайних ситуаціях. Аналіз української економіки проводився за умов пандемії COVID-19 і російської військової агресії.

Ключові слова: аналітична діяльність (робота), джерела інформації, електронні ресурси, надзвичайна ситуація, наукова бібліотека.

Надзвичайні ситуації створюють значні проблеми у життєдіяльності суспільства і вимагають адекватної реакції для їх подолання. За масштабами свого поширення вони бувають місцевого, регіонального та національного рівня. Надзвичайні ситуації також різні за частотою їх повторюваності. Найнебезпечнішими та найскладнішими для їх подолання є надзвичайні ситуації національного рівня. Серед них особливо складно долати прояви дуже рідкісних подій, у яких у минулому відсутні абсолютні аналоги. А використання наявних часткових аналогій повинно проводитись із застереженнями. Причому нерідко доволі значними і чисельними.

Відомий американський дослідник Н. Талеб, який вивчає подібні події у суспільстві, дав їм назву «чорний лебідь». По-перше, така подія «виняткова, абсолютно несподівана й ніщо в минулому її не обіцяло. По-друге, вона справляє колосальний вплив ... По-третє, людська природа змушує нас вигадувати їй пояснення заднім числом, відтак подія починає виглядати зрозумілою й передбачуваною». Хоча концепція «чорного лебедя» місцями є дещо дискусійною, вона містить ряд положень які можуть бути корисними для предмету нашого дослідження. Це, наприклад, стосується класифікації події як «абсолютно несподіваної» і такої як «ніщо в минулому її не обіцяло».

Для адекватної та своєчасної реакції суспільства на надзвичайну ситуацію виключного значення набуває забезпечення інститутів та осіб, що ухвалюють відповідні рішення належною інформацією, у тому числі й аналітичного характеру. Свій внесок у цей процес можуть зробити й великі наукові

(універсальні) бібліотеки. Тому коротко зупинимось на обставинах аналітичної діяльності, що формуються за умов надзвичайної ситуації.

По-перше, за умов надзвичайної ситуації виникає гострий дефіцит інформації потрібного змісту, що обумовлено, насамперед, новизною проблеми, з якою стикаються інститути та особи, що ухвалюють відповідні рішення. Адже вагома частина інформації, яка використовувалась раніше, стає непридатною для розробки нових управлінських рішень, оскільки не відповідає новим умовам. По-друге, частина інформації стрімко старіє через швидку зміну різних параметрів надзвичайної ситуації. Так, фахівець зі стратегічної розвідки, генерал В. Плетт наголошував, що за умов активних бойових дій інформація військового змісту та суміжних сфер старіє у 10 раз швидше, ніж аналогічна інформація у мирний період. По-третє, відбуваються структурні зміни в інформаційному просторі, в наслідок чого зростає значення одних джерел інформації для аналітичної роботи і зменшується значення інших джерел. По-четверте, значно зростають обсяги прагматичного шуму через дублювання, по суті, однакових повідомлень про події у різних джерелах інформації.

Ці особливості джерельної бази аналітичної роботи за умов надзвичайної ситуації висувають підвищені вимоги до кваліфікації кадрів, які виконують роботи. Адже їм доводиться працювати за умов високої невизначеності та швидкої зміни ситуації, що відображається на стані джерельної бази.

За таких обставин значно зростає роль електронних ресурсів, насамперед Internet, використання яких надає можливість оперативного доступу до дуже широкого кола різноманітних джерел інформації – національних, іноземних і міжнародних. Можливість такого доступу надзвичайно важлива для ухвали державних рішень, оскільки надзвичайні ситуації національного рівня нерідко, так чи так, пов'язані з подіями глобального характеру.

Наочним прикладом такої надзвичайної ситуації національного масштабу є епідемія COVID-19 в Україні як ланка глобальної пандемії COVID-19, яка вплинула на всі сфери життєдіяльності суспільства в Україні та у всьому світі. Причому підготовка бібліотечних аналітичних матеріалів, пов'язаних з пандемією COVID-19 відбувалась згідно із наведеними вище обставинами аналітичної діяльності за умов надзвичайної ситуації такого масштабу. Це, зокрема, стосується відсутності повних аналогів, оскільки умови поширення інфекційних хвороб і методи боротьби з ними значно відрізнялись від сучасних. За умов пандемії COVID-19 також дуже швидко старіла інформація щодо неї та було багато прагматичного шуму серед повідомлень, стосовно COVID-19.

За таких обставин надзвичайно важливу роль у підготовці відповідних аналітичних матеріалів мало використання електронних ресурсів як отримуваних через Internet, так і створених в аналітичних підрозділах Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (НБУВ). Це, наприклад, дало змогу проаналізувати проблеми розвитку економіки України загалом, обумовлених пандемією COVID-19, та шляхів їх розв'язання, а також дослідити стан і перспективи розвитку українського ринку праці під впливом пандемії COVID-19.

Електронні ресурси також були незамінними для підготовки аналітичних матеріалів з економічної проблематики за умов повномасштабного російського воєнного вторгнення. Адже із запровадженням воєнного стану в Україні припинилась подача певної економічної інформації до органів державної статистики. Дефіцит такої інформації компенсувався за рахунок оперативного доступу через Internet до результатів різних соціологічних опитувань. Це дало змогу підготувати аналітичні матеріали, які розглядали проблеми нафтогазового комплексу та макроекономічної стабілізації в Україні, а також зрушення у функціонуванні української робочої сили в умовах війни.

UDC 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Sergii Kulytskyi,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5388-1807>,

PhD (Economics), Assistant Professor, Senior Researcher,

Department of Political Analysis,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kulitskysp @ukr.net

**ELECTRONIC RESOURCES OF THE SCIENTIFIC LIBRARY AS A SOURCES OF
INFORMATION FOR THE ANALYSIS OF THE NATIONAL ECONOMY IN
EMERGENCY SITUATIONS**

Due to the use of electronic resources, the scientific library provides analytical support for the development of the national economy in emergency situations. The analysis of the Ukrainian economy was conducted under the conditions of the COVID-19 pandemic and Russian military aggression.

Keywords: analytical activity (work), electronic resources, emergency situation, scientific library, sources of information.

УДК 025.22:502/504]:004.65:342.25

Маленко Яна Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0014-3418>,

молодша наукова співробітниця,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

**ВІДОБРАЖЕННЯ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЕКОЛОГІЇ В
СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ**

Досліджено процес застосування стратегічних комунікацій до методик внесення в суспільну думку проблем, у зв'язку з ростом екологічних небезпек на території України, шляхів їх нейтралізації, координації загальнодержавних зусиль і можливостей регіонів у реалізації суспільних проблем.

Ключові слова: бібліотечні установи, стратегічні комунікації, інформаційне суспільство, екологія, екологічні проблеми.

Зростаюча ефективність сучасних соціальних комунікацій зумовлена актуальними здобутками технічного прогресу. У період значного загострення небезпечних кліматичних, екологічних, мікробіологічних та інших викликів, що постають перед суспільством, дуже своєчасним для адекватної відповіді на ці загрози став розвиток електронних інформаційних технологій, які дають можливість досягти відповідних темпів інфотворення в розвитку пізнавальної сфери людської діяльності.

Стратегічні комунікації, підпорядковані основним інтересам суспільного розвитку, перетворюються в ефективний механізм управління інформаційною сферою. Відповідно ефективне відображення екологічної проблематики в цих комунікаціях сприяє зростанню усвідомлення екологічних проблем, що набувають все більшої гостроти і особливо інтенсифікуються з огляду на воєнні дії. Відображення екологічних проблем у стратегічних комунікаціях, їх розвиток та вдосконалення управління ними якраз і є тими шляхами, які відповідно до розпорядження КМУ № 526-р «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» «найкраще відповідають подоланню перешкод, що найбільше заважають інноваційному процесу в Україні; потребують найменше бюджетних видатків і фіскальних ресурсів, але при цьому здатні приносити відчутні результати за мінімальних вкладень; є найменш вразливими до корупції та інших зловживань».

У сучасних стратегічних комунікаціях екологічна тематика знаходить своє відображення насамперед у висвітленні проблем забезпечення екологічної безпеки. Ці проблеми перебувають серед пріоритетних напрямів державно-правового регулювання. Бібліотечні установи доносять в усі регіони України зміст основних напрямів національної екологічної політики, спрямованої на досягнення стратегічних цілей: збереження природних об'єктів і комплексів, екосистем, підтримання їх цілісності та життєзабезпечувальних функцій, сталого розвитку суспільства, підвищення якості навколишнього природного середовища й життя, покращення здоров'я населення і демографічної ситуації, забезпечення екологічної безпеки держави. Екологічна політика в сучасних умовах розглядається як інтегрований чинник соціально-економічного розвитку України, який сприяє забезпеченню переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування. Слід зазначити, що є дуже важливим, щоб стратегічні комунікації в регіонах спиралися на мережу комунікацій регіональних та місцевих. Таким чином, екологічна інформація в стратегічних комунікаціях відіграє і загально організуюче значення в роботі по реалізації національної екологічної політики, в цілому, і в той же час є загальносуспільним критерієм вирішення специфічних, характерних для всякої даної місцевості особливостей природоохоронної діяльності на місцях.

Бібліотечні установи мають здійснювати правове забезпечення екологічної безпеки населення та територій, акумулюючи в своїх ресурсах необхідний для практики документний корпус правового регламентування екологічної

діяльності, а також необхідну базу коментування процесу застосування правових актів у конкретній ситуації.

Змістовне наповнення стратегічних комунікацій має сприяти вдосконаленню існуючої ситуації, відобразити документну базу, що регламентує правову основу суспільної діяльності, пов'язаної із національною безпекою, надзвичайним станом, надзвичайною ситуацією, в яких екологічні проблеми мають суттєве значення.

Регіональні комунікації при цьому мають повністю забезпечувати управлінські структури, населення також регіональними правовими актами, що відображають місцеву специфіку з огляду на екологічну проблематику. Екологічні організації мають потурбуватися також про висвітлення передового досвіду в екологічній діяльності. Тому система сучасних комунікацій на базі впровадження електронних інформаційних технологій при застосуванні можливостей стратегічних комунікацій забезпечує реалізацію основного завдання інформатизації – доступу всіх категорій громадян до суспільнозначущих інформаційних ресурсів. Зважаючи на зростаючі загрози зростання екологічних проблем, доступ до правової, науково-технічної і всієї іншої інформації по даній проблематиці набуває зростаючого значення.

У зв'язку з політичними орієнтирами України на євроінтеграцію, важливою складовою даної бази документів мають стати видання про досвід держав-членів Європейського Союзу, США та інших промислово розвинутих країн, в останні два десятиліття. Особливу увагу при цьому потрібно звернути на зміст роботи по удосконаленню організаційно-правового механізму охорони навколишнього середовища, зокрема, і шляхом децентралізації управління екологічною сферою.

Введені до тематичної бази даних бібліотечних установ матеріали мають підкреслювати важливість проведення запланованих реформ, відповідно до Європейської системи екологічного управління базуватися на принципах: комплексного міжсередовищного підходу; басейнового принципу управління щодо водних ресурсів; прозорості й універсальності критеріїв відбору й оцінки інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління; передачі важливих повноважень з охорони навколишнього природного середовища на регіональний і місцевий рівні та ін.

Слід мати на увазі, що загальна екологічна політика країн ЄС базується на подібності багатьох екологічних проблем, обов'язковості спільно прийнятих рішень, єдиних заходах щодо боротьби із забрудненням і узгодженій позиції на міжнародних переговорах. Від політики ліквідації наслідків забруднення Європа перейшла до їх попередження.

Увесь цей корпус документів має бути орієнтиром у розвитку екологічної діяльності в Україні. Він має увійти в змістовне наповнення стратегічних комунікацій, де мають бути залучені і органи державної влади, і вітчизняні наукові установи, і громадські організації. Важливого значення, як свідчить практика, в становленні ефективної діяльності цих комунікацій набувають також і комп'ютеризовані, введені в обміни інтернет-інформацією бібліотечні установи.

UDC 025.22:502/504]:004.65:342.25

Yana Malenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0014-3418>,

Junior Researcher,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: malenko_yana_v@ukr.net

DISPLAY OF CURRENT ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN STRATEGIC COMMUNICATIONS

The process of applying strategic communications to the methods of introducing problems into public opinion, in connection with the growth of environmental hazards on the territory of Ukraine, ways of their neutralization, coordination of state-wide efforts and opportunities of regions in the implementation of public problems were studied.

Keywords: library institutions, strategic communications, information society, ecology, environmental problems.

УДК 027.021:004.63:004.92

Матвійчук Лариса Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

ІНФОГРАФІЧНА ПРОДУКЦІЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

Розглянуто основні проекти, що реалізуються аналітичними підрозділами НБУВ із використанням інструментарію візуальної аналітики. Наголошено на принципових відмінностях дидактично-ілюстративної інфографіки на інфографічній продукції як результату візуалізації інформаційних потоків даних, графічних моделей подання інформації.

Ключові слова: інфографіка, аналітичний продукт, візуальна аналітика, інформаційні потоки, моніторинг.

Зростання потоків інформації – швидкість продукування і передачі, різноманітність форм фіксації і носіїв – на сьогоднішній день стали константою при характеристиці комунікаційних процесів. Відтак актуалізується питання оптимальних напрямків роботи із інформаційними потоками. Одним із ефективних способів оперування великими масивами інформації на сучасному етапі є візуальна аналітика та інфографічна продукція як результат її застосування. Йдеться про спосіб систематизації і презентації даних у графічній формі. Спектр застосування такої візуалізованої інформації надзвичайно широкий – від освіти і журналістики (наразі можна говорити про формування окремих напрямків у журналістиці, пов'язаних із використанням інфографічних прийомів – журналістики даних та лонгвідів), до оформлення інформації на

основі статистичних даних чи інтенсифікації комунікації у системі влада-суспільство. Особливої уваги заслуговує явище наукової інфографіки. Використання візуалізації у наукових дослідженнях та науковій комунікації дозволяє вирішити два блоки завдань: з одного боку, це спосіб аналізу, тому можна говорити про такий інструментарій досліджень, як візуальна аналітика. З іншого – це спосіб передачі складної наукової інформації для нефахівців, тому інфографіка є ефективним інструментом у популяризації науки.

Говорячи про інфографічну продукцію у бібліотечній діяльності, слід виокремлювати декілька її напрямків. Інфографіка в силу «парасолькового» принципу визначення (як описовий термін для інформаційної продукції, створення якої передбачає графічну реалізацію) має високе видове різноманіття і активно використовується у різних напрямках бібліотечної діяльності. Якщо йдеться про культурницьку, просвітню, популяризаторську, організаційну діяльність – є сенс визначати пов'язану з нею продукцію як дидактично-ілюстративну інфографіку і вивчати в контексті широких бібліотекознавчих досліджень.

З точки зору науково-інформаційної діяльності можна виділити той сегмент інфографічної продукції, що пов'язаний із таким напрямком наукової діяльності, як візуальна аналітика. Йдеться про спосіб аналізу великих даних і водночас представлення результатів. У інформаційній бібліотечній діяльності саме цей інструментарій забезпечує ефективний аналіз інформаційних потоків. Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ – СІАЗ, НЮБ та ФПУ реалізують низку таких проєктів. За останнє десятиліття (з 2012 р.) за методикою візуального аналізу інформаційних потоків реалізовувались як системні проєкти, так і ситуативні. До перших, тобто таких, що функціонують впродовж років, можна віднести, наприклад, декілька варіантів моніторингу та узагальнення висвітлення української тематики у зарубіжних ЗМІ. Реалізуються такі проєкти із акцентом на тематичну специфіку фахівцями Національної юридичної бібліотеки та Фонду Президентів України.

До других, визначених як ситуативні, можна віднести цілу низку тематичних проєктів, реалізація яких пов'язана з актуалізацією тих чи інших суспільних процесів та запитом замовників на аналіз їх висвітлення у вітчизняному чи зарубіжному інформаційному просторі. Серед них: «Тенденції протестних настроїв у громадській думці», «Проблеми суспільної стабільності» «Висвітлення питань реінтеграції Донбасу», «Висвітлення питань євроінтеграції в національних та регіональних ЗМІ», «Аналіз чинників суспільних збурень», «Домінуючі теми суспільно-політичного характеру у відображенні електронних ЗМІ»; «Події. Персони: регіональний зріз».

Попри відмінності у тематиці, для цих проєктів можна виділити спільні риси: об'єктом дослідження є не власне суспільні процеси, а їх висвітлення у інформаційному просторі, що потребує врахування особливостей медійного відображення та дослідження саме цього аспекту за спеціальними методиками; актуальність проблематики та швидкоплинність процесів, звідси – запит на щотижневі огляди із наступним узагальненням за більші періоди; масштабність продукованого у ЗМІ інформаційного потоку із значною питомою вагою показників регіональних процесів, що потребує опрацювання великої кількості повідомлень (у

середньому – від ста до п'ятисот на тиждень) та підвищеної уваги до аналізу регіональних ЗМІ. Затребуваність такого роду проєктів, що реалізуються інформаційно-аналітичними підрозділами НБУВ постійно упродовж тривалого часу, свідчать про їх ефективність та суспільну користь в якості інформаційного супроводу системи прийняття управлінських рішень. Водночас ретроспективні бази таких досліджень можна розглядати як перспективний джерельний матеріал для цілої низки наукових досліджень суспільно-політичного спектру.

Окремо варто відзначити третій напрямок інфографічної продукції, що об'єднує застосування візуальної аналітики до вхідних документних потоків. До таких належать проєкти НЮБ з реферативних оглядів наукових досліджень – тематичні (як от, присвячені 25-річчю прийняття Конституції України та заснування Конституційного Суду України) чи ретроспективні (огляди дисертаційних досліджень правової тематики за визначені періоди часу). На підставі аналізу акумульованих наукових робіт пропонується узагальнюючий аналітичний огляд основних характеристик цього документального потоку на основі візуальної аналітики з відповідною інфографікою. Документи аналізуються за видом публікації, місцем (науковою установою) підготовки, тематикою досліджень.

Отже, проаналізовані проєкти інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, що базуються на застосуванні візуальної аналітики, можуть бути систематизовані за принципом вирішуваних завдань: по-перше, проєкти з аналізу новинних потоків, що дозволяють визначати ті чи інші тренди політичного, економічного, соціального життя; по-друге, аналіз публікацій зарубіжних ЗМІ із української тематики, в результаті моніторингу здійснюється попередній аналіз із застосуванням інструментарію інфографіки та формується джерельна база для подальших досліджень; по-третє – аналіз вхідного потоку бібліотечних ресурсів різної тематики.

З огляду на затребуваність описаних розробок та можливості розширення як номенклатури проєктів, так і ускладнення їх структури, візуальна аналітика та інфографічна продукція видаються перспективним напрямком науково-інформаційної діяльності бібліотек.

UDC 027.021:004.63:004.92

Larysa Matviichuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7230-9053>,

Candidate of Social Communications, Senior Researcher,

Department of Archival Science and Documentation,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: l.matvijchuk@ukr.net

INFOGRAPHIC PRODUCT AS A RESULT SCIENTIFIC AND INFORMATIONAL ACTIVITIES OF LIBRARIES

The research is sanctified to opening of value of infographic and her features as where a qualificatory role creation of infographics analytical product is played by the specialized research and information subdivisions of modern libraries.

Keywords: infographics, visual analytics, information flows, monitoring.

УДК 021.1:004.77(048.83):316.77

Медведєва Валентина Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: vilena_21@ukr.net

ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИМ ІНФОРМАЦІЙНИМ ВПЛИВАМ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОМУ ПОЛІ

Розглянуто сучасний стан та захист національного інформаційного простору країни від негативних інформаційних впливів. Аналізується впровадження дієвих засобів протидії негативним інформаційним впливам та питання пов'язані з пошуком новітніх напрямів захисту вітчизняного інформаційного простору. Акцентовано увагу на аналітичні підрозділи бібліотечних закладів в умовах розвитку інформаційного суспільства, вдосконаленні їх можливостей як осередку інтелектуальної обробки інформації, підвищенні якості інформаційних продуктів та ін.

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційні загрози, бібліотечні установи, інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних закладів.

Усвідомлення небезпеки в гібридній війні проти Української держави змусило говорити вголос про негативний вплив на вітчизняний інформаційний простір, політичну ситуацію, виборчі кампанії, про кібератаки й величезні ботоферми для впливу в соцмережах.

На сьогодні, більш ґрунтовного опрацювання заслуговує розгляд питання вироблення оперативної протидії засобам дезінформації як одній із головних складових «гібридної війни» у контексті зміцнення захисту національного інформаційного простору країни.

Водночас, негативний інформаційний вплив на різноманітні соціальні групи через різні канали комунікації ведеться за допомогою фейків, перекручування фактів, висловлень псевдоекспертів, які укладаються в єдиний концепт викривлення й інтерпретації явищ, подій та тенденцій.

Постійна маніпуляція суспільною думкою стосується не тільки військово-політичної чи економічної площини, вона торкається майже всіх сфер життя суспільства. Все це робиться для того, щоб знайти «точки зламу» громадської думки та поляризувати суспільство довкола будь-якої проблеми, що дає вільний простір для дезінформації та наступних негативних маніпуляцій.

Сьогоднішні інструменти інформаційної гібридної війни, крім традиційного телебачення, радіо і ЗМІ, включає в себе тексти, відео, аудіо, зображення, котрі поширюються через інтернет, соціальні медіа, блоги і сайти та супутникове телебачення. Водночас, залучаються до співпраці на платній основі «тролі», котрі залишають свої пости на дискусійних форумах, беруть участь в

інтернет-чатах, а також залишають свої коментарі під статтями і в розділах новин.

Властивістю ведення такої інформаційної гібридної війни є можливість залучення великої кількості різноманітних інформаційних каналів. А також готовність часто анонімних поширювачів інформації перекручувати та вигадувати неіснуючі події, свідчення, чи удаватися до відкритої дезінформації.

Вже на сьогодні інформаційна співпраця бібліотечних закладів з владними структурами на загальнодержавному й регіональному рівнях полягає в наданні владним структурам своєчасної, повної та об'єктивної інформації з конкретних питань що надходять з багатоманітних джерел, систематизації оцінок з конкретної проблематизації, надання можливих різновидів варіантів у вирішенні нагальних проблем та ін.

Такий досвід роботи є у Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) НБУВ. Результатом її оперативної співпраці з органами державної влади стали інформаційно-аналітичні продукти та проєкти.

При цьому, здійснюється постійне інформаційно-аналітичне інформування замовників. Замовники інформації СІАЗ у центральних органах державної влади мають можливість одержувати оперативно й систематично оновлювану інформацію тощо.

Поряд з цим, аналітичні підрозділи НБУВ здійснюють тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади, які сприяють управлінським структурам у комплексному розгляді існуючого становища.

Отже, на сьогодні для побудови стійких і ефективних безпекових засобів у протистоянні негативним інформаційним впливам в інформаційному просторі, необхідно розширювати засоби протидії негативним інформаційним загрозам, формувати комплексні стратегічні підходи, створювати гнучкі та ефективні засоби реагування проти негативної інформаційної гібридної агресії у вітчизняному інформаційно-комунікаційному полі.

UDC 021.1:004.77(048.83):316.77

Valentyna Medvedeva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1971-0347>,

PhD (Historical), Senior Researcher,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vilena_21@ukr.net

PREVENTION OF NEGATIVE INFORMATION INFLUENCES IN THE DOMESTIC INFORMATION AND COMMUNICATION FIELD

The current state and protection of the country's national information space from negative informational influences is considered. The introduction of effective means of countering negative informational influences is analyzed, as well as issues related to the search for the latest directions for the protection of the domestic information space. Attention is focused on the analytical divisions of library institutions in the context of the development of the information society, improving their

capabilities as a center of intellectual information processing, improving the quality of information products, etc.

Keywords: information space, information threats, library institutions, information and analytical activities of library institutions.

УДК 342.5: 355.451:316.3–04 3. 86]-047.36:004

Онищенко Наталія Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1197-9632>,

молодша наукова співробітниця,

відділ оперативної інформації,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: nataonishenko07@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ НА ЗАМОВЛЕННЯ

Розглянуто роль і значення аналітичних служб НБУВ в інформаційно-аналітичному супроводі представників органів державної влади, які потребують оперативного забезпечення систематизованими інформаційними ресурсами на всіх етапах законотворчої діяльності та державного управління. Проаналізовано технології виконання фахівцями аналітичних структур проєктів на замовлення.

Ключові слова: аналітичний продукт, аналітичні служби НБУВ, інформаційні канали, моніторинг, інформаційна безпека.

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (СІАЗ НБУВ) виконувала проєкт: «Події. Персони: регіональний зріз» з метою інформаційного забезпечення органів державної влади.

Аналітики СІАЗ виготовляли щотижневі випуски бюлетеня на основі результатів моніторингу інтернет-видань і соціальних мереж за визначеними напрямками, вивчаючи вплив електронних технологій на оптимізацію процесу забезпечення інформаційними ресурсами органів державної влади.

Щотижневий моніторинг інформаційного поля України дав змогу виявляти та аналізувати по кілька сотень повідомлень, що висвітлюють у регіональному зрізі події та проблеми безпекового характеру, гострі проблеми та конфлікти, що спричиняють реальну громадську дію.

Важливим завданням, що стояло перед аналітиками, які виготовляли цей аналітичний продукт, було вміння працювати з інформаційними каналами, що постійно розширюються завдяки розвитку інтернет-технологій.

Аналітиками відбиралися повідомлення відповідно до рубрикатора, розробленого працівниками СІАЗ спільно з фахівцями замовника. Рубрикатор складено за основними напрямками, що відображають суспільно-політичне життя країни і впливають на безпеку держави. У спеціально розроблену в google-

браузері таблицю вносилися топ-теми на основі систематичного моніторингу, відбору та підрахування відповідних повідомлень.

Уніфіковані теми (в розшифровці показували лише найрейтинговіші місцеві події, проблеми, що стосуються ризиків і загроз нацбезпеці). Серед основних були такі теми:

1. Відгуки на діяльність центральних органів влади (президент, КМУ, міністерства і відомства, ВРУ, Конституційний, Верховний Суд).

2. Коронавірус (статистика захворюваності, готовність лікарень, дотримання карантину, протиепідемічні заходи, перевірка МОЗ, волонтерство).

3. Політичне життя (громадські та політичні організації, політична боротьба, вибори).

4. Діяльність місцевої влади (сесії, засідання, брифінги, рішення, розпорядження; узгодження та участь в політичних, економічних, культурних заходах тощо).

5. Проблеми забудови та благоустрою (незаконне будівництво, ремонт і утримання будинків, освітлення, водопостачання, каналізація, упорядкування територій, міська інфраструктура).

6. Соціальна сфера (соцзахист, охорона здоров'я, жкг, освіта, наука, зв'язок, торгівля).

7. Дороги. Транспортне сполучення (пасажирські перевезення, блокпости, ремонти, черги на кордоні).

8. Екологія (вирубка лісу, пожежі).

9. Економіка (фінанси, середній і малий бізнес, зростання цін, с/г, інновації).

10. Протестні акції.

11. Візит в область президента України.

12. Надзвичайні, резонансні (масштабні пожежі, руйнування, погодні катаклізми, резонансні вбивства, події, що можуть призвести до соціальних вибухів) і деякі та інші питання.

Рубрики для розподілу новинних повідомлень (у дужках розшифровки, що саме відбирається у рубрику). Також могли потрапляти в топ й інші теми.

За кількістю повідомлень по кожній з цих топ-тем визначали 5 підтем і прописували у скороченій формі по кожній з них найрейтинговіші новини (в стислій формі). Паралельно визначали тональність повідомлень (негативне, нейтральне, позитивне). При цьому одне і теж повідомлення могло підраховуватися в кількох топах, але прописуватися лише в одній. В процесі роботи обговорювалися основні критерії підрахунку та оцінювання топ-тем і персон, питання пріоритетності, тобто куди, в яку рубрику поставити конкретне узагальнене повідомлення, якщо їх можна дублювати. Паралельно відстежувалися в повідомленнях персоналії з урахуванням оцінки їх діяльності загальнонаціонального рівня (до таблиці вносилося 3 найрейтинговіших за тиждень з 11 визначених) і регіонального рівня – ТОП-5 найбільш згадуваних. Також моніторилося згадування ТОП-22 політичних партій. Щодня фахівці служби переглядали та аналізували від 500 до 1000 повідомлень. Для візуалізації підсумків підрахунків створювалися діаграми.

Для вдосконалення процесу отримання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг важливих подій, виявлення актуальних політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем постійно розширювалася джерельна база. Для моніторингу використовували агрегатор новин Ukr.net, як один із найпопулярніших новинних інтернет-сервісів України. З розвитком у світовій мережі інтернет-видань, новинних порталів, агрегаторів новин дедалі гостріше постає питання так званих «гарячих» (оперативних) новин. При цьому спостерігається ряд тенденцій, що впливають на якість новинної інформації та її достовірність.

Певні напрацювання з моніторингу джерел новинної інформації та використання їх матеріалів при створенні інформаційно-аналітичних продуктів має СІАЗ НБУВ, постійно вдосконалюючи процес електронної обробки матеріалів, що робить можливим надати замовнику оптимально структуровану та скомпоновану інформацію, таким чином успішно задовольняючи тематичні запити на основі аналітичної обробки первинної інформації.

UDC 342.5: 355.451:316.3–04 3. 86]-047.36:004

Nataliya Onishchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1197-9632>,

Junior Researcher,

Department of Operational Information,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tnavanishenko07@gmail.com

**LIBRARY INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF STATE AUTHORITIES:
PECULIARITIES OF THE IMPLEMENTATION OF COMMISSIONED PROJECTS**

The role and significance of the analytical services of the NBUV in the informational and analytical support of representatives of state authorities, who need operational support with systematized information resources at all stages of law-making activity and state administration, are considered. The technologies of execution of analytical structures of commissioned projects by specialists are analyzed. The methodology of the application of electronic and telecommunication technologies in the process of monitoring large incoming flows of information for the creation of a new analytical product and the provision of certain socio-political requests is defined.

Keywords: analytical product, analytical services of the NBUV, information channels, monitoring, information security.

УДК 021.1:025.5:004 (043.3)

Пестрецова Ольга Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0102-9134>,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,

наукова співробітниця,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pestretsova@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ У СУЧАСНІЙ БІБЛІОТЕЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано форми і напрями здійснення інформаційно-правового обслуговування в діяльності бібліотек в умовах зростаючої затребуваності правової інформації в процесі розвитку системи соціальних інформаційних комунікацій. Розглянуто шляхи надання доступу до актуальних та якісних правових знань.

Ключові слова: бібліотека, інформаційно-правове обслуговування, правове інформування, правова комунікація, бібліотечна діяльність.

В сучасному світі основними характеристиками політико-правової інформаційної взаємодії є масштабність та зростаюча інтенсивність інформаційних потоків. Зумовлена вона низкою факторів. Перша група причин інтенсифікації інформаційно-правової комунікації зумовлена зростанням кількості та різноманітності її суб'єктів. Учасники правової комунікації – від окремих громадян до міждержавних та наддержавних об'єднань і утворень – продукують потужний масив інформації, потребують її збору, систематизації, зберігання та забезпечення доступу, а також аналізу в інтересах усіх учасників комунікації особливостей правотворення та правозастосування.

Друга група причин пов'язана з процесами генерування правової та дотичної до неї інформації. Останні десятиліття призвели до появи бурхливого розвитку низки галузей права та напрямків правозастосування, зокрема, у зв'язку із глобалізаційними процесами та переходом до інформаційного суспільства; фіксується також поява принципово нових напрямків правовідносин, пов'язаних із тими галузями діяльності людства, що зазнали бурхливого, а іноді і вибухового розвитку: гена інженерія, штучний інтелект, космічні дослідження та ін. Водночас активно розвиваються правозахисні напрямки, що спрямовані на ліквідацію дискримінаційних практик минулого. Додатковим фактором можна вважати інтенсифікацію ідентичнісних практик, пов'язаних із явищем так званої глобалізації, коли нації апелюють до свого минулого, в тому числі до правових традицій, спираючись на них, серед іншого, своєю сучасною ідентичністю.

Таким чином, як бачимо, інтенсивність правової комунікації та масштабність продукованої в її процесі інформації об'єктивно є високою. Відтак високою є і потреба організаційного забезпечення оперування цією інформацією, що і актуалізує діяльність бібліотек у сфері акумуляції правових документів, як історико-теоретичного наповнення, так і інструментального характеру – інформації, одержуваної в процесі правотворчості та правореалізації, а також інших інформаційних ресурсів суміжного змісту. Відзначимо також, що в межах виконання своїх основних функцій, зокрема, освітньої та комунікативної, бібліотеки традиційно реалізують просвітницькі проєкти, спрямовані на формування правової культури.

Логічно говорити про те, що метою інформаційно-правового обслуговування у бібліотечній діяльності є задоволення потреб користувачів у правовій інформації, яку Закон України «Про інформацію» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>) визначає як будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини,

правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо.

Оснoву інформаційно-правового обслуговування становить безпосередньо правове інформування – власне, процес, в результаті здійснення якого користувачі різних категорій отримують запитувану інформацію правового змісту. Ефективність цього процесу залежить від вивчення та аналізу інформаційно-правових потреб користувачів та якості ресурсного забезпечення, тобто змістовного та видового складу фондів, інформаційних послуг та продуктів бібліотеки.

Таким чином, інформаційно-правове обслуговування користувачів – це цілеспрямована та систематична діяльність бібліотеки або її структурного підрозділу, що представляє собою сукупність напрямів та відповідно до них форм задоволення запитів користувачів на різні види правової та суміжної за змістом інформації шляхом надання розгалуженого комплексу бібліотечно-інформаційних послуг з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Один з аспектів практичного досвіду бібліотечної діяльності, спрямованої на задоволення політико-правових запитів користувачів, – аналіз шляхів надання доступу до актуальних та якісних правових знань. Йдеться про різні форми й напрями бібліотечної роботи. На основі вивчення досвіду роботи юридичних бібліотек або спеціальних/структурних підрозділів бібліотек, що здійснюють правове інформування, можна виділити основні напрями інформаційно-правового обслуговування користувачів бібліотек:

традиційна робота з надання доступу до бібліотечного фонду правової та суміжної за змістом інформації з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

інформаційно-аналітична діяльність (в результаті чого може бути вироблено власний інформаційний продукт);

посередницька діяльність (просвітницька робота в партнерстві з державними, громадськими, бізнес структурами та ін.).

Традиційна робота з надання доступу до бібліотечного фонду правової та суміжної за змістом інформації передбачає в першу чергу відбір, систематизацію, зберігання та надання в користування літератури громадсько-правової тематики. На удосконалення обслуговування користувачів бібліотеки спрямовані дослідження для вивчення читацьких інтересів з питань права – анкетування, інтерв'ювання, опитування, аналіз запитів та стану представлення в фондах бібліотек відповідної інформації. Наступним кроком є доукомплектування бібліотечних фондів документами правової тематики, як на традиційних, так і на електронних носіях, формування оптимальної бази для правового інформування користувачів бібліотек і соціально активної частини суспільства.

Важливим аспектом правового інформування є забезпечення навігації бібліотечними фондами, що містять правову інформацію, зокрема, вдосконалення довідково-бібліографічного апарату. З огляду на актуальність і затребуваність правової інформації ефективним є постійне розміщення періодичних видань на сайті бібліотек.

З метою розкриття фондів правової та суміжної тематики використовуються наочні форми популяризації літератури: тематичні викладки, книжкові виставки, віртуальні та реальні екскурсії; бібліографічна мозаїка – форма представлення бібліографічних матеріалів (покажчиків, путівників, списків, нарисів, оглядів, дайджестів тощо) у паперовій або електронній формах із метою популяризації їх як джерел ефективного пошуку інформації для користувачів бібліотеки.

Ефективні форми і напрями здійснення інформаційно-правового обслуговування зумовлені як активністю традиційної бібліотечної роботи, так і системністю представлення її у інформаційному просторі з допомогою розвитку дистанційних технологій, актуальним наповненням веб-сайтів, що сьогодні є невідомою частиною системи бібліотечної роботи.

Створюючи інформаційне середовище правового забезпечення громадян, застосовуючи системну сукупність інформаційно-аналітичних засобів представлення інформаційних ресурсів, необхідних для сучасного розвитку, бібліотека здійснює важливий вклад у соціальний розвиток суспільства, стимульований трансформаційними процесами постіндустріального розвитку.

UDC 021.1:025.5:004 (043.3)

Olga Pestretsova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0102-9134>,

PhD (Social Communications), Senior Research,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pestretsova@ukr.net

INFORMATION AND LAW SERVICE IN MODERN LIBRARY ACTIVITIES

The forms and directions of information and law services in the activities of libraries are analyzed in the conditions of growing demand for legal information in the process of developing the system of social information communications. Ways of providing access to up-to-date and high-quality legal knowledge are considered.

Keywords: library, information and law service, legal information, legal communication, library activity.

УДК 025.177:355.42 ((470+571):477)

Половинчак Юлія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>,

докторка наук із соціальних комунікацій,

керівниця Національної юридичної бібліотеки,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Київ, Україна

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua

Берегельський Андрій Васильович

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2119-2067>,

молодший науковий співробітник,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

ТЕОРЕТИЧНА БАЗА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ЗІ ЗБОРУ ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ

Запропоновано в якості теоретичної бази реалізації проєктів зі збору візуального контенту концепції креалізованого тексту, інтернет-фольклору та сторителінгу. Наголошено на важливості врахування таких характеристик візуального контенту як колективність, варіативність, імпровізаційність, світоглядну заангажованість.

Ключові слова: соціальні медіа, бази даних, візуальний контент, постфольклор, мем, креалізований текст.

З точки зору сучасної гуманітаристики, що сьогодні прямо чи опосередковано виконує завдання фіксації і досліджень суспільних трансформацій та особливостей реакцій на них соціуму, продукований у соціальних медіа контент часто є безцінним і унікальним джерельним масивом для актуального та ретроспективного осмислення суспільного досвіду.

При цьому кількість і швидкість продукування інформації надзвичайно висока, а інформаційні майданчики її репрезентації не відзначаються надійністю з точки зору збереженості. Відтак, проблемою для майбутніх дослідників обіцяє стати якісна і репрезентативна наповненість джерельної бази: збереженість фото, відео, графічної інформації, текстів у силу ненадійності майданчиків (особисті сторінки соціальних мереж, сайти регіональних видань) – загроженість такої інформації особливо в умовах війни і інформаційного надвиробництва надзвичайно висока.

Ці фактори визначають необхідність консолідованих зусиль фахівців із моніторингу, фіксації, систематизації відповідного контенту та представлення їх у спеціальних базах даних. Вже сьогодні реалізуються десятки проєктів різного спрямування. Водночас їх реалізація актуалізує питання науково виважених підходів до процесу виявлення, фіксації, відбору, систематизації та зберігання документів, згенерованих у інтерактивному інформаційному просторі соціальних медіа із врахуванням таких їх характеристик як нелінійність, мультимедійність, гіпертекстуальність, незавершеність, колективне авторство.

Предметом нашого дослідження є візуальний контент, продукований чи поширюваний у соціальних медіа. Причини такої уваги полягають у значимості соціальних медіа як простору сенсотворення, до якого залучені великі групи. Учасники комунікації є не лише аудиторією, а і співтворцями, таким чином продуковані / поширювані сенси є більш стійкими. Соціальні медіа забезпечують максимальну аудиторію, є важливою магістраллю експорту сенсів для зарубіжної аудиторії, а також забезпечують швидкість їх поширення і переосмислення.

Як інтенсифікація творення соціального контенту, так і важливість його збереження визначається низкою завдань, що їх суспільство вирішує через колективну творчість: спільні рефлексії, реалізовані через посередництво соціальних медіа, забезпечують, з одного боку, психологічний ефект витіснення, є способом пом'якшення стресу і травми; спільне переживання стає частиною

колективної рефлексії. Окрім цього йдеться про важливий інструмент боротьби з чужими сенсами та наративами, принципово важливими в умовах сучасної війни, маємо на увазі деконструкцію та сміх як її важливу складову.

В якості теоретичної бази для опрацювання такого контенту видається перспективним використання концепції креалізованого тексту – для позначення текстів, фактура яких складається з вербальної й невербальної (належних до інших знакових систем) частин. Креолізованість, що розуміється як наявність у тексті графічної інформації, є логічним наслідком мультимедійності як характеристики комп'ютерного дискурсу. Креолізований текст, таким чином, є текстом змішаного типу, що містить вербальний та іконічний елементи, у бібліотечній практиці є об'єктом депонування, що потребує спеціальних підходів в силу складності структури.

Для оцінки способів поширення та трансформацій досліджуваного візуального контенту вважаємо ефективним застосування концепції інтернет-фольклору та мему як одного із його підвидів. Виходячи із цієї концепції в роботі із збереження слід враховувати такі характеристики візуального контенту як колективність, варіативність, імпровізаційність, світоглядну заангажованість. Інтернет-мем розглядається як одиниця публічного дискурсу, що має метафоричну функцію – один із основних засобів міфологічної репрезентації дійсності, інтерпретативна категорія, що використовується з метою структурування картини світу. Така метафора-мем виникає як образне вираження настрою акторів дискурсу, за умови поширення – ілюструє цей настрій для решти аудиторії. Емоційний образ метафори-мема містить у собі, крім переконливої сили, афективної реакції на факт ще й коротку історію, згорнуту в цій метафорі (ту ситуацію, яка породила це висловлювання або візуальний образ). Недоліком метафори-мема як виразного та пояснювального засобу полягає в обмеженості ареалу поширення: вона часто незрозуміла за межами мережевої спільноти. Виходячи з цього, одним із елементів супровідної інформації в процесі відбору візуального контенту визнано за доцільне фіксувати обставини створення (дата, місце, фактаж, що стосується події, явища чи особи, покладених в основу сюжету), дотичні персоналії чи інститути.

Аналіз впливовості та ефективності тих чи інших графічних об'єктів може базуватися на концепції сторітелінгу – медійного інструменту сучасної комунікації, що широко застосовується в комерційних, рекламних, корпоративних цілях з метою впливу на емоційну, пізнавальну та мотиваційну сфери реципієнтів. Аналіз сторітелінгу показав, що особливої актуальності він набув завдяки принципам подачі інформації: в імпліцитній формі, ненав'язливо відбувається вплив на аудиторію, завойовуються її довіра й лояльність, внаслідок чого реципієнти самостійно ухвалюють рішення та роблять відповідні висновки. Встановлено, що для досягнення високого рівня впливу на цільову аудиторію історія повинна: бути правдивою, емоційною, відзначатись актуальністю та новизною, містити ідею, яскравий персонаж чи образ, мати динамічний сюжет, нерідко з ефектом неочікуваності, логічний висновок, інтригувати до кінця і (для електронних версій) супроводжуватися якісним контентом.

Отже, візуальний контент, створюваний і трансльований у інтерактивному просторі, є важливим елементом суспільної реакції на важливі події і водночас складовою колективної рефлексії цих подій. Саме цим визначається значимість такого контенту як джерела для різних досліджень соціокультурних процесів і, відповідно, потреба його фіксації та збереження. Інтерактивна природа такого контенту впливає на особливості його низького рівня збереженості та актуалізує завдання його депонування установами пам'яті.

UDC 025.177:355.42 ((470+571):477)

Yuliia Polovinchak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4903-5434>,

Dr. Sci (Social Communications), Senior Research Associate,

Director of National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: polovynchak.j@nas.gov.ua

Andrii Berehelsky,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2119-2067>,

Junior Researcher,

Department of the Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: fibonacci@ukr.net

THEORETICAL BASIS OF THE IMPLEMENTATION OF PROJECTS FROM THE COLLECTION OF VISUAL CONTENT

The concept of creolized text, Internet folklore and storytelling are proposed as the components of theoretical basis for collecting visual content, and such characteristics of visual content as collectivity, variability, improvisation, worldview engagement, should be taken into account.

Keywords: social media, databases, visual content, post folklore, meme, creolized text.

УДК 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Потіха Андрій Леонідович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4750-1542>,

кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник,

відділ політологічного аналізу,

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pal56@ukr.net

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Проаналізовано роль засобів масової комунікації політичних партій як складової інформаційного ресурсу та їх вплив на перебіг політичних процесів в Україні. Необхідність використання сучасних інформаційних технологій для обробки та зберігання важливої інформації про діяльність політичних партій.

Ключові слова: ЗМК політичних партій, інформаційний ресурс, обробка, зберігання.

Сучасне суспільство справедливо називають інформаційним, оскільки інформація стає чи не найважливішим чинником його функціонування, а Засоби масової комунікації (ЗМК) стали важливим інформаційним ресурсом, який має вплив на перебіг політичних процесів і формування знань.

Використовуючи світовий досвід формування політичних систем та місце в цьому процесі засобів масової комунікації, українські політики приділяють значну увагу розвитку партійних ЗМК, з метою використання їх в політичній боротьбі за владу.

Метою дослідження є вивчення засобів масової комунікації політичних партій як складової інформаційного ресурсу та їх вплив на перебіг політичних процесів в Україні.

За допомогою партійних ЗМК політичні партії вибудовують свій імідж, особливо, в контексті передвиборчої боротьби. Важливим є й комунікаційний імідж політичної партії, тобто образ партії як комунікатора, учасника інформаційно-комунікаційних обмінів. Для формування такого образу політики за допомогою ЗМК використовують як смисли, які продукуються і поширюються в партійних ЗМК, так і технології, які при цьому використовуються. Також важливими компонентами комунікаційного іміджу партії є налагодження механізму зворотного зв'язку з виборцями – відкритість її ЗМК, використання інтерактивних технологій, а також формування партіями мас-медійних кластерів та рівень їх інформаційно-комунікаційного потенціалу.

Невід'ємною ознакою правової демократичної держави є забезпечення свободи слова громадян, право на висловлювання власної думки та позиції, право на отримання й поширення інформації без перешкод.

Зачасту ЗМК політичних партій створюють позитивний міф про діяльність політичної сили, яку вони представляють і навпаки – негативний про своїх опонентів. Сила і впливовість соціально-політичних міфів обумовлюється їх існуванням на ґрунті віри і апелюванням до архетипів.

Потенційні виборці не завжди прагнуть правди, особливо якщо ця правда їм не подобається, і можуть ігнорувати очевидні, здавалося б, факти, якщо ті порушують комфортне світосприйняття. З іншого боку, неправдиві відомості, які вкладаються у вибудовувану раніше картину світу, можуть сприйматися цілком лояльно як такі, що насправді мали місце.

Проте, ЗМК все ж мають більше позитиву і відіграють важливу роль в процесі становлення багатопартійної системи і розвитку суспільних відносин в усіх демократичних країнах та покращенні політичної комунікації.

Брак потрібної інформації або переважання в інформаційному полі критичної інформації опонентів призводив до втрати підтримки партії з боку громадськості. Важливим інструментом привернення уваги потенційних споживачів інформації для партійних ЗМК є визначення порядку денного, тобто вибір тематичного наповнення. Цей вибір формується під впливом ідеологічних міркувань і завдань партійного керівництва, з одного боку, а з іншого – під впливом загальних законів функціонування будь-яких ЗМК, для яких найголовніше – увага аудиторії. Важливість інформації, яка оприлюднюється,

високий статус особи, про яку розповідається або в якій береться інтерв'ю, ексклюзивність такої інформації, її резонансність і оперативність традиційно є запорукою підвищеної уваги аудиторії.

Світова практика засвідчує, що добре продумана інформаційна політика різних політичних партій впливає на політичні процеси, які мають стратегічне значення. Для здійснення своїх стратегічних планів політичні партії борються за владу, яка дає їм можливість проводити свою політику. Тому політики приділяють значну увагу ЗМК, за допомогою яких вони поширюють свої ідеї і плани.

Разом з тим ЗМК політичних сил продовжують відігравати важливу роль в суспільно-політичних процесах. Інформація, яку вони поширюють може бути важливою для дослідників сучасних глобальних процесів, як в Україні так і в інших країнах.

Досконало вивчити весь інформаційний ресурс ЗМК політичних партій досить складно, адже він перенасичений інформацією, яка не завжди достовірна, частіше має пропагандистський характер. Розібратися в цій інформації, порівняти з іншою і проаналізувати її можуть досвідчені експерти і аналітики.

В таких умовах зростає роль інформаційно-аналітичних служб бібліотек, які еволюціонують у напрямі подальшої спеціалізації, дедалі більше перетворюючись на своєрідні дослідницькі центри, здатні фахово вивчати і опрацьовувати інформацію, яку поширюють ЗМК.

Враховуючи значення діяльності політичних партій для функціонування системи демократії в різних країнах, а також вплив політичних партій на розвиток процесів всередині громадянського суспільства, матеріали партійних ЗМК стають джерелами ґрунтовного інформаційно-аналітичного опрацювання різних аналітичних структур бібліотек, які займаються інформаційним забезпеченням процесу суспільних трансформацій, зокрема і шляхом підготовки науково-аналітичних продуктів. У зв'язку з цим постає питання програмно-технологічного забезпечення процесу науково-аналітичного опрацювання матеріалів партійних ЗМК.

Важливим моментом є перетворення зібраної інформації у форму, придатну для машинної обробки – сканування паперових примірників партійних видань, супровід їх метаданими, систематизація. Опрацьована і систематизована відповідним чином інформація стає доступною для пошуку за джерелом (за назвою видання), за партійною приналежністю, періодом, регіональною ознакою.

Таким чином створюються умови для проведення ретроспективного аналізу інформації певного партійного видання і порівняльного аналізу інформації ЗМК різної партійної приналежності одного періоду. Проте беручи до уваги специфічні українські реалії, в яких питання архівування інтернет-ресурсів за допомогою автоматичного моніторингу поки що є справою майбутнього, можна лише акцентувати увагу на дослідженні доступних вітчизняним бібліотекам альтернативних підходів, одним з яких є збереження інформації партійних ЗМК Інтернет-середовища в консолідованому вигляді в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек, а також створення файлових колекцій, які формуються шляхом тематичного ручного архівування.

UDC 004.056.5:342.72/.73:[004.77:316.77]

Andrii Potikha,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4750-1542>,

PhD (Social Communications), Research Associate,

Department of Political Analysis,

Information and Analytical Support Service,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: pal56@ukr.net

MEANS OF MASS COMMUNICATION OF POLITICAL PARTIES AS A COMPONENT OF THE INFORMATION RESOURCE IN THE CONDITIONS OF DEMOCRATIC PROCESSES

The role of mass media of political parties as a component of an information resource and their influence on the course of political processes in Ukraine is analyzed. The need to use modern information technologies to process and store important information about the activities of political parties.

Keywords: ZMK of political parties, information resource, processing, storage.

УДК 02:005.340

Симоненко Олена Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8698-9280>,

кандидатка політичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: elenawwws@gmail.com

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА КОНКУРЕНЦІЇ БІБЛІОТЕК

В дослідженні розглянуто основні показники інноваційної діяльності бібліотек. Визначено перешкоди у формуванні інноваційної стратегії бібліотек. Зроблено висновки щодо ефективності використання моделей інноваційної трансформації в діяльності бібліотек.

Ключові слова: інновації, бібліотека, конкуренція, ІКТ, цифровізація.

В наш час інновації відбуваються в абсолютно всіх видах людської діяльності. І бібліотечна сфера не стала виключенням. Радикально і комплексно діяльність бібліотек почала змінюватися під впливом глобальної інформатизації. З одного боку, бібліотеки залишаються сховищами накопичених знань у традиційному паперовому форматі, з іншого – процеси цифровізації, що стрімко розвиваються, вимагають від бібліотек розробки та впровадження принципово нових форматів і методів роботи. До того ж, як показує практика, недостатня інноваційна активність призводить до кризи, а інноваційна діяльність є одним із методів виведення бібліотеки з кризи.

Тому особливої актуальності набувають питання більш глибокого вивчення шляхів та можливостей використання інноваційної діяльності бібліотек як основної умови їх конкурентоздатності.

Процеси, що відбуваються в суспільстві, ставлять бібліотечних фахівців перед необхідністю постійного пошуку нових ідей, форм, засобів і методів роботи, управлінських дій, аналізу своєї діяльності, конкретизації її цілей та завдань. Переглядаються багато традиційних методів бібліотечної діяльності, виникає необхідність оновлення та збагачення колишніх теоретичних та практичних установок для того, щоб найкращим чином відповісти на численні вимоги часу.

Таким чином, в процесі реалізації інновацій формується нова модель розвитку бібліотек, основною метою якої має стати покращення обслуговування користувачів, створення комфортних умов для якісного задоволення читацьких запитів, а головне – забезпечення балансу між збереженням цінних бібліотечних традицій та впровадженням інновацій.

Аналіз наукових джерел свідчить, що одні автори в інноваціях вбачають процес розробки нових ідей, інші – результат творчого процесу у вигляді нової продукції, технологій, послуг; треті розуміють єдність технологічних, організаційних, соціальних нововведень, призначених для задоволення потреб користувачів і одержання певного корисного ефекту (економічного, соціального, наукового тощо). На сучасному етапі аспекти бібліотечних інновацій активно вивчають К. Лобузін, Л. Коновал, С. Гарагуля, Є. Амеліна, В. Пілярчук, В. Дригайло та С. Дригайло та ін.

Проте більшість авторів висвітлюють загальні або специфічні питання інноваційної діяльності бібліотек і не вирішеними залишаються окремі практичні проблеми запровадження інновацій у бібліотечній сфері.

Авторка наголошує, що при виборі об'єктів інновацій потрібно визначити той напрямок діяльності, який найбільше потребує зміни відповідно до поставленої мети розвитку та при модернізації якого бібліотечний персонал зміг би проявити свої здібності та досягнути позитивних результатів. До того ж, пропонується розглядати інновацію як реакцію бібліотек на нові потреби та запити не тільки самої бібліотеки, а й суспільства та навіть держави.

Основними об'єктами інновацій бібліотек визначаються: послуги, продукція, ІКТ та організаційний розвиток бібліотек. В свою чергу, про досягнення ефективного результату інновацій буде свідчити сам користувач бібліотечних послуг та різні категорії партнерів бібліотек. Інноваційні досягнення швидко стають відомими професійній спільноті. А зміни в асортименті та технології обслуговування підвищують зацікавленість до бібліотеки різних груп громадськості (представників ЗМІ, влади, бізнес структур тощо), залучають до співпраці з нею нових партнерів, спонсорів та меценатів, видавців та спеціалістів різних соціальних центрів.

Отже, *прагнення бути конкурентоздатними та сучасними спонукають бібліотеки адаптуватися до вимог часу та модернізуватися через інновації, які, в свою чергу, виводять їх на принципово покращений та якісно новий рівень.*

UDC 02:005.340

Olena Symonenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8698-9280>,

Candidate of Political Sciences,

Senior Research,

Department of the Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: elenawwws@gmail.com

INNOVATIVE ACTIVITIES AS A FORM OF COMPETITION LIBRARY

The research examines the main indicators of the innovative activity of libraries. Obstacles in the formation of an innovative library strategy have been identified. Conclusions were made regarding the effectiveness of using models of innovative transformation in the activities of libraries.

Keywords: innovation, library, competition, ICT, digitalization.

УДК 026:001.32](494):[004.738.5:025.2]

Сісіна Людмила Леонідівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5032-3989>,

молодша наукова співробітниця,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: milamila1951@ukr.net

ШВЕЙЦАРСЬКА ПЛАТФОРМА БІБЛІОТЕЧНИХ ПОСЛУГ: ІННОВАЦІЙНИЙ КРОК У ЦИФРОВОМУ РОЗВИТКУ

Розглянуто переваги swisscovery – національної платформи академічних бібліотек Швейцарії. Охарактеризовано її як інноваційний проєкт, що акумулює інформацію та розширює доступ до неї, сприяє науковому прогресу та долучає бібліотеки до подолання нерівності у доступі до контенту і цифрової інфраструктури.

Ключові слова: академічні бібліотеки Швейцарії, єдиний обліковий запис, каталог, наукові ресурси, прямий доступ, цифровізація, swisscovery.

Соціальна динаміка, перспективні технології, виклики глобалізації визначають трансформацію бібліотек, підпорядковуючи її оперативному і якнайповнішому задоволенню запитів користувачів. Саме тому бібліотеки мають бути доступні онлайн і фізично 24/7. Це дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними в епоху глобалізації, Інтернету, цифровізації. В IFLA занепокоєні тим, що цифрова трансформація спричиняє нерівність у доступі до контенту і цифрової інфраструктури, проте впевнені, що бібліотеки можуть допомогти подолати її. Про це свідчить, зокрема, діяльність швейцарських бібліотек та асоціації бібліотекарів, спрямована на те, щоб стати ключовим учасником Швейцарського форуму з управління Інтернетом (Internet Governance Forum, IGF).

За даними Федерального статистичного управління, більше половини населення Швейцарії є постійними користувачами бібліотеки. Щоб

відповідати вимогам у мінливому світі інформаційного забезпечення, у грудні 2020 р. було започатковано swisscovery – національну платформу для академічних бібліотек Швейцарії. Проєкт спрямований на розширення доступу до інформації і сприяння науковому прогресу, новим знанням. Один каталог, одна система, один обліковий запис забезпечують прямий доступ до майже всієї номенклатури академічних книг і значної частини фондів академічної періодики Швейцарії. Нова дослідницька платформа swisscovery пропонує легкий пошук баз даних за ключовими словами або за категоріями. Пошуковий портал, бібліотечна картка, терміни видачі, правила каталогів усіх залучених бібліотек єдині. Тож користувачі отримують незаперечну вигоду від прямого доступу до фондів усіх бібліотек на swisscovery, а також від синергії та послуг, які пропонує ця платформа, націлена у майбутнє.

Дослідницька платформа swisscovery надає доступ до повного списку наукових медіа у Швейцарії. Пошук статей включено за замовчуванням: «swisscovery (з CDI)». Щоб їх виключити, треба обрати «swisscovery (без CDI)». CDI (Central Discovery Index=Центральний індекс відкриттів) є продуктом Ex Libris/ProQuest і містить понад 200 млн записів, статей, розділів е-книг та матеріали конференцій. Дані надходять від постачальників журналів та електронних книг. За замовчуванням знаходимо лише контент, до якого надано доступ. Обравши опцію «включно з публікаціями без повного тексту», пошук можна розширити. Утім, стартова сторінка повного бібліографічного каталогу для користувача з'являється в різних версіях залежно від інституційної зони чи бібліотеки. Є різні думки щодо цінності такого розмаїття.

Нову платформу контролює та гармонізує некомерційна організація Swiss Library Service Platform AG (SLSP, Швейцарська платформа бібліотечних послуг). На початку роботи swisscovery налічувала 470 бібліотек, нині їх понад 490. І розширення триває. Swisscovery замінює попередні бібліотечні мережі та дослідницькі платформи. Зараз у її списку понад 40 млн книг, серій, журналів і не книжкових матеріалів, а також понад 3 млрд е-статей.

Бібліотечні фахівці відзначають приєднання 15 бібліотек і центрів документації Александрійської мережі (квітень 2022). Це перший у світі проєкт інтеграції системи Alma (Александрія) з іншою системою Alma (SLSP). Завдяки фондам Александрійської мережі, зокрема бібліотеки Федерального статистичного відомства, музею музичних автоматів, колекції карт swisstopo, swisscovery продовжує розширюватися в тематичному діапазоні.

Під керівництвом SLSP успішно реалізовується проєкт інтеграції та міграції спільно з мережею Александрія і системним оператором Ex Libris. На різних етапах проєкту конфігурація Alma мережі Alexandria і дані для перенесення були адаптовані до специфікацій swisscovery. У дедуплікації даних SLSP допоміг ІТ-досвід бібліотеки Базельського університету, яка брала участь у проєкті swisscovery як акціонер-засновник. SLSP має ноу-хау щодо успішного використання й поглиблення міграції даних та інтеграції бібліотек. Після завершення цієї частини проєкту swisscovery збільшиться на мільйон назв і понад 1,3 млн прим., багато з яких є загальнодоступними. Внески

афілійованих бібліотек SLSP використовує для поточної діяльності, покращення спільної платформи і пов'язаних послуг.

Платформа для академічних бібліотек swisscovery є важливим інноваційним кроком у цифровому розвитку. Сьогодні вона забезпечує єдиний доступ до наукових ресурсів 490 бібліотек і значної частини фондів академічних ЗМІ Швейцарії. Це некомерційний динамічний проєкт SLSP, який мотивує бібліотеки країни до гуртування, розширюється в тематичному діапазоні та розширює доступ до інформації й даних і цим сприяє науковому обміну та відкриттям. Єдиний обліковий запис, гармонізована система, легкий пошук, інші переваги swisscovery також сприяють подоланню нерівності у доступі до контенту та цифрової інфраструктури.

UDC 026:001.32](494):[004.738.5:025.2]

Liudmyla Sisina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5032-3989>,

Junior Researcher,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: milamila1951@ukr.net

SWISS LIBRARY SERVICES PLATFORM: AN INNOVATIVE STEP IN DIGITAL DEVELOPMENT

Advantages of swisscovery – a new national platform for academic libraries in Switzerland – are considered. It is concluded that swisscovery is an important innovative step in digital development, expands access to information, promotes scientific progress and new knowledge, and engages libraries in managing the Internet and overcoming inequalities in access to content and digital infrastructure.

Keywords: academic libraries of Switzerland, single account, catalog, scientific resources, direct access, digitization, swisscovery.

УДК 024 + 025.5]: 616.98: 578.834

Спіріна Світлана Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8962-0550>,

молодша наукова співробітниця,

відділ обслуговування інформаційними ресурсами,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: pilgrim1715@ukr.net

ПОШУКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНИХ ФОРМ ОБСЛУГОВУВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВАХ

Розглянуто низку проєктів зарубіжних бібліотек щодо вдосконалення способів накопичення цифрового архіву, розширення послуг через мобільні пристрої. Доведено важливість постійного вдосконалення сервісних послуг для обслуговування бібліотечних установ.

Ключові слова: електронні сервіси, мобільні додатки, цифровий архів, веб-середовище, веб-архів, електронний каталог, дедуплікація, лабораторії ÖNB Labs.

Сучасні виклики у суспільстві спонукають до нових підходів у роботі бібліотечних установ, створення умов безпечного, у тому числі, дистанційного обслуговування, розширення можливостей надання послуг якісного цифрового формату, більш доступного та з широким діапазоном вибору тематичних колекцій, а також різнобічним варіантом умов його використання.

З цією метою можна розглянути вже напрацьовані цікаві проекти зарубіжних колег, дослідити їх напрацювання та винести певні корисні для вітчизняних бібліотечних установ позитивні здобутки діяльності закордонних книгозбірень, аби їх досвід надихнув на креативні підходи до забезпечення удосконалення роботи у бібліотечних установах нашої держави.

Національна бібліотека Польщі – найбільша цифрова бібліотека своєї держави і одна з найбільших у Європі. Вона відкрита у цифровому вимірі цілодобово без будь-яких обмежень і з будь-якої точки світу. Бібліотека пропонує у широкому спектрі і безкоштовно доступ до своїх цифрових колекцій (<https://www.bn.org.pl/>). Цифровий міжбібліотечний абонемент книг і наукових журналів [academica.edu.pl](https://www.academica.edu.pl/) надає доступ до понад 3,3 млн публікацій з усіх галузей, а також захищених авторським правом. Вже понад 1700 установ Польщі приєдналися до *Academica* і мають змогу безкоштовно користуватися цифровими фондами бібліотеки.

Литовська національна бібліотека (<https://www.lnb.lt/>) доступна для всіх користувачів і прагне забезпечувати поширення інформації у багатьох сферах суспільного і політичного життя, поширювати свою культурну спадщину та інтегрувати до цифрового контенту європейського простору, розвиваючи інформаційну грамотність. Бібліотека займається прикладними дослідженнями, консультаційною та експертною діяльністю у сфері інформаційно-комунікаційних наук. Ресурси відкритого доступу литовської бібліотеки (<https://www.lnb.lt/istekliai/duomeny-bazes/atvirostis-prieigos-istekliai>) мають довідник журналів з повнотекстовими науковими рецензованими журналами з різноманітних наукових тем. Одним із напрямків модернізації бібліотеки є оновлення та адаптація сайту для поліпшення мобільних електронних послуг користувачам через мобільні додатки.

Бути бібліотекою нового покоління прагне Естонська національна бібліотека (<https://www.nlib.ee/>). З цією метою тут ініціюють низку проектів розвитку. Увага зосереджена на створенні автоматичної підтримки відкритих даних, з визначенням нових сервісів цифрового архіву та необхідного програмного і технічного забезпечення відповідних завдань. Це включає якість обслуговування цифрового архіву, що має забезпечити гідне збереження та зручніше використання способів роботи й дослідження матеріалів для фахівців та широкого кола користувачів.

Завдяки новому цифровому архіву можна взаємодіяти з новими сервісами через API, як можливість повторного використання об'єктів цифрового архіву в інших інформаційних системах (<https://www.nlib.ee/arendusprojektid>). Новий цифровий архів створює умови для проведення науково-дослідної роботи на поверхні текстових корпусів (Data and text mining, digital humanities, data science). На завершальному етапі – реалізація проекту «Books to move», покликаною

об'єднати усі колекції бібліотек Естонії в один доступний пошук в електронних каталогах за участі бібліотек (<https://www.nlib.ee/arendusprojektid>). Для цього заплановано створення платформи для бібліотек, веб-середовище й мобільний додаток, щоб здійснювати пошук, робити замовлення, слідкувати за процесом замовлення й отримувати сповіщення про надходження та повернення літератури. Таким чином, вся бібліотечна мережа Естонії стає домашньою бібліотекою користувача.

Австрійська національна бібліотека (<https://www.onb.ac.at/>) надає своїм користувачам якісний професійний доступ як до власних фондів (понад 11,1 мільйона об'єктів), так і до міжнародної бази даних. «Стратегію 2035» (https://www.onb.ac.at/fileadmin/user_upload/1_Sitemap/Ueber_Uns/Presse/Pressemeldungen/29092021_Vision/Vision2035.pdf) визначає серед пріоритетів пошук і розробку корисних та перспективних тем для формування колекцій, постійне удосконалення програм оцифрування та якості й доступності широкого кола послуг, продовження напрацювань щодо краудсорсингової ініціативи та інших дослідницьких тем, бібліотечні лабораторії тощо.

Лабораторії ÖNB Labs – цифрова платформа для користування з представлення і обробки вибраних фондів і метаданих Австрійської національної бібліотеки. Дана ініціатива має на меті надання цифрових даних для дослідження та творчої обробки за допомогою наявних технічних інструментів. Спеціально для користувачів лабораторій створено репозиторій GitLab. Це веб-служба з відкритим кодом, яка використовується для спільної розробки програмного забезпечення. Тобто, це місце, де можна поділитися своїми знаннями. Зокрема, щоб поділитися зразками коду в репозиторії ÖNB Labs GitLab, можна на свій вибір надати ліцензію для цих зразків коду.

Цікавим є дослідницький блог Австрійської національної бібліотеки, який містить довідкову інформацію про спеціальні фонди бібліотеки, виставки та інші заходи (<https://www.onb.ac.at/forschung/forschungsblog>). Пости блогу постійно оновлюються, заохочуються коментарі та запитання щодо вмісту блогу та статей.

Сторінки зі сфери медіа та політики зберігаються в окремих колекціях у Web Archive Austria, через свою високу інформативність. Тож, логічно, що ті самі дані, логотипи партій або зображення людей повторюються. Щоб зайвий раз не накопичувати одні і ті ж дані, веб-архів використовує метод дедуплікації. Це дає можливість значну частину бінарних об'єктів (відео, документів, зображень і т.п.) зберігати під посиланням першої появи відповідного об'єкта. В веб-архіві нині дедупліковано 882 млн об'єктів з обсягом понад 59 терабайт – це близько 30% загального обсягу нестисненого сховища архіву.

Тож можна зробити висновок, що головним завданням бібліотек має бути постійна робота над вдосконаленням форм і якості обслуговування користувачів, розширення географії своїх відвідувачів, а також забезпечення якісного технічного апарату шляхом оновлення пристроїв та опрацювання нових програм, які дадуть можливість розширити доступність і легкість при роботі з цифровими фондами. А для цього слід займатись збором і оновленням власного цифрового архіву, працювати над поширенням його в світовий простір цифрового контенту,

розвиваючи публічну інформаційну та культурну компетентність. Постійно працювати над розвитком інформаційно-комунікативної сфери.

UDC 024 + 025.5]: 616.98: 578.834

Svetlana Spirina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8962-0550>,

Junior Researcher,

Department of the Information Resources Service,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: piligrim1715@ukr.net

SEARCHES FOR IMPROVEMENT OF MODERN FORMS OF SERVICE IN FOREIGN LIBRARY INSTITUTIONS

A number of projects of foreign libraries regarding the improvement of digital archive storage methods and the expansion of services via mobile devices were considered. The importance of continuous improvement of service services for the maintenance of library institutions has been proven.

Keywords: electronic services, mobile applications, digital archive, web environment, web archive, electronic catalog, deduplication, ÖNB Labs.

УДК 021.1+025.5]:305:316.346.2–021.23

Чернявська Ліна Павлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>,

молодша наукова співробітниця,

аналітично-прогностичний відділ,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНІ УСТАНОВИ В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В ЖИТТЯ ГРОМАД

Розглянуто роль бібліотек в утвердженні основ гендерної рівності в суспільстві, зокрема через їхню участь у проєктах неформальної освіти жінок і дівчат. Акцентовано увагу на ролі бібліотек у соціально-правовому інформуванні громадян, зокрема у воєнний час в тому числі із гендерних питань.

Ключові слова: гендер, бібліотечні установи, інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек, соціально-правове інформування, гендерна дискримінація.

Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є найважливішим чинником досягнення сталого розвитку суспільства. Мета дослідження – висвітлення ролі бібліотек як активних учасників демократичних перетворень в Україні на шляху досягнення гендерної рівності.

Бібліотеки сприяють реалізації досягнення гендерної рівності пропонуючи: програми та послуги для задоволення потреб жінок і дівчат, зокрема стосовно їх прав чи здоров'я; доступ до інформації та інформаційно-комунікаційних технологій, що допомагають жінкам опанувати бізнесові

навички та ін. При плануванні ініціатив бібліотек акцентується увага на подіях, пов'язаних із правами жінок та реалізації їх потенціалу, розширенням участі жінок у суспільному житті.

Бібліотеки долучаються до просвітницької діяльності з профорієнтації та професійної адаптації молоді, організовують «школи з основ підприємницької діяльності» для економічно активного населення, сприяють освіті дорослих. Також бібліотеки сприяють розширенню цифрових можливостей для жінок через участь в ініціативі «Жінка – лідерка у цифровому просторі», а також беруть участь у розвитку своєї громади, долучаючись до вирішення проблемних ситуацій шляхом координації своєї діяльності з іншими організаціями, владними, правоохоронними органами та громадськими організаціями.

Наступною актуальною темою, до якої сьогодні долучаються бібліотеки, є інтеграція гендерної проблематики в освітянську систему. У ВНЗ бібліотеки знаходять свої форми взаємодії з університетською спільнотою організуючи проведення тематично актуалізованих круглих столів. У висвітленні правових і в тому числі гендерних питань українські бібліотеки напрацювали певний стандарт роботи, який зокрема включає: роботу з фондом правових документів; бібліографічну роботу; співпрацю з правоохоронними органами, участь у проекті «Мережа пунктів доступу громадян до публічної інформації органів державної влади»; організацію роботи громадських приймалень на базі бібліотек, співпраця з місцевими громадськими організаціями.

В умовах збройної агресії проти України у 2022 р. бібліотечна спільнота долучилася до боротьби з російськими загарбниками і допомоги вимушеним переселенцям (переважну більшість яких становлять жінки та діти). Зокрема, НБУВ започаткувала роботу інформаційно-аналітичного ресурсу «Біженці та вимушено переміщені особи | refugees and internally displaced persons». База даних проекту містить національні та міжнародні напрацювання у сфері захисту прав вимушених переселенців, їх інтеграції у нові приймаючі громади, використання соціального потенціалу внутрішньо переміщених осіб, широке залучення ВПО до розвитку територіальних громад. Також НБУВ готує бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», який містить аналітичні матеріали з актуальних питань життя держави в умовах воєнної агресії, зокрема розслідування злочинів, скоєних російськими окупантами на сексуальному ґрунті на території України, проблем насильницької депортації українських громадян до РФ та ін.

Бібліотеки спільно з органами влади та волонтерськими центрами долучилися до проведення практичних навчань для жінок та дівчат з числа ВПО, а також людей, які прийняли чи планували прийняти у себе вимушених переселенців. Зокрема бібліотеки беруть участь у проведенні тренінгів з надання послуг під час воєнного стану, інформаційної грамотності та подолання стресового стану в умовах війни, проводять презентації книг, що популяризують величну роль української жінки у воєнний час.

Висновки. Таким чином, бібліотеки мають величезний потенціал розв'язання проблем на шляху досягнення гендерної рівності. Вони впливають на суспільну свідомість шляхом поширення актуальних знань з гендерних

питань завдяки проведенню широкого спектру заходів, виконуючи координаційні, інформаційні та освітні функції щодо просування державної гендерної політики. А в умовах війни, бібліотеки доносять до широкого загалу значний внесок жінок у захист Вітчизни від ворога, доносять важливу правову інформацію, допомагають жінкам-ВПО інтегруватися у нові громади.

UDC 021.1+025.5]:305:316.346.2–021.23

Lina Chernyavska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7703-540X>,

Junior Researcher,

Department of Analytical and Prognostic,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lina2014.cher@gmail.com

LIBRARY INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF INTEGRATION GENDER APPROACH TO COMMUNITY LIFE

The role of libraries in establishing the foundations of gender equality in society is considered, in particular through their participation in projects of informal education of women and girls. Attention is focused on the role of libraries in social and legal information of citizens, in particular during wartime, including on gender issues.

Keywords: gender, library institutions, information and communication activities of libraries, social and legal information, gender discrimination.

УДК 027.021.1:[025.5:316.77:364-787.82]

Шлапак Юлія Станіславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1191-3847>,

молодша наукова співробітниця,

відділ синтезу соціокультурних мережевих ресурсів,

Національна юридична бібліотека,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dewchonka.77@ukr.net

БІБЛІОТЕКА ЯК ПОСЕРЕДНИК СПІЛКУВАННЯ МІЖ ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ І ДЕРЖАВОЮ (СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВЕ ІНФОРМУВАННЯ)

Розкрито поняття бібліотек як центрів комунікації, інформування. Як провідники державної політики бібліотеки сьогодні мають приділяти першочергову увагу виконанню своєї традиційної функції – інформаційної, відмінною рисою якої є аналіз, оброблення інформації, її оперативне доведення до кожного пересічного громадянина.

Ключові слова: бібліотеки, комунікативні центри, інформаційне обслуговування, центри надання юридичної допомоги.

Постановка проблеми. Визначення та розкриття форми й напрямів інформаційно-правового обслуговування користувачів – як окремого змістового напрямку діяльності бібліотеки; здійснення спроби обґрунтування розвитку інформаційно-правового обслуговування бібліотек у сучасному суспільстві; аналіз та узагальнення практики інформаційно-правового обслуговування користувачів вітчизняних бібліотек.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бібліотечні установи пропонують доступ до інформаційних ресурсів, що належать іншим суб'єктам інформаційного простору, у тому числі представленим в Інтернеті. До того ж створюють електронні інформаційні ресурси (бази даних, колекції оцифрованих документів, веб-сайти і веб-портали), що перебувають за її фізичними стінами. Умовно кажучи, сучасна бібліотека стає вузловим центром, який концентрує та розподіляє інформаційні потоки, відритим для громади простором.

Бібліотеки завжди були провідниками державної політики. Тому сьогодні вони мають приділяти першочергову увагу виконанню своєї традиційної функції – інформаційної, відмінною рисою якої є аналіз, оброблення інформації, її оперативне доведення до кожного пересічного громадянина. Визначення ж пріоритетом діяльності бібліотеки її перетворення на інформаційний центр громади посилює соціальну функцію бібліотеки, приводить до формування нею громадської думки, а також доводить її до владних органів. Крім того, такий інформаційний центр інформує громадськість про діяльність місцевої влади; збирає фактографічну інформацію з питань повсякденного життя, що надає діяльності бібліотеки інноваційного характеру.

У бібліотеці акумулюється місцева інформація, готуються дайджести, інформаційні дос'є, експрес-інформації про рішення місцевої влади, нові соціальні пільги, навчання за кордоном, продаж чи купівлю житла, поради безробітним, тобто те, що найбільше потрібно населенню.

Нові соціально-економічні умови зумовили зміни в структурі керування та, у свою чергу, позначилися на запитах керівників і працівників органів влади різних рівнів. Для представників органів місцевого самоврядування та муніципальних службовців працівники бібліотеки готують аналітичні огляди, дайджести, тематичні добірки, де узагальнюється не тільки фактографічна інформація щодо життя місцевої спільноти, а і відомості про досвід розв'язання подібних проблем в інших регіонах країни та світу. Досить вдалим є надання інформації в режимі «запит – відповідь».

Робота бібліотечних закладів створює умови для підвищення правових знань громадян, а отже, формування поведінки, що відповідає критеріям моральності та законності.

З бібліотеками починають більш активно співпрацювати центри з надання безоплатної правової допомоги; безпосередньо на базі бібліотек створюються центри з надання безкоштовної юридичної допомоги (зокрема, вторинної юридичної). До того ж на базі бібліотек можна отримати безоплатну правову допомогу дистанційно.

Понад 10 років існує Центр правової інформації (далі – ЦПІ) Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого (створено у 2009 р. з метою розширення можливостей вільного доступу громадян до інформації правового характеру шляхом повного розкриття фонду юридичної літератури та надання користувачам доступу до електронних ресурсів правового змісту).

Фонд друкованих видань ЦПІ містить понад 5 тис. прим. книжкових видань і близько 50 назв періодичних видань, представлених у відкритому доступі. Постійно оновлюються виставки нових надходжень, які експонуються в

центрі та доступні в електронному вигляді на сайті бібліотеки. Постійні користувачі центру мають можливість замовити послугу з індивідуального інформування про нові надходження літератури.

Як структурний підрозділ при Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського створено Національну юридичну бібліотеку (далі – НЮБ). НЮБ забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію, а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовною основою з правовими, що сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції.

Висновки. Серед пріоритетних напрямів діяльності бібліотек є інформаційна взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування. Працівники бібліотек здійснюють аналітичне опрацювання накопичених матеріалів і видають власну друковану продукцію: бюлетені, дайджести, інформаційні досьє, експрес-інформації про рішення місцевої влади, нові соціальні пільги, поради безробітним тощо.

У бібліотеках створюються повнотекстові бази даних розпоряджень облдержадміністрацій і рішень рад народних депутатів. Ці бази даних представлено на вебсторінках бібліотек і регіональних вебсерверах.

UDC 027.021.1:[025.5:316.77:364-787.82]

Yuliia Shlapak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1191-3847>,

Junior Researcher,

Department of Synthesis of Socio-Cultural Network Resources,

National Law Library,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dewchonka.77@ukr.net

**THE LIBRARY AS A MEDIATOR OF COMMUNICATION
BETWEEN CIVIL SOCIETY AND THE STATE
(SOCIAL AND LEGAL INFORMATION)**

The concept of libraries as centers of communication and information is revealed. As leaders of state policy, libraries today should pay primary attention to the performance of their traditional function – informational, the distinguishing feature of which is the analysis, processing of information, and its prompt delivery to every ordinary citizen.

Keywords: libraries, communication centers, information service, legal aid centers.

РОЗДІЛ 4

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА: ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА

УДК 002.2-028.27:094.1(477.83-25)"1581"

Бондар Наталія Петрівна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу,

відділ стародруків і рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bondarnat@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЬВІВСЬКИХ ВИДАНЬ П. ЩЕРБИЧА «SPECULUM SAXONUM» ТА «IUS MUNICIPALE» 1581 Р. ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КОНТЕНТУ

Розглянуто львівські друки П. Щербича 1581 р. в контексті доступних електронних ресурсів, серед яких повнотекстові електронні копії видань та рукописів творів П. Щербича, відомості з електронних каталогів, наукових досліджень, антикварних аукціонів.

Ключові слова: українські стародруки, львівські видання, «Speculum Saxonum» та «Ius Municipale» П. Щербича 1581 р., електронні ресурси.

Комплекс історико-книгознавчих наук, як й інші наукові гуманітарні дисципліни, з часом трансформуються під впливом різних чинників, зокрема, й використання джерел електронного середовища. Предметом дослідження є два видання – «Speculum Saxonum» та «Ius Municipale» – авторства Павла Щербича, який впродовж 1577–1583 рр. обіймав посаду львівського міського писаря. У вихідних відомостях з титулів видань, які зберіглись переважно у вигляді двох алігатів видавничого конволюту, зазначено, що книга видана у Львові у власній друкарні П. Щербича у 1581 р. Наше зацікавлення темою пов'язане з тим, що діяльність цієї друкарні не відбилася в документальних джерелах, тому закономірно викликало дискусії дослідників щодо дійсного місця її дислокації, її робітників, закупівлі матеріалів тощо. Оскільки сам П. Щербич був тісно пов'язаний з краківським освітньо-науковим середовищем, приїхав із Кракова до Львова і після кількох років перебування тут на посадах писаря й синдика повернувся до Кракова в якості секретаря короля Стефана Баторія, логічно розглядати версію, що книжки могли друкувати і в Кракові. Тим більше, що під час перебування у Львові С. Баторія у 1577 р. тут працювала й королівська мобільна друкарня М. Шарфенберга під керівництвом В. Лапки, яка переміщувалась вслід за королем.

Ми спробували розглянути питання про місце друку названих двох правознавчих праць через призму книгознавчих і філігранологічних досліджень. Велику статтю про це подано до друку до тому Праць Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін Записок Наукового товариства імені Т. Шевченка. Тут спробуємо коротко охарактеризувати ті електронні ресурси, що вдалося залучити до дослідження.

Останніми роками доступними для вивчення є електронні повнотекстові копії стародрукованих видань. Ми нарахували в польських електронних ресурсах щонайменше 10 копій «Speculum Saxonum» та 11 «Ius municipale» зі збірок таких установ, як Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Вроцлав), Biblioteka Kujawska PAN (Курнік); Biblioteka Księżańcza Czartoryskich (Muzeum Narodowe w Krakowie), Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego o.o. Dominikanów w Krakowie. До частини примірників додано опис їхніх провенієнцій, наприклад, до примірника Бібліотеки Варшавського університету. Іноді в описах є посилання на основні бібліографічні джерела. Відтак копії дають можливість досліджувати особливості цих примірників, їх походження, записи, власницькі знаки.

Окрім повнотекстових копій електронні ресурси надають можливості збирання інформації про примірники «Speculum Saxonum» та «Ius Municipale» 1581 р. у збірках різних установ різних країн, яких ми нарахували понад 20. Для цього можна скористатися зведеними національними, насамперед польськими, та міжнародними бібліографічними ресурсами, наприклад, KVK (Karlsruher Virtueller Katalog) або WorldCat.

Електронне середовище інформує й про нові публікації праць з досліджуваної тематики, зокрема, перевидання творів П. Щербича. Тексти обох пам'яток були підготовлені професором Ягеллонського університету Гжегожем Ковальським, їх було видано друком у 2011 р та 2016 р. у випусках серії «Bibliotheca Jagellonica. Fontes et Studia», а також 2018 р. опубліковано словник правничих термінів з обох цих праць.

Після публікації двох львівських правничих видань 1581 р. П. Щербич, як самостійний видавець, не виступав, але став автором ще двох друкованих праць, що кілька раз перевидавалися. Ці видання теж доступні в кількох електронних копіях. У 1595 р. у польському перекладі і переробці П. Щербича в Кракові в друкарні Лазаровій (Я. Янушовського) було видано популярну програмну працю Юста Ліпсія «Політика». В 1608 р. її було перевидано в Кракові в друкарні А. Піотрковчика. В 1604 р. у Бранзбурзі (Бранієво) було опубліковано підготовлену Щербичем працю «Promptuarium Statutorum omnium et Constitutionum Regni» («Збірка всіх ухвал Польського королівства»). Перевидано твір було там само у 1615 р. Праця – збірник документів – була актуальною, про що свідчить багато її рукописних копій, більш ранніх від друкованого тексту, переписаних з метою практичного використання в правничій практиці. З них у повнотекстових копіях доступні два кодекси, один з шифром 363/II з титулом 1590 р., другий 2156/II 1595 р., обидва зі збірки Інституту Оссолінських у Вроцлаві. Перший з рукописів прикметний тим, що містить у прикінцевому покажчику характерні ініціальні літери готичного типу за алфавітом, у т. ч. ініціал Q із вписаним людським

профілем на сторінці 503, а також із зображенням оригінального маскарона наприкінці рукопису. Переписувачем кодексу зазначено М. Вайдольського, попри це виникають аналогії з власноруч переписаними П. Щербичем актовими документами у Львові, а пізніше у Величці, які також ілюстровано сюжетними сценами та людськими профілями.

Ресурсом для дослідника є ґрунтовні наукові каталоги з описами стародруків. Якщо в Україні помітна тенденція до публікації таких джерел в електронному вигляді, наприклад, таку видавничу політику проводить НБУВ, то польські дослідники, активно готуючи наукові каталоги до друку, публікувати їх для загального доступу в електронному середовищі не поспішають. Шкода, оскільки такі каталоги надають цікавий новий матеріал для подальших студій. Проте доступні для використання електронні каталоги та бази даних, що надають інформаційні відомості як про наявність стародруків у різних збірках, так і про сучасні дослідження. Нерідко в електронних каталогах вказано й кількість примірників у збірках, їх особливості, провенієнції, оправи. Наприклад, такий доволі розширений опис трьох примірників видання «*Promptuarium Statutorum*» (Braniewo, 1604) представлено на сайті Ягеллонської бібліотеки (Краків). Лише один із них є доступним в повнотекстовій копії.

В електронних копіях можна скористатися й окремими науковими дослідженнями. Так, у публікації С. Булатової, представленої на сайті НБУВ (Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Київ, 2006), вміщено відомості про примірник «*Speculum Saxonum*» і «*Ius Municipale*» з власноручними записами П. Щербича, який Ю. О. Яблоновський передав Ю. Залузькому, а також про правниче видання з суперекслібрисом П. Щербича та його власноручним записом, з можливістю переглянути його зображення. Примірник зберігся без титулу з вихідними відомостями на початку, тому в дослідженні С. Булатової зазначений без назви. Сучасна атрибуція, проведена в тому числі за допомогою електронних каталогів та повнотекстових копій, показала, що це кодекс Юстиніана у виданні друкарні Плантенів, надрукований в Антверпені 1567 р. (вдячна за допомогу в атрибуції Ю. К. Рудаковій).

В електронному середовищі доступні й специфічні публікації, наприклад, докторські, кандидатські й навіть магістерські дисертації, що мають статус рукописів. Йдеться переважно про роботи українських науковців, що особисто представляють власні дослідження на спеціальних наукових ресурсах, наприклад, на ресурсі Akademia.edu. При дослідженні видавничого доробку П. Щербича ми активно скористалися дослідженням Н. Левуса (Левус Н. Щоденне життя міського канцеляриста : Магістерська робота студента VI курсу / Український католицький університет. Львів, 2016. 105 с.). Робота Н. Левуса, підготовлена на базі документів з фонду Центрального державного історичного архіву України у Львові, містить інформацію, яка не ввійшла до його опублікованих статей.

Потрапляють в поле зору дослідника й досить незвичні нетрадиційні матеріали, останнім часом доступні в електронному середовищі. Наприклад, у контексті вивчення книг з особистої збірки П. Щербича, в тому числі маркованих

Його двома різними суперекслібрисами з гербами Ружа та Еліта, нам трапилися відомості про продаж оригінального примірника з суперекслібрисом П. Щербича на аукціоні Antykwariat Wujtowicz у Кракові у 2020 р. (<https://onebid.pl/pl/ksiazki-i-starodruki-szczerbic-pawel-supereplibris-i-dedykacja/432136#img-5>). Йдеться про перше видання популярної емблематичної праці Ж. Буасара з гравюрами Т. де Брі у франкфуртському виданні 1593 р. Книгу описано у каталозі аукціону, який також представлено в інтернеті: Aukcja. Antykwariat Wujtowicz / M. Wujtowicz, P. Wujtowicz. nr 50. odbędzie sie dn. 4 IV 2020 r. [katalog wystawy]. S. 49–50, № 75 (<https://www.antykwariat.wojtowicz.krakow.pl/aukcja50.pdf>). Науковий опис підготовлено після консультацій з дослідником доробку П. Щербича Г. Ковальським.

Відтак в умовах сучасного використання ресурсів інтернету розширюються можливості дослідників, вводяться в обіг нові, іноді оригінальні й незвичні ресурси, що надають нові матеріали для досліджень.

УДК 002.2-028.27:094.1(477.83-25)"1581"

Nataliia Bondar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7010-5893>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Head of the Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bondarnat@ukr.net

THE INVESTIGATION OF P. SHCHERBYCH'S 1581 LVIV EDITIONS OF «SPECULUM SAXONUM» AND «IUS MUNICIPALE» VIA THE LENS OF DIGITAL CONTENT APPLICATION

The 1581 Lviv editions of P. Shcherbych are explored in light of accessible digital resources, including full-text digital copies of editions and manuscripts of P. Shcherbych's works, data from digital catalogs, scientific research, and antiquities auctions.

Keywords: Ukrainian book printing, early printed books, Lviv editions, «Speculum Saxonum» and «Ius Municipale» from 1581 by P. Shcherbych, electronic resources.

УДК 002.2:094«1914»:821.163.2(477)-92.09

Бондарчук Анна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9120-2457>,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

ВИДАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТВОРІВ ЛОНГИНА ЦЕГЕЛЬСЬКОГО ТА ЇХ ПРИМІРНИКИ В КОЛЕКЦІЇ РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто два примірники видань Л. М. Цегельського, що зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Показано вплив

історичних досліджень Л. М. Цегельського на становлення суспільно-політичної думки в Україні.

Ключові слова: рідкісні видання, Цегельський Л. М., колекції НБУВ.

Посилений розвиток українського книгознавства після здобуття Україною незалежності спричинив збільшення уваги до публіцистичних здобутків представників національного руху, імена яких намагались викреслити з історії у роки домінування тоталітарної радянської системи. Частково це обумовлено тим, що за радянських часів з наукового та суспільного обігу вилучались, фізично знищувались з політичних міркувань тиражі видань, а їх автори зазнавали репресій. Подібні видання та відповідні історичні дослідження допомагають проаналізувати та краще усвідомити різні аспекти формування історії України та розвиток політичної думки. Багато політичних діячів, які були організаторами і учасниками творення самостійної Української держави, досліджували історичне минуле українського народу. Серед таких, безперечно, і Лонгин Цегельський.

Лонгин Михайлович Цегельський (1875–1950) – український громадський діяч, політик, адвокат, видавець, журналіст, дипломат, депутат Австрійського парламенту та Галицького сейму. Він відіграв важливу роль у державотворчих процесах в ЗУНР та її об'єднанні з УНР. Після еміграції до США очолював дипломатичну місію у Вашингтоні. Був одним з організаторів Союзу українців в Америці. У 1950–80 рр. постать Л. Цегельського не була відомою у радянській історичній науці через ідеологічні перепони, а після здобуття незалежності України інтерес до нього політичних діячів початку ХХ ст. став помітним.

Найвідоміша історико-політична праця Л. Цегельського «Русь-Україна і Московщина-Росія» видавництва «Просвіта» 1901 р. мала широкий резонанс у тогочасному суспільстві. У цій роботі Л. Цегельський дав оцінку ключових моментів розвитку України, а також намагався описати різницю між українцями та росіянами, аргументовано доводячи, що це два окремі народи. На сайті Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського (далі НБУВ) представлено цифрову копію другого, суттєво доповненого та відредагованого автором видання цього твору, що вийшло в Стамбулі (на титулі вказано Царгород) на замовлення «Союзу визволення України» у 1916 р.

Праці Л. Цегельського були заборонені в Російській імперії, внаслідок цього вони потрапили до колекції рідкісних видань відділу стародруків та рідкісних видань (далі ВСРВ) НБУВ. Тут зберігається також два інших видання праць Л. Цегельського. Перше – «Страйкові права або чи вільно страйкувати?» (Львів, 1903, шифр Р 5536). Тут автор розповідає, що таке страйк, чи можна страйкувати та яке за це може бути покарання. Загалом автор проводив активну політагітаційну роботу з метою організації українського суспільства на боротьбу за власні права та відновлення Української держави. Друге видання було опубліковане Л. Цегельським болгарською мовою під час його дипломатичної місії в Болгарії. Воно теж спонсорувалося сприянням «Союзу визволення України». У фонді ВСРВ НБУВ «Не освободителка, а потисница на народите (Как Русия «освобождава» Украина), София : Изд. на Союза за освобождение на Украина, 1914. 44, [4] с. : карта, шифр зберігання Р 5317).

У публікації висвітлено стосунки між Україною і Болгарією та заклики про допомогу у встановленні незалежної Української держави. Тут розміщена програма Союзу визволення України. Основна думка автора полягала в тому, що саме Україна може стати муром проти російської навали на Балкани та загалом на всю Європу. Цікавим з точки зору історії популяризації тогочасних часописів є вміщений після тексту твору аркуш з рекламою «Вісника Союзу визволення України» та часопису «Діло». В кінці книги розміщена етнографічна карта України болгарською та німецькою мовами, з кордонами, заявленими делегацією УНР на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.

У примірнику на титульному аркуші та далі на кількох сторінках є овальна печатка «Бібліотека Кам'янець-Подільського Державного українського університету» (з цією назвою університет існував у 1918–1920 рр.). Основне зображення печатки складає Тризуб як державний герб України. Отже, видання якийсь час сприяло освітньому процесу українських студентів. З цифровою копією видання можна ознайомитися на болгарському репозитарії NALIS (digilib.nalis.bg). Праця Лонгіна Цегельського в силу актуальності розглянутої проблематики була б цікава зараз в українському перекладі.

Політичні погляди Л. М. Цегельського, що відклалися у його працях на початку ХХ ст., залишаються актуальними в реаліях сьогодення, вони становлять інтерес як для науковців, так і для широкого загалу читачів.

UDC 002.2:094«1914»:821.163.2(477)-92.09

Anna Bondarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9120-2457>,

Junior Research Fellow,

Ancient and Rare Books Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bondarchuknbuv@ukr.net

**EDITIONS OF LONHYN TSEHEL'SKYI'S POLITICAL WORKS AND THEIR COPIES IN
THE COLLECTION OF RARE BOOKS IN V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

Editions of Lonhyn Tsehelskyi, stored in the Ancient and rare books department of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are considered. The influence of Lonhyn Tsehelskyi historical research on the formation of socio-political thought in Ukraine is revised.

Keywords: rare books, Tsegelskyi L. M., collection V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК: 655.3.066.11:015(477)"16/17"

Заболотна Наталія Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2302-959X>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО Й ТЕМАТИЧНОГО РЕПЕРТУАРУ ВИДАНЬ УНІВСЬКОЇ ДРУКАРНІ У СВІТЛІ ПЕРЕХОДУ МОНАСТИРЯ ДО УНІЇ

Історія друкарні Унівського монастиря поділяється на православний та унійний періоди. У кожен з них виходили книги церковнослов'янською та українською мовами, у православний період також румунською. Менш тривалий православний період характеризує більша відкритість у доборі авторських праць для друку.

Ключові слова: Друкарня Унівського Успенського монастиря, українські кириличні стародруки, українська мова, церковнослов'янська мова.

Історія друкарні Унівського Успенського монастиря (1648–1770 рр.) мала етапи більшої активності, до трьох видань на рік, і кількарічні перерви в діяльності, але справжнім вододілом в її історії, як і історії всього Унівського монастиря, можна вважати прийняття унії в 1681 р. Ця подія означала не лише конфесійне підпорядкування й визнання католицьких догматів, а й певні зміни в доборі видавничого репертуару друкарні. Останнє позначилося і на тематичному, і на мовному різноманітті унівських видань.

Нині відомо 51 видання, надруковане в Уневі, основна кількість їх увійшла до каталогу Я. Запасака, Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні» (Львів, 1984). Згідно з наданим привілеєм друкарня випускала продукцію тільки кириличним шрифтом. Загалом 12 видань вийшло у православний період (11 років друкарської активності), 36 – в унійний (28 активних років), іще 3 видання побачили світ у 1681 – році приєднання монастиря до унії.

Серед продукції Унівської, як і кожної тогочасної монастирської друкарні в Україні, чільне місце належить літургійним книгам і виданням для приватної молитви. Друкарня випускала Псалтирі, Часослови, Службники, Требники, збірники акафістів і Молитвослови. На той час мовою богослужінь і Православної, й Унійної церков була церковнослов'янська, відповідно нею і друкували богослужбові книги. Церковнослов'янською укладено і бланкову книгу «Метрику церковну» [1671 р.]. Для опанування церковнослов'янської призначалися й унівські букварі. Загалом церковнослов'янських видань вийшло 9 у православний період, 3 – у 1681 р. (з огляду на потребу готувати книгу до друку, видання за цей рік виокремлено), 29 – в унійний період. Також варто мати на увазі, що канонічне видання часто містило передмову або присвяту книжною українською мовою, так само, як україномовний катехізис 1685 р. містив молитви церковнослов'янською (на таких частинах не наголошуємо задля стислості викладу).

Православний період в історії Унівської друкарні характеризується публікаціями українських авторів: «Виклад о церкві» Феодосія Софоновича 1670 р. і «Зерцало до преїзрінія і латвійшаго зрозуміня віри святой» Йосифа Шумлянського 1680 р., написаних «простою» (тобто, світською, на відміну від церковнослов'янської) українською мовою. Також в Унівській друкарні вперше побачили світ епохальні в історії румунської книжності Акафіст і молебень Богородиці, воскресний канон і Псалтир у віршах у перекладах на румунську мову св. Дософтея Сучавського (обидва 1673 р.).

Постановами Замоїського синоду 1720 р. до практики унійної церкви були впроваджені католицькі свята Пресв. Євхаристії та співстраждання Пресв. Богородиці, а також відзначення пам'яті Йосафата Кунцевича. Відповідно монастирські друкарні мали надрукувати церковнослов'янські тексти служб на ці свята – їх об'єднували у книжку Возслідування празникам, в Уневі його випустили двічі – 1738 і 1745 р.

В унійний період друкарня випускає україномовний катехізис (1685 р.), передруковує відоме «Собраніє припадков» (1732 р.) та одну з його перероблених версій – «Поученіє...» (1745 р.). Також в Уневі передруковують праці Кирила Транквіліона Ставровецького – «Зерцало богословії» (1692 р.) та «Євангеліє учительне» (1696 р.). Авторський текст Кирила Транквіліона традиційно визначають як книжну українську мову (цитати Св. Письма та інші в його книгах звичайно подано церковнослов'янською).

Серед небагатьох аркушевих видань друкарні – Грамота-послання єп. Варлаама Шептицького, ігумена Унівського монастиря, написана книжною українською мовою з активним використанням церковнослов'янзмів (1712 р.). На сьогодні це єдине відоме самостійне видання автора (не рахуючи присвят і передмов). Також Унівська друкарня випустила єп. Леона (Лева) Шептицького аркушеві «Грамоти посвячення і надання парафії священику» (1762 р.) і «Статути братські» [1765 р.].

Зроблений огляд дає підстави для таких висновків: об'єктивно порівняти православний та унійний періоди в історії Унівської друкарні складно через часову неспівмірність. Православний період тривав 33 роки, з яких продуктивними були тільки 11, унійний період, також із перервами, охоплює майже 90 років. Суто за назвами, тематичний репертуар видань в унійний період розширився: до Псалтирів, Требників, Часословів з Молитвословом, що доти становили основний «хліб» друкарні, додалися Службеники, ошатний «Службеник святительський», «Возслідування празникам». Україномовну спадщину поповнили «Собраніє припадков» і «Поученіє...». Разом з тим, з авторських видань вийшли тільки документи Варлаама і Леона Шептицьких, що належали до місцевої церковної ієрархії, та перевидання праць такого авторитетного автора, як Кирил Транквіліон Ставровецький, що вже вважалися «класичними». Тим часом у православний період друкарня видавала оригінальні твори і киянина Феодосія Софоновича, і львів'янина Йосифа Шумлянського, і переклади літургійних книг митрополита Сучавського Дософтея з князівства Молдови, тож видається, що політика Унева щодо добору праць для публікації тоді була більш відкритою.

UDC: 655.3.066.11:015(477)"16/17"

Nataliia Zabolotna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2302-959X>,

Candidate of Philological Sciences,

Senior researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zabolotna_n@ukr.net

FEATURES OF THE LANGUAGE AND THEMATIC REPERTOIRE OF PUBLICATIONS OF THE UNIV PRINTING HOUSE IN THE LIGHT OF THE TRANSITION OF THE MONASTERY TO THE UNION

The history of the printing house of the Univ Monastery is divided into the Orthodox and Union periods. There were books published in Church Slavonic and Ukrainian in each of them, and also in Romanian in the Orthodox period. The shorter Orthodox period is characterized by greater openness in the selection of author's works for publication.

Keywords: Printing house of the Univ Dormition Monastery, Ukrainian ancient Cyrillic books, Ukrainian language, Church-Slavonic language.

УДК 0.25.21:027.5(477)

Зубко Надія Несторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7394-8490>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця, відділ рідкісної книги,

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: nadiannazubko@gmail.com

КНИГОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОПОВНЕННЯ ФОНДІВ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ

Визначено критерії, на підставі яких експерти оцінюють змістовне наповнення й художньо-поліграфічне виконання друкованих видань, репрезентованих в автоматизованій системі Українського інституту книги для поповнення фондів публічних бібліотек.

Ключові слова: книгознавчий аналіз, експертне оцінювання видань, бібліотечний фонд, Український інститут книги, «Програма поповнення фондів публічних бібліотек».

Друкована книжка продовжує посідати вагоме місце у бібліотечних фондах, які після заснування Українського інституту книги (далі – УІК) оновлюються у межах «Програми поповнення фондів публічних бібліотек» (2018–2021) за участі широкого кола експертів. Однак щороку і процедуру закупівлі, і книжки, придбані за кошти платників податків, жорстко критикують, покладаючи відповідальність за недбалій відбір на інституцію, як організатора, та експертів, покликаних «виміряти» художню, пізнавальну, практичну та іншу цінність кожного з видань. Це спонукає розглянути критерії, покладені в основу експертного книгознавчого аналізу, тобто ті параметри, які беруть до уваги фахівці, щоб оцінити видання і сформувавши його рейтинг.

Очевидно, що якість відібраних друків зумовлена пропозицією, яку формують видавці. Згідно з програмними вимогами, до відбору допускають книжки, випущені державною мовою упродовж двох останніх років накладом не менше 500 прим. Йдеться про текстові видання літературно-художнього, популярного, науково-популярного, довідкового та суспільно-політичного характеру. Водночас не закуповують картографічні, нотні й образотворчі (крім коміксів та вімельбухів) друки, що не цілком виправдано, адже серед них чимало тих, які задовольняють непрофесійні запити широкого кола читачів. Серед користувачів публічних бібліотек

можуть бути затребуваними й ужиткові видання, присвячені кулінарії, фотографуванню, туризму чи іншим формам організації дозвілля. Відповідно до вимог, поза закупівлями залишаються і ті класичні художні тексти, які стали частиною суспільного надбання. Прикро, адже для читачів їхній пізнавально-естетичний потенціал не поступається творам сучасної української літератури. Варто наголосити, що деякі видавці помилково свідомо або несвідомо зараховують видання до іншого виду. Це уможлиблює участь їхньої продукції у відборі, але призводить до дискваліфікації на етапі експертизи.

Задіяні до експертизи фахівці повинні переглянути кілька сотень книжок, зробити висновок про їхню відповідність вимогам «Порядку відбору, придбання та розподілу книжкової продукції для поповнення бібліотечних фондів» (2020) і запитам потенційних читачів, виставити оцінку за трибальною шкалою (від 0 до 2), співвіднести якісні характеристики видань і цін на них. Процес всебічного розгляду й оцінювання книжки передбачає передусім зосередження на змісті, його актуальності, новизні, корисності, на логіці й стилі викладу, їхній відповідності цільовому призначенню та читацькій адресі. Важливою передумовою підсилення функціональності й ергономічності видання є добре продумані примітки, коментарі, покажчики та інші елементи апарату.

Експерти мали змогу безпосередньо переглянути книжку (у читальній залі Національної історичної бібліотеки України), або ознайомитися з нею опосередковано на основі онлайн-вихідних відомостей, наведених у віртуальному персональному кабінеті (опція виявилася особливо актуальною в умовах епідеміологічних обмежень). Тут репрезентовано основні «паспортні» дані видання: імена та прізвища авторів і перекладачів, назва, видавництво, рік видання (друку першого запуску), відомості про мову, порядковий номер видання (перше, повторне, у новому перекладі), його головні розміри (формат, обсяг) та кількісні параметри (наклад), а також Міжнародний стандартний номер (ISBN) і ціни: роздрібна і знижена (запропонована видавцем для закупівлі книг за згаданою програмою).

В автоматизованій системі видавці зобов'язані удоступнити зміст видання, розкрити структуру збірників чи зібрань творів, подати анотацію. Щоб підсилити шанси видання бути обраним, додатково подають відомості про автора; розкривають унікальність, корисність, суспільну значущість контенту; називають здобуті премії або відзнаки, цитують відгуки авторитетних осіб тощо. З цією ж метою відсилають експертів до фото-, відео- чи інших презентаційних матеріалів на вебсайтах видавничих, книготорговельних чи інших організацій,

У персональному кабінеті визначають вид книжки, беручи до уваги цільове призначення, читацьку адресу (для дітей та юнацтва або для дорослих) і спосіб відображення об'єктивної реальності (художня або понятійна). Експертам доступні копії титульних та прикінцевих сторінок з вихідними відомостями, а також інші книжкові розвороти, що дають уявлення про композицію шпальти, складальне оформлення заголовків, тексту й ілюстрацій, демонструють мистецьку цінність художнього рішення. Окрім внутрішнього і зовнішнього дизайну експерт оцінює поліграфічне виконання книжки, переглядаючи її *de visu* або вивчаючи відомості про вид оправи, тип та щільність паперу, спосіб

скріплення зшитків, колірність. Від таких параметрів залежить естетична привабливість та довговічність видання.

Отже, «Програма поповнення фондів публічних бібліотек» актуалізує книгознавчі компетенції працівників видавничої сфери, які презентують видання в автоматизованій системі, і експертного середовища, яке, зважаючи на дуалістичну природу книжки, повинно фахово оцінити і зміст опублікованих творів, і матеріально-конструктивні особливості їх художньо-поліграфічного втілення. На нашу думку, роботі експертних рад має передувати тренінг з покроковим інструктажем, як зважено і всебічно оцінити кожен з параметрів книжки, зважаючи на її вид. Доречно опублікувати ґрунтовні методичні настанови до комплексного книгознавчого аналізу. Очевидно, що експерт має не побіжно, а ретельно вивчати видання. На нашу думку, саме професіоналізм й відповідальне ставлення до справи дасть змогу відібрати кращі з друків. Водночас гідна оплата праці краще мотивуватиме фахівців і підсилюватиме рівень їхньої відповідальності і перед УІК, і перед українським суспільством.

UDC 0.25.21:027.5(477)

Nadiia Zubko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7394-8490>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Officer,

Department of Rare Book,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: nadiannazubko@gmail.com

BIBLIOLOGICAL ANALYSIS AS A PREREQUISITE FOR SUPPLEMENTATION OF PUBLIC LIBRARIES IN UKRAINE

The criteria on the basis of which experts evaluate content and artistic and polygraphic execution of printed editions represented in the automated system of the Ukrainian Institute of Books for replenishing the funds of public libraries have been defined.

Keywords: biblioscientific analysis, selection of printed editions, library fund, Ukrainian Institute of Books, «Program of replenishment of funds of public libraries», expert evaluation of publications.

УДК 002.2:001.31](477)"1922/2022"

Ковальчук Галина Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8843-9584>,

докторка історичних наук, професорка,

директорка Інституту книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

kovalchuk@nbuv.gov.ua

СТОРИЧНИЙ ШЛЯХ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВИВЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ДВОХ КНИГОЗНАВЧИХ ІНСТИТУТІВ

Розглянуто основні книгознавчі напрями, а отже розуміння книгознавства Українським науковим інститутом книгознавства (УНІК, 1922–1936), та основні теми досліджень Інституту

книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Намічено перспективи книгознавчих студій.

Ключові слова: книгознавство, УНІК, історія книги та книжкової культури, Інститут книгознавства.

Восени 2022 року виповнюється 100 років з часу створення Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) у Києві – першої спеціалізованої наукової книгознавчої установи в Україні. Саме це стало приводом для постановки завдання: визначити основні напрями досліджень УНІКу і на цьому тлі окреслити межі книгознавства, як його розуміли в Україні в 1920-х роках, і порівняти з розумінням книгознавства в наш час, спираючись, головним чином, на розробки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), створеного 2015 року на базі відділів стародруків та рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій, зарубіжної україніки, образотворчих мистецтв, музичних фондів установи. Враховано також досвід Інституту української книги, що функціонував у НБУВ у 1992–2011 роках.

Досвід дослідження діяльності УНІК дозволяє нам стверджувати, що основними пріоритетами книгознавчих досліджень тоді були історія книги, насамперед української, адже, по-перше, вона комплексно до того не вивчалась, а по-друге – кому й вивчати історію вітчизняної книги, як не вченим в Україні. Саме УНІКом були опубліковані ґрунтовні розвідки історико-книгознавчої тематики, підготовлені С. Масловим, П. Поповим, С. Боровим, Д. Щербаківським, В. Романовським, П. Клименком, С. Єфремовим, М. Тищенком, В. Міяковським, Ю. Меженком, В. Дубровським; огляди стародруків В. Барвінка, О. Тюнєвої, І. Фааса. Далеко не всі з них безпосередньо працювали в Інституті, але співробітники установи заохочували їх до співпраці, узгоджували тематику і в плановому порядку заслуховували на своїх засіданнях відповідні доповіді, а потім публікували їх у своїх виданнях як наукову продукцію УНІК.

Безпосередньо пов'язані з вивченням історії книги і наступні напрями досліджень УНІК: історія вітчизняної періодики (В. Ігнатієнко, І. Кревецький); мистецтво книги (М. Макарєнко, П. Курінний, Ф. Ернст, І. Крип'якевич, А. Артюхова); бібліографування стародруків (С. Маслов, С. Клепиков) та проблема створення національної бібліографії в Україні (П. Іноземцев, С. Маслов, Ю. Меженко). Низка публікацій присвячена рукописній книзі (О. Маслова, Ф. Петрунь), друкарській техніці (Є. Рихлік), а також питанням бібліотечної справи (Л. Биковський, С. Боровий, Н. Біркіна), її минулому (Д. Балика), та видавничій справі і книготоргівлі (С. Клепиков, М. Нечаєв).

Дуже важливими саме для розвитку книгознавства, його розуміння як комплексної науки, що вивчає не лише книгу як таку, але обов'язково в її зв'язку з читачем, є теоретичні праці В. Іванушкіна «Проблема читачівства та її вивчення»; перекладене українською й відповідним чином адаптоване дослідження М. Куфаєва «Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу (розділ з філософії книгознавства)»; Д. Балики «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» і «Аналітичний та

синтетичний метод вивчення читачівства»; К. Довганя «До питання про соціальну функцію книги». У той час книгознавство, повторюємо, розумілось як комплексна наука, що об'єднує теорію, історію, мистецтво книги, бібліотекознавство, бібліографознавство, бібліопедагогіку, бібліопсихологію, вивчає видавничу справу, книжкову торгівлю тощо.

За 100 років, що минули, названі науки виокремились в самостійні наукові дисципліни. То що саме має досліджувати книгознавство? Відповідь, яку дають більшість книгознавців, – книгу як предмет матеріальної культури. Сьогодні вивченням читачів займаються інші науки, щоправда, Інститут книги, створений в Україні кілька років тому, проголошує вивчення читачів одним із своїх завдань. Втім, ця установа не є науковою. Питаннями видавничої справи, редагування опікується едіціологія, яка вже теж виокремилась із книгознавства, тим більше, що питання видавничої справи і редагування стосуються не лише традиційних книжок, але й періодики, аркушевих видань, а також електронних видань. Водночас, електронні книги, як окремий різновид електронної продукції, повинен бути, на нашу думку, предметом книгознавчих досліджень, адже тут міняється лише форма, а суть книги лишається, як колись друкована книга прийшла поступово на зміну рукописній, створюваній колись на пергамені.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського книгознавчі дослідження відбувались упродовж її понад сторічної історії. Проте створення спеціалізованих структурних підрозділів – Інституту української книги, а згодом Інституту книгознавства інтенсифікували такі студії. При цьому досвід УНІКу був також врахований. Так, Інститут української книги зосереджувався насамперед на створенні ретроспективної національної бібліографії України. Цьому сприяло, крім іншого, вивчення досвіду корифеїв галузі Ю. Меженка та С. Маслової, які започаткували такі дослідження в УНІКу. Зокрема, С. Маслової, який очолював в УНІКу секцію та комісію історії книги, а в бібліотеці, тоді ВБУ, відділ стародруків, заклав основи вивчення видань і примірників стародруків з фондів відділу. І цю практику продовжено в наш час.

Інститут книгознавства обрав пріоритетами дослідження історії книжкової культури України (2016–2018), не забуваючи і про видання інших країн у своїх фондах, адже це теж наша національно-культурна спадщина. У безпосередньому зв'язку з цим магістральним історико-книгознавчим напрямом є й наступна наукова тема Інституту – атрибуція та експертиза книжкових пам'яток (2019–2021), що є складовою історико-книгознавчих досліджень. З 1922 р. Інститут книгознавства розпочав нову відомчу тему – «Українське книгознавство та книжкове пам'яткознавство: історія, теорія, практика», що є, на наше переконання, перспективним напрямом у створенні історії вітчизняної науки про книгу.

UDK 002.2:001.31](477)"1922/2022"

Halyna Kovalchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8843-9584>,

Doctor of Sciences (History), Professor,

Director of Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine
kovalchuk@nbuv.gov.ua

THE HUNDRED-YEAR PATH OF UKRAINIAN BOOK SCIENCE THROUGH THE LENS OF INVESTIGATION OF STUDIES BY TWO BOOK SCIENCE INSTITUTES

The main trends of book science, for instance, the understanding of book science by the Ukrainian Scientific Institute of Book Science (USIBS, 1922–1936), and the main research topics of the active Vernadskyi National Library of Ukraine Institute of Book Science, are revised. The main prospects of book studies are outlined.

Keywords: book science, Ukrainian Scientific Institute of Book Science, history of books and book culture, Institute of Book Science.

УДК 01:09(477)"15/17":[930.253Маслов

Курганова Олена Юріївна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ стародруків і рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

«ЗБІРНИК ПРИСВЯТ ТА ПЕРЕДМОВ З УКРАЇНСЬКИХ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ XVI–XVIII СТ.» – ЗАБУТИЙ ПРОЄКТ С. МАСЛОВА

Розглянуто проєкт С. Маслова, викладений в архівному документі «Інструкція до складання «Збірника присвят та передмов з українських друкованих видань XVI–XVIII ст.».

Ключові слова: українське книгознавство, українські стародруки, присвяти, передмови, С. Маслов.

Сторічний ювілей українського книгознавства спонукає не лише відзначити здобутки та згадати перервані репресіями книгознавчі проєкти 1920–х, але й розглянути їхню перспективність для сучасних книгознавчих студій. В архіві С. І. Маслова зберігається документ з промовистою назвою «Інструкція до складання «Збірника присвят та передмов з українських друкованих видань XVI–XVIII ст.» (Інститут рукопису НБУВ, фонд 33, од. зб. 2480), що свідчить про підготовку до наукового перевидання великого масиву цінних джерел з історії книжкової культури ранньомодерної доби. Високий дослідницький інтерес до текстів присвят і передмов з українських стародруків підтверджує актуальність цього забутого проєкту С. Маслова.

Текст «Інструкції» С. Маслов готував протягом січня-березня 1928 р., а в кінці квітня презентував її на засіданні Археографічної комісії. Збережені в архіві чернетки документа вказують точні дати його написання (15 січня 1928 р.), редагування (1 березня 1928 р. і 15 березня 1928 р.) та затвердження (27 квітня 1928 р.).

Остаточний варіант документа складався з шести пунктів, у яких було визначено жанрові різновиди, хронологічні та географічні рамки для текстів, що мали увійти до складу збірки. Також вирішувалися питання варіантності текстів присвят та передмов у різних примірниках тиражу, передачі орфографічних

особливостей давніх текстів, послідовності подання матеріалу, бібліографічних джерел.

Редакційні правки в рукописному тексті «Інструкції» вказують на ті дискусійні питання, які вирішував С. Маслов при її укладанні. В остаточній версії документа хронологічні рамки майбутньої збірки встановлено в діапазоні 1574–1800 рр., хоча в одній із редакцій нижньою межею було вказано 1525 р. Перший варіант заголовка збірки виділяв у її складі українські та білоруські видання. Однак в кінцевій версії заголовка зазначено лише українські видання.

За проектом С. Маслова до складу збірки мали увійти всі, включно з варіантами, тексти епіграм на герб, присвят, передмов та післямов з усіх видань, надрукованих кириличним шрифтом на етнографічних теренах України. Ці тексти в межах збірника мали розподілятися за регіонами, серед яких С. Маслов виділив Галичину, Підкарпатську Україну, Волинь, Київщину та Чернігівщину. В межах кожного з названих регіонів тексти мали групуватися за друкарнями, а потім – хронологічно. Цікаво, що амбіції укладача не обмежувався кириличними виданнями українських друкарень. Окремим томом до складу збірки С. Маслов планував ввести тексти присвят, передмов та післямов до видань латинською, польською та іншими мовами, а також до кириличних та не кириличних видань, надрукованих поза межами України (в Білорусі, Росії та Польщі). Умовою залучення тексту до збірки визначено його безпосередній стосунок до України.

Для зменшення обсягу видання в «Інструкції» запропоновано не переддрукувати повторно вже перевидані твори, а лише подавати посилання на них. У якості прикладу С. Маслов наводить тексти присвят і передмов до видань друкарні Києво-Печерської лаври 1617–1721 рр., що вийшли у «Приложеніях» проф. Ф. І. Титова). Усі тексти в збірці мали відтворюватися в транскрибованому вигляді, без відтворення шрифтових та орфографічних особливостей оригіналу.

При укладанні списку бібліографічних джерел для збірки С. Маслов рекомендує користуватися покажчиками, перерахованими в Інструкції, ухваленій для Комітету по опису україномовних стародруків XVI–XVIII ст. при Археографічній комісії Української Академії Наук.

Актуальність наукового перевидання текстів присвят, передмов та післямов до українських стародруків наразі не викликає жодних сумнівів. Ці тексти неодноразово ставали джерельною базою досліджень не лише з історії книгодрукування, але найрізноманітніших студій книжкової культури, освіти, мови та літератури ранньомодерної доби. Високу цитованість у сучасних наукових публікаціях демонструє як першодрук «Приложеній» Ф. Титова до праці з історії друкарні Києво-Печерської лаври (1918 р.), так і його перевидання під назвою «Всезбірка передмов до українських стародруків» (1924 р.). Надання доступу читачів до першодруків текстів присвят, передмов та післямов із видань різних українських друкарень сприятиме розширенню дослідницьких горизонтів та поверненню в науковий дискурс забутих історичних джерел.

Практичне втілення проекту С. Маслова, принаймні в тому обсязі, який було заявлено в тексті розглянутої вище «Інструкції», видається настільки ж складним, наскільки це було 100 років тому. Об'єднання в межах однієї збірки сотень різнорідних текстів, сукупний обсяг яких в поєднанні з необхідним

науковим коментарем та довідково-пошуковим апаратом становитиме тисячі сторінок, можливе лише у вигляді багатотомного видання. Спрощений спосіб передання графічних та орфографічних особливостей оригіналу полегшить видавничий процес, але ускладнить наукову підготовку видання і при цьому знизить його наукову вартість. Значні труднощі становитиме збір матеріалу для збірника, оскільки примірники видань із повними текстами передмов, присвят та післямов знаходяться у фондах різних книгозбірень України і світу.

Сучасний рівень розвитку інформаційних технологій дозволяє створення міжбібліотечних ресурсів, складна архітектура яких поєднує цифрові копії документів із текстами науково-бібліографічних коментарів та пропонує можливість пошуку за різними параметрами. Важливою перевагою цифрових знанневих ресурсів є також можливість поступового наповнення даними, оновлення та редагування вже опублікованого в мережі тексту. У складі такого ресурсу забутий проєкт С. Маслова отримує обнадійливі перспективи реалізації.

UDC 01:09(477)"15/17":[930.253Маслов

Olena Kurhanova,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olena.kurganova@gmail.com

«THE COLLECTION OF DEDICATIONS AND FOREWORDS TO UKRAINIAN PRINTED EDITIONS FROM THE 16–18th CC.» – FORGOTTEN S. MASLOV'S PROJECT

The article revises S. Maslov's project, outlined in the archive document «Instruction to Compliance of «The collection of forewords and dedications to Ukrainian printed editions from the 16th to the 18th centuries»».

Keywords: Ukrainian book science, Ukrainian early printed books, dedications, forewords, S. Maslov.

УДК 002.2(477)+821.161.2“16”

Максимчук Ольга Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

кандидатка філологічних наук,

наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

**ДВІ РЕДАКЦІЇ ПРОПОВІДЕЙ НА РІЗДВО
ЙОАНИКІЯ ГАЛЯТОВСЬКОГО: АВТОРСЬКІ ЗМІНИ ТА ІНТЕНЦІЇ**

Порівняльний аналіз проповідей на Різдво Й. Галятовського зі збірки «Ключ разумѣнія» 1659 і 1665 рр. видання засвідчив, що автор вносив у свій текст корективи з метою ґрунтовнішого доведення викладених у ньому богословських догматів, а також його кращого упорядкування.

Ключові слова: проповідь, догмати, видання, редакція, Галятовський.

Для української літератури XVII ст. однією із найзнаковіших постатей є вихованець Києво-Могилянського колегіуму, настоятель чернігівського Єлецького монастиря, богослов, проповідник і полеміст Йоаникій Галятовський († 1688). Протягом останніх десятиліть дослідницький інтерес до його різноманітної книжкової спадщини продовжує зростати, проте, з огляду на багатомірність творчого доробку Галятовського, залишається ще чимало напрямків, якими можуть рухатися науковці у спробах якнайповніше представити феномен цього унікального автора. Наприклад, попри те, що І. Чепіга, К. Біда, Н. Яковенко та інші дослідники вже аналізували основні засади створення проповідей Галятовського, однак детальнішого порівняння гомілетичних текстів у різних виданнях збірки його казань «Ключ разумѣнія» не було здійснено. Тож нами було зіставлено дві проповіді на Різдво з першого і третього (тобто останнього прижиттєвого) видань «Ключа розуміння» (Київ, 1659 та Львів, 1665) на предмет виявлення авторських текстових правок, редагувань, доповнень. Отже, метою публікації є виокремити текстові зміни, внесені в наступну редакцію проповідей Галятовським, та пояснити їх появу.

Першими серед казань у київському виданні «Ключа разумѣнія» 1659 р. вміщено два Слова на Різдво Христове. Натомість львівське видання 1665 р. суттєво відрізняється структурно і за наповненням, поєднуючи в собі також проповіді зі збірки «Казання приданьи до книги Ключ разумѣнія названой» (Київ, 1660) та деякі інші гомілетичні тексти. Тому Слова на Різдво з «Ключа разумѣнія» 1665 р. у складі циклу повчань «на празники Господскіи» розташовані не на початку блоку проповідей, а після дванадцяти недільних казань.

Зіставлення першого і другого казань на Різдво Христове з київського та львівського «Ключа» демонструє, що тексти зазнавали змін хоч і не суттєвих, однак достатніх для того, щоб помітити в них певну авторську інтенцію. Деякі зміни, ймовірно, були внесені тими, хто готував книгу до друку (орфографічні правки, заміна окремих слів, наприклад, Панна на Дѣва), однак ми беремо до уваги більш суттєві редагування. Передовсім вони проявляються в доповненні первісного, тобто вміщеного в першому виданні, тексту. Часом виявляється й інша тенденція – до незначного скорочення казання, однак її, як правило, можна пояснити прагненням прибрати повтори чи несуттєві фрагменти, що не впливають на зміст твору. Наприклад, звертання: «обѣцую теды ласкам вашим на тым казаню показати» (КР 1659, арк. 1 зв.) – «обѣцую теды на тым казаню показати» (КР 1665, арк. 72)²; фрагмент, що несе думку, яка у подальшому розкриватиметься більш детально: «з души и з тѣла стається єдна персона, єдин человек, так з Бозкой и человекой природы стається єдна персона, єдин Христос» (КР 1659, арк. 2 зв.) – у виданні 1665 року відсутній, але темі поєднання у Христі двох натур та існуванню в Ньому однієї «персони» присвячено подальший виклад у проповіді.

---

² Тут і далі ми використовуємо аббревіатуру КР на позначення назви «Ключ разумѣнія», а цифри після неї означають рік видання збірки.

Утім, переважно казання зазнають змін через доповнення, як власне тексту проповіді, так і паратексту – елементів, що допомагають структурувати проповідь. Так, на берегах сторінок у львівському виданні з'являються додаткові помітки – друковані маргіналії, яких не було у київському «Ключі». Наприклад, це може бути коротке узагальнення того, про що йдеться в основному тексті навпроти маргіналії: «5 грѣхов ест против Духа Святого» (КР 1665, арк. 82 зв.), «волают о помсту» (теж про гріхи – КР 1665, арк. 88). Припускаємо, ці маркери з'явилися не без участі і згоди самого автора, адже саме він мав знати, на чому зосередити увагу читачів. Інші додані помітки на берегах – це згадки про джерело, з якого проповідник запозичив певну тезу і де з нею можна детальніше ознайомитися: «Ст. Васи[лій] О ми[лостѣ]: 10» (КР 1665, арк. 80), «Августин[н] кни[га] 12. О Троицы гла[ва] 7» (КР 1665, арк. 80 зв.). У цьому випадку їх однозначно долучив сам проповідник, оскільки тільки він міг знати праці, якими послуговувався при створенні казання.

Інші доповнення у пізнішій редакції проповідей на Різдво свідчать, що автор прагнув краще пояснити чи обґрунтувати свою думку, тож долучав нові приклади (зокрема зі Святого Письма) чи аргументи, розмірковування на богословські теми, які він порушує у казанні. Приміром, для того, щоби проілюструвати доктрину про поєднання у Христі двох природ – людської та божественної, у львівському виданні «Ключа» проповідник додатково вдається до тлумачень окремих старозавітних стихів, яким надає алегоричне, далеке від буквального тлумачення (КР 1665, арк. 71 зв. – арк. 72): «На Ідумею прострю сапог мой» (Пс. 107:10); «Се одр Соломон шестьдесят силных окрест его» (Пісн. 3:7). Галятовський пояснює ці цитати христологічно: як нога і чобіт, як тіло на ложі – так поєднані у Боголюдині дві різні природи. Така незвична образність не оригінальна: як вказано на берегах сторінки, аналогічне тлумачення фрагменту з Псалма можна побачити у Діонісія Картузіанця («На Псалом 107»). Схоже, що і химерне витлумачення піснеспівного образу ложа Соломонового також запозичене з праць богословів-попередників Галятовського. Зокрема, навпроти іншої цитати із Пісні пісень на цій же сторінці стоїть посилання на святого Амвросія. Утім, немає впевненості, що проповідник користується писаннями Діонісія та Амвросія безпосередньо, а не через посередництво праць пізніших біблійних коментаторів.

Поза тим, досить об'ємні додані фрагменти у проповідях з львівського видання є теоретизуваннями автора на богословські теми. Приміром, Галятовський значно розширює порівняно з первісним варіантом тексту розмисли про покарання за співучасть у чужому гріху, наприклад про дітей, що спокутують провини батьків, чи натхненників злочину і тих, хто його покриває (КР 1665 арк. 84 зв. – арк. 86). Очевидно, проповідник відчував потребу краще пояснити і довести це контраверсійне твердження з погляду біблійного вчення. У пізнішій редакції Галятовський більш розлого, порівняно з попередньою, коментує думку про те, що природа людська, хоч і нижча за ангельську, однак тепер є вивищеною через боговтілення Христа (КР 1665 арк. 86 зв. – 87). У львівському виданні 1665 р. також бачимо додаткові текстові фрагменти філософського характеру, які покликані пояснити різницю між поняттями

персона та іпостасисом; при цьому автор використовує приклади як із Біблії, так і з реального життя, щоби спростити розуміння догмату про єдину «персону» Боголюдини (*КР 1665* арк. 72 зв. – 73 зв.).

Отже, порівняльний аналіз двох редакцій різдвяних проповідей авторства Йоаникія Галатовського демонструє: проповідник свідомо вносить зміни і доповнення до первісного тексту, прагнучи розширити свій виклад, більш аргументовано довести постульовані тези і представлені християнські догмати, а також полегшити сприйняття тексту та орієнтування у ньому за рахунок нових маргіналій.

UDC 002.2(477)+821.161.2“16”

Olha Maksymchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6932-6434>,

Candidate of Philological Sciences, Research Associate,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zubrytska@yahoo.com.ua

TWO REDACTIONS OF YOANYKII GALATOVSKYI'S SERMONS ON CHRISTMAS: AUTHOR'S EDITS AND INTENTIONS

Comparative analysis of Yoanykii Galatovskyi's sermons on Christmas from two editions of his book *Kliuch rozuminnia* (1659 and 1665) demonstrates that the author made his edits to the text in order to provide more proof or explanations to the theological dogmas and theses set out in his works.

Keywords: sermon, dogma, edition, redaction, Galatovskyi.

УДК 811.161.2-028.31(091):[069:37]

Матвійчук Оксана Євгенівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8555-3645>,

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри бібліотекознавства та інформології,

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Україна

e-mail: osvita-teka@ukr.net

УКРАЇНСЬКИЙ БУКВАР ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ОСВІТИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)

Розглянуто питання появи та значення українського букваря як універсального засобу навчання. Охарактеризовано букварі з фондів Педагогічного музею України. Наведено факти про українські букварі різних історичних періодів.

Ключові слова: історія освіти, буквар, підручник, Педагогічний музей України.

Буквар – перший путівник, який відкриває дитині дорогу в світ знань, книга, від якої значною мірою залежить ставлення людини до навчання, її успіхи у житті. Вчені розглядають буквар як носій змісту освіти і модель методичної та дидактичної системи, а також як джерело з історії освіти.

В Україні склалася довга і цікава історія появи та розвитку букварів. Сам термін «буквар» має два тлумачення: 1) підручник для початкового навчання читанню й письму, перша книжка із розвитку мови і логічного мислення у дітей, як правило, з великою кількістю ілюстрацій; 2) назва низки стародруків для навчання грамоті, що у XVI–XVII ст. мали релігійний характер, а з XVIII ст. містили й світські тексти.

У фондах Педагогічного музею України зберігаються букварі різних історичних періодів. Найдавніший із них – «Буквар новим способом зложений для домашньої науки» Йосафата Кобринського, виданий 1842 року у Львові. У ньому автор пропонує вчити дітей грамоті за звуковим методом, подає послідовну систему занять і вправ, що мають спочатку ознайомити учнів із звуками мови, відповідними буквами, а потім навчити їх читати.

Перлиною музейної колекції є «Буквар южнорусский» Тараса Шевченка (Санкт-Петербург, 1861), який видано в останній рік життя поета його власним коштом для навчання грамоті рідною мовою малих і дорослих українців у недільних школах. Буквар містить азбуку з друкованими та прописними літерами, тексти для читання, цифри, таблицю множення, переспіви Псалмів Давидових та п'ять щоденних молитов. З метою популяризації надбань національної педагогічної спадщини Педагогічний музей України у 2018 р. здійснив репринтні видання букварів Й. Кобринського і Т. Шевченка.

У XIX – на початку XX ст. букварі часто виходили під назвою «Граматка». У фондах музею зберігаються «Українська граматка» І. Деркача (Москва, 1861), «Граматка за для українського люду» Л. Яценка (Москва, 1862), «Граматка» С. Черкасенка (Полтава, 1907), «Руска граматка для шкіл народних. Ч. 2.» О. Поповича (Відень, 1907), «Ясне сонечко. Граматка з малюнками та з поясненнями для вчителя» П. Ковалевського (Харків, 1919), «Українська граматка до науки читання й писання» Б. Грінченка (Київ, 1918). Остання складається з чотирьох частин: власне буквар, читання після азбуки, прописи і звернення «До вчителів» (методична стаття, де автор подає поради щодо методики роботи з підручником). «Граматка (Український буквар, з малюнками)» Т. Лубенця (Київ, 1922) вийшла у світ накладом 100000 примірників. Зміст видання був цікавий дітям як дошкільної, так і початкової ланки освіти: різноманітні зображення, загадки, пісні, вірші та пізнавальні історії лише спонукали до вивчення граматики. В «Граматці» Т. Лубенця – 24 уроки: граматика, читання та письмо.

Серед інших унікальних букварів з фондів музею – «Рідна мова. Український Буквар» О. Базилевича (Полтава, 1907), «Український букварь по підручнику А. Потєбні» С. Русової (Полтава, 1917), «Український буквар», укладений комісією Кубанського Українського Товариства Шкільної Освіти (Катеринодар, 1917) та ін.

Зазначимо, що букварі 1918–1930 рр. суттєво відрізнялися від сучасного поняття про початкову навчальну книжку, що пов'язано зі змінами у змісті освіти та методиці викладання, які запроваджувала радянська влада. Так, упродовж 1920-х років в Україні тривала кампанія лікнепу (ліквідації неписьменності), в

межах якої видавали букварі для дорослих. Виданням такого типу є «Червоний прапор: буквар для шкіл лікнепу» Я. Чепіги (Київ, 1929).

У фондах Педагогічного музею України зберігається колекція робітних книжок 1920-х – початку 1930-х років. Робітні книжки як вид навчальної літератури з'являються в Україні в межах шкільної реформи 1919–1930-х років. Відповідно до цієї реформи зміст освіти визначався на засадах комплексності, а в педагогіку вводилися активні методи навчання – Дальтон-план, метод проєктів, бригадно-лабораторний метод та ін. Відтак у 1920-х роках в Україні почала діяти комплексна система навчання, а навчальні програми (теми-комплекси) будувалися за принципом синтетичного узагальнення всього навчального матеріалу за схемою: «Природа» – «Людина» – «Праця і суспільство». Прикладом робітної книжки-букваря є «Робітна книжка для 1-го року навчання: буквар» Л. Дєполович та О. Музиченка (Харків, 1931).

Деякі букварі видавались лише одним тиражем, іншим судилося стати справжніми довгожителами, як-от «Букварю» Л. Дєполович, що вперше побачив світ у 1938 р. і витримав 19 видань. Останнє 19-те видання букваря було підписано до друку 20 жовтня 1955 року, а тираж складав 700 000 примірників. За найскромнішими підрахунками, загальний наклад букварів Л. Дєполович складає понад 10 млн примірників. Якщо розмістити всі букварі педагогині на одну полицю, то її довжина сягала б 100 км!

Є у фондах музею і буквар для дітей з особливими освітніми потребами – «Буквар для шкіл глухонімих дітей» Биховської та Офіцерової (Київ, 1933).

Сучасну українську букваристику у фондах музею представляють видання М. Вашуленка та Н. Скрипченко, чії букварі і сьогодні є основними підручниками з початкового навчання української мови.

Отже, у фондах Педагогічного музею України представлено значну кількість букварів різних історичних періодів, які є не лише цінними експонатами, але й унікальним джерелом з історії української освіти. Науковці музею систематично популяризують ці видання, створюючи електронні виставки, публікуючи наукові розвідки, виступаючи на науково-практичних заходах, готуючи відеоматеріали для музейного ютуб-каналу: <https://www.youtube.com/watch?v=QZCdje9wyNA>; <https://www.youtube.com/watch?v=FmtdzMBnGqE>.

UDK 811.161.2-028.31(091):[069:37]

Oksana Matviichuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8555-3645>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Borys Grinchenko Kyiv University

Kyiv, Ukraine

e-mail: osvita-teka@ukr.net

**THE UKRAINIAN ABC BOOK AS A SOURCE FROM THE HISTORY OF EDUCATION
(BASED ON MATERIALS FROM THE FUNDS OF THE PEDAGOGICAL
MUSEUM OF UKRAINE)**

The issue of the emergence and significance of the Ukrainian ABC book as a universal teaching tool is considered. The ABC books from the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine are characterized. Interesting facts about Ukrainian ABC books of different historical periods are presented.

Keywords: history of education, ABC book, textbook, Pedagogical Museum of Ukraine.

УДК 002.2:099.5:[821.161.1-6.09:908(477-89)]«18»

Петренко Оксана Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,

кандидатка історичних наук,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: o-petrenko@ukr.net

УКРАЇНКА У ВИДАННЯХ ГРАЖДАНСЬКОГО ДРУКУ: КРАЄЗНАВЧА ПРАЦЯ ОЛЕКСІЯ ЛЕВШИНА «ЛИСТИ З МАЛОРОСІЇ»

Наведено книгознавчий огляд видання «Письма из Малороссии, писанныя Алексѣемъ Левшинымъ» як один з результатів пошуку україніки серед видань громадянського друку з фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: видання громадянського друку, книгознавчий огляд, україніка, О. І. Левшин, краєзнавство.

Відділ стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у наукових дослідженнях фонду громадянського друку прагне максимального виявлення українських видань (за мовою, тематикою, територіальною приналежністю).

Одним з цікавих результатів такого пошуку є публікації краєзнавчих матеріалів Олексія Іраклієвича Левшина (1797–1879) про подорож українськими землями. Ще під час навчання в Харківському університеті з 1813 по 1818 р. у нього виявилася зацікавленість філософією, літературою, давньою і новітньою історією та етнографією. У 1815 р. він здійснив мандрівку північно-східними теренами України, яку детально описав у листах до своїх родичів, друзів і знайомих. В результаті, відповідно до схвальних реакцій адресатів цих листів та порад надрукувати листи, О. І. Левшин у 1816 р. опублікував їх у журналі «Украинский вестник», і того ж року видав їх у Харківському університеті окремою книгою – «Письма из Малороссии».

Цей етнографічно-літературний твір майбутнього державного діяча Російської імперії, хоч і написаний крізь призму імперської цензури (як усі видання громадянського друку), проте пронизаний захопленням та любов'ю до описаних земель. У першому ж листі під назвою «Малороссія» автор писав, що «Вотъ страна, въ которой Россія приняла видъ благоустроенной державы, озарилась лучами Христіянства, ... осветилась зарею просвѣщенія...» (С. 1). Він, нащадок обрусілого німецького роду Левенштейнів, визнавав, що «не простительно не быть въ Кіевѣ, не взглянуть на Полтаву» (Передмова, С. [5]).

Починаючий краєзнавець досить правдиво описав побут і звичаї північно-східних українців, що суттєво відрізнялося від способу життя росіян: «Пробѣжавъ бытописанія Малоросіи, которая нѣскольکو вѣков составляла воинственное и независимое отъ Россіи Государство, ... бывшей независимою, и разсмотрѣвъ состояніе ея подъ игом Польши и подъ владычествомъ Россіи, мы удобно открываемъ причину производящую различіе и доставляющую жителямъ здѣшнимъ нѣкоторыя преимущества, цѣною крови предковъ [к]упленныя» (С. 58–59).

Загалом до книги увійшов 51 (№№ 1–23, 23–50) лист, в якому описані етнічні українські міста і містечка (перелік міст складено за послідовністю їхнього опису): Полтава, Решетилівка, Білоцерківка, Хорол, Лубни, Ташань, Переяслав, Бориспіль, Київ, Бровари, Чернігів, Новозибків [нині РФ], Клімово [нині РФ], Новгород-Сіверський, Глухів.

У відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ це видання зберігається в 5-ти примірниках у двох фондах – «Видання громадянського друку» та «Рідкісні видання». Один з цих примірників, шифр Р 747(6), приплетено в конволюті зі штампом «Бібліотека Б. Грінченка № 1245» останнім алігатом після видань: «Снїпъ, украинській новорочникъ», впорядкований О. Корсунем (Харків, 1841), «Малорусскій литературный сборникъ», виданий Д. Мордовцевим (Саратов, 1859), О. Шишацького-Ілліча «Українська квитка» в 2 книгах (Чернігів, 1856–1857), Д. Бантиш-Каменського «Путешествие въ Молдавію, Валахію и Сербію» (Москва, 1810). Увесь конволют оцифровано й опубліковано на сайті НБУВ (<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0007965>).

Примірник із шифром Гр 5436 має картонну зелено-рожеву «мармурову» оправу зі шкіряними наріжниками та корінцем. На лицьовій стороні кришки наклеєно шрифтовий екслібрис у формі прямокутної бібліотечної наліпки в рамці з написом «Б. А. С. Л. № [733] Отд. [III] № [400]», друга наліпка на звороті з текстом «Бібліотека А. С. Лашкевича № [733] Отд. [III] № [400]», а на титульній сторінці печатки «Брахловской бібліотеки Лашкевича» і «Всенародня бібліотека України в Києві».

Інший примірник, шифр Гр 3587², зі штампами «Государственный Книжный Фонд» і «287», не має оправу та необрізаний (розмір аркушів 245x150 мм).

У примірнику Гр 3587³ шкіряна світло-коричнева оправу (можливо, видавничу) має тиснення візерунку золотом на корінці та залишки темної шкіряної наклейки із залишком напису «ИЗЪ М...ОРО...». На правій сторінці форзацу приклеєно частину гравірованого прямокутного екслібрису, прикрашеного фігурною рамкою із вписаним чорнилом «№ 1253-й»; на правій сторінці форзацу різними почерками зроблено 3 записи «Изь Книгъ [...]: Карташова.», «1823 Год: 8 Мая: / Харьковъ» та зовсім нерозбірливий напис, що нагадує літери латинського шрифту. Літеру перед прізвищем попереднього власника написано нечітко, тому наразі точно невідомо, кому раніше належав цей примірник. У цьому примірнику між титульним аркушем і аркушем з передмовою немає аркуша з присвятою батькам автора.

У примірнику Гр 3587, як і в попередньому, немає аркуша з присвятою батькам автора, і така ж оправа. Проте у книги кращий стан збереження, в тому числі й шкряної наклейки на корінці з написом «ПИСЬМА ИЗЪ МАЛОРОС». Цей примірник походить із фонду Церковно-археологічного музею (1872–1920 рр.) при Київській духовній академії, про що свідчать давні шифри: «Муз. Е 1653» – шифр самого музею, та «СХVI8/230» – шифр академії. Цю приналежність додатково підтверджує на титульній сторінці дарчий напис українського бібліофіла, історика, літературознавця, випускника Київської духовної академії Л. С. Мацієвича: «Въ Музей / Кіевской д. Академіи / от Льва Мацѣевича / 9 авг. / 1889». Проте найціннішою маргіналією цього примірника є наявність на правій сторінці форзацу дарчого напису самого О. І. Левшина: «Милостивой ГосударынѢ / ВарварѢ Дмитріевне / Казначеевой», нижче – «приношеніе Сочинителя». В. Д. Казначеева (уроджена кн. Волконська), дружина А. І. Казначеева – управителя канцелярії генерал-губернатора Новоросійського краю графа М. С. Воронцова. Про дружину А. І. Казначеева думки сучасників різнилися, проте її вважали палкою прихильницею літератури і вона була господинею літературних вечорів в Одесі (1823–1824 рр.). Про те, що мова йде саме про неї, додатково підтверджує факт перебування Левшина в Одесі у 1823–1826 рр. на посаді секретаря в канцелярії графа М. С. Воронцова.

На думку сучасників О. І. Левшина та пізніших дослідників, він на всіх посадах залишався європейські освіченою людиною з прогресивними поглядами, що підтверджено текстом його ранньої краєзнавчої публікації.

UDC 002.2:099.5:[821.161.1-6.09:908(477-89)]«18»

Oksana Petrenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5788-8192>,

Candidate of Historical Sciences,

Junior Research Fellow,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: o-petrenko@ukr.net

**UKRAINIKA IN CIVIL FONT EDITIONS:
LOCAL SCIENCE WORK OF ALEKSEY LJOVSHIN
«LETTERS FROM MALOROSIA»**

The bibliology review of the edition «Letters from Malorosia, written by Aleksey Levshin» is given as one of the results of the search the ukrainika among civil font editions in the funds of the Department of Ancient and Rare Books at the Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: civil font editions, book studies review, ukrainika, A. I. Levshin, local history.

УДК 028:37](477)(091)"19"-051Марголіна

Поперечна Лідія Андріївна,

головна бібліотекарка,

сектор енциклопедичних досліджень,

науково-дослідний відділ,

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого

ІДЕЇ ЧИТАЦЬКОГО РОЗВИТКУ В БІБЛІОТЕЧНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ГАННИ МАРГОЛІНОЇ

Розглянуто внесок маловідомої бібліотекознавиці Г. Марголіної в розвиток теорії бібліотечної педагогіки. Висвітлено ідеї щодо вивчення дитячої книжки та дитячого бібліотечного читання як передумову читацького розвитку дітей і підлітків в дитячих бібліотеках першої половини ХХ ст.

Ключові слова: дитяча книжка, дитяче читання, бібліотечна педагогіка, розвиток читача, читачезнавство, Ганна Марголіна.

Одним із новаторських напрямів діяльності Українського наукового інституту книгознавства (УНІК, 1922–1936) було розроблення теоретичних засад бібліотечної педагогіки – нового міждисциплінарного напрямку, важливої складової книгознавства того часу, предметом якої було вивчення впливу книжки на читача, теоретичне обґрунтування функціональної взаємодії в комплексі «книга–читач». Задля цього у структурі УНІКу 1926 р. було створено Кабінет вивчення книжки й читача, до діяльності якого окрім штатних співробітників активно долучалася бібліотечна громадськість, представники державних бібліотек. Помітною в цьому контексті була участь нині маловідомої бібліотечної діячки Ганни Натанівни Марголіної (1888–1960).

Уродженка Північної Осетії (Закавказзя), випускниця паризької Сорбонни Г. Марголіна пов'язала своє професійне життя з Україною, з організацією перших бібліотек для дітей; належала до когорти вітчизняних дослідників першої половини ХХ ст., що розглядали дитячу книжку й дитяче бібліотечне читання з позицій педагогіки.

Її діяльність як фундаторки перших дитячих книгозбірень і громадської діячки фрагментарно вивчали Г. Погребняк, М. Зніщенко, Г. Ковальчук. Водночас науково-дослідна спадщина Г. Марголіної, її теоретичні та практичні напрацювання в царині організації дитячого читання, читачезнавства та бібліотечної педагогіки досі не досліджені. Праці Г. Марголіної натепер є бібліографічними раритетами.

Світогляд Г. Марголіної як бібліотекаря-педагога сформувався під впливом ідей Дори Доброї – засновниці Київської приватної дитячої бібліотеки. З 1914 р. Г. Марголіна працювала тут бібліотекарем, а згодом, після реорганізації книгозбірні 1921 року в Центральну державну бібліотеку для дітей та юнацтва м. Києва, очолила цю установу. Бібліотечну роботу поєднувала з громадською й дослідницькою. З червня до серпня 1919 р. виконувала на громадських засадах обов'язки секретаря-інструктора секції дитячих бібліотек бібліотечного підвідділу при позашкільному відділі Наркомосу, брала безпосередню участь у розробленні низки важливих документів державної ваги, що стосувалися організації мережі дитячих і шкільних бібліотек.

Під керівництвом Г. Марголіної провідна дитяча бібліотека Києва провадила значну й новаторську для того часу дослідницьку діяльність:

книгозбірня робила перші кроки у визначенні структурної й змістової моделі дитячої бібліотеки, її місця та ролі в загальній системі виховання й розвитку дітей; у колективі були напрацьовані та апробовані форми й методи бібліотечно-педагогічної взаємодії з читачами-дітьми, організації планового (за тодішньою термінологією) керівництва читанням дітей, методики вивчення дитячої книжки й дитячого бібліотечного читання. Набутий досвід Г. Марголіна в подальшому використовувала в розбудові науково-дослідної роботи новоствореної Харківської центральної бібліотеки юного читача, де вона працювала в 1931–1934 рр. на посаді наукового співробітника; пропагувала в численних публікаціях і виступах.

Як науковиця, Г. Марголіна сформувалась під впливом ідей УНІКу, зі співробітниками якого тісно співпрацювала над реалізацією завдань Кабінету вивчення книги і читача. Досліджувала історію дитячого читання: дитяча книжка та її читач у їх взаємодії. Долучалася до роботи в журналі «Бібліологічні вісті». У своїх статтях і виступах переосмислювала набутий досвід роботи в дитячих бібліотеках, творчо обґрунтовувала теоретичні засади організації бібліотечного читання й читацького розвитку дітей і підлітків, спираючись на досягнення світової педагогічної науки й бібліотечної практики.

У статті «До питання про нову українську дитячу книгу» обґрунтувала тлумачення терміна «дитяча література», її поділ, причини незадовільного стану української дитячої книжки, подальші шляхи її розвитку. Характеризуючи основні напрями, за якими розвивалось дитяче читання у перше десятиліття радянської влади (перший – стандартизація позашкільного читання, другий – надмірна опіка й заперечення самостійного вільного вибору), відстоювала третій, найбільш оптимальний напрям – бібліотечно-педагогічний, що передбачає настановлення дітей на активне, самостійне читання, забезпечення їхнього читацького розвитку. Відстоювала необхідність виокремлення в бібліотечній діяльності роботи з дітьми та підлітками. Дала визначення поняття «дитяча бібліотека» і запропонувала класифікацію дитячих бібліотек – наукові, практичні (дитячі відділи бібліотек) і мішаного типу. Погляди щодо сутності й функцій дитячих бібліотек, їх діяльності щодо організації дитячого читання й читацького розвитку дітей Г. Марголіна виклала у статті «За планову організацію дитячого читання» (у співавт. з Н. Перліною). Розглядала спеціалізовану бібліотеку для дітей як педагогічну систему, що виконує функції просвітництва, читацького розвитку й духовного збагачення дітей і підлітків, забезпечує організацію читання, формування читацьких умінь і навичок, а також взаємодію бібліотекаря й читача у процесі бібліотечного спілкування. Вбачала в бібліотекареві, який працює з дітьми, фахівця, що має ґрунтовно знати дитячу книжку, орієнтуватися в колі читання дітей, володіти психолого-педагогічними методами роботи. У статті «Формування читацьких навичок у дітей і підлітків» (1928) Г. Марголіна вперше в українському бібліотекознавстві теоретично обґрунтувала методику читацького розвитку дітей різних вікових категорій, що базувалась на засадах вивчення дитячої літератури та психології дитячого читання. Наголошувала, що цільовою установкою дитячої бібліотеки є формування читача, який має навчитись оперувати книжковим матеріалом, орієнтуватися в книжковому багатстві, планувати свою читацьку

діяльність, навчитися керувати власним самостійним читанням. Вважаючи, що система педагогічного впливу на читачів в умовах дитячої бібліотеки реалізується й через бібліотечний фонд, розробляла теоретичні засади його комплектування, підходи до формування його структури та змісту з урахуванням специфіки читацьких запитів і потреб дітей та підлітків.

У 1930-х рр. Г. Марголіна працювала на посаді старшого наукового співробітника, керівника секції дитячої книжки й дитячого читання (згодом – група позашкільного читання дітей) Українського науково-дослідного інституту педагогіки, студіювала історію організації дитячого читання як один із найменш вивчених розділів педагогіки. Результати досліджень висвітлила в наукових публікаціях цього періоду: «З історії керівництва дитячим читанням (1938)», «З історії організації дитячого читання» (1939), «Організація в школі керівництва позашкільним читанням дітей» (1937). Особливе значення для дослідників і бібліотекарів-практиків має редактована Г. Марголіною праця «Педагогічна спадщина з питань дитячого читання» (1941).

Ідеї бібліотечної педагогіки просувала і в діяльності методичного кабінету Київської обласної бібліотеки для дітей та юнацтва ім. 15-річчя ВЛКСМ (нині Київська обласна бібліотека для дітей), який вона очолювала у 1945–1952 рр., і в рішення секції дитячих бібліотек Науково-методичної ради при Управлінні бібліотек Комітету у справах культурно-освітніх установ, у складі якої вона працювала з 1947 р.

Короткий огляд бібліотечно-педагогічної спадщини Г. Марголіної дає підстави стверджувати, що її напрацювання й новаторські ідеї стосовно організації бібліотечного обслуговування дітей і підлітків задля їхнього читацького розвитку, виголошені майже століття тому, мають незаперечне значення для сучасного бібліотекознавства, потребують переосмислення й глибокого вивчення.

UDC 028:37](477)(091)"19"-051Марголіна
Lidiia Poperechna,
Chief Librarian,
Sector of Encyclopedic Studies,
Scientific and Research Department,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: poliana0707@ukr.net

IDEAS FOR READER DEVELOPMENT IN HANNA MARGOLINA'S LIBRARY AND PEDAGOGICAL HERITAGE

The contribution on development of library pedagogy theory by H. Margolina, the little-known library researcher, is considered. Ideas on studying of children's books and children's library reading as an assumption for reading development of children and young adults in children's libraries in the first half of the 20th century are highlighted.

Keywords: children's book, children's reading, library pedagogy, development of the reader, reading studies, Hanna Margolina.

УДК 002.2:75.056]:027.54.021(477.411-81)НБУВ:27-756-789.5(477.83-25-82)''1642/1773''

Рудакова Юлія Костянтинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudakova@nbuv.gov.ua

ЕЛЕМЕНТИ ХУДОЖНЬОГО ОЗДОБЛЕННЯ ВИДАНЬ ДРУКАРНІ ЛЬВІВСЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ

Представлено результати дослідження елементів художнього оздоблення друкарні Львівського єзуїтського колегіуму за примірниками фонду відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Схарактеризовано заставки, кінцівки та ініціали, останні систематизовано за визначеними параметрами на 10 груп.

Ключові слова: художнє оздоблення стародруків, заставка, кінцівка, ініціал.

Постійна практична робота з великими масивами стародруків дає можливість скласти уявлення про поліграфічні особливості видань того чи іншого регіону чи друкарського осередку. Систематизовані відомості про шрифти, елементи оздоблення та принципи оформлення видань розширюють можливості бібліографа при проведенні атрибуції та зрештою дозволяють доповнити бібліографічну інформацію різного рівня.

Одним із об'єктів наших досліджень є видання друкарні Львівського єзуїтського колегіуму (1642–1773), яких у фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ майже 200, що становить близько четвертої частини всього репертуару друкарні. Перегляд *de visu* примірників дозволив виявити зображення використаних для їх оздоблення художніх елементів – заставок, кінцівок, ініціальних літер, форт, гравюр, виливних прикрас тощо.

Вивченням історії та репертуару друкарні Львівського єзуїтського колегіуму займалась львівська колега Н. Швець. Зокрема, в її публікації «О некоторых аспектах атрибуции изданий львовских иезуитов (по материалам каталога типографии Львовского иезуитского коллегіума. 1615–1773)» (Книга. Исследования и материалы. Москва, 2012. Сб. 95. С. 63–84) представлено результати дослідження елементів художнього оформлення видань друкарні, подано класифікацію та зображення пів сотні гравірованих ініціалів. Авторка виявила 70 віньєток і заставок, крім тих, які львівським єзуїтам, як вважають дослідники, продала разом із шрифтами вдова М. Віжбенти, краківського видавця в 1554–1605 рр., і які відображені у профільній польській літературі.

У примірниках НБУВ ми зафіксували 84 зображення заставок і кінцівок, із яких 22 використано як заставки, 57 – як кінцівки та 5 у обох позиціях. Крім того, серед заставок одне зображення має три варіації за рахунок змінної середини, три відбитка найвірогідніше є фрагментами гравірованих рамок, укомпонованих

на позиціях заставок. Декілька художніх елементів походять із друкарні М. Віжбенти, зокрема і одна з кінцівок, яка насправді була його друкарською маркою – «коза, що стрибає на вербу».

За примірниками НБУВ спостерігається досить чіткий хронологічний розподіл у використанні зазначених елементів оздоблення. Художні елементи XVII – початку XVIII ст. практично не трапляються у виданнях подальших років. У 1725 р. у Лейпцизі для друкарні було втретє закуплено шрифти та, як припускають, комплекти гравірованих ініціалів та інших поліграфічних матеріалів. Хоча характерні для XVIII ст. квіткові композиції ми фіксуємо трохи раніше – з 1723 р. Згодом у виданнях 1730-го р. як одиничний випадок, 1740-х і подальших років налічується щонайменше 13 стилістично подібних зображень, переважно на позиціях кінцівок. У 1760–1770-х рр. з'являються рококові композиції, котрих фіксуємо одну заставку та чотири кінцівки.

Як вважають дослідники, в другій половині XVIII ст. друкарні Львова, а також єзуїтські друкарні різних міст підтримували між собою тісні контакти, що втілювалося, зокрема, в запозиченні різних поліграфічних елементів. Так, ми виявили одну заставку та дві кінцівки, ідентичні тим, які широко представлені у виданнях львівської друкарні братства Трійці, а також ряд ініціалів: щонайменше п'ять літер із різних комплектів друкарні єзуїтського колегіуму з'являються у виданнях друкарні братства Трійці, натомість окремі літери з комплекту дрібних ініціалів з квітковим орнаментом друкарні братства Трійці фіксуються у друках єзуїтів.

Загалом у примірниках НБУВ видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму виявлено 69 ініціалів. Із них зафіксовано два зображення, які, перевернуті, використано замість інших літер: повернута на бік Z – замість N, перевернута T із затіненою половинкою поперечини – замість L. Перевертання ініціалів H, I, N, O, S, Z, зрештою як і інших художніх елементів, у сюжетному оздобленні яких верх-низ неочевидний, було типовим явищем.

Ми визначили 10 груп ініціалів, які за розмірами (висота–ширина), характером зображення та часом використання можуть складати комплекти (не враховуючи трьох ініціалів різних розмірів, які не увійшли до жодної групи).

1. Білі барокові ініціали A, B, C, E, H, I, K, L, Q, R, T у подвійній рамці з листям папороті та квітками на горизонтально заштрихованому тлі, розміри коливаються в межах 46–49 x 46–49 мм, зафіксовані у виданнях 1724–1766 рр. За класифікацією Н. Швець, літери A, B, K належать до групи 2, літери C, H, L, R, T – до групи 3, літера I – до групи 1 разом із літерами V, W, які мають ті ж характеристики зображення, розміри та час використання, але за сюжетом, на наш погляд, не зовсім відповідають цій групі. Літеру Q із янголом Н. Швець об'єднала з літерою M (група 7), хоча остання, разом із незафіксованою у дослідниці літерою F, має характерною особливістю білу, незаштриховану частину тла. Під окремими номерами, відповідно 8 і 11, Н. Швець описала літери O, A, які за розмірами та часом використання цілком відповідають нашій групі 1, але ініціал O має біле тло, а ініціал A – чорне (крім того, в групі вже є літера A). Літера E у Н. Швець не зафіксована. Зрештою, якщо прийняти деяку варіативність зображень, всі названі тут ініціали могли складати комплект.

2. Білі ініціали C, E, H, N, S, U, W у подвійній рамці, «квітучі куші» на білому тлі, розміри 46–49 x 40–42 мм (літера W – шириною 44 мм), зафіксовані у виданнях 1758–1771 рр. Н. Швець зафіксувала для цієї групи (група 4) більш ранній початок використання – 1729 р. Не всі представлені в її дослідженні літери віднайдено в примірниках НБУВ, але трапилися також і нові – N, U.

3. Білі ініціали N, P, Z у подвійній рамці, «заштриховане листя» на білому тлі, розміри 47–48 x 47 мм, зафіксовані у виданнях 1725–1760 рр. Відповідають групі 5 за класифікацією Н. Швець.

4. Білі ініціали D, G, S у подвійній рамці, «орнаментальний рослинний зафарбований малюнок» на горизонтально заштрихованому тлі, розміри 48 x 47–48 мм, зафіксовані у виданнях 1725–1758 рр. Відповідають групі 6 за класифікацією Н. Швець. Сюди ж можна долучити ініціал C, який має трохи менші розміри – 45x45 мм і сюжетний малюнок – «пелікан, що годує своїх пташенят».

5. Чорні ініціали M, R, W без рамки з орнаментальним квітковим візерунком на білому тлі, розміри 18x18 мм, зафіксовані у виданнях 1738–1751 рр. Відповідають групі 13 за класифікацією Н. Швець із помилково значно ширшим періодом – 1696–1757 рр., оскільки літера Z із 1696 р. використання не відповідає цьому комплекту. Загалом ці ініціали ідентичні комплекту ініціалів друкарні братства Трійці, про що згадувалося вище.

6. Білі ініціали A, B, C, D, G, H, M, N, O, P, Q, S, V, Z у подвійній рамці з рослинним і тваринним орнаментом на заштрихованому під різними кутами тлі, розміри 24–26 x 24–27 мм, зафіксовані у виданнях 1701–1767 рр. Відповідають групі 14 за класифікацією Н. Швець, яка виявила також літери R, X, але загалом їй вдалося віднайти значно менше ініціалів цієї групи. Округлі літери C, D, G, O, Q містять всередині велику квітку. У цій групі ми зауважили два варіанти літери M, а також зазначений одиничний випадок використання Z замість N.

7. Білі ініціали L, N у подвійній рамці з орнаментальним рослинним візерунком на чорному тлі, розміри 40x36 і 38x32 мм відповідно, зафіксовані у виданнях 1695–1725 рр. У Н. Швець не описані.

8. Білі ініціали A, B, M, V у подвійній рамці з рослинами та пташками на білому тлі, також можливо F, V у подвійній рамці з рослинами та тваринами на білому тлі, розміри 30–31 x 29–31 мм, зафіксовані у виданнях 1646–1716 рр. У Н. Швець не описані.

9. Білі ініціали C, F, I, K, L, T у подвійній рамці з виноградом і пташками (літера C – з маскароном) на білому тлі, розміри 24–27 x 25–27 мм, зафіксовані у виданнях 1643–1767 рр. У Н. Швець не описані. Перевернуту літеру T із цієї групи зафіксовано замість L, вірогідно через поганий стан дошки з літерою L.

10. Білі ініціали C, E, R у подвійній рамці з рослинами та пташками на білому тлі, розміри 21–22 x 20–22 мм, зафіксовані у виданнях 1644–1701, 1768 рр. У Н. Швець не описані.

Широкий діапазон елементів художнього оздоблення демонструє добру оснащеність друкарні Львівського єзуїтського колегіуму, а отже і значні художньо-поліграфічні можливості оформлення власних видань. Їх подальше

дослідження і публікація дадуть змогу скласти вичерпний перелік поліграфічних матеріалів друкарні для ідентифікації її продукції та порівняння з іншими виданнями.

UDC 002.2:75.056]:027.54.021(477.411-81)НБУВ:27-756-789.5(477.83-25-82)''1642/1773''

Yulia Rudakova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1159-9429>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rudakova@nbuv.gov.ua

ELEMENTS OF DECORATION OF LVIV JESUIT COLLEGE EDITIONS

The findings of a study on the decorative elements utilized by the printing house of Lviv Jesuit College are given. The research is based on copies from the Vernadskyi National Library of Ukraine Old and Rare Books Department collection. The head-pieces, tail-pieces, and initials are characterized; the initials are systematized into 10 groups according to defined parameters.

Keywords: decoration of old-printed books, head-piece, tail-piece, initial, attribution.

УДК 099.3:025.17(477.411)НІБУ

Смирнова Світлана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1553-5318>,

завідувачка науково-дослідного відділу стародруків,

цінних та рідкісних видань,

Національна історична бібліотека України,

м. Київ, Україна

e-mail: sveta_smyrnova@ukr.net

АВТОРСЬКІ ІНСКРИПТИ НА ПРИМІРНИКАХ ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА (за матеріалами книжкового фонду Національної історичної бібліотеки України)

Досліджено дарчі написи А. Іванової-Артюхової, С. Маслової, П. Попова, виявлені на окремих примірниках видань Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), що зберігаються у фонді Національної історичної бібліотеки України.

Ключові слова: автограф, А. Іванова-Артюхова, С. Маслової, П. Попов, Б. Якубський, О. Дмитрієвський, Я. Бердичевський.

Український науковий інститут книгознавства (УНІК), заснований 100 років тому – непересічне явище в історії вітчизняної культури. Наукові студії вчених – книгознавців, мистецтвознавців, істориків, архівістів, літературознавців, не втратили актуальності і до сьогоднішнього дня. Широкий спектр питань – історія української і зарубіжної книги та періодики, мистецтво книги, теорія та практика укладання бібліографічного репертуару, знайшли відображення у видавничій продукції Інституту. Упродовж 1922–1930 років вийшло друком 66 видань (ще 12 – у 1930-ті роки), 25 номерів (21 випуск) журналу «Бібліологічні вісті», чотири томи «Трудів Українського Наукового

Інституту книгознавства». Було засновано також дві серії: «Науково-популярна бібліотека книгознавства» та «Українські бібліологи».

У Національній історичній бібліотеці України (НІБУ) зберігаються примірники видань УНІК – брошури, відбитки статей з «Бібліологічних вістей», першого тому «Трудів» Інституту. Це зокрема дослідження Д. Балики, В. Барвінка, Л. Биківського, С. Борового, Ф. Ернста, С. Клепікова, П. Клименка, І. Кривецького, П. Курінного, Д. Щербаківського. Усі вони видані окремими тиражами (більшість по 250 примірників), мають свою обкладинку, титульний аркуш, заставки, кінцівки, власну пагінацію. Відомо, що основна частина накладу всіх таких видань надходила до УНІК і використовувалась як обмінний фонд для комплектування бібліотеки, певний відсоток накладу (25 одиниць) призначався авторам. Вірогідно, саме такі авторські примірники виявлено серед видань УНІК у фонді НІБУ. Мова йде про наукові праці А. В. Артюхової-Іванової (Іванової-Артюхової), С. І. Маслової та П. М. Попова:

Іванова-Артюхова А. Ілюстратори М. В. Гоголя / А. Іванова-Артюхова ; Український науковий інститут книгознавства. – Київ, 1927. – 34 с. : іл. – Відбиток з «Бібліологічних вістей» №3 за 1927 р. [на брошурі не зазначено]. – Тираж 250 прим. Текст автографа: «Шановному Борису Володимировичу [Якубському] на спогад про автора. Київ 1928 р.». Мистецтвознавець, член Комісії мистецтва книги УНІК Аделаїда Володимирівна Артюхова (Артюхова-Іванова, Іванова-Артюхова) (1902 [1903?] – [1936?]) – автор декількох статей і заміток, опублікованих у «Бібліологічних вістях», дві з яких вийшли окремими відбитками. Працювала під керівництвом Ф. Ернста у художньому відділі Всеукраїнського Історичного музею ім. Шевченка, на кафедрі українського мистецтва ВУАН, була членом Українського бібліологічного товариства. Репресована у листопаді 1935 року. Адресат дарчого напису – Борис Володимирович Якубський (1889–1944) – літературознавець, професор Київського інституту народної освіти, викладач Вищого музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка. Працював в Літературно-історичному товаристві при ВУАН, співробітником Комісії для видавання пам'яток новітнього українського письменства ВУАН та Київської філії Інституту літератури ім. Т. Шевченка, є одним з основоположників соціологічного методу в українському літературознавстві. Б. Якубський плідно співпрацював з київськими поетами-неокласиками, М. Зеров присвятив йому вірш «Аристарх» (1923). Як свідчила А. Артюхова на допиті в листопаді 1935 р., упродовж 1928–1929 рр. у її київській квартирі по вул. Франка, 26, збирались на творчі зустрічі П. Филипович, М. Зеров, Ф. Ернст та інші митці. Можливо, Б. Якубський теж був серед учасників цих зборів, і саме там А. Артюхова подарувала йому авторський примірник своєї праці. Доля особистої бібліотеки та архіву Б. Якубського наразі невідома.

Маслов С. Етюди з історії стародруків: I–VIII / С. Маслов ; Український науковий інститут книгознавства. – Київ, 1925. – 79, [5] с. : іл. – Відбиток з «Трудів Українського Наукового Інституту Книгознавства», т. 1. – Тираж 300 прим. Текст автографа: «Глибокоуважаемому Алексею Афанасьевичу Дмитрієвському. Серг. Маслов 13/26 іюля 1926 г.». Сергій Іванович Маслов (1880–1957) – літературознавець, історик книги, бібліотекознавець, педагог. Випускник, пізніше

викладач Київського університету св. Володимира (нині Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка), доктор філологічних наук, професор, автор близько 100 наукових праць. З 1923 р. співпрацював у журналі «Бібліологічні вісті», згодом очолював Комісію історії книги в УНІКу. На вшанування 25-річної наукової діяльності вченого у серії «Українські бібліологи» УНІК видав книгу «Сергій Маслов. 1902–1927» (єдине видання, що вийшло у цій серії). Дарчий напис автора на примірнику книги «Етюди з історії стародруків: I–VIII» адресовано Олексію Опанасовичу Дмитрієвському (1856–1929) – історику церкви, візантиністу, досліднику грецької палеографії та книгарства, автору описів грецької богослужбової літератури ніжинських храмів.

Попов П. Матеріали до Словника українських граверів: Додаток 1 / Павло Попов ; Український науковий інститут книгознавства. – Київ, 1927. – 34 с. : іл. – Відбиток з «Бібліологічних вістей» №3 за 1927 р. – Тираж 350 прим. – Текст автографа: «Якову Исаковичу Бердичевскому от автора». В науковій спадщині Павла Миколайовича Попова (1890–1971) – понад 300 досліджень з літературознавства, книгодрукування, бібліографії, історії та теорії фольклору. Вагомим є доробок вченого в царині українського мистецтвознавства. Примірник книги «Матеріали до Словника українських граверів: Додаток 1» – з особистої бібліотеки Якова Ісаковича Бердичевського (1932) – відомого бібліофіла, книгознавця, колекціонера екслібрисів, мистецтвознавця, дослідника книжкових знаків майстрів графіки. На форзаці видання – екслібрис Я. Бердичевського.

Цифрові версії видань представлено в електронній бібліотеці НІБУ «Історична спадщина України».

UDC 099.3:025.17(477.411)NHLU

Smyrnova Svitlana,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1553-5318>,

Head of the Research Department of Old Prints,

Valuable and Rare Publications,

National Historical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sveta_smyrnova@ukr.net

**AUTHOR'S INSCRIPTIONS ON COPIES OF PUBLICATIONS OF THE UKRAINIAN
SCIENTIFIC INSTITUTE OF BIBLIOGRAPHY**

(based on the materials of the National Historical Library of Ukraine)

The donation inscriptions of A. Ivanova-Artyukhova, S. Maslov, P. Popov, discovered on separate copies of the publications of the Ukrainian Scientific Institute Bibliography, stored in the National Historical Library of Ukraine, were researched.

Keywords: autograph, A. Ivanova-Artyukhova, S. Maslov, P. Popov, B. Yakubskiy, O. Dmytrievskiy, Ya. Berdychevskiy.

УДК 929: 021.6(477-25):027:001.892: Fridieva «1925/1930»

Соколов Віктор Юрійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>,

кандидат історичних наук, доцент,

головний бібліотекар,

науково-дослідного відділ,
Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
м. Київ, Україна
e-mail: socolv@i.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ Н. ФРІДЬЄВОЇ В ОБ'ЄДНАННІ ЗУСИЛЬ ВИВЧЕННЯ ЧИТАЧІВ ТА В ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ КАБІНЕТУ БІБЛІОТЕКАРЯ КИЇВСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РОБІТНИЧОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. ВКП(Б) ТА КАБІНЕТУ ВИВЧЕННЯ КНИГИ І ЧИТАЧА УНІК У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920-Х РР.

Досліджується значення діяльності Н. Фрідьєвої в організації науково-дослідної роботи Кабінету бібліотекаря Київської центральної робітничої бібліотеки ім. ВКП(б) та Кабінету вивчення книги і читача УНІК, а також їх внесок у розвиток бібліотечної науки, зокрема читачезнавства.

Ключові слова: історія бібліотечної справи, читачезнавство, Кабінет бібліотекаря Київської центральної робітничої бібліотеки ім. ВКП(б), Кабінет вивчення книги і читача УНІК, Н. Фрідьєва.

У середині 1920-х рр. у бібліотеках України почалося значне поживлення соціологічних досліджень, зокрема з вивчення читачів та процесу читання в цілому. У вересні-жовтні 1924 р., за активної участі Н. Фрідьєвої (1894–1982), працівники бібліотек різних відомств м. Києва організували Київське бібліотечне об'єднання (КБО), яке мало за мету виконання таких основних завдань: опрацювання питань наукової організації бібліотечної справи у міській мережі та окрузі; вивчення методики бібліотечної та бібліографічної роботи; підвищення кваліфікації бібліотекарів. Базою для роботи КБО була Київська центральна робітничка бібліотека (КЦРБ) ім. ВКП(б) (до 1928 р. – ім. РКП(б)), нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Усвідомлюючи необхідність формування змістовної науково-методичної бази якісної підготовки бібліотечних фахівців, Н. Фрідьєва у лютому 1925 г. організувала та очолила при КЦРБ ім. РКП(б) самостійний структурний підрозділ – Кабінет бібліотекаря, і почала ґрунтовно вивчати читацькі потреби та уподобання. Основу Кабінету склали 200 книг бібліотечної секції Кабінету політосвітпрацівників Губернської політосвіти. Наприкінці 1925 р. більшу частину фонду Кабінету становила довідкова література для бібліотекарів – 953 книги з бібліотечної, клубної та політосвітньої роботи (через рік фонд налічував приблизно дві тисячі од. зб.).

Під керівництвом Н. Фрідьєвої протягом перших двох років роботи фахівцями Кабінету були опрацьовані плани і матеріали проведення 12 бібліотечних кампаній; розроблено положення про бібліотечні ради, бібліотечні гуртки; написано тези з методики організації роботи читачів при бібліотеці; створено програми гуртків з вивчення читача та книги; опрацьовано питання організації та методики роботи з практикантами, а також самоосвітньої роботи читачів та ін. Зокрема, у грудні 1926 р. постійна комісія з вивчення читачів Кабінету бібліотекаря, при активній участі Н. Фрідьєвої, провела в бібліотеках міста і Київської округи тиждень запису дослівного опитування читачів та зібрала приблизно 10 тис. письмових відповідей. У 1927 р. ще в

більших масштабах силами бібліотечної секції Київського кабінету політосвітпрацівника та Кабінету бібліотекаря КЦРБ ім. РКП(б), при залученні багатьох членів КБО, було проведено соціологічне дослідження, в якому взяли участь 22 бібліотеки міста і 12 районних книгозбірень Київської округи (загалом було зібрано 24 тис. документів). Дослідження засвідчило, що приблизно 80–90% книжок, прочитаних реципієнтами, становила художня література. У результаті опитування було зроблено висновок про значний вплив професійної діяльності бібліотекаря на формування читацьких запитів користувачів (зокрема, було доведено, що 50% запитів було сформовано під впливом бібліотекаря). В зазначеному дослідженні брали участь також фахівці Українського наукового інституту книгознавства (УНІК), в якому у жовтні 1926 р. при Секції соціології книги було створено Кабінет з вивчення книги і читача (з 1929 р. він мав назву «Кабінет читачівства»). Під час проведення опитування вони з'ясовували, що запитує читач, які його читацькі інтереси, чинники мотивації читання тощо. Особливо цікавим для фахівців було простеження впливу на читацький попит різних форм бібліотечної роботи (бесід, консультацій, літературних вечорів, анкетування тощо). Одночасно удосконалювалася методика вивчення читачів.

Провідне місце у науково-дослідній роботі Кабінету бібліотекаря та Кабінету з вивчення книги і читача УНІК займали саме дослідження, що узагальнювали матеріали опису й аналізу читацьких запитів та інтересів. Спільній роботі активно сприяла діяльність не тільки Н. Фрідьєвої, яка була завідувачкою Кабінету бібліотекаря при КЦРБ ім. ВКП(б) до 1928 р., а й Д. Балики, який був завідувачем Кабінету з вивчення книги і читача при УНІК у з кінця 1927 до середини 1930 рр. Вони мали не лише загальні наукові інтереси, а й до 1928 р. перебували у шлюбі. Результатом їх співпраці стала виконана на замовлення Головополітосвіти науково-практична робота «Изучение читателя: опыт методики» (1-е вид.: М., 1927; 2-е: 1928), яка активно використовувалася бібліотечними працівниками України і Росії.

У 1928 р. Вченою радою УНІК Н. Фрідьєву було затверджено постійним науковим кореспондентом зазначеного інституту. Вона брала активну участь майже у всіх союзних і республіканських нарадах та конференціях, що були присвячені питанням вивчення читачів і професійної освіти бібліотекарів, а також активно виступала на сторінках фахової преси. Зокрема, Н. Фрідьєва виступила з доповіддю «Вивчення інтересів читача і книги для виробництва» (матеріал підготувала разом з А. Зільберштейном) на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників у Харкові (1926). Матеріал був зібраний у бібліотеках Київської округи завдяки цілеспрямованій роботі гуртків з вивчення читачів. Матеріал дослідження став емпіричною базою для подальшої науково-дослідної роботи Н. Фрідьєвої в комісії Кабінету вивчення книги і читача УНІК.

У бібліотекознавчих дослідженнях під керівництвом Н. Фрідьєвої основна увага фахівців приділялася розвитку різних методів вивчення читачів: спостереження (з урахуванням особливостей груп, індивідуальних читачів), бібліотечної статистики (наприклад, обліку попиту за окремими розділами книжкового фонду), анкетування, експерименту (природний, лабораторний, з використанням тестів та ін.). У відгуках секретаря Кабінету УНІК К. Довганя на

результати роботи Н. Фрідьєвої з організації та методики вивчення читачів була дана висока оцінка застосованих нею методів відбору матеріалів, а також проведення анкетування. Втім, окрім Н. Фрідьєвої, теоретичні, методичні, організаційно-практичні розробки з вивчення читачів здійснювали Д. Балака, Н. Біркіна, К. Довгань, В. Іванушкін, Я. Керекез, які активно сприяли організації співпраці Кабінету бібліотекаря КЦРБ ім. ВКП(б) та Кабінету вивчення книги і читача УНІК. Зазвичай, перед кожним дослідженням інтересів читачів визначались завдання, методи і принципи його проведення, а також відповідальні особи за кожну ділянку роботи. Значна увага приділялась збиранню та аналізу фактичного матеріалу, узагальненню та систематизації отриманих даних. Результати досліджень характеризували читацькі інтереси та запити різних прошарків населення, які користувалися послугами масових бібліотек. У підсумках формулювали відповідні висновки стосовно комплектування й використання фондів, необхідності популяризації політичної, економічної, професійної, науково-популярної літератури тощо.

Отже, одним із важливих напрямів діяльності Н. Фрідьєвої була організація науково-дослідної роботи не тільки Кабінету бібліотекаря КЦРБ ім. РКП(б) та Кабінету з вивчення книги і читача УНІК, а й усіх провідних бібліотек міста (переважно, через роботу КБО, що діяло під її керівництвом). Фрідьєва, разом з іншими фахівцями Кабінету бібліотекаря, брала також активну участь у роботі Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії при ВБУ (1925–1933). Деякі результати цієї роботи було опубліковано у професійній пресі. Серед наукових праць, що висвітлювали діяльність київських бібліотек та їх читачів, значну частину становили публікації Н. Фрідьєвої (більше 10). Зокрема, у другому томі праць УНІК, що називався «Бібліотека і читач на Україні» (1930), опубліковано три статті Фрідьєвої, які висвітлювали результати досліджень з вивчення читачів протягом спільної чотирирічної праці бібліотечних фахівців міста.

Втім, на початку 1930-х рр. науково-дослідна робота, зокрема в галузі читачезнавства, у вітчизняних бібліотечних закладах майже припинилася внаслідок початку репресій, через які постраждали тисячі українських науковців, зокрема книгознавці та бібліотекознавці. Проте, ще у 1929–1930 рр. у КЦРБ ім. ВКП(б) почалося згортання кількарічної роботи з вивчення читачів у масових бібліотеках; було визнано за доцільне зосереджувати всю увагу Кабінету бібліотекаря на практичній та методичній праці, а дослідження читача проводити лише за завданнями УНІК, що було зумовлено вимогами розмежування діяльності практичної установи, якою була КЦРБ ім. ВКП(б), та науково-дослідного закладу, тобто УНІК. Водночас, в Кабінеті бібліотекаря все більше посилювалася методична робота, яка поступово ставала провідним напрямом його діяльності.

UDC 021.6(477):001.892: Fridieva «1925/1930»

Viktor Sokolov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0208-1292>,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.), associate professor,
chief librarian of the research department

Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine
e-mail: socolv@i.ua

ACTIVITIES OF N. FRIDIEVA IN COMBINATING THE EFFORT OF STUDYING THE READERS AND IN ORGANIZING THE SCIENTIFIC RESEARCH WORK OF THE CABINET OF THE LIBRARIAN OF THE KYIV CENTRAL WORKING LIBRARY NAMED VKP(B) AND THE CABINET FOR THE STUDY OF THE BOOK AND THE UNIC READER IN THE SECOND HALF OF THE 1920S.

The significance of the activities of N. Fridieva in the organization of research work of the Cabinet of the Librarian of the Kyiv Central Workers' Library named after VKP(b) and the Cabinet of Book and Reader Study of the UNIK; the main ways of cooperation of library specialists in the field of scientific and research work, especially in the study of readers, are highlighted; the contribution of N. Fridieva and the specified units to the development of library science, in particular reading studies, is analyzed.

Keywords: history of librarianship, scientific and research work of libraries, librarian studies, reading studies, Cabinet of the librarian of the Kyiv Central Workers' Library named after VKP(b), Cabinet of book and reader study UNIK, N. Fridieva.

УДК 091.6: 9297(477)Сулими]: 027(477)

Ціборовська-Римарович Ірина Олегівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5025-0767>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ciborirena@ukr.net

**КНИЖКИ З ПРОВЕНІЄНЦІЯМИ ПРЕДСТАВНИКІВ
КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКОГО РОДУ СУЛИМ
У ФОНДАХ УКРАЇНСЬКИХ БІБЛІОТЕК**

Об'єктом дослідження є стародруки, пов'язані з представниками козацько-старшинського роду Сулим, які тепер зберігаються у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та Наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Ключові слова: Сулими, провенієнції стародруків, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Стародруки можуть містити інформацію, зосереджену в провенієнціях, про місце і роль книжки в різних верствах суспільства, про бібліофільство і меценатство. Представники козацько-старшинського роду Сулим відігравали помітну роль в історії України. У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) та Наукової бібліотеки Харківського університету імені В. Каразіна (далі НБ ХНУ) зберігаються стародруки та рукописи з провенієнціями Сулим, що висвітлюють історію роду та коло

інтелектуальних зацікавлень його представників. Дотепер бібліотека/бібліотеки Сулим не стали об'єктом спеціальних історико-бібліотекознавчих досліджень.

Родові маєтки Сулим знаходилися у с. Сулимівці Баришівської сотні Переяславського полку (тепер Бориспільського р-ну Київської обл.) та в містечку Баришівка Переяславського полку (тепер райцентр Київської обл.). Рід мав герб власної назви Сулима, який виглядав так: геральдичний щит поділений горизонтально, у верхньому золотому полі зображено погруддя чорного орла з розпростертими крилами; у нижньому полі зображено три камені: 2 і 1; у нашоломнику такий самий орел як у верхньому полі щита. Рід було внесено до 1-ї та 2-ї частини Родовідної книги Полтавської губернії. У Свято-Покровській церкві Сулимівки знаходилася родова усипальниця представників роду.

У фондах НБУВ, у відділі стародруків та рідкісних видань (далі ВСРВ), зберігається примірник популярної у свій час праці польського правника Б. Гроїцького «Porządek sądow i praw mieyskich...» (Краків, 1616; шифр In. 3767), який належав військовому діячу, генеральному хорунжому Війська Запорозького Іванові Сулимі († 1721).

Відомо, що чотири сини переяславського полковника Семена Івановича Сулими – Семен, Яким, Григорій та Харитон (у чернецтві Христофор), навчалися у Києво-Могилянській академії (далі – КМА). Доля у них склалася по-різному. Двоє – Григорій та Харитон, обрали чернече життя. Григорій навчався також у Сухопутному шляхетному кадетському корпусі. Після повернення в Україну оселився у Мотронинському Троїцькому монастирі, де 1766 р. прийняв постриг. Христофор (бл. 1734–1813) раніше від брата прийняв постриг у Мотронинському ж монастирі, згодом став ректором Чернігівського колегіуму і був першим Слобідсько-Українським та Харківським єпископом. Він мав власну бібліотеку і пожертвував 119 книг до бібліотеки Харківського колегіуму, заснованої Єпіфанієм Тихорським. Ще 500 книг його книгозбірні надійшло до колегіумної бібліотеки за заповітом власника. У фонді відділу рідкісної книги НБ ХНУ тепер виявлено два рукописи і 29 стародруків з провенієнціями, які засвідчують їхню приналежність Христофорові Сулимі. Серед них, наприклад, праця Кароля Готліба Гоффмана (Hoffmann; 1703–1774) «Ortodoxos Omologia...» (Вроцлав, 1751; шифр 200992). Усі книжки Х. Сулими мають такий власницький напис: «Ex numero librorum hieromonachi Christophori Sulima» (З числа книжок ієромонаха Христофора Сулими).

Двоє інших братів обрали світську кар'єру. Надвірний радник Семен Семенович Сулима (бл. 1730–1788) служив у Сухопутному шляхетному кадетському корпусі, був його головним скарбником. Одружений із княжною Марією Василівною Несвицькою. Залишив переклади двох творів: один – переклад з німецької праці англійського лікаря Ріхарда Меогда «О язве моровой» (СПб, 1772), інший – переклад з французької твору пана Клерка «Рассуждения о воспитании, какову должно быть для произростания желательных плодов, с присовокуплением речи, говоренной к гг. кадетам Сухаревского кадетского корпуса при начатии наук» (1-е вид. – СПб., 1773; 2-е вид. – СПб., 1779). Примірник рідкісного видання «L'Alcoran le Louis XIV, ou le testament politique du cardinal Mazarin. – Trad. de l'Italien» (Roma, 1695; НБУВ, ВСРВ, In. 550) з фондів ВСРВ має запис латинською мовою, який засвідчує, що книжка

була подарована С. Сулимою для бібліотеки КМА. Вочевидь зв'язок випускника з Alma Mater не переривався. Текст напису такий: «Hunc librum applicavit Generosissimus Dominus Simeon Sulima Anno 1781 Augus[ti] 14 Bibliothecae Contubernii Kiowiensis» (Цю книжку подарував Бібліотеці Київської академії найшляхетніший пан Семен Сулима 1781 року 14 серпня).

Яким Сулима (1717–1818) теж навчався у Сухопутному шляхетному кадетському корпусі, який закінчив із золотою медаллю, став його викладачем, мав чин генерал-майора і таємного радника, займався перекладацькою діяльністю. З ім'ям Якіма Сулими пов'язаний дарчий напис в іншій книжці (Москва, 1768): «Manuductio ad cognoscendos et curandos morbos...» (НБУВ: ВСРВ, Ін. 2332). Це видання об'єднує імена двох учених: українського медика Петра Івановича Погорецького та німецького медика Йогана Фридеріка Шрайбера. Петро Іванович Погорецький (1740–1780) – відомий український вчений, навчався у КМА, доктор медицини, педагог, піонер на ниві перекладу медичних підручників, один із найближчих соратників засновника вітчизняної епідеміології Данила Самойловича-Сущинського (1742–1804). Він переклав з німецької на латинську мову і підготував до друку працю професора Лейденського університету Й. Ф. Шрайбера (Schreiber; 1705–1760), яка довгий час вважалася одним із найкращих підручників із діагностики і терапії в Європі. Наш співвітчизник доповнив працю німецького вченого власним описом жіночих та дитячих хвороб. 1781 р. праця Шрайбера–Погорецького була перекладена російською мовою іншим видатним українським медиком, вченим-енциклопедистом, основоположником вітчизняного та російського наукового акушерства – Нестором Амбодиком-Максимовичем (1744–1812), і видана у Петербурзі. Примірник ВСРВ цікавий тим, що має на форзаці дарчий напис П. Погорецького своєму другу – останньому генеральному судді України, одному з найосвіченіших людей країни того часу Якимові Сулимі. Текст напису такий: «Viro Litterarum pertissimo. / Nobilissimo Existimatissimo[que] / D[omi]no Joachimo Sulimae. / Pedestris Nobilium Corporis Tribuno. / Presenti libello / ceu tessara[m] per[petuum duraturae amicitiae venerationis[que], / S[alutem] P[lurimam] D[icit] / alienate laudis / Editor. / P[etrus] Pogoretski / Petropoli D[edit] Nativitatis Jesu Christi / Anno / MDCCLXVIII [1768]» (Мужу у науках найдосвідченішому, найушлявленішому й найшанованішому пану Якимові Сулимі, викладачеві Сухопутного шляхетного корпусу. Вручаючи книжку як свідчення міцної дружби, яка буде тривати вічно, та поваги, великий привіт переказує чужої слави видавець. Петро Погорецький подарував у Петербурзі від Різдва Христового року 1768). Вірогідно, Я. Сулимі належав ще один стародрук: роман «Les Aventures de Telemaque...» Ф. Фенелона. Примірник має напис французькою мовою про придбання книжки 16 липня 1760 р.: «le 16 Jullet 1760 A. I. Sulima» (НБУВ, ВСРВ, Ін. 1985).

У фонді ВСРВ виявлено три стародруки з гербовим суперекслібрисом Сулима. Золоте тиснення герба Сулима вміщено на верхніх кришках оправ (Ін. 754, Ін. 1943/1, Ін. 3363). Інших провенієнцій ці примірники не мають. За браком інформації не можна стверджувати, кому із Сулим вони належали у минулому, до складу чиєї бібліотеки входили. У 1919 р. до Всенародної Бібліотеки України (тепер НБУВ) надійшли родові архіви, серед яких був архів Сулимив-

Войцеховичів. Разом із документами могли надійти і книжки сулимівської приватної бібліотеки. Продовження книгознавчих досліджень можуть пролити світло на з'ясування особи власника та виявити нові примірники сулимівської бібліотеки чи сулимівських бібліотек.

Представлені факти вводять у науковий обіг інформацію про примірники стародруків із провенієнціями, пов'язаними з представниками роду Сулим, віддзеркалюють склад бібліотечного фонду їхньої книгозбірні та контакти представників роду з інституціями й сучасниками, а відтак додають відомості про книжкову культуру України у XVIII – на початку XIX ст.

UDK 091.6: 9297(477)Сулими]: 027(477)

Tsiborovska-Rymarovych Iryna,

ORCID:0000-0002-5025-0767,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ciborirena@ukr.net

BOOKS WITH THE PROVINIENCES OF REPRESENTERS OF STARSHYNSKO-KOZAK'S FAMILY OF SULYM IN THE FONDS OF UKRAINIAN LIBRARIES

The old printed books with the provinienes of representers of starshynsko-kozak's family of Sulym and now preserved in the fonds of Vernadski National Library of Ukrain and the Scientific Library of Karazin Kharkiv National Univercity are the objects of library-science investigation. The sources's characteristic of their provinienes and information about their owners are produced.

Keywords: Sulymy, provinienes of old prints, Vernadski National Library of Ukraine, Scientific Library of Karazin Kharkiv National Univercity.

УДК 025.45УДК:09

Янчарук Вікторія Євгеніївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7508-9383>,

молодша наукова співробітниця,

відділ стародруків та рідкісних видань,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vita331@ukr.net

ЗАСТОСУВАННЯ УДК ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ РУКОПИСІВ, СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ

Розглянуто особливості індексування, висвітлено методику застосування Універсальної десяткової класифікації щодо рукописів, стародрукованих та рідкісних видань. Запропоновано подвійну систему індексації.

Ключові слова: Універсальна десяткова класифікація, рукописи, стародруки, рідкісні видання, видання з певними особливостями.

Методика застосування Універсальної десяткової класифікації (УДК) спрямована на те, щоб індекс УДК максимально відтворив зміст документа. Проте

УДК надає й можливості для позначення, при потребі, форми й виду документа, залишаючи завжди перше місце в індексі для позначення змісту. Це, звісно, стосується рукописних, стародрукованих та рідкісних книжкових пам'яток.

Рукописи, стародруки та рідкісні документи класифікуються за загальними правилами УДК: відображення змісту твору головним індексом, додавання позначення додаткових важливих ознак за допомогою спеціальних та загальних визначників. Проте існують певні особливості характеристики цінних старовинних книг, що збереглися у невеликих кількостях. У подібних видань додаткові ознаки (походження, рідкісність, роки створення, матеріали та ін.) важать не менше, ніж розкриття змісту. Саме за такими ознаками їх розподіляють за колекціями, шукають у паперових та електронних каталогах.

При індексуванні за системою УДК рукописи, стародруки та рідкісні книги можуть мати два індекси: один за загальною методикою позначення змісту та тематики, другий – за групою, колекцією, рідкісністю, часом тощо. Друга група позначень обирається у Загальному відділі Основних таблиць (0) в розділі 09 Рукописи. Раритети та рідкісні книги.

Ці індекси можна поєднувати знаком «+» (плюс) в описах та базах, де є лише одне поле для розміщення індексу УДК. У базах даних, де є декілька полів УДК, і відтак можливість проставляти декілька індексів, можна надавати два окремих індекси.

Наприклад, спробуємо проіндексувати за УДК рукопис Євангеліє тетр 1550–1559 pp. з Інституту рукопису НБУВ (Ф. I, № 1776). Змістом цього рукопису є Четвероєвангеліє. Тож головний індекс треба шукати в Основній таблиці УДК у розділі 2 Релігія. Теологія, в підрозділі 27 Християнство: 27-247 - Євангеліє. До індексу додається час створення пам'ятки – XVI ст., зазначається "15". Крім того, іноді є потреба позначити мову рукопису, тут церковнослов'янська, відповідне позначення мови =163.1. Потребує також позначення те, що документ є рукописом, для цього додається загальний визначник виду документа залежно від способу виготовлення: (0.032) Рукописи. Крім того, в описі документа зазначено, що відсутній кінець книги. Якщо це важливо з точки зору аналізу книжкової пам'ятки, то цей дефект можна зазначити так: (0.028.1) Примірники з відсутніми сторінками.

Таким чином, УДК 27-247"15"=163.1(0.032)(0.028.1).

Другий індекс буде відображати вид, тип книжкової пам'ятки чи приналежність до колекції. Це рукопис, тож у розділі УДК 09 (Рукописи. Раритети та рідкісні книги) обирається 091 Рукописи. Маємо варіанти УДК:

або поєднання: 27-247"15"=163.1(0.032)(0.028.1)+091

або два індекси окремо: 27-247"15"=163.1(0.032)(0.028.1) та 091

Проаналізуємо інший приклад: Angelus de Clavasio. Summa angelica de casibus conscientie per venerabile[m] fratrem Angelum de clauasio compilata. Nьrenberg : Anton Koberger, 10 II 1492. За змістом це трактат італійського католицького богослова XV ст. з морального богослов'я. Тож в розділі УДК 2 Релігія треба обрати Римо-католицьку церкву – 272 і додати спеціальний визначник із загального розділу 2-42 Моральна теологія. Визначник часу – XV ст., тобто "14", визначник мови – латинська мова =124, визначник місця – країна

Італія (450), тобто трактат італійця латинською мовою. Видання за хронологією належить до колекції інкунабул. Тож у розділі УДК 09 (Рукописи. Раритети та рідкісні книги) треба обирати 093 Інкунабули. Маємо варіанти УДК: або поєднання 272-42"14"=124(450)+093

або окремо 272-42"14"=124(450) та 093

Розглянемо ще одне видання: Новий Завіт і Псалтир = «Книга Завіта Нового», опублікованого в Києві в друкарні Києво-Печерської лаври в 1658 р.

УДК 27-246-243.63=163.1+094"16", де 27-246 – Новий Завіт; 27-243.63 – Псалтир; =163.1 – церковнослов'янська мова; 094"16" – Рідкісні видання XVII ст. Або окремо: 27-246-243.63=163.1 та 094"16".

При потребі позначення окремих колекцій "кириличні стародруки" другий індекс може бути такий: 094:003.349]"16", де 003.349 – Кирилиця.

Ставлячи індекс на колекції, можна додати не лише сторіччя, але й походження примірника. Скажімо, кириличні стародруки друкарні Києво-Печерської Лаври: 094:003.349]:271.2-523.6(477.411-82), де 271.2-523.6 – Лавра, (477.411) – Київ, (82) – спеціальний визначник, що додається до конкретного місця і вказує на місце походження видання. Почаївські стародруки відповідно: 094:003.349]:271.2-523.6(477.82-21-82). Видання Франциска Скорини в Празі: 094:003.349](437.311-82), або навіть так: 094:003.349](437.311-82)Скорина.

Наведені приклади демонструють зручність використання подвійного індексу УДК для рукописів, стародруків та рідкісних видань. Бо індексування і за змістом, і за приналежністю до групи книжкових пам'яток дає можливість зручно виконувати основне завдання систематизації за УДК – швидкий пошук видань за певними критеріями у електронних каталогах, базах даних тощо.

Отже, на конкретних прикладах продемонстровано способи розстановки індексів УДК для систематизації рукописів, стародруків та рідкісних видань, що поєднують зміст видання з додатковими показниками, зокрема способом виробництва книги, часом і місцем її створення, мовою, станом збереження, приналежністю до колекції.

UDC 025.45UDC:09

Victoria Yancharuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7508-9383>,

Junior Research Fellow,

Department of Ancient and Rare Books,

Institute of Book Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vita331@ukr.net

APPLICATION OF UDC FOR CLASSIFICATION OF MANUSCRIPTS, OLD PRINTS AND RARE PUBLICATIONS

The peculiarities of indexing of manuscripts, old printed and rare editions when applying the Universal Decimal Classification are considered. The application method of UDC with manuscripts, old printed and rare editions is highlighted. It is suggested to use a twofold indexing system.

Keywords: Universal Decimal Classification, manuscripts, old prints, rare editions, editions with certain features.

РОЗДІЛ 5

АРХІВНА ТА РУКОПИСНА НАУКОВА СПАДЩИНА: ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

УДК 94(477.51)(1-074)«2022»:002.1-043.083-047.29-049.34

Березовська Ольга Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8362-7356>,

молодша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bov2005@ukr.net

ДОКУМЕНТУВАННЯ РОБОТИ НАУКОВИХ ЕКСПЕДИЦІЙ З ФІКСАЦІЇ СВІДЧЕНЬ ЖЕРТВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ВИЗВОЛЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2022 Р.

Розглянуто формування, фондування та описування усноісторичних джерел для дослідження подій російської окупації територій Чернігівської області у лютому-квітні 2022 р.

Ключові слова: архів, джерела, документи, аудіодокументи, відеодокументи, російсько-українська війна, окупація, блокада.

З перших днів повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України 24 лютого 2022 р. Чернігівщина стала одним із тих регіонів, де точилися активні бойові дії, а місцеве населення більше місяця перебувало в окупації та облозі. Після звільнення регіону від окупантів Управління культури та туризму Чернігівської міської ради (за особистого сприяння начальника управління О. Шевчука), Туристичний інформаційний центр м. Чернігів (завдяки ініціативі та особистої участі в організації експедицій заступниці начальника-начальника відділу туризму та промоції міста К. Литвин) започаткували дослідницький проєкт «Гуманітарні аспекти російсько-української війни 2014–2022 рр.: історико-культурні візії та сучасні стратегії виживання». Метою проєкту стали збір, фіксація та збереження усноісторичних свідчень про воєнне повсякдення та досвід виживання жителів регіону в умовах війни. Для цього було сформовано дослідницьку групу, до якої увійшли українські науковці-волонтери з різних науково-дослідних установ (Інститут всесвітньої історії НАН України, Державний науковий центр захисту культурної спадщини від техногенних катастроф ДАЗВ України (ДНЦЗКСТК), Національний музей історії України (НМІУ) тощо). У рамках наукових експедицій до міста Чернігова та сіл Чернігівської обл. було розпочато роботу з фіксації свідчень про досвід виживання місцевого населення регіону в умовах бойових дій та окупації. Важливою складовою для підготовки та проведення

наукової роботи в окресленому напрямку була розробка к. і. н., заступницею директора – завідувачкою Музею-архіву народної культури Українського Полісся ДНЦЗКСТК С. Маховською низки документів, зокрема тематичного питальника, запитання в якому об'єднано в чотири блоки: життя людей в окупації, облозі/блокаді, евакуації та робота волонтерів. Кожна частина питальника містить більше 100 запитань про умови життя людей, практики виживання, порятунку; передвісники війни; порівняння з Другою світовою війною та війною в Афганістані; взаємодію населення з місцевою владою; роботу адміністративних, соціальних, медичних, навчальних закладів, релігійних організацій; захист власного житла, облаштування побуту; взаємодопомогу між сусідами; дитячий побут в умовах війни; народження дітей, весільні, поховальні практики під час війни; поведінку окупантів та їхнє ставлення до місцевих жителів; злочини, вчинені російськими військами щодо мирного населення Чернігівщини тощо. З метою захисту персональних даних респондентів С. Маховською також було розроблено форму інформаційної згоди для учасників опитування, де окреслено всі умови проведення інтерв'ю. До розробки документів та проведення польових досліджень, задля зменшення ризику травматизації як респондентів, так і записувачів, було залучено практикуючого психолога-фахівця з великим досвідом роботи з травмами та посттравмами.

З травня 2022 р. було проведено шість експедиційних польових виїздів, зафіксовано близько 80 годин аудіо- та відеозаписів, опитано більше 50-ти респондентів у м. Чернігові (найбільш постраждали внаслідок бойових дій мікрорайони Бобровиця, Кукушанка, ЗАЗ) та Чернігівській обл. (населені пункти, що перебували в окупації: Мохнатин, Юр'ївка, Рівнопілля, Халявин, Жукотки, Левоньки, Лукашівка, Анисів, Полуботки, Шевченко, Количівка, Ягідне, Іванівка та ін.). Також серед документів, зібраних під час експедицій, є особисті щоденники місцевих жителів, у яких вони під час бойових дій занотовували спогади про своє воєнне повсякдення. Аудіозаписи розшифровуються науковцями за затвердженим стандартом, унаслідок чого утворюється ще один тип документів на паперовій основі. Іншим видом документування є фото- та відеофіксація науковцями постраждалих населених пунктів, зруйнованих споруд, культурних, релігійних пам'яток, фотопортрети респондентів. Також у процесі роботи отримано на збереження фото та відео, зроблені самими респондентами під час активної фази війни. Усі фото- та відеодокументи зберігаються на електронних носіях. Окрім того, науковцями під час польових виїздів зібрано низку музейних експонатів, які передаються на облік у НМІУ.

Під час діяльності згадуваних вище наукових експедицій утворився масив різнопланових документів на різних носіях, який у подальшому потребуватиме архівного науково-технічного опрацювання та зберігання. Наразі документи групуються в межах експедицій та розподіляються за населеними пунктами, де проводилося інтерв'ю. Такий вид фондування може бути збережений під час архівного науково-технічного упорядкування документації, у разі, коли документи будуть передані до державного архіву на постійне зберігання. Він уможлиблює цілісну візію зібраного документного фонду.

Отже варто відзначити, що в процесі реалізації наукового проєкту з фіксації свідчень очевидців російсько-української війни на території Чернігова та Чернігівської області у лютому-квітні 2022 р. утворився значний пласт документації на різних носіях інформації, яка має важливе значення для збереження пам'яті про пережитий досвід та стратегії виживання в умовах воєнного повсякдення українців.

UDC 94(477.51)(1-074)«2022»:002.1-043.083-047.29-049.34

Olha Berezovska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8362-7356>,

Junior Researcher,

Department of Archival Studies and Document Studies,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bov2005@ukr.net

**DOCUMENTATION OF THE WORK OF SCIENTIFIC EXPEDITIONS FOR
RECORDING THE TESTIMONY OF THE VICTIMS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN
WAR IN THE LIBERATED TERRITORIES OF CHERNIHIV REGION IN 2022**

The formation, assigning documents to archival fonds, description of oral history sources for the study of the events of the Russian occupation of the territories of Chernihiv region in February-April 2022 were considered.

Keywords: archive, sources, documents, audio documents, video documents, Russian-Ukrainian war, occupation, blockade.

УДК 930.25:651.56 (477)

Бодак Ольга Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0914-7095>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: bodak.olga@ukr.net

Коваль Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9207-7512>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ktvbon@ukr.net

Корчемна Ірина Степанівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1317-9452>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу фондів рукописної спадщини,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: korchemna5@gmail.com

Степченко Ольга Петрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5991-6692>,
кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
директорка Інституту рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

ДОКУМЕНТИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ В ІНСТИТУТІ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО: НАУКОВЕ ОПISУВАННЯ

Висвітлено методику наукового описування архівних документів особового походження, які зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розглянуто основні аспекти експертизи цінності та критерії оцінки документів особового походження.

Ключові слова: документи, наукове описування, фонд, архів, Інститут рукопису.

Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) як національне сховище рукописів здійснює збирання, наукове опрацювання, зберігання та залучення до наукового й культурного обігу рукописної спадщини українського народу, а також рукописних документів інших країн та народів, що мають історико-культурну цінність і належать світовій культурі.

До рукописних комплексів, що мають особливу вагу для вітчизняної та світової культурної спільноти, відносяться особові архіви відомих українських діячів науки та культури, що зберігаються у фондах ІР НБУВ. Вони відкривають дослідникам сотні маловідомих, забутих або безпідставно викреслених радянською владою з історичного процесу імен, містять унікальну інформацію з історії, культури та громадського життя України.

Документи особового походження – це документи, що утворилися впродовж життя, наукової, творчої, службової, громадської та іншої діяльності особи (сім'ї, роду), а також ті, що відклалися в їхніх особистих (сімейних, родових) архівах. Відповідно, фонди особового походження – це архівні фонди окремої особи, сім'ї, роду, що утворилися впродовж їхнього життя і діяльності. Фонди особового походження діляться на особові, сімейні та родові. Вони входять до складу Національного архівного фонду України та зберігаються у державних і місцевих архівах.

Поняттям «наукове описування» архівних документів та фондів особового походження номінуються процеси опрацювання документів особового походження з метою розкриття змісту архівної спадщини особи, формування структури особового архівного фонду за певними принципами систематизації,

проведення архівного обліку, створення відповідного науково-довідкового апарату.

Наукове описування архівної спадщини особового походження передбачає проведення науково-дослідної роботи з метою розкриття змісту документів та складання їхнього наукового опису для використання з науковою та практичною метою. У процесі дослідної роботи, з використанням науково-довідкового апарату бібліотек та друківаних джерел, здійснюється встановлення авторства, часу створення документів, визначення їх автентичності та опублікованості. Значну роль при опрацюванні фонду відіграє систематизація документів, складання наукового описання окремих документів на базі формування одиниці зберігання (далі – од. зб.). Важливою частиною наукового опрацювання є встановлення походження фонду, його історії та складання, за результатами дослідження, передмови до архівного опису.

Описування архівних документів здійснюється з метою забезпечення їх обліку, збереженості, можливості ідентифікації не лише під час користування, а й під час перевіряння наявності. Воно передбачає проведення систематизації од. зб. всередині фонду, формування од. зб., нумерацію аркушів, оформлення обкладинок од. зб., шифрування, складання вірчого аркуша та аркуша використання документа, складання архівного опису фонду.

При науковому описуванні документів особового походження необхідно керуватися загальнонауковими принципами, враховувати науково-історичну та культурну значимість документів, що визначається місцем фондоутворювача в історії розвитку науки, літератури та мистецтва, громадській діяльності, змістом документів та їх автографічною цінністю.

Науково-методичною основою експертизи цінності документів особового походження є критерії цінності документів як системи науково обґрунтованих ознак, на підставі яких практично визначається ступінь цінності документів.

Систему критеріїв оцінки документів складають: критерії походження (значення фізичної особи-фондоутворювача в житті суспільства; час і місце створення документа); критерії змісту (значущість інформації, що міститься в документі; повторення інформації документа в інших документах; вид документа; оригінальність документа); критерії зовнішніх ознак (форма фіксації та передачі змісту, засвідчення, особливості оформлення документа; стан збереженості документа).

Експертиза наукової та практичної цінності, виявлення особливо цінних документів та документів, що потребують реставрації, відбір документів, що вимагають спеціального зберігання, проводяться як у процесі комплектування, так і в процесі всієї роботи з фондом.

Науково-методичне та організаційне керівництво експертизою цінності документів, що надійшли до ІР НБУВ, належить до компетенції Експертної комісії ІР.

Описи на опрацьовані фонди складаються після вилучення документів, що не підлягають постійному зберіганню.

Фонди, які пройшли наукове описування за прискореною методикою або скороченим циклом описання, проходять удосконалення та переробку за принципами, викладеними вище.

При описуванні складних за складом фондів методика роботи з ними підлягає обговоренню на засіданні Науково-методичної ради ІР.

Процес наукового описування особового архівного фонду складається з таких етапів:

- попередній перегляд архівних документів та ознайомлення з літературою, джерелами про фонд і фондоутворювача та галуззю науки і культури, де працював фондоутворювач;

- систематизація документів за основними групами (первинний розбір) та за фондоутворювачами (в сімейно-родових фондах);

- систематизація документів всередині основних груп (детальний розбір);

- складання схеми систематизації фонду;

- формування одиниць зберігання в окремих групах документів;

- систематизація документів всередині кожної од. зб.;

- науковий аналіз документів (встановлення автора, назви, дати і місця створення документів тощо) та описування одиниць зберігання за прийнятою схемою (складання заголовку та інших елементів описання од. зб. на описовій картці в паперовому або електронному вигляді);

- оформлення одиниці зберігання (організація од. зб. згідно зі складеною схемою систематизації фонду, нумерація аркушів, оформлення обкладинок, шифрування, складання вірчого аркушу та аркушу використання);

- складання архівного опису фонду та довідкового апарату до нього (титульний аркуш; зміст опису – схема систематизації фонду; передмова – історико-біографічна довідка про фондоутворювача, відомості про історію фонду, характеристика фонду; описова стаття; підсумковий запис; покажчики – іменний, географічний, установ та організацій; перелік скорочених слів (аббревіатур); перевідна таблиця архівних шифрів од. зб. (за потреби).

Заключним етапом наукового описування є розгляд і схвалення описів Експертною комісією ІР і подання їх до ЕПК НАН України. Після схвалення описів ЕПК НАН України – документи передаються на постійне місце зберігання до архівосховища ІР НБУВ та стають частиною Національного архівного фонду України.

UDC 930.25:651.56 (477)

Olha Bodak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0914-7095>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department of Codicology and Codicology,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bodak.olga@ukr.net

Tetiana Koval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9207-7512>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department of Source Study,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: ktvbon@ukr.net

Iryna Korchemna,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1317-9452>,
Candidate of Historical Science,
Head of Department of Manuscript Heritage Fonds,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: korchemna5@gmail.com

Olha Stepchenko,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5991-6692>,
Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,
Director of Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: olg.stepchenko@gmail.com

SCIENTIFIC DESCRIPTION OF DOCUMENTS OF PERSONAL ORIGIN IN INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The method of scientific description of archival documents of personal origin, stored in the fonds of the Institute of Manuscript of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, has been highlighted. The main aspects of value examination and evaluation criteria of documents of personal origin are considered.

Keywords: documents, scientific description, fond, archive, Institute of Manuscript.

УДК 001.89:338.43.01(091)

Бояринова Ірина Олександрівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9228-464X>,
кандидатка економічних наук, доцентка,
докторантка Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН,
Київ, Україна
e-mail: bojarinova.io13@gmail.com

ЗАРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ЕКОНОМІЇ ЯК НАУКИ XIX СТ. В АКАДЕМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ М. М. ОЧАПОВСЬКОГО

Розглянуто генезис сільськогосподарської економії як науки в Новоолександрійському інституті в першу пол. XIX ст. Доведено її зв'язок з маримонтським етапом розвитку закладу (1816–1861 рр.) та діяльністю директора М. М. Очаповського. Висвітлено його тематичну наукову спадщину і розкрито роль як вченого економіста-аграрника.

Ключові слова: сільськогосподарська економія, наукова спадщина, стародруки, Новоолександрійський інститут сільського господарства та лісівництва, аграрно-економічна думка, М. М. Очаповський вчений аграрний-економіст.

Для відображення історичного становлення сільськогосподарської економії як науки необхідно вивчити аспект її розвитку в академічному середовищі Новоолександрійського інституту сільського господарства та лісівництва на основі здобутків вчених-основоположників першої половини ХІХ ст. Це дослідження є необхідною умовою для формування фундаментальних науково-історичних засад раціональної і ефективної організації сільського господарства як галузі АПК та сфери агроекономічних наукових досліджень в зазначеному закладі вищої освіти.

Новоолександрійський інститут сільського господарства та лісівництва був заснований 5 жовтня 1816 р., як Інститут землеробського господарства в Маримонті, і вважався першим у Російській імперії вищим сільськогосподарським навчальним закладом. Повноцінне його функціонування розпочалося лише в серпні 1820 р., через наявний брак науково-кадрового забезпечення закладу. Викладання деяких дисциплін залишалося вкрай проблемним, у тому числі й сільськогосподарської економії (з 1820 р. до 1835 р.).

Провівши історико-аналітичне дослідження, стверджуємо, що еволюція сільськогосподарської економії бере початок з першого (маримонтського) етапу розвитку освітнього закладу (1816–1861) та безпосередньо пов'язана з діяльністю директора Інституту сільського господарства і лісівництва в Маримонті, вченого-агронома польського походження, професора сільського господарства Михайла Миколайовича Очаповського (1788–1854).

Формування агроекономічних знань та вмінь даного дослідника розпочалося ще до призначення на цю посаду. Вони ґрунтувалися не тільки на теоретичній основі, а й на його особистій практичній діяльності як керуючого та адміністратора помість та маєтків в Литві та Польщі (1812–1819 р., 1834 р.).

Тематичний аналіз колекції польськомовних рідкісних стародруків ХІХ – поч. ХХ ст., які наявні в книжкових фондах Наукової бібліотеки Львівського НАУ та ННСГБ НААН, дозволив нам виділити найвагоміші та найпопулярніші праці вченого у даній науковій галузі і основні аспекти його наукової спадщини. Серед них «Лекції про сільськогосподарське домоводство» (1824), «Про способи господарювання у Північному кліматі» (1828), «Наука про економію чи управління господарством» (1856) та інші. Вони відзначалися високими державними нагородами та були важливими як на теоретико-методологічному, так і на практичному рівні застосування. В багатьох дослідженнях наявний «теєрівський» вплив на аграрно-економічну думку вченого. Наукова спадщина М. Очаповського в даній галузі стосується проблемних питань розвитку сільськогосподарської економії, а саме – кріпосного права, та шляхів покращення показників ефективності діяльності господарств на основі науково-практичного дослідництва й застосуванні найманої праці.

В 1824 р. вчений організував Інститут сільського домоводства при Віленському інституті. За основну мету діяльності закладу ставив підготовку спеціалістів з організації сільського господарства та галузевої економіки в поєднанні з виробничою практикою. Дану ціль функціонування М. Очаповський переніс і до Маримонтського інституту сільського господарства і лісівництва, де в 1835 р. був призначений на посаду директора. Там він вже на офіційному рівні

в жовтні 1835 р. в Статуті інституту виокремив сільськогосподарську економію як одну із головних дисциплін закладу. Вперше також запровадив практичну підготовку студентів, що поглиблювало і покращувало набуті теоретико-методологічні знання та сприяло досягненню поставленої вченим мети діяльності інституту.

Таким чином, зародження сільськогосподарської економії в академічному середовищі Новоолександрійського інституту сільського господарства та лісівництва ознаменовується з початком першої половини ХІХ ст. та безпосередньою діяльністю директора освітнього закладу М. М. Очаповського (1835–1853). Аналіз наукових праць вченого серед наявних польських стародруків, їх експертних оцінок та показчиків у провідних державних спеціалізованих установах, свідчать про його вагомий науковий доробок аграрно-економічного спрямування. Успішна практична діяльність в організації ефективного сільського господарства, активна наукова, управлінська та громадська робота щодо становлення та поширення вчень про сільськогосподарську економію визначили М. М. Очаповського, окрім окреслених рангів, провідним вченим економістом-аграрником першої половини – середини ХІХ ст. Його наукова спадщина мала значний вплив на формування відповідної думки серед вітчизняних вчених в даній сфері в освітніх галузевих закладах та науково-дослідних установах в подальшому.

UDC 001.89:338.43.01(091)

Iryna Boiarynova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9228-464X>,

Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Associate Professor,

Doctoral Student of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine

e-mail: bojarinova.io13@gmail.com

**THE EMERGENCE OF AGRICULTURAL ECONOMY AS A SCIENCE XIX CENTURY
IN THE ACADEMIC ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES
OF M. M. OCHAPOVSKYI**

The genesis of agricultural economics as a science at the Newalexandria Institute in the first half of the 19th century is considered. Its connection with the Marimont stage of the institution's development (1816–1861) and the activities of the director M. M. Ochapovskyi was proved. His thematic scientific heritage is highlighted and his role as an agrarian economist scientist is revealed. *Keywords:* agricultural economy, scientific heritage, old prints, Newalexandria Institute of Agriculture and Forestry, agrarian and economic thought, M. M. Ochapovskyi agrarian-economist scientist.

УДК 930.253(477)«1919/1964»

Вербіцька Оксана Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1459-954X>,

кандидатка філософських наук,

старша наукова співробітниця,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО АКАДЕМІЧНОГО ВИДАННЯ «ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ТВОРІВ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ДЕСЯТИ ТОМАХ» У 1919–1964 рр.

Представлено комплексний аналіз архівних джерел АФ НАН України, центральних державних архівів, опублікованих матеріалів та повідомлень у пресі з метою відтворення історії тривалого процесу створення томів повного видання творів Т. Г. Шевченка в установах НАН України.

Ключові слова: НАН України, архівні джерела, документальні ресурси, розробка спадщини Т. Г. Шевченка, історія створення багатотомних видань.

В установах НАН України, зокрема, Інституту рукопису та Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, архіву Президії НАН України, а також в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України і Центральному державному архіві громадських об'єднань України зберігається значний документний комплекс, у якому представлено інформацію про діяльність академічних установ у розробці творчої спадщини класика української культури Т. Г. Шевченка та підготовки до видання його літературних і мистецьких праць, ухвали директивних органів стосовно підготовки їх до друку у процесі організації проведення шевченківських ювілеїв. Проте наукових розвідок, що відобразили б багаторічний процес підготовки всього видання, на сьогодні не було створено, що й визначає актуальність теми.

Одним із основних джерел для вивчення історії створення десятитомника у перший період з 1918 до 1928 рр. є документи ф. № X «Архів Української академії наук/Всеукраїнської академії наук» Інституту рукопису НБУВ, зокрема, постанови керівництва Академії наук. Заключну інформацію про роботу за рік у цьому напрямі містять опубліковані окремими виданнями «Звідомлення» про діяльність Української академії наук/Всеукраїнської академії наук. Інформацію з цього питання представлено також у протоколах засідань Історично-філологічного відділу УАН/ВУАН, подані у періодичному віснику Академії «Записки Історично-філологічного відділу Української академії наук». Доповнюють відомості довідки УАН до НКО УСРР, листування між керівництвом АН та іншими установами (НТШ, Національним музеєм у м. Львів, Чернігівським державним музеєм), колекціонерами і власниками творів, автографів тощо. До найбільш значущих документів з цього питання є наступні: протокол № 37 надзвичайного Спільного зібрання УАН від 9 серпня 1919 р., що зафіксував прийняття у відання УАН розпочате «Всеукрвидавом» видання творів Т. Г. Шевченка та затвердження складу редакторів; звідомлення Першого (Історично-філологічного) відділу за 1923-й рік, де подано інформацію про розроблення плану видання у десяти томах і погодження Постійною комісією для видавання пам'яток новітнього українського письменства ВУАН питання про друк творів Т. Г. Шевченка у Державному видавництві УСРР; звідомлення ВУАН

за 1926 та 1927 рр. з інформацією про підготовлені IV та III томи. Також окремі відомості щодо процесу роботи над III та IV томами можна отримати з передмов до цих опублікованих томів, написаних його редактором С. О. Єфремовим та з його щоденникових записів (зберігаються у колекції документів репресованих вчених України ф. 257 Інституту архівознавства НБУВ, опубліковані в 1997 р.), де вчений неодноразово згадує, як розгортався процес.

У наступний період, від сфабрикованого процесу СВУ у 1929 р. і до 1935 р., робота над виданням в установах АН дуже скоротилась через репресії щодо вчених, а також спочатку реорганізацію в 1929 р. Комісії для видання творів Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, В. Б. Антоновича та М. П. Драгоманова на Редакційний комітет для видавання творів Т. Г. Шевченка, а потім і його ліквідацію. Основними джерелами інформації про підготовку томів десяти томника в цей період є науково-організаційні документи ф. 251 архіву Президії НАН України, зокрема, постанови Президії ВУАН: від 22 жовтня 1929 р., якою було прийняте рішення Академії наук вжити заходів для покращення роботи з видання творів Т. Г. Шевченка та співпрацю за цим напрямом з Науково-дослідним інститутом Т. Г. Шевченка НКО УСРР у м. Харків, а також від 1 листопада 1933 р., що зафіксувала рішення видати академічне зібрання творів Т. Г. Шевченка; документи особових фондів: ф. 279 «О. П. Новицький» Інституту рукопису НБУВ, у яких представлено інформацію про початок підготовки томів художніх праць класика; ф. 285 «П. М. Попов» цієї ж установи, де зазначено участь вченого у розробці інструктивних матеріалів та коментарів до творів. З публікацій у пресі цього періоду відомо, що робота проводилась у галузі розробки мистецької спадщини та підготовлявся новий проект видання повного зібрання творів Т. Г. Шевченка.

Новий етап укладання десяти томника почався зі створенням у 1936 р. в АН УРСР Інституту української літератури ім. Т. Г. Шевченка з відділом шевченкознавства, та у зв'язку з тим, що питання вшанування пам'яті Кобзаря вийшло на державний рівень. Про це свідчать постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про хід підготовки до святкування 125-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка» від 16 лютого 1939 р., Верховної Ради СРСР «Об увековечении памяти поэта Т. Г. Шевченко в связи с 125-летием со дня рождения» від 22 лютого 1939 р., РМ УРСР і ЦК КП(б)У «Про поновлення академічного видання повного зібрання творів Т. Г. Шевченка» від 10 серпня 1946 р. Провідну роль з питань підготовки видання у цей період відіграють документи ф. 251 архіву Президії НАН України. Постанови Президії АН фіксують заходи з метою організації роботи та контроль за підготовкою видання, науково-дослідну роботу установ, зокрема Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, а в післявоєнний період – також Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії і музеїв Т. Г. Шевченка у складі АН. Так, постановами Президії АН УРСР: від 2 серпня 1938 р. було затверджене рішення про розробку нового академічного видання творів у 10 томах; від 28 вересня 1951 р. – доручення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії та Державному музею Т. Г. Шевченка підготувати до видання у т. VIII і т. IX мистецьку спадщину Т. Г. Шевченка; від 13 березня 1953 р. – видати в т. X «Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка» додаткові

документи та науково-довідковий апарат. У документах подано відомості про керівників і виконавців теми, редакторів видання.

Стислі відомості щодо тривалого процесу роботи над окремими томами десятитомника подає щорічна звітно-планова документація Академії та Відділу суспільних наук АН УРСР. Листування керівництва АН з іншими установами і директивними органами, зокрема, з ЦК КП(б)У, РМ УРСР, Міністерством культури УРСР містить дані про стан видання творів класиків української літератури та клопотання – про необхідність звернення до уряду Польської народної республіки щодо розшуку матеріалів, пов'язаних із життям і творчістю Т. Г. Шевченка, щодо своєчасного видання Київською фабрикою кольорового друку Головопідграфвидаву тощо. Значну за обсягом інформацію про діяльність Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка з цього питання містить також ф. 261 Інституту архівознавства НБУВ, де представлено науково-організаційні документи відділу шевченкознавства, а також відомості про наукові експедиції інституту для виявлення літературного спадку Т. Г. Шевченка у різних установах СРСР, координацію наукової діяльності тощо. Документи ф. 285 Інституту рукопису НБУВ «П. М. Попов» зберігають відомості щодо процесу роботи редколегії видання у 1950-х рр.

Таким чином, наявний значний джерельний масив, що дозволяє відтворити історію створення в АН упродовж 1919–1964 рр. «Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка» у десяти томах.

UDC 930.253(477)«1919/1964»

Oksana Verbitska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1459-954X>,

Candidate of Philosophical Sciences,

Senior Researcher,

Department of History of Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: xenaver@ukr.net

**SOURCE OF HISTORICAL CREATION OF THE FUNDAMENTAL ACADEMIC
PUBLICATION «COMPLETE COLLECTION OF WORKS
BY TARAS SHEVCHENKO IN TEN VOLUMES»
IN THE PERIOD 1919–1941**

A comprehensive analysis of archival sources of the National Academy of Sciences of Ukraine, central state archives, published materials and press reports is presented with the aim of recreating the history of the long process of creating volumes of the complete edition of T. Shevchenko's works in the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: National Academy of Sciences of Ukraine, archival sources, documentary resources, development of T. Shevchenko's legacy, history of creation of multi-volume publications.

УДК 655.534:[655.3.066.9:34(477)(094.4)]«9/17»-047.37

Гальченко Олена Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1020-4675>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,
відділ кодикології та кодикографії,
Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: Galchenko@nbuv.gov.ua

Зінченко Світлана Володимирівна,
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1014-0309>,
кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
відділ рукописів і стародруків,
Національний музей у Львові імені Андрея Шептицького,
Львів, Україна
e-mail: zincenkosvitlana684@gmail.com

КНИЖНІ ЗАСТІБКИ Х–XVIII СТ. НА УКРАЇНСЬКИХ ОПРАВАХ: СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто питання, з якими стикаються дослідники при вивченні книжкових застібок на оправах українських кодексів Середньовіччя та Ранньомодерної доби, та сучасний стан їх вивчення. Висвітлено основні напрямки міждисциплінарних досліджень, які будуть сприяти їх всебічному вивченню.

Ключові слова: кирилична рукописна книга, книжкові застібки, типологія застібок, книжкова фурнітура, складові частини застібок, українська вжиткова оправа.

Книжкова застібка є одним із елементів давньої книги у формі кодексу періоду Середньовіччя і Ранньомодерної доби. У Європі упродовж цього часу було вироблено кілька основних типів книжкових застібок, вживання яких пов'язано з певним типом оправ, що побутували у той чи інший хронологічний період. Застібки певного типу, крім спільних конструктивних ознак, можуть мати характерні відмінності залежно від регіону або країни побутування як у зовнішньому вигляді й матеріалах, так і в способах оздоблення та виготовлення. Це положення справедливо і для застібок східноєвропейських книг, зокрема для тих, що побутували на українських етнічних землях. Необхідність детального вивчення конструктивних особливостей застібок обумовлена тим, що отримані результати можуть бути використані при локалізації й датуванні окремих оправ за аналогією з іншими надійно датованими.

Дослідження західноєвропейських книжкових застібок зазначеного періоду розпочалися ще наприкінці XIX ст. й значно активізувалися наприкінці XX ст. – початку XXI ст. Широка міжнародна бібліографія з різних аспектів вивчення книжкових застібок представлена на сайті Американського Інституту Консервації. В Україні посилення інтересу до вивчення застібок східнослов'янських оправ кирилических книг також припадає на означений період. На сьогодні завдяки напрацювань у цій царині українськими дослідниками застібок українських оправ XIV–XVIII ст. було встановлено: до яких європейських типів вони належать, а також проаналізована їхня конструкція на предмет окремих складових частин, матеріалів, характеру кріплення, техніки виконання та оздоблення. Проведені дослідження засвідчують, що застібки потрібно вивчати як цілісний

конструктивний елемент оправи. Застібки, як і оправа загалом, являють собою складний механічний об'єкт і першою умовою їхнього вивчення є дослідження їх техніко-конструктивних складових, що може бути досягнуто шляхом вивчення історії інтролігаторства та палітурництва. Другою умовою – є поєднання теоретичних знань із глибокими практичними навичками інтролігаторської справи, що мають відношення до історії появи та побутування застібок. Ще однією важливою вимогою проведення цих досліджень є усталена національна термінологія, яка повинна базуватися на вже існуючій історичній професійній ремісничій лексиці. Впровадження нових дефініцій припустимо в окремих випадках лише після їх критичного аналізу на придатність максимально стисло описувати назви певних технічних процесів, елементів та фактів. Національна термінологія має бути дотична з іншомовними відповідниками для можливості проведення спільних міжнародних досліджень і розробки комп'ютерних баз даних.

В процесі досліджень постали питання, що не можуть бути встановлені шляхом безпосереднього кодикологічного вивчення. Ось тільки незначний їх перелік: Хто виготовляв застібки? Якщо сам інтролігатор, то як і де, а якщо купував, то за якою ціною та де? Які ремесла опікувалися виробництвом застібок? Чи було їх виготовлення серійним виробництвом? Де і як їх продавали: напівфабрикатами чи вже готовими для застосування? Чи існували місцеві центри виробництва застібок або їх експортували із сусідніх країн? Вирішення цих питань і обумовили чотири основних напрямків подальшого вивчення застібок:

1) **кодикологічне дослідження** книжних оправ і їх фурнітури. Воно активно розвивається в Україні й пов'язано з систематизованим збиранням, детальним техніко-стилістичним описуванням датованих та локалізованих за місцем виготовлення національних оправ та аналізом виявлених ознак, притаманних техніці місцевого ремісничого виробництва.

2) **джерелознавчі дослідження**. Відсутність ясності стосовно виробника та виробництва застібок і фурнітури для книг передбачає початок дослідних розвідок в писемних джерелах з історії середньовічних ремесел, які дотичні до історії інтролігаторства та палітурництва. Це можуть бути як офіційні, так і приватні документи XVI–XVII ст., що збереглися в архівах монастирів, цехових ремісничих корпорацій та окремих гільдій. Іншим джерелом є спеціальна професійна література, що з'являється значно пізніше. Небагато технічних і художніх записів залишено майстрами, що рідко зберігалися протягом століть і лише деякі з них дійшли до наших днів, адже професійні навички були таємницею, яку ретельно оберігали. Тому має сенс звернутися й до образотворчих джерел (книжкової ілюмінації, графіки, скульптури, різьблення тощо), які надають інформацію про історичне використання застібок та фурнітури. Відомості про використання деяких специфічних видів оправ, що збереглися лише в кількох примірниках, засновані головним чином на зображеннях, що збереглися в образотворчому мистецтві.

3) **археологічні знахідки** – додаткове джерело, що може підтвердити або спростувати спостереження кодикологів, і які досі майже не задіяні у дослідженнях застібок і не знайшли відображення в спеціальній літературі. Згадки про знахідки окремих частин книжкової фурнітури включаються в загальну документацію

археологічних розкопок, але їх вивчення обмежуються переважно коротким описанням предмету, згадкою про місце знаходження, часом їх створення та одним-двома рисунками або фото. Систематичне вивчення літератури про археологічні розкопки дозволить в майбутньому уточнити наші знання стосовно появи та поширення конкретних типів книжних застібок в окремих регіонах України особливо за часів сивої давнини.

4) **моделювання конструкції середньовічних оправ.** Однією з основних передумов цих досліджень є розуміння процесу оправлення книги і появи в технології книжного виробництва різних типів оправ та застібок, чим це зумовлено та їх вплив на розвиток національного ремесла. Зміни в книжній технології можуть бути реакцією, зокрема, на недоліки, які стали очевидними при повсякденному користуванні книгами, чи на зміни в способах використання книг. Моделювання дозволяє визначити причини, які зробили необхідним та доцільним появу того чи іншого типу застібки, виявити технічні вимоги до використання та встановити слабкі місця в їх конструкції.

Наведені напрямки досліджень є актуальними не тільки для історії національного книжного ремесла, а й є спільними як для європейської, так і для загальної (світової) історії інтролігаторства та палітурництва. Цілісне поєднання цих напрямків дозволить відновити історію національної історії інтролігаторства та палітурництва, як складової частини світової історії ремесла.

UDC 655.534:[655.3.066.9:34(477)(094.4)]«9/17»-047.37

Olena Halchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1020-4675>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow,

Senior Research Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Galchenko@nbuv.gov.ua

Svitlana Zinchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1014-0309>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow,

Department of Manuscripts and Old Printed Books,

Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv,

Lviv, Ukraine

e-mail: zincenkosvitlana684@gmail.com

BOOK FASTENERS X–XVIII CENTURY ON UKRAINIAN BOOKBINDINGS: STATE OF RESEARCH AND PERSPECTIVES

The questions faced by researchers in the study of book fasteners on the bookbinding's of medieval and early modern Ukrainian codices and the current state of their study are considered. The main directions of interdisciplinary research, which will contribute to their comprehensive study, are highlighted.

Keywords: Cyrillic handwritten book, book fasteners, Book fittings, component parts of fasteners, typology of fasteners, Ukrainian ordinary binding

УДК 392.3(1-71):351.852(477)

Демуз Інна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>,

докторка історичних наук, професорка,

головна наукова співробітниця,

відділ науково-методичної роботи та реферування,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН,

Київ, Україна

e-mail: demuz_inna@ukr.net

РОДИНА СОКАЛЬСЬКИХ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Відтворено родинну біографію Сокальських – митців (музикантів, композиторів, художників), публіцистів, учених і громадських діячів у галузях економіки, статистики та сільського господарства. Сокальські – інтелектуали, які формували культурне, освітнє й наукове життя Одеси і Харкова XVIII – XX ст., а також збагатили своєю творчістю соціокультурний простір не лише України, а й Югославії та Росії.

Ключові слова: родинна біографія, Іван Сокальський, Микола Сокальський, Петро Сокальський, Леонід Сокальський, Олексій Ранхнер, Данило Гінецинський, «Одеський вісник», Імператорське товариство сільського господарства Південної Росії.

Родина Сокальських дала не лише Україні (а й іншим країнам світу) талановитих митців (музикантів, композиторів, художників), публіцистів, учених і громадських діячів у галузях економіки, статистики та сільського господарства. Родина інтелектуалів, що веде свій родовід від останнього начальника січових церков архімандрита Володимира Сокальського (XVIII ст.). І якщо більшість із представників родини є загалом відомими, адже формували культурне, освітнє й наукове життя Одеси і Харкова XVIII – початку XX ст., то, наприклад, постать агронома, ґрунтознавця, секретаря Імператорського товариства сільського господарства Південної Росії, автора праць із суспільної агрономії – Леоніда Петровича Сокальського – є більш загадковою. Сьогодні листування членів родини як між собою, так і з корифеями української науки і культури, наприклад, відомим істориком В. С. Іконніковим, композитором М. В. Лисенком та іншими, інформативні щоденники Неоніли Петрівни Сокальської – це неопублікована архівна спадщина, яка наразі зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Українська родина Сокальських дала світу непересічних, творчих особистостей.

На сьогоднішній день родинна біографія Сокальських повною мірою не досліджена, а окремі її представники, їхня творча й публіцистична спадщина, внесок в соціокультурне життя залишаються невідомими широкому загалу. До вивчення творчого шляху окремих представників родини зверталися, зокрема, О. Бугаєва, А. Гуріна, О. Изваріна, Т. Каришева, І. Куриляк, К. Сорокіна та ін.

Встановлено, що *Петро Іванович Сокальський* (1794 або 1796 – 1858 рр.) – харків'янин, статський радник, професор політекономії Імператорського Харківського університету, викладач латинської мови. Мав двох дружин. Діти

від першої дружини Ольги Петрівни: Іван (1830 р.н.), Микола (1831 р. н.), Петро (1832 р. н.), Ольга (1834 р. н.), Олександр (1835 р. н.), від другої дружини Катерини – доньки Катерина (1841 р. н.) і Марія (1844 р. н.).

Старший син – *Іван Петрович Сокальський* (1830–1896 рр.) – економіст і статистик, професор Імператорського Харківського університету, першим у Російській імперії почав викладати курс історії економічних учень. Довгий час публікувався у газеті «Одеський вісник» та київському виданні «Зоря» під псевдонімом Д. Дністровський – і не лише на економічні теми, а й розміщував літературні нариси (зокрема, є автором етнографічних розвідок «Походження етрусків», «Про пісні Великоруські та Малоруські»). Працював помічником голови Харківського губернського статистичного комітету; був організатором одноденних переписів у Харкові 1866, 1873 і 1879 рр.; редагував щомісячне видання Харківського губернського статистичного комітету «Статистический Листок» (1882–1885 рр.).

І. П. Сокальський мав сина Володимира (1863–1919 рр.), який став згодом відомим композитором, піаністом, музичним критиком і публіцистом. Крім того, *Володимир Іванович Сокальський*, будучи за фахом юристом, займався судовою справою. Опублікував понад тисячу статей, які склали своєрідний літопис музичного життя Харківщини. В. І. Сокальського вважають основоположником жанру оркестрової сюїти, автором новаторської симфонії, низки оркестрових інструментальних мініатюр, перших в Україні програмних циклів фортепіанних мініатюр, а також вокального й хорового циклів.

В. І. Сокальський мав дочку Лідію (у заміжжі Гінецинську). *Лідія Володимирівна Сокальська* (1892 р. н.), випускниця Московської консерваторії, поєднала своє життя з одним з представників відомої російської родини Гінецинських – Іллею Григоровичем Гінецинським (1892–1962 рр.), сином петербурзького професора, музикантом, скрипалем, диригентом, випускником Петербурзької консерваторії, засновником і багаторічним директором Народної музичної школи-технікуму у Вологді. Л. В. Сокальська-Гінецинська також викладала у цій школі, була лектором-музикознавцем, талановитою піаністкою, часто виступала в місті з сольними програмами або у складі ансамблів. У подружжя Гінецинських народився син *Данило Ілліч Гінецинський* (14 березня 1919 – 3 березня 2010 рр.) – радянський і російський трубач, соліст-корнетист Маріїнського театру.

Інший син професора П. І. Сокальського – *Микола Петрович Сокальський* (1831–1871 рр.) став журналістом, публіцистом і редактором газети «Одеський вісник». Крім того, видав «Современные рассказы из военной жизни русских солдат, составленные под редакцией Н. Сокальского».

Одним із найбільш відомих представників родини залишається *Петро Петрович Сокальський* (1832–1887 рр.) – композитор, музикознавець, громадський діяч, журналіст, засновник Товариства аматорів музики в Одесі. Згодом став організатором хору, читав лекції з історії і теорії музики, акустики та музичної естетики, зокрема, його професійно орієнтований курс історії музики став першим у місті. На базі музичних класів П. П. Сокальського у 1897 р., уже після смерті засновника, було створено Одеське музичне училище, а потім, у

1913 р. – Одеська консерваторія. Крім того, він виконував обов'язки секретаря Імператорського товариства сільського господарства Південної України та редактора його «Записок».

П. П. Сокальський мав трьох дітей: Неонілу (в заміжжі Лісовську), Костянтина (рік народж. – 1870), Олену (рік народж. – 1876) (в заміжжі Муханову). *Неоніла Петрівна Сокальська* (роки життя не встановлено) з першим чоловіком, гірським інженером Борисом Фердинандовичем Ранхнером мала трьох дітей. Один з них – Олексій Ранхнер (1897–1942 рр.) – став художником коміксів, проживав переважно за кордоном (Югославія). Другий чоловік Н. Сокальської – Леонід Леонідович Лісовський (1866–1934 рр.) – відомий композитор, педагог, піаніст-віртуоз, музичний критик і громадський діяч, життя і творчість якого були пов'язані з Петербургом, Полтавою, Харковом. У шлюбі з першою дружиною – В. С. Зарудною – мав двох доньок: Анну (1897–1924 рр.) і Наталію (1901–1978 рр.), яка стала солісткою-балериною Маріїнського театру.

Таким чином, подальших поглиблених досліджень потребують як життєписи усіх членів родини Сокальських, так і відтворення їхньої родинної біографії як приклад ретрансляції «сімейної історії».

UDC 392.3(1-71):351.852(477)

Inna Demuz,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>.

Doctor of History, Professor,

Chief Researcher,

Department of scientific and methodical work and abstracting,

National Scientific Agricultural Library

of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: demuz_inna@ukr.net

THE SOKALSKY FAMILY IN THE SOCIO-CULTURAL LIFE OF UKRAINE

The family biography of the Sokalsky – artists (musicians, composers, painters), publicists, scientists, and public figures in the fields of economics, statistics, and agriculture is reproduced. The Sokalsky are intellectuals who shaped the cultural, educational, and scientific life of Odesa and Kharkiv in the 18th – 20th centuries and also enriched the socio-cultural space of not only Ukraine but also Yugoslavia and Russia with their creativity.

Keywords: family biography, Ivan Sokalskyi, Mykola Sokalskyi, Petro Sokalskyi, Leonid Sokalskyi, Oleksiy Rankhner, Danylo Ginetsynskyi, «Odesa Herald», Imperial Agricultural Society of Southern Russia.

УДК 002.1-028.26:930.253(477):004.93

Дідух Людмила Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу технологічного забезпечення архівної справи,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: d-lv@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦИФРУВАННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ

Окреслено основні результати прикладного наукового дослідження теоретичних та методичних засад оцифрування аудіовізуальних документів у державних архівах України.

Ключові слова: цифровий фонд користування документами, аудіовізуальний документ, Національний архівний фонд, оцифрування, носій.

Організація цифрового фонду користування документами Національного архівного фонду (НАФ), створеного здебільшого шляхом оцифрування аналогових архівних документів (архівних інформаційних ресурсів) з різними носіями, є одним із необхідних елементів цифровізації архівної справи в Україні. На сьогодні у державних архівних установах, що належать до сфери управління Державної архівної служби України (Укрдержархів), проводиться активна робота щодо уніфікації та оптимізації всіх процесів, пов'язаних із функціонуванням такого фонду.

Цей процес стосовно аудіовізуальних документів НАФ (фото-, кіно-, відео-, фонодокументи) повинен враховувати об'єктивну специфіку архівної роботи з їх різними аналоговими документними носіями, а також специфіку організаційно-технологічних та технічних аспектів, порівняно, наприклад, із оцифруванням архівних документів з паперовими носіями. Його науково-методичне забезпечення реалізують методичні рекомендації «Оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду», укладені у 2021 р. науковими працівниками Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства як основний результат спеціальної прикладної науково-дослідної роботи, що продовжила галузеві дослідження проблематики щодо організації цифрового фонду користування документами НАФ. Наказом Укрдержархіву у 2022 р. зазначений методичний документ було затверджено та забезпечено його впровадження в практичну роботу державних архівів.

Під час проведення дослідження аналогові аудіовізуальні документи, які перебувають на постійному зберіганні в державних архівах України та за потреби можуть бути оцифровані державним архівом, було систематизовано за типом, видом, розміром, форматом запису носіїв. Власне від виду носіїв аудіовізуальних документів (як-то: триацетатна чи лавсанова кіноплівка, нітрооснова кінодокументів; магнітна плівка у формі стрічки у відеодокументів; магнітна плівка у формі стрічки у фонодокументів, грамофонні платівки на пластмасовому диску, тобто шелакові та вінілові платівки, грамофонні оригінали на металевому диску, аудіокасети, воскові фонографічні циліндри (фоновалики); для фотодокументів – негативи й дубль-негативи, позитиви, слайди/діапозитиви, фотопластинки, фотоальбоми, тобто скло (фотопластинки), фотоплівка (чорно-біла та кольорова), фотопапір, альбом) надалі залежать безпосередній вибір способу оцифрування аудіовізуальних документів з різними носіями та обладнання для оцифрування з іншою додатковою апаратурою.

Методика створення цифрових копій аудіовізуальних документів полягає у точному і повному відтворенні оригіналу. У поточному дослідженні, поряд із поняттями цифрових майстер-копії та робочої копії, які входять до складу

цифрового фонду користування документами НАФ, було введено додаткове поняття оригінал-копія оцифрованого аналогового аудіовізуального документа. Адже результатом безпосереднього процесу оцифрування аудіовізуального документа аналогового формату є оригінальна цифрова копія (оригінал-копія документа). Оригінал-копія виготовляється безпосередньо з оригіналу документа в найдоступнішій високій якості. Ця копія є вихідним матеріалом для створення майстер-копії документа. Відповідно якісні технічні характеристики отриманої оригінал-копії первісно не можуть бути менші за подібні характеристики, параметри яких обумовлені для створення майстер-копії. Процес оцифрування аналогових форматів фоно-, кіно-, відеодокументів завжди відбувається в режимі реального часу, що обумовлює обов'язкову появу додаткових сигналів на цифровій копії на початку і в кінці оцифрування. Також існує можливість появи інших, відсутніх в документі, сторонніх сигналів на цифровій копії, які можливо прибрати без порушення ідентичності документа. Ліквідувати ймовірні дефекти можливо завдяки постобробленню оригінал-копії. Для копій фотодокументів воно потрібне для прибирання причин, які заважають зоровому сприйняттю зображення.

Відповідно до укладених основних технологічних етапів створення цифрових копій архівних аудіовізуальних документів, конкретизованих в алгоритмі дій під час оцифрування аналогових кіно-, відео-, фото-, фонових документів, було охарактеризовано основні технологічні особливості оцифрування аудіовізуальних документів. Перетворення аналогового аудіовізуального документа в цифрові майстер-копію та робочу копію має такий вигляд: аналоговий документ → процес оцифрування → цифрова оригінал-копія документа → процес постоброблення → цифрова майстер-копія → процес копіювання → цифрова робоча копія документа.

У методичних рекомендаціях наголошено, що постійною умовою проведення оцифрування аудіовізуальних документів є контроль збереженості оригіналу та контроль якості отриманих цифрових копій. З урахуванням міжнародних технічних регламентів оцифрування архівних документів та сучасного практичного досвіду роботи вітчизняних державних архівів окреслено рекомендовані технічні параметри оцифрування аудіовізуальних документів, а також наведено примірні технічні характеристики безпосереднього обладнання для оцифрування фотодокументів та кінодокументів (спеціалізовані сканери) та комплектів обладнання для оцифрування фонових документів, відеодокументів (обладнання для оцифрування + відтворювальна апаратура + записувальна апаратура).

З'ясовано, що в результаті оцифрування будь-яких аналогових архівних документів з будь-якими носіями (архівні документи з паперовими носіями, аудіовізуальні документи з різними носіями, електронні документи) на виході все одно отримується цифровий (електронний) файл у визначеному форматі, який інформаційно буде або зображенням, або звуком, або відео. Таким чином, копії оцифрованих аналогових документів НАФ по факту стають аудіовізуальними документами у цифровій (електронній) формі, з якими державні архіви можуть працювати, наприклад, за моделлю роботи з цифровими аудіовізуальними документами.

UDC 002.1-028.26:930.253(477):004.93

Liudmyla Didukh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6370-6866>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department for Archival Affairs Technological Support,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping,

Kyiv, Ukraine

e-mail: d-lv@ukr.net

**THE STUDY OF DIGITISATION TECHNIQUES FOR AUDIOVISUAL RECORDS OF
THE NATIONAL ARCHIVAL HOLDINGS**

The main results of applied research on the theoretical and methodological principles of digitisation of the audiovisual records in the state archives of Ukraine are outlined.

Keywords: digital access fund, audiovisual record, National Archival Holdings, digitisation, medium.

УДК 025.54(477-25)НБУВІР:025.2:025.17]:091«16»

Добрянська Тетяна Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7162-430x>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dobrianska_t@ukr.net

Дудка Юлія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8693-4063>,

молодша наукова співробітниця,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dudka2412@gmail.com

**КОНВОЛЮТИ XVII СТ. ЗА ФОНДАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Уперше представлено огляд конволютів XVII ст. із фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Проведена робота дозволяє зробити висновок про необхідність опису кодексів відповідно до сучасних вимог.

Ключові слова: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Інститут рукопису, рукописна книга.

Українська кирилична рукописна книга XVII ст. набула якісно нових властивостей, розширення жанровості, поширення рукописних списків, наслідування особливостей оздоблення та ілюстрування зі стародрукованих текстів. Значного поширення набули збірники, які під однією оправою містять

як рукописні так і стародруковані тексти. Традиційно, для такого роду збірників застосовується поняття конволют.

Атрибуція та кваліфікований опис збірників-конволютів є складними, оскільки потребують навичок роботи з різними видами документів. Як правило, пріоритетна увага дослідника завжди прикута до однієї окремої частини збірника, рукописної чи стародрукованої, таким чином, поза увагою може залишитися вагомий масив джерелознавчої інформації.

У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігається численна кількість конволютів. У даній роботі звернуто увагу на кириличні рукописні книги XVII ст. українського походження з колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній семінарії (далі – ЦАМ КДА), яка зберігається в ІР НБУВ. Адже проблема атрибуції та датування українських кирилических рукописних кодексів XVII ст., особливо конволютів, є актуальною для української археографії, кодикології та філігранології, так як сучасне наукове опрацювання отримали тільки слов'янські кирилическі рукописні книги XIV –XVI ст. ЦАМ КДА.

У даній роботі подано огляд списків рукописів. Так як робота з їх виявлення та подальшої атрибуції триває, тому звернемо увагу на кодекси, які можуть представляти науковий інтерес для дослідників:

1. Требник. Конволют, фонд 301 (ЦАМ КДА), № 333 П. Рукопис датується першою половиною XVI ст., 60-ми рр. XVII ст. Кодекс форматом 8° (160 x 100), 129 арк., написаний півуставом декількох почерків.

2. Требник. Конволют, фонд 301 (ЦАМ КДА), № 334 П. Рукопис датується 80–90-ми рр. XVI ст., 60-ми рр. XVII ст. Кодекс форматом 8° (160 x 95), 170 арк., написаний півуставом декількох почерків.

3. Ірмологіон нотований, фонд 301 (ЦАМ КДА), № 350 П. Кодекс датовано 20–30 ми рр. XVII ст. та стародрукований фрагмент 1784 р. Форматом 4° (180x148), всього 579 арк. + I, II, III, IV – фрагменти стародрукованого тексту «Азбука нотного пенія». Написано кодекс скорописом різних почерків. Стародрукований текст прикрашає плетінчастий орнамент.

4. Ірмологіон нотований, фонд 301 (ЦАМ КДА), № 86 Л. Рукопис датовано 1640-1803 рр., форматом 2° (303 x 200), 255 арк. Кодекс складається з декількох різночасових рукописних частин. Написано півуставом різних почерків.

5. Збірник молитов і піснеспівів. Конволют, фонд 301 (ЦАМ КДА) № 181 Л. Кодекс датовано 40-50-ми рр. XVII ст. та стародрукований фрагмент «Букваря» Тимофія Вербицького 1627 р. Початок і кінець збірника не збережено. Кодекс форматом 8° (145 x 93) в незадовільному стані, всього 326 арк.

6. Збірника «Життя святих». Конволют, фонд 301 (ЦАМ КДА) № 416 Л. Умовно, нами кодекс поділено на декілька різночасових частин: першу і основну частину становить рукописний збірник житій святих 1671 р.; другу частину – стародрук «Житіє св. Володимира» 1670 р. та останню третю частину кодексу, що формально зберігається в складі цієї ж одиниці зберігання, але не приплетена до житійного комплексу, становить уривок зі збірника повістей та житій XVIII ст. Стан пам'ятки незадовільний, форматом 4° (190 x 155), 374 арк. Написано півуставом декількох почерків.

7. Збірник слів та повчань. Коволют, фонд 301 (ЦАМ КДА) № 886 Л. Кодекс датовано 20-30-ми рр. XVII ст. Стародрукований фрагмент тексту «Толкования св. Иоанна Златоуста, архиепископа. Константинопольского, на Отче наш» 1636 р. Збірник зберігся в незадовільному стані та потребує реставрації. Пам'ятка форматом 8° (145 x 90) 414 арк. Виконано півуставом різних почерків.

8. Збірник слів і апокрифів. Конволют, фонд 301 (ЦАМ КДА) № 901 Л. Датовано конволют 1607 р., серединою XVIII ст. Кодекс форматом 4° (154 x 151), всього 237 арк. Кодекс написано півуставом, декількох почерків.

Отже, на початковому етапі дослідження нами вже атрибутовано і встановлено точне датування для декількох конволютів XVII ст. (№ 1, 2, 4, 6). Таким чином, запропоновані кодекси представляють науковий інтерес для подальших досліджень.

UDC 025.54(477-25)НБУВІР:025.2:025.17]:091«16»

Tetiana Dobrianska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7162-430x>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dobrianska_t@ukr.net

Yulia Dudka,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8693-4063>,

Junior Researcher Fellow,

Department of Source Studies,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dudka2412@gmail.com

**CONVOLUTES OF THE 17TH CENTURY
BY COLLECTIONS OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPTS
AT THE V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

For the first time, a brief review of convolutes of the 17th century, from the collections of the Institute of Manuscripts at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine is given. The work carried out leads to a conclusion about the need to describe the manuscript lists in accordance with modern requirements.

Keywords: V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Institute of Manuscript, handwritten book.

УДК 930.253:929 (477) (Боголюбов О. М.)

Ємчук Оксана Ігорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

МАЛОВІДОМІ БІОГРАФІЧНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ІСТОРИКА НАУКИ ОЛЕКСІЯ БОГОЛЮБОВА

Розглянуто маловідомі біографічні документи особової справи члена-кореспондента НАН України, доктора технічних наук, професора О. М. Боголюбова, що зберігаються в Архіві Президії НАН України. Аналіз документів дозволив підтвердити та розширити знання про складні моменти життя вченого.

Ключові слова: О. М. Боголюбов, Архів Президії НАН України, особова справа, біографічні документи.

Олексій Миколайович Боголюбов (1911–2004) – відомий український вчений, член-кореспондент Національної академії наук України (далі – НАН України) за спеціальністю «механіка» (1969), доктор технічних наук (1966), професор (1972), видатний дослідник історії науки, організатор наукової школи з історії математичних наук. Багато років вчений працював в Інституті математики НАН України та у секторі історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР, викладав у Київському інженерно-будівельному інституті. О. Боголюбов прожив довге, наповнене драматичними подіями життя, залишив велику наукову та архівну спадщину.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) розпочато опрацювання великого за обсягом особового фонду О. Боголюбова. Раніше в ІА НБУВ був сформований і введений до наукового обігу особовий архівний фонд його старшого брата, видатного математика і фізика-теоретика, академіка НАН України Миколи Боголюбова (1909–1992). Життю та діяльності О. Боголюбова присвячено декілька праць: автобіографічні спогади, біографічні нариси до ювілейних дат, біобібліографія. Життєпис О. Боголюбова відомий й у зв'язку з дослідженням біографій членів його родини, особливо Миколи Боголюбова.

Робота над науковим описом архівного фонду О. Боголюбова в ІА НБУВ спонукала до уточнення, доповнення окремих маловідомих сторінок його життя, у тому числі й на підставі документів особової справи вченого, що зберігається в Архіві Президії НАН України. Видовий склад цих документів типовий, а саме: автобіографії, особові листи з обліку кадрів, доповнення до них, витяг з трудової книжки, копія диплома доктора технічних наук, довідки, фотопортрети тощо. Крайні дати документів 1956–2005 рр.

Олексій Боголюбов народився 25 березня 1911 р. в м. Ніжині Чернігівської області в родині професора богослов'я та вчительки музики. В особових листах з обліку кадрів О. Боголюбов вказував свій соціальний стан як «син професора (священнослужителя)». Батьки мали російське походження, проте О. Боголюбов вважав себе українцем, про що свідчать автографи в особових листах. Україну, як свою батьківщину, юний Олексій уперше відчув під час навчання в 7-річній

школі с. Велика Круча, що в Полтавській області, де захопився творами Т. Шевченка, П. Куліша, М. Грушевського.

Як відомо з біографічних нарисів про О. Боголюбова та документів особової справи, перший складний етап життя почався у 1928 р., коли заарештували його батька і він потрапив до списку «лишенців», тому не мав права на подальше навчання. Три роки він працював на посадах механіка радгоспу, механіка будівельної бригади, слюсаря заводу. У 1931 р. батька звільнили з-під арешту й Олексій, зрештою, поступив до Харківського державного університету на фізико-математичний факультет, відділення математики і механіки, який закінчив у 1936 р. Того ж року він успішно склав іспити до аспірантури, до якої його, як сина священнослужителя, не прийняли. Тоді О. Боголюбов поступив на 3-й курс механічного факультету Харківського механіко-машинобудівного інституту, який у 1938 р. закінчив за спеціальністю «динаміка машин». Під час навчання О. Боголюбов працював у різних установах інструктором, виконробом, інженером, науковим секретарем, викладачем. Згодом йому бракувало офіційних підтверджень стажу роботи до 1937 р., про що свідчить витяг з трудової книжки. Подальший трудовий шлях О. Боголюбова до 1941 р. був пов'язаний з педагогічною діяльністю як вчителя математики і фізики, організатора Харківської середньої школи для іспанських дітей. Варто згадати не тільки його досконале знання іспанської мови, але й володіння більшістю основних європейських мов.

Під час Другої світової війни О. Боголюбов залишився на окупованій території в Харківській області. У 1944 р. німецькі окупанти змусили чоловіків відступати з ними. О. Боголюбова на кордоні з Молдовою затримали радянські війська та засудили за антирадянську діяльність та націоналізм до 15 років виправно-трудоих робіт. До 1954 р. він перебував у Норильську (РФ). В особовій справі відклалася довідка Військового трибуналу Київського військового округу від 01.02.1956 р. про те, що з громадянина О. Боголюбова знімається судимість та позбавлення прав за вироком Військового трибуналу військ НКВС Харківської області від 17.07.1945 р.

В особовій справі О. Боголюбова вміщено ще низку змістовних документів, серед яких перелік наукових праць, що станом на 21 червня 1986 р. налічував 250 позицій, а також рекомендація до присудження почесного звання «Заслужений діяч науки і техніки України», де наголошено на досить широкому діапазоні досліджень вченого з історії науки. Нині його внесок в історію науки визнано і вшановано як в Україні, так й за її межами.

О. Боголюбов пішов з життя 2 листопада 2004 р. у Києві, де й похований. У різних публікаціях є розбіжності щодо дати смерті вченого, 1-е чи 2-е листопада, але в особовій справі зафіксовано дату смерті 2 листопада 2004 р.

Таким чином, аналіз документів особової справи О. Боголюбова, що зберігається в Архіві Президії НАН України, дозволив підтвердити та розширити знання про маловідомі, складні моменти життя вченого. Виявлені документи є цінним джерелом історичного та біографічного характеру для роботи над архівною та науковою спадщиною О. Боголюбова.

UDC 930.253:929 (477) (Bogolyubov O. M.)

Oksana Yemchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vio@ukr.net

LITTLE-KNOWN BIOGRAPHICAL DOCUMENTS ABOUT THE HISTORIAN OF SCIENCE OLEKSIY BOGOLYUBOV

Little-known documents of the personal unite of the corresponding member of the HAS of Ukraine, Doctor of Technical Sciences, Professor O. M. Bogolyubov from the Archives of the Presidium of the NAS of Ukraine, are considered. The analysis of documents allowed to confirm and expand knowledge about difficult moments of the scientist's life.

Keywords: O. M. Bogolyubov, Archive of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine, personal unite, biographical documents.

УДК 35.077.1:001.32(477)

Загорецька Олена Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7730-3515>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zelena1976@gmail.com

ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ РОЗРОБЛЕННЯ НОВОГО ТИПОВОГО НОРМАТИВНОГО ДОКУМЕНТА З ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЛОВОДСТВА ДЛЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НАН УКРАЇНИ

Розглянуто актуальні чинники, що зумовлюють необхідність проведення дослідження процесів документування управлінської інформації та організації роботи зі службовими документами в юридичних особах НАН України з метою розроблення проєкту типової інструкції з діловодства.

Ключові слова: нормативно-правова база, нормативний документ, діловодство, цифровізація, електронний документообіг, юридична особа, НАН України.

Вимоги до документування управлінської інформації та організації роботи з документами в юридичних особах НАН України встановлено «Типовою інструкцією з діловодства в установах, організаціях, на підприємствах Національної академії наук України» (далі – Типова інструкція з діловодства в академічних установах), розробленою у 2012 році Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського відповідно до вимог Національного стандарту «Державна уніфікована система документації».

Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів» (ДСТУ 4163–2003) та положень «Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1242 (далі – Постанова № 1242). Типову інструкцію з діловодства в академічних установах було затверджено постановою Президії НАН України 26 вересня 2012 р. № 189 й успішно впроваджено у роботу відповідних установ.

Незважаючи на те, що у 2017 році на підставі постанови Президії НАН України від 17 травня 2017 р. № 136 до Типової інструкції з діловодства в академічних установах було внесено зміни, наразі існує ряд чинників, які зумовлюють нагальну необхідність розроблення й впровадження нового типового нормативного документа з діловодства.

Виокремимо найактуальніші чинники та проаналізуємо їх зміст.

Найголовнішим чинником є суттєве оновлення у період з 2015 по 2022 роки включно загальнодержавної нормативно-правової бази з питань організації діловодства та архівного зберігання документів. Так, 10 липня 2015 р. набрали чинності «Правила організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», затверджені наказом Міністерства юстиції України від 18 червня 2015 р. № 1000/5 (далі – Правила). Зазначені Правила встановлюють єдині вимоги до створення управлінських документів і роботи зі службовими документами, а також порядок їх архівного зберігання в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності, на відміну від Постанови № 1242, дія якої поширювалася переважним чином на центральні та місцеві органи виконавчої влади. Тобто Правила є нормативно-правовим актом, обов'язковим для виконання усіма юридичними особами, зокрема й академічними установами. Від дати набрання чинності до Правил неодноразово вносилися зміни. Останні важливі зміни до Правил затверджено наказом Міністерства юстиції України від 21 квітня 2022 р. № 1581/5. Згідно з цим наказом положення Правил узгоджено з іншим важливим нормативно-правовим актом – постановою Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності» (далі – Постанова № 55) та новим національним стандартом на оформлення організаційно-розпорядчої документації.

Слід відзначити, що Постановою № 55 затверджено:

Типову інструкцію з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну;

Типову інструкцію з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади;

Регламент організації взаємодії органів виконавчої влади в електронній формі.

Деякі положення зазначених типових інструкцій, затверджених Постановою № 55, мають обов'язково бути враховані під час розроблення нового типового нормативного документа з діловодства для академічних установ. До того ж з набуттям чинності Постанови № 55 втратила чинність Постанова № 1242, положення якої, як вже зазначалося вище, були підставою для розроблення чинної Типової інструкції з діловодства в академічних установах.

Другим важливим чинником є набрання чинності нових нормативних документів, що визначають видову класифікацію управлінської, зокрема організаційно-розпорядчої, документації, встановлюють склад, зміст та місце розташування реквізитів, вимоги до бланків та оформлення документів за допомогою автоматизованих та/або друкувальних засобів. А саме, Національного стандарту «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (ДСТУ 4163:2020), розробленого Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) на заміну ДСТУ 4163–2003 і затвердженого наказом Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» від 1 липня 2021 р. № 144 «Про прийняття та скасування національних стандартів», та Національного класифікатора України «Класифікатор управлінської документації» (НК 010:2021), розробленого УНДІАСД на заміну Державного класифікатора управлінської інформації (ДК 010–98) і затвердженого наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 12 березня 2021 р. № 526-21.

І, нарешті, слід відзначити такий важливий чинник, як упровадження цифрових технологій в усі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема цифровізація процесів документування управлінської інформації та організації роботи з усіма документами в юридичних особах.

На часі стрімкий перехід від традиційного паперового до електронного документообігу, що є закономірним етапом розвитку, частиною цифрової трансформації світу в цілому.

Системи електронного документообігу відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та інших актів законодавства вже успішно запровадженні в управлінську діяльність центральних органів виконавчої влади, банківських та деяких інших установ. Сподіваємося, найближчим часом основною формою організації діловодства в академічних установах також стане саме електронна форма. Тому ще раз підкреслимо необхідність урахування положень «Типової інструкції з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну», затвердженої Постановою № 55, в новому типовому нормативному документі з діловодства в академічних установах.

Проведений аналіз вищезазначених чинників безумовно підтверджує нагальну необхідність розроблення й запровадження нового нормативного документа – Типової інструкції з діловодства в юридичних особах НАН України.

UDC 35.077.1:001.32(477)

Olena Zahoretska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7730-3515>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Officer,

Senior researcher,

Department of Archival Studies and Document Studies,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zelena1976@gmail.com

FACTORS THAT CONTRIBUTE THE DESIGN OF A NEW MODEL NORMATIVE DOCUMENT ON THE ORGANIZATION OF RECORDS MANAGEMENT FOR LEGAL ENTITIES OF THE NASU

The relevant factors that determine the need to conduct a study of the processes of documenting management information and organizing work with official documents in legal entities of the NASU with the aim of developing a project of a instruction on records management were considered.

Keywords: a normative and legal framework, a normative document, records management, a digitization, an electronic document management, a legal entity, NASU.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.171:61(082)«16»

Іванова Ольга Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8226-0401>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інституту рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДНОГО ЗБІРНИКА XVII СТ. З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Розглянуто мовні особливості перекладного збірника з творами Псевдо-Альберта Великого «Про таємниці жінок» та Михаїла Скота «Про таємниці природні», що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як основні характеристики української писемної мови XVII ст. За результатами аналізу полонізмів зроблено припущення про польськомовний оригінал перекладу.

Ключові слова: українська мова XVII ст., українські переклади XVII ст., полонізми в українській мові XVII ст., українська література XVII ст., термінологія в українській мові XVII ст.

У фонді 30 Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) зберігається збірник XVII ст., який містить переклади двох середньовічних латинських творів XIII ст.: «Про таємниці жінок» Псевдо-Альберта Великого (Pseudo-Albertus Magnus «De secretis mulierum») та «Про таємниці природні» Михаїла Скота (Michael Scotus «De secretis naturae»). XVII ст. характеризується поширенням світської літератури, зокрема, природничих та медичних творів. До них можна віднести й два твори, що

складають збірник, який зберігається в ІР НБУВ. Хоча вони написані ще в середньовічні часи, їх популярність в Європі зростає у XVII ст., – відомо кілька латиномовних друкованих видань та численні рукописні списки європейськими мовами. Розширення тематичного кола у репертуарі української книжності сприяє подальшому розквіту української писемної мови XVII ст., яка збагачується елементами розмовної мови.

Текст збірника в цілому характеризує традиційний правопис XVII ст.; у ньому зберігаються базові етимологічні принципи. Проте він також яскраво відбиває тогочасні риси української розмовної мови у лексиці, морфології та фонетиці.

Традиційно для текстів XVII ст. вживаються кілька церковнослов'янських літер; написання літери «-ѣ» свідчать про її вимову як звуку «і»: *w рожденіѣ, вѣришь*.

Серед фонетичних рис спостерігається багато характерних ознак розмовної мови: постійне сплутування написання «ї/у/ы» свідчить про вимову звуку переднього ряду й високого підняття «и»: *пребівали, вси*; тверда вимова «р» перед «а»: *разширается, кудравость*; перехід «е» в «о» після шиплячих: *сущое, жони*; спрощення групи приголосних: *звѣзніе, сердце*.

У морфології слід відмітити чергування «г» із «з» у формі давального та місцевого відмінку однини іменників I відміни: *в крузи, всей науцѣ*; вживання прийменника «з» із етимологічного «с»: *з намерѣніа*, префіксу «роз-»: *розмножалса*. В іменниках середнього роду типу *зілля* поряд із старим закінченням «-ие», «-ье» наявна заміна його на «-я»: *панована*. Трапляються такі ознаки української мови як: форма давального відмінку однини іменників чоловічого роду II відміни на «-ові»: *холериковѣ*; форма давального відмінку займенника *собѣ*, приставне «і» на початку слова: *ишли*; кілька випадків аналітичної форми в наказовому способі дієслів 3-ої особи однини: *нехай не спить, хай вкушаеть*.

Елементи розмовної мови широко відбиваються також і в лексиці: *дитина, ковач, мова, поважно, з потилиці, разом, селедець, смачно, треба, хвороба, щирий* та багато інших. Вживається спеціальна лексика та термінологія, насамперед медична: *ембріонъ, інфлюенціа, матица, меланхолія, менструмъ, мускули, пулс, сперма, урина, холерик, флексматикъ* тощо. Широко презентована астрономічна термінологія: *астрономове, знамениа зодіаку, Овен, Близнеци, планети, Венера, Луна, Марс, Сатурн, сфери*.

Незнайомі на думку перекладача для читача терміни або слова пояснюються в глосах на полях або в самому тексті: *качество – качество есть когда вопрос какова есть вещьона, натура – природа то есть, цегла – кірпічъ, смарков – мокрота з носа, астрономи – звѣздочетци* тощо.

Крім багатьох рис українського народного мовлення у тексті присутня певна кількість полонізмів та польських форм вимови іноземних слів: *вильготніе, гонор, моцное, коморки, плюці, рудій* та багато інших.

Формат перекладу призводить до очевидного питання визначення мови протографу. Відомо, що практично всі європейські твори того часу перекладалися або переказувалися з польської мови, оскільки тогочасна українська культура та мова зазнавали величезний вплив польської культури та мови; елементи польської широко використовувалися та асимілювалися у XVII ст. З іншого боку, латинські оригінальні видання та переклади з них були також широко розповсюджені. На користь польського оригіналу свідчить наявність у тексті пояснень перекладачем українською польських слів: *промени* (польськ. *promień*) *албо лучи, мускули то есть жилки нарицающіися мѹшки албо мишки* (польськ. *mięsień* – м'язи), *коморки* (польськ. *kotórki*) *албо мѣста* та деякі ін.

Таким чином, текст збірника репрезентує певний етап в розвитку української писемної мови і, зокрема, розвитку термінології. Можна припустити, що переклад здійснений з польського перекладу західноєвропейського латинського друкованого видання XVII ст.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.171:61(082)«16»

Olga Ivanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8226-0401>,

Candidate of Philological Sciences, Senior Research Associate,

Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: rukopisivanova@gmail.com

**LANGUAGE CHARACTERISTICS OF THE UKRAINIAN TRANSLATION OF THE
MEDICAL BOOK IN THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF V. I. VERNADSKYI
NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The abstract outlines the language characteristics of the Ukrainian translation of the medieval medical Latin book Pseudo-Albertus Magnus «De secretis mulierum» and Michael Scotus «De secretis naturae»/«Liberphysiognomiae» in the funds of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. It is suggested that the original for the Ukrainian translation was a polish manuscript.

Keywords: Ukrainian language of the 17th century, Ukrainian translations of the 17th century, Polish language influence on Ukrainian, Ukrainian literature of the 17th century, terminology in Ukrainian of the 17th century.

УДК 001.32 (477)«1961-1965»:001.83(100):930.25

Індиченко Ганна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2225-0214>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Indychenko@ukr.net

ІСТОРИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НАН УКРАЇНИ ЗА ЩОРІЧНИМИ ЗВІТАМИ АКАДЕМІЇ НАУК (1961–1965)

За результатами аналізу щорічних звітів НАН України 1961–1965 рр. здійснено історичну реконструкцію міжнародного наукового співробітництва Академії наук цього хронологічного періоду.

Ключові слова: НАН України, міжнародне наукове співробітництво, архівний документ, Архів Президії НАН України.

Архівний фонд НАН України має великий потенціал для історичної реконструкції міжнародного наукового співробітництва НАН України різних хронологічних зрізів. Інформативний масив документів з цього питання репрезентований в Архіві Президії НАН України за описом «Відділ наукових зв'язів із зарубіжними організаціями», проте найбільш узагальнена інформація з питань міжнародної наукової співпраці упродовж 1961–1965 рр. міститься у щорічних звітах Академії наук, які відклалися у описах «Планова комісія» і «Секретаріат Президії». Звіти видруковані окремими типографськими екземплярами: «Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1961 году» (Київ, 1962. 151 с.), «Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1962 году» (Київ, 1963. 193 с.), «Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1963 году» (Київ, 1964. 141 с.), «Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1964 году» (Київ, 1965. 207 с.), «Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1964 году» (Київ, 1966. 231 с.).

Інформативна цінність щорічних звітів Академії наук полягає в тому, що вони містять інформацію про усі аспекти діяльності найвищої наукової установи України: результати наукових досліджень, впровадження наукових розробок у практику, науково-організаційну діяльність, матеріальне забезпечення наукових досліджень та інші питання. Окремими узагальнюючими розділами викладена інформація про міжнародне наукове співробітництво Академії наук. Необхідно зазначити, що на звітах стоїть гриф «для службового користування», тому історична реконструкція міжнародної наукової діяльності на підставі щорічних звітів Академії наук є актуальним завданням не лише з наукової точки зору, але й у контексті популяризації архівних документів. Відмітимо, що колективом Інституту архівознавства НБУВ наразі опубліковано у виданні «Національна академія наук України – 100 : головні тенденції розвитку і здобутки: документи і матеріали. Книга 2. Частина 1 : 1946–1970» (Київ, 2018, 1088 с.), щорічні звіти Академії наук за 1963 р., 1964 р. і 1965 р., а 1961 р. і 1962 р. репрезентують звітні доповіді керівництва Академії наук, виголошені на її Загальних зборах та опубліковані у виданні «Доповіді АН УРСР». Таким чином, значний комплекс архівних документів, представлений науково-звітною документацією Академії наук став доступний користувачам.

У 1961–1965 рр. міжнародне співробітництво Академії наук з іноземними науково-дослідними установами розвивалося динамічно. Співробітництво з науковими установами іноземних країн здійснювалося в рамках реалізації спільних наукових проєктів, участі у наукових заходах, стажування на базі

науково-дослідних установ, наукових відряджень, міжнародного книгобміну тощо. Характерною рисою хронологічного періоду 1961–1965 рр. є посилення співробітництва із західноєвропейськими країнами, а також США, Канадою, Японією, Індією. Традиційно плідними було наукове співробітництво з країнами Східної та Центральної Європи – Польщею, Румунією, Чехословаччиною, Югославією, Болгарією, Угорщиною тощо.

Зведена інформація зі звітних документів свідчить, що кількість наукових відряджень українських учених за кордон постійно збільшувалася. Так, у 1961 р. у наукових відрядженнях за кордоном побували 90 академічних учених, які відвідали 18 країн. У 1962 р. 125 учених Академії наук відвідали з науковою метою 24 країни. У 1963 р. понад 200 учених виїздили до інших країн. У 1964 р. кількість учених, які побували з науковою метою за кордоном становила понад 260 осіб. У 1965 р. 272 учених Академії наук виїздили за кордон у наукових відрядженнях. Збільшувалася й кількість іноземних учених, які відвідували українську Академію наук. Станом на 1965 р. її установи відвідало близько 600 іноземних науковців і фахівців.

Участь у наукових заходах дозволяла налагодити тісні міжособисті зв'язки між ученими, пропагувати за кордоном досягнення української науки і техніки, вивчати інноваційні наукові розробки іноземних колег з тим, щоб ефективно застосовувати набутий досвід в академічних установах. Українські науковці були бажаними гостями на наукових заходах, організаторами яких були академії наук іноземних країн. Географія участі у конференціях, конгресах, симпозіумах була доволі широкою. Передусім збільшилася участь українських учених у наукових заходах в таких країнах, як Велика Британія, США, Канада, Японія.

Упродовж 1961–1965 рр. під егідою АН УРСР організовано авторитетні наукові заходи за участі іноземних учених: Міжнародний симпозіум з нелінійних коливань (1961), Ювілейна X наукова Шевченківська конференція (1961), X сесія Комісії по визначенню абсолютного віку геологічних формацій (1961), Міжнародна конференція з автоматичного програмування (1963), IV засідання з основних проблем теорії машин і механізмів (1964), I колоквиум з мікропалеонтології Карпат (1964), IX Менделєєвський з'їзд із загальної та прикладної хімії (1965), спільна сесія учених та фахівців УРСР та ЧССР з питань вивчення та використання бентонітових глин у народному господарстві (1965), XIV сесія комісії з визначення абсолютного віку геологічних формацій (1965) тощо. Найбільша кількість наукових заходів, організованих АН УРСР у 1961–1965 рр. проводилося по фізико-технічним і математичним наукам.

Українська наука отримала заслужене визнання у світі, про що свідчать кількість авторитетних делегацій, які відвідували АН УРСР. Особливо плідним на візити поважних іноземних гостей видався 1965 р. Цього року з візитом в Україні перебувала делегація японських учених на чолі з президентом Наукової ради Японії С. Томонагою. У жовтні цього ж року гостем АН УРСР була делегація англійських учених на чолі з лордом Говардом Флорі, президентом Лондонського королівського товариства. Поміж інших поважних візитів: делегація польських фахівців, очолювана Уповноваженим Уряду ПНР з питань

електронно-обчислювальної техніки міністром З. Заджинським і делегація румунських учених на чолі з президентом АН СРР академіком І. Моргулеску.

Плідним було співробітництво в рамках розробки наукових проблем. З чеськими і словацькими науково-дослідними установами спільні дослідження здійснювалися в галузі полімерів, зварювального обладнання, застосування біомінеральних добрив, з румунськими дослідниками реалізовувалися проекти в галузі математики, з угорськими, чеськими, словацькими і румунськими фахівцями українські вчені проводили дослідження в галузі глибинного сейсмічного зондування, з угорськими дослідниками реалізовувалися наукові проекти в галузі фізіології; розроблялися питання українсько-чеських та українсько-словацьких літературних зв'язків. Важливе значення у міжнародних наукових зв'язках мав обмін науково-технічною документацією. Характерною особливістю співпраці стали довготривалі стажування іноземних учених на базі українських академічних науково-дослідних установ.

Необхідно відмітити й морські наукові експедиції українських учених зі здійснення досліджень в галузі біології морей та океанів на дослідних суднах «Михаил Ломоносов» і «Академик Ковалевский». АН УРСР брала участь у роботі Карпато-Балканської геологічної асоціації, Міжурядової океанографічної комісії, Міжнародному союзу славистів та інших. Академік В. М. Глушков брав участь у засіданнях Міжнародної федерації по обробці інформації в Італії.

Міжнародний книгообмін був пріоритетним напрямом співробітництва Академії наук: якщо у 1961 р. книгообмін здійснювався з 955 організаціями 56 країн світу, то у 1965 р. Центральна наукова бібліотека АН УРСР здійснювала книгообмін зі 1120 установами 62 країн.

Аналіз звітної документації свідчить, що міжнародне наукове співробітництво упродовж 1961–1965 рр. розвивалося пришвидшеними темпами. Діставали подальшого розвитку контакти з науковими установами країн Східної і Центральної Європи, активізувалися зв'язки з науковими установами Великої Британії, США, Канади, Італії, Японії. Подальші деталізовані дослідження міжнародної діяльності НАН України можливі при комплексному залученні фондів центральних і відомчих архівів, а також вивченні інших видів документів.

UDC 001.32 (477)«1961-1965»:001.83(100):930.25

Hanna Indychenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2225-0214>,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),

Head of the Department of History of the Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Indychenko@ukr.net

**HISTORICAL RECONSTRUCTION OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
COOPERATION OF THE NAS OF UKRAINE ACCORDING TO THE GENERAL
REPORTS OF THE ACADEMY OF SCIENCES (1961–1965)**

According to the results of the analysis of the general reports of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1961–1965, a historical reconstruction of the international scientific cooperation of the Academy of Sciences of this chronological period was carried out.

Keywords: NAS of Ukraine, international scientific cooperation, archival document, Archive of the Presidium of the NAS of Ukraine.

УДК 930.253(477):929Вернадський

Кіржаєв Сергій Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6715-5686>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kirzh@ukr.net

ЕПІЗОД З КИЇВСЬКОГО ЖИТТЯ В. ВЕРНАДСЬКОГО ЗА БІЛЬШОВИКІВ У 1919 РОЦІ

Проаналізовано маловідомий документ, який ілюструє умови життя В. І. Вернадського в Києві більшовицької доби в 1919 р.

Ключові слова: В. І. Вернадський, Київ, оселя, більшовики, документ.

Відоме несприйняття і критика Володимиром Вернадським соціалістичної ідеології і її практичного більшовицького втілення, чому у щоденнику 1917–1921 рр. – головному документному джерелі з життя академіка цієї доби – присвячено чимало рядків. Перший президент Української академії наук (далі – УАН) перебував у Києві, коли 5 лютого 1919 р. більшовики вдруге взяли владу у місті. І щоденник, що ряснів записами у 1918 р., помітно порідшав.

Утім від лютого до початку липня президент УАН продовжував легально мешкати і працювати у Києві під владою більшовиків. Навіть маючи приклади арештів науковців (П. Я. Стебницький, С. О. Єфремов, Г. Г. Де-Метц, Л. Є. Чикаленко, Е. К. Гарф) і докладаючи зусиль для їхнього звільнення. Лише відомості про вбивства кількох знайомих професорів і громадських діячів (В. П. Науменка, П. Я. Армашевського, Т. Д. Флоринського) – свідoctво червоного терору – переконали Вернадського у необхідності залишити столицю і переїхати на Старосільську біостанцію. І хоча статус його там також залишався фактично легальним – офіційно перебував у науковому відрядженні, – академік не повертався до міста, де залишалася дружина Наталія Єгорівна (21-річна дочка Ніна Володимирівна була разом із батьком у Старосіллі), фактично до захоплення Києва денікінською армією наприкінці серпня 1919 р.

У величезному архівному фонді Вернадського (в АРАН), у справі із записами і замітками щоденного змісту за багато років, зберігся документ, який відтворює епізод з життя під більшовицькою владою в Києві.

Це чернетка-автограф листа голови-президента УАН від 21 травня 1919 р. (ф. 518, оп. 2, спр. 4, арк. 252–252 зв). На аркуші-бланку президента УАН рукою Вернадського подано опис події навколо його київського житла, що відбувалася напередодні. Академік зазначав, що ввечері 20 травня в квартиру (вул. Тарасівська, 10, кв. 7), в який він з дружиною і дочкою займав 2 кімнати, «з'явилася у супроводі представника будинкового комітету комісія для реквізиції приміщень». Вернадський пояснював, що квартира, в якій проживала його родина, є «найбільш стисненою і ущільненою» з усіх у будинку: в 5 кімнатах (є ще нежитлові кухня і прохідна-напівтемна кімнатка) мешкали на той момент «8 дорослих людей, а нещодавно жили 9».

Вернадський зауважував, що комісія не приймала ніяких пояснень і визначила одну з двох кімнат – до реквізиції. Тому в листі знов намагався довести, що його родина – він з дружиною і «доросла дочка (студентка і художниця)» – не можуть «поміщатися в одній кімнаті», як і взяти у господарів іншу другу кімнату. Господар лікар і професор Костянтин Ерастович Добровольський мають із дружиною Ганною Францівною, також лікаркою, дві кімнати, але Добровольському, за словами президента УАН, «самому видатному тут, у Києві, фахівцю з гігієни і санітарії», для роботи необхідно або мати окрему для себе кімнату, або кабінет, крім спільної з дружиною спальні.

Тому Вернадський «покірніше просив» скасувати рішення комісії й зберегти недоторканим «наше й без того ненормально стиснуте та ущільнене приміщення».

Академік окремо зазначив, що не має окремого кабінету, а перебуває в одній кімнаті, хоча, за характером своєї роботи «вимушений в тій самій кімнаті збирати засідання й провадити важливу і потрібну роботу, яка вимагає спокою і вільного помешкання».

Тема реквізиції житла більшовиками не була несподіваною для Вернадського. Ще 1 березня 1919 р. він згадував у щоденнику В. П. Гудим-Левковича, який пропонував йому три кімнати у своїй квартирі, через побоювання «нової реквізиції».

В листі академік не лише доводить неправоту рішення комісії про реквізицію, але й захищає від реквізиції і кімнати, зайняті господарями.

На жаль, немає підтвердження, чи надіслав такого листа Вернадський (точний адресат в чернетці не вказано). До того ж академік і в щоденнику оминув епізод із загрозою реквізиції. Утім, переглядаючи в листопаді 1943 р. свої записи і папери задля підготовки матеріалів для задуманої, але не написаної книги «Пережите та передумане», він згадав, і, очевидно, його секретарка А. Д. Шаховська записала наприкінці той самої чернетки: «Наскільки пам'ятаю, кімнату залишили. Однак узимку луснули труби (вода замерзла) і ми мали перебраться у будівлю колишньої 1-ої гімназії. Або Ніночка поїхала до Шишак».

Пам'ять підвела Вернадського щодо будинку гімназії. З щоденників і листування відомо, що до Добровольських у кв. 7 на Тарасівській, 10, родина Вернадських вперше переселилася 4 липня 1918 р. (за згадкою дочки Ніни, знімали 3 кімнати). Потім від кінця серпня 1918 р. мешкали в інших місцях, зокрема, згідно із щоденником, у листопаді – грудні 1918 р. у казенній квартирі

в будинку Першої гімназії (Бібіковський бул., 14), потім знов у Добровольських. Коли Вернадський із донькою виїхали до Старосілля, дружина залишалася на Тарасівській, 10. Ніну у вересні відправили до Шишак, потім вона залишилася у Полтаві. У середині листопада 1919 р. Вернадський із дружиною і хатньою робітницею П. К. Казаковою через холод у квартирі на Тарасівській переїхали до будинку УАН по вул. Володимирській, 54. За два тижні академік залишив Київ.

Казакова у своїх спогадах у 1943 р. зазначала, що приїхала в Київ до Вернадських з Полтави у серпні 1918 р. Тому слід врахувати, що вона також мешкала у Добровольських як у 1918, так і у 1919 роках.

А квартиру Добровольських, які також виїхали з Києва наприкінці листопада, за свідченням М. П. Василенка в лютому 1921 р., було «перетворено в карткове бюро, штукатурка відбита, шпалери обдерті, меблів вже немає, замки в дверях зіпсовані, а на верхній сходинці перед вхідними дверима вибито величезний трикутник у мармуровій плиті».

UDC 930.253(477):929Vernadsky

Sergii Kirzhaiev,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6715-5686>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kirzh@ukr.net

AN EPISODE FROM VERNADSKY'S LIFE IN KYIV UNDER THE BOLSHEVIKS IN 1919

A little-known document illustrating the living conditions of V. I. Vernadsky in Kyiv under the Bolshevik rule in 1919 has been analyzed.

Keywords: V. I. Vernadsky, Kyiv, lodging, Bolsheviks, document.

УДК 58(092) (Кащенко М. Ф.)

Кіржаєва Ірина Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>,

наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irkir@ukr.net

ФОТОДОКУМЕНТИ АКАДЕМІКА М. Ф. КАЩЕНКА У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ: СКЛАД ТА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Проаналізовано склад та інформаційний потенціал фотодокументів академіка М. Ф. Кащенко, що зберігаються у фондах Інституту архівознавства НБУВ. Показано, що фотодокументи є важливим джерелом вивчення життя та наукової діяльності вченого.

Ключові слова: академік М. Ф. Кащенко, Акліматизаційний сад у Києві, фотодокументи, Інститут архівознавства НБУВ.

Ім'я академіка Миколи Феофановича Кащенко нерозривно пов'язане з історією Акліматизаційного саду у Києві (далі – КАС), що був заснований вченим у 1915 р. та діяв під його керівництвом до 1934 р. Документи як особового фонду М. Ф. Кащенко (ф. № 11), так й академічної установи КАС (ф. № 470) зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ (далі – ІА). У праці проаналізовано фотодокументи з фондів, окреслено склад джерел та визначено їх інформаційний потенціал для вивчення наукової біографії вченого.

Народився М. Ф. Кащенко у 1855 р. на хуторі Веселий на Катеринославщині (нині – с. Московка Запорізької обл.) в родині «поміщиків середнього стану», як він зазначав у автобіографії. Закінчивши Катеринославську гімназію, М. Ф. Кащенко в 1875 р. поступив на медичний факультет Московського університету, звідки перевівся до Харківського університету, який закінчив у 1880 р. Протягом 1881–1886 рр. суміщав роботу асистента ембріологічного кабінету, згодом приват доцента медичного факультету Харківського університету та помічника директора Харківського земського повивального училища. Впродовж 1886–1888 рр. стажувався у Німеччині та Італії. Повернувшись до Харкова, М. Ф. Кащенко отримав призначення до Томського університету, де у 1888–1912 рр. перебував на посадах професора, завідувача кафедри зоології і порівняльної анатомії медичного факультету, директора зоологічного музею, ректора університету. Звороттям в Україну став професором і завідувачем кафедри зоології сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту (1912–1921). У 1915–1934 рр. – директор започаткованого ним КАС. Один із академіків-засновників Української академії наук (1918 р.), де очолював Фізико-математичний відділ (1918–1919), завідував кафедрою акліматизації та Зоологічним кабінетом (1918–1921) та був першим директором Зоологічного музею (1919–1926). Помер у 1935 р.

Особовий архів М. Ф. Кащенко та фонд «Акліматизаційний сад ВУАН» містять доволі великий комплекс фотодокументів, що ілюструють життя та наукову діяльність вченого. Умовно їх можна поділити на родинні фото, які охоплюють всі етапи життя М. Ф. Кащенко, та фотодокументи з його наукової діяльності у Томському університеті та у КАС.

Зауважимо, що велику кількість фотодокументів із сімейного архіву Кащенко було дбайливо передано на державне зберігання до ІА онукою академіка – Майєю Вадимівною Кащенко. Більшість фотознімків на звороті мають її надписи зі вказанням осіб, дат та місця події, що дає змогу ідентифікувати багато моментів з біографії вченого та його родини.

Фотолітопис життя та діяльності М. Ф. Кащенко починається з фотопортретів батьків та одного з братів вченого. Надписи на цих фотознімках містять відомості про дати їхніх народжень та смерті, а також трагічні обставини кончини матері.

Представлено фото майбутнього вченого під час навчання в Катеринославській гімназії та добірку його фотопортретів, що документують різні періоди життя та діяльності М. Ф. Кащенко (Петербург, Лейпциг, Томськ, Київ). Одне з останніх його фото містить анотацію: «М. Ф. Кащенко та його улюблений співробітник з Акліматсаду. У саду на Мельникова 45. Дідусь після удару (інсульту). Ходити вже не міг, але голова ясна. Багато працював».

Зберігаються світлини подружжя Ольги Миколаївни та Миколи Феофановича Кащенко у молодому (Харків, Неаполь) та зрілому віці (Київ).

Численні зображення шістьох дітей Кащенко: Маргарити, Марії, Галини, Ольги, Вадима та Ксенії. На деяких світлинах є маленький Коля, який не дожив до дорослого віку. Коментарі на зворотах фотодокументів дали можливість встановити дати народження всіх дітей для публікації про родину Кащенко. З нащадків вченого, окрім дітей, зберігаються фотографії онуків – Анатолія, Олександра, Дмитра, Юлія та правнучки Наталії. З надписів дізнаємося, що Шура-Олександр воював у Другу світову війну, родина дочки Ольги – Табенцькі жили у м. Біла Церква, а дочка Марія працювала хірургом у м. Євпаторія.

Маємо блок фотодокументів 1931 р., на яких зафіксовано представників родини, які востаннє зібралася разом у батьківському домі в Києві. На світлинах діти Кащенко, їх зяті, невістка та онуки.

Щодо наукової діяльності вченого, то томський період його роботи унаочнюють зображення університету, в якому М. Ф. Кащенко працював. Представлено світлини його кабінету, лабораторії, приміщень та експонатів зоологічного музею. На фотознімках зображено й колег науковця.

Київський період наукової діяльності М. Ф. Кащенко задокументовано переважно фотографіями з КАС – зображеннями дослідних рослин із їх листям, корінням, насінням, а також селекційних плодів, із якими працював вчений. На фото бачимо М. Ф. Кащенко із співробітниками на ділянках саду. Одне із зображень 1926 р. фіксує свято врожаю другої генерації персиків з 17 підписами на звороті, за якими можна ідентифікувати співробітників КАС. Зберігся щоденник дослідів впливу на жаб'яче серце гібридної наперстянки за 1928–1929 рр., що проілюстровано знімками експериментів і зображеннями лабораторії та її обладнання.

Отже, аналіз фотодокументів, що відклалися в архіві М. Ф. Кащенко та фонді «Акліматизаційний сад ВУАН» в ІА НБУВ, дає змогу отримати важливу інформацію про життя та діяльність вченого, членів його родини, окреслити коло колег і співробітників, уточнити дати біографії науковця, візуалізувати місця подій та наукові дослідження.

UDC 58(092) (Kaschenko M. F.)

Iryna Kirzhaieva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0147-8711>,

Researcher of the Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irkir@ukr.net

PHOTOGRAPHIC DOCUMENTS OF ACADEMICIAN M.F. KASHCHENKO AT THE FUND OF THE ARCHIVAL INSTITUTE OF THE VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: CONTENT AND INFORMATION POTENTIAL

The content and informational potential of academician M. F. Kashchenko's photo documents stored in the funds of the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine were analyzed. It is shown that photo documents are an important source of studying the scientist's life and scientific activity.

Keywords: M. F. Kashchenko, Acclimatization Garden in Kyiv, Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 027. 54(477-25)НБУВ:025.171]:930. 253:821.161.2] Грудницька М. С.

Клименко Ірина Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0081-2055>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ джерелознавства,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: irinaklim18@gmail.com

АРХІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВИЦІ, ВИКЛАДАЧКИ, ПОЕТЕСИ М. С. ГРУДНИЦЬКОЇ У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО : АРХЕОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Наукова стаття репрезентує архівну спадщину української літературознавиці, викладачки, поетеси М. С. Грудницької, що зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Документи архівного фонду висвітлюють основні етапи життєвого шляху, наукову та громадську діяльність і є джерелом вивчення українського літературознавства, зокрема, теорії літератури, історії літератури та літературної критики.

Ключові слова: М. С. Грудницька, архів, українська літературознавиця, викладачка, поетеса, Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Праці М. С. Грудницької в галузі українського літературознавства та її наукова діяльність до певної міри окреслили цілу епоху у вітчизняному літературознавстві. До цього часу наукова спадщина української літературознавиці М. С. Грудницької залишається маловідомою для широкого кола дослідників історії та культури України. Чималий доробок науковиці присвячений редагуванню і коментуванню видань творів Т. Шевченка, В. Стефаника, Л. Українки, П. Мирного, І. Франка.

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається комплекс наукової спадщини вченої, з якого сформовано особовий архівний фонд М. С. Грудницької за № 368 – Грудницька М. С. – літературознавиця, викладачка, поетеса. Крайні дати документів фонду 1898 – 1970. Обсяг фонду становить 1390 од. зб. До фондів Інституту рукопису особовий архів М. С. Грудницької передала на постійне

зберігання дочка К. С. Шевякова у 1998 р. Наукове опрацювання та опис фонду виконала старша наукова співробітниця відділу джерелознавства Інституту рукопису І. В. Клименко. Сформований особовий архів М. С. Грудницької містить практично всі види документів, що відображають її життєвий шлях, наукові здобутки та загалом її оточення.

Грудницька Марія Семенівна (14 квітня 1907 р., м. Кривий Ріг – 11 листопада 1971 р., м. Київ) – літературознавиця, викладачка, поетеса. Закінчила Херсонський інститут народної освіти ім. Н. К. Крупської (1930). Кандидатка філологічних наук (1943). 1938 – 1952 працювала в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка на посаді молодшої наукової співробітниці, старшої наукової співробітниці, вченої секретарки Інституту української літератури імені Т. Шевченка АН УРСР / Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР.

Брала участь у редагуванні та коментуванні видань творів Т. Шевченка, В. Стефаніка, Л. Українки, П. Мирного, здійснених Інститутом української літератури імені Т. Шевченка АН УРСР / Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР і була членом редакційної колегії видань. Займалася питаннями текстології, вивчення спадщини Т. Шевченка, Л. Українки, П. Мирного, С. Васильченка, І. Франка. З 1933 на матеріалах відділу рукопису Інституту української літератури імені Т. Шевченка АН УРСР / Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР М. С. Грудницька надрукувала низку статей і повідомлень у провідних фахових виданнях. Писала вірші (друкувалася в журналах і газетах).

Структура архівного фонду обумовлена видовим складом документів особового архіву і складається з 8 розділів. Перший розділ – біографічні документи представлені автобіографією М. С. Грудницької, довідками з державних установ, дипломом кандидата філологічних наук, характеристиками з міста роботи. Другий розділ – документи наукової діяльності складається з праць М. С. Грудницької, таких як: монографія, окремі вступні зауваження; огляди, статті; доповіді та тези доповідей, рецензії, відгуки та зауваження М. С. Грудницької на праці інших осіб, зокрема І. Т. Клименко, Т. І. Франко; документи з редагування та укладання праць, редакційні додатки до видання творів С. Васильченка, Т. Шевченка, І. Франка; окремі відбитки праць, газетні та журнальні вирізки; творчі матеріали М. С. Грудницької: збірки поезій, поетичні твори. Третій розділ – рецензії, відзиви і зауваження на праці М. С. Грудницької – містить рецензії на праці дослідниці П. Г. Тичини, М. К. Гудзія. Четвертий розділ – документи службової та громадської діяльності – включає накази, витяги з протоколів засідань, договори з редакціями і видавництвами, заяви, звіти. П'ятий розділ – листування – складається з епістолярної спадщини М. С. Грудницької. Серед відомих адресатів: О. І. Білецький М. Д. Деркач, М. К. Гудзій, Н. В. Семенюк-Черемшина та інші. Окрема група кореспондентів – це державні установи, такі як: редакційна колегія АН УРСР, редакції видавництв, журналів і газет, державні музеї УРСР. Шостий розділ – документи з дарчими написами Г. Д. Вервеса, М. Д. Деркач. Сьомий розділ – фотодокументи та документи до праць – складається: з родинних світлин М. С. Грудницької; фотознімків, на яких

вчена із співробітниками Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР, зокрема І. О. Білецьким, К. П. Дорошенко, О. І. Назаревським; фото М. П. Бажана, В. І. Касіяна, П. Г. Тичини; фотодокументів до видання Т. Г. Шевченка «Збірка поезій», яке готувалося до друку Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР. Восьмий розділ – документи інших осіб – складається з наукових праць О. І. Білецького, М. К. Гудзія, С. А. Крижанівського, П. М. Попова та ін.

Документи архівного фонду М. С. Грудницької є джерелом інформації з українського літературознавства, а саме теорії, історії та літературної критики та бази для літературних досліджень.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.171]:930. 253:821.161.2] М. S. Grudnytska

Iryna Klimenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0081-2055>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Source Studies,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: irinaklim18@gmail.com

**ARCHIVES OF THE UKRAINIAN LITERARY CRITIC, THE TEACHER AND POETESS
M. S. GRUDNYTSKA IN THE FUNDS OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPT OF
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE : ARCHEOGRAPHIC
SURVEY**

Scientific article «Archives of the Ukrainian literary critic, the teacher and poetess M. S. Grudnytska in the funds of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: archeographic survey» it represents documents of the archival fund of the Ukrainian literary critic, the teacher and poetess M. S. Grudnytska. The documents of the archival fund highlight the main stages of life, scientific and social activities and is a source for the study of Ukrainian literary studies, in particular the theory of literature, the history of literary and literary criticism, etc. Her personal fund is kept at the Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: M. S. Grudnytska, archiv, Ukrainian literary critic, the teacher, and poetess, Institute of Manuscript of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК [005.92:004.63]:340.136(477)

Ковтанюк Юрій Славович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4120-1875>,

кандидат історичних наук,

завідувач відділ документознавства,

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства,

Київ, Україна

e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АРХІВНОГО ЗБЕРІГАННЯ ДОКУМЕНТІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТА
ЦИФРОВІЙ ФОРМАХ**

Розглянуто склад документів в електронній та цифровій формах, що приймаються на архівне зберігання, а також нормативно-правове регулювання та методичне забезпечення архівного зберігання таких документів. Доведено, що добре унормованими є процеси архівного

зберігання тільки електронних документів, але такі документи ще не приймаються на архівне зберігання, зважаючи на відсутність відповідної технології, яка була б доступна для її впровадження в діяльності архівних установ.

Ключові слова: архівне зберігання, документ в електронній формі, електронний, цифровий аудіовізуальний документи, електронні інформаційні ресурси, впровадження технологій.

Щороку збільшуються обсяги документів в електронній формі, що продукуються юридичними та фізичними особами та на підставі експертизи цінності приймаються на архівне зберігання, зокрема постійне. Цьому сприяє розвиток і поширення технологій документування інформації в нових цифрових, електронних формах. Нові технології активно використовуються та все більше витісняють паперові документи, саме як кінцевий продукт їх створення. Тут слід зазначити, що суттєві зміни в технології продукування паперових документів повністю завершено з часу повсюдного поширення комп'ютерної техніки в усіх сферах діяльності, що призвело к високому рівню автоматизації діловодства.

Застосування нових технологій для організації роботи з документами не обмежувалося лише службовою діяльністю. Ці технології активно використовувалися і в особовій діяльності людей. Для цього було створено чимало корисних і зручних програмних засобів для їх масового застосування, а з розвитком і поширенням веб-технологій, на основі цих засобів, було створено багато різних онлайн сервісів, які надаються у користування переважно безкоштовно або є складовою розповсюджених інформаційних систем, сімейства популярних комп'ютерних або мобільних пристроїв. Такий стан поширеності цифрових інформаційних технологій призвів до того, що, до часу друку документної інформації на папері чи іншому матеріальному носіїві, немає різниці між паперовим документом і документом в електронній формі. До зазначеного моменту складові процесу їх створення є однаковими.

Зважаючи на викладене, виникають питання щодо зміни видового складу документів, які створюються в електронній та цифровій формах? Різниці між електронними та цифровими документами? Складу документів в електронній та цифровій формах, що приймаються на постійне архівне зберігання? Унормованості процесів архівного зберігання таких документів?

Сучасний термінологічний апарат щодо документів в електронній формі, цифрових документів та електронних інформаційних ресурсів утворився відповідно до розвитку цифрових інформаційних технологій. Це дозволяє найкращім чином розрізняти документи, які мають однакову цифрову природу, але створені за різними технологіями. Крім того, за потребою можуть утворюватися похідні, що краще відбивають сутність таких документів, наприклад, нормативно визначеним є «аудіовізуальний електронний документ». Це цифровий аудіовізуальний документ, що створюються в службовій діяльності та на який накладено кваліфікований (цифровий) електронний підпис. По суті, це електронний документ, однак відмінний за технологією створення від текстового електронного документа.

Найбільш дослідженими на сьогодні є електронні документи. Різні аспекти щодо цих документів протягом тривалого часу досліджувалися українськими документознавцями С. Кулешовим, М. Слободяником, Г. Швецовою-Водкою,

В. Бездрабко, Ю. Ковтанюком, О. Лабою та іншими науковцями. Тому закономірно, що на сьогодні майже всі документаційні процеси щодо електронних документів є врегульованими на законодавчому та нормативно-правовому рівнях, у тому числі щодо їх підготовки до передавання на архівне зберігання та приймання-передавання електронних документів НАФ на постійне зберігання. Затвердженню відповідних постанов Кабінету Міністрів України та наказів міністерств, які пройшли державну реєстрацію в Міністерстві юстиції України, передувала багаторічна науково-методична робота в Центральному державному електронному архіві України та науково-дослідна робота в Українському науково-дослідному інституті архівної справи та документознавства. Ця робота вже триває понад 12 років.

Однак, не зважаючи на глибоке нормативне визначення організаційних і технічних вимог до електронних документів від їх створення до передавання на постійне зберігання або знищення, з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема міжнародних стандартів і специфікацій, до тепер в Україні не створено відповідної технології, що можна було поширити для впровадження в діяльність юридичних особах – джерел формування НАФ та архівних установах. Архівісти повинні отримати програмні засоби, що дозволять працівникам архівних підрозділів юридичних осіб вести підготовку електронних документів до передавання на архівне зберігання, а працівники архівних установ – для отримання можливості приймати електронні документи на постійне зберігання. У архівістів повинен з'явитися власний програмний інтерфейс, що дозволить виконувати в автоматизованому режимі всі процеси, визначені нормативно-правовою базою.

Процес створення такої технології потребує чималого грошового забезпечення. Його вже розпочато Національним банком України та Міністерством юстиції України.

Разом з тим, державними архівами виконуються завдання з приймання на зберігання документів в електронній формі (без застосування цифрових електронних підписів), зокрема особового походження, цифрових аудіовізуальних документів та електронних інформаційних ресурсів. Безперечно, це важлива робота, однак виконується вона відповідно до розуміння безпосередніх виконавців.

Нормативне регулювання архівних процесів щодо цих документів здійснюється лише в межах діяльності окремих архівних установ на науково-методичному рівні. Те саме стосується документів в електронній формі та електронних інформаційних ресурсів. На жаль, у архівістів немає підстав визначати технологічні умови їх створення, як це відбувається з електронними документами. Це, безперечно, ускладнює підготовку регуляторних актів щодо архівного зберігання цифрових аудіовізуальних документів, документів в електронній формі та електронних інформаційних ресурсів. Однак, на нашу думку, не є вирішальним щодо відмови від загального нормування їх архівного зберігання.

Отже, маємо добре врегульовану на нормативно-правовому рівні роботу з електронними документами, але без практичного її застосування в архівній справі та, фактично, неврегульовану на нормативно-правовому рівні діяльність архівних установ щодо комплектування, обліку та постійного зберігання

цифрових аудіовізуальних документів, документів в електронній формі особового походження та електронних інформаційних ресурсів.

UDC [005.92:004.63]:340.136(477)

Yurii Kovtaniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4120-1875>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of the Department of Document Studies,

Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Document Studies,

Kyiv, Ukraine

e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com

REGULATORY AND METHODOLOGICAL PROVISION OF ARCHIVE STORAGE OF DOCUMENTS IN ELECTRONIC FORM

The composition of documents in electronic (digital) form, which are accepted for archival storage, as well as legal regulation and methodical support for archival storage of such documents are considered. It has been proven that the archival storage processes of only electronic documents are well regulated, but such documents are not yet accepted for archival storage, due to the lack of appropriate technology that would be available for its implementation in the activities of archives.

Keywords: archival storage, document in electronic form, electronic, digital audiovisual documents, electronic information resources, implementation of technologies.

УДК 930.253 (477) (Шевченко Ю. М.)

Коломієць Марина Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9125-1379>,

наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: marinka_sweet@ukr.net

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ДО ІА НБУВ: ДОКУМЕНТИ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ Ю. М. ШЕВЧЕНКА З НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано документи академіка НАН України Ю. М. Шевченка з науково-педагогічної діяльності, що зберігаються в особовому архівному фонді вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: Ю. М. Шевченко, механіка, особовий архівний фонд, Інститут архівознавства, НАН України, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

У поточному році в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) у результаті наукового описування значного комплексу документів було сформовано фонд видатного вченого у галузі механіки, академіка НАН України Ю. М. Шевченка (1926–2016), члена Національного комітету України з теоретичної і прикладної механіки, Лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (1986, 1993), премій ім. М. К. Янгеля (1985) та ім. О. М. Динника (2003),

документи якого стали широкодоступними для дослідників життя і творчості вченого.

Серед інших до особового архівного фонду увійшли документи з науково-педагогічної діяльності Ю. М. Шевченка.

Висвітленню творчого шляху Ю. М. Шевченка і його внеску в розвиток вітчизняного металознавства присвячено ряд наукових статей Ю. О. Храмова, І. С. Чернишенка, Я. Я. Ружицького та інших. Однак у розвідках науковців не відображено діяльність видатного ученого-механіка на педагогічній ниві.

У розвідці переслідуюмо мету проаналізувати документи особового архівного фонду Ю. М. Шевченка, що представляють науково-педагогічну діяльність вченого.

Юрій Миколайович Шевченко народився 8 липня 1926 р. у Києві. У 1951 р. закінчив Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка за спеціальністю «механіка».

У своїй автобіографії науковець зафіксував, що з 1 вересня 1952 р. до 31 серпня 1954 р. обіймав посаду викладача технічної механіки Малинського лісотехнічного технікуму. До фонду увійшли низка його автографів курсів лекцій «Динаміка», «Опір матеріалів», «Теорія пружності» і «Теоретична механіка». Вміщено задачі з механіки та способи їх розв'язання, лабораторні роботи, екзаменаційні білети і завдання до них, списки присутності студентів на заняттях, що представляють викладацьку діяльність ученого цього періоду.

Згідно з трудовим списком Ю. М. Шевченка, з 1 вересня 1954 р. розпочався новий етап його діяльності, пов'язаний з переходом на роботу в Київський політехнічний інститут (далі – КПІ) на посаду асистента при кафедрі теоретичної механіки електротехнічного факультету.

У фонді зберігаються: навчальні програми, робочі плани, контрольні завдання, реферативні записи та доповідні записки з навчальної дисципліни «Теоретична механіка». Вміщено автографи основних задач з механіки, диференційні рівняння рівноваги в переміщеннях і способи їх розв'язання, розроблені Ю. М. Шевченком для студентів КПІ.

Згідно даних автобіографії Ю. М. Шевченка, упродовж 5 лютого 1961 – 31 липня 1972 рр. він обіймав посаду старшого наукового співробітника, з 1 серпня 1972 р. і до кінця життя – завідувача відділу Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України. У фонді відклалися документи за 1968–1996 рр., що висвітлюють діяльність вченого як наукового керівника аспірантів і наукового консультанта докторантів, а саме: листи, плани підготовки кандидатів і докторів наук, відгуки, облікові картки докторантів, список кандидатів наук, автореферати з дарчими написами тощо.

У жовтні 1973 р. Ю. М. Шевченка повернувся до викладацької діяльності. До липня 2003 р. працював професором кафедри опору матеріалів Київського національного університету будівництва і архітектури. У фонді зберігаються: розпорядження, циркуляри, індивідуальні та робочі плани, звіти. Вміщено автографи курсів лекцій і практичні заняття з навчальних дисциплін та спецкурсів: «Механіка деформівного твердого тіла», «Опір матеріалів», «Опір матеріалів з елементами пружності і пластичності», «Теорія пружності і

пластичності», «Термопластичність», розроблені Ю. М. Шевченком для студентів і аспірантів університету. Репрезентовано значний масив рівнянь, задач, розрахункових робіт і методичних вказівок щодо їх розв'язання, екзаменаційних завдань, які висвітлюють викладацьку роботу вченого в навчальному закладі.

Плідна науково-педагогічна діяльність Ю. М. Шевченка, послугувала одним з основних факторів формування в Україні наукової школи термопластичності. За нашими підрахунками, до неї належать 10 докторів та 29 кандидатів наук.

Таким чином, документи, що відклалися в особовому фонді академіка НАН України Ю. М. Шевченка, який зберігається в ІА НБУВ, дають змогу розкрити малодосліджені сторінки науково-педагогічної діяльності видатного вченого-механіка.

UDC 930.253 (477) (Shevchenko Yu. M.)

Marina Kolomicz,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9125-1379>,

Researcher of the Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: marinka_sweet@ukr.net

**NEW RECEIPTS TO IAS VNLU: DOCUMENTS OF
ACADEMICIAN OF THE NAS OF UKRAINE YU. M. SHEVCHENKO ON
PEDAGOGICAL ACTIVITY**

The documents on pedagogical activity of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Yu. M. Shevchenko, stored in the personal archives of the scientist of the Institute of Archival Studies of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are analyzed.

Keywords: Yu. M. Shevchenko, mechanics, personal archival fund, Institute of Archival Studies, National Academy of Sciences of Ukraine, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 930.2:391(=161.2)«195/197»(0:82-94)

Куцир Тетяна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>,

кандидатка мистецтвознавства,

наукова співробітниця,

відділ народного мистецтва,

Інститут народознавства НАН України,

Львів, України

e-mail: sonechko_29@ukr.net

**ЩОДЕННИКИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КАТЕРИНИ МАТЕЙКО
В АРХІВІ ІНСТИТУТУ НАРОДОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ**

Наукова розвідка присвячена вивченню щоденників К. І. Матейко із досліджень українського традиційного вбрання, проведених у 50–70-х рр. ХХ ст. Виділяємо записи у процесі експедицій, а також здані у архів після опрацювання польових матеріалів.

Ключові слова: К. І. Матейко, щоденник, польові дослідження, рукопис.

Катерина Іванівна Матейко усе своє наукове життя провела у стінах сучасного Інституту народознавства НАН України. У 1939 р. вона прийшла на посаду наукового співробітника у Державний етнографічний музей. У 1951 р. відбулося об'єднання цієї установи з Музеєм художніх промислів з утворенням Музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (тепер у складі Інституту народознавства НАН України). З 1947 по 1980 рр. Катерина Матейко була науковим співробітником відділу етнографії та охоронцем фонду народної кераміки. Крім кераміки, значну частину своєї уваги вчена присвятила дослідженню українського традиційного вбрання, результатом чого стала публікація актуальної до сьогодні монографії «Український народний одяг» (1977). Важливим підґрунтям цієї фундаментальної праці стали польові дослідження К. І. Матейко, проведені у 50–70-х рр. ХХ ст. територією західних, східних та південних районів України.

Щоденники цих досліджень, збережені в архіві Інституту народознавства НАН України, є важливою частиною рукописної спадщини видатної вченої. Зазвичай це звичайні шкільні зошити найчастіше на 60 сторінок. У процесі дослідження було опрацьовано, зокрема, щоденники польових досліджень у Донецькій (1955), Запорізькій (1960), Дніпропетровській (1960, 1963), Сумській та Полтавській (1961) й Житомирській областях (1964), а також Яворівському (1966), Турківському та Сколівському (1967), Радехівському та Сокальському (1969) р-нах Львівської області. Виділяємо два типи записів:

1. «Щоденники роботи», які К. І. Матейко вела у процесі роботи та поїздок. Вони містять нотатки про поточну роботу, відрядження, про респондентів (у тому числі й про те, у що вони були вбрані під час інтерв'ю), їхні відповіді на запитання дослідниці, згадки про населені пункти та об'єкти (зокрема, музеї та підприємства), які вчена планувала відвідати, та ті, які їй вдалося відвідати, кількість опрацьованих експонатів, нерідко – їхні описи, а також цитати з архівних та літературних джерел;

2. Записи після опрацювання польових матеріалів («Щоденники експедиції»). На відміну від щоденників поїздок, які мають інколи фрагментарний характер не пов'язаної між собою інформації, ці матеріали значно цільніші. На початку записів вказано села, які К. І. Матейко відвідала. Основний матеріал викладено за принципом: жіноче та чоловіче вбрання – сорочка, поясний, верхній одяг, додатки, головні убори, взуття. Вчена ретельно фіксувала особливості матеріалів, крою та пошиття, основні принципи оздоб, використані техніки та орнаментальні схеми.

Для прикладу розглянемо «Щоденник роботи» К. І. Матейко за 1960 р. та «Щоденник експедиції у Яворівський р-н Львівської обл. Відрядження 25.05. – 2.06.1966 р.»). Із першого з них довідуємося про проведену вченою роботу за 1960 р. Відповідно до опрацьованих записів, можемо виділити декілька напрямків роботи Катерини Іванівни, а саме: робота у фонді народної кераміки (описування інвентарних карток та ведення інвентарної книги, робота з експонатами, упорядкування інвентарних карток фонду); робота на експозиції (проведено 16 лекцій); наукова робота (відрядження до Києва на об'єднану сесію

відділення історичних наук АН СРСР і відділу суспільних наук АН УРСР 10 травня 1960 р.; робота у Львівському історичному музеї над українським одягом до атласу («Атлас матеріальної культури українців»); виправлення гранок другого макету «Українців: особливості робітничого одягу» (неопублікована праця); відрядження до музею в м. Стрий (зроблено 70 фото, описано 56 одягів); відрядження до Дніпропетровська та Запоріжжя. Зошит також містить інформацію про вчену раду 11 листопада 1960 р., на якій обговорювали експозицію першого поверху музею, а також перелік бібліографічних джерел для дослідження традиційного гуцульського мистецтва здебільшого польською та німецькою мовами.

Із «Щоденника експедиції у Яворівський р-н Львівської обл. Відрядження 25.05. – 2.06.1966 р.» довідуємося, що Катерина Іванівна під час експедиції відвідала сс. Вільшаниця, Ліс, Цетуля та Новий Яр. Ілюстрація із жіночим вбранням першого з них вміщена у монографії К. І. Матейко (с. 195). Проте, інформацію про одяг цієї території у щоденнику значно ширша та розлогіша, аніж в опублікованій монографії, текст якої, зі слів дослідниці, був скорочений у видавництві чи не вдвічі. Наприклад, в «Українському народному одязі» про жіночі сорочки цієї території сказано, що «жінки шили короткі сорочки із стоячим коміром, оздоблювали їх вишивкою», тоді як у щоденнику зазначено поширену на цих теренах місцеву назву («кошуля»), її складові частини: «стан», «вобшивки» (комір), «вуставки» (полики), рукав, «цвіклі» (ластка), «дуди» (манжети), пазуха. К. І. Матейко пише про сорочку, що вона була «довжиною до колін. Комір виложистий, застібався як і дуди на два, інколи і три фіолетового кольору скляні гудзики. Орнамент розміщений на обшивці, поликах, верхній частині рукава і дудах. Кольори вишивок у давніх сорочках до 1917 р. двобарвні червоні і чорні, з перевагою червоного кольору. На початок ХХст. колорит поліхромний, до червоного і чорного добавляються жовтий, зелений і темносиній кольори».

Отже, опрацювання рукописної спадщини, зокрема щоденників, Катерини Іванівни Матейко, що зберігаються в архіві Інституту народознавства НАН України, значно розширює наше уявлення про вчену. Ці записи містять не лише цінні польові матеріали, зібрані у другій половині ХХ ст. ретельною та уважною дослідницею, яка помічала та фіксувала найдрібніші деталі традиційного та сучасного її вбрання, а й допомагають відтворити її робочий графік, основні заняття, поїздки, відрядження. Перед нами постає діяльна та захоплена своєю справою жінка, яка з успіхом поєднувала наукову діяльність із музейною, збирала та аналізувала зібраний матеріал, розширюючи існуючі уявлення про українське традиційне вбрання. Записи К. І. Матейко особливо цінні зараз, коли народний одяг вийшов із ужитку, а цікавість до його особливостей з кожним роком зростає.

UDC 930.2:391(=161.2)«195/197»(0:82-94)

Tetiana Kutsyr,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6522-0640>,

Candidate of Art Studies (Ph.D.),

Research Associate,

Folk Art Department,

Ethnology Institute of NAS of Ukraine,
Lviv, Ukraine
e-mail: sonechko_29@ukr.net

**FIELD RESEARCH DIARIES BY KATERYNA MATEIKO IN THE ARCHIVES OF THE
ETHNOLOGY INSTITUTE OF NAS OF UKRAINE**

The research is devoted to the study of K. I. Mateiko diaries from studies of Ukrainian traditional clothing conducted by her in the 1950s and 1970s. There were two types of notes: done during the expeditions and submitted to the archive after field materials have been processed.

Keywords: K. I. Mateiko, diary, field research, manuscript.

УДК 930.253(477) (Гнесін Г. Г.)

Майстренко Анжела Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

**ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД Г. Г. ГНЕСІНА
В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Представлено документи особового архівного фонду члена-кореспондента НАН України Г. Г. Гнесіна в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які дають змогу розширити знання про життєвий та творчий шлях вченого.
Ключові слова: Г. Г. Гнесін, архівні документи, Інститут архівознавства.

У квітні 2022 р. мало б виповнитися 90 років від дня народження Георгія Гдалевича Гнесіна (1932–2016) – видатного вченого в галузі матеріалознавства, доктора технічних наук (1971), професора (1982), члена-кореспондента Національної академії наук України (1990), двічі лауреата Державної премії УРСР в галузі науки і техніки (1969, 1989), премій Президії НАН України ім. І. М. Францевича (2001) та ім. М. М. Доброхотова (2010), нагородженого орденом «За заслуги» III ступеня (2003) та іншими державними нагородами. Внесок Г. Г. Гнесіна у розвиток матеріалознавства важко переоцінити, адже він мав великі досягнення у створенні нових неоксидних керамічних матеріалів на основі карбїду і нітриду кремнію для застосування у металообробці, машинобудуванні, лазерної техніці, електроніці та інших галузях сучасної промисловості.

У статті ставиться за мету визначити коло джерел для дослідження наукового спадку Г. Г. Гнесіна, що відклалися в особовому архівному фонді вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ).

В ІА НБУВ завершено роботу над науковим опрацюванням особового архівного фонду № 459 «Гнесін Георгій Гдалевич (6 квітня 1932 – 23 жовтня 2016) – член-кореспондент НАН України за спеціальністю «матеріалознавство,

порошкова металургія) (1990)», у якому вміщено документи за 1902–2016 рр. У фонді представлено наукові праці Г. Г. Гнесіна, документи біографічні та про вченого; документи, що розкривають його діяльність, фотодокументи та документи, зібрані вченим (наукові праці вітчизняних та іноземних матеріалознавців, документи рідних фондоутворювача тощо).

В особовому архіві відклалися біографічні документи Г. Г. Гнесіна, а саме: про навчання в школі № 147 м. Києва (зошити, таблиці, грамоти, список випускників); особова справа студента Київського політехнічного інституту (дипломна робота, залікова книжка, диплом); громадянський паспорт та службові посвідчення; документи про нагородження преміями та іншими державними нагородами (дипломи, свідоцтва, вітальна кореспонденція), документи про підготовку вченим докторської дисертації (витяг з протоколу, акт перевірки виконання роботи), документи щодо обрання науковця членом-кореспондентом НАН України (особовий лист, список наукових праць, листи, довідки, витяги з протоколів), щоденник, вітальні адреси та листи до ювілеїв та різних свят, диплом лауреата в номінації «Гран-прі» за підготовку та видання книги «Неорганічне матеріалознавство» («Неорганическое материаловедение») та ін.

Серед документів, що висвітлюють наукову діяльність Г. Г. Гнесіна, репрезентовано докторську дисертацію «Дослідження процесів формування безпористих карбідокремнієвих матеріалів методами реакційного рідкофазного та активованого спікання та розробка промислової технології отримання цих матеріалів», монографію «Карбідокремневі матеріали» та двохтомний «Енциклопедичний словник з матеріалознавства». Значний інтерес викликають понад 50 статей вченого, що присвячені проблемам матеріалознавства. В особовому архіві представлено й численні звіти про науково-дослідну роботу, керівником яких був Г. Г. Гнесін.

У фонді вміщено документи (протоколи, договори, акти впровадження, програми, листи тощо), що розкривають участь Г. Г. Гнесіна у наукових проєктах, які реалізовувалися в рамках співпраці Інституту проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України, де працював вчений, з іншими вітчизняними, а також зарубіжними науковими установами та підприємствами. В архіві також зберігаються документи виробничого характеру та наукові праці, зібрані вченим, зокрема, й щодо вдосконалення та впровадження нових матеріалів (листи, технічні умови, доповідні записки, відгуки, акти впровадження, витяги з протоколів випробувань). Представлено журнальні статті вітчизняних та іноземних науковців щодо різноманітних властивостей матеріалів.

Багато уваги Г. Г. Гнесін приділяв педагогічній діяльності. В особовому фонді відклалися розроблені вченим курси лекцій «Тугоплавкі сполуки», «Керамічні матеріали на основі карбиду кремнію», «Матеріалознавство» для студентів фізичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

В архіві зберігається низка авторефератів кандидатських робіт вчених, які працювали над дослідженнями під його науковим керівництвом.

Вагомим джерельним ресурсом для детального ознайомлення з життям, професійною й науковою діяльністю науковця є великий комплекс фотодокументів, загальною кількістю 128 світлин за 1949–2014 рр.

В особовому архівному фонді Г. Г. Гнесіна містяться документи про рідних ученого, що дають змогу більш детально дослідити історію його родоводу.

Таким чином, у фондах ІА НБУВ зберігається значний комплекс документів з життя, професійної, наукової, педагогічної діяльності видатного українського матеріалознавця Г. Г. Гнесіна, подальше вивчення яких дасть змогу поглибити знання про наукову біографію вченого та його творчі досягнення.

UDC 930.25 (Gnesin G. G.)

Angela Maistrenko,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1303-9214>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: a_maistrenko@ukr.net

**G. G. GNESIN'S PERSONAL ARCHIVE FUND
IN THE INSTITUTE OF ARCHIVAL STUDIES
OF THE NATIONAL LIBRARY OF V. I. ERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF
UKRAINE**

The documents of the correspondent member of the National Academy of Sciences of Ukraine. G. G. Gnesin of the personal archival fund of the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine are presented, which make it possible to expand knowledge about the life and creative path of the scientist.

Keywords: G. G. Gnesin, archival documents, Institute of Archival Studies.

УДК 930.25:001]:004

Онищенко Олексій Семенович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

академік Національної академії наук України,

доктор філософських наук, професор,

радник Президії Національної академії наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

почесний генеральний директор,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: osony1933@gmail.com

**НАУКОВІ АРХІВНІ КОМПЛЕКСИ:
ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ**

Розглядаються проблеми формування і функціонування архівних комплексів, зокрема наукових, використання цифровізації для збагачення архівного ресурсу і сервісу, показуються синергетичні наслідки зближення архівних комплексів з бібліотечними і музейними,

перетворення системи архівних комплексів у різновид Великих Баз Даних, окреслюється інноваційна модель архівознавства і відповідно професії архівознавця як сплав наукознавства, історії науки, низки спеціальних історичних дисциплін та цифрових інформаційних технологій.

Ключові слова: архів, архівний комплекс, архівний ресурс, архівний сервіс, архівознавство.

Архів – комплексне явище. Від зародження, впродовж всієї своєї історії і буде ним у майбутньому. Бо він зберігач документів. Досі переважно писемних. Але не тільки. Характер архівного комплексу залежить передусім від того, які представлені в ньому документи, якого вони виду писемності (рукописні, друковані, електронні), на якому вони носії інформації (камені, кістці, глині, дереві, метали, папіруси, папері, пергаменті, полотна, воску, платівці, плівці, склі, тощо і нарешті електронних носіях інформації), якого вони походження (від державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, приватних осіб) і головне якого вони змісту (а тут може бути весь спектр від політичного до побутового).

Завдання архіву – збирати, зберігати і вводити в суспільний обіг всі види документів. Проте можуть бути і спеціалізовані архіви, що накопичують у себе окремі види документів. Якщо за орієнтир береться спосіб закріплення інформації, то це будуть архіви рукописів, творів друку, цифрові архіви, а коли критерієм відбору документів служить їх зміст, то матимемо галузеві архіви – наукові, технічні, юридичні, літературні, воєнні, тощо. І кожен з них може мати довгу низку своїх профільних підрозділів.

Звичайно, архівний комплекс включає в себе не тільки фонди документів, а й пошуковий апарат до них, технології збереження, консервації, реставрації, засоби оприлюднення, набір послуг, оргтехніку, приміщення і колектив фахівців, які забезпечують архіву існування і розвиток. З усіх органічних складових архіву визначальна роль належить змістовій складовій – документному фонду. Він основний архівоутворюючий елемент. І цінність архіву криється саме у змісті його документного масиву. Це – ядро архівного комплексу.

Кожен архівний документ важливий (а тим більше їх зібрання) як свідчення (здебільшого з перших вуст) про факти, події, процеси, людські особистості. Ступінь цінності архівного документу залежить від об'єктивності, достовірності, повноти зафіксованого в ньому свідчення. Звичайно ж, має значення і давність та унікальність документу. Керуючись критерієм змісту архіву, найбільшу суспільну значущість слід віддати науковим архівам. У них міститься основна частина інтелектуальної спадщини, в якій зосереджені найважливіші цивілізаційні здобутки – знання. У цьому суттєва перевага наукового архіву над всіма іншими видами архівів.

Історична тенденція розвитку наукових архівів – тяжіння до комплексів. Нарощуються архіви окремих установ і організацій. З них створюються розподілені системи, що інтегруються в центр – комплекс. Прикладом може служити організація архівної справи в Національній академії наук України. Кожна її наукова установа веде свій архів, поступово частинами передає

матеріали до центрального архіву Академії. Нині його уособленням є Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Традиційно наукові архівні комплекси комплектувалися за рахунок архівних потоків установ відповідної системи і головним чином документами на паперових носіях інформації і у вигляді рукописних та машинописних текстів. Бібліотечні, музейні, масмедійні, інші види документів займали у наукових архівних комплексах, як і в архівних комплексах взагалі, другорядне місце. Цифровізація внесла кардинальні зміни в процес формування архівного ресурсу. Вона відкрила небувалі можливості для масштабного наповнення архівного контенту усіма видами оцифрованих і цифрових документів. Архіви ще не готові (технічно, технологічно, кадрово, організаційно) до системної реалізації цієї можливості. І це перша для архівів доленосна проблема, від характеру вирішення якої матимемо у наслідку або вибух зростання архівного ресурсу або зменшення разом із зменшенням документів на паперових носіях інформації. Зростання документного фонду – базовий чинник архівного розвитку.

Друга породжена тією ж цифровізацією доленосна для архівів проблема – адекватна відповідь на розмивання меж між архівами, бібліотеками і музеями. Відповідь прийнятна і сприятлива для всіх трьох згаданих сторін. Електронний документ не знає поділу на архівні, бібліотечні чи музейні його види. Він може передавати вигляд і зміст будь-якого виду документу. І він бажаний як у архівах, так і в бібліотеках та музеях. Якщо раніше для архівних фондів основним документом був рукопис (машинопис), бібліотечних – твір друку (книжка, журнал, газета), музейних – річковий артефакт, то тепер у них основним все більше стає електронний документ. Видова документна специфіка зникає. Архіви, бібліотеки і музеї отримали однакові шанси для інтеграції усіх видів документів у електронному варіанті.

Цифровізаційна трансформація фондів архівів, бібліотек і музеїв може йти у двох напрямках: конструктивної взаємодії – взаємодоповнення, посилення, підтримки, збагачення, взаємодоступу до фондів і неадекватної конкуренції – перехоплення потоків документів, посилення обособлення і у підсумку взаємопослаблення. Суспільству ж потрібні всі три інформаційні центри, про які тут йдеться. Разом вони складають документну платформу інтелектуального середовища. Оптимальним для подолання цієї дилеми бачиться синергетичний підхід – прагнення об'єднання у кожному випадку ресурсних потужностей архівів, бібліотек і музеїв, формування, так би мовити, атмосфери архівно-бібліотечно-музейної синергії.

Це потребує удосконалення і політики комплектування фондів. Доцільно зняти видові обмеження для відбору документів. Безумовно, ні архів, ні бібліотека, ні музей не в змозі збирати всі документи, що стосуються їх профілю. Тим більше, коли вони універсальні. Можливо оправдав би себе курс на тематичний відбір, щоб інформація, незалежно від виду документу, про якісь події, факти, явища, процеси, особистості сконцентрувалась у певному фонді, базі даних. Показовим прикладом такого підходу є Шевченківський портал в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України і Малій академії наук України, де в цифровому форматі представлені всі виявлені на сьогодні

документи про творчість, життя і діяльність Тараса, навіть про шляхи, якими йому довелося подорожувати в Україні і за її межами.

Подібно будуються і електронні архіви В. І. Вернадського, М. С. Грушевського, Б. Є. Патона. На таку повноту слід орієнтуватися і при формуванні архівів наукових установ і організацій.

Назріла необхідність розширити у наукових архівних комплексах місце і значення аудіовізуальних документів. Наукові архіви, особливо особові архіви вчених, бідні на фото-фоно-кіноматеріали. Тому при представленні минулого спадку сьогоденню і майбутньому складно показати цікавий ілюстративний ряд. А загальна тенденція в масмедійному полі така, що текстова інформація все більше поступається місцем візуальній. Та й взагалі для аналізу наукових досягнень, внеску вчених не достатньо тільки інтелектуальних текстів. Важливі свідчення дають нам документи про наукові і побутові уподобання дослідника, його оточення, зв'язки, відгуки про нього у професійних колах і в ЗМІ. Все це нерідко відсівається на початковому етапі фондоутворення. Науковий і соціальний портрет ученого через це часто неповний. У архівній справі важливо враховувати зростаючу у суспільстві увагу до антропоцентризму.

Збагачення документного архівного ресурсу відкриває додаткові можливості для розвитку архівного сервісу. Традиційно в архівах переважали пошукові, довідкові, просвітні послуги. У наш час швидкого і масштабного обігу інформації на перший план виходить суспільний запит на аналітичні, експертні, прогнозні послуги. У наукових архівах, зокрема великих архівних комплексах, накопичена найбільш достовірною документна база для виконання цього завдання. У свою чергу це вимагає розвитку архівознавчих досліджень, на основі яких виводяться уроки минулого для організації сучасного і планування майбутнього життя. Багатьох нинішніх суспільних негараздів можна було б уникнути, коли б голоси минулого, закодовані в архівних документах, були своєчасно почуті і враховані.

Вибухове зростання можливостей накопичення архівного ресурсу, викликане цифровізацією, випереджає зростання можливостей його освоєння і суспільного використання. Архівне співтовариство бачить, констатує цю проблему, але ще не вийшло на рівень її подолання. Основних причин тут дві: недооцінка управлінськими колами і громадською думкою архівів, як носіїв інтелектуальної спадщини минулого і недостатня навчальна підготовка і самопідготовка архівних кадрів для роботи в інноваційному інформаційному просторі. Тому забезпечення архівної справи залишкове, а професія архівіста не надто пріоритетна.

Ситуація вимагає суттєвого удосконалення підготовки і підвищення кваліфікації архівних фахівців у напрямі цілеспрямованої орієнтації на безперервні інноваційні трансформації в інформаційній сфері і необхідність архівів органічно вписуватися у мінливий процес. Професія архівіста має міждисциплінарний характер. Вона давно переросла вузькі, поверхові уявлення про архівіста тільки як про збирача, зберігача, шукача документів. Архівознавство – це сплав документознавства, джерелознавства, бібліографознавства і цілої низки інших спеціальних історичних дисциплін. Сюди ще слід додати практичне володіння необхідними інтелектуальними

інформаційними технологіями. Для наукових архівів принципова важливість обізнаності в галузі історії наук, зокрема тих, які представлені в їхніх документних масивах. Узагальнено: сучасний архівознавець – це науковець широкого міждисциплінарного діапазону. Відповідно і забезпечення його діяльності повинно відповідати цьому вагомому образу.

Невідкладною проблемою для розвитку архівів і архівних комплексів є підвищення соціальної віддачі від їх діяльності, суттєве розширення спектру послуг. Для архівних комплексів, які часто є гігантами концентрації документів, явно недостатньо виконання звичних інформаційних послуг (типу підготовки довідок, копій, виставок тощо). Потужності архівних комплексів дозволяють розгорнути підготовку соціально значущих інтелектуальних продуктів (аналітичних доповідей, історичних оглядів, корпусних видань).

Цифровізація дає можливість архівам системно використовувати мультимедійне обслуговування, обслуговування новими, зокрема, мережевими ресурсами. Мабуть, багатьох безплідних історичних дискусій можна було уникнути, коли б архіви виводили на актуальну поверхню повноту наявної в них документно зафіксованої інформації про події і особистості минулого. Історична тематика широко експлуатується в інформаційних диверсіях. Проти них ефективна зброя архівного ресурсу. Справжні архівні документи найкращі викривачі історичних фейків. Масове звернення до минувшини – стійка тенденція. Її у наш час стимулюють і підтримують глобалізація, цифровізація, міграція, які ламають усталені суспільні і особистісні погляди, ідентичності і викликають потребу свідомого самовизначення в нових умовах. А це відсилає до спадщини, зокрема й тієї, яка втілена в документних масивах архівів. Вони отримуватимуть державну й громадську підтримку, якщо адекватно відповідатимуть на фундаментальні запити сучасності.

Архівна справа переживає найбільшу за весь період свого існування трансформацію. Небувалими масштабами зростає документний ресурс, головним чином за рахунок цифрових і оцифрованих матеріалів. За призначенням весь документний потік має зосередитися в архівах. Вони таким чином перетворюються на різновид великих баз даних. Дата-бази, визнано, є одним з найперших пріоритетів науки, технологій і техніки XXI століття. Перед архівістами стоїть історичної ваги проблема – зайняти своє законне місце в середовищі Великих Даних, яке характерне високими темпами збору, опрацювання, передачі, використання інформації. Таким має бути і інформаційний обіг у архівній системі. В цьому полягає конкурентоздатність, яка є чинником живучості.

Архівні комплекси відповідають стратегічним трендам інтеграції інформації. Тут кількість переходить у якість. Великі архівні дані криють у собі і великі можливості передачі новим поколінням інтелектуальної енергії, закарбованої в документах національної спадщини. Завдання тільки в тому, щоб подолати відставання сервісної практики від ресурсного потенціалу. Звідси – доцільність курсу на системний розвиток архівних комплексів.

UDK 930.25:001]:004

Oleksii Onishchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2424-0554>,

Academician of the NAS of Ukraine,

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor,

Advisor at the Presidium of the NAS of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Honorary scientist of Ukraine,

Honorary general director of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: osony1933@gmail.com

SCIENTIFIC ARCHIVE COMPLEXES: TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT

The problems of the formation and functioning of archival complexes, in particular scientific, the use of digitalization in the enrichment of archival resources and service are considered. The synergistic consequences of the convergence of archival complexes with library and museum ones are shown, an also the transformation of the system of archival complexes into a variation of Big Data Bases. It is outlined the innovative model of archival studies and, accordingly, the professions of archivist as fusion of science, history of science, a number of special historical disciplines and digital information technologies.

Keywords: archive, archival complex, archival resource, archival service, archival science.

УДК 930:025(477) (Е. Г. Співак)

Папакіна Катерина Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5201-1102>,

молодша наукова співробітниця,

відділ історії академічної науки,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: katerynapapakina@gmail.com

ПРИВАТНЕ ЛИСТУВАННЯ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА АН УРСР ЕЛІЕ СПІВАКА У 1940-Х РР. ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО

Проаналізовано приватне листування видатного українського науковця єврейського походження Е. Г. Співака як джерело з вивчення його життя та наукової діяльності під час Другої світової війни та повоєнні роки.

Ключові слова: Еліе Гершович Співак, епістолярна спадщина, Кабінет єврейської мови, літератури та фольклору АН УРСР.

Дослідження життя та діяльності Еліе Гершовича Співака – мовознавця-їдишиста, члена-кореспондента АН УРСР, за період Другої світової війни – важливе завдання наукового вивчення його біографії. Опрацювання епістолярної спадщини вченого цього періоду допомагає з'ясувати та проаналізувати особливості перебування Е. Г. Співака в евакуації та повернення до Києва у 1944 р., напрями його наукової діяльності та коло приватного спілкування. Листування як спосіб невербального спілкування у роки війни мало велике значення для конкретної особи, адже воно надавало можливість вести діалог з колегами, підтримувати контакти з друзями та родичами.

Метою цього дослідження є розкриття особливостей епістолярної комунікації Еліє Гершовича Співака для подальшого аналізу його життя та діяльності у зазначений період.

Листування вченого у 1940 рр. є вагомою частиною його особового архівного фонду (ф. № 242), що зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, як у кількісному (29 справ), так і у якісному співвідношенні. Зазначимо, що з 29 справ, 22 – їдишем, інші 7 – українською та російською мовами. Характерною особливістю є те, що листи з позначеними в них датами охоплюють період 1940–1949 рр. Інформаційна цінність епістолярної спадщини Е. Г. Співака полягає у тому, що вона містить інформацію про діяльність Кабінету єврейської мови літератури і фольклору АН УРСР (далі – Кабінет), демонструє коло спілкування вченого тощо. Характерною рисою листування як частини особового архіву вченого є те, що серед збережених листів, переважна більшість – це листи від кореспондентів і значно менше листів, де вчений є адресатом.

Приватне листування Е. Г. Співака – основна частина його епістолярної спадщини. Приватні листи містять інформацію про роботу вченого в Кабінеті напередодні Другої світової війни, у період евакуації та після повернення його до Києва.

Загалом, листування характеризується великим різноманіттям обговорюваних тем. Листи до мовознавця-їдишиста від його друзів та колег говорять про довіру та повагу до нього. Так, у 1940 рр. Еліє Співак листувався з відомими представниками єврейської інтелігенції, зокрема з режисером Мойсеєм Гольдблатом, літературознавцем Нахумом Ойслендером, сходознавцем Ісаком Лівшицом, а також із приватними особами, зокрема, з його подругою Р. Д. Ейфе та багатьма іншими.

Одним з прикладів листування Е. Г. Співака до евакуації є лист до нього у 1940 р. від колеги Ісака Лівшица – сходознавця, лінгвіста та мовознавця, котрий розповідає про підтримку зв'язку та їх дружніх відносин, оскільки поруч з робочими питаннями щодо видання та популяризації наукових видань їдишем, вони цікавилися станом справ у родинах один одного. В архівному фонді відклався один лист, що датується 13.06.1940 р.

Яскравим прикладом приватного листування Е. Г. Співака є листи від його давньої подруги Р. Д. Ейфе (1945 та 1948 рр.), де вона описує деталі свого життя у віддаленому регіоні СРСР, куди потрапила під час евакуації. Аналізуючи зміст її листів та характер звернення до адресата («Дорогий Ілля Григорович!»), бачимо, що Еліє Співак та Р. Д. Ейфе давно знайомі. Ймовірно, з цієї причини вона відверто ділиться з ним своїми враженнями про переїзд. Р. Д. Ейфе описує містечко, в якому вона проживала, її захоплення тамтешньою природою та працевлаштування. Також вона писала, що вже починає забувати свою рідну мову – їдиш. Незважаючи на втрату зв'язків з друзями та родичами, Р. Д. Ейфе не хоче повертатися у Київ. З контексту листа 1945 р., який Еліє Співак отримав перебуваючи у Києві, бачимо, що в евакуації він жалівся на відірваність від звичної обстановки та висловлював бажання як найскоріше повернутися до Києва та приступити до роботи. У своїх листах Р. Д. Ейфе підтримує вченого у

його бажанні повернутися до Києва та продовжити повноцінну роботу в Кабінеті. В архівному фонді відклалося два листи, датовані 30.11.1945 р. та 28.02.1948 р.

Крім того, Еліє Співак постійно підтримував зв'язки та співпрацював з видатними діячами культури та науки. Зокрема, з академіком АН УРСР Л. А. Булаховським (невизначене датування), а також з мовознавцем П. А. Арісте (1947 р.), драматургом І. М. Добрушиним (1944 р., 1947 р.) та іншими. Аналіз листів з респондентами показав, що предметом спілкування була діяльність Кабінету, обговорення процесу написання монографій, а також спільні наукові інтереси.

Лист від Іезекеля Добрушина – драматурга, театрознавця, демонструє процес обговорення творчої співпраці, а також приклад наукових досягнень директора Кабінету (два листа датовані 16.07.1944 р. та 05.06.1947 р.).

Не менш цікавим є лист їдишем від Пауля Арісте з Тарту, датований 03.01.1941 р. Кореспондент був дослідником фіно-угорських мов, а не кваліфікованим фахівцем з мови їдиш, проте вивчав їдиш та перекладав у своєму регіоні. Він радився з Еліє Співаком щодо написання статті їдишем та вказував на певні нюанси перекладу з їдишу естонською мовою. Загалом, їхнє спілкування точилося довкола вивчення їдишу та наукових праць цією мовою.

Отже, вивчення епістолярної спадщини Е. Г. Співака розкриває деталі його життя та наукової діяльності під час Другої світової війни та у повоєнні роки, зокрема, дає свідчення про приватне коло спілкування – близьких друзів та друзів-колег з наукової царини. Також у листуванні з його колегами-мовознавцями та театрознавцями йшлося про процес підготовки наукових праць. Крім того, дослідження листування вченого є важливою частиною вивчення української єврейської інтелігенції у зазначений період.

UDC 930:025(477) (Spivak E. H.)

Kateryna Papakina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5201-1102>,

Junior Researcher,

Department of History of the Academic Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: katerynapapakina@gmail.com

**THE PRIVATE CORRESPONDENCE OF THE CORRESPONDENT MEMBER OF AS OF
THE UKRSR ELIE SPIVAK IN 1940`S AS A SOURCE OF RESEARCH ON THE LIFE
AND ACTIVITIES OF AN OUTSTANDING SCIENTIST**

The private correspondence of the outstanding Ukrainian Jewish scientist – Elie Spivak was analysed as a source for studying his life and scientific activity during the Second World War and the postwar years.

Keywords: Elie Gershovich Spivak, epistolary heritage, Department of Hebrew Language, Literature and Folklore of the Academy of Sciences of the Ukrainian SR.

УДК 930.2:091Тичина

Петрушко Людмила Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7175-9143>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АРКУШІВ ВИКОРИСТАННЯ РУКОПИСІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОСОБОВОГО ФОНДУ П. Г. ТИЧИНИ)

Розкрито інформаційний потенціал аркушів використання рукописів як джерела до вивчення наукового опрацювання рукописної спадщини та наукового життя в цілому.

Ключові слова: аркуш використання рукопису, П. Г. Тичина, Інститут рукопису, інформаційний потенціал.

Однією зі складових одиниці зберігання є аркуш використання рукопису. Він вміщується у кожній справі і заповнюється читачем після її опрацювання. Тут фіксується час роботи, характер використання, номери аркушів рукопису чи номери окремих документів, прізвище. На перший погляд незначний документ насправді фіксує цінну інформацію і має інформаційний потенціал історичного джерела. На прикладі справ із особового фонду П. Г. Тичини Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) спробуємо з'ясувати, які саме відомості можна почерпнути із аркуша використання.

Перше, що піддається аналізу, є кількість записів. Вона засвідчує популярність документу в середовищі читачів. Чим більша кількість прізвищ на аркуші використання, тим більше підстав вважати рукопис важливим, цінним для читацького загалу. Відсутність або наявність записів, їхня різна кількість вказують на те, які справи були більш значимими для дослідників, а які – менш. Із рукописів аналізованого фонду найбільший інтерес викликала заява-заперечення поета проти низької якості перекладів його творів до Президії всеукраїнської спілки радянських письменників – 8 записів (№ 35). Відносно багато дослідників (6) працювало з листом Павла Григоровича до Н. Д. Романович-Ткаченко (№ 3). Значне зацікавлення (5 записів) пов'язане також із супровідною запискою до спогадів Бориса Хурманова про Гната Михайличенка (№ 24). Решта аркушів використання містять по 4, 3, 2, та 1 запису. Зовсім не бралися до рук читачами справи 33, 34, 36, 37 та 38 (окремі вірші, проза, лист). Однак ці висновки носять не абсолютний характер. Не можна знехтувати ймовірність того, що не всі читачі зафіксували свою роботу з рукописом. Важливою в цьому контексті є також інформація про час введення документів до наукового обігу. На підставі різного вигляду папок справ, припускаємо, що частина одиниць зберігання була додана до фонду пізніше

(№№ 33–38), можливо, в різний час. Хоча маргіналія останньої справи засвідчує її передачу до Відділу рукописів ЦНБ АН УРСР (нині – ІР НБУВ) ще в 1966 р. А перший запис про читачів документів фонду датується 1969 р., так само як і частина аркушів використання, на яких видно датування. Тобто на момент, коли деякі документи фонду вже опрацьовувалися, остання з його одиниць зберігання була у Бібліотеці.

Загалом же кількість фіксацій роботи з документами досліджуваного фонду налічує 94 записи. Компаративний аналіз справ із різних фондів може пролити світло на більшу чи меншу популярність в середовищі дослідників конкретної особи, у порівнянні з іншими фондоутворювачами.

Попри те, що на аркуші використання час роботи з документом розділяється на початок та кінець («від», «до»), читачі здійснюють лише один запис. Очевидно, як і нині, він фіксує завершення опрацювання документу. Тому прослідкувати тривалість роботи дослідників над окремим документом за матеріалами аналізованого фонду не є можливим. Щоправда, якщо врахувати невеликий обсяг справ, то така ситуація пояснюється тим, що цей час обмежувався одним днем. Лише тричі дослідники або продовжують роботу над справою через день (оскільки джерело об'ємне, першого дня здійснюється ознайомлення та виписки, іншого – виписки) або звертаються до неї повторно (через 11 років). Аналіз записів усіх справ фонду дає підстави для висновків, що деякі дослідники за день опрацьовували далеко не одну справу.

Загалом хронологічно робота з документами фонду охоплює майже 50 років: найраніші записи 1969 р., найпізніший – 2018 р. Перші два пов'язані з дружиною поета Л. П. Тичиною, очевидно, з її діяльністю по меморіалізації творчої спадщини чоловіка. Двічі зустрічаються 1970-і рр. Сплеск інтересу спостерігається у 1980-х рр. (61 запис). Частково це пов'язано з підготовкою до видання 12-томника творів поета, що й зафіксовано. У наступні роки увага до фонду Павла Григоровича порівняно з попереднім десятиліттям знижується, але вона значно більша, ніж на початку: 1990-і – 11 записів, 2000-і – 6, 2010-і – 12.

Колонки з відомостями про читачів загалом налічують 27 прізвищ. Більшість із них зустрічається кілька разів. Серед них – дружина поета Лідія Петрівна, члени редколегії 12-томного зібрання творів П. Г. Тичини О. Кудін та С. Гальченко, провідні наукові співробітники ЛММК П. Г. Тичини в м. Києві Т. Сосновська (згодом – директор цього музею) та А. Полотай, літературознавці А. Ковтуненко і Н. Чамата, перекладач Є. Дроб'язко та інші.

Свою джерельну цінність мають записи, що стосуються характеру використання рукопису. Як правило, читачі писали про ознайомлення, перегляд, виписки, переписування, виготовлення копії, порівняння з «друкованим»/«основним»/«відомим» текстом, текстом, підготовленим до видання тощо. Іноді дослідники уточнюють призначення копії: для експозиції музею, для ілюстрації 12-томного зібрання творів П. Г. Тичини, для книги до 100-річчя Д. Д. Копиці, для виставки в ЦНБ АН УРСР. Трапляються й емоційні записи, які передають щире здивування (можливо, навіть розчарування) дослідника: «А где же – «згадка?»» (йдеться про супровідну записку до спогадів Бориса Хурманова про Гната Михайличенка). Особливу цінність містить запис

О. Кудіна на аркуші використання справи № 16. Він як упорядник та автор приміток і коментарів до «Зібрання творів» П. Тичини гарно знав творчість поета, а тому фіксує уточнення: написи на аркушах цієї справи – це 1) речення із «Шаблі Котовського»; 2) чорнова строфа відомого вірша; 3) рядки перекладу «Я помню чудное мгновенье...» О. Пушкіна. (За свій поки що скромний час роботи в Інституті я зустрічала запис подібного характеру під час звірення фонду М. І. Петрова. Професор В. І. Ульяновський на одному з аркушів використання зазначив, що автором цього документу був не М. Петров).

Сукупний аналіз аркушів використання усіх справ фонду дозволяє «запитати» джерела і спробувати відшукати відповіді, чому конкретний читач брав саме цю (-і) справу (-и), чому в такому порядку опрацьовував їх, чому з такою швидкістю, чому з перервою, чому повертався до них тощо, тобто проливає світло на живий процес роботи дослідників з документами. Мету роботи з рукописами варто враховувати і при дослідженні більшої та меншої популярності справ фонду.

Отже, аркуш використання рукопису є цінним історичним джерелом, що проливає світло насамперед на наукове опрацювання рукописної спадщини (інтерес дослідників до конкретних документів, час і характер їхньої роботи), а через це – на наукове життя в цілому.

UDC 930.2:091Тичина

Liudmyla Petrushko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7175-9143>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Fellow,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: liudmyla1991@ukr.net

INFORMATIONAL POTENTIAL OF USAGE SHEETS OF MANUSCRIPTS (BY THE SOURCES OF THE PERSONAL FUND OF P. TYCHINA)

The informational potential of the usage sheets of manuscripts as a source for the study of scientific processing of manuscript heritage and scientific life as a whole is revealed.

Keywords: usage sheet of manuscript, P. Tychna, Institute of Manuscript, informational potential.

УДК 341:061.1 ЄС

Приходько Людмила Федорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1674-1001>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

м. Київ, Україна

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ОХОРОНИ І ЗБЕРЕЖЕННЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Розглянуто нормативно-правові акти права Євросоюзу, що регулюють охорону і збереження аудіовізуальної спадщини: їх структуру, функції, роль в законодавчому забезпеченні культурної політики ЄС, розбудові єдиного європейського культурного простору.

Ключові слова: Євросоюз, аудіовізуальна спадщина, культурна політика, регламент, директива, рекомендація.

Євроінтеграційний курс України актуалізує необхідність врахування специфіки джерел європейського права, приведення національного законодавства у відповідність до європейських правових стандартів, запозичення досвіду впровадження ефективних механізмів правового регулювання у сферу культурної спадщини. Мета доповіді – комплексно проаналізувати нормативно-правові акти права Євросоюзу щодо охорони і збереження об'єктів європейської аудіовізуальної спадщини. Поняття «аудіовізуальна спадщина» (англ. audiovisual heritage) означає сукупність успадкованих від попередніх поколінь об'єктів, що становлять постійну цінність для суспільства, та включає: 1) аудіовізуальні документи, створені в результаті діяльності засобів масової інформації, або інших юридичних чи фізичних осіб, що містять рухомі зображення і/або звук, та призначені чи не призначені для розповсюдження; 2) об'єкти, матеріали, роботи, у т. ч. нематеріальні, що відносяться до аудіовізуальних документів із технічної, технологічної, культурної, історичної точки зору, а також матеріали індустрії кіно, трансляції та звукозапису (література, рукописи, сценарії, рекламні матеріали, декорації, костюми тощо).

Структурно система нормативно-правових актів права Європейського Союзу щодо охорони і збереження аудіовізуальної спадщини включає: первинні акти; вторинні або похідні акти; нормативні акти національного законодавства держав-членів; міжнародні договори, учасниками яких є держави-члени та ЄС. Первинними актами визнаються установчі договори, а саме: Договір про Європейський Союз (Маастрихтський договір, 1992); Лісабонський договір, або Договір про внесення змін до Договору про ЄС та Договору про заснування ЄС, які мають найвищу юридичну силу, формують фундаментальну основу для всієї правової системи ЄС і, відповідно, їм належить найвище місце в ієрархічній структурі джерел права ЄС. У цих документах наголошується про значущість культурного, релігійного і гуманістичного спадку Європи, з якого розвинулися загальні цінності непорушності та невідчужуваності прав особистості, свобода, демократія, рівність і верховенство права. Євросоюз поважає багатство свого культурного й мовного різноманіття, його дії спрямовані на заохочення співпраці між державами-членами, підтримку їхньої діяльності щодо поширення культури та історії європейських народів; збереження й охорони європейської культурної спадщини, сприяння мистецькій і літературній творчості, у т. ч. в аудіовізуальному секторі. Вторинні акти – регламенти, директиви, рішення, рекомендації, висновки являють собою основні акти правотворчої діяльності керівних інститутів ЄС, що видаються ними на основі договірних положень, або повноважень, визначених певним правовим актом ЄС. Ключова роль в уніфікації

та гармонізації національного законодавства держав-членів належить регламентам і директивам. У багатьох вторинних актах присутній компонент культурної політики ЄС та її виразна зорієнтованість на реалізацію амбітних цілей: формування і зміцнення єдиного європейського культурного простору (European Cultural Area) на ґрунті культурної спадщини європейського континенту; включення в його межі архівів, музеїв, бібліотек, навчальних закладів, науково-дослідних установ; розроблення і реалізація міждержавних проєктів, рамкових програм з оцифрування і створення інтегрованих цифрових ресурсів європейської культурної спадщини; забезпечення онлайн-доступу громадян до цифрового культурного контенту. Серед них дотичними до проблематики аудіовізуальної спадщини є: Рекомендація Ради Європейського Союзу (2005/835/ЄС) від 14 листопада 2005 р. щодо пріоритетних дій, спрямованих на активізацію співпраці в архівній справі Європи; Рекомендація Європейського парламенту і Ради (2005/865/ЄС) від 16 листопада 2005 р. про кінематографічну спадщину і конкурентоспроможність пов'язаної з нею промислової діяльності; Рекомендація Єврокомісії (2011/711/EU) від 27 жовтня 2011 р. щодо оцифрування і онлайн-доступ до культурного матеріалу та цифрове збереження; Директива 2012/28/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 25 жовтня 2012 р про окремі випадки дозволеного використання «сирітських творів»; Рекомендація Комісії (ЄС) 2021/1970 від 10 листопада 2021 р. про спільний європейський простір даних щодо культурної спадщини; культурні програми: «Рафаель» (1997–2000), «Культура–2000» (2000–2004, 2005–2006), «Креативна Європа» (2014–2020). Охорона і збереження європейської аудіовізуальної спадщини здійснюється також з урахуванням положень міжнародно-правових документів, міжнародних договорів, зокрема, актів Ради Європи: Конвенції про спільне кіновиробництво (1992, 2017 переглянута), Європейської конвенції про захист аудіовізуальної спадщини (2001, вступила в силу у 2008 р.) і додатку до неї – Протоколу про захист телевізійної продукції (2001); документів ЮНЕСКО: Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1972 р.), Рекомендації про охорону і збереження рухомих зображень (1980 р.), Хартії про збереження цифрової спадщини (2003 р.), Програми «Пам'ять світу» (1992) тощо.

Підсумовуючи розгляд теми зазначимо, що багатоаспектний європейський досвід правового регулювання охорони та збереження аудіовізуальної спадщини необхідно уважно вивчати і, узгодивши його з загальнодержавними довгостроковими пріоритетами, використовувати для вирішення завдань інноваційного розвитку архівної справи України.

UDC 341:061.1 ЄС

Lyudmyla Prykhodko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1674-1001>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archival Studies and Document Studies,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: prykhodkolf2021@ukr.net

NORMATIVE LEGAL ACTS OF LAW OF THE EUROPEAN UNION REGARDING THE PROTECTION AND PRESERVATION OF THE AUDIOVISUAL HERITAGE

The normative legal acts of the law of the European Union regulating the protection and preservation of the audiovisual heritage are considered: their structure, functions, role in the legislative provision of the cultural policy of the EU, the development of a single European cultural area.

Keywords: European Union. audiovisual heritage, cultural policy, regulations, directive, recommendation.

УДК 001.32(477):94]:80(477=411.16)]«1949»

Січова Оксана Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5033-1404>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу,

відділ архівознавства і документознавства,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: sichova@nbuv.gov.ua

ЛІКВІДАЦІЯ КАБІНЕТУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ, МОВИ ТА ФОЛЬКЛОРУ АН УРСР ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИКИ НИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ КУЛЬТУР В СРСР

Висвітлено наукову роботу колективу Кабінету для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фольклору АН УРСР, його співпрацю з Єврейським антифашистським комітетом. Досягнення та перспективи розвитку установи напередодні ліквідації.

Ключові слова: академічна наука, єврейська культура, антисемітизм, Радянський Союз.

Кабінет для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фольклору (далі – Кабінет) створений постановою політбюро ЦК КП(б)У від 17.05.1936 р. на базі ліквідованого Інституту єврейської пролетарської культури ВУАН. Порівняно з інститутом тематика наукових досліджень була суттєво звужена, повністю зникли історичний, економічний, педагогічний напрями досліджень. Незважаючи на це протягом 12 річної діяльності науковці Кабінету зробили неоціненний внесок у дослідження клезмерської музики, їдишу, літератури мовою їдиш, але це не врятувало його від ліквідації.

В дослідженні використано документи архівних фондів, що зберігаються в НБУВ та НАН України (ІА НБУВ Ф. 261, Ф. 242; ІР НБУВ Ф.190; Архів Президії НАН України Ф. 251).

Основні напрями наукових досліджень Кабінету були окреслені: дослідженням граматики та історії єврейської мови, лексикографії (укладання українсько-єврейського словника), літератури, перекладів, збирання і вивчення єврейського фольклору. Велику увагу Кабінет приділяв збереженню та поповненню успадкованих від попередника бібліотечних, архівних колекцій, приватних архівних зібрань відомих єврейських дослідників. Найціннішою з них, напевно, є колекція фонозаписів єврейського музичного фольклору, до якої ввійшли придбані колекції

С. Ан-ського, З. Кисельгофа, Ю. Энгеля та колекція, зібрана відомим єврейським фольклористом та музикознавцем, керівником фольклорного відділу Кабінету М. Береговським. Крім збирання музичного фольклору М. Береговський розробив методика та здійснив систематизацію, опис, розшифровку значної частини мелодій і текстів фонозаписів з колекцій, що належали Кабінету.

Початок німецько-радянської війни 1941–1945 рр. спровокував активізацію громадської діяльності колективу Кабінету. Частина науковців були мобілізовані на фронт, ті ж хто евакуювався, активно працювали на перемогу на своєму науковому фронті. До м. Уфи Башкирської АРСР були евакуйовані лише чотири співробітники Кабінету: Е. Співак (керівник), Ю. Лойцкер, М. Береговський та М. Майданський. На початку 1940-х рр. Кабінет залишився єдиним єврейським науковим центром на території СРСР, як писав Е. Співак «...Інтерес до роботи Кабінету значний ... Зацікавлені в роботі Кабінету народні єврейські маси і культурні кола, що врятувалися від загибелі... До нас звертаються ... як до центру наукової думки, як до єврейського культурного центру взагалі, хоча невеличкий він, цей центр. Дуже зацікавлені долею єврейської наукової роботи мільйони єврейські маси в союзних країнах...». Перебуваючи в евакуації, працівники Кабінету почали співпрацювати з Єврейським антифашистським комітетом (ЄАК), –громадською організацією євреїв СРСР, яку було створено за сприяння НКВС СРСР з метою отримання допомоги від країн антигітлерівської коаліції. Співробітники Кабінету регулярно публікували інтерв'ю і матеріали своїх досліджень на сторінках друкованого органу ЄАК – газети «Ейнікайт», що поширювалася за межами СРСР. Також брали участь у єврейських антифашистських мітингах. Голокост спонукав науковців Кабінету розширити тематику експедиційних досліджень. Крім фольклорного матеріалу, в тому числі воєнного, записувалися й свідчення жертв Голокосту. Експедиції 1944 і 1945 рр. працювали на територіях, що у воєнний час перебували в румунській зоні окупації (Трансністрія і Північна Буковина). Там залишилася частина уцілілих місцевих євреїв, тоді як на територіях, окупованих нацистською Німеччиною, єврейське населення було знищене майже повністю. У 1945 р. при Кабінеті була створена спеціальна комісія зі збирання та підготовки до друку свідчень жертв Голокосту, які мали ввійти до «Чорної книги», виданням якої опікувався ЄАК. Відновилася повноцінна наукова робота, готувалася до друку збірка «Пісні війни». На запрошення ЄАК до СРСР приїздили іноземні журналісти, які відвідували Кабінет. Співробітники організовували та брали участь у громадських заходах, де популяризували свою роботу серед єврейського населення. Продовжувалося звичайне життя перспективної наукової установи, в керівництві Академії піднімалося питання про можливу реорганізацію Кабінету в повноцінний інститут, директора Е. Співака висунули в члени Президії АН УРСР. Але ж не в тоталітарному сталінському СРСР. Після Другої світової війни, коли на Заході почався процес осмислення наслідків геноциду єврейського народу та ослаблення проявів антисемітизму, в тому числі на рівні урядів і християнських церков, в Радянському Союзі відроджується державний антисемітизм. Сталінська репресивна машина почала тотальне переслідування євреїв та нищення осередків єврейської культури. У державі починається «боротьба з безридним

космополітизмом», скерована проти «прозахідних – антипатріотичних» тенденцій у колах радянської інтелігенції. 20 листопада 1948 р. Політбюро ЦК ВКП(б) з формулюванням «центр антирадянської пропаганди» ліквідувало ЄАК. Під час слідства над ЄАК 13 січня 1949 р. був заарештований директор Кабінету Е. Співак (помер у в'язниці МДБ у Москві 4.04.1950 р.). Протягом 1949–1951 рр. заарештовано та засуджено до 10–15 років ув'язнення в таборах суворого режиму Х. Лойцкер, М. Береговський, А. Веледницький, М. Майданський. Серед звинувачень, інкримінованих співробітникам Кабінету: збирання матеріалів «с націоналістическими проявленнями о єврейском «мученичестве» и «героизме»» в роки війни; проведення «шпионской работы против советского государства»; підтримка «антисоветской «теории» об отмирании фольклора при советской власти». Вчені також були звинувачені в тому, що «всячески стремились сохранить буржуазное «культурно-историческое наследие» єврейского народа и выступали противниками естественной ассимиляции евреев в Советском Союзе».

Репресії 1940-х–1950-х рр. ознаменувалися повним і незворотним знищенням єврейських культурних інституцій в СРСР, що поряд із Голокостом завдало нищівного удару розвитку єврейської культури, яка побутувала на території України протягом століть. Зокрема, ліквідація Кабінету для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фольклору на кілька десятиліть припинила академічні дослідження національної культури та історії ашкеназьких євреїв на теренах України.

UDC 001.32(477):94]:80(477=411.16)]«1949»

Oksana Sichova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5033-1404>,

Candidate of Historical Sciences,

Head of Department,

Department of Archival Studies and Document Science,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sichova@nbuv.gov.ua

LIQUIDATION OF THE CABINET FOR THE STUDY OF SOVIET JEWISH LITERATURE, LANGUAGE AND FOLKLORE OF THE UKRAINIAN ACADEMY OF SCIENCES OF THE USSR, AS A COMPONENT OF THE POLICY OF DESTROYING NATIONAL CULTURES IN THE USSR

The report contains an overview of the research work of the staff of the Cabinet for the Study of Soviet Jewish Literature, Language and Folklore. Includes a history of his cooperation with the JAC. Shows development prospects of the institution on the eve of liquidation.

Keywords: academic science, Jewish culture, antisemitism, the Soviet Union.

УДК 930.272:003(091)«18»

Сохань Світлана Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4352-5996>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: sv.sokhan@gmail.com

КНИГА-АРХІВ КИЇВСЬКОГО МИКІЛЬСЬКОГО ПУСТИННОГО МОНАСТІРЯ XVIII СТ.: КОДИКОЛОГІЧНИЙ ОПИС ТА АРХЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Здійснено аналіз рукописної книги-архіву Київського Микільського Пустинного монастиря XVIII ст., яка зберігається у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, подано кодикологічні та археографічні характеристики рукопису.

Ключові слова: книга-архів, рукопис, Київський Микільський Пустинний монастир.

Сьогодні є актуальним залучення до наукового обігу книг-архівів монастирів для заповнення прогалин документальних комплексів церковних архівів, які протягом XVI–XVII ст. зазнали значних втрат на українських теренах. Нестача значної частини оригіналів документів юридичного характеру стимулювало діяльність монастирів зі створення книг-архівів, які містили копії цих документів.

Книга-архів Київського Микільського Пустинного монастиря складається зі 112 аркушів розміром 195x320 мм, пронумерованих чорнилом з правого краю у верхньому кутку. Наприкінці книги виявлені окремо розташовані два аркуші, які мають розміри – 185x300 мм (арк. 111), 210x350 мм (арк. 112). З правого краю внизу аркуші залиті чорним чорнилом. Чисті аркуші 1а, 35а, 35б, 76а, 76б, 76в, 90а, 90б, 90в, 90г, 96а, 96б, 104а. Оправа первинна, шкіряна з тисненням, на верхній кришці ромбоподібний середник «розп'яття з двома пристоячими», датується кінцем XVII – початком XVIII ст., вірогідно, виготовлена в Києві. Стан збереження оправи незадовільний – відпадає від книжкового блоку, відсутній шкіряний верхній правий кут, частини корінця зверху та внизу обтріпані. На звороті верхньої кришки запис олівцем: «Принадлежа монастиру Пустынного Николая». У книзі є відомості про старі шифри: 1) «Р. 63» – номер за загальним каталогом бібліотеки Київської духовної академії; 2) «№ 82» – номер за описом рукописів, які передавалися у 1934 р. з Лаврського музейного містечка в складі експозиції Церковно-археологічного музею. На корінці книги наклеєна марка з шифром за каталогом колекції музею М. І. Петрова – «Д.А., П 219».

Папір рукопису різномірний і датується кінцем XVII ст. Виявлені три варіанти філігрань із зображенням «герба з двоголовим орлом», два з яких подібні до зображень в альбомі І. Каманіна, О. Вітвіцької «Водяні знаки на папері українських документів XVI–XVII ст.» (Київ, 1923). Перший варіант «двоголового орла» на арк. 1а, 35а, 42а, 90б, 90г, 96а, 96б, 104, 104а, під № 734 з датою 1696 р. Другий варіант на арк. 27, 29, 31, тотожне знакові № 741 з датами 1629 і 1638 рр. Третій варіант водяного знаку «герба з двоголовим орлом», який розташований у корінці зшитка зошита арк. 15–25, тотожний знак виявити не вдалося.

Документи написані скорописом першої половини XVIII ст. українською, польською та російською мовами. Загалом тексти написано звичайним письмом,

характерним для актових документів, окрім арк. 48–96, де письмо виконане з певними декоративними елементами, зокрема використанням ініціалів для художнього оздоблення тексту. Чорнило коричневе і чорне. На полях є помітки олівцем синього (основний) та червоного кольору дат документів, які можливо зроблені дослідником рукопису, який брав участь у підготовці видання «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археографической комиссией» (СПб., 1846–1853). Ілюстрацією цього є запис на арк. 35: «Акты ЮЗР, т. 1, стр. 36. 1508. Напеч.». Аналогічні записи є на арк. 44, 46. Інші записи стосуються відомостей про наявність оригіналу документа в рукописних фондах бібліотеки Київської духовної академії. Наприклад: «Подл. в Дух. Акад.» – арк. 46, 91, 93.

У книзі-архіві умовно можна виділити чотири розділи за тематичним угрупованням документів. Хронологія в них не дотримується. За видами це привілеї, грамоти, універсали, судові позови, декрети, дарчі, духівниці тощо. Представлені документи пов'язані з іменами відомих історичних, політичних та державних діячів того часу. Перший розділ «Копії фундушів і універсалів справ Кононецьких, Шепелицьких та інших» містить 34 акти 1506–1702 рр. (арк. 1–47). Підтвердженням володінням маєтністю Кононче князями Корецькими є привілей Сигізмунда I від 17 вересня 1513 р. про надання княгині Ганні Федоровій Корецькій селищ Суцани, Кононче і Безрадичі. (арк. 5 зв.). Другий розділ «Копії фундушів та універсалів справ Шепелицьких на річці Прип'ять» містить 22 акти 1507–1645 рр. (арк. 48–76), які пов'язані з історією володіння селом Шепеличі у Чорнобильському повіті. Маєтність Шепеличі монастир отримав за духівницею Семена Романовича від 1 вересня 1507 р. (арк. 48) та за дарчою Івана Михайловича Волчковича від 15 березня 1518 р. (арк. 59). Третій розділ «Фундуші, універсали, інтромісії та розмежування Тростянки (Чумелівщина)» складається із 9 актів 1468–1630 рр., які висвітлюють історію села Тростинки Київського повіту. (арк. 77–90). Документи розділу інформують про судові справи між ченцями монастиря з Філоном Котельницьким від 27 грудня 1614 р. (арк. 80–81), воєводиною віленською Анною Ходкевич Корецькою з Острога та воєводиною волинською Анною Острозькою з Штембарку від 26 липня 1624 р. (арк. 78 зв.–80) та від 26 травня 1626 р. (арк. 81–84). Четвертий розділ «Копії фундушів і універсалів справ Ковалинських і Дівичьких» містить 8 актів 1511–1706 рр., в яких подано інформацію про монастирські села Ковалин і Дівички під Переяславом (арк. 91–96 зв.). До складу розділу входять універсали Богдана Хмельницького від 30 травня 1652 р. (арк. 94 зв.), Павла Тетері від 1 квітня 1663 р. (арк. 95), Івана Мазепи від 17 жовтня 1706 р. (арк. 96–96 зв.). Окремо подані чотири грамоти російських царів 1654–1694 рр. про підтвердження права на Гатне, Гвоздів, Борщовка, Максимовець, Городище, Клим'ятин та ін. (арк. 97–104). Наприкінці книги-архіву наведено записи фінансово-економічної документації монастиря за 1723–1735 рр. (арк. 105–111).

Дослідження проблем вивчення структури та інформаційної наповненості книг-архівів монастирів дозволило зробити висновки щодо необхідності

висвітлення аналізу історичних джерел, пов'язаних з реконструкцією документальної монастирської спадщини.

UDC 930.272:003(091)«18»

Svitlana Sokhan,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4352-5996>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sv.sokhan@gmail.com

**BOOK-ARCHIVES OF KYIV MYKILSKYI PUSTYNNYI
MONASTERY OF THE 18th CENTURY: CODICOLOGICAL DESCRIPTION AND
ARCHAEOGRAPHICAL ANALYSIS**

An analysis of the manuscript book-archive of the 18th-century Mykylskyi Pustynnyi monastery of Kyiv, which is preserved at the funds of the Institute of Manuscripts at the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, codicological and archaeographic characteristics of the manuscript are given.

Keywords: book-archive, manuscript, Mykylskyi Pustynnyi monastery of Kyiv.

УДК94(477.82)(093.2)«15»:[159.955-021.485](=161.1=512.145)

Філіпович Марина Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7184-3203>,

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: marifil@ukr.net

ОБРАЗ «ВОРОГА» У «ВОЛИНСЬКОМУ КОРОТКОМУ ЛІТОПИСІ»

Розглянуто принципи конструювання образу «ворога» автором «Волинського короткого літопису» початку XVI століття – татар та московитів. Визначено, за які «якості» вони потрапляють в категорію «чужі» та хто з ворогів є найпідступнішим.

Ключові слова: татари, московити, Волинь, Велике князівство Литовське, Костянтин Острозький, битва під Оршею, «свій»–«чужий».

У 35 томі масштабної серії «Повного зібрання руських літописів» серед так званих білорусько-литовських літописів було надруковано літописну пам'ятку, яка за своїм змістом та характером суттєво відрізняється від свого оточення. Укладач та редактор тому М. Улащик назвав цю пам'ятку «Волинський короткий літопис». На думку вченого, така назва краще відображає сутність літопису, адже його оригінальна частина була цілком присвячена подіям, що відбувалися на Волині, на протигагу попередній назві джерела – «Київський скорочений літопис». Таку назву джерело отримало під час своєї першої публікації в 1836 р., хоча в ужитку вона була задовго до цього.

Зауважимо, що пам'ятка з умовною назвою «Волинський короткий літопис» є частиною Супрасльської літописної збірки початку XVI століття, віднайдені в Супрасльському монастирі (нині – територія Польщі, поблизу м. Білосток). У даний час літопис перебуває в російському державному архіві давніх актів у Москві (ф. 181, оп. 1, № 21/26).

Текст «Волинського короткого літопису» можна поділити на декілька частин. Перша його частина має компілятивний, вторинний характер. Друга (1487–1500 рр.) та третя частини («Сказання про перемогу князя Костянтина Острозького під Оршею» або «панегірик/похвала» князю) є оригінальними та стосуються подій, що відбувалися на теренах Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) і Волинської землі зокрема. На думку вчених, «Сказання» було приєднане до літопису не раніше 1515 року. Пам'ятка є логічним продовженням літопису, хоча має свої правописні та мовні особливості.

Дослідники пов'язують створення «Волинського короткого літопису» з колом володимирського єпископа Вассіана. Зауважимо, що текст літопису «живий», емоційний. Автор був сучасником подій, що описуються. Він типовий «волинець», і та сама яскраво виражена патріотична позиція, яку зазвичай відзначають дослідники, – його звичне світосприйняття.

Об'єктом цього дослідження є оригінальні частини «Волинського короткого літопису». У центрі нашої уваги – образна система літописця, а саме конструювання образу «ворога» ВКЛ.

Ворог перший – татари (заволзькі, перекопські) та турки («Степ»). Їхній спосіб воєнної активності: грабіжницькі набіги на терени ВКЛ («приходиша татарове и с турки у Волинскую землю»). Напади здійснювалися з метою захоплення полону («и полону безчислено взяшь»). У літописі також зафіксовано, що по відношенню до мирного населення татари чинили насилля, руйнування, грабунок, убивства. Напади очолювали сини кримського хана Менглі I Герая. Літописець повідомляє про 5 татарських набігів на Волинь, а також Поділля: 1491 р. – набіг заволзьких татар на Волинь та Польщу, були розбиті під м. Заславом (суч. Ізяслав) «волинцями з ляхи» на чолі зі старостою луцьким, маршалком Волинської землі князем Семеном Юрійовичем Гольшанським; 1495 р. – набіг перекопських татар на чолі з сином Менглі I Герая на Волинську землю, були розбиті литовцями та волинцями під керівництвом Семена Гольшанського під час облоги татарами м. Корця; 1496 р. – набіг перекопських татар на чолі з синами Менглі I Герая на Волинську землю, невелике литовське військо під керівництвом князя Семена Гольшанського, пана Василя Хрептовича та князя Костянтина Острозького, оточене в Рівненському замку значно більшим татарським військом, було змушене капітулювати; 1496 р. (восени) – перекопські татари на чолі з племінником Менглі I Герая Епачею сплюндрували Волинську та частину Польської землі; 1497 р. (навесні) – набіг татар та турків на Волинську землю, були перехоплені за Полонним та розбиті князем Михайлом Острозьким; 1497 р. (влітку) – набіг перекопських татар на Олевську та Мозирську волості, розбиті під м. Брацлавом князями Михайлом та Костянтином Острозькими. Зауважимо, що намагання бити ворога, обтяженого здобиччю на зворотному шляху, було складовою частиною військової тактики у війні з татарами.

Як бачимо, в літописі фіксуються і поразки «наших» від татар, проте, як слушно відзначив В. Ульяновський, таким подіям літописець «не задає тону «неслави»», пояснюючи це мізерною кількістю руського війська або апелюючи до Божої кари за гріхи християн. Літописець мав пієтет до Дому князів Острозьких, отже і перемогу князів Михайла та Костянтина Острозьких над татарами описує особливо «емоційно», прославляє князів та просить для них Божого благословення. Також не стримує автор своїх почуттів, оповідаючи про подію, пов'язану з татарами, яка його дуже вразила та шокувала: вбивство татарами митрополита Київського та всієї Русі Макарія (Чорта): «Никогда бо сие случися у Руской земли преже сего, отнеле же и прияхом крещение, яко ныне сотворися тому архиерею Божию от поганых».

Перерахуємо епітети, якими літописець позначає татар: «поганци», «поганыи», «половци», «агаряны», «окаяныи агаряны», «языки агаряньскиа», «чада агаряньскиа», «безбожныи агаряны»; «проливаючи кров их бесурменскую» (останній – зі «Сказання»). Такі позначення в цілому демонструють іновірність ворога.

Татарам протистоять: «наши», «христианы», якщо напад було здійснено на Волинську та Польські землі, й татарам чинили опір волинці та ляхи («Тогда невидимо може Бог христианом над погаци»), та «наши», «православныи», «правоверныи князи», якщо напад було скоєно на Волинську землю або Поділля, і татарам опиралися місцеві військові загони («победу дарова православным единого лета над безбожныи агаряны»). Літописець добре усвідомлював та підкреслював цей момент.

Отже, літописцем чітко вимальовується дистанція між «своїми» («наші») та «чужими» (татари). Дихотомія «свій»–«чужий» знаходить утілення й у протиставленні єдиновірні–іновірні. Як було зазначено, літописець коригував цей момент, враховуючи поточну ситуацію: християни–мусульмани або православні–мусульмани. Напади татар сприймалися літописцем як «стихійне лихо» («Божа кара»), що спіткало землі ВКЛ та сусідніх із ним країн за гріхи християн. Зауважимо, що автор «Сказання» рішучо закликає князя Костянтина Острозького «абы побивал сильную рать татарскую, проливаючи кров их бесурменьскую» так само, як московитів.

Наступний ворог – московити («москвич»). Їхні керманічі: великі князі московські Іван Васильович, Василь Іванович. Спосіб військових виправ московитів: неочікувані напади на землі ВКЛ без оголошення війни («без вести»), з раптовим розірванням мирного договору («преступив dokonчание и крестное свое целование»). Мета московитів: відібрати у ВКЛ усі руські землі: «побра великии князь Иван Василевич московский города литовский»; «некоторые города, очину и дедину великаго славнаго господаря Жикгимонта ... почал поседати». Їхні напади супроводжувалися вбивствами, насиллям, пограбуванням мирного населення.

У «Волинському короткому літописі» знайшли відображення такі події: 1493 р. – взяття московитами Вязми, захоплення волостей та міст Смоленської землі (цим подіям передувала зрада та втеча до Москви із землями ВКЛ князів-перебіжчиків); 1500 р. – захоплення військом московським Чернігова,

Стародуба, Новгород-Сіверського та інших міст Чернігівської землі (події супроводжувала зрада князя Семена Бельського, який «предасть... изменив целование»); 1514 р. – взяття Василієм Івановичем м. Смоленська; 1515 р. (так у літописі, має бути 1514 р.) – переможна битва під Оршею під командуванням князя Костянтина Острозького, навколо якої і побудований текст «Сказання».

Велична постать князя Костянтина Острозького не є об'єктом нашого дослідження. Ми ж відзначимо кілька цікавих моментів зі «Сказання», що мають відношення до нашої теми, – як саме зображує літописець Василя III (Василя Івановича) та Сигізмунда I Старого; московитів та військо ВКЛ на чолі з Костянтином Острозьким.

Василь III – «сильний пан», «недруг», «неприятель», який «преступив докончание и крестное свое целование от меншаго на бльшее зло подвигнулся, имея ненасытную утробу лихоимения ... бо нет пушаго человеку как възделене чужого имени». Літописець порівнює його з Антіохом, який був переможений вірменським царем Тигранісом (з яким порівнюється в «Сказанні» Костянтин Острозький).

Сигізмунда I Старого автор «Сказання» наділяє шанобливо-позитивними якостями: «великий славний господарь», «великославний король», який, на протипагу московському князю, «свою правду держал ему непорушно и невыступно в всем».

Згадуючи військо московське («москвич»), автор підкреслює його багаточисельність: «много множества людеи великого князя московского»; «великое множество людеи неприятельских», «сила великая московская». Натомість їм протистоять хоробрі воїни литовські і руські, «великомногоможныи вои литовскийи», «храбрые рыцери оные вдатныи витязи», (автор порівнює їх з воїнами Олександра Македонського). Літописець зазначає, що військо під командуванням Костянтина Острозького діяло «яко одны», не забуваючи відзначити і роль коронного війська польського (з «пособию великославных и шляхотных рыцереи вдатных панов поляков посполите»).

На переконання літописця, Бог та «правда» були на боці ВКЛ («возма Бога на помоч»; «ныне тым пророчьством подарил Бог князи Костянтина Івановича»). Для підтвердження своїх переконань автор цитує Святе Письмо та твори Отців Церкви (прп. Єфрема Сирина зокрема), вбачаючи в них пророцтво щодо безсумнівної поразки князя московського («Мне ся грешному видить: ныне все то ся стало великому князю Василю московскому»).

Отже, до категорії «чужі» літописець відносить, насамперед, великого князя московського (цей ворог персоніфікований, має «обличчя»), а разом із ним московитів. Цей «чужий» має на меті загарбання земель ВКЛ. Він сильний, підступний, такий, що не дотримується жодних правил, тобто ментально інакший. Зауважимо, що принцип віри тут не спрацьовує, бо цей ворог єдиновірний, але потурає людські та Божі закони.

UDC94(477.82)(093.2) «15»:[159.955-021.485](=161.1=512.145)

Maryna Filipovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7184-3203>,

Candidate of Historical Sciences,
Senior Research Fellow,
Department of Codicology and Codicography,
Institute of Manuscript,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: marifil@ukr.net

THE IMAGE OF THE «ENEMY» IN THE «VOLYN SHORT CHRONICLE»

The principles of construction the image of the «enemy» – Tatars and Moscovites were considered by the author of the «Volyn Short Chronicle» of the beginning of the XVI century. It is determined for which «qualities» they fall into the category of «alien» and which of the enemies is the most insidious.

Keywords: Tatars, Moscovites, Volyn, Grand Duchy of Lithuania, Konstantin Ostrozshkyi, the battle at Orsha, «own»–«alien».

УДК 930.253:82-6:929 (Холодний М. Г.)

Шаповал Андрій Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>,

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач відділу археографії,

Інститут архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shai196@ukr.net

ЛИСТИ ПРО АКАДЕМІКА М. Г. ХОЛОДНОГО В АРХІВНОМУ ФОНДІ ВЧЕНОГО (ДО 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Проаналізовано листи про видатного українського ботаніка, академіка М. Г. Холодного, що відклалися в особовому архівному фонді вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключові слова: М. Г. Холодний, листи, особовий фонд, Інститут архівознавства.

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) зберігається особовий фонд видатного українського природознавця, ботаніка, історика науки та філософа, академіка НАН України Миколи Григоровича Холодного (1882–1953), 140-річний ювілей якого відзначено нещодавно. У фонді № 16 представлено наукові праці М. Г. Холодного, документи біографічного характеру, фотодокументи, листування вченого та документи, зібрані фондоутворювачем.

В архівному фонді М. Г. Холодного вміщено й документи про вченого, зокрема, статті І. П. Білоконя та К. М. Ситника про природознавця, відгуки та рецензії на його праці О. П. Баранова, О. І. Білецького, Д. К. Третякова та ін.

Відклалося й декілька листів, написаних людьми близькими до М. Г. Холодного, де йдеться про нього як особистість, вченого та громадянина. Так, збереглися: 1. листи Олександри Григорівни, сестри М. Г. Холодного, до видатного ентомолога, автора праць із біологічної систематики, теорії еволюції і філософії Олександра Олександровича Любищева від 15 травня і 9 червня

1953 р.; 2. лист О. О. Любищева до О. Г. Холодної від 21 травня 1953 р.; 3. лист О. Г. Холодної від 22 квітня 1953 р. до Ольги Петрівни Орлицької, дружини і секретарки О. О. Любищева; 4. лист фізіолога рослин, члена-кореспондента НАН України Аркадія Семеновича Оканенка до ботаніка, академіка НАН України Костянтина Меркурійовича Ситника, датований квітнем 1977 р.

Аналіз епістолярних документів дає змогу ознайомитися з оцінками та враженнями від вчинків у різних життєвих ситуаціях, громадянської позиції, наукової діяльності та творчих досягнень М. Г. Холодного, що містяться в листах вчених-соратників, його друзів і рідних.

Переважна більшість листів написано за кілька днів до та після смерті М. Г. Холодного, а вченого не стало 4 травня 1953 р. Тому в них йдеться про перебіг хвороби вченого, яка загострилася за чотири місяці до його смерті, самопочуття та останні плани науковця. Про це пише й А. С. Оканенко, який був сусідом М. Г. Холодного та спілкувався з ним в останні дні вченого. А. С. Оканенко згадав, що відомий київський лікар, один із найкращих фахівців з лікування захворювань внутрішніх органів і неперевершений діагност Є. Б. Букреєв, оглянувши М. Г. Холодного, констатував, що вчений-аскет у молодості перехворів на туберкульоз, не помітивши його. Крім того, вегетаріанство і недостатнє харчування М. Г. Холодного загострювало його серцеве захворювання, до якого додалася ще й хвороба нирок.

За свідченням О. Г. Холодної, не зважаючи на дуже тяжкий стан здоров'я, Микола Григорович до останнього був при ясній думці та повній свідомості. Вчений сподівався на краще та мріяв ще попрацювати: за тиждень до смерті він планував, як тільки встане з ліжка, поїхати до Старосільської біологічної станції, де в нього було розпочато нові досліди. Висловлював М. Г. Холодний бажання й з'їздити до Переяслава, де збереглася батьківська хата, а при ній сад з фруктовими деревами. Тут вчений сподівався «встати на ноги» і завершити роботу над своїми дослідженнями. «Ех, якби мені встигнути написати ще 2 книги», – згадував А. С. Оканенко про бажання, висловлене М. Г. Холодним в останні дні життя. Однак зробити вченому це вже не судилося.

У листах згадується про безпідставні звинувачення та переслідування М. Г. Холодного в останні роки його життя та про порядність і принциповість вченого під час відстоювання наукової істини. Зокрема, А. С. Оканенко в листі до К. М. Ситника повідомляв, що М. Г. Холодний був обурений погромною статтею завідувача лабораторії генетики ВАСГНІЛ А. А. Авакяна, спрямованою проти гормонального вчення. І констатував, що у статті-відповіді М. Г. Холодний вдало відбив всі нападки свого опонента. А. С. Оканенко висловив жаль, що М. Г. Холодний не дожив до закінчення наукової дискусії, яка підтвердила реальність існування гормонів та їхньої ролі в житті рослин.

Сестру М. Г. Холодного засмучувало, що він відійшов у вічність, не живши до кінця незаслуженої образи, що завдали йому в останні роки життя. Але в листі до О. О. Любищева від 15 травня 1953 р. вона зазначила: «Добре, що пішов непокореним, не зрадивши науці, якій він віддав усе своє життя».

О. О. Любищев же у листі до О. Г. Холодної від 21 травня 1953 р. надав високу оцінку М. Г. Холодному як людині-гуманісту та видатному вченому.

Зокрема, він зазначив: «Не дивлячись на наші значні розбіжності в наукових поглядах, я високо цінував Миколу Григоровича не тільки як людину винятково гуманну і скромну, а й як вченого, для якого життя було безперервним служінням Істині». Наголосив, що О. Г. Холодна повинна пишатися своїм братом, адже він був одним з небагатьох великих учених, який «не зігнув спини і ні на йоту не поступився своєю науковою совістю для тимчасових правителів у біології». Оскільки в останні роки життя праці М. Г. Холодного майже не друкували, О. О. Любищев висловив переконання, що ненадруковані дослідження вченого буде опубліковано після його смерті. Нині ж можна констатувати, що це передбачення вповні здійснилося.

Прощання з академіком М. Г. Холодним, за описом сестри вченого, відбулося з усіма почестями: труну з тілом було встановлено у конференц-залі НАН України; почесна варта, до якої стали члени Президії української академії на чолі з президентом та інші вчені, змінювалася кожні 10 хвилин; траурний мітинг із хвалебними промовами. Поховали М. Г. Холодного на Лук'янівському кладовищі. Але на думку рідних, вченому краще було б лежати біля Дніпра серед природи, де він багато працював і передумав.

Отже, комплекс листів про академіка НАН України М. Г. Холодного, що відклався в особовому архівному фонді видатного ботаніка в ІА НБУВ, містить відомості про останні трагічні місяці життя науковця та оцінку його як особистості та вченого рідними та колегами-прибічниками. Не зважаючи на свою скромність і гуманність, М. Г. Холодний принципово і мужньо відстоював наукову істину, слугуванню якій присвятив своє життя.

UDC 930.253:82-6:929 (Kholodnyi M. H.)

Andrii Shapoval,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1188-5142>,

Doctor of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of the Department of Archaeography,

Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shai196@ukr.net

**LETTERS ABOUT ACADEMICIAN M. H. KHOLODNYI
IN THE ARCHIVAL FUND OF THE SCIENTIST
(TO THE 140-th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)**

Letters are analyzed about the outstanding Ukrainian botanist Academician M. H. Kholodnyi, which were deposited in the personal archives of the scientist at the Institute of Archival Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

Keywords: M. H. Kholodnyi, letters, private fond, Institute of Archival Studies.

УДК 930:327

Шип Надія Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1309-1509>,

докторка історичних наук, професорка,

провідна наукова співробітниця,

відділ фондів рукописної спадщини,

Інституту рукопису,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: nadia.shyp@gmail.com

АФОРИСТИЧНА ФОРМУЛА «ТРЕТІЙ РИМ» І СЬОГОДЕННЯ

Розглядається еволюція есхатологічної ідеологеми «Третій Рим» до месіансько-політичної «Москва – Третій Рим» та її застосування у новітній історії Росії.

Ключові слова: «Третій Рим», ідеологема, Філотей, месіанізм, слов'янофіли, «русский мир», «спецоперація».

Інколи висловлювання історичних осіб стають афоризмами, по-різному тлумачаться, використовуються партійними, державними особами для обґрунтування своєї ідеології, політики, вчинків тощо. Таке відбувається з ідеологемою «Третій Рим», що трансформувалась на «Москва – Третій Рим», коріння якої сягають глибокої давнини. Цією доктриною (вона має кілька термінологічних визначень залежно від історичного часу, суспільно-політичної ситуації, адресату: ідеологема, ідея, теорія, доктрина, концепція, афористична формула). Насамперед, її інтерпретаціями займалися релігієзнавці, згодом історики, лінгвісти, політики. Простежити змістовну еволюцію даної ідейної парадигми спонукає нинішня «спецоперація» РФ на Донбасі, що нашттовхує на думку про її «третьоримське» підґрунтя. Не занурюючись у релігієзнавчий контекст, що є прерогативою відповідних фахівців, ставимо на меті розглянути історіософсько-політичну складову цієї ідеологеми, яка нині транслюється словосполученнями «русская душа» («російська душа»), «русский мир» («російський світ»), ментальні війни. Потреба наукового аналізу цього релігійно-історіософського феномену також зумовлена наявністю значної кількості опублікованої літератури і рукописних джерел, зокрема курсових творів студентів Київської духовної академії (далі – КДА) В. Перцова, Я. Філатова та інших, які зберігаються в Інституті рукопису НБУВ. Подібні документи заслуговують на їхнє залучення до наукового обігу.

«Третій Рим» – це європейська релігійно-історіософська та політична ідея, що використовувалась для обґрунтування особливого релігійно-політичного значення різних країн як наступниць Римської імперії. За середньовічної доби на роль Нового Риму (Константинополь називав себе Новим – Roma Nova, а не Третім Римом) претендували Тирново, Преслав, Прага, Аахен та ін. Проблема III Риму широко представлена в російській (М. Каптерев, М. Федоров, Н. Сініцина), менше в українській (М. Галіченко, В. Ричка) та зарубіжній історіографії (О. Оглоблін, Н. Полонська-Василенко). Поширення «третьоримської» ідеологеми пов'язують з іменем старця псковського Єлеазарова монастиря Філофея (Філотея). У своєму посланні (кінець 1523 – початок 1524 рр.) до князя Василя III Івановича він висловлював думку про його генеалогічне дерево від імператора Костянтина Великого, св. Володимира, Ярослава та інших. Таку версію розробляв у своїй докторській дисертації (1869 р.) професор Університету св. Володимира В. Іконников. Пізніше запроваджено звичай коронувати московських правителів наданням царського титулу, прийняття візантійського

герба (двоголовий орел; див. історію герба Росії), установлення патріаршества, створення легенд. Російська історикиня Н. Сініцина називає найбільш значним у поясненні «третьоримської» ідеологемі твір викладача КДА В. Малініна «Старець Елеазарова монастиря Філофей и его послания» (Київ, 1901). Дослідниця зазначила, що згодом її застосовували для встановлення логічного зв'язку з наступними подіями, іноді ототожнюючи з російським месіанізмом. Дана ідея запозичена Філофеєм з пророчих книг про неможливість появи четвертого Земного царства, адже воно буде зруйноване антихристом, що означало апокаліпсис. Оскільки Перший Рим і Другий пали, а Третій стоїть, то Четвертого не трапиться, – вважав він. Отже, ченця турбував релігійний бік справи, хоч не можна відкидати політичного – про піднесення іміджу Росії на міжнародній арені. Ідеологічну підвалину подальшої історії Московського царства Філофей накреслив у посланні псковському великокнязівському дякові Михайлові Місіюрю Мунехіну. «Третьоримську» тему ще 1916 р. штудіював студент IV курсу КДА В. Перцов, аналізуючи ідею провіденційного призначення Росії у греко-слов'янському світі. На його думку, елементи теорії Третього Риму закладались митрополитом Зосимою. Студент неупереджено розглядає, так би мовити, завершальний акорд формування думки про богообраність російського народу.

Далі тривало ототожнення Русі з усім православним християнством, що свого часу мало місце по відношенню до Візантії, а також встановлення центру всесвітнього православ'я, яким Йосип Волоцький вважав церкву Успіння у Москві.

Як відомо, набагато раніше за названу ідеологему існувала концепція «Київ – Другий Єрусалим», яка означала духовне уподібнення Києва Єрусалиму як центру християнського світу. Але вона була відсунута, натомість продукувалася «третьоримська», підтримувана Московським царством з використанням адміністративного, фінансового, інформаційного ресурсів. Різниця між ними в тому, що єрусалимська за суттю сакральна і спасенна, а третьоримська – політична з релігійним забарвленням та імперськими амбіціями, месіанськими нотками. Остання набувала такого характеру за царя Олексія Михайловича, а згодом у слов'янофілів під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. Російська історіографія даної проблеми за радянських часів переважно носила ідеологічно-кон'юнктурний характер. У 1982 р. в Росії, мабуть про всяк випадок, для відновлення історичної пам'яті про «Москву-Третій Рим» опубліковано «Сочинения» російського філософа М. Федорова (1829–1903). Він зазначав: «Усвідомлюючи собі значення «третього Риму», ми визнаємо борг глибинного спорідненого об'єднання, заперечуючи ж усіяку потребу в четвертому, визнаємо, віримо, що мета об'єднання буде досягнута і досягнута буде нами»; це означає, що ми не перекидатимемо досягнення цієї мети на інших, – наголошував автор.

Висновок. «Третьоримська» мантра у видозміненій оболонці («русская идея», «русский мир» тощо) досі циркулює у мізках російського істеблішменту. Московський месіанізм перефарбувався й у XXI ст. спрямував відкриту агресію проти України. Практичним доказом цього є розв'язана Російською Федерацією 24.02.2022 р. на Донбасі війна зі спорідненим українським народом. Згадану

афористичну формулу можна вважати однією з ідейних підстав імперської поведінки РФ, а її причини мають багатоаспектний соціально-економічний і політичний характер глобального масштабу. Наукові дослідження і дискусії з цих питань триватимуть.

UDK 930:327

Nadia Shyp,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1309-1509>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Leading Research Associate,

Department of Manuscript Heritage Funds,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nadia.shyp@gmail.com

APHORISTIC FORMULA «THE THIRD ROME» AND TODAY

The evolution of the eschatological ideologeme «Third Rome» to the messianic-political «Moscow – The Third Rome» and its application in the modern history of Russia are considered.

Keywords: «Third Rome», ideologeme, Philoteus, messianism, Slavophiles, «Russian peace», «special operation».

УДК 930.253

Яременко Лідія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4731-028X>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

директорка Інституту архівознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: yaremenko@nbuv.gov.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ АРХІВІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Окреслено особливості і головні завдання діяльності архівних підрозділів установ НАН України у період воєнного стану в Україні. Проаналізовано результати їх роботи за першу половину 2022 р., визначено проблемні питання.

Ключові слова: архівна галузь, наукові архіви, установи НАН України, Інститут архівознавства НБУВ, воєнний стан.

Наукові архіви установ Національної академії наук України є науково-дослідними або науково-допоміжними структурними підрозділами академічних установ, вони не мають статусу юридичних осіб і тому спрямування їх роботи залежить від загального плану роботи установи. Водночас при плануванні своєї діяльності академічні архіви, безперечно, спираються на визначені завдання для всієї архівної галузі. Так розробка і уточнення планів на поточний рік передбачала врахування головних завдань архівних установ України на 2022 рік, окреслених у публічному звіті Голови Державної архівної служби України

А. Хромова 15 лютого 2022 р., – прозорість і відкритість архівів, оцифрування документів та забезпечення онлайн-доступу до них, ефективне формування та забезпечення збереженості Національного архівного фонду (НАФ), цифровізація архівів. Проте ці плани архівної галузі, як і всієї країни і її громадян, були порушені вже за 10 днів, 24 лютого – через повномасштабне вторгнення Росії на територію України і початок війни. Під загрозою опинились життя громадян України, її державність, багатомільйонна історико-культурна спадщина не тільки України, а й багатьох народів світу, що зосереджена в НАФ.

Тому і для архівів наукових установ НАН України як першочергові завдання постали: організація цивільного захисту їхніх працівників, проведення заходів щодо забезпечення збереження документних фондів наукової спадщини, розробка алгоритму діяльності архівів у воєнний час.

Вже 24 лютого 2022 р. вийшло розпорядження НАН України «Про роботу установ, організацій і підприємств НАН України в умовах воєнного стану в Україні», яким, зокрема, передбачено переведення працівників на дистанційний режим роботи. Це дало правову підставу для можливості переміщення працівників у більш безпечні місця перебування і водночас збереження кадрового потенціалу архівів. В розпорядженні також позначені і основні завдання щодо організації захисту приміщень, обладнання тощо. А 3 березня 2022 р. – розпорядження «Про збереження документації», у першу чергу відносно документів з кадрових питань, у зв'язку із запровадженням на всій території України воєнного стану. Відповідні накази з визначенням конкретних заходів були видані керівниками установ НАН України.

Потребували першочергового вирішення й питання евакуації працівників, організації їх праці за межами визначеного робочого місця, налагодження комунікації з ними та їхньої психологічної підтримки. Треба зазначити, що працівники, які перемістились в інші регіони України чи виїхали за кордон, виконуючи основну роботу дистанційно або навіть перебуваючи у відпустці без збереження заробітної плати, активно допомагали державі та збройним силам України. Вони стали активними учасниками волонтерських рухів, ініціаторами і організаторами конкретної допомоги (засобами зв'язку, медикаментами, продуктами, реабілітаційними заходами) працівникам своїх колективів та інших наукових установ, що перебували у щойно визволенних населених пунктах.

Надзвичайної ваги набувала особлива місія архівних працівників – захист і збереження національного наукового надбання в умовах практично одночасних активних воєнних дій на більшій частині території країни. Успішне продовження роботи архівістів з поповнення НАФ потребувало налагодження роботи ЕК установ і ЕПК НАН України, забезпечення кворуму їх членів, надання методичної допомоги архівам щодо особливостей роботи в умовах воєнного стану.

Фактично обслуговування користувачів документами Архівного фонду НАН України було призупинено. Не зважаючи на запроваджений дистанційний режим роботи, архівісти з перших днів російської агресії вживали практичних заходів для збереження і захисту наукової спадщини. Враховуючи, що майже всі архіви наукових установ не мають окремих приміщень, а розміщені в будівлях

інституцій-фондоутворювачів, було проведено внутрішнє переміщення певних документів у більш безпечні місця з точки зору умов і охорони. Застосовувались відповідні пожегобезпечні матеріали для додаткового упакування документів, розміщення в сейфах, враховувалась наявність вогнегасників, охорони, здійснювалось цілодобове чергування відповідальних осіб. Президія НАН України рекомендувала, за необхідності, використовувати можливості переміщення до більш безпечних західних регіонів України та виконання робіт з використанням наукової інфраструктури установ Академії, розташованих у Львові, Ужгороді та Чернівцях. Проте, масштабної евакуації фондів наукових установ з територій бойових дій, як це було в низці державних архівів, не проводилось. Та й цих територій з кожним днем війни ставало все більше. А установи НАН України з їхніми архівами розташовані у значній кількості регіонів – Києві та області, Харкові, Дніпрі, Одесі та області, Миколаєві та Донецькій, Луганській, Херсонській, Чернігівській, Черкаській областях. Як зазначив в одному з інтерв'ю А. Хромов, зараз «історична пам'ять України беззахисна перед російськими ракетами і гранатами».

Значну допомогу в здійсненні захисних робіт надали зарубіжні інституції – наукові, архівні, бібліотечні, музейні міжнародні організації, національні академії наук та архіви, окремі установи. З перших днів війни провідні науково-культурні установи України звернулись до своїх колег у всьому світі про вжиття заходів проти держави-агресора Росії та її інституцій і, водночас, про допомогу незалежній Україні. Світові наукові, архівні, бібліотечні, музейні організації підтримали ініціативу України про припинення членства представників Росії у міжнародних науково-культурних організаціях та співпрацю з ними. Архівні установи України припинили опрацювання запитів установ та громадян РФ та Республіки Білорусь. Інформаційний простір заповнили відгуки демократичних сил про підтримку України і надання конкретної допомоги українському народу, установам і організаціям. Ця допомога запропонована у формах: участі в організації прихистку наших громадян; надання грантів і стипендій для залучення науковців до спільної співпраці в зарубіжних інституціях; виділення місця у хмарних сховищах на їх серверах для зберігання оцифрованої культурної спадщини та інших інформаційних електронних ресурсів архівів та бібліотек України для убезпечення їх знищення від кібернападів країни-агресора; виділення необхідних матеріально-технічних засобів (вогнетривких сейфів, безкислотного пакувального паперу, коробок, вогнегасників спеціального призначення тощо) для захисту архівної спадщини на території України. Відповідну допомогу отримала і низка архівних структурних підрозділів НАН України.

Перші місяці війни працівники архівів дистанційно опрацьовували літературу для розробки наукових публікацій, готували біобібліографічні передмови до описаних особових архівів вчених, нові розділи описів фондів установ. Інститут архівознавства НБУВ проводив постійні методичні консультації щодо ведення діловодства та архівної справи в установах НАН України в умовах воєнного стану. Адже керівництво НАН України закликала в цей винятково складний для країни та її науки час докласти всіх зусиль для продовження виконання наукових досліджень в Україні.

І вже після оперативних кроків захисту людей і документів постало питання відновлення життєдіяльних архівних процесів в умовах воєнного стану – обслуговування дослідників джерелами; задоволення запитів громадян соціально-правового характеру, особливо щодо документного підтвердження захисту дисертацій, отримання наукових ступенів і звань, оформлення пенсійних справ; підготовка документних підбірок, джерельних оглядів на запити органів державної влади, Президії НАН України, керівництва установ, а також підготовка і розміщення на інтернет ресурсах наукових публікацій, цифрових добірок і електронних виставок документів академічних установ і видатних вчених для популяризації і поповнення національної пам'яті з історії та творчих здобутків української науки, її провідних вчених. Вже в травні більшість працівників наукових архівів установ НАН України почали працювати у змішаному режимі і відновлювати свою діяльність у довоєнному форматі. Почалось обслуговування користувачів (поки що в дистанційному режимі), здійснювалось наукове описування документів, формування справ. Відновили свою діяльність і експертні комісії установ НАН України, які подали на розгляд ЕПК НАН України описи на документи 11 інституцій з Києва, Львова, Одеси, Кривого Рогу. Проведене 28 червня 2022 р. на базі Інституту архівознавства НБУВ засідання ЕПК НАН України дало можливість включити до складу НАФ 2491 справу з результатами їх науково-організаційної і науково-дослідної діяльності та документами 3-х особових фондів діячів української літератури і греко-католицької церкви ХІХ–ХХ ст. 12 липня 2022 р. НБУВ відвідав Президент Польської академії наук Єжи Душинський, до візиту якого було підготовлено виставку з історії українсько-польських наукових зв'язків, зокрема, за документами з фондів Інституту архівознавства та Інституту рукопису, Архіву Президії НАН України. Також Інститутом архівознавства підготовлена і розміщена на сайті НБУВ електронна документна виставка до 80-річчя математика члена-кореспондента НАН України О. І. Степанця. Продовжилась робота з комплектування архівів. Інститутом архівознавства в травні 2022 р. організовано передавання до його фондів наукової спадщини академіка НАН України П. Ф. Гожики та членів-кореспондентів НАН України М. Ф. Котляра, О. Ю. Митропольського, Г. Г. Гнесіна.

З перших днів війни українські історики, архівісти, музейники ініціювали необхідність документування її подій, в різних форматах, на різних носіях, офіційної і приватної інформації. У травні-червні 2022 р. співробітниця Інституту архівознавства О. В. Березовська брала участь в експедиціях групи наукових установ України до Чернігівської області з метою фіксації свідчень про пережитий досвід місцевого населення регіону. Було зібрано значний масив фото, аудіо- та відеозаписів, особисті щоденники місцевих жителів. Цей напрям роботи й надалі потребує щоденної уваги архівістів, а зусилля працівників архівних установ НАН України потрібно зосередити також на документуванні та збереженні інформації про участь і досягнення науковців у нових міждисциплінарних проєктах, програмах, форумах, що проводяться як в країні, так і за кордоном, спрямованих на перемогу України.

Першими практичними кроками діяльності наукових архівів після перемоги має бути моніторинг стану приміщень архівів, їх архівосховищ,

збереженості фондів, перевірка наявності документів, особливо тих, що перебували під окупацією, адже там крім фізичного знищення документів, можливі й загрози втрати документів через викрадення і вивезення агресором.

На жаль, через відсутність необхідного обладнання практично в усіх архівних підрозділах установ НАН України дуже повільно здійснюється створення цифрових копій документів, науково-довідкового апарату. А останні роки роботи в умовах карантинних обмежень для працівників і користувачів архівів і воєнного стану доводять правильність курсу в архівній галузі на пришвидшення оцифрування. Як зазначила у доповіді в червні 2022 р. на онлайн Конференції європейських національних бібліотек в Анкарі генеральний директор НБУВ член-кореспондент НАН України Л. А. Дубровіна: «відсутність потужного сучасного обладнання для оцифрування наших колекцій – це пряма загроза культурній спадщині під час війни». Вважаємо, що треба активніше використовувати пропозиції зарубіжних наукових і архівних установ щодо підтримки сьогодні та співпраці після війни на ниві розроблення як нашої власної спадщини, так і документів щодо їх історії, що відклались у фондах українських архівів.

Для покращення ефективності роботи наукових архівів і задовільного вирішення нагальних питань на заваді є проблеми, що вже давно піднімаються працівниками архівної системи НАН України. Це, в першу чергу, нестача спеціально обладнаних приміщень архівосховищ і перевантаження документами наявних площ, неналежне штатне кадрове врегулювання архівних підрозділів, незадовільне матеріально-технічне оснащення потреб архівів у забезпеченні збереженості фондів, здійсненні оцифрування архівних інформаційних ресурсів. Нинішня ситуація, сподіваємось, стане згодом необхідним поштовхом для перегляду державного врегулювання фінансового, кадрового і матеріального забезпечення стану і подальшого розвитку архівів, що зберігають творчу спадщину української науки і культури, будівництва для них спеціальних, зокрема і підземних, сховищ для збереження документів, задоволення законних інтересів громадян та можливості інтегрування до європейської архівної спільноти.

UDC 930.253

Lidiia Yaremenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4731-028X>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,

Director of the Institute of Archival Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: yaremenko@nbuv.gov.ua

ACTIVITIES OF SCIENTIFIC ARCHIVES UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The peculiarities and main tasks of the activities of the archival units of the NAS of Ukraine during the period of martial law in Ukraine are outlined. The results of their work for the first half of 2022 were analyzed, problematic issues were identified.

Keywords: archival industry, scientific archives, institutions of the NAS of Ukraine, Institute of Archival Studies of the NBUV, martial law.

РОЗДІЛ 6

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА І МУЗИЧНІ ФОНДИ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

УДК: 069.51:681.85

Бондаренко Вікторія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8360-156X>,

старша наукова співробітниця,

Педагогічний музей України,

Київ, Україна

e-mail: V_bondarenko87@ukr.net

АУДИОФОНДИ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ: НАВЧАЛЬНІ ПЛАТІВКИ

Репрезентовано колекцію навчальних платівок з фондів Педагогічного музею України. Розкрито особливості музейної колекції та художню, мистецьку, історичну цінність.

Ключові слова: музейна колекція, аудіофонди, навчальні платівки, фонотека, Педагогічний музей України.

Фонди Педагогічного музею України станом на 2022 р. становлять понад 47 тисяч одиниць зберігання. Переважно це друковані навчальні видання різних історичних періодів. Серед речових пам'яток педагогічної спадщини, що зберігаються в музеї, значний інтерес представляють вінілові навчальні платівки. Поряд із аудіокасетами (записи на магнітній стрічці) та компакт-дисками, платівки становлять особливу групу предметів зберігання – аудіофонд музею.

Перші вінілові платівки з аудіозаписами навчальних дисциплін з'явилися в Європі в середині ХХ століття. Спочатку платівки використовували як допоміжний засіб для вивчення іноземних мов, а згодом почали застосовувати й у процесі вивчення окремих навчальних предметів. Досить швидко цей допоміжний засіб навчання набув популярності і в Україні. Спочатку аудіозаписи використовували здебільшого в музичних школах, інститутах культури та інститутах іноземних мов. У 1950-х роках грамзапис почали активно застосовувати на заняттях у школах, а випуск навчальних платівок набув масового характеру. Це сприяло створенню окремих фондів документів – фонотек. Навчальні фонотеки формувалися здебільшого при шкільних бібліотеках, предметних класах, методичних кабінетах вишів. Платівки в аудіофонотеках систематизували за розділами, відповідно до предметів. Обов'язковими були розділи «Іноземні мови», «Література», «Історія і суспільствознавство», а також «Музика, танці, естрада», де містилися платівки, які використовували на шкільних святах та різноманітних урочистостях. У 1990-х роках з винайденням компакт-диску використання вінілових платівок припинилося. Заводи з виготовлення вінілових платівок почали зачинятися, а платівки виходити з ужитку.

У фондах Педагогічного музею України зберігається колекція вінілових навчальних платівок загальною кількістю 300 одиниць зберігання. Основу колекції склала навчальна фонотека одного з методичних кабінетів Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського. Цю фонотеку у 2017 році передала до музею співробітниця інституту Лариса Гайда. Загалом музейне зібрання платівок містить фонохрестоматії з літератури, уроки англійської, французької, німецької, української мов, платівки з алгебри, геометрії, музики, історії, фізкультури, радіопередачі для дошкільнят, фонохрестоматії для початкової школи, серію «Звуки природи» та методичні матеріали для вчителів. Найдавніша платівка колекції датується 1952 роком, найновіші – початком 1990-х років. Більшість платівок видана фірмою «Мелодія» та Апрелєвським заводом грамзапису.

Колекція аудіофондів Педагогічного музею містить такі основні розділи: «Іноземні мови», «Українська мова», «Література», «Зоологія», «Алгебра», «Історія», «Фізичне виховання», «Дошкільна освіта та початкова школа». У розділі «Література», окрім фонохрестоматій та звукових підручників, представлені також платівки з окремими творами українських письменників – «За мить щастя» Олеся Гончара, «Український сонет» Максима Рильського, «Нічні концерти» Микола Бажана, а також твори Андрія Малишка, Дмитра Павличка, Олександра Довженка. Родзинкою розділу «Література» є вірші Тараса Шевченка, які читає Богдан Ступка, та опери «Наталка Полтавка» і «Тарас Бульба». На особливу увагу заслуговує також унікальна платівка з розділу «Українська мова» – «Українська літературна вимова» видатного українського лексикографа Миколи Погрібного, де літературні вимови звуків української мови, їх відмінності, а також долучені вправи на закріплення пройденого матеріалу, правила та приклади української літературної вимови.

У розділі «Зоологія» цікавою є серія платівок «Звуки природи», яка була записана та представлена широкому загалу у 1980-х роках. На записах можна почути звуки різних тварин, птахів, риб, зокрема агресивні крики качки, крики посадки на гніздо озерної чайки, звук пташеняти в надкльонутому яйці тощо. Використання таких аудіозаписів на уроках зоології, природознавства значно підвищувало навчальний інтерес учнів, зацікавлювало та мотивувало до вивчення нового матеріалу.

Вагоме місце в колекції займають платівки із розділу «Фізичне виховання», зокрема «Пульс 1. Музичний комп'ютер» та «Пульс 2. Інструментальна музика». Тут зібрана музика для різних видів спорту і вправ – для плавання, фехтування, стрільби з пістолету, скачок, кросу та інших. Музичні композиції цих платівок створені у жанрі електронної музики. Серія «Пульс 1» випущена «Мелодією» у 1985–1986 роках.

Попри все різноманіття навчальних платівок, найвищу цінність в музейній колекції становлять платівки із записами праць видатних педагогів – «Василь Сухомлинський. Про витоки виховання» та «Антон Макаренко. Про сімейне виховання». На платівці «Василь Сухомлинський. Про витоки виховання» текст праці читає сам педагог. Таким чином, до наших днів зберігся запис голосу відомого українського педагога, вченого зі світовим ім'ям – Василя

Олександровича Сухомлинського.

У червні 2017 року у Педагогічному музеї України було організовано виставку «Фонотека: навчальний вініл», основу якої склали платівки з аудіофондів музею. Метою виставки було представити широкому загалу феномен навчальної платівки, показати особливості її використання у навчальних цілях, презентувати художню і мистецьку цінність конвертів вінілових платівок. На виставці експонувався також програвач з фондів музею, на якому відвідувачі могли прослухати будь-яку платівку з фонотеки.

Таким чином, колекція навчальних платівок з фондів Педагогічного музею України в цілому являє собою зібрання освітнього, культурного, мистецького та історичного значення. Колекція змістовно розкриває особливості освітнього процесу другої половини ХХ століття, а також презентує літературні та культурні вподобання доби.

UDC: 069.51:681.85

Viktoriya Bondarenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8360-156X>,

Senior Research Associate,

Pedagogical Museum of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: V_bondarenko87@ukr.net

AUDIOFUNDS OF THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE: EDUCATIONAL VINYL RECORDS

A collection of educational vinyl records from the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine is presented. The peculiarities of the museum collection and its artistic, artistic and historical value are revealed.

Keywords: museum collection, audiofunds, educational vinyl records, phonolibrary, Pedagogical Museum of Ukraine.

УДК 78.041:78.071(477)Косенко

Волосатих Ольга Юріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка кафедри історії української музики

та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: vololga7@gmail.com

ПОЛІКУЛЬТУРНИСТЬ У ПРОЦЕСАХ СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (НА ПРИКЛАДІ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ВІКТОРА КОСЕНКА)

Досліджується значення різноманітних культурних впливів на формування світоглядних та естетичних уподобань українського композитора, піаніста й педагога Віктора Косенка, вага різних культур і традицій для цілісної мистецької панорами України першої половини ХХ століття загалом.

Ключові слова: творчість Віктора Косенка, життєпис митця, культурний вплив, вплив традиції, українська музична культура перших десятиліть ХХ століття.

Сучасне гуманітарне знання значною мірою актуалізує дослідження, орієнтовані на висвітлення привнесення явищ інших національних культур до української традиції, пізнання й адаптації тих впливів у процесах становлення модерної вітчизняної культури. Зокрема, останнім часом неодноразово висвітлювалося інтегрування європейських традицій освіти до системи української педагогіки, втілення інонаціональної тематики в театральному мистецтві, діяльність пов'язаних з кількома національними культурами митців тощо. У зв'язку з цією тенденцією, досить актуальним може бути відстеження різноманітних впливів (національно-культурних, соціально-політичних, світоглядно-ідеологічних тощо) на формування й розвиток творчої особистості, зокрема — представників української музичної культури першої третини ХХ століття, період становлення котрих припав на буремні роки зламу століть і не менш багаті на події перші десятиліття нової доби.

Проте, на заваді вирішенню подібного наукового завдання постає той факт, що український мистецький доробок першої половини ХХ століття на сьогодні насправді не є уведеним до повноцінного обігу. Твори, якщо йдеться про літературу й музику, подекуди й досі існують лише в рукописах або поодиноких архівних друківаних примірниках, доволі помітна частина вважається втраченою. Здебільшого недоступними для наукового осмислення і опрацювання залишаються матеріали творчих і особових архівів митців — критична, літературна, мемуарна й епістолярна спадщина, різноманітні офіційні документи, нариси й нотатки, щоденникові записи, авторські маргіналії на рукописах творів і тому подібне. Парадоксально, але навіть, здавалося би, добре знані, вивчені, шановані й видавані ще за свого життя творчі постаті теж перебувають в такій ситуації, до того ж саме внаслідок соціополітичних і пов'язаних з ними відповідних ідейно-світоглядних обставин. Під час упорядкування офіційних зібрань творів багато що лишалося «поза кадром», ще менше шансів дістатися до своєї (принаймні наукової) аудиторії мав доробок безпосередньо не пов'язаний з провідною сферою діяльності митця. Стан епістолярної спадщини відповідного періоду блискуче охарактеризувала у своїй монографії Маріанна Копиця: «Навіть ті нечисленні листування, які все-таки були опубліковані, далекі від їх оригінальних текстів: листи безжально скорочувалися, невпізнанно змінювалися, з них вилучалися всі найважливіші деталі творчого життя дописувачів та їх стосунків із державними інстанціями, факти інтимного життя, побутові деталі. Перед дослідниками стоїть завдання не тільки пошуків та опрацювання досі невідомих архівних фондів, а й перегляду, перевидання тих, які були опубліковані у 1920–1980-ті роки ХХ століття. Адже наукове осмислення шляху історичного розвитку нашої культури, зокрема, музичної неможливе без такого «погляду зсередини» — найбільш об'єктивного, не спотвореного цензурним втручанням».

Наочним випадком такого «відомого незнаного» митця є визначний представник української музичної культури першої половини ХХ століття Віктор

Косенко. Відстежити, у річищі декларованої проблеми, потенційно важливі для його становлення культурницькі впливи нині здається можливим винятково із застосуванням методів наукової реконструкції на основі непрямих джерел, оскільки, як свідчать останні архівні знахідки, навіть тиражована в довідниках і дослідженнях попереднього періоду офіційна біографія митця виявилася вимушено сконструйованою ним послідовністю фактів, значною мірою не пов'язаних з його справжнім життєвим шляхом. Події перших 20 років життя композитора не мають практично жодних безпосередніх документальних підтверджень ані у його особовому архіві, про що свідчить нещодавно виданий каталог, ані у фондах Меморіальної квартири-музею композитора.

Тож не викликає сумнівів перспективність наукового опрацювання раніше недосяжного для дослідників повного обсягу документів особового фонду композитора, а також подальших пошуків опосередкованих джерел інформації у фондах архівних установ світу.

UDC 78.041:78.071(477)Косенко

Olga Volosatkh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3713-4187>,

Candidate (PhD) of Art Studies, Associate professor,

Associate professor of the History of Ukrainian Music and Musical Folklore Department,

P. I Tchaikovsky Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: vololga7@gmail.com

POLYCULTURALITY IN THE PROCESSES OF THE UKRAINIAN MUSICAL CULTURE IN THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY REPRESENTATIVES FORMATION (ON THE EXAMPLE OF THE LIFE AND CREATIVITY OF VIKTOR KOSENKO)

The significance of various cultural influences on the worldview and aesthetic preferences of the Ukrainian composer, pianist and teacher Viktor Kosenko formation, the importance of various cultures and traditions for the holistic artistic panorama of Ukraine in the first half of the 20th century in general is investigated.

Keywords: works by Viktor Kosenko, biography of the artist, cultural influence, influence of tradition, Ukrainian musical culture of the first decades of the twentieth century.

УДК 78.783:09

Гусарчук Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8067-4010>,

докторка мистецтвознавства, доцентка,

професорка кафедри історії української музики

та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: tvhusarchuk@gmail.com

**ЕТИЧНЕ ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
ТА ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНА ПСИХОЛОГІЯ ХХ СТОЛІТТЯ**

На підставі вивчення творів та епістолярію Григорія Сковороди виокремлено важливі положення його етичного вчення та проведено паралелі між уявленнями геніального

українського мислителя про людину, мету і шляхи її вдосконалення та ідеями видатних представників особистісно-орієнтованої психології ХХ століття.

Ключові слова: творча спадщина Григорія Сковороди, етичне вчення, вдосконалення особистості, самоактуалізація, особистісно-орієнтованої психологія.

Відзначення цього року 300-річчя від дня народження Григорія Савича Сковороди з особливою силою актуалізує звернення до його творчої спадщини. Гуманістична сутність етичного вчення великого сина українського народу та безкомпромісне втілення його у власному житті філософа забезпечують сквородинській філософії притягальність в усі часи. Сьогодні ж, коли Україна стикнулася з неосяжною розумом і серцем антигуманністю нашого злочинного ворога, виникає потреба в духовному оперті, тож на допомогу нам може прийти Григорій Сковорода, аура його постаті й творчості – як наше незглибиме й чисте духовне джерело. Мабуть, невідповідно, однією з мішеней ворожого вогню став його меморіальний музей на Харківщині, зруйнований прямим влучанням 7 травня 2022 року. Це був маєток учня й найближчого друга Сковороди Михайла Ковалинського, а поруч – могила великого мислителя й гуманіста. Ось на цьому рубежі глибоко людяного й антилюдського і проходить наше сьогоднішнє протистояння. І саме в обстоюванні загальнолюдських цінностей – причина підтримки цивілізованим світом нашої боротьби за незалежність та запорука нашої майбутньої перемоги.

Дослідники творчості Григорія Сковороди неодноразово підкреслювали оригінальність його мислення, вплив на нього не лише барокового стилю, а й суб'єктивного світобачення, типологічних рис особистості філософа й митця, поєднання логічного й емоційного. Наразі спробуємо подивитися на ідеї Г. Сковороди з позицій особистісно-орієнтованої психології ХХ століття, адже такий підхід може увиразнити певні акценти його етичного вчення та засвідчити дивовижну прозорливість великого гуманіста.

Нагадаємо, що особистісно-орієнтована психологія ХХ століття концептуально уявляє людську особистість як динамічну цілісність і вбачає свою мету в тому, щоб допомогти людині знайти шлях до зростання й досягнення бажаної цілісності, гармонії на різних етапах життя: самість як архетип порядку й цілісності в системі структур особистості, запропонованій К. Юнгом; гештальтизм; розвиток цих ідей К. Роджерсом; «боротьба» з інтроекцією в концепції Ф. Перлса. Один з основоположників гуманістичної психології А. Маслоу наполягав на тому, що адекватна й життєздатна теорія особистості має стосуватися не лише глибин, а й висот, які кожен індивід здатен досягти. Як одну з умов самоактуалізації особистості він визначав уміння співнастроюватися зі своєю внутрішньою природою.

Отже, практичним завданням особистісно-орієнтованої психології є надання людині навичок постійного самовдосконалення. Та чи не подібну мету переслідував у своєму вченні Григорій Сковорода? Згадаймо, наприклад, його настанови щодо виховання в собі здатності поводитися відповідно зі своїми власними принципами, не йдучи на поводу в інших, про що йдеться у листах до М. Ковалинського. Згадаймо також, що ідея сродності («Разговор, называемый

алфавит, или букварь мира») доповнюється в його вченні цілісним комплексом обов'язкових моральних рис («Брань Архистратига Михаила со Сатаною о сем: легко бать благим», «Кольцо», байки «Колеса часовіи», «Старуха и Горшечник» тощо). У листах до М. Ковалинського Г. Сковорода закликав копати «всередині себе колодязь тієї води, яка зросить і твій дім і сусідські» та «немов до вогню, підкидати потроху поживи, щоб душа живилася і росла». Великий мислитель і провидець XVIII ст. не просто спрямовував людину на шлях самовдосконалення відповідно до загального просвітницького контексту своєї епохи, а й вказував основні орієнтири на цьому шляху: самопізнання, розкриття своїх природних здібностей і нахилів (віднайдення сродності у праці та спілкуванні), плекання в собі добра і творення добра.

Багато з п'ятнадцяти позицій характеристики самоактуалізованої людини, які визначив А. Маслоу, прямо асоціюються з ідеями Г. Сковороди. Наприклад, це прийняття – себе та інших. Саме ідею прийняття себе в широкому сенсі можна визнати наскрізною у творах Сковороди, адже прийняття себе таким, яким ти є, по суті, є вихідним мотивом і водночас кінцевим результатом самопізнання як центральної ідеї сквородинського вчення («познатся и задружить с собой»): «Будьмо тѣм, что Бог дал, ради, разбиваймо скорбь шутя. Полно нас червям снѣдати, вить есть чаша всѣм людям» (пѣснь 24 «О покою наш небесный!»). Органічно переплітаються в розумінні Сковороди прийняття себе й прийняття інших, оскільки вони мають спільне коріння – визнання тієї об'єктивної реальності, що всі люди різні (див., наприклад, пѣснь 9 «Голова всяка свой имѣет смысл», пѣснь 10 «Всякому городу нрав и права»). Як справжній психолог, Г. Сковорода дає пораду не судити про інших зі своїх власних позицій (на цю хибу вказував К. Юнг, розкриваючи, зокрема, упередженість екстравертів проти інтровертів), а також не примушувати інших робити те, що подобається тобі: «Не должно же друга нудить к тому, что тебе веселит, а его мучит» (басня «Соловей, жаворонок и дрозд»). Серед інших збігів з ознаками самоактуалізованої людини, які потрібно в собі плекати, – деяка відстороненість, потреба в усамітненні, спонтанність, простота, розрізнення добра і зла, єдність думки й дії тощо. Зрештою, у вченні Г. Сковороди, як і в теорії А. Маслоу, проблема формування людини безпосередньо пов'язується з проблемою створення ідеального суспільства. У пісні 23-й «О дражайше жизни время» яскраво виявляється екзистенціалістичне сприйняття дійсності (девіз К. Роджерса «тут і тепер»). Ще одна з багатьох можливих тем – переплетення західної та східної традицій у сквородинівському баченні росту, самовдосконалення людини.

Порушений аспект є важливим для поглиблення нашого розуміння гуманістичного вчення Григорія Сковороди – цього, за висловом В. Шевчука, «непізнаного сфінкса», який намагався й досі намагається допомогти нам стати кращими й щасливішими, стверджуючи при цьому: «Не красна долготою, но красна добротою, Как пѣснь, так и жизнь» (пѣснь 30 «Осінь нам проходит, а весна пришла»). Цінність кожної людини, повага до її особистості, моральні чесноти, відсутність почуття заздрості, розуміння того, що щастя – не у статках

або посадах, дружні стосунки як основа суспільства, єднання з природою – усі ці умови людського щастя формулює наш великий Учитель. Премудрість не старіє, тож вчимося в нього, вчимося, щоб не забувати, у чому гуманістична сила нашої культури – сила, яка покликана перемогти зло.

UDC 78.783:09

Tetiana Husarchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8067-4010>,

Doctor in Art Studies,

Docent, professor of the Department of History

of the Ukrainian Music and Musical Ethnology,

P. I. Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tvhusarchuk@gmail.com

THE ETHICAL TEACHINGS OF HRYHORIY SKOVORODA AND PERSON-CENTERED PSYCHOLOGY OF THE XXth CENTURY

The important provisions of ethical teachings of Hryhoriy Skovoroda were defined on the basis his works and epistolary. Also the parallels between the ideas of the Ukrainian thinker about human, aim, ways of improvement and the ideas of outstanding representatives of person-centered psychology of the XXth century were drawn.

Keywords: creative heritage of Hryhoriy Skovoroda, ethical teaching, improvement of personality, self-actualization, person-centered psychology.

УДК 782.071.2(477.65)"19/20"(093.3)

Долгіх Марина Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7290-2407>,

кандидатка мистецтвознавства,

викладач-методист Кропивницького музичного фахового коледжу,

наукова співробітниця КЗ «Кропивницький музей музичної культури імені

К. Шимановського»,

Кропивницький, Україна

e-mail: dolgih.marina.krop@gmail.com

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ СПІВАЧКИ ОЛЕКСАНДРИ КРОПИВНИЦЬКОЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДОКУМЕНТІВ МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ М.Л. КРОПИВНИЦЬКОГО

Розглянуто стадії формування й життєві віхи української співачки Олександри Кропивницької (1888–1969) на основі документів родинного архіву, переданого на зберігання до Меморіального музею М. Л. Кропивницького міста Кропивницького.

Ключові слова: співачка, Олександра Кропивницька, опера, театр, Меморіальний музей М.Л. Кропивницького.

У світлі сучасних військово-політичних подій актуалізуються питання пошуку, дослідження й оприлюднення джерел українського музичного мистецтва, що подають правдиву інформацію та розширюють уявлення про провідних музичних діячів. Постать Олександри Кропивницької – старшої дочки батька українського театру Марка Львовича Кропивницького та відомої

співачки, акторки драми, опери й оперети – за часів радянщини не знайшла відображення у полі музикознавчої літератури. Працюючи по темі дослідження в реаліях сучасного музикознавчого простору, пощастило віднайти низку документів з особистого архіву брата співачки Володимира Марковича Кропивницького, переданих до Меморіального музею М. Л. Кропивницького в місті Кропивницькому, але не оприлюднених для широкого музикознавчого загалу.

Офіційне підтвердження про час народження співачки у документах Державного архіву Кіровоградської області відсутнє. Музейна копія запису № 61 з Метричної книги причту Різдва Богородичної церкви містечка Багачки Миргородського повіту Полтавської єпархії свідчить: «травня 20 дня народжена, липня 12 дня охрещена ОЛЕКСАНДРА. Батьки: Херсонської губ., м. Єлисаветграда дворянин Марко Лукич Кропивницький і його дружина Надія Василівна. Хрещені: граф Іполит Іполитович Капніст і графиня Єлизавета Василівна Капніст».

Ще одним, хоча й доволі лаконічним джерелом, стала біографія сестри, записана рукою В. М. Кропивницького й датована 03.01.1968 р. Її текст свідчить про дебют Олександр-співачки 6 квітня 1905 р. в українському концерті на користь Харківської громадської бібліотеки. Згодом, навчаючись в імперській столиці, дівчина продовжила займатися академічним вокалом під керівництвом професорки консерваторії С. М. Гладкої-Кедрової, а згодом її учениці А. М. Томської.

Виявлено також оригінальну архівну довідку, видану Центральним Державним архівом Народного господарства Головного архівного Управління в Ленінграді від 26.05.1940 р., текст якої свідчить, що «в матеріалах фонду Петербурзького театрального училища у справі. № 5766, Кропивницька Олександра (по-батькові не вказано) рахується в 1909–1910 рр. ученицею III драматичного курсу імператорського Петербурзького театрального училища. Представлена в 1910 р. до атестату про закінчення вищеозначених курсів».

Найбільш загадковий період у житті Олександр – італійський. Головною метою мандрівки до Італії були уроки вокалу у видатного педагога Антоніо Котоньї. У фондах Музею наявна світлина співака з дарчим підписом «Alla gentile Signorina Shiura [нерозбірливо]. Ricordo A. Cotogni» («Люб'язній сеньорині Шурі <...>. На пам'ять від А. Котоньї»).

Факт участі Олександр у 384-му заході Концертної фундації Академії Санта-Чечіліа 8 квітня 1914 р. підтверджено фотокопією афіши концерту. Витончене соло сопрано Олександрі прикрасило унікальною тембровою фарбою виконання ораторії «Дочка Ієвфая» Джакомо Каріссімі (Giacomo Carissimi) під батуютою видатного диригента Бернардіно Молінарі (Bernardino Molinari).

Після кількох тріумфальних виступів О. Кропивницька підписала контракт-запрошення до офіційного складу трупі оперного театру «Constanza» в Римі, але виконати умови домовленості не змогла через початок Першої світової війни. 3 вересня 1915 р. артистка долучилася до трупі Санкт-Петербурзької Музичної драми, де виступала до весни 1916 р.

У добу визвольних змагань Олександрі довелося повернутися в Україну, на Харківщину, щоб заробляти кошти для життя. Знаходимо звіт про її виступ у Катеринославі 6 червня 1918 р. в партнерстві зі співаком К. Запорожцем і піаністом Є. Макухіним, в якому кореспондент вказав на «голос красивого тембру, прекрасну дикцію й надзвичайну передачу <образів>». До програми увійшли арії з «Іоланти» й «Чародійки» П. Чайковського, романси «Пролісок» О. Гречанінова і «Пастушок» Ц. Кюї.

Далі, очевидно, на співачку чекала типова для творчих працівників у 1919–1920 рр. примусова трудова мобілізація для обслуговування фронту. В. Кропивницький назвав сестру «акторкою трупі Політвідділу 14-ї [Майкопської. – М.Д.] кавалерійської дивізії I-ї Кінної армії». Серед документів, які збиралися мисткинею в період оформлення пенсії, присутні дві довідки, що свідчать про спробу підтвердити її «службу в театрі при Політвідділі I Кінної Армії 1920–1921 рр.». Перша підписана начальником відділу архівів Штабу Донського військового округу (датована 19.09.1953 р.), друга – видана Центральним Державним архівом Червоної армії у Москві (датована 12.10.1953 р.). Обидві – негативні, оскільки документи цього періоду гострих військових колізій не збереглися.

Наступний період життя співачки відбувався переважно «на колесах»: праця в трупі Харківської опери (весна 1923 рр., осінь 1924 р.), Ростовської опери (осінь 1923 р., весна 1924 р.), антрепризі Сухаренка й Нільського в Гомелі та Бобруйську (зима-весна 1925 р.). Згодом чотири роки Кропивницька працювала у пересувному колективі оперети під керівництвом Ю.Л. Сагайдачного – здійснювала обслуговування населення Уралу, Сибіру, Поволжя, Далекого Сходу. Підтвердити свої виступи на підмостках театрів цих міст актрисі також не вдалося, на що вказують ще дві довідки негативного змісту – з Держархівів Челябінської (від 25.03.1954 р.) та Амурської (від 25.03.1953 р.) областей.

Залучаючи до наукового обігу невідомі джерела з фондів Меморіального музею М.Л. Кропивницького, дотичні до творчої біографії співачки, актриси і вокального педагога О.М. Кропивницької, сподіваємося на зацікавленість досягненнями мисткині та появу подальших досліджень за тематикою її творчості.

UDC 782.071.2(477.65)"19/20"(093.3)

Marina Dolhikh,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7290-2407>,

Candidate (PhD) of Art Studies, in history of arts,

Teacher methodologist (musicology), Kropyvnytskyi Music Applied College,

Researcher the Shymanovskyi Music Culture Museum of Kropyvnytskyi,

Kropyvnytskyi, Ukraine

e-mail: doljih.marina.krop@gmail.com

**LIFE AND CREATIVE WAY
OF THE SINGER OLEXANDRA KROPYVNYTSKA
IN DOCUMENTS OF THE KROPYVNYTSKYI MEMORIAL MUSEUM**

The stages of formation and life of the Ukrainian singer Olexandra Kropyvnytska (1888–1969) in the documents of the family archive transferred to the Kropyvnytskyi Memorial Museum in Kropyvnytskyi, Ukraine.

Keywords: singer, Olexandra Kropyvnytska, opera, theatre, Memorial Museum of M.L. Kropyvnytskyi.

УДК 94(477)

Дояр Лариса Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>,

кандидатка історичних наук, доцентка, старша наукова співробітниця,

відділ «Державний архів друку»,

Книжкова палата України імені Івана Федорова,

Київ, Україна

e-mail: lardoyar@ukr.net

РАРИТЕТИ ВІТЧИЗНЯНОЇ МУЗИЧНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ)

Розглянуто серію авторських розвідок, присвячених видавничій діяльності Книжкової палати України. Спираючись на матеріали Державного архіву друку, репрезентовано бібліографічні дослідження колективу установи на прикладі видань з музичної літератури 1950-60-х років ХХ століття.

Ключові слова: орган державної бібліографії Української РСР, періодичні видання Книжкової палати України, видавництво Книжкової палати УРСР, «Літопис музичної літератури», довідник «Музична література УРСР. 1917–1965 рр.».

Постановка проблеми. На тлі широкого функціоналу Книжкова палата України завжди вирізнялася своєю потужною видавничою діяльністю. Бібліографічні довідники, підготовлені працівниками установи, не втрачають своєї ваги дотепер. Серед останніх варто відзначити важливе місце видань з музичної бібліографії.

Виклад основних матеріалів дослідження. Започатковуючи наукову бібліографію вітчизняних видань з музики, Книжкова палата УРСР у далекому 1954 році розпочала видавати «Літопис музичної літератури», який ідентифікувався як орган державної бібліографії Української РСР. Журнал виходив у харківському видавництві Книжкової палати УРСР. Перший номер часопису, що вийшов накладом у 1765 примірників, уміщував літературу, видану на теренах України впродовж 1954 року. До складу редакції журналу входили Микола Багрич та Олександра Майборода. Видання розповсюджувалося шляхом попередньої передплати у місцевих відділеннях «Союздруку» або безпосередньо у видавництві Книжкової палати. Вартість річного комплекту до грошової реформи 1961 року становила 4 крб. на рік.

«Літопис музичної літератури» уміщував відомості про ноти і пісні, опубліковані в збірниках, книгах, журналах і газетах, що виходили в Українській РСР. Безумовною перевагою видання було те, що занотовані у ньому матеріали подавалися у систематизованому вигляді, зокрема, за п'ятьма рубриками: «Музичний фольклор», «Вокальна музика» (хори та ансамблі без та з інструментальним супроводом; шкільні та дитячі пісні для хорового виконання; сольний спів; збірники творів різних вокальних засобів виконання), «Інструментальна музика» (твори для оркестру; твори для соло клавішних,

смичкових та щипкових інструментів), «Вокально-симфонічна музика. Сценічна музика» (опера та музична драма; музика до театральних постановок, інофільмів та радіокомпозицій), «Різні щодо засобів виконання твори та збірники творів». Перший номер «Літопису музичної літератури» уміщував 344 бібліографічні позиції, подані за абеткою у межах кожного окремого розділу.

Окрім переліку творів, журнал був оснащений різноманітними допоміжними покажчиками, які дедалі вдосконалювалися. Якщо у першому номері часопису уміщувався лише іменний покажчик, то в наступних вже були відомості про композиторів, авторів текстів, редакторів, а також покажчики назв текстів музичних творів та назв збірників, книг, журналів і газет, де були опубліковані музичні твори.

Одночасно з «Літописом музичної літератури» науковці Книжкової палати кілька років поспіль працювали над складанням великого бібліографічного покажчика українських друків, дотичних до музичного мистецтва. Фундаментальною науковою працею колективу у цій галузі став довідник «Музична література УРСР. 1917–1965 рр.» обсягом у 65 друкованих аркушів. Анонсуючи його вихід, заступник директора установи по науковій частині М. Багрич зазначав, що назване видання є першою науковою бібліографією вітчизняних друків з музики (Багрич М. Довідник про музику / М. Багрич // Нові книги УРСР. 1966. № 32. 10 листопада. С. 19–20). До книги увійшло вісім тисяч окремих нотних та музикознавчих видань, серед яких твори видатних українських композиторів Семена Гулака-Артемовського, Миколи Лисенка, Миколи Леонтовича, Кирила Стеценка, Віктора Косенка, Станіслава Людкевича, Левка Ревуцького, Бориса Лятошинського, Василя Верховинця, Михайла Вериківського, Костянтина Данькевича, Юлія Мейтуса, Георгія Майбороди, Платона Майбороди, Анатолія Кос-Анатольського та ін. Довідник містив понад 400 книг з питань теорії та історії музики і книжок, присвячених окремим композиторам, виконавцям, музикознавцям тощо.

Висновки. Наукова бібліографія музичної літератури, що видавалася в Україні, була і залишається затребуваною. Опрацьовані видання необхідні бібліотекарям, науковцям, митцям музичного мистецтва. Започатковані у середині 1950–х рр. та розвинуті у наступне десятиліття бібліографічні видання Книжкової палати України на сьогоднішній день є унікальними за якісним (змістовним) та раритетними за кількісним вимірами.

UDC 94(477)

Larisa Doiar,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>,

Candidate of historical sciences, associate professor, senior research associate,

Department «State Print Archive»,

Book Chamber of Ukraine named after Ivan Fedorov,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lardoyar@ukr.net

RARITIES OF THE DOMESTIC MUSIC BIBLIOGRAPHY

(based on the materials of the Book Chamber of Ukraine)

The article continues a series of author investigations devoted to the publishing activities of the Book Chamber of Ukraine. Relying on the materials of the State Print Archive, the author updates the

bibliographic research of the institution's staff using the example of publications on musical literature of the 1950s and 1960s.

Keywords: state bibliography body of the Ukrainian SSR, periodicals of the Book Chamber of Ukraine, publishing house of the Book Chamber of the Ukrainian SSR, «Chronicle of Musical Literature», directory «Musical Literature of the Ukrainian SSR. 1917-1965.».

УДК 39. (477.83)

Дубровіна Ірина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>,

кандидатка педагогічних наук, наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dubrovinaiv@nbuv.gov.ua

СУЧАСНІ ДЖЕРЕЛА ПРО МУЗИЧНІ ТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

подається огляд сучасної літератури за темою українські музичні традиції. Він дозволяє орієнтуватися на загальнолюдські еталони добра, краси, справедливості, які закладено в українському фольклорі.

Ключові слова: музичні традиції, цінності людини, морально-етичні норм, український фольклор.

Сьогодні Україна спрямовує свої погляди на європейське співтовариство як на певний орієнтир життя та розвитку демократичного громадянського суспільства. Маючи багатовікові національні музичні традиції та культуру, наша Батьківщина завжди прагнула до утвердження морально-етичних норм поваги до старших, толерантного ставлення до думки іншого, справедливості, доброзичливості, дружби та братерства.

Вплив українських традицій на особистість досліджували Ірина Бужина, Станіслав Домбровський, Віра Киричок, Галина Кловак, Георгій Майборода та ін. Українські музичні традиції, як виховний ідеал, формують ціннісну структуру, закладають основи гуманності людини. Адже з дитинства українці долучалися до безпосередньої участі у музичних традиціях та дійствах. З плином часу свята та обряди набули особистісної цінності. У музичних традиціях закладено модель ціннісної структури певного виду вчинків і взаємостосунків між людьми, керуючись якими, кожна особистість проектує власну етичну поведінку (Сумарокова Л. Духовне виховання – запорука формування гармонійно-розвиненої особистості. Формування ціннісно-змістовної сфери дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: матеріали обласної науково-практичної конференції, 28 березня 2018 р. Дніпро. С. 506).

Становлення українських музичних традицій розпочалося на основі самобутньої музичної культури Київської Русі. У побуті українського народу тривалий час зберігаються традиції давньослов'янських народних свят річного землеробського кола з їх циклами трудових, ігрових, обрядових та величальних пісень. Вагому роль у музичних традиціях займають родинно-побутові пісні, які

зародилися ще в первісному суспільстві. Як у піснях календарних циклів, так і у родинно-побутових (колискових, весільних, похоронних плачах і голосіннях) відбувається поступовий процес виявлення яскравих національно-характерних рис, типових для української музики. Яскравим жанром стають епічні твори – думи та історичні пісні, створюються глибоко ліричні, жартівливі та танцювальні пісні тощо. Основними виховними цінностями українських традицій є християнські засади виховання, моралі, патріотизму, любові до рідної землі, краю, вірність ідеалам народу, демократизм, що відобразилося у календарно-обрядових святах українців. Серед землеробських свят річного кола особливе місце займали традиції зустрічі весни (наближення нового землеробського року), напередодні збирання врожаю і часу жнив. Тому існували народні музичні традиції, що відображали різні сторони життя та працю пращурів (Шреєр-Ткаченко О. Історія української музики. Ч. I. Київ : Музична Україна, 1980. 197 с.).

Народні музичні традиції зазнали впливу релігії, звичаїв, здобутків мистецької творчості, світогляду, народних ідеалів. Створене обличчя народу, те що його відрізняє від інших – це в першу чергу традиції (Ващенко Г. Основи естетичного виховання. Мюнхен: Лондон:

Авангард. 1957. 46 с.). Тому дотримання кращих традицій не зменшує людину у національних межах, а дає їй можливість подальшого їх переосмислення та оновлення.

Вагому роль збереження музичних традицій мають народні співці-музиканти та оповідачі. Одне із провідних місць посідають українські кобзарі та лірники, саме вони донесли чудовий епічний жанр українського народу – думи, що постав у XV–XVII століттях і в яскравій художній формі відбив найголовніші події історії України, а також опис родинного життя.

Як зазначають Б. Кирдан та А. Омельченко: «такої як у нас різноманітності епічних традицій, народних співців і оповідачів, що не лише зберігають ці традиції, а й розвивають їх, немає в жодній країні світу (Кирдан О., Омельченко А. Народні співці-музиканти на Україні. Київ: Муз. Україна, 1980. 180 с. [4 с.]).

У відділі музичних фондів НБУВ музичні традиції найяскравіше передано у різних публікаціях, а саме: «Світогляд українського народу» І. Нечуй-Левицького (Київ: Обереги, 1992), «Українознавство» (укл. В. Мацюк, В. Пугач, Київ: Зодіак, 1994), «Історія української культури» (за ред. І. Крип'якевича. Київ: Либідь, 2000), «Українська культура»: лекції за редакцією Д. Антоновича, упор. С. Ульяновська. Київ: Либідь, 1993), «Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис» О. Воропай (Київ: Оберіг, 1993), «Ми – українці : Енциклопедія українознавства» : [у 2 кн. (Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 1999), «Українська родина : обряди і традиції» Л. Орел (Київ: вид-во ім. Олени Теліги, 2015), «Пісенний світ українознавства» (упор. В. Коротя-Ковальська. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006).

Отже, українські музичні традиції спрямовують людину на ідеал та цінність життя. Сучасні джерела бережуть та примножують скарбницю народної культури. Адже кожен народ відтворює себе через систему традицій, мистецтво, характер тощо. Звернення до сучасних джерел за темою українські музичні традиції сприяє їх усвідомленню як глибинних національних надбань.

UDC 39. (477.83)

Iryna Dubrovina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6676-4789>,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Senior Research Associate,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dubrovinaiv@nbuv.ua

MODERN SOURCES ON MUSICAL TRADITIONS IN UKRAINE

A review of contemporary literature on the topic of Ukrainian musical traditions is presented. It helps to focus on universal standards of goodness, beauty, justice, laid down in Ukrainian folklore.

Keywords: musical traditions, human values, moral and ethical standards, Ukrainian folklore.

УДК 783.651.2:23/28 (477)

Зосім Ольга Леонідівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: olgazosim70@gmail.com

КОНФЕСІЙНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО РІЗДВЯНОГО ДУХОВНОПІСЕННОГО РЕПЕРТУАРУ

Серед тематичних груп духовних пісень твори різдвяного циклу є найменш конфесійно маркованими, оскільки спираються на сюжетні лінії, що містяться в Євангеліях, а тому легко запозичуються до репертуару інших християнських деномінацій. Певний виняток становлять протестантські конфесії, богословська думка яких є суттєво відмінною від традиційних церков і передбачає інші підходи при адаптації іноконфесійних текстів. Розрив з традицією при запозиченні протестантами богослужбових піснеспівів з інших конфесій, у тому числі й духовних пісень, передбачає трансформації їх текстової складової навіть у тих випадках, коли вони не є конче необхідними. Особливості видозмін текстів традиційних українських різдвяних пісень показано на прикладі лютеранської збірки «Український євангельський співаник».

Ключові слова: українська духовна пісня, різдвяний духовнопісенний репертуар, християнські конфесії, «Український євангельський співаник».

Пісні різдвяного циклу є найменш конфесійно маркованими, передусім завдяки тому, що їхні тексти базуються на євангельському підґрунті, а серед християн різних деномінацій практично відсутні теологічні дискусії щодо Різдва. Саме тому різдвяні пісні досить легко потрапляли до репертуару інших християнських конфесій. Розрізняють різдвяні пісні для церковного виконання, які розкривають богословський зміст Різдва Христового як важливого етапу історії Спасіння, та для домашнього співу, де увагу зосереджено на побутових деталях різдвяних подій і в яких найбільш повно виявлено особливості національної

музично-релігійної традиції. Зазвичай конфесійної міграції зазнають пісні першого типу як найбільш теологічно значимі та універсальні за змістом.

Український різдвяний репертуар налічує не один десяток пісень. Його формування було розпочато в XVII ст. у православному середовищі і відбувалося у відповідності до богословських традицій християнського Сходу. Почаївський «Богогласник» (1790–1791), що уніфікував та кодифікував український духовнопісенний репертуар, був виданий уніатськими ченцями-василіанами, а тому певною мірою відображав і західну богословську думку. Проте українські пісні різдвяного циклу, які були створені православними авторами, у «Богогласнику» не зазнали суттєвих трансформацій у текстовій частині, а тому в православних виданнях збірки кінця XIX – початку XX ст. друкувалися майже в незмінному вигляді.

Більш серйозні видозміни українських різдвяних пісень ми бачимо в протестантських виданнях, які обумовлювалися не прагненням наблизити їхні тексти до мовної норми або відкоригувати мелодії, що могли видозмінитися у процесі побутування, а через необхідність привести їхній зміст у відповідність до вчення своєї конфесії. Розглянемо це на прикладі «Українського євангельського співаника», виданого у Станіславові у 1933 р. Українською Євангельською Церквою Аугсбурзького Сповідання (теперішня назва – Українська Лютеранська Церква). Її духовний провідник, пастор Теодор Ярчук (1896–1940), був прихильником українізації євангельського християнства, і саме в цьому напрямі відбувалося формування духовнопісенного репертуару українських лютеран, який було систематизовано в «Українському євангельському співанику».

Зупинимось на українських різдвяних піснях та їх текстових видозмінах, які відбулися внаслідок їх адаптації до потреб лютеранської громади. Пісенні твори, що увійшли до «Українського євангельського співаника», були взяті з «Богогласника» та пізніших співаників, зокрема нововасиліанських. У процесі запозичення та адаптації мелодії українських різдвяних пісень не зазнали трансформацій, а видозміни, що були, є вельми незначними. Натомість суттєво змінилися тексти пісенних творів, які загалом не потребували коригування через спільність розуміння сутності різдвяних подій для усіх християнських конфесій. Тим не менше, тексти богогласникових та нововасиліанських пісень у лютеранській збірці «Український євангельський співаник» є вельми далекими від оригінальних православних або греко-католицьких версій. Укладачі та редактори співаника, серед яких був і Т. Ярчук, наново переписали тексти популярних різдвяних пісень, часто зі змінами в інципітах, при цьому сюжетний ряд пісенних творів у цілому був збережений, як і їхні мелодії (пісні «Бог предвічний народився» (№ 4), «У Вефлеємі нині новина» (№ 16)). Такий підхід можна пояснити ні чим іншим, як бажанням відірватися від традиції, яку для протестантів, як бачимо, уособлювали не лише церковні піснеспіви, а й духовні пісні, що ніколи не мали літургічного статусу і канонізованого тексту. Зазначимо, що намагання відійти від традиції входить у протиріччя з колективною пам'яттю народу, яка зберігає багато духовних пісень, що

передаються з вуст до вуст навіть у тих випадках, коли пісенний твір зафіксований у друкованих виданнях.

Текстові трансформації у збірці «Український євангельський співаник» були пов'язані і з тим, що деякі барокові пісні розповідали про різдвяні події, базуючись на церковній традиції, а не Св. Письмі, що є неприпустимим для євангельських християн. Так, рядки «Гди Сына породила Панна, падаєт в ЕфесѢ Діанна» богогласникової пісні «Превѣчний родился под лѣти» (№ 17) не можна уявити в протестантських співаниках, а тому в її адаптованому варіанті «Предвічний родиться від діви» (№ 42) вони виглядають так: «Як діва Сина породила, темнота світлу уступила». Показовим з точки зору протестантського богослов'я є й написання з маленької літери слова «діва», коли текст оповідає про Богородицю Діву Марію, що характерно для більшості пісень збірки.

Відповідно до теологічної доктрини протестантів, яку вважають, що єдиним джерелом християнського вчення є Св. Письмо (Sola Scriptura), в оновлених текстах різдвяних пісень посилюються біблійні алюзії: так, пісня «Бог природу, Бог людину хотів обновити» (№ 13) має другий куплет, який відсилає до Св. Письма («Еммануїл ім'я Його, як пророки предсказали з давен: «з нами Бог»»), чого не було в богогласникової пісні «Бог натуру хотяй избавити» (№ 2). Частина різдвяних пісень у збірці «Український євангельський співаник» була скорочена, проте це можна пояснити не лише конфесійною специфікою, а намаганням відійти від барокової багатослівності та зробити тексти пісень більш лаконічними.

Отже, трансформації, яких зазнали тексти давніх та нових різдвяних пісень в «Українському євангельському співанику», пов'язані з підходами, що базуються на протестантській теологічній думці з її відкиданням церковної традиції і орієнтації лише на біблійні тексти. Такий підхід, безумовно, звужував творчість церковних митців та суперечив колективній пам'яті, яка формується та функціонує в рамках традиції.

UDC 783.651.2:23/28 (477)

Olga Zosim,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7546-094X>,

Doctor in Arts, Professor,

National Academy of Culture and Art Management,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olgazosim70@gmail.com

CONFESSIONAL DIMENSIONS OF THE UKRAINIAN CHRISTMAS SPIRITUAL SONG REPERTOIRE

Among the thematic groups of spiritual songs, the works of the Christmas cycle are the least confessionally marked, since they are based on storylines contained in the Gospels, and therefore are easily borrowed into the repertoire of other Christian denominations. A certain exception is Protestant denominations, whose theological thought differs significantly from traditional churches and involves other approaches in adapting other confessional texts. The break with tradition when Protestants borrowed liturgical hymns from other denominations, including spiritual songs, presupposes the transformation of their textual component even in cases where they are not necessary. Features of modifications of the texts of traditional Ukrainian Christmas songs are shown on the example of the Lutheran collection «Ukrainian Gospel Songbook».

Keywords: Ukrainian spiritual song, Christmas spiritual song repertoire, Christian denominations, «Ukrainian Gospel Songbook».

УДК 78.074

Івченко Лариса Василівна

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2562-3979>

кандидатка мистецтвознавства,

завідувачка відділу,

відділ музичних фондів

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivchenko@nbuv.gov.ua

Кожушко Євгенія Віталіївна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9115-4050>

молодша наукова співробітниця

відділ музичних фондів

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kozhusko@nbuv.gov.ua

ВИДАВНИЧІ І НОТОТОРГІВЕЛЬНІ КАТАЛОГИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ РЕПЕРТУАРУ ВИДАВНИЦТВА ЇНДРЖИШЕКА

Видавничі і нототоргівельні каталоги Генріха Їндржишека – важливе бібліографічне джерело для реконструкції репертуару видавництва. Водночас, вони допомагають відтворити релевантну картину музичної культури Києва на початку ХХ століття.

Ключові слова: нотне видавництво, видавничий каталог, нототоргівельний каталог, Генріх Їндржишек, репертуар видавництва

У роки функціонування нотного видавництва Генріха Їндржишек на початку ХХ ст. були розповсюджені видавничі, але здебільшого торгівельні, рекламні каталоги. Вони друкувалися періодично, використовувалися для замовлення літератури, замінялися щораз новими, розповсюджувалися безкоштовно, і тому тогочасними бібліотекарями не сприймалися творами друку, вартими постійного збереження і бібліографування. Пошук каталогів нотовидавця і власника музичного магазину Г. Їндржишека ставить перед дослідниками певні труднощі, кількість його рекламної продукції у вигляді каталогів залишається невстановленою, у тезах подаються відомості про основні з них.

Перший відомий каталог — «Каталог лучших и практичнейших школ-самоучителей и этюдов для всех музыкальных инструментов» (16 сторінок), надрукований у Києві у типографії акціонерного товариства Н. Т. Корчак-Новицького у 1902 р. Оскільки це найраніший каталог, варто зауважити, що у ньому, як і в наступних нототоргівельних каталогах, фіксувалися видання різних видавців, що були в наявності і продавалися у магазині-депо Їндржишека.

Торгівельний каталог 1903 р. – «Список пьес для граммофона» (40 сторінок) — стосувався грамплатівок (п'єс для граммофона, сам же граммофон тоді вважався не приладом для відтворення звуків, а музичним інструментом).

У виданні «Каталог Библиотеки камерной музыки музыкального магазина Г. И. Индржишека» (1908, 19 с.) пропонуються ноти не на продаж, а для користування за бібліотечним абонементом, твори розташовані за складом виконавців від тріо до октетів. У межах одного інструментального складу інформацію подано за абеткою авторів (латинка впереміш з кирилицею), зазначався також номер опусу і розстановочний номер-шифр. Бібліотека Індржишека складалася з творів композиторів минулого і сучасності. Зокрема, новинки камерної музики представлено творами А. Аренського, О. Глазунова, В. Золотарьова та ін. Найбільший розстановочний номер – № 579 (деякі позиції об'єднували цикли, що склалися не з одного твору, а щонайбільше з шести). У бібліотеці представлено 118 тріо, 460 квартетів, 207 квінтетів та 22 позиції з секстетів і октетів. Оскільки вихідні дані і видавництва у переліку не зазначені, не маємо інформації про те, чи всі вони були друкованими і чи були серед них рукописні ноти. Наскільки можна зробити висновок за переліком з неповними бібліографічними даними, видань Індржишека серед них не було, оскільки жодне з них не зазначене у наступних каталогах видавця.

У 1910 р. вийшло наступне видання, підготовлене у Індржишека — «Спутник музыканта» (96 + 10 нумерованих сторінок), надруковане у типографії акціонерного товариства Н. Т. Корчак-Новицького. На сторінках 1–77 подано відомості про видання, що продавалися у магазинах Індржишека у Києві і Баку. У межах одного розділу видання розташовані за змішаною абеткою латинських і кирилических літер, перевага надана латиниці. Зазначався автор, назва твору (інколи у перекладі російською мовою), серія, а наприкінці рядку разом з ціною, проставлено дві прописні літери. Скорочення не розшифроване на сторінках каталогу. Вірогідна версія про ініціали видавців у ході дослідження підтверджена шляхом пошуку зазначених у каталозі творів у фондів і фондових каталогах НБУВ та інших бібліотек. «Таємничі» ініціали належали Індржишеку та іншим видавцям, які одночасно з тим були його комісіонерами. Подаємо розшифровку ініціалів з каталогу «Спутник музыканта». Літери означали:

Г. І. — Г. І. Індржишек;

А. Г. — А. Ф. Гергард, власник муз. магазину та нотовидавець у Харкові;

В. К. — В. Ф. Кастнер, власник муз. магазину та нотовидавець у Вороніжі;

Л. А. — Л. Г. Адлер, власник муз. магазину та нотовидавець у Ростові на Дону.

Отже, нототоргівельний каталог був спільною рекламою чотирьох видавців, які об'єднали свої зусилля для публікації реклами, однак продовжували конкурувати один з одним не тільки асортиментом, а інколи і цінами. Так, популярний твір Текли Бондаржевської «La prière d'une vierge» Op. 4, судячи з каталогу, продавався у В. Ф. Кастнера за 25 коп., у А. Гергарда — за 20 коп., а у Л. Адлера – лише за 15 коп.

Крім переліку опублікованих творів чотирьох видавців, «Спутник музыканта» містить невеликий словник іноземних музичних термінів [10, с. 78–

82], коротенькі біографії російських композиторів [10, с. 83–96], де, у тому числі, подаються імена українських музикантів (М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель, А. Едлічка, М. Лисенко, О. Рубець, Ф. Якименко). Відомості про композиторів обмежено декількома рядками. Обов'язково повідомлялися місце народження, роки життя, місце отримання музичної освіти, інколи вчителі, напрям композиторської діяльності. Ім'я укладача або укладачів словника музичної термінології і коротких біографій композиторів невідомі, однак, можна припустити, що ним міг бути Г. Їндржишек.

Наявність переліків опублікованих творів чотирьох видавництв в каталозі 1910 р. дає змогу порівняти репертуарну і цінову політику видавництв, а також атрибутивувати, визначати рік публікації нотних видань, зокрема Г. Їндржишека, оскільки, якщо видання зазначено у каталозі, значить опубліковано не пізніше 1910 р.

У 1911 р. Їндржишеком опубліковано торговельно-рекламний каталог «Прейс-курант музыкальных инструментов» (та інших музичних товарів його магазинів у Києві та Баку, 126 сторінок). Видання має привабливу кольорову обкладинку, оформлену у стилі «модерн», стилі, що тільки з'явився в Європі і на українських землях. На кожній сторінці преїскуранту вміщено ілюстрацію — зображення музичних інструментів та докладні переліки їх різновидів з цінами. Крім власне музичних інструментів, покупець міг придбати або письмово замовити все, що бажає його музична душа і руки: футляри, струни, колки, камертони, попітри, раштри, спеціальні пір'я для нотного письма, непромокаючий нотний папір, витримане дерево та срібний дріт для виготовлення музичних інструментів, рожки і свистки для полювання, дитячі музичні іграшки, пивні кухолі з музикою, органчики для навчання (!) птахів співати...

З передмови стає зрозумілим, що це не перший, виданий Їндржишеком преїскурант, отже, не тільки каталоги, але й преїскуранти видавалися періодично, хоча примірників за інші роки досі не виявлено. Важливо, що у передмові господарем повідомлено рік заснування магазину і фірми — 1882 (в інших першоджерелах цієї дати не знайдено). Також дізнаємося, про особисті знайомства та ділові стосунки Їндржишека з видавцями і фабрикантами, що забезпечувало покупцям найкращі і найвигідніші ціни. Окремо наголошено на необхідності мати при магазині добре обладнані майстерні для ремонту, перевірки, настройки та налаштування різних музичних інструментів, а також майстерні з виготовлення інструментів за особливим замовленням. До відома покупців також подано докладні інструкції з оформлення письмових замовлень та інформацію про пільги, що надавалися, зокрема про знижки, розстрочку на придбання інструментів для учбових закладів, про виконання пакування за рахунок магазину. Кожна сторінка преїскуранту містила нагадування про ноти, що продавалися у магазині, про продукцію фірми грамплатівок фабрики «Екстрафон», також власності Г. Їндржишека, про послуги, що надавалися у майстернях. У каталозі міститься 10 різновидів рекламних оголошень.

У відділі музичних фондів НБУВ зберігається «Каталог нот : Главного депо музыкальных инструментов Г. И. Индржишек» (1913, [4], 71 с. + [72 с. ноти]) та його перевидання без зазначення року (орієнтовно 1913–1918), вже з іншими

вихідними даними. Другий каталог (без року публікації) — повністю повторює зміст першого, але не зазначено ані місце розташування магазину, ані ім'я його власника, а тільки типографія, яка здійснила публікацію цього нототоргівельного каталогу. Наявність двох однакових за змістом каталогів можна пояснити тим, що другий був опублікований, ймовірно, для інших видавців або для комісіонерів Індржишека з інших міст.

У каталозі 1913 р., у порівнянні з каталогом «Спутник музыканта» 1910 р., вилучено декілька розділів, зокрема біографії композиторів. У всьому іншому — видання 1913 і його перевидання побудовані аналогічно «Спутнику музыканта», за виключенням значення літер власників музичних магазинів і видавців. На цей раз їх троє, і для ідентифікації подається не дві, а тільки одна літера. Подаємо перелік розшифрованих нами укладачів-видавців каталогу:

І. — Г. І. Індржишек;

К. — В. Ф. Кастнер, власник муз. магазину та нотовидавець у Вороніжі;

М. — К. Мейков, власник муз. магазину та нотовидавець у Москві.

Половину обсягу «Каталогу нот Главного депо музыкальных инструментов Г. И. Индржишек» виданого у 1913 р. і його перевидання з неповними вихідними даними надано ще одному різновиду реклами, специфічному саме для музичних творів. На 72-х нумерованих сторінках розташовано рекламу продукції у вигляді нотних інципітів, тобто початкових тактів твору. Кожен твір представлено трьома рядками нотного тексту, по два твори на сторінку, усього 144 приклади. За логікою рекламодавців, нотні інципіти викликать у споживачів бажання ознайомитися з музикою, а після того, можливо й придбати, замовити ноти. Нотні рядки супроводжуються інформацією про авторство, назву, жанр і ціну.

Ще одним важливим бібліографічним джерелом для отримання інформації про репертуар видавництва Індржишека є «Каталог видань Київського Музичного Підприємства К. М. П. та видань кол. фірми Г. Індржишека, що є на складі» (41 сторінка), опублікований вже у радянську добу у 1926 р. Музикантам пропонували крім «... зазначених у цьому каталозі творів», різні музичні інструменти, супутні товари, що у великій кількості були, вочевидь, експропрійованими у Г. Індржишека: нотний папір і зшитки, теки для нот, «всі видання Музичного Сектору Держвидавництва РСФРР, [...] видання всіх музичних видавництв СРСР», новинки із-за кордону. Каталог складається з двох розділів, у першому зазначені видання К. М. П. (їх 138), Музичного Товариства ім. Леонтовича (12 видань і журнал «Музика» за 1923–1925 рр.), видання — власність авторів (31 вид). У другому розділі — видання колишньої фірми Г. Індржишека (1015 видань). Розподіл за засобами виконання (найменування параграфів) подібний до того, що спостерігався у нототоргівельних каталогах Індржишека, хоча в іншій послідовності. На відміну від каталогів за 1910 і 1913 рр. у виданнях Індржишека подаються крім прізвища автора, назви твору і ціни — ще й номер нотної дошки, що дає змогу ще більш докладно атрибутувати видання.

Отже, нототоргівельні каталоги є цінним джерелом для аналізу діяльності видавництва, незамінними джерелами для реконструкції репертуару, одним з найважливіших і найцікавіших об'єктів для вивчення смаків публіки і видавця,

споживання продукції у сфері домашнього музикування, педагогічній і концертній діяльності. Інформація, отримана завдяки рекламним каталогам здатна додати фарб і нюансів для більш релевантної картини музичної культури у певний історичний період у певному регіоні.

UDC 78.074

Ivchenko, Larysa

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2562-3979>

Candidate of Art History,

Head of Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ivchenko@nbuv.gov.ua

Kozushko, Eugenia

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9115-4050>

Junior Research Fellow

of Music Funds Department,

Institute of Book Studies

Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: kozushko@nbuv.gov.ua

PUBLISHING AND MUSIC TRADE CATALOGS AS A SOURCE FOR STUDYING THE REPERTOIRE OF JINDŘÍŠEK'S PUBLISHING HOUSE

The publishing and music trade catalogs of Jindřich Jindříšek are an important bibliographic source for the reconstruction of the publishing house's repertoire. At the same time, they help to recreate a relevant picture of Kyiv's musical culture at the beginning of the 20th century.

Keywords: sheet music publishing house, publishing catalog, sheet music trade catalog, Jindřich Jindříšek, publishing house's repertoire

УДК 371.64; 314.743; 78.071 (439)

Карась Ганна Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1440-7461>,

докторка мистецтвознавства, професорка, професорка кафедри методики музичного виховання та диригування,

Навчально-науковий інститут мистецтв,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: karasg@ukr.net

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ ПОЛЬЩІ – ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянуто питання фондів електронних бібліотек Польщі як джерела для вивчення життєдіяльності діячів музичної культури, які працюва для зміцнення зв'язків наших народів. Висвітлено документи і періодику, що збагачують українське мистецтвознавство маловідомими фактами.

Ключові слова: музична культура, електронні бібліотеки Польщі, українські митці.

В силу історичних умов українські митці (композитори, співаки, диригенти) з кінця ХІХ століття брали активну участь у музичному житті

Польщі. Частина з них працювала там деякий час і поверталася в Україну, інша – залишалася і була амбасадором української культури в сусідній країні. Утруднений раніше доступ до польських джерел для українського науковця сьогодні значно полегшений завдяки цифровізації. Створення Польщею електронних бібліотек, в яких розміщено оригінали періодики, програм та інших джерел, дає можливість глибше і достовірніше вивчати життєдіяльність українських митців, які працювала для блага двох народів – українського і польського.

У фондах електронної бібліотеки університету у Варшаві (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) «Crispa» (<https://www.buw.uw.edu.pl/zasoby-online/biblioteki-cyfrowe/>) знаходимо журнал «Echo Muzyczne, Teatralne i Artystyczne» (№ 49 за 18 листопада 1900 р.), який присвячено 500-ій виставі опери «Галька» Станіслава Монюшка. Тут вміщено унікальні світлини видатних українських співаків Соломії Крушельницької та Олександра Мишуги, які виконували партії в цій опері, а також спогади останнього.

Шльонська електронна бібліотека (Śląska Biblioteka Cyfrowa) подає широкий перелік театральних програм. Вивчення таких програм театру в Катовіцах (Teatr Polski w Katowicach) за шість років (1926–1931) дає можливість виявити в ньому активну діяльність українського диригента і композитора Людвика Миколи Гладилевича (Hładyłowicz Ludwik Mikołaj) як капельмейстра опери, співаків Олександри Любич (Aleksandra Lubicz) та Зенона Дольницького (Zenon Dolnicki). Опрацьовані нами 36 програмок оперних вистав, балетів та святкових концертів засвідчують їх активну участь в цих акціях і доповнюють відомості про них.

В електронних фондах цієї бібліотеки ґрунтовно представлена польська періодика. В газетах «Kurjer Śląski» (1930, R. 5, nr 56), «Gazeta Bydgoska» (1932, 21. 12, R. 11, nr 293), «Trybuna Robotnicza» (1948, 10.11, № 288) знаходимо рецензії на оперні вистави та театралізовані дійства за участю Л. М. Гладилевича. В них дається висока оцінка українського диригента та композитора.

Від 15 червня 1956 року до наших днів видається «Наше слово» – газета для українців у Польщі. Це – найстарше українське періодичне видання у післявоєнній Польщі. Проведений нами контент-аналіз матеріалів газети за 1956–1963 роки (385 номерів) засвідчує, що в 1956 році тут друкуються поодинокі фольклорні записи лемківських пісень без вказання авторів записів, у 1957 році в газеті з'явилася рубрика «Лемківське слово», в якій у подальші роки друкуються записи лемківських народних пісень, їх обробки для різних видів хорів чи ансамблів, оригінальні твори Я. Ярославенка (1957–1958 роки). У 1959 році десяток обробок текстів на сл. Т. Шевченка тут друкує Осип (Йосип) Курочко – диригент Варшавського хору УСКТ, у 1960 році надруковано три його обробки і вперше з'являються 8 фольклорних записів і обробок Ярослава Полянського. У 1961 році знаходимо чотири обробки О. Курочко, більше 30 записів і обробок Я. Полянського. У 1962 році було вміщено майже 40 фольклорних записів лемківських народних пісень, їх обробок та оригінальні твори Я. Полянського (більше 30-ти), Л. М. Гладилевича. У 1963 році

надрукована обробка О. Курочко, один оригінальний твір В. Безкоровайного і майже 30 обробок і записів Я. Полянського. Вивчення цих фольклорних записів та обробок може розширити поле української музичної фольклористики.

Отож, фонди електронних бібліотек Польщі слугують сьогодні ще одним джерелом для вивчення життєдіяльності діячів музичної культури, які працювали для зміцнення зв'язків наших братніх народів, збагачують українське мистецтвознавство маловідомими фактами.

UDC 371.64; 314.743; 78.071 (439)

Hanna Karas,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1440-7461>,

Doctor of Arts, professor, professor of Department of Music Education and Conducting Methods,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: karasg@ukr.net

DIGITAL LIBRARIES OF POLAND ARE A SOURCE FOR STUDYING THE LIFE ACTIVITIES OF FIGURES OF UKRAINIAN MUSICAL CULTURE

The question of digital library funds of Poland is considered as a source for studying the life activities of musical culture figures, who worked to strengthen the ties of our nations. Documents and periodicals that enrich Ukrainian art history with little-known facts are highlighted.

Keywords: musical culture, digital libraries of Poland, Ukrainian artists.

УДК 78.03:82-1

Кармазін Антон Олександрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8860-0355>,

кандидат мистецтвознавства,

науковий співробітник Музею театрального, музичного та кіномистецтва,

член Національної спілки композиторів України,

Київ, Україна

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

КАНТАТА «ГАЙДАМАКИ» МИХАЙЛА ВЕРИКІВСЬКОГО: СТАРТ ШЕВЧЕНКІАНИ КОМПОЗИТОРА

Розглянуто кантату Михайла Вериківського «Гайдамаки», яка започатковує звернення митця до національно-історичної проблематики та одночасно стає першим у ряду його звернення до поезії Тараса Шевченка.

Ключові слова: кантата, гайдамаки, Вериківський, шевченкіана, історичне минуле.

Хорова фантазія «Гайдамаки» (1919, за однойменною поемою Т. Шевченка) – одне з етапних досягнень Михайла Вериківського раннього творчого періоду. Роль цього твору є надзвичайно важливою для мистецького самовизначення композитора. Окрім цього, цей твір став початком авторської шевченкіани М. Вериківського, яка червоною ниткою пройшла через його творчий спадок і кульмінацією якої стали опера «Наймичка» (1939) та вокально-симфонічна поема «Чернець» (1942).

Поема Тараса Шевченка «Гайдамаки» фактично є першим українським історичним романом у віршах. Ідейна змістовність і справжня народність поезії,

її міцний зв'язок з українською народною творчістю, виняткова музикальність віршованої мови – все це відіграло надзвичайно важливу роль у розвитку української національної музики.

Гайдамацький рух у часи М. Вериківського залишався не менш актуальною темою, ніж у часи поета. Хорова фантазія (за авторським визначенням жанру) створювалася 1919 року – у надзвичайно складний час бурхливих подій національно-визвольної боротьби в Україні. М. Вериківський опинився в епіцентрі подій саме такого намагання – здобути національну свободу, адже твір написано у розпал визвольних змагань Української народної республіки. Це, на нашу думку, й зумовило закономірність вибору композитором для втілення задуму саме сюжету шевченківських «Гайдамаків». Сама тема гайдамацького руху для композитора справді мала особливо важливе значення. Це підтверджує, по-перше, те, що гайдамацькі повстання стали також основою фабули його балету «Пан Каньовський» («Бондарівна»), а по-друге – той факт, що вже у завершальний період життя, у грудні 1951 року сюжет шевченківських «Гайдамаків» знову привернув увагу композитора, на цей раз у жанрі ораторії (яка, на жаль, залишилася незавершеною), про що свідчить його запис у щоденнику: («Добре попрацював і закінчив інтродукцію до ораторії «Гайдамаки») (Вериківська І. Архів Михайла Вериківського // Михайло Іванович Вериківський : погляд з 90–х : зб. наук. ст. до 100–річного ювілею / ред.-упоряд. О. Торба. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1997, с. 74).

Як справедливо підкреслює Х. Зайченко, «домінує в творі гуманістичний шевченківський заклик понад усе цінувати Богом дароване людське життя, плекати любов до ближнього, а не розбрат і ворожнечу. В умовах кривавої громадянської війни це набирало пекучої актуальності, звучало в унісон із прагненням слухачів до людяності й миру» (Зайченко Х. Хорова музика у творчості Михайла Вериківського як спосіб вираження національно-патріотичних ідей // М. Вериківський в контексті української музичної культури та освіти : до 115–ї річниці з дня народження / Тернопільська обл. рада ; Управління освіти і науки Тернопільської облдержадм. ; КОГПІ ім. Тараса Шевченка. Кременець : ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка, 2012, с. 74).

Кантата «Гайдамаки» є твором, який перебуває одночасно у двох часових вимірах – «історично-шевченківському» (текстова основа, сюжетна канва поеми) та «сучасно-композиторському» (переосмислення історичних подій XVIII століття на тлі національної революції 1917–1921 рр.). Відносна спільність історичного контексту обох часових вимірів зумовлює зосереджено-драматичне і навіть трагічне бачення композитором «червоної нитки» твору, текстовою квінтесенцією якої є слова епілогу: «Отаке-то було лихо по всій Україні! Гірше пекла... А за віщо? За що люди гинуть... Страшно, страшно тоді було» (Шевченко Т. Кобзар : Вибр. поетичні твори. Київ, МАУП, 2005, с. 96). Слова, як бачимо, є однаково актуальними для подій як XVIII, так і XXI століття. Вони належать до питань, що постійно супроводжують людське буття та переосмислюються через рефлексії у творах мистецтва.

М. Вериківський сам створив лібрето кантати «Гайдамаки», скомпонував текст оригінального твору через власний погляд на минуле. Із масштабної поеми

Т. Шевченка «Гайдамаки» композитор звертається до певних розділів – вступ, «Свято в Чигирині», «Треті півні», «Червоний бенкет», «Гупалівщина» (з яких використовує уривки). Окремі рядки взято з розділів «Гонта в Умані», «Старосвітський будинок» та «Бенкет у Лисянці». Крім цього він звертається до рядків «Давидових псалмів» Шевченка, а саме його переспіву псалма № 12 «Доколі, Господи, забудеши мя»: «Чи ти мене, Боже милий, навік забуваєш? Одвертаєш лице своє, Мене забуваєш? Доки буду мучить душу і серцем боліти. Доки буде ворог лютий на мене дивитись і сміятись? Спаси мене...» (Шевченко Т. Кобзар : Вибр. поетичні твори. Київ, МАУП, 2005, с. 215), адже ці поетові слова є глибоко співзвучними основній ідеї кантати.

«Гайдамаки» мають своєрідну форму, яку можна схарактеризувати як одночастинну велику розгорнуту композицію наскрізного розвитку, що має вступ, основний розділ та завершення. Форма твору підпорядкована, насамперед, образному наповненню та розвитку словесно-літературної складової. Періоди квадратної будови у творі є досить рідкісними, зокрема вони застосовані у пролозі. Довільність архітекtonіки композиції підкреслена авторською назвою твору – хорова фантазія.

У творі спостерігаються риси контрастно-зіставленої форми, в якій простежуються елементи тричастинності. В такому розумінні структура твору складається із прологу, трьох контрастних частин та епілогу, що нагадує зразки епічних літературних творів із зачином та моральним висновком.

Хоча «Гайдамаки» були написані М. Вериківським ще у студентські роки, цей твір вже концентрував у собі цілий ряд показових рис, що отримують розвиток у його подальшій творчості. Загалом кантата відзначається виразною вокальністю, ясністю фразування, теситурною зручністю для виконавців. Твір сприймається як цілісне ідейно-образне розуміння поетом та композитором історичного минулого України. У «Гайдамаках» – як і в інших творах на слова Т. Шевченка – М. Вериківський зумів передати виразний та неповторний голос поета.

UDC 78.03:82-1

Anton Karmazin,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8860-0355>

Candidate of Liberal Studies,

Senior Researcher at the Museum of theatrical, musical and cinema art of Ukraine,

Member of the National Union of Composers of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: karmazinanton82@ukr.net

THE CANTATA «HAIDAMAKS» BY MIKHAIL VERKOVSKY:

THE START OF SHEVCHENKO'S OWN

The article covers the cantata «Gaydamaki» by Mikhail Verikivsky. It starts the artist's appeal to the national historic issue and at the same time becomes the first in a series of his references to the poetry of Taras Shevchenko.

Keywords: cantata, gaidamaks, Verikivsky, shevchenkiana, historical past.

УДК 78.783:09

Клименко Еріка Станіславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6090-0586>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ кодикології та кодикографії,

Інститут рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: KlymenkoE@nbuv.gov.ua

Руденко Людмила Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0329-0504>,

кандидатка мистецтвознавства,

старша наукова співробітниця,

відділ музичних фондів,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: rudenkol@nbuv.gov.ua

**ПАРТЕСНИЙ КОНЦЕРТ В УКРАЇНІ ЗА КАТАЛОГАМИ
Н. О. ГЕРАСИМОВОЇ-ПЕРСИДСЬКОЇ: КОМПЛЕКТ ПОГОЛОСНИКІВ
ПІД ШИФРОМ Ф. 306, од. зб. 41**

Розглянуто значення для української науки інципітного каталогу партесної музики, укладеного Н. О. Герасимовою-Персидською. Уточнено датування, проаналізовано структуру та склад комплекту партесних поголосників, що зберігається в ІР НБУВ під шифром Ф. 306, № 41.

Ключові слова: партеси, рукопис, духовний концерт, поголосники

Партесний концерт посідає важливе місце в історії української музичної культури. Величезний внесок у дослідження його становлення в Україні періоду XVII–XVIII століття зробила одна з найвидатніших вчених у галузі українського музикознавства та музичного джерелознавства XX – перших десятиліть XXI століття — Ніна Олександрівна Герасимова-Персидська (1927–2020). Нею здійснений комплексний музикознавчий та джерелознавчий аналіз трьох з дев'яти комплектів поголосників рукописних збірок київської партесної колекції, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ) і містять різні за жанрами духовні твори на дванадцять голосів. До трьох комплектів нею створено інципітний каталог у трьох томах, де подаються початкові нотні тексти усіх хорових партій, перекладені з київської квадратної нотації сучасною та зведені в партитуру. Партії, яких у деяких творах не вистачало, повністю відновлено, та звірено з подібними джерелами з інших бібліотек. Інципітний каталог, укладений вченою, надав змогу багатьом музикознавцям відкрити для себе широке поле для досліджень.

На жаль, каталог Герасимової-Персидської і донині не опублікований і залишається у рукописі, не зважаючи на велику цінність цієї праці, що репрезентує

духовну музику українського Бароко. Наше завдання — здійснити докладний кодикологічний та музично-джерелознавчий опис кожного з комплектів поголосників, розшифрованого Н. О. Герасимовою-Персидською, створити електронний науковий каталог, а згодом друковане видання. Така робота в перспективі ознайомить більш широкий загал не лише української, а й світової музичної спільноти з цими джерелами – і каталогом, і партесними концертами.

Інципітний каталог Н. О. Герасимової-Персидської розпочато описом комплекту з 12 поголосників, що зберігаються в ІР НБУВ під різними шифрами та у різних фондах. У зібранні рукописів бібліотеки Києво-Печерської лаври одинадцять партій – Ф. 306, № 41 (старий шифр 41п/18-14), а дванадцята партія — у зібранні рукописів бібліотеки Києво-Софійського собору під шифром Ф. 312, № 123 (старий шифр 123/119). Це найбільший комплект поголосників, адже налічує 150 церковно-музичних творів.

У процесі роботи нами здійснено аналіз структури та складу комплекту. Рукопис являє собою збірник змішаного складу, до якого входять: Обіход, Служби Божії та Концерти на 12 голосів. Його можна умовно поділити на два розділи. Перший розділ — традиційні обіходні піснеспіви та Служби Божії. Зокрема, «Благослови, душе моя, Господа» Ростовського протодиякона, твори Василя Титова, серед яких кафізма перша «Блажен муж», «Світе тихий», поліелей «Хвалите ім'я Господнє», славослів'я велике «Слава в вишніх Богу», кондак Богородиці «Взбранной воеводе» та інші. Далі слідує три Служби Божі композитора Василя Титова: «Препорціалная», «Бемулярная», «Малая». Завершують кожну з літургій задостойники та причасні. Після «Служб Божих» В. Титова знаходяться чотири херувимські пісні: одна з них – композитора Миколи Калачнікова, а ще три – без зазначення автора.

Другий розділ — партесні концерти, який можна теж умовно поділити на декілька підрозділів-блоків. «Канцерти на 12 голосів» створені переважно на тексти псалмів, серед них твір Димитрія Попова «Доколе Господи». «Канцерти 12 праздникам» — це вибрані стихири та славники з традиційної співочої книги «Праздники». Наступні шість концертів вміщують по одному піснеспіву — це або стихира, або славник з Тріоди Пісної та Цвітної. Останній блок складають псалми та піснеспіви на Господні та Богородичні свята, які чергуються з піснеспівами, присвяченими святим — архангелу Михаїлу, Димитрію Ростову [Д. Туптало], Миколаю Чудотворцю, апостолу Андрію Первозванному, Іоанну Богослову та іншим.

В інципітному каталозі Н. О. Герасимової-Персидської докладно відбито зміст комплекту, подано нотні інципіти до всіх творів, за винятком традиційних літургійних піснеспівів, однак розшифровано інципіти для частин «Слава Отцю і Сину» та «Херувимська піснь». Два концерти з комплекту, авторство яких поки що не встановлено, а саме «Вік мой скончавається» та «Помишляю день страшний» опубліковано Герасимовою-Персидською у виданні: Партесні концерти XVII–XVIII ст.: з київської колекції. Київ : Музична Україна, 2006. С. 221–238, 236–262.

За визначенням Н. О. Герасимової-Персидської, комплект під шифрами Ф. 306, № 41 та Ф. 312, № 123 датується 60-ми рр. XVIII століття. Нами був

додатково проведений філігранознавчий аналіз паперу кожного з поголосників, який дав змогу дещо розширити межі датування комплекту — 60–70-ми рр. XVIII століття. Ідентифікацію філіграней здійснено за альбомами Сократа Клепікова, Едварда Хівуда, Едмунтуса Лауцявічуса, Корнілія Тромоніна, Зої Участкіної.

Поаркушевий аналіз філіграней показав, що переважна більшість рукопису написана на папері з філігранню *Pro Patria* і містить п'ять її різновидів у партіях. Основу зшитків усього комплекту складають аркуші з філігранню *Pro Patria з написом Pro Patria*) // *C & I Honig* (1741, 1774). В останніх зошитах кожного поголосника використано папір з філігранню *Pro Patria з написом Pro Patria* // *J Honig / & / ZOON* (1762; 1766). Окрім того, у партії дисканта другого та третього, альтя першого і другого, баса першого, зустрічається філігрань *Pro Patria з написом Pro Patria* // *GR під короною* (1778). У партіях дисканта першого і другого, альтя першого, баса другого і третього — *Pro Patria з написом WKM Pro Patria* // *GR під короною* (1766). У партіях дисканта третього, альтя третього, тенора третього — *Pro Patria з написом Pro Patria WKM* // *GR під короною* (1779). У партіях дисканта першого і другого, альтя першого і другого на аркушах форзаців — філігрань *РФСЯ* (1784), у партії баса першого на останніх аркушах — *АГ* // *вензель Афанасія Гончарова* (1780), а на аркушах форзаців — *А. Г* з білою датою «1851».

Таким чином, проаналізовано структуру та склад комплекту, а на основі філігранознавчого аналізу кожної партії поголосників, уточнено датування цього рукопису. Це зможе полегшити подальші дослідження в галузі кодикології та музичного джерелознавства. І, звісно, допоможе у створенні наукового видання «Хоровий концерт в Україні за каталогами Н. О. Герасимової-Персидської».

UDC 78.783:09

Erika Klymenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6090-0586>,

Candidate of Historical Sciences,

Researcher of the Department of Codicology and Codicography,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: KlymenkoE@nbuv.gov.ua

Liudmila Rudenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0329-0504>,

Ph.D Musicology, Senior Researcher,

Music Books and Collections Department,

Institute of Book Studies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: [rudenkoL@nbuv.gov.ua](mailto:rudenkol@nbuv.gov.ua)

PARTED CONCERT IN UKRAINE ACCORDING TO THE CATALOGS OF N.O. GERASYMOVA-PERSYDSKA: A SET OF PARTBOOKS UNDER THE CODE F. 306, № 41 OF THE INSTITUTE OF MANUSCRIPTS OF V.I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

In this work, the importance for Ukrainian science of the incipit parted music catalog compiled by N.

O. Gerasimova-Persidskaya was considered. The dating has been clarified, and the structure and composition of the set of partbooks with partsongs saved in the National Library of Ukraine under the code F. 306, No. 41, has been analyzed.

Keywords: partsongs, manuscript, parted concert, partbooks

УДК: 78/072

КУЗИК Валентина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0110-6937>,

доктор філософії мистецтва, кандидат мистецтвознавства,

старший науковий співробітник відділу музикознавства та музичної етнології,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського

НАН України,

член Національної спілки композиторів України,

лауреатка Премії ім. М. В. Лисенка,

e-mail: valentynakuzyk@gmail.com

ДИНАМІКА СВІТОВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОЛЯ У ДОЛЕНОСНІ МИТТЄВОСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ УНІВЕРСУМ ДІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ПІСЕННИХ БРЕНДІВ

Інформація – найсуттєвіша складова людської цивілізації, що дозволяє орієнтуватися у ситуаційних обставинах часу. Важливу роль у цьому відіграє й інформація про культурно-мистецьке життя тієї чи іншої країни. Так першим культурним амбасадором України 1919 була Українська Республіканська Капела під орудою Олександра Кошиця. Через століття у 2022 українські пісні – насамперед, «Ой у лузі червона калина» і «Стефанія» – стали символами планетарної солідарності з українським народом у його борні.

Ключові слова: Україна, засоби світової інформації, українська пісенна творчість, «Ой у лузі червона калина», «Стефанія», «Щедрик», «Червона рута», Гімн Євросоюзу.

Акцентуючи увагу на динаміці світового інформаційного поля у доленосні миттєвості нашої історії, варто визнати, що ця динаміка потужно виявила себе не лише на нинішньому витку – 2014–2022 рр., але й століття тому – 1918–1921 рр. – в іншу надважливу доленосну миттєвість нашої історії, коли вперше було проголошено незалежну Українську Народну Республіку. Щоправда, інформаційні засоби були інші, більш ніж скромні – телеграф, телефон, газети, журнали. І такий «живий» засіб – маніфестування самотності української культури зі сцен різних держав Західної Європи, Північної і Південної Америки. Йдеться про виступи Української Республіканської Капели під орудою Олександра Кошиця, яка стала першим культурним амбасадором України та понесла в світі кращі здобутки національної хорової культури. У її репертуарі були твори й обробки М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, В. Барвінського, самого Маестро та інших відомих авторів. Однак світова слухацька аудиторія 20-х років ХХ ст. найперш виділила «Щедрика» М. Леонтовича, вочевидь спрацювали якісь загальні універсальні механізми образно-слухового сприйняття. Нині виповнюється 100-річчя початку гастролей капели у США та країнах Нового світу, де 5 жовтня 1922 року відбувся перший концерт на американському континенті в найпрестижнішій концертній залі Нью-Йорка «Carnegie Hall».

Новий 2022 рік ми розпочали тим, що поринули в готування великої культурної акції, пов'язаної зі згаданим 100-річчям концерту в «*Carnegie Hall*» і можливістю повторити це з кращими хорами України. 25 січня проведено Міжнародний круглий стіл «Світовий тріумф “Щедрика” М. Леонтовича (до 100-річчя гастролей Української Республіканської Капели під орудою О. Кошиця в Америці)» – організатор ІМФЕ імені М. Рильського НАН України із залученням широкого кола науковців та діячів культури. А за місяць – 24 лютого – життєва ситуація кардинально змінилася, Україна виявилася в загостреному воєнному протистоянні з давнім північним ворогом.

Йде запекла війна, справжню оцінку якій дасть людство після перемоги України. Обмежимося музичною тематикою і тими неймовірними речами, що почали окреслюватися в наших думках під час нинішньої стресової ситуації. Ці явища мали підґрунтя для появи, бо пов'язані з аналізом «Щедрика» М. Леонтовича, зробленим ще 10-річчя тому автором цих рядків. Йдеться про нетипові аспекти як «підсвідоме» та «понадсвідоме».

Адже цілком природна річ, що коли людина сприймає мистецький твір, особливо вражаючий своїми виразовими якостями – у даному випадку музичний чи **пісенний хіт**, – то робиться це всім психологічним комплексом, що включає неймовірну кількість образних конструкцій, набутих як самим індивідумом, так і сумарним, пов'язаним із національною традицією, родовою/сімейною генетикою, аж до кодових знаків загальнолюдського масштабу. Цей феномен художнього сприйняття, зокрема, дуже широко використовують у шоу-бізнесі, на телебаченні, коли «декорують» виступи «зірок» світловими кольоровими плямами, вогненними деревами, квітами, різнобарвними орнаментами тощо.

Особисто мене зацікавив ефект переосмислення звукової хвилі наспіву в графіку (*audioline* → *graphicline*), як фактор дії людської підсвідомості. Розвідки такого типу відносяться до окремої науки – **семіотики**. Щоправда, більшість семіотичних розробок стосувалося проблеми співвідношення музики й слова, тобто – **вербального напрямку** думки, хоча й відомі факти зазначення в сакральній музиці символів «хреста», «хреста-розп'яття», «драбини Якова» тощо.

Тобто, **графічний** лінійний метод цілком може бути доданим до семіотики, як механізм аналізу явища, яке поки що умовно назване «**Розвідка *arcanum symbolum***» – (Розвідка/пошук таємного/ прихованого символу). З пісенними хітами справа значно складніша, адже треба охопити, як мінімум, період-куплет сукупно і наспів, і слово. Треба було перетворити кожен мотив і фразу в графіку, а вже потім думати й медитувати, що за символи-знаки в тому приховані.

Усім нам пам'ятний виступ на Євробаченні-2022 Kalush-orchestra з хітом «Стефанія», що став справжнім тріумфом. Ця явно «хлопчача колискова» була створена учасниками гурту – аматорами Олегом Псюком (музика) та Іваном Клименком (слова) у стилі фольклорного репу й альтернативного хіп-хопу. Сама композиція складається з двох епізодів: 1) музичного/співаного; 2) вербального репу + сопілкова інтерлюдія. Для аналізу свідомо виокремлюємо перший епізод, що, по суті, є ключовим у засвоєнні людським слухом і подальшим «продуктом»

для переосмислення у плані *graphicline*. Підсвідомість чітко реагує на «дуалістично контрастну» фразу пісні – дрібноритмічну «Стефаніє, мамо, мамо» (вісімки) та протягнуту «Стефаніє» (чверті).

Продовжуємо конструювання «символічної образності». Елементи укладаються в квітку, як і в «Щедрику». Відомо, що квітка – універсальний загальнопланетарний знак, показник могутньої вітальної сили: «... квітку у світовому мистецтві вважають символом земної кулі або центра всесвіту, як результат – архетиповим символом душі». Відповідно вимальовується квітка у пісні «Стефанія», де пелюстки нагадують абриси серця, склади-елементи – коди, дещо схожі на вигини колиски, а останній «льо...» з направленням угору, у злеті – «застигло-розосереджений» промінь.

Наступною у розвідці *arcantum symbolum* стала добре й давно знана козацька історична пісня – гімн Січових стрільців, пісня / гімн українських дисидентів радянських часів – «Ой у лузі червона калина». До її авторства наприкінці ХІХ ст. доклався знаний галичанин Степан Чарнецький, але витoki «Червоної калини» бачимо в козацькій пісні ще часів Хмельниччини.

Цю пісню співала у своїх концертах й ушлавлена Українська Республіканська Капела під орудою Олександра Кошиця в обробці свого Маестро. Тоді ж у 1919 р., після Злуки, було видруковано ноти й слова пісні, її взнала вся Україна. Та невдовзі – від 1922 – вона понад півстоліття була під забороною. У 1980-ті роки її повернув до повнокровного звучання зі сцен та співочих майданчиків видатний фольклорист і хормейстер Леопольд Ященко з хором «Гомін». За цим «проривом» пісню підхопили та ввели у свої репертуари майже всі хорові колективи України, як професійні, так і аматорські.

Від початку бойових дій російсько-української війни 24 лютого 2022 пісня-гімн набрала нової потужної енергетики у виконанні співака, композитора-аматора і воїна тероборони Андрія Хливнюка. Саме його версію пісні незабаром підхопили музики з ансамблю Pink Floyd і створили вокально-інструментальну рок-композицію, що охопила всі континенти.

Насамперед розглянемо мелодичну структуру пісні «Ой у лузі червона калина». Куплет має два епізоди: заспів – приспів. Заспів – диптих, тобто дворядкова строфа, що мотивно групується у три мінігрупи-«пучечки». Вони ніби символізують об'єднання сходу й заходу.

Приспів пісні також диптих, але повторений двічі (реприза) він утворює катрен, тобто 4-х рядковий вірш. У пісенній творчості, як і в пісенному фольклорі, повторення рядків відіграють важливу формотворчу роль. Перші два сегменти у складовому відношенні тотожні із заспівом, а от останній – третій у кожному з рядків має складову видозміну, до того ж звуки мелодії в зонах півкадансу й кадансу додають свої елементи. То ж звукові хвилі мелодії приспіву можна було б зобразити гілочками й листям.

У нотах 1919 р вигук «гей, гей» вписується в останній рядок як мелодично розспіваний, у сув'язі з іншими словами. Версія пісні лютого 2022 року, яку ми почули від Андрія Хливнюка, вражає наповненням потужної енергії, що вразила пекучим болем мільйони сердець. Він ніби вивільнив і «послав» на планетарну орбіту могутню енергію життя, боротися разом з усіма силами добра проти

підступного ворога. Бо всю енергію бійця вкладено в один прицільний «залп». Тому, дуже важливим було показати дві версії виконання пісні С. Чарнецького/1919 – А. Хливнюка/2022, щоб одразу було видно їх різницю.

Самоплином, одразу за «Червоною калиною» виявила себе графіка не менш знакової для України пісні «Червона рута» Володимира Івасюка. Саме приспів пісні став основою нової квітки. Проте її пелюстки розташувалися не за часовою стрілкою, а у дзеркальному відображенні.

Вимальовуючи графічно звукові хвилі пісень, здавалося, що значно простіше буде вирішувати те завдання з інструментальною музикою, де немає вербального ряду. Думку нуртувала шедевральна «Мелодія» М. Скорика, яка так і просилася на малюнок. Зрештою її *arcanum symbolum* оформився у дивовижну квітку – ніби орхідею, де пелюстки згрупувалися двома трійцями (подібно до сфери «Червоної калини»). У першій трійці (з півкадансом) перші два тотожні мотиви утворили складну пелюстку із ядром та «орбітальною петлею» (стрибок на кварту), а третя позначилася розлогим стрибком на октаву вгору з м'яким сходженням униз. Друга трійця розпочинається двома розробковими секвенційними мотивами, прикрашеними яскравими цяточками-форшлагими, а завершується поспівкою, що модулює у тональність мінорної домінанти.

Усі графічні малюнки поки що склалися у квіткові абрисы (символ-універсум людства). Вони оригінальні й не схожі один на одного та вкупі нагадують ілюстрації з «Манускрипту Войнич» (квіти й рослини з невідомої планети, описані невідомою мовою). Однак є такі зразки, що вибудовуються по вертикалі (то й же «Щедрик»), або по горизонталі. З останніх приваблює взір знаменитий «Дударик» М. Леонтовича, який митець вважав своїм музичним автопортретом. Там у межах бурдонної квінти (чорне) вимальовується орнамент із семи остінатних мотивів у терцію, з незначною різницею у ритміці закінчень (червоне).

Горизонтальним малюнком виявила себе й мелодія хоралу Оди «До радості» з фіналу Симфонії № 9 Людвіга ван Бетховена на слова Фрідріха Шиллера (1824). Цей хорал з 1972 р. був гімном Ради Європи, а 1993 р. став гімном Європейського союзу. В історії музики засвідчено, що пошук простого, демократично доступного наспіву хоралу не легко дався композиторові. Малюнок хоралу уклався як стежки, дороги/шляхи з містками й сходженням до одного уявно омріяного майдану, де всі об'єднуються у загальну спільноту. Вісім мелодичних фраз за логікою «запитання → відповідь» злилися у пари.

Цілком свідомо, що можемо почути закиди відносно суб'єктивно орієнтованого аналізу. Але він інакшим і не може бути! Як кожне мистецьке явище є творінням людського духу й думки, так і всі його аналізи та **розвідки** *arcanum symbolum* також мають право на самобутність та індивідуальність. Думається, що буде дуже цікавим провести кількома учасниками розвідки графічних інтерпретацій та порівняти їх поміж собою. Можливо таке дослідження стане у пригоді при оформленні телевізійних шоу, пісенних концертів, симфонічних і камерних програм, роботі зі студентами й дітьми над глибшим розумінням змістовності музичного твору, адже – нікуди дітись!, – вчені стверджують, що основну інформацію людина сприймає зорово.

Отож, думка багатьох музикантів працює над розумінням таїни загальнолюдських символів у музиці. Адже за найбільш вражаючими творами музичного мистецтва розкривається огром смислів, закладених авторами/творцями як свідомо, так і натхненно-інтуїтивно та було підказано Провидінням.

UDC: 78/072

Valentyna Kuzyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0110-6937>,

Candidate of Art Criticism, Doctor of Art Philosophy,

Senior Research Officer of Musicology and Ethnology department,

The Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Member of NSKU, winner of the M. Lysenko Award,

Kyiv, Ukraine

e-mail: valentynakuzyk@gmail.com

THE DYNAMICS OF THE WORLD INFORMATION FIELD IN THE FATEFUL MOMENTS OF THE HISTORY OF UKRAINE

THE UNIVERSE OF ACTION OF NATIONAL SONG BRANDS

Information is the most essential component of human civilization, which allows one to navigate in the situational circumstances of the time. Thus, the first cultural ambassador of Ukraine in 1919 was the Ukrainian Republican Chapel under the leadership of Oleksandr Koshyts. A century later, in 2022, Ukrainian songs – first of all, «Oy u luzi chervona kalyna» / «Oh in the meadow red viburnum» and «Stephania» – became symbols of planetary solidarity with the Ukrainian people in their birth.

Keywords: Ukraine, Media of the world, Ukrainian songs, «Oy u luzi chervona kalyna» / «Oh in the meadow red viburnum», «Stefaniya», «Shchedryk» / «Carol of the bells», «Chervona Ruta» / «The red Ruta», Anthem of the European Union.

УДК 78.071.2 Маценко (71=161.2)

Курбанова Лідія Валеріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3682-7483>,

кандидатка мистецтвознавства,

завідувачка кафедри естрадно-вокального мистецтва,

ЗВО «Університет Короля Данила»,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: lidia.kurbanova@ukd.edu.ua

ЗНАЧЕННЯ РІЗНОВЕКТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПАВЛА МАЦЕНКА У РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглянуто питання збереження культурних надбань в Осередку української культури та освіти, а також їх значення для подальших мистецтвознавчих пошуків. Подано результати різновекторної діяльності Павла Маценка як приклад збагачення наукових досліджень та джерелознавчого аспекту самого осередку.

Ключові слова: Осередок української культури й освіти, П. Маценко, культурно-просвітницька громадська діяльність, О. Кошиць.

Осередок української культури й освіти (далі ОУКО), заснований УНО у Вінніпегу (1944 р.), вважали культурною столицею канадських українців. Тут розбудовано найбільші в Канаді українські бібліотеку (понад 12 тис. книг),

архів і музей (тому і назва осередку обрана як означення загальної культурної діяльності), виходили в світ публікації в галузі музичного мистецтва та освіти, було організовано систему Вищих курсів українознавства (на кінець 1960-х років їх закінчило 1200 осіб). З працею осередку пов'язані імена Олександра та Тетяни Кошиць, Павла Маценка, Володимира Климківа та ін. Сьогодні в архіві Осередку зберігаються документи цих особистостей.

ОУКО ставило перед собою два основні завдання – *репрезентаційні* та *практично-технічні*. Ці завдання чітко виписані у Статуті Осередку: збір і зберігання культурних надбань громадян українського походження на американському континенті (збірки літературних і наукових праць, музейних і мистецьких виробів, архівних суспільно-історичних важливих постанов та документів); організація культурних працівників і концентрація матеріальних засобів з метою подальшого розвитку української культури; підготовки й видання необхідних підручників й книжок (видавнича діяльність), які будуть мати на меті: освіту молоді і старшого покоління громадян українського походження (проведення різних курсів, опіка над студентами та ін.); сприяння розвитку економічного життя шляхом видання відповідної літератури у сфері фермерської та торговельної справ, організація лекцій та зібрань для потреб культурного та економічного розвитку українського громадянства; ознайомлення представників неукраїнського громадянства з культурою української нації, для чого влаштовувати вистави, концерти, доповіді, продукувати фільми, видавати літературу іноземними мовами; допомога українським культурним організаціям в Європі.

Павло Маценко був одним із співзасновників ОУКО, довголітнім його секретарем та членом дирекції, а з 1977 р. – почесним членом. Від самого початку поруч із ним працювала Тетяна Кошиць, яка була управителькою Музею, Архіву і Бібліотеки. Осередок має бібліотеки окремих осіб та установ: О. Кошиця, Є. Коновальця, П. Зварича, КЕ УНО, Союзу українських канадських ветеранів. У музеї, який був відкритий 1951 року, зберігаються зразки писанок, вишивок, національного вбрання, різних виробів з кераміки, персональні речі О. Кошиця. Архів складається з різних документів, старовинних карт, рукописів. Усі матеріали бібліотеки, музею та архіву активно використовували науковці й зацікавлені особи з Канади, Америки та Європи.

Як член дирекції ОУКО, П. Маценко основну увагу зосередив на збереженні і пропагуванні творчої спадщини О. Кошиця, якого високо цінував. Він зайнявся популяризацією його спадщини (мемуарної, наукової, композиторської та ін.) як *редактор та упорядник* («Спогади» О. Кошиця (1947–1948 рр.), «Відгуки минулого. О. Кошиць в листах до П. Маценка» (1954 р.), «З піснею через світ (Подорож Української республіканської капели)» О. Кошиця у 3-х томах (1952–1974) і пише до перших двох томів коротку передмову, до третього тому передмову написав учень О. Кошиця Володимир Климків); як *автор статей* («Засади творчості О. Кошиця» (1950)); як *лектор-пропагандист* (виступав із промовами про О. Кошиця: 8 лютого 1970 р. в концертній залі «Playhouse» у Вінніпегу відбувся концерт та доповідь П. Маценка у зв'язку з 25-річчям від дня смерті О. Кошиця; на вечорі пам'яті О. Кошиця в Торонто, де П. Маценко виголосив доповідь про О. Кошиця як композитора, диригента й етнографа); як *рецензент видань* творів О. Кошиця

(рецензія на видання УВАН у США книжки «Релігійні твори Олександра Кошиця»). Окрім того, під егідою ОУКО вийшли наукові розвідки П. Маценка та музичні твори.

З часу утворення Централі Конгресу українців Канади (КУК, 1940–1941 рр.), П. Маценко був секретарем, а потім головою Ради української культури, головою освітньо-видавничої комісії. Тоді вперше були видані підручники з української мови для університетів, «Читанка» (збірна праця), «Грамматика української мови» та ін. На цьому посту він був організатором фестивалів хорів та танцювальних ансамблів у Канаді в 1970-их роках, виступав з доповідями.

Упродовж всього життя П. Маценко вів активну *культурно-просвітницьку громадську діяльність* як диригент, виступаючи зі своїми хоровими колективами на різного масштабу заходах. Як журналіст та публіцист провадив велику *просвітницьку роботу* засобами наукових розвідок та публіцистики. Він писав на різні теми до багатьох емігрантських часописів Канади та США («Новий Шлях», «Український робітник», «Українські Вісті», «Український голос», «Канадійський фермер», «Українське Слово», «Будучність нації», «Свобода»), журналів («Вісник» (Львів), «Самостійна думка» (Чернівці), «Самостійна Україна» (Чикаго, США), «Віра й Культура» (Вінніпег, Канада), «Нові Дні» (Торонто, Канада), «Новий Літопис» (Вінніпег, Канада), «Вісті» (згодом – «Музичні вісті», Міннеаполіс, США) та ін.). Більш розгорнені статті П. Маценка друкував у Календарях-Альманаха «Нового Шляху», «Українського Голосу» та ін. Від 1940 р. він редагував у «Новому Шляху» рубрику «З музики», пізніше – «Культура й Освіта». У 1950–1953 рр. П. Маценко був співредактором «Нового шляху». Зважаючи на значні як для діаспори тиражі цих видань та їх поширеність у багатьох країнах, можемо впевнено говорити про масштабність цього виду діяльності П. Маценка.

Павло Маценко є автором розвідок-нарисів та статей про українських композиторів (П. Гончарова, С. Давидова, С. Дехтярьова, М. Березовського, Д. Бортнянського, М. Леонтовича, О. Кошиця, Н. Нижанківського, Ф. Якименка, Я. Степового, С. Яременка, М. Фоменка), музикознавців (Ф. Стешка), піаністів (Д. Гординську-Каранович, Т. Микишу), бандуриста В. Ємця, музичні зацікавлення Г. Сковороди, Г. Квітки-Основ'яненка, спогадів про О. Кандибу, про церковну музику, канти тощо.

Просвітницьку місію виконували статі-рецензії П. Маценка про майстерність та успіхи сучасників: співаків (М. Менцинського, М. Голинського, Й. Гошуляка та їхні звукозаписи (Й. Гошуляка, І. Синенької-Іваницької; О. Кошиця; молодих піаністів (Дарію Романник); про діяльність ОУКО у Вінніпегу.

Ініціативна натура П. Маценка проявляється у його різносторонній діяльності в житті діаспори Канади: пропагував українське мистецтво та своєю педагогічною, редакційною, музично-громадською діяльністю прививав молоді, яка була народжена вже в Канаді, любов до української пісні. Доказом цього є значна кількість подячних листів курсантів ВОК. Своєю працею в УНО він розвивав культурницьку справу українців Канади, піднявши її на вищий рівень. Його заслугою також є організація фестивалів у 1970-х роках, вирішення питань з нотними виданнями для потреб дяків і церковних хорів. Усі сфери його

діяльності тісно переплітаються між собою, однак музично-громадська робота займає важливе місце.

Як організатор культурницького життя П. Маценко був ініціатором створення, і керівником ВОК, навчав техніки диригування й викладав фрагменти з педагогічної психології; ініціатором створення ОУКО у Вінніпегу (1944 р.), довголітнім його секретарем, членом дирекції, а від 1977 р. – почесним членом. Він причетний також до створення «Організації культурно-освітніх працівників ім. Олександра Кошиця», входив до Централі КУК як секретар, а пізніше як голова Ради української культури при КУК.

Світовий Конгрес Вільних Українців в 1974 році вшанував П. Маценка і нагородив його почесною грамотою за видатні заслуги в розвитку української культури.

UDC 78.071.2 Mazenko (71=161.2)

Lidia Kurbanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3682-7483>,

Candidate of Art History,

Head of the Department of Pop and Vocal Arts,

King Daniel University of Higher Education,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: lidia.kurbanova@ukd.edu.ua

THE SIGNIFICANCE OF THE OF PAVLO MATSENKO'S MULTIFACETED ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN MUSICAL CULTURE

The issue of preservation of cultural heritage in the Center of Ukrainian Culture and Education and their importance for further art studies were considered. The results of the multi-vector activity of P. Matsenko are presented as an example of the enrichment of scientific research and the source science aspect of the center itself.

Keywords: Center of Ukrainian culture and education, P. Matsenko, cultural and educational public activity, O. Koshyts.

УДК 783(477) "18" (092)

Осадця Ольга Павлівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-2332-9023>,

кандидатка мистецтвознавства,

старша наукова співробітниця,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: olgaosadcia@gmail.com

КОМПОЗИТОРСЬКА ТВОРЧІСТЬ ІВАНА ЛАВРІВСЬКОГО : ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ОГЛЯД (НА МАТЕРІАЛАХ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.СТЕФАНИКА)

Проаналізовано джерелознавчу базу дослідження творчості одного з найвідоміших композиторів «перемишльської школи» – Івана Андрійовича Лаврівського (1823–1873). Відзначено, що у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника зберігається значний комплекс джерельних матеріалів, насамперед нотних рукописів та друків творів композитора. Встановлено та уточнено обсяг нотних матеріалів, хронологічні рамки, наявність автографів, шляхи походження і надходження до фондозбірні.

Ключові слова: Іван Лаврівський, рукописи музичних творів, нотографічний огляд, музичне джерелознавство.

У 2023 році виповнюється 200-літній ювілей від народження Івана Андрійовича Лаврівського (1823–1873) — українського композитора, хорового диригента, священика Української греко-католицької церкви (далі УГКЦ). Молодший сучасник Михайла Вербицького, він належить до тієї плеяди українських композиторів, які заклали підвалини композиторської школи, що увійшла в історію нашої музики під назвою «перемишльської», сприяв становленню самобутнього українського музичного мистецтва.

Творча спадщина о. І. Лаврівського досі в повному обсязі не встановлена. До тепер не відома точна кількість і місце знаходження автографів і рукописних копій творів І. Лаврівського, відтак недостатнє знання комплексу джерел спричинює чимало помилок, збіднюючи вивчення української музичної культури. Збережені нотні рукописи й друки із фондів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі ЛНБ), прижиттєві й сучасні документальні публікації, музикознавча література доповнюють та уточнюють кількість творів І. Лаврівського, шляхи надходження до книгозбірні, наявність автографів, тощо.

Опрацьовано бібліографічний покажчик творів композитора із фондів ЛНБ (упорядн. О. Осадця). У результаті проведеної атрибуції автографів І. Лаврівського на основі порівняння зразків почерків ідентифіковано чотири автографи його творів, що попередньо зберігалися в особистій бібліотеці П. Бажанського, пізніше – в бібліотеці Народного Дому у Львові.

Атрибуція походження рукописів творів (за даними Б. Кудрика, З. Лиська, інскриптами, штампами, записами в інвентарних книгах) виявила їх попереднє зберігання в інституційних та приватних книгозбірнях, при цьому окремі примірники мігрували по різних власниках. Зокрема, рукописи творів І. Лаврівського зберігалися в особових колекціях В. Матюка (як родинну колекцію її пізніше передано до архіву Музичного товариства імені Лисенка), П. Бажанського (пізніше передано бібліотеці Народного Дому у Львові). Галі Левицької, Н. Нижанківського, Б. Кудрика, С. Людкевича (окремі зібрання/частини фонду пізніше передано бібліотеці Інституту Церковної Музики у Львові), о. Й. Мартинківа, М. Менцинського (пізніше передано бібліотеці Наукового товариства імені Шевченка у Львові). Перелік інституційних книгозбірень доповнюють Бібліотеки Хору Товариства «Зоря», Галицького музичного товариства, Хору Монастиря св. Онуфрія ЧСВВ у Львові.

Хронологічна атрибуція (зафіксована на аркушах творів) знаходиться в межах 1867–1938 рр. Особливе зацікавлення викликають прижиттєві списки творів І. Лаврівського, датовані 1867–1868, 1871–1872 роками.

Відомо, що крім ЛНБ, низка рукописних творів І. Лаврівського зберігається у Центральному державному історичному архіві України у Львові, в нотній колекції Василянського монастиря у Варшаві. Відтак подальші дослідження передбачають системне поетапне виявлення матеріалів творчої спадщини

І. Лаврівського у нотозбірнях Львова з розширенням географії пошуків, та їх опрацювання з врахуванням сучасних вимог наукової бібліографії.

UDC 783(477) "18" (092)

Olga Osadtsya,

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-2332-9023>,

Candidate of Art Studies,

Senior researcher of the Research Institute for Art Library Resources, Vasyl Stefanyk, National Scientific Library of Ukraine in L'viv,

L'viv, Ukraine

e-mail: olgaosadcia@gmail.com

**MUSICAL WORKS OF IVAN LAVRIVSKY: SOURCE SCIENTIFIC OVERVIEW
(BASED ON THE MATERIALS OF VASYL STEFANYK NATIONAL SCIENTIFIC
LIBRARY OF UKRAINE IN L'VIV)**

The article analyzes the source-based of the composer's work of one of the most famous composers of the «Przemysl school» – Ivan Andriyovych Lavrivskyi (1823–1873). It was noted that in the funds of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in L'viv preserves a whole set of source materials, primarily sheet music manuscripts and prints of the composer. The amount of sheet music materials, chronological framework, presence of autographs, ways of origin and arrival to the fund collection were established and clarified.

Keywords: Ivan Lavrivskyi, manuscripts of musical works, bibliographic review, musical source studies.

УДК 78.01:398 (477) (092)

Пасічник Володимир Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1776-482X>,

кандидат мистецтвознавства, доцент,

науковий співробітник,

Інститут дослідження бібліотечних мистецьких ресурсів,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника,

Львів, Україна

e-mail: pasichnyk_v@i.ua

**СИНКРЕТИЗМ ЕТНОМУЗИКОЗНАВЧОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ГОШОВСЬКОГО:
до 100-ліття від дня народження**

Розглянуто педагогічну діяльність Володимира Гошовського (1922–1996), що нерозривно пов'язана із науковою. Почасті її направленість диктувалася науковими поглядами вченого. Наукова проблематика В. Гошовського, зокрема, питання музичної діалектології, порівняльного музикознавства та кібернетичної етномузикології до деякої міри посідали місце у його лекційних викладах.

Ключові слова: Володимир Гошовський, етномузикологія, музична діалектологія, порівняльне музикознавство, кібернетична етномузикологія, педагогіка.

Володимир Гошовський розпочав педагогічну діяльність у 1946 році на Закарпатті, реалізувавши себе головним чином як педагог-виконавець. Проте, цей період для В. Гошовського став початком фольклористичної діяльності, а закарпатський регіон – фольклорною базою для вченого.

У львівський період (1961–1974) В. Гошовський – педагог-фольклорист: працював у Львівській державній консерваторії ім. М. Лисенка (1961–1969), заснував Кабінет народної музики, організував експедиційну та наукову діяльність студентів. Значну увагу він приділяв фаховому вихованню студентів, їхній науково-дослідній роботі.

Передовсім, учений надавав особливого значення теоретичній підготовці студентів, їхньому системному навчанню. Для цього В. Гошовський розробив програму з музичного фольклору, ввівши теми, що перетиналися з його науковою тематикою, а саме «Що таке фольклор», «Що таке народна пісня», «З історії збирання та дослідження народної пісні», «Початок музики», «Місце фольклору в історії музики», «Виникнення жанрів», «Знакові системи (семіотика)», «Аналіз звукової системи і звукоряду» тощо.

В. Гошовський також приділяв увагу різноманітним жанрам народної музики, їхньому виконанню та функціонуванню. У переліку лекцій значаться: «Веснянки», «Купальські пісні (Петрівчани)», «Русальні пісні», «Осінній цикл», «Весільні пісні», «Речитативні форми в народній творчості», «Народна лірика», «Народне багатоголосся», «Народні танці», «Класифікація народних інструментів». По суті, такий взаємозв'язок наукової та педагогічної діяльності В. Гошовського лише підтверджував високий рівень його лекцій.

Наступний, вірменський період В. Гошовського (1975–1986) головно був заповнений науковою роботою: працював на посаді старшого наукового співробітника в Інституті мистецтв при АН Вірменії. Проте, знайшов місце і для педагогічної, радше науково-педагогічної діяльності, а саме, В. Гошовський навчав спеціальну групу викладачів та аспірантів Єреванської консерваторії імені Комітаса основам каталогізації народних пісень, що теоретично і практично була пов'язана з його кібернетичною системою УНСАКАТ (Універсально Структурно Аналітичний Каталог).

У 1991 році В. Гошовський розпочав працю на кафедрі фольклористики Львівського університету імені Івана Франка. Повернення до академічного закладу мало своє підґрунтя: по-перше, вчений прагнув поділитися своїм величезним досвідом, набутим за багато років інтенсивної, клопіткої, часами виснажливої праці, та передати його студентам – майбутнім науковцям, дослідникам українського фольклору; по-друге, реалізувати конкретні науково-педагогічні програми; по-третє, створити в університеті «Фонограмархів народної музики», або «Центр народної музики», щось подібне до «Центру по вивченню народної музики Карпат», заснованого ним в Ужгородському краєзнавчому музеї; по-четверте, підготувати фахових користувачів-дослідників для експлуатації розробленої ним автоматизованої інформаційної системи з опрацювання музично-фольклорних текстів УНСАКАТ, таким чином закласти підвалини кібернетичної етномузикологічної школи. Можливо, що це була одна з найважливіших підоснов і причин повернення В. Гошовського до педагогічної діяльності.

Ще до праці в університеті, на конференції «Фольклор у духовному житті українського народу», яка відбулася 24–25 січня 1991 р. у Львівському університеті, В. Гошовський виголосив доповідь «Музична фольклористика в

системі людознавства». Вчений обґрунтував поняття фольклористики як системи наукових галузей та дисциплін. Серед галузей та дисциплін музичної фольклористики В. Гошовський виділив: **загальне етномузикознавство** – фоноархівознавство, історіографія музичного фольклору, етномузична естетика; **компаративістику** – історико-порівняльне етномузикознавство, музичне слов'язознавство, музичне карпато-балкано-знавство; **теоретичне етномузикознавство** – аналітика, типологія, інформатика; **мелогографію** – музична діалектологія, ареальна типологія; **музичну семіологію** – структуралістика; **етномузичну соціологію** – етномузична психологія, експериментальне етномузикознавство; **органологію** – органографія, інтерпретологія; **кінето-лудографію** – хореографія, лудографія (опис ігор, обрядів).

Цю працю етномузиколога можна вважати своєрідною програмою, яка частково лягла в основу викладання ним музичного фольклору в університеті. В. Гошовський продовжував традиції музичної фольклористики, започатковані у першій половині ХХ ст. А. Хібінським, Ф. Колессою, себто поставив на порядок денний питання підготовки етномузикологів у Львівському університеті. Для здійснення такої програми, вчений підготував трирівневий проект навчання студентів, на взірець викладання етномузикології в європейських університетах.

Перший рівень передбачав вивчення елементарної теорії музики та музичних форм, читання та відтворення нотних текстів. Також для цього рівня вчений запропонував слухання загального курсу українського музичного фольклору та історії української музичної фольклористики. Засвоєння цього рівня було обов'язковим для студентів української філології та етнографії 4 курсу та факультативно для 5 курсу.

Основне завдання **другого рівня** – подати фундаментальні знання з української музичної фольклористики. Для того студенти-філологи та етнографи (без музичної освіти) мали вивчати елементарну теорію музики та музичні форми, в повному обсязі сольфеджіо (читання та відтворення нотних текстів, транспозиція, розшифрування нескладних одноголосних мелодій). Стержневими дисциплінами для студентів В. Гошовський вважав курс українського музичного фольклору та музичної фольклористики. Для цілковитої відповідності цьому рівневі, В. Гошовський запропонував студентам ще такі курси: формалізація, аналіз та класифікація музично-фольклорних текстів; основи структурного аналізу; народні музичні інструменти в Україні; український танець і танок.

Третій рівень був розрахований на студентів, що мають знання в обсязі середніх музичних навчальних закладів і спеціалізуються в галузі музичної фольклористики. Крім усіх знань другого рівня, у своїх викладах В. Гошовський запропонував також вивчення історії європейської народної музичної культури та привернув увагу студентів студіями з історичного та порівняльного музичного слов'язознавства, запровадивши такі дисципліни: слов'янське музикознавство та порівняльне етномузикознавство; польова робота (стаціонарне обстеження народної музичної культури одного села та складання монографічної антології); структурний аналіз музичних текстів (моделювання, сегментація, систематизація

народних пісень); кібернетична етномузикологія (розв'язування наукових задач за допомогою комп'ютера).

В. Гошовський виявився новатором такого проекту, позаяк запропоновані ним фольклористичні дисципліни на той час не викладалися у жодному навчальному закладі України, а деякі й на сьогодні не знайшли свого місця у навчальних планах. Враховуючи специфіку вищої школи, В. Гошовський розробив різні форми занять, зокрема такі, як колоквиуми, просемінари, семінари, лекції. Великого значення вчений надавав практичним заняттям студентів, а саме експедиційній, архівній та музейній практиці.

Лекції, запропоновані В. Гошовським, тісно перепліталися з його науковими дослідженнями, викладеними в основних працях вченого. Деякі теми були пов'язані з новітнім напрямком В. Гошовського – кібернетичною етномузикологією. Серед них: «Формалізація та структурний аналіз. Сегментація та кодування», «Структурний (комп'ютерний аналіз пісні “Під дубиною”»», «Фольклор і кібернетика. Формулювання задач на комп'ютері».

Для повноцінного вишколу студентів В. Гошовський вважав за необхідне перейти від спонтанного навчання до системного, тобто запровадити комплексну програму навчання студентів на кафедрі, розробивши її в деталях від першого курсу до останнього.

Зважаючи на особливості виникнення, еволюції та побутування народної пісні, В. Гошовський намагався розкрити студентам можливі аспекти фольклористичних досліджень, серед них: прагматичний, порівняльний, теоретичний, географічний, семіологічний, соціологічний, історичний, психологічний, музично-лінгвістичний.

До важливого напрямку педагогічної діяльності В. Гошовського в університеті необхідно віднести наукове керівництво студентськими курсовими роботами. Вчений індивідуально, підходив до студентів, обов'язково враховував їхній рівень підготовки, в тому числі – музичної, коло їхніх інтересів, пропонуючи завжди на вибір декілька тем. Пріоритетними були теми, що здебільшого стосувалися методики, історії та теорії української музичної фольклористики.

В. Гошовський неодноразово підкреслював, що музична фольклористика як система наук, швидко розвивається, кожна її галузь – це сукупність окремих дисциплін. Аби досягнути належних успіхів, від науковців вимагається повна зосередженість, абстрагованість.

Оцінюючи загалом педагогічну діяльність В. Гошовського, варто зазначити, що вона мала ґрунтовну теоретичну базу, нерозривно пов'язану з його етномузикознавчими дослідженнями. Напрацьовані вченим різноманітні проекти, навчальні програми, становлять неабияку цінність для науково-педагогічної сфери діяльності.

UDK 78.01: 398 (477) (092)

Volodymyr Pasichnyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1776-482X>,

Candidate of Art Studies, Associate Professor,

Researcher,
Research Institute of Library Art Resources,
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,
Lviv, Ukraine
e-mail: pasichnyk_v@i.ua

**SYNCRETISM OF THE ETHNOMUSIC AND PEDAGOGICAL
ACTIVITIES OF VOLODYMYR HOSHOVSKY:
to the 100th anniversary of the birth**

The pedagogical activity of Volodymyr Goshovsky (1922–1996), which is inextricably linked with scientific activity, is considered. In part, its orientation was dictated by the scientist's scientific views. V. Goshovsky's scientific problems, in particular, the issues of musical dialectology, comparative musicology and cybernetic ethnomusicology, to some extent occupied a place in his lectures.

Keywords: Volodymyr Goshovsky, ethnomusicology, musical dialectology, comparative musicology, cybernetic ethnomusicology, pedagogy.

УДК 783.2 (477)

Петришина Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8891-2386>,

аспірантка кафедри теорії музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: tetyana.petrishina.92@gmail.com

**ЗНАЧЕННЯ ПРИДВОРНОЇ СПІВАЦЬКОЇ КАПЕЛИ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВИКОНАВЦІВ-ВОКАЛІСТІВ
(СЕРЕДИНА І ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІІ СТ.)**

Досліджено вплив спеціальної вокальної підготовки півчих Придворної співацької капели на посилення сольного вокального компоненту в українських духовних творах доби класицизму.

Ключові слова: українська музика доби класицизму, Придворна співацька капела, вокальні класи, італійська манера співу, хорівий концерт, сольні вокальні побудови.

Підготовка півчих у Російській імперії середини і другої половини ХVІІІ століття, на території якої працювали і писали свої духовні твори українські композитори доби класицизму, була спрямована в першу чергу на професійне оволодіння навичками хорового співу. Таку підготовку надавали півчі школи, найвідомішою з яких є Глухівська школа. Гарне знання виконавських можливостей хору та особливостей окремих хорових партій формувалося в композиторів і в період навчання, і унаслідок подальшої роботи із церковними хорами.

Спеціальна вокальна підготовка, яка виходила за межі навчання хоровому співу, надавалася у Придворній співацькій капелі, де в другій половині ХVІІІ століття було відкрито сольні вокальні класи, у яких вчилися найобдарованіші учнів-капеляни. Також спеціальну вокальну підготовку можна було отримати у театральних школах, однак там навчали не церковних півчих, а майбутніх оперних співаків.

Метою навчання у класах сольного співу Придворної співацької капели, відкриття яких хронологічно співпало з виникненням хорового концерту доби класицизму, була спеціальна вокальна підготовка церковних півчих для виступів на оперній сцені. Однак здобуття капелянами додаткової вокальної підготовки спричинило безпосередній вплив на розвиток жанру духовного концерту, появу в них розвинених сольних вокальних побудов, розрахованих на спеціально вишколених виконавців.

Реконструкцію процесу навчання у вокальних класах Придворної капели у другій половині XVIII століття можна зробити за матеріалами публікацій та дисертаційних досліджень, у яких висвітлено питання здобуття музичної освіти, йдеться про роботу педагогів і про методи викладання співу під час індивідуальної підготовки учнів у вокальних класах капели (монографії «Джерелознавство історії російської музичної культури XVIII – початку XX століття» І. Петровської, «Музичний театр в Росії. Від джерел до Глінки» А. Гозенпуда, «Нариси з історії вокальної педагогіки» В. Багадурова, статті енциклопедичного словника «Музичний Петербург», дисертації «Взаємодія німецької та російської хорової традиції в контексті культури Росії XVII-XIX століть» Е. Петрі, «Феномен бельканто першої половини XIX століття: композиторська творчість, виконавське мистецтво і вокальна педагогіка» А. Хоффманн, «Історія і теорія навчання професійних півчих в Росії в XVII – першій половині XIX століття: до проблеми виховання музичного слуху» А. Зінгаренко, «Специфіка індивідуальної вокальної підготовки співака в професійному хоровому колективі: з історії Придворної півчої капели» Н. Дробишевської та ін.).

Дослідниками було встановлено, що до середини 70-х років XVIII століття заняття у вокальних класах капели мали проводити італійські придворні капельмейстери, однак замість них у вокальних класах викладали менш титуловані італійські музиканти, які заміняли іменитих капельмейстерів, зайнятих написанням і постановкою опер. Від 1753 року це був скрипаль придворного оркестру Анджело Вакарі, пізніше – Гаetano Фачіотті, Адольфо Тамброні та ін. Педагоги навчали капелянів італійській манері співу *bel canto*.

Після закриття у капелі вокальних класів у 1880-х роках деякі обдаровані учні почали відвідувати класи театральної школи, де сольний спів викладав італійський вокальний педагог Ф. Річчі, або вчилися вокалу у хорових класах капели під керівництвом капельмейстерів та старших капелянів, навчених італійськими педагогами. Таку практику увів директор капели М. Полторацький і продовжив Д. Бортнянський, який очолив капелу у 1796 році і посприяв перенесенню італійської манери постановки голосу на вокальну підготовку півчих у хорових класах. З того часу вчителями співу стали називати не вокальних педагогів, а хормейстерів капели.

Після повторного відкриття у капелі вокальних класів, які стали називати класами італійського співу, для навчання знову почали запрошувати італійських фахівців, тепер переважно вокалістів, які досконало володіли манерою *bel canto*. І хоча це відбувалося вже у першій половині XIX століття, педагоги спиралися на методичні принципи викладання співу, які були традиційними для італійської

вокальної школи XVIII століття, а саме – на основні положення трактатів «Нова музика» Джуліо Каччіні (1601–1602), «Погляди давніх і сучасних співаків, або Роздуми про колоратурний (фігуративний) спів» П'єтро Франческо Тозі (1723), «Практичні думки та міркування про колоратурний спів» Джованні Баттіста Манчіні (1774) та ін., про що можна дізнатися з тогочасних трактатів і шкіл, у яких узагальнено досвід викладання сольного співу у капелі («Правила гармонічні та мелодичні для навчання всієї музики» Вінченцо Манфредіні, 1775; «Школа для співу» тенора Придворної півчої капели Пилипа Євсєєва, 1838; «Повна школа співу» учня Д. Бортнянського Олександра Варламова, 1840, ін.). Підхід до навчання співу, сформований і впроваджений у вокальних класах Придворної півчої капели, полягав:

- у формуванні в півчих сольного підходу до виконавства і потреби у сольних виступах;
- у вихованні вокальних навичок, необхідних для володіння технікою співу *bel canto*, тобто в опануванні італійської манери співу;
- у проведенні занять кращими тогочасними вокальними педагогами-італійцями, які були носіями школи *bel canto*.

Викладання сольного співу італійськими музикантами спричинило потужний вплив італійської вокальної школи і манери співу на світську і духовну музику російського імператорського двору, де працювали видатні українські композитори і перебувало багато півчих з України. Придворним смакам слідували власники приватних капел, де також надавалося належне італійській вокальній підготовці співаків (можна вказати на капелу К. Розумовського, яку очолював А. Рачинський, і капелу М. Шереметева, яку очолював С. Дехтярев).

Італійське коріння спеціальної вокальної підготовки півчих Придворної співацької капели як провідного навчального осередку, де концентрувалися кращі виконавські сили Російської імперії, переважну більшість яких складали українці, вплинуло на процеси формування, розвитку і багатомірного прояву сольного вокального компоненту в українському духовному концерті доби класицизму.

UDC 783.2 (477)

Tetyana Petryshyna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8891-2386>,

Postgraduate student from the Department of Music Theory,

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy,

Lviv, Ukraine

e-mail: tetyana.petrishina.92@gmail.com

**SIGNIFICANCE OF THE COURT SINGING CHAPEL
IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF VOCALISTS
(MIDDLE AND SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY)**

The effect of the special vocal training of the singers of the Court Singing Chapel on the strengthening of the solo vocal component in Ukrainian spiritual works of the era of classicism was studied.

Keywords: Ukrainian music of the era of classicism, Court Singing Chapel, vocal classes, Italian manner of singing, choral concert, solo vocal constructions.

УДК 78.07

Романюк Леся Богданівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0206-7420>,

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,

доцентка кафедра музичної україністики та народно-інструментального мистецтва,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: leromanuk@ukr.net

УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКІ ВЗАЄМИНИ У СФЕРІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРЕНАХ ГАЛИЧИНИ

Представлено процес міжетнічної комунікації в контексті чесько-українських взаємин у музично-мистецькій сфері. Репрезентовано різнорівневий і різновекторний напрямки розвитку культури і мистецтва чеського і українського народів на теренах Галичини, як географічного пограниччя. Акцентовано на точках дотику і взаємопроникнення міжетнічних культурних впливів в умовах національного бездержав'я.

Ключові слова: музична культура, українсько-чеські міжетнічні взаємини, Галичина.

Західна Україна увійшла в історію як один з найбільш самобутніх регіонів, що був потужним центром національно-політичного та культурно-мистецького життя. Регіон динамічно розвивався, його суспільне, економічне, політичне та культурне життя становило оригінальну і різнобарвну палітру, яка характеризувалася поліконфесійністю, полімовністю, поліетнічністю. Розвиток професійного мистецтва на теренах Галичини пов'язаний з діяльністю митців, які у складних умовах відсутності власної державності прагнули розвинути українську ідею духовним єднанням нації, вийти із провінційної замкнутості, спрямовуючи свої зусилля у бік європейського професіоналізму. Цьому процесу у значній мірі сприяли міжетнічні освітні та художньо-мистецькі контакти.

Прага, як провідний європейський слов'янський культурний центр славилася активним освітньо-науковим та художньо-мистецьким життям, що мало важливий вплив на формування світогляду представників, у тому числі, української інтелігенції, що за тривалої відсутності національних інституцій гуртувалися навколо освітніх центрів цього міста. Серед них – Український педагогічний університет, Український вільний університет, Карлів університет. Відомий лінгвіст, літературознавець, професор Карлового університету Олександр Колесса зазначав, що чехи безпосередньо вплинули на формування українських організацій «Сокіл» та «Січ», які були створені за взірцем чеського «Сокола». Між діячами чеської та української науки також спостерігаються тісні контакти, що виявилось, зокрема, у тому, що Чеська Академія Наук обрала своїм членом-кореспондентом професора Михайла Грушевського. Водночас, НТШ іменувало своїми дійсними членами професорів Юрія Полівку і Карла Ходунського. Крайні науковці Карлового університету активно працювали над дослідженнями, пов'язаним з українознавством.

Одним з провідних культурних осередків, у якому яскраво проявилась еволюція чеських традицій на теренах Галичини, став Львів. Унікальний фольклор, особливий багатонаціональний регіональний колорит вплинули на творчість чеських митців, внаслідок чого відбулось взаємозбагачення обох культур – чеської та української. У сфері науки та музичного мистецтва краю такі міжкультурні зв'язки були досить активними і різновекторними та мали давні традиції. Як зазначав О. Колесса: «історичні відомости про культурні та політичні відносини між українським та чехословацьким народом показують ..., що обидва сі народи, яким доля судила бути сусідами, були добрими сусідами від найдавніших часів протягом майже тисячоліття від Х до ХХ в.» (Колесса О. Погляд на історію українсько-чеських взаємин від Х до ХХ в. Прага, 1924. 16 с. С. 3).

У першій половині 1860-х рр., на українських територіях з'явилася значна кількість чеських переселенців. Серед них було чимало діячів культури і мистецтва, зокрема, літератор, етнограф, композитор та теоретик Людвіг Ріттерсберг, що студіював проблеми слов'янської музики, основоположник чеської історіографії Франтішек Палацький, який у 1830 р. в «Часописі Чеського Музею» вказував на самотність українського народу та його мови, науковець Карел Владіслав Зап, що на шпальтах чеських часописів «Květy», «Česká Včela», «Časopis Českého Muzea» та ін. займався промоцією української літератури. Українське питання фігурує і у його книзі «Cesty a procházky po haličské zemi». Популяризації чеської культури на території Галичини сприяло започаткування товариств «Чеська бесіда» та «Чеське співацьке товариство».

Проблема українсько-чеських взаємин викликала інтерес у значної плеяди науковців, які вивчали взаємовпливи двох культур. Серед них відзначимо дисертацію Є. Цегельського «Чехи і галицько-українська музика ХІХ ст.», де висвітлено питання чесько-українських взаємин та європейські впливи на українську музику. Галицька музична культура розглядалася автором у контексті інтеграційних зв'язків; актуалізувалися впливи чеських музикантів, які працювали і гастролювали в Україні, на розвиток професійної освіти, виконавства та музикознавства; аналізувалися проблеми взаємопроникнення та взаємовпливів чеської та української музичної культури. У дисертації Ф. Штешка «Чеські музиканти в українській церковній музиці», представлено роль чеських диригентів у розвитку греко-католицької церковної хорової традиції (А. Нанке, В. Серсава, Ф. Седляк, Ф. Лоренц) та у мистецькій спадщині представників перемиської школи. О. Колесса в роботі «Погляд на історію українсько-чеських взаємин від Х до ХХ ст.» здійснив масштабну реконструкцію картини взаємовідносин двох культур упродовж тривалого періоду. Чимало відомих чеських культурних діячів присвятило свої дослідження взаємопроникненню української і чеської культури у Галичині. Серед них відзначимо праці Людвіка Куби і Людвіка Файгла (книга «Сто років чеського життя у Львові»).

Чеські музичні діячі, що жили у Галичині долучилися до розвитку музичної культури регіону, працюючи як солісти-виконавці, диригенти, композитори, музиканти оркестру, органісти і педагоги. Варто відзначити серед них віртуоза-трубача Франтішека Когоута, піаніста, професора Школи вищої

майстерності Празької та Львівської консерваторій Вілема Курца, тенора, теоретика Франтішека Єдлічку, флейтиста, диригента оркестру і хору Домініканського собору Йозефа Фродла, співачку Бедржішку Крамерову, віолончеліста, концертмейстера оперного театру Йозефа Вольмана, диригента, композитора, музичного критика, засновника Чеського філармонічного оркестру Людвика Челанськи та ін. Упродовж XVIII – XIX ст. відомі чеські музиканти зі своїми капелами гастролювали теренами Західної України. Серед них найвідомішими є Ян Прач, Алоїз Єдлічка та Ян Ландвара. Водночас, створювались чеські музичні товариства, серед яких львівське «Люмір», що активно діяло і у Чернівцях під орудою видатного скрипаля-педагога Войтеха Гржімали. Традиційно, ці ж музиканти були залучені до діяльності численних польських музично-мистецьких об'єднань, зокрема «Лютні» у Львові.

Чеські музиканти-педагоги спричинилися і до формування і розвитку музичної освіти регіону, чим сприяли професіоналізації музичного життя (А. Нанке, В. Серсава, Л. Седляк, Ф. Лоренц, які були вчителями українських композиторів М. Вербицького, І. Лаврівського, А. Вахнянина). Будучи випускниками кращих вищих музичних закладів Європи вони внесли європейські музичні традиції у музичну культуру Галичини.

Отже, процес взаємовпливу та творчого переосмислення різноманітного спектру культурних надбань різних народів, які населяли Галичину як територію географічного пограниччя, стало вагомим чинником розвитку культури і мистецтва, започаткувало створення самобутніх потужних культурних традицій. Тенденція до перехрещення культурних впливів, поглиблення міжнародних зв'язків стало однією з найвиразніших ознак мистецьких традицій регіону і знайшла свій яскравий вияв у чесько-українській культурно-мистецькій взаємодії. Цей процес відобразився на різних рівнях: науково-освітньому, музично-мистецькому, творчо-організаційному і сприяв професіоналізації музичного життя Галичини.

UDC 78.07

Lesia Romaniuk

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0206-7420>,

Candidate of Art Studies (Ph.D.), Associate Professor,

Precarpathian National University named after Vasil Stefanyk,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: leromanyk@ukr.net

UKRAINIAN-CZECH RELATIONS IN THE SPHERE OF MUSICAL CULTURE IN GALICIA

The process of interethnic communication in the context of Ukrainian-Czech relations in the musical and artistic sphere is presented. Multilevel and multivector directions of cultural and artistic development of the Czech and Ukrainian peoples in Galicia, as a border territory, are represented. Emphasis is placed on the points of contact and interpenetration of interethnic cultural influences in conditions of national statelessness.

Keywords: musical culture, Ukrainian-Czech interethnic relations, Galicia.

УДК 78.03:78.071.1

Сивохіп Володимир Степанович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9442-2962>,

кандидат мистецтвознавства (Ph.D.), доцент,

Заслужений діяч мистецтв України,

Народний артист України,

кафедра хорового та оперно-симфонічного диригування,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: v.syvokhip@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА МУЗИЧНА СПІЛКА ЛЬВОВА ТА ЇЇ ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ (1930–1990 РОКИ)

Визначено місце професійної музичної спілки Львова як частини розвитку музичної культури в соціумі та її конкретне втілення у мистецьких процесах культури Галичини. Розглянуто питання видавничої діяльності, як однієї з головних сфер функціонування музичного мистецтва та його складових у процесі професіоналізації.

Ключові слова: професіоналізм, музичне видавництво, творча особистість, культура Галичини

Процес професіоналізації української національної музичної культури, який у Галичині почав визрівати ще від другої половини XIX століття, став основою створення у Львові в квітні 1934 року організації під промовистою назвою Союз українських професійних музик (СУПром). Діяльність цієї спілки – яскрава сторінка в історії української музичної культури, яка ознаменувала факт становлення корпорації, здатної опікуватись розвитком і популяризацією національної музики в Галичині. Першочерговим завданням кожної секції новоствореного об'єднання – педагогічної, виконавської, композиторської, а згодом і музикознавчої – був випуск нот, педагогічної музичної літератури та фахових видань. Уже на першому широкому засіданні СУПрому 14 жовтня 1934 року Василь Барвінський як голова композиторської секції ініціював заснування українського музичного видавництва, яке б випускало найпотрібніші твори педагогічного репертуару, а також запропонував створити спеціальний видавничий фонд і звернутись до українських інституцій та громадянства про збір коштів.

Першими випущеними на кошти видавничого фонду виданнями стали фортепіанні «Картини для молоді» Нестора Нижанківського та збірник вокальних мініатюр Зиновія Лиська. Згодом під егідою СУПрому окремими накладами були надруковані пісня з фортепіано «Не стій вербо» Зиновія Лиська та збірка «Наше сонечко грає на фортеп'яні» Василя Барвінського. Члени композиторської секції глибоко усвідомлювали скромність тогочасного шкільного репертуару, але бачили своєрідність його традиції і музичної мови. Ці перші нотодруки збагатили цінний фонд музичної педагогічної класики.

На кількох засіданнях ради СУПрому наприкінці 1935 року розглядалося звернення доктора Кирила Студинського щодо виділення допомоги на видання спогадів про Остапа Нижанківського. За співучасті окремих членів ради праця Студинського «Остап Нижанківський у моїх спогадах» побачила світ у журналі

«Наша культура» за 1937 рік. Так само рада СУПроМу підтримала пропозицію Зиновія Лиська про видрук його роботи «Початки українського музичного мистецтва в Галичині», вибрані розділи якої («Доба перед Вербицьким», «Перемиський осередок у 1830-ті та 40-ві роки», «Занепад музичного мистецтва в Галичині за 1850-ті роки») теж упродовж 1936–1937 років друкувались у варшавському місячнику «Наша культура». Монографія Лиська «Іван Лаврівський» побачила світ дещо пізніше, у 1938-му, на сторінках новоствореного місячника СУПроМу «Українська музика».

Протягом 1935–37 рр., за дорученням Ради СУПроМу, Зиновій Лисько упорядкував збірник пісень стрілецьких, історичних (козацьких), побутових, обрядових, жартівливих для різних хорових складів а capella (Львів: Видавнича Кооператива «Червона Калина», 1937). Ще одним успішним видавничим проектом СУПроМу було заснування постійного музичного журналу. Від березня 1937 року почав виходити місячник «Українська музика», головним редактором якого, а також адміністратором та видавцем був Зиновій Лисько, членами редакційної колегії – Василь Барвінський, Василь Витвицький, Федір Стешко, Роман Савицький. За активної участі СУПроМу і під його егідою вийшов також «Диригентський порадиш» за редакції доктора Василя Витвицького. Цей підручник написали в співавторстві Микола Колесса, Василь Витвицький та Зиновій Лисько, а випустив 1938 року Український видавничий інститут у Львові.

У певному сенсі можемо вважати, що кращі традиції Союзу українських професійних музик у Львові в справі організації видавничої діяльності були надзвичайно успішними з огляду на фахову актуальність більшості видань. Продовження цих традицій почало відроджуватися в 1990-ті роки, коли після падіння «залізної куртини» – із здобуттям Україною незалежності – на ниві українського музикознавства виникає нагальна потреба наново досліджувати яскраві сторінки нашої музичної історії, які свідомо замовчувалися та оминалися офіційним «радянським» музикознавством. То ж першочерговим завданням музикознавців на цьому етапі стало повернення в офіційний обіг важливих джерел та фактів нашої музичної історії, вивчення незаслужено забутих імен, назв та мистецьких подій.

Саме такий напрямок у своїй діяльності обрала від початку 1990-х років Львівська організація Національної Спілки композиторів України – декларуючи про відродження і продовження кращих традицій СУПроМу у Львові. Важливим сприятливим фактором стали перші масштабні мистецькі акції та фестивалі, присвячені важливим сторінкам української музичної культури. Результатом проведення таких подій стало не тільки відкриття багатьох імен авторів та їхніх творів, а й також – наступні наукові видання, які б ці імена популяризували. У цьому переліку, перш за все, монографії визначної української музикознавиці, докторки мистецтвознавства Стефанії Павлишин (1930–2021) про визначні постаті української еміграції – Мар'яна Кузана, Ігоря Соневицького, Стефанії Туркевич – життя і творчість яких були на рівні епохи і навіть в її авангарді, але війна та еміграція призвели до заборони виконання їхніх творів в Україні й поступового забуття (Павлишин С. Композитор Мар'ян Кузан. Львів, 1993.

132 с.; Павлишин С. Ігор Соневицький. Львів, 1995. 100 с.; Павлишин С. Перша українська композиторка Стефанія Туркевич-Лісовська-Лукиjanович. Львів: БаК, 2004. 160 с.).

Важливим виданням, яке відкривало нам не один десяток невідомих імен, став виданий у Львові «Словник Українських Композиторів», впорядкований Ігорем Соневицьким та Наталією Палідвор-Соневицькою. Ця унікальна праця є першою, найбільш вичерпною публікацією англійською мовою про українських композиторів від найдавніших часів до сучасних авторів. Виданий 1997 року стараннями Львівської Спілки композиторів, Словник отримав також реєстраційний номер 96-226766 Бібліотеки Конгресу – національної бібліотеки Сполучених Штатів Америки (Dictionary of Ukrainian Composers / By I. Sonevyts'kyi and N. Palidvor-Sonevytska. L'viv, 1997. 336 p.).

Іншою важливою і не менш масштабною мистецькою подією, яка значно пожвавила всю організаційну діяльність Львівської Спілки композиторів, стало проведення ювілейних заходів до 60-річчя від часу заснування Союзу Українських Професійних Музик у Львові, які відбулися 30 вересня – 2 жовтня 1994 року. Це святкування стало першою спробою в добу Незалежності визначити роль і місце СУПроМу в історії української музики, а також – засвідчити продовження кращих традицій цієї професійної Спілки в діяльності сучасної композиторської організації і, зокрема, – у її видавничій справі. Видана згодом збірка матеріалів і документів стала яскравим підтвердженням важливості дослідження історії створення і діяльності Союзу Українських Професійних Музик у Львові і є першим науковим виданням, яке в такому обсязі висвітлює діяльність першої професійної музичної спілки – яскраву, але призабуту сторінку історії української музики Галичини (Союз Українських Професійних Музик у Львові: Матеріали і документи / ред.-упор. В. Сивохіп, Р. Стельмащук. Львів: Сполом, в-во М. П. Коць, 1997. 146 с.).

Наступні видання, ініційовані та реалізовані Спілкою, були у своїй більшості присвячені тим іменам та науковій проблематиці, що озвучувалися у часі вшанування діяльності СУПроМу, а також – виданням чи перевиданням праць активних учасників цієї організації. Власне, таким першим виданням, яке і було присвячене 60-ій річниці від року створення Союзу Українських Професійних Музик у Львові, стала книга Зиновія Лиська, написана в 1930-ті роки, в якій відтворюються матеріали і документи з історії музичної культури Галичини ХІХ століття, досліджуються процеси активного становлення та розвитку перемишльської композиторської школи та її визначних представників – Михайла Вербицького та Івана Лаврівського (Зиновій Лисько. Піонери музичного мистецтва в Галичині: Матеріали / ред.-упоряд. В. Сивохіп. Львів-Нью-Йорк: В-во М. П. Коць, 1994. 144 с.).

Не менш важливими і цінними стали численні видання, присвячені самим засновникам і активним діячам СУПРОМу. Серед таких першочергово, назвемо нарис Юрія Булки про українського композитора, співзасновника СУПРОМу Нестора Нижанківського, який виник 1997 року (Булка Ю. Нестор Нижанківський: Життя і творчість / відп. за випуск В. Сивохіп. Львів. В-во М. П. Коць, ЛОСКУ, 1997. 60 с.) і збірник статей та матеріалів про українського

композитора, педагога, музично-громадського діяча та засновника СУПроМу Василя Барвінського (Василь Барвінський. Статті та матеріали. Збірник / ред.-упор. В. Грабовський. Дрогобич. В-во «Відродження», 2000. 148 с.). Зберігає свою історичну цінність і книга-дослідження про Станіслава Людкевича, написана активним українським музичним діячем в Голландії Мирославом Антоновичем, що видана 1980 року і перевидана у Львові стараннями Спілки композиторів (Антонович М. Станіслав Людкевич: композитор, музиколог / ред. Ю. Ясиновський, відп. за випуск В. Сивохіп. Львів. ЛОСКУ, 1999. 60 с.). У цьому ж переліку є збірка «За океаном» Василя Витвицького, до якої увійшли дослідження, публіцистичні та музично-критичні статті, створені за більш як півстолітній період плідної творчої діяльності (Витвицький В. За океаном: Збірник статей / ред.-упор. Ю. Ясиновський, відп. за випуск В. Сивохіп. Львів. ЛОСКУ, 1996. 132 с.).

У ці ж роки з'являються перші ґрунтовні дослідження про визначного українського композитора сучасності Мирослава Скорика (1938–2020). Це, зокрема, монографія доктора мистецтвознавства Любові Кияновської (Кияновська Л. Мирослав Скорик: творчий портрет композитора в дзеркалі епохи / відп. за випуск В. Сивохіп. Львів. В-во «Сполом», ЛОСКУ, 1998. 216 с.) та збірка статей провідних українських музикознавців, в яких розглядаються різні аспекти його творчості та біографії (Скорик М. Збірка статей / ред.-упор. Я. Якуб'як, відп. за випуск В. Сивохіп. Львів. В-во «Сполом», ЛОСКУ, 1999. 136 с.). Подібною із серії ювілейних видань є також збірка статей львівських науковців, написаних на вшанування 70-річчя від дня народження відомої львівської музикознавиці, професора Стефанії Павлишин (1930–2021) (Syntagmation. Збірка наукових статей на пошану доктора мистецтвознавства, професора Стефанії Павлишин. Львів: В-во «Сполом», 2000. 172 с.).

Тільки перелік цих імен може свідчити і підтверджувати, що видавнича діяльність у цей період була надзвичайно успішною з огляду і на кількість видань і на їхню фахову актуальність. Саме завдяки цьому зацікавлення ними зберігається і до наших днів. А спадкоємність кращих традицій СУПроМу у Львові в справі організації професійного музичного життя продовжувала Львівська організація Національної Спілки композиторів України, що й було задекларовано в 1994 році, коли на офіційному рівні відзначалося 60-річчя від часу створення «Союзу Українських Професійних Музик у Львові».

UDC 78.03:78.071.1

Volodymyr Syvokhip,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9442-2962>,

Candidate of Art Studies (Ph.D.). Docent,

Honored Artist of Ukraine,

People's Artist of Ukraine,

Department of choral and opera-symphonic conducting,

Lviv National Music Academy named after M. Lysenko,

Lviv, Ukraine

e-mail: v.syvokhip@gmail.com

LVIV PROFESSIONAL MUSIC UNION AND ITS PUBLISHING ACTIVITIES (1930 – 1990)

The article defines the place of the professional musical union of Lviv as part of the development of musical culture in society and its concrete facts in the artistic processes of Galician culture. The issue of publishing activity is considered as one of the main spheres of functioning of musical art and its components in the process of professionalization.

Keywords: professionalism, music publishing, art personality, culture of Galicia.

УДК: 069.51:051+78

Степанович Кіра Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2059-833X>,

старша наукова співробітниця,

Педагогічний музей України,

Київ, Україна

e-mail: quir@ukr.net

МУЗИЧНА ТЕМАТИКА У КНИЖКОВИХ ТА ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ З ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

Розглянуто раритетні нотні видання та праці музично-теоретичного напрямку з фондів Педагогічного музею України, які збагачують джерельну базу вивчення української музичної культури.

Ключові слова: Педагогічний музей України, музичне виховання, музика, нотні видання, музична культура, музично-теоретичні дисципліни.

Педагогічний музей, заснований у 1901 році, майже одразу став великим науково-методичним центром Київського навчального округу, до якого входили Київська, Подільська, Волинська, Чернігівська, Полтавська, Холмська губернії. Нині Педагогічний музей України відомий своїми фондами, що складаються переважно з педагогічної літератури (понад 47 тисяч одиниць зберігання).

Серед друкованих видань, які зберігаються у музеї, є значна частина книг та журналів, що пов'язані з музичною культурою у широкому її розумінні.

Так, у музеї представлено нотні видання різних історичних періодів. Найстарішим із них є «Ірмологіон», виданий у Львові 1757 року. Також у фондах музею зберігаються різноманітні пісенники, періодичні видання та збірники з нотами. Наприклад, видання «Сніжинки: Вірші, оповідання, колядки і щедрівки з нотами. Збірничок перший (Різдво)», упорядковане Михайлом Рудинським і надруковане у Полтаві 1917 року. У цьому раритетному збірнику містяться вірші, колядки, деякі з них із нотами.

Крім нотних видань, музей має унікальну колекцію навчальних вінілових платівок. На окрему увагу заслуговують окремі книги музично-теоретичної тематики, а також статті у періодичних виданнях. Так, у педагогічних журналах ХІХ – початку ХХ століття публікувалися численні статті з методики викладання музики, значення музики у вихованні та розвитку, історії музики тощо. Стило характеризуємо деякі з них.

У статті «Стародавній церковний спів на Україні», що надрукована у журналі «Світло» (1912, № 9), В. Поточний описував історію становлення

українського церковного співу, починаючи з хрещення Київської Русі: «Музика, як і мова, хоча в основі своїй має спільні всім людям елементи, однак у кожного народу своя, бо абстрактний загально людський елемент в музиці стає живим – так само, як і в мові – тільки в конкретній формі певної національності. Через це ми раз-у-раз спостерігаємо, що народ не тільки творить власну музику, але й запозичену мелодію згодом переробляє по своїй уподобі, надаючи їй місцевого національного характеру і в цілому, і в дрібницях».

Про необхідність та важливість створення хору писав Олекса Приходько у статті «Організація народних хорів на Україні» (журнал «Вільна Українська школа», 1917, № 2), зазначаючи, що «...організований хор в селі нам потрібен не тільки, як знаряддя в боротьбі з антихудожньою піснею: такий хор є і цінне культурне придбання».

Окремо слід виокремити статті, присвячені життю та творчості українських композиторів, спогадам сучасників, свідченням друзів та членів родини. Наприклад, «3 студентських років М. В. Лисенка» («Світло», 1913, № 2).

Цінними також є етнографічні розвідки. Так, у етнографічному дописі у журналі «Просвітянин-кооператор» (1919, № 6–7) І. Сударський-Ясько «Пісні — Частушки / Ясько Сударський [Від Редакції]» подає зразки пісень, які зібрав під час короткотривалого перебування у Хорольському повіті на Полтавщині.

Мирослав Січинський в упорядкованій ним збірці «Історичні пісні українського народу» (Львів, 1908) подає цікаві зразки призабутих історичних пісень, присвячених героїчній боротьбі українського народу за незалежність.

Цінним джерелом для дослідників музично-теоретичних дисциплін є переклади праць іноземних теоретиків музики. Так, у фондах музею зберігаються праці Еміля Наумана (німецький композитор, церковний диригент, письменник) та Августа Амброса (австрійський музичний критик та історик, піаніст, композитор, педагог).

Зазначені вище джерела з вивчення музичної культури – невелика частина книжкових та періодичних видань, що зберігаються у фондах Педагогічного музею України. Дослідження видань музичної тематики з фондів музею є перспективних напрямом подальших наукових розвідок.

UDC:069.51:051+78

Kira Stepanovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2059-833X>,

Senior researcher,

Pedagogical Museum of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: quira@ukr.net

MUSICAL TOPICS IN BOOKS AND PERIODICALS FROM THE FUNDS OF PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE

The article presents rare sheet music editions and music-theoretical works from the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine, which enrich the source base for the study of Ukrainian musical culture.

Keywords: Pedagogical Museum of Ukraine, musical education, music, sheet music publications, musical culture, music-theoretical disciplines.

УДК 78.071.1(477): 783.2.783:78.071.1

Тилик Ігор Володимирович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2896-631X>,

кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри,

музичного мистецтва,

Київський національний університет культури і мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: tilik1968@ukr.net

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ САКРАЛЬНО-ТЕКСТОВИХ ДЖЕРЕЛ В ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ РІЗНИХ ЕПОХ (НА ПРИКЛАДІ ХОРОВОЇ ТВОРЧОСТІ А. ВЕДЕЛЯ ТА М. СКОРИКА)

Висвітлено аспекти, пов'язані з специфікою використання сакральних-текстових джерел у хоровій творчості українських композиторів різних епох: на прикладі духовних концертів Артемія Веделя (1767-1808) та духовного триптиху «Три псалми» Мирослава Скорика (1938 – 2020).

Ключові слова: сакральні-текстові джерела, біблійно-псалмова сюжетика, музикознаво-культурологічний аналіз, музично-композиційна лексика.

Процеси інтеграції української культури у систему загальноєвропейського культурного простору обумовлюють потребу у глибинному переосмисленні вітчизняних мистецьких надбань та пов'язаних з ними культурних явищ з позиції актуальних наукових підходів і методів. З огляду на це, особливий інтерес становить дослідження, спрямовані на висвітлення музикознавчих аспектів, суміжних із специфікою використання біблійно-псалмових джерел композиторів різних епох, зокрема А. Веделя та М. Скорика.

Незважаючи на те, що між життям цих композиторів пролягає відстань у два століття, і що індивідуальні стилі їх пов'язані з принципово іншими епохами, існує один спільний знаменник, який апріорі обґрунтовує доцільність такого компаративного дослідження – їх ставлення до сакральної сюжетики. Тож, звернімося до аналізу і розпочнемо з А. Веделя, що видається логічним, як з огляду на хронологічні параметри, так і на питому сутність особистісного та мистецького феномену митця.

Артемії Ведель (1767 – 1808) є одним із тих унікальних композиторів, творчість яких неможливо розглядати поза контекстом релігійного світосприйяття. Це й не дивно, адже його духовний світ був органічно пов'язаний з глибоко особистісним переживанням сакральних образів, екстрапольованих в площину реального життєво-ситуаційного контексту. Винятково важливу роль в зазначеному процесі відіграє біблійний (псалмовий) текст, який є для А. Веделя універсальним засобом і, водночас, світоглядною передумовою індивідуальної творчої рефлексії, в значній мірі детермінуючи композиційну специфіку художнього мислення композитора.

Необмежений спектр життєвих ситуацій, закумуляованих у системі біблійно-псалмової драматургії, давав змогу композитору віднайти особистісне

прочитання вітхозавітних текстів, наповнити їх глибоко індивідуальним змістом. У процесі такого творчого переосмислення автентична вербально-поетична символіка збагачувалася новими персоніфікованими значеннями, проектуючись в площину конкретного художнього задуму. Саме цим зумовлена різноманітність композиційних засобів, застосовуваних композитором при komponуванні, текстового матеріалу. Зокрема, в тих випадках, де митець прагне досягти наскрізного сюжетного розгортання, пройнятого єдиною образною ідеєю, він використовує повний текст псалму. Коли ж він намагається відобразити синтез контрастних емоційних станів – формує текстовий ряд створюваного концерту на основі калейдоскопічного поєднання розрізнених строфічно-псалмових фрагментів.

Показовим, у зв'язку з цим, є внутрішньострофічне перемонтування віршів, псалму №26, обраного Веделем за основу концерту з автографу №8 «Услыши, Господи, глас мой'» в якому шість віршів псалму, використані композитором в якості текстової основи твору (Пс.26, вірші 4-9), ніби навмисно переплутані і подаються в новому структурно-логічному «алгоритмі» (7, 8, 5, 6, 4,9). відповідному вже не першоджерельному псалмовому образу, а підпорядкованому вимогам авторського художнього задуму. Вказана структурна трансформація переконує в тому, що псалми були для А. Веделя інструментом відображення його ставлення до оточуючого світу, постаючи в уяві митця в значенні алегоризованих сюжетів, за допомогою яких він відображав перебіг реальних подій та виявляв їх суб'єктивну оцінку з позиції власного життєвого досвіду.

Щойно констатована теза дає змогу перекинути «асоціативний місток» до творчості – іншого видатного корифея української музики Мирослава Скорика (1938 – 2020). Незважаючи на двовікову хронологічну дистанцію, яка розділяє у часі творчі постаті двох митців, при уважному аналізі можна помітити одну спільну рису. Як і у А. Веделя, в творах М. Скорика, пов'язаних з сакральною сюжетикою ми знаходимо низку додаткових образно-семантичних підтекстів, сформованих за рахунок різноваріантного співвідношення сакрально-поетичного да музичного рядів.

Це яскраво ілюструє один з найвідоміших хорових творів М. Скорика духовний триптих «Три псалми», створений на текст римованого переказу псалмів, здійсненого Тарасом Шевченком. Загалом, усі три частини циклу цілком доречно було б охарактеризувати емкою, й водночас, лаконічною смисловою формулою: стражденна людина взиває до Бога, сподіваючись на Вище розуміння, Прощення і Милосердя. Реалізуючи свій творчий задум, композитор сповнив його напрочуд емким філософським змістом, спонукаючи виконавців і слухачів до зосереджених психологічних роздумів і переживань, пов'язаних із осягненням одвічних сенсів буття. Аргументом на користь цього слід вважати специфічний алгоритм вибудовування поетичного підґрунтя художнього задуму. Прагнучи посилити ступінь драматизму за рахунок симфонізації музичного розвитку М. Скорик наважується на внесення певних, хоча і виважених корекцій до автентичної шевченківської вербально-текстової концепції, свідомо об'єднуючи 4, 5, 6, 7 віршовані строфи в єдину цілісну

структуру. Це надає мистецькому задуму митця особливої цільності і емоційної ємкості.

Найпоказовішим у цьому сенсі є центральний, і можливо найдраматичніший розділ триптиху – Псалом 53 «Боже спаси мене», де, фактично, кожній вербально-поетичній строфі відповідає свій тональний план, натомість відхилення в тональності далекої спорідненості створюють ефект чогось непостійного, хиткого й тривожного. Цей бентежний колорит органічно доповнюється характерною специфікою метроритмічної будови та інтонаційно-мелодичного викладу, який ніби діаграма, відображає найтонші відтінки стану молитовної рефлексії. У цьому контексті, показово, що композитор майстерно поєднує декілька типів фактури. Так, наприклад, 1, 2, та 4 строфи та реприза мають гармонічну фактуру, третя строфа представлена канонічною імітацією, що переростає гомофонно-гармонічну фактуру. 5-та строфа написана також в гомофонно-гармонічному викладі з елементами підголосковості. Композиційно-драматургічна концепція твору динамізується за рахунок варіантного повторення першої строфи «Боже спаси мене», яка уособлює сподівання людської особистості на Всепрощення та Боже милосердя, прихована вся християнська філософія і етика земного життя. Такий ракурс психоемоційного переосмислення біблійної сюжетики переконує в тому, що процес псалмової інтраспекції є, як і у А. Веделя іманентною властивістю мистецького феномену М. Скорика.

Узагальнюючи викладені спостереження, окреслимо найважливіші позиції, які характеризують універсальний алгоритм використання сакрально-тестових джерел в творчості композиторів:

- у сакральній творчості як А. Веделя, так і М. Скорика вербально-псалмова сюжетика постає джерелом для різноманітних комбінаторних трансформацій, що відображають думки і настрої композитора;
- як і в сакральній творчості А. Веделя, так в художніх задумах М. Скорика, простежується тенденція до емоційної психологізації окремих вербально-текстових елементів, що здійснюється за рахунок використання контрастних різноманітних ладо-тональних та фактурних зіставлень, використання характерних інтонаційно-ритмічних формул;
- сакрально-музична творчість А. Веделя та М. Скорика кожна по своєму віддзеркалює актуальні для свого часу еволюційні ознаки музичної лексики, постає оригінальним і неповторним надбанням української музичної культури, поєднуючи в собі риси традиційності і новаторства, елементи церковно-музичної та фольклорної інтонаційної лексики.

Окреслені аспекти потребують додаткового висвітлення у проекції на різні жанрово-стильові сфери мистецької спадщини аналізованих композиторів, що прогнозує науковий вектор наступних наукових досліджень автора.

UDC 78.071.1(477): 783.2.783:78.071.1

Igor Tylyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2896-631X>,

Ph.D. in History of Art,

Senior Lecturer of the Department of Musical Arts,
of Kyiv National University of Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine
E-mail: tilik1968@ukr.net

**SPECIFICITY OF THE USE OF SACRED TEXT SOURCES IN THE CREATIVITY
OF UKRAINIAN COMPOSERS OF DIFFERENT ERA
(ON THE EXAMPLE OF THE CHORAL CREATIVITY OF A. VEDEL
AND M. SKORYK)**

Theses cover aspects, related to the specifics of the use of sacred-textual sources in the choral work of Ukrainian composers of different eras: on the example of the spiritual concerts of Artemiy Vedel (1767-1808) and the spiritual triptych «Three Psalms» by Myroslav Skoryk (1938-2020).

Keywords: sacred-textual sources, biblical-psalm plot, musicological-culturological analysis, musical-compositional vocabulary.

УДК 78.07

Толошніак Наталія Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2317-4321>,

кандидатка мистецтвознавства,

доцентка кафедри естрадно-вокального мистецтва,

ЗВО «Університет Короля Данила»,

Івано-Франківськ, Україна

e-mail: nataliia.toloshniak@ukd.edu.ua

**СКЛАДОВІ КОМПОЗИТОРСЬКОГО СТИЛЮ БОРИСА КУДРИКА:
ПАНОРАМА МИСТЕЦЬКИХ СУДЖЕНЬ**

Розглянуто творчий доробок українського композитора першої третини ХХ ст. Бориса Кудрика. Окреслено складові його композиторського стилю і визначені його особливості в оцінці провідних митців ХХ ст. Означено внесок митця у розвиток української музичної культури.

Ключові слова: Борис Кудрик, композитор, творчий доробок, стиль, мистецтвознавча оцінка.

Цього року минуло 125 років від дня народження та 70 років від дня смерті видатного діяча музичної культури Галичини першої третини ХХ століття Бориса Кудрика (10.06.1897. Рогатин, Івано-Франківської обл. – 29.ІІІ.1952, станція Пільма Добровлаг МВС, Мордовська АРСР).

Борис Кудрик виявив себе в різних галузях музичного мистецтва і в кожній з них грані його таланту висвітилися своєрідно. Він відомий музикознавець, фольклорист, музично-критичний діяч, педагог, диригент, піаніст, акомпаніатор, один з перших дослідників української церковної музики, автор ґрунтовної наукової праці «Огляд історії української церковної музики». Діяльність доктора музикології не обмежувалася тільки його теоретичними розвідками. Борис Кудрик знаний і своїм композиторським доробком, який охоплює різноманітні жанри і налічує близько чотирьохсот творів.

Жанровий діапазон його творчого доробку досить широкий і вражає своєю різноманітністю. Він пише солоспіви, світські та церковні хори для різного складу виконавців, кантати, інструментальну музику для фортепіано і скрипки,

твори для духового оркестру, обробки народних і стрілецьких пісень, музику до драматичних спектаклів тощо.

Значне місце у творчому доробку Б. Кудрика займають хорові композиції. Написання хорових творів припадає на 20–30-ті роки ХХ ст., період який позначений у Галицькій музичній культурі як період активного розвою хорового мистецтва. Частина хорової спадщини композитора репрезентує світські хори. Б. Кудрик створював свої композиції для різних хорових складів, причому в рукописних архівах знаходимо декілька варіантів одного твору для різного складу виконавців. У своїй творчості Борис Кудрик багато уваги приділяв, також, створенню музики духовно-релігійного змісту: літургійні пісні, мотети, псалми, канти, нововасиліянські пісні тощо.

Частина творів Б. Кудрика була видана у народному музичному видавництві Товариства «Просвіта», видавництві Ревізійного союзу Українських кооператорів, Підручній бібліотеці співочого товариства «Боян» та ін. Однак значна частина його творчої спадщини залишилася у рукописах і зберігається у фондах Львівського архіву Центральної наукової бібліотеці ім. В. Стефаніка НАН України та особистих архівах. Деякі твори композитора, завдяки ініціативі і завзятості музикознавців і виконавців, вже в наш час знаходять свого слухача. Так, у Чернівецькій обласній філармонії імені Дмитра Гнатюка у серпні 2019 року відбувся концерт «Ціна Незалежності. Симфонія, написана в радянському концтаборі» зі світовою прем'єрою симфонії мі-бемоль мажор Бориса Кудрика у виконанні Чернівецького академічного симфонічного оркестру під орудою художнього керівника і головного диригента Йосипа Созанського.

Музичні твори Бориса Кудрика свого часу були досить знайомі в Галичині і мали успіх. Він належав до числа «репертуарних» композиторів. Його твори виконували провідні колективи Галичини: львівський та коломийський «Бояни», «Бандурист», «Трембіта», «Сурма», хор Богословської Академії та хор гімназії сестер Василянок. Хорові твори композитора «Гримить!» на слова Івана Франка та «В садочку» на слова Олександра Олеся, які були створені у 1926 році, вперше прозвучали на концертах хорових новинок львівського «Бояна». У програмах чоловічого хору «Сурма» досить часто звучали його хор «Часом я тужу за тобою», «Наша слава Україна» та інші. Останній твір був виконаний на концерті, присвяченому незалежності Української Народної Республіки (22 січня 1918 р.).

Після виконання одного з нових хорових творів композитора у 1927 році В. Барвінський зазначив у рецензії: «...Львів одержав тепер щирого працівника на нашій убогій музичній ниві... Вже тепер можна ствердити серйозність його праці, далеку від такого частого у нас делінтантизму, бо основану на глибокому музичному знанню» (Діло. 1927. 25 березня).

Думки про композиторську творчість і стиль мистця були, і досі є в музикознавчих колах різні. Для прихильників усього новітнього мова Кудрика була мовою застарілою, а його твори, як зазначає А. Рудницький, – «справжнім анахронізмом і своєрідним дивоглядом у розвиток сучасної української музики» (Витвицький В. Життєвий шлях Бориса Кудрика. *За океаном*. Збірник статей. – Львів, 1996. с. 98). Зате, на думку В. Барвінського, Кудрик прагнув «поєднати

український елемент з духом і формою класичної музики» (там само, с.98). Василь Витвицький у своїх спогадах зазначає, що «давнім музичним переданням він (Кудрик) залишався вірним, незважаючи на докорінні чи навіть революційні переміни перших десятиліть ХХ століття; мистецький традиціоналізм – здавалося – його вродженою рисою, яка ще більш утвердилася під впливом його перебування в давньому центрі музичного класицизму, тобто у Відні» (там само, с. 95). Однак, як підкреслює Ю. Булка, «незважаючи на традиційну музичну мову, близьку до віденських класиків, твори Б. Кудрика знаходили шлях до слухача й визнання прискіпливої музичної критики» (Булка Ю. П. Музична культура Західної України. *Історія української музики*. Т. 4. 1917–1941. Київ : Наукова думка, 1992, с. 571). Роман Кухар (відомий в історії української музичної культури діаспори як поет, прозаїк, публіцист, перекладач, оперний співак, музично-громадський діяч) широкоохоплюючи характеризує стиль митця. «Кудрик, маючи здатність органічно відчувати й оцінити характер пишної доби козацького барока, поглибив його музичне виявлення суворими фундаментами ідеалістичного світогляду й класичних традицій, надихнувши в нього щонайкращі елементи сучасного духовного підходу, і на такій базі створив свій власний, незмірно класичний, але й суто-національний та водночас не застарілий, чи лише історично-реконструйований, а навпаки, оригінальний, життєздатний і чітко-індивідуальний стиль» (Кухар Р. Силуета музики-ідеаліста (Пам'яті Великого Вчителя, д-ра Бориса Кудрика). *Америка*. 1955. Ч. 127–132. 18–25 липня, с. 4). Своєрідний погляд на композиторський стиль Б. Кудрика у сучасного музикознавця Л. Кияновської. Вона характеризує манеру композитора як «вишуканий синтез пізнього романтизму, символізму та української пісенності..., позначений рисами вторинності» (Кияновська Л. Духовна культура не знає провінції. *Музика*. 1990. №1. с. 2).

Аналіз композиторської спадщина Бориса Кудрика, яка представлена різножанровими творами світського та духовно-релігійного змісту, розкриває своєрідність творчого стилю Б. Кудрика який характеризується відносною простотою і демократичністю музичного виразу, глибиною змісту, класичною врівноваженою формою, яскравістю гармонічних барв і пісенним тематизмом, використанням класичної європейської мажоро-мінорної системи, уникаючи церковні лади, що вплинуло на гармонічну мову композитора, яка складна і яскраво представляє пізньоромантичні тенденції в українській музиці.

На стильових особливостях музики Б. Кудрика наголошував Р. Кухар: «Обдарований просто феноменальними здібностями відтворювати різні музичні, в тому – й модерні, стилі, він, що із-за своєї блискучої техніки вирізнявся серед багатьох наших композиторів, свідомо повернувся духовно до великої старовини, що, здається, була вже засуджена на неминуче відмирання, на те, щоб її в оновленій формі ще раз піднести на п'єдестал. Таким чином, Кудрик свідомо зрікся популярності, що її міг досягнути, йдучи з «прогресивним духом часу», натомість упевнено ступив на тернистий шлях багатьом незрозумілого, завзятого змагання в користь вічних вартостей...» (Кухар Р. Силуета музики-ідеаліста *Америка*. 1955. Ч. 127–132. 18–25 липня, с. 3).

Отже, твори Бориса Кудрика, при всіх застереженнях щодо новаторства, заслуговують на увагу в першу чергу як явище, що залишило глибокий слід у музичній культурі Галичини як типові взірці так званого «перехідного періоду», які були спрямовані на духовні потреби як представників демократичних кіл аматорської публіки, так і на освічених музикантів.

Борис Кудрик належить до непересічних діячів музичної культури Західної України 20-40-х років. Його постать особливо відрізняється серед інших культурно-громадських діячів. Творчість Бориса Кудрика відіграла позитивну роль у національному музичному процесі, а суспільна та мистецька діяльність сприяла розвитку та піднесенню музичної культури як рідного краю так і всієї України.

UDC 78.07

Natalia Toloshnyak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2317-4321>,

Candidate of Art History,

Associate Professor of Pop and Vocal Art,

King Daniel University of Higher Education,

Ivano-Frankivsk, Ukraine

e-mail: nataliia.toloshniak@ukd.edu.ua

COMPONENTS OF THE COMPOSING STYLE OF BORYS KUDRYK: PANORAMA OF ARTISTIC JUDGMENTS

A well-known Ukrainian composer of the first third of the 20th century is presented Borys Kudryk; the creative work of the composer is characterized, the components of his compositional style are outlined and the definition of his features in the assessment of the leading artists of the 20th century; his contribution to the development of Ukrainian musical culture is defined.

Keywords: Borys Kudryk, composer, creative work, style, art evaluation.

УДК 78.071.1(477)Яциневич:27-754

Чамахуд Дарина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3402-7335>,

аспірантка кафедри історії української музики та музичної фольклористики,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

НЕВІДОМІ ФАКТИ ПРО НАВЧАННЯ ЯКОВА ЯЦИНЕВИЧА У ДУХОВНИХ ЗАКЛАДАХ (ЗА АРХІВНИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

На основі недосліджених раніше архівних матеріалів реконструйовано відомості про період навчання Я. Яциневича у Києво-Софійській духовній школі та Київській духовній семінарії. Віднайдено списки учнів, виявлено інформацію про навчальні предмети та успішність композитора.

Ключові слова: архівні документи, Київська духовна семінарія, Києво-Софійська духовна школа.

Для реконструкції життєтворчості молододослідженого українського композитора, диригента, фольклориста, педагога, громадського діяча, священника Якова Михайловича Яциневича (1869–1945) важливого значення набувають,

перш за все, архівні документи. До сьогодні досить мало було інформації про освіту, яку отримав митець. Проте вдалося виявити деякі факти.

Не вказуючи на джерело інформації, дослідники зазначають, що композитор навчався у Києво-Софійській духовній школі. На основі цих відомостей здійснено пошуки записів у справах про Києво-Софійське духовне училище та КДС у фондах ЦДАМЛМ, ЦДІАК. Потрібні свідчення віднайдено у біографічній довідці, укладеній музикознавцем Л. Кауфманом у результаті листування з дружиною композитора Іриною: *«Загальну освіту здобув в Києво-Софійському духовному училищі, перебуваючи в якому співав одночасно в митрополичому хорі, де одержав перші знання з теорії музики та гри на скрипці. Після закінчення училища вчився в духовній семінарії, де зокрема вивчав співи, сольфеджіо, диригентсько-хорову справу та гру на ф-но у Л. Д. Малашкіна»*. У довідці не вказано період навчання композитора у згаданих закладах. Достовірно відомо, що Я. Яциневич закінчив КДС у 1890 р. Окрім того, віднайдено повні списки випускників КДС за 1878–1915 рр., зібрані на основі архівних документів ЦДІАК. У переліку випускників за 1890 р. справді значиться прізвище Я. Яциневича.

У процесі пошуку інформації про термін навчання у семінаріях того часу вдалося розшукати Устав православних духовних семінарій та училищ, затверджений 22 серпня 1884 р. У главі 1 зазначено: *«В семінарії передбачено шість класів з різним курсом у кожному»*. Можна вважати, що митець вступив до КДС за 6 років до 1890 р., тобто у вересні 1884 р. у віці 15 років, що цілком було допустимо. Проте у фонді Л. Кауфмана віднайдено біографічну довідку диригента Я. Калішевського, у якій зазначено: *«У його хорі отримали початкову музичну освіту багато хорових диригентів і співаків. Серед них – Я. Яциневич, К. Стеценко, М. Гайдай, М. Литвиненко-Вольгемут, Петляш й ін.»*. Йдеться про митрополичий хор при соборі св. Софії, яким у 1885–1920 рр. керував Я. Калішевський. Тобто Я. Яциневич вступив до КДС дещо пізніше, оскільки під час навчання у Києво-Софійському духовному училищі композитор паралельно співав у митрополичому хорі, про що вказано у біографічній довідці. Можемо припустити, що митець був учасником колективу під керівництвом Я. Калішевського щонайраніше з 1885 р.

У процесі дослідження дати вступу композитора до КДС, звернено увагу на згадку у біографічному документі Я. Яциневича про композитора і диригента Л. Малашкіна. У жодному з опублікованих матеріалів про Я. Яциневича досі не згадувалося це прізвище. Відомо, що протягом певного періоду (приблизно з 1877 р. до 1888 р.) Л. Малашкін проживав у Києві, викладав співи у КДС. Оскільки Л. Малашкін виїхав з України у 1888 р., це є ще одним підтвердженням, що Я. Яциневич вступив до КДС ще до цієї дати. Проте, якщо врахувати участь композитора у митрополичому хорі під керівництвом Я. Калішевського з 1885 р., припускаємо, що Я. Яциневич став студентом КДС не раніше 1886 р. та не пізніше 1887 р., одразу після закінчення Києво-Софійського духовного училища.

В ЦДІАК віднайдено розрядні списки учнів КДС за 1886–1887 н. р. Серед учнів III «корінного» класу у II розряді з предметів *«теорія словесності і історія літератури»* та *«грецька мова»* значиться прізвище та ім'я композитора. Тобто

Я. Яциневичу у 1886 р., на момент вступу у третій клас, було майже 17 років, що цілком допускалося для прийому у старші класи КДС: *«Для вивчення предметів власне богословської освіти у п'ятому і шостому класах, можна приймати до семінарії тих, хто закінчив курс у будь-якому середньому навчальному закладі»*. Про завершення композитором у червні 1887 р. третього класу свідчить «Розрядний список учнів КДС», опублікований в газеті «Київські єпархіальні відомості» у 1887 р. У списку навпроти прізвища Я. Яциневича та майже всіх його однокласників зазначено *«переводиться в IV клас»*.

Віднайдені архівні та опубліковані списки дають змогу дізнатися й іншу інформацію про навчання Я. Яциневича. У КДС, як і в більшості закладів освіти того часу, на одній паралелі було по два класи учнів: «корінний», тобто основний, та «паралельний» (відповідають сучасному шкільному поділу на класи «А», «Б» і так далі). Я. Яциневич від самого початку вступу в семінарію і до її завершення навчався в «корінному» класі. Окрім богословських наук, важливе місце займали гуманітарні напрямки – вивчення мов, зокрема грецької, теорії словесності та історії літератури (збережено записи *«оповідання»*, *«силабічна поезія»*). Учні КДС активно залучали й до пізнання музики. Інформацію про це зазначено у пункті №43 «Інструкції інспектору-духівнику семінарії», вміщеному у фондах ЦДІАК: *«Інспектор повинен заохочувати учнів до занять, що розвивають естетичний смак: музика, спів та живопис, але при цьому повинен суворо стежити, щоб естетичні заняття не нашкодили науковим і були моральними»*.

Успіхи у навчанні та поведінку учнів семінарії відзначали оцінками за п'ятибальною шкалою: *«5 – відмінно, 4 – дуже добре, 3 – добре, 2 – посередньо, 1 – слабо»* (§130 Уставу). Списки учнів кожного класу ділилися за успішністю на три розряди: до першого відносили тих, котрі вчилися переважно «навідмінно» і «дуже добре», до другого – переважно «добре» і зовсім трохи «посередньо», до третього – всі решта. Учні, які вчилися найкраще, лише навідмінно (зазвичай, у класі таких було не більше трьох осіб), по закінченні навчального року нагороджували книгами, а по завершенні усіх класів у КДС приймали без іспитів у Київську духовну академію, на що вказує запис *«назначається в Киевскую ДА»*. З віднайдених розрядних списків можемо зробити висновок, що у КДС Я. Яциневич навчався посередньо. З-поміж 39 учнів у третьому класі на предметі зі словесності та літератури прізвище композитора значиться у II розряді за номером 24, з грецької мови – за номером 33. Не надто покращилася успішність Я. Яциневича до завершення останнього шостого класу. Серед 34 випускників класу – 22 місце у II розряді.

Таким чином, з'ясовано, що Яків Яциневич навчався у Києво-Софійському духовному училищі до 1886 р., паралельно у 1885–1886 рр. співав у митрополичому хорі при соборі св. Софії під керівництвом Я. Калішевського, у 1886 р. вступив одразу у третій клас КДС, де навчався до 1890 р. Реконструкція юнацько-студентського періоду життєтворчості композитора заповнила одну із невідомих раніше сторінок життя митця та пояснює його звернення до написання духовної музики у зрілий період творчості.

UDC 78.071.1(477)Yatsynevych:27-754

Daryna Chamakhud,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3402-7335>,

Postgraduate Student at the Department of History of Ukrainian Music and Musical Folkloristics at the P. I. Tchaikovsky National Musical Academy of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: daryna.chamakhud@gmail.com

**UNKNOWN FACTS ABOUT THE EDUCATION OF YAKIV YATSYNEVYCH IN
THEOLOGICAL INSTITUTIONS
(ACCORDING TO ARCHIVE DOCUMENTS)**

Based on previously unsearched archival materials, information about the period of study of Y. Yatsynevych at the Kyiv-Sofia Theological School and the Kyiv Theological Seminary has been reconstructed. Lists of students were found, information about academic subjects and the composer's academic performance was revealed.

Keywords: archival documents, Kyiv Theological Seminary, Kyiv-Sofia Theological School.

УДК 78.071.1(477)Лисенко

Шамаєва Кіра Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1869-5029>,

докторка мистецтвознавства,

професорка кафедри загального та спеціалізованого фортепіано,

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського,

Київ, Україна

e-mail: kishamaeva@gmail.com

**РОДИННИЙ ДОРОБОК ЛИСЕНКІВ.
БАТЬКО — ДОЧКА. МИКОЛА — МАР'ЯНА**

Розглянуто музично-педагогічні виховні ідеї Миколи Лисенка та їх наступне продовження в діяльності його дочки — Мар'яни Лисенко, зокрема в упорядкованих і виданих нею трьох випусках педагогічних збірок п'єс-пісень для фортепіано.

Ключові слова: музична педагогіка, навчання, виховання, педагогічні ідеї Миколи Лисенка, доробок Мар'яни Лисенко.

Родини в історії музичної культури. Безумовно, одразу величний Іоганн Себастьян Бах — чотири сини-композитори. Леопольд Моцарт — геніальний син і обдарована дочка. Роберт і Клара Шуман — батько, автор музики для дітей, для своїх дітей, і мати, їх вчителька й вихователька.

Микола Лисенко і його діти: дочки Катерина (учениця школи батька, а згодом її керівниця), Галина і Мар'яна — викладачки фортепіанної гри, сини — музикознавець Остап і Тарас, який грав на багатьох музичних інструментах. Усі вони навчалися музики безпосередньо під батьковим наглядом, а головне жили в атмосфері його творчих інтересів, мрій, музично-виховних ідей.

У дитинстві вихований як піаніст чеськими педагогами на творах класичної музики, замолоду в мандрах Україною назбиравши і записавши велику колекцію народних пісень, пройшовши «початкову школу» роботи зі студентськими хорами в Харківському і Київському університетах, отримавши європейську музичну освіту в Лейпцизькій консерваторії, Лисенко мріяв про «музично-освітню школу, на народних подставах». Критично ставився до

«школи кийівської» з характерною для неї «італьянчиною і німеччиною». Одночасно, невтомно підкреслював необхідність «чужого навчатися». Доказом вірності цьому постулату були три його «Репертуарні зошити» для курсу гри на фортепіано, які містять перелік усієї існуючої на той час художньо цінної фортепіанної літератури всіх жанрів, від п'єс малої форми до великих фантазії, концертів (з супроводом оркестру).

Однією з напрямів педагогічних надбань Лисенка була диригентсько-хорова діяльність. Вбачаючи в музиці могутній виховний засіб, основну роль митець віддавав народній пісні з притаманними їй «глибиною і природністю змісту», з «щирістю почуття». У роботі з хорами, у концертних подорожах Україною Лисенко прилучав до народної пісні безліч виконавців і численну слухацьку аудиторію.

Виданий у 1875 році збірник «Молодощі» отримав широке розповсюдження. Наступним стало упорядкування «Збірки народних пісень в хорovому розкладі, пристосованих до учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних», якою, як зазначено в передмові, укладач «перевів науку шкільного співу через ціле життя народне» (Лисенко М. «Збірка народних пісень в хорovому розкладі, пристосованих до учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних». Київ, 1908. С. 1).

У навчанні гри на фортепіано, внаслідок специфіки викладання (у привілейованих навчальних закладах) головним аспектом було зроблено естетично-виховні завдання — введення у світ музики, розвиток творчої фантазії, художнього смаку.

Традиції музичної педагогіки Лисенка склали музичне просвітництво, створення та функціонування музичної школи на національних засадах, прилучення до надбань європейської культури, використання різноманітних жанрів музикування — хорovий спів, музичні ігри, театралізоване дійство, ансамблева гра.

Безпосереднім продовжувачем музично-педагогічно-виховних ідей Лисенка стала його дочка Мар'яна (1887–1946). У світ музики Мар'яну Миколаївну ввів її батько, він став її першим вчителем гри на фортепіано, вона ж була першою виконавицею багатьох партій в дитячих Лисенкових операх. Згодом було навчання в Московській консерваторії, після закінчення — повернення до рідного міста, праця в заснованому батьком навчальному закладі, упродовж 1918–34 років у Муздрамінституті імені Лисенка (викладачка, згодом професор). 1930 року упорядкувала і видала три випуски педагогічних збірок п'єс-пісень для фортепіано.

У безпосередньому спілкуванні Мар'яна Лисенко засвоювала батьківські ідеї музичного виховання дітей і своєю методичною і педагогічною працею втілювала їх до життя. У передмові до збірника «Початкові вправи-пісні, випуск перший» (Київ: Державне видавництво України, 1930. С. 1.) Мар'яна Лисенко відзначила, що метою їх складання було «задовольнити потребу, що відчувається у початковому навчанні дітей фортепіанної гри».

Основою збірок для початківців стала народна пісня. Матеріал обраний так, що дитина засвоює українську пісню з перших кроків навчання. Коротенькі

вправи, якими починається збірка («Початкові вправи-пісні, випуск перший». Київ: Державне видавництво України, 1930) побудовані також на народних мелодіях. Засвоєння принципів аплікатури, артикуляції, знайомство зі штрихами, тональностями, зачатками поліфонії відбувається на фольклорному матеріалі («Маленькі п'єси-пісні для тих, що починають, випуск другий». Київ: Державне видавництво України, 1930). У збірках Мар'яни Лисенко використано матеріал збірників народних пісень Климента Квітки, Якова Степового, Миколи Леонтовича, Фелікса Блюменфельда. Музику Миколи Лисенка, крім танків та веснянок збірника «Молодощі», представлено (у «П'єси, різні на трудність, випуск третій». Київ: Державне видавництво України, 1930) уривками з дитячих опер «Коза-Дерева» та «Пан Коцький», які свої черги являють фольклорні зразки.

Лисенківські музично-виховні традиції ствердилися в сучасній українській музичній педагогіці.

UDC 78.071.1(477)Lysenko

Kira Shamayeva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1869-5029>,

Doctor in Art Studies, Professor,

Professor of the General and Specialized Piano Department

P. I Tchaikovskyi Ukrainian National Academy of Music,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kishamaeva@gmail.com

THE LYSENKOS' FAMILY WORK.

FATHER — DAUGHTER. MYKOLA — MARYANA

Mykola Lysenko's music-pedagogical educational ideas and their subsequent continuation in the activities of his daughter Maryana Lysenko (in particular in the three editions of pedagogical collections of piano songs-pieces edited and published by her) are considered.

Keywords: musical pedagogy, teaching, upbringing, Mykola Lysenko's pedagogical ideas of, Maryana Lysenko's work.

УДК 783.2 (477)

Шуміліна Ольга Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2615-1208>,

докторка мистецтвознавства, професорка,

професорка кафедри теорії музики,

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка,

Львів, Україна

e-mail: shumili2016@gmail.com

СУПРАСЛЬСЬКІ КАНТИКИ ЯК ЗРАЗОК РУКОПИСНОЇ ЗБІРКИ ПАРТЕСНИХ КОНЦЕРТІВ КІНЦЯ XVII СТОЛІТТЯ

Досліджено супрасльські кантики – неповний комплект шестиголосих партесних творів, що походить з Супрасльського монастиря, зберігається у фондах бібліотеки Литовської академії наук імені Врублевських, складається з трьох рукописних книжок (дискант I – бас I – бас II) і вміщує 49 партесних концертів та одну літургію.

Ключові слова: Супрасльський монастир, супрасльські кантики, партесний концерт, рукописна збірка, хорова партитура.

Супрасльські кантики є неповним рукописним комплектом шестиголосих партесних творів. Цей комплект походить з Супрасльського монастиря, відомого своїми співацькими традиціями. Монастир було засновано наприкінці XV століття на живописному березі річки Супрасль україно-білоруського Підляшшя, що тоді входило до складу Великого князівства Литовського (зараз це територія Польщі). Монастир став крупним центром чернечого життя Київської православної митрополії, а після укладення Берестейської церковної унії перейшов на василіанський статут. У той час у монастирі було впроваджено багатоголосий церковний спів, відомий під назвою партесний, і саме за часів монахів-василіан, у кінці XVII століття, у монастирі була укладена рукописна збірка кантиків, написаних спеціально для монастирського хору.

Свого часу комплект складався із шести книжок і кожна книжка містила твори для певного співацького голосу. До нашого часу збереглися лише три пам'ятки, і зараз вони перебувають у Вільнюсі, у рукописному відділі бібліотеки Литовської академії наук імені Врублевських. Збережені книжки утворюють неповний комплект співацьких партій (дискант I – бас I – бас II), у якому вміщено 50 шестиголосих творів – 49 партесних концертів (№№ 1–49) та одну літургію (№ 50). Визначення «кантики», зафіксоване на обкладинках кожної з книжок, вказувало те, що ці книжки та їхні твори були призначені саме для співу.

Поява супрасльських кантиків припадає на етап розквіту традиції багатоголосого церковного співу на теренах Київської митрополії, функціонування якої в той час було пов'язане із діяльністю українських та білоруських митців, в тому числі знаменитого регента греко-католицьких митрополитів Фоми Шеверовського, літанія якого наявна в рукописних кантиках, а також одного з найвідоміших діячів тогочасної української музичної культури Миколи Дилецького, автора теоретичного трактату «Грамматика музикальна» і великої кількості партесних творів, написаних із надзвичайною майстерністю. Після здобуття освіти у крупних навчальних осередках, в тому числі тих, що знаходилися у столиці Великого князівства Литовського місті Вільні, наші співвітчизники роз'їзжалися по храмах і монастирях Київської митрополії, де розвивали багатоголосий спів і підносили це мистецтво до європейського рівня.

З того часу збереглося не так багато музично-рукописних матеріалів, тому кожна виявлена пам'ятка потребувала пильної уваги з боку дослідників. Не став винятком і рукописний комплект супрасльських кантиків, наукове опрацювання якого складалося з кількох етапів.

Перший етап був пов'язаний із вивченням збережених рукописних пам'яток комплекту, з'ясуванням їхнього походження, датуванням, визначенням змісту, структури, особливостей фіксації співацьких партій і богослужбових текстів тощо. З'ясувалося, що:

1) збірка була укладена у Супрасльському монастирі у кінці XVII століття і містила твори для всього річного кола церковних відправ, з акцентом на богородичній тематиці;

2) рукописні книжки збірки було названо кантиками (на обкладинках), а твори – концертами (у реєстрі);

3) для фіксації співацьких партій було застосовано п'ятилінійні нотні стани та київська квадратна нотація;

4) церковнослов'янські тексти писано українським скорописом середини і другої половини XVII століття, вони мають стару редакцію, яка в той час була поширена у Київській митрополії.

Наступним етапом роботи із пам'ятками стала розчитка усіх музичних і вербальних текстів та укладання триголосих (неповних) партитур кожного з 50 творів. Укладання партитур надало можливість з'ясувати суто музичні питання, передусім особливості формотворення кожної багатоголосої композиції. Укладені партитури були непридатними для музичного виконання, тому що мали тільки половину потрібного матеріалу.

Наступним етапом роботи із кантиками став пошук відсутніх партій. Ця робота ускладнювалася тим, що київська партесна колекція не мала шестиголосих комплектів і рукописи з потрібними партіями довелося шукати за межами України. Один з них було виявлено в Сербії (бібліотека Матице Серпска, м. Нови Сад), у ньому вдалося віднайти партії 10 музичних композицій з супрасльських кантиків. Також за сербськими матеріалами було уточнено склад супрасльського комплекту – два дисканта, два альта, два баса.

Завершальним етапом роботи з музично-рукописними пам'ятками Супрасльського монастиря стала реставрація повнотекстових шестиголосих хорових партитур. Робота полягала:

1) в укладанні партитур на основі наявних супрасльських (вільнюських) та віднайдених сербських рукописних матеріалів кінця XVII – першої половини XVIII століть;

2) у відновленні втрачених співацьких партій методом гіпотетичної реконструкції, що було зроблено у переважній більшості творів.

Реставрація втрачених партій (дискант II – альт I – альт II) відбувалася на основі наявного рукописного матеріалу, із використанням музично-інтонаційних зворотів узагальненого характеру, типових для партесних творів концертного стилю. За реставрованими партитурами ці старовинні твори можна співати.

Усі наявні та реставровані матеріали супрасльських кантиків (факсиміле, розчитка, повні партитури) разом із науковими статтями були підготовлені до видання та опубліковані у двох книгах XXVII тому видавничої серії «Київське християнство» (Львів, УКУ, 2022), в рамках проекту «Спільна історія – те саме майбутнє. Супрасль – Синьковичі – Львів», реалізованого Супрасльським муніципалітетом (головний бенефіціар) за фінансової підтримки Європейського союзу в рамках Програми транскордонного співробітництва «Польща – Білорусь – Україна 2014–2020». Частину реставрованих творів записано на компакт-диск.

Опрацювання збірки супрасльських кантиків має важливе значення для розуміння церковно-співацьких традицій Київської митрополії кінця XVII століття:

1) збірка віддзеркалює рівень розвитку багатоголосого церковного співу і може слугувати маркером тогочасного церковно-музичного життя;

2) укладання рукописної збірки у резиденції греко-католицьких митрополитів, якою був Супрасльський монастир, позначилося на якості творів;

3) збірка кантиків проливає світло на особливості комплектації тогочасних партесних збірників і вказує на надзвичайно широкий спектр застосованих текстів, що охоплюють різні богослужбові жанри річного кола церковних відіправ – це ірмоси, стихири, кондаки, псалми, причасні та багато іншого;

4) матеріали збірки збагачують наше уявлення про особливості музичної стилістики українського партесного багатоголосся концертного стилю, у якій поєдналися тенденції розвитку європейського музичного бароко із ознаками національного мистецтва.

UDC 783.2 (477)

Olha Shumilina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2615-1208>,

Doctor of art history (Dr. Hab.), professor

Professor from the Department of Music Theory

Mykola Lysenko Lviv National Music Academy

Lviv, Ukraine

e-mail: shumili2016@gmail.com

SUPRASL KANTYKY AS AN EXAMPLE OF A MANUSCRIPT COLLECTION OF PARTES CONCERTS OF THE END 17th CENTURY

Suprasl kantyky were studied – an incomplete collection of six-voice partes works originating from the Suprasl monastery, kept in the library of the Vrublevsky Lithuanian Academy of Sciences, consisting of three handwritten books (dyskant I – bass I – bass II) and containing 49 partes concerts and one liturgy.

Keywords: Suprasl monastery, Suprasl kantyky, partes concert, manuscript collection, choral score.

РОЗДІЛ 7

СУЧАСНА БІОГРАФІКА ТА БІОБІБЛІОГРАФІЯ: НОВІ ФОРМИ І МЕТОДИ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ, ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПОШИРЕННЯ БІОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

УДК 929(477) Процюк

Александрова Галина Андріївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5136-5160>,

докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

провідна наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: galekss@ukr.net

РОМАНИ-ПСИХОГРАФІЇ СТЕПАНА ПРОЦЮКА ПРО ПИСЬМЕННИКІВ: КОМУНІКАЦІЯ АВТОРА І ГЕРОЯ

Розглянуто співвіднесення біографій українських письменників із внутрішнім світом митця в романах-психографіях С. Процюка. Проаналізовано зв'язок автора і його героїв, належність до спільного психотипу, аспекти їхньої комунікації, духовної спорідненості.

Ключові слова: Степан Процюк, біографія, роман-психографія, автор, герой, комунікація.

Художня біографія залежить від сучасних їй філософських і суспільних теорій, надто, коли йдеться про знакові постаті в національній історії та культурі. Особливий інтерес становить біографія одного письменника, написана іншим – нині вона є сферою постійних трансформацій.

Серед творців нової літературної біографіки, що відповідає сучасним читацьким інтересам і запитам – Степан Процюк (1963 р. н.), який поєднує мистецький і викладацький талант, оновлює форми біографічної реконструкції творчих доль українських письменників. Автор розуміє, як важливо поширювати біографічні знання, і підносить культуру сприйняття біографічної інформації для широкої аудиторії. Митець популяризує власну творчість, активно спілкуючись із читачами й журналістами, є автором ютуб-каналу про письменників і письменництво.

У 2010–2011 роках С. Процюк видав три романи – «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко», у яких предметом художньої обсервації стали Василь Стефаник, Володимир Винниченко і Архип

Тесленко. Новаторство С. Процюка в жанрі психографії (таке визначення автор дає своїм романам) зазначали І. Андрусак, Є. Баран, Л. Горболіс, В. Карп'юк, В. Куюмурджи, Б. Пастух, Л. Скорина, І. Славінська, О. Соловей, Р. Харчук, А. Черниш та ін. Сам письменник наголошує: психографія – це психічна історія душі, психічна біографія особистості, і для її написання треба мати певні знання з психоаналізу. Відчувається внутрішня єдність його трилогії: вона утворює три ступені: занурення в людську психіку, підсвідоме, у лабіринти вразливої письменницької душі. Психографія – психологічне дослідження життєвого шляху історичного діяча – це синтезоване жанрове утворення, яке постало на перетині психології і біографії; воно запропоноване ще З. Фройдом у психографії, присвяченій Леонардо да Вінчі (1894). В Україні першим до неї долучився В. Петров (Домонтович) у творі «Романи Куліша» (1930), отже, С. Процюк відроджує і продовжує традицію цього жанру в українській літературній біографії.

Причиною вибору постатей Володимира Винниченка, Василя Стефаника й Архипа Тесленка, як не раз зазначав С. Процюк, стало його захоплення екзистенційною літературою, яку представляли ці творчі особистості, подібні до його психотипу. Їхній внутрішній світ найбільше зрозумілий авторові – він вважає, що можна писати лише про тих письменників, які близькі йому за психічною структурою: Стефаник – бунтарським романтизмом, Винниченко – сміливістю й водночас надчутливістю, Тесленко – внутрішньою добротою, сором'язливістю, тонким психічним складом.

Міркуючи про схожість психотипу, С. Процюк іде ще за Плутархом, який обирав для своїх життєписів персоналії, дотримуючись певних вимог: видатні діячі, на його думку, мали бути непересічними особистостями й водночас – моральним прикладом для нього. Очевидно, у внутрішньому світі героїв своїх романів-психобіографій автор шукає відповіді на важливі екзистенційні питання, зіставляючи їхні позиції з принципами власного життя.

На збігові психотипів як на обов'язковій умові для написання біографії автор акцентує не раз в інтерв'ю, зазначаючи потребу відчувати зв'язок між фактами своєї долі й біографією персонажа. Він визнає, що його біографії суб'єктивні, адже про кожну людину, кожну подію може бути нескінченність версій. Окрім того, робота над життєписами людей, близьких за психотипом, допомагає краще зрозуміти власні пошуки й стани.

С. Процюк у цих письменниках знаходить споріднену душу – свого соулмейта (англ. Soul – душа, mate – рідний, близький). Це метафізичне поняття ввійшло в літературно-психологічний обіг порівняно недавно. Ідеться про відчуття дивного неусвідомлюваного зв'язку на генетичному рівні: ніби герой давно знайомий з автором і прийшов з іншого життя, з іншого виміру. Критики відразу помітили автобіографічний складник цих психобіографій і зазначили, що невротичність В. Стефаника, велич В. Винниченка й закомплексованість А. Тесленка – то і є Степан Процюк. Письменник визнає, що в нього присутні ці риси, але вони притаманні не лише його героям – це одне із дзеркал недосконалої людської природи, оскільки будь-який твір є автопортретом (метафізичним, метафоричним, ірреальним, образним).

С. Процюк не заперечує можливостей ототожнення своєї біографії з життєписом персонажів: у версіях психічної біографії, на його думку, неможливо без «авторської тіні», адже в якомусь сенсі кожен митець пише власну біографію, і це або варіації автобіографії, або біографія й «кардіограма» власної душі.

Автор вдається до умовного способу, моделюючи долі своїх героїв зовсім інакшими за певних умов, за яких можна було б змінити події в їхньому житті. Тому біографічний час головних героїв його романів не цілісний, адже в нього повсякчас втручається автор, його обличчя «проглядає» крізь усі тексти. Найбільше ситуацій і подій зображено за допомогою діалогів автора з героями, через які С. Процюк здійснює комунікацію з читачем, передає йому судження, думки, світоглядну позицію своїх персонажів, прагне досягти єдності зі своїм героєм і образно виразити її через біографію персонажа, тому читач певною мірою ототожнює у своїй уяві автора з героями творів. Документальні джерела підпорядковуються творчому задуму автора, який повсякчас втручається в художню тканину розповіді, і тому романи не цілком відповідають традиції зображення письменника-класика в українській культурі, а є експериментаторськими творами. С. Процюк поєднує в собі якості біографа, літературознавця й психолога – цим його твори акцентують на міждисциплінарному статусі біографіки.

UDC 929(477) Protsiuk

Halyna Aleksandrova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5136-5160>,

Doctor of Philology, Senior Research Fellow,

Leading Research Fellow,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Studies

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: galekss@ukr.net

**PSYCHOGRAPHY NOVELS BY STEPAN PROTSYUK ABOUT THE WRITERS:
COMMUNICATION OF THE AUTHOR AND THE HERO**

The correlation of the biographies of Ukrainian writers with the inner world of the artist in the psychographic novels of S. Protsyuk is considered. The connection between the author and his characters, belonging to a common psychotype, aspects of their communication, and spiritual kinship are analyzed.

Keywords: Stepan Protsyuk, biography, psychographic novel, author, hero, communication.

УДК 929:37]:001.9:004.946

Березівська Лариса Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5068-5234>

докторка педагогічних наук, професорка,

членкиня-кореспондентка НАПН України,

директорка, головна наукова співробітниця,

відділ педагогічного джерелознавства та біографістики,

ОНЛАЙН-ПРОЄКТИ ЯК ФОРМА ПОШИРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО БІОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Розглянуто питання про онлайн-проекти як ефективну форму поширення педагогічного біографічного знання в освітньо-науковому просторі. Доведено, що в умовах дистанційної освіти, відповідно до викликів пандемії COVID-19 і війни, набувають актуальності біографічні онлайн-проекти.

Ключові слова: онлайн-проекти, педагогічна біографіка, українські й зарубіжні педагоги, освітньо-науковий простір, ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського.

Державна науково-педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського НАПН України (далі – ДНПБ) приділяє велику увагу вивченню й популяризації здобутків педагогів, освітніх і громадських діячів минулого, прагнучи зробити доступною інформацію про їхнє життя, діяльність і творчу спадщину не лише в традиційній, друкованій, а й в електронній, онлайн-формі. В умовах інтенсифікації дистанційної освіти, відповідно до викликів пандемії COVID-19 і війни, віроломно розв'язаної Російською Федерацією проти України, набувають актуальності біографічні онлайн-проекти. Перед ДНПБ постало завдання поширення біографічного знання серед широкого загалу освітян, здобувачів освіти в контексті входження нашої держави до світового і європейського простору задля збереження національної пам'яті.

У рамках виконання міждисциплінарного прикладного наукового дослідження «Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії» (керівник Л. Д. Березівська) із 2020 р. реалізуються онлайн-проекти для поширення ідей видатного українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського (1918–1970): «Читаймо Сухомлинського онлайн» (<https://www.facebook.com/240019389383740/posts/2991199357599049/>), «Афоризми Сухомлинського» (<https://www.facebook.com/240019389383740/posts/4333021856750119/>) спільно з Педагогічним музеєм України й Павлівським педагогічно-меморіальним музеєм В. О. Сухомлинського, «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко» (<https://www.facebook.com/240019389383740/posts/4744694975582803/>), «Sukhomlinsky News».

Онлайн-проект «Читаймо Сухомлинського онлайн», що спрямований на ознайомлення з конкретною працею педагога, містить посилання на повнотекстове джерело й пропозицію до користувачів коментувати прочитане. Онлайн-проект «Sukhomlinsky News» інформує про вихід чергового бюлетеня, який готує та оприлюднює австралійський учений і популяризатор спадщини Василя Сухомлинського серед англomовних читачів у міжнародному просторі Alan Cockerill. Цікавим є онлайн-проект «Казки В. О. Сухомлинського у підручниках та посібниках О. Я. Савченко» – він одночасно презентує

літературну творчість педагога і її впровадження в сучасну освітню практику крізь призму творчого доробку відомої української вченої, фахівчині в галузі початкової освіти О. Я. Савченко (1942–2020). На основі електронного ресурсу ДНПБ «Видатні педагоги України та світу» (<https://dnpb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliografichni-resursy/vydatni-pedahohy/>), де інтегровано відомості про 76 українських і зарубіжних педагогів, реалізуються два онлайн-проекти: «Ми стоїмо на плечах наших попередників: Видатні педагоги-ювіляри» (<https://www.facebook.com/240019389383740/posts/3019645038087814/>) і «Педагоги України: пам'ятаємо, шануємо!» (<https://www.facebook.com/dnpb.gov.ua/photos/a.754048214647519/5353423281376633/>). Перший з них презентує широкому загалу освітян і науковців повнотекстові твори українських і зарубіжних педагогів-ювілярів для ознайомлення й обговорення. Другий щомісяця знайомить зі сторінками електронного ресурсу, які об'єднують біографічну й бібліографічну інформацію про персоналію.

Отже, онлайн-проекти, присвячені українським і зарубіжним педагогам та освітянам, є ефективною формою поширення педагогічної біографіки, сприяють відновленню й збереженню національної педагогічної пам'яті. Головною метою онлайн-проектів є ознайомлення суспільства з історією української та зарубіжної освіти. Нині, під час війни з російським агресором, набуває актуальності прагнення переосмислити знання про життя й діяльність, погляди й світоглядні цінності педагогів минулого. Матеріали онлайн-проектів можуть широко використовувати в освітньому процесі педагогічні й науково-педагогічні працівники, здобувачі освіти; в інформаційному забезпеченні сфери освіти – бібліотечні працівники.

UDC 929:37]:001.9:004.946

Larysa Berezivska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5068-5234>

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine,

Director, Head Researcher,

Department of Pedagogical Source Studies and Biographistics,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical

Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lberezivska@ukr.net

ONLINE PROJECTS AS A FORM OF SPREADING PEDAGOGICAL BIOGRAPHICAL KNOWLEDGE IN THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC AREA

The issue of online projects as an effective form of dissemination of pedagogical biographical knowledge in the educational and scientific space has been considered. It has been proven that in the conditions of distance education and due to the challenges of the COVID-19 pandemic and the war, biographical online projects are becoming relevant.

Keywords: online projects, pedagogical biography, Ukrainian and foreign educators, educational and scientific space, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine.

УДК 929-055.2:930.1

Буряк Лариса Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4631-844X>,

докторка історичних наук, професорка,

провідна наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

ЖИТТЯ ЯК ВИКЛИК: ЕСКІЗ ДО БІОГРАФІЇ НАТАЛІЇ ГЕРКЕН-РУСОВОЇ НА ТЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

Біографічний ескіз Н. Геркен-Русової – художниці, графіка, письменниці, сценаристки, онуки В. Б. Антоновича, дружини Ю. О. Русова представлено крізь оптику іміджевих репрезентацій, основою яких є синхронізація її образів – «автобіографічного», «реалістичного», «романтичного».

Ключові слова: Н. Геркен-Русова, біографічний ескіз, українська еміграція.

Герої біографічних студій зазвичай не є випадковим вибором своїх авторів. Вони з'являються як наслідок політичних і соціокультурних процесів і відіграють роль чутливого індикатора суспільних настроїв. Відтак неабиякої актуальності набуває питання стосовно того, які постаті можуть репрезентувати простір біографічних студій в умовах нової української реальності, ознакою якої є війна – кривава, жорстока, безжалісна до людей.

Попри те, що жоден з нас не вірив, що подібна трагедія стане можливою у ХХІ ст., історія наполегливо нагадує про свою повторюваність і циклічність. Як виявляється, мало що змінилось у цивілізаційному поступі людства. ХХІ ст. не стало винятком, підтверджуючи, що людина була й залишається заручником складних геополітичних процесів. Опиняючись в умовах війни, людина змушена щоразу змінювати свої життєві стратегії, долати численні випробування, відмовляючись від усталених уявлень про власне сучасне і майбутнє.

Драматичний досвід попередніх поколінь українців переконливо підтверджує цю тезу, водночас актуалізуючи постаті, сюжети, теми, що стають важливими для сучасних біографічних студій.

З огляду на запити українського сьогодення, однією з постатей, вартих уваги, є Наталія Геркен-Русова (1897 / 1902–1989) – талановита художниця, графік, письменниця, сценаристка, для якої життя стало справжнім викликом. Онука відомого українського історика В. Б. Антоновича, дружина Ю. О. Русова, вона змушена була реалізовувати свої здібності, опинившись в еміграції, спочатку – у Празі, пізніше – у Бухаресті й далі – у Монреалі. Поразка Української революції 1917–1921 рр. виштовхнула її за межі України, а події Другої світової війни змусили залишити Європу, де вона провела понад двадцять років.

Попри свої неординарні здібності й талант, Н. Геркен-Русова все ще мало відома в українському середовищі. Окрім лаконічної інформації, представленої

енциклопедичними інтернет-ресурсами (Енциклопедія сучасної України, Бібліотека українського мистецтва, Вікіпедія тощо), наразі практично відсутні дослідження, присвячені їй та її творчості.

Біографічний ескіз Н. Геркен-Русової пропонується до розгляду крізь оптику різних репрезентацій, що постають при ознайомленні з її архівними документами (George and Natalie Roussow's fonds [Volume MG31-D128]), а також із документами з архівного фонду К. М. Антонович (Kateryna Antonovych Collection [Volume MG31-H50]) – дружини Д. В. Антоновича, що зберігаються в Бібліотеці й Архіві Канади (Library and Archives Canada).

На тлі зібрання історичних джерел постають щонайменше три образи Н. Геркен-Русової, які умовно можна назвати «автобіографічний», «романтичний», «реалістичний». Їхній синтез і порівняльно-біографічна аналітика надають уявлення про те, ким була ця неординарна жінка, яка все ще залишається в просторі загадковості. Про себе Н. Геркен-Русова повідомляла лаконічно, відповідно до традиції офіційної автобіографії: «Народилась у Києві у 1902 р. Батько французького походження – Геркен де Лаваль, мати – дочка Володимира Антоновича. По закінченню середньої освіти вчилася у Києві в Українській Академії мистецтв. У Франції закінчила з титулом лавреатки декоративних мистецтв в Ніцці Ecole National Des Beaux Arts, відвідуючи пізніше також Паризьку Академію Мистецтв (Ecole National Des Beaux Arts). Історію мистецтва і літератури студіювала в Університетах: Прага – Український вільний університет, Париж – Сорбонна, Флоренція, ступінь магістра одержала в Монреальському університеті (теза на тему історії українського театру). Головні праці по декоративному мистецтву у театрах Європи. З виданих праць згадую «Героїчний театр»».

Як видно, у автобіографічному наративі виокремлено декілька ключових меседжів, що маркують пріоритетні сюжетні елементи біографії. Важливими для авторки були: місце народження – Київ, французьке походження батька, приналежність до відомої української родини Антоновичів, художня освіта, здобута у провідних навчальних закладах України, Європи, Канади. Звертає також на себе увагу дата народження – 1902 р. Щодо дати народження, у некролозі з приводу смерті Н. Геркен-Русової, надрукованому в газеті «Український Голос Канадійській Фармер» (19 лютого 1990 р.), зазначається 1897 рік народження. Цю саму дату – 1897 р. – фіксують також і вітчизняні енциклопедичні ресурси. Питання щодо достовірності кожної з дат потребує подальшого уточнення.

Текст некрологу репрезентує розгорнутий образ Н. Геркен-Русової, наближений до реалістичного. Домінантою образу, за традицією жанру некрологу, лишається глорифікаційна тональність, у відповідності до якої Н. Геркен-Русова представлена «дуже надзвичайною жінкою», яку природа наділила великими здібностями і яка мала художній і літературний дар, творчу фантазію, «вміла зосереджувати довкола себе цікавих і здібних людей». Водночас підкреслювалося, що Наталі, як її зазвичай називало оточення, не вписувалась у вузькі рамки повсякденного життя, а, отже, не могла відповідним

чином дати раду домашнім і господарським справам. Виявляється, що її ідеалом була Аспазія – відома подруга давньогрецького правителя Перікла.

На тлі іміджевих характеристик Н. Геркен-Русової, у некролозі зафіксована важлива біографічна інформація, яка окреслює її приватне життя, що зазвичай залишається прихованою від широкої громадськості. Зокрема згадується бажання В'ячеслава Липинського одружитися з Наталі Геркен, а також її шлюб з Юрієм Русовим, близькі стосунки з Дмитром Донцовим, який жив у родині Русових після їхнього переїзду до Канади. «Реалістичний» образ Н. Геркен-Русової яскраво репрезентує її біографію у форматі «життя як подорож», що відбувалось у переїздах між Францією, Чехословаччиною, Румунією, Канадою.

Перші два образи доповнює «романтичний», представлений спогадами К. М. Антонович. Її теплі стосунки з Наталі Геркен тривали впродовж усього життя. Д. В. Антонович – чоловік Катерини Михайлівни – опікувався долею племінниці після смерті своєї сестри Ганни / Галі. У пам'яті К. М. Антонович зберігся витончений і естетично гармонійний образ Наталі Геркен, яким може бути образ жінки-художниці в уяві жінки-художниці: «Любила малювати її ніжну тоненьку фігурку в білому платячку, чи на фоні моря, чи на камені над океаном: вона мені дуже подобалась, мала великі прекрасні карі очі; золотаве від природи хвилясте волосся було заплетено у пишну товсту косу і мала дуже гарні руки з ніжними пальцями...». Знання європейських мов, дух французькості в родині, традиція сімейних поїздок до Франції «на вакації» й водночас зростання в «українській стихії» додавали романтичному образу своєрідного шарму органічного поєднання європейськості з українською автентичністю.

Таким чином, композиційна синхронізація образних репрезентацій ретранслює біографічний ескіз Н. Геркен-Русової як чарівної, обдарованої в багатьох мистецьких сферах харизматичної жінки, життя якої було своєрідним викликом драматичним подіям ХХ століття, «подорожжю», що супроводжувалася багатьма випробуваннями між країнами й континентами.

UDC 929-055.2:930.1

Larysa Buriak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4631-844X>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Leading Research Associate,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: larysa.buryak@gmail.com

LIFE AS A CHALLENGE: A SKETCH FOR THE BIOGRAPHY OF NATALIA GERKEN-RUSOVA IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN EMIGRATION

The biographical sketch of N. Gerken-Rusova – artist, writer, screenwriter, granddaughter of V. B. Antonovych, wife of Yu. O. Rusov is presented through the optics of image representations, the basis of which is the synchronization of her «autobiographical», «realistic», and «romantic» images.

Keywords: N. Gerken-Rusova, biographical sketch, Ukrainian emigration, biographical images.

УДК 012:82.0Тарнавська(043.2)

Гришина Тетяна Анатоліївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3464-3085>,

молодша наукова співробітниця,

аспірантка,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tagym@ukr.net

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА БІБЛІОГРАФІЧНА СПАДЩИНА МАРТИ ТАРНАВСЬКОЇ

Проаналізовано бібліографічні праці Марти Теодозіївни Тарнавської, англомовної української письменниці, літературознавиці, критикині, перекладачки, бібліографіні.

Ключові слова: Марта Тарнавська, бібліографія, англомовна українська література.

Багато наших співвітчизників, серед яких значна частина літератори, через різні обставини потрапили за межі України. Перебуваючи за кордоном, вони невтомно працювали, духовно збагачуючи світову спільноту, сприяли розвиткові наукових, культурних і літературних зв'язків з Україною. Поміж них Марта Теодозіївна Тарнавська – українська письменниця, літературознавиця, критикиня, перекладачка, бібліографіня. Народилася вона у Львові (15.11.1930), навчалася в Україні (Зборів, Тернопіль, Криниця) й за кордоном – у Зальцбурзі (Австрія), Берхтесгадені (Німеччина). Одружившись, у 1949 р. виїхала до США. Вищу освіту здобувала в Українському вільному університеті (Німеччина, 1951–1953), Університеті Темпл (штат Пенсильванія, 1962 р.). Працювала в Пенсильванському університеті (м.Філадельфія).

Марта Тарнавська відома українцям як авторка поетичних збірок «Хвалю ілюзію» (1972), «Землетрус» (1981); збірки оповідань «Самотнє місце під сонцем» (1991); книг «Євгенія Ярошинська: життя і творчість» (1976), «Ключі до царства» (2001); поетичних перекладів Емілі Дікінсон; рецензій у журналах «Київ», «Наше життя», «Слово», «Сучасність»; низки бібліографічних праць.

Окремого висвітлення потребує саме бібліографічна діяльність Марти Тарнавської, що є результатом копіткої пошукової і творчої роботи науковиці. Це доводить серія бібліографій з вивчення англомовної української літератури, де зібрано й зафіксовано інформацію про книги, статті; переклади поезії, прози, драматургії; рецензії й літературознавчі дослідження від найдавніших відомих публікацій.

З 1964 р. М. Тарнавська розпочинає роботу з бібліографування англомовних перекладів українського художнього слова й критичних матеріалів. У журналі «Сучасність» (1964, № 4.7) публікує бібліографічні списки англомовних перекладів творів Т. Г. Шевченка й І. Я. Франка. У 1967 р. з нагоди 50-ї річниці Української революції виходить бібліографічний список поетичних творів «Українська національна революція в поезії, 1917–1967» («Наше життя», 1967, № 24.4, 24.6, 24.7, 24.11). Продовженням теми став список літератури у виданні «Північне сяйво» (1969, № 4), а згодом – бібліографічний покажчик

«Українська національна революція в поезії, 1917–1967» (Едмонтон ; Славута, 1969).

Перше значне дослідження Марти Теодозіївни англомовної української літератури, перекладів і критичних монографій відображено в бібліографічних оглядах «Українська література англійською мовою» («Наше життя», 1975, № 32.8, 32.9) та в «Англомовна літературна україніка» («Сучасність», 1981, № 21.12, 78 записів). За її авторства вийшов «Короткий бібліографічний список найважливіших англомовних видань Т. Г. Шевченка за 1868–1981 рр.» вийшов у часописі «Нове життя» (1982, № 39.3).

У 1985 р. М. Тарнавська започатковує серію поточних бібліографій про англомовні видання з української літератури від початку 1980 р. У першій із серії – «Ukrainian Literature in English published since 1980. Part 1.» зібрано книги й переклади белетристики з повним розкриттям змісту (Journal of Ukrainian Studies, 1985, № 10.2). «Ukrainian Literature in English published since 1980. Part 2.» містить статті про українську літературу зі збірників і журналів (Journal of Ukrainian Studies, 1986, № 11.1). «Ukrainian Literature in English published since 1980. Part 3.» охоплює книжки й брошури (Journal of Ukrainian Studies, 1987, № 12.1), а «Ukrainian Literature in English published since 1980. Part 4.» – статті в журналах і збірниках (Journal of Ukrainian Studies, 1988, № 13.1).

У 1988 р. побачив світ перший випуск запланованої серії анотованої бібліографії англомовної літературної україники «Ukrainian Literature in English: Books and Pamphlets, 1890–1965» (Едмонтон, 1988), що охоплює 91 книгу й брошури з повним розкриттям змісту. Другий випуск «Ukrainian Literature in English: Articles in Journals and Collections, 1840–1965» (Едмонтон, 1992), вміщує анотовані записи про статті в англомовних журналах, збірниках, енциклопедіях (791 запис). «Ukrainian Literature in English: 1980–1989. An Annotated bibliography (Edmonton; Toronto, 1999) – третя книга бібліографічного проєкту, яка висвітлює переклади й матеріали про українську літературу англійською мовою з найдавніших відомих публікацій. Четверта книга «Ukrainian Literature in English, 1966–1979» (Едмонтон, 2010) охоплює 122 окремо видані книги й брошури; 1804 статті й довідки; переклади 528 поезій, оповідань і драматичних творів; 468 рецензій на книги.

М. Тарнавська публікує огляди «Українське літературознавство на сторінка англомовних університетських журналів», де вміщені статті, що вийшли в англо-американських університетських журналах упродовж 1980-х («Сучасність», 1999, № 4) і 1990-х років («Сучасність», 2009, № 1–2); англомовну анотовану бібліографію вибраних статей про українську літературу в журналах і книгах від 2000 р. («Ukrainian Quarterly», 2009, № 65.4).

У колі інтересів Марти Тарнавської – розвиток української літературознавчої бібліографії в Україні. 1981 р. на Біобібліографічній сесії Постійної Конференції Українських Студій у Гарвардському університеті вона виступила з критичним оглядом двох бібліографічних видань: біобібліографічного словника «Українські письменники» (Київ, 1960–1965) і праці Л. Гольденберга «Бібліографічні джерела українського літературознавства» (Київ, 1977). Цікавилася станом бібліотекознавчої теорії,

бібліотечної практики, бібліографії в Україні, аналізувала статті в журналі «Бібліотекознавство і бібліографія».

З нагоди 60-річчя поета й перекладача Остапа Тарнавського науковиця підготувала бібліографію «Остап Тарнавський» (Філадельфія, 1980, 996 записів); у 2008 р. – «Остап Тарнавський: бібліографічний покажчик, 1917–2007» (Київ, 2008, 1972 записи). Також видала дві автобібліографічні праці: «Автобібліографія» (Філадельфія, 1998) та «Автобібліографія, 1930–2010» (Київ, 2012).

Упродовж усього творчого життя М. Тарнавська готує й публікує рецензії на книги українських авторів в англomовних перекладах українські переклади творів іноземних авторів, бібліографічні праці, зокрема, «Англomовна бібліографія української літератури в Канаді. Канадські книжкові видання, 1908–1985» Яра Славутича, англomовний бібліографічний довідник українознавства «Independent Ukraine: A Bibliographic Guide to English-Language Publications, 1989–1999» Богдана Винара, покажчик про творчість білоруських письменників Янки Купали та Якуба Коласа тощо.

UDC 012:82.0Tarnavska(043.2)

Tetiana Hryshyna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3464-3085>,

Junior Research Associate,

Graduate Student,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tagym@ukr.net

LITERARY BIBLIOGRAPHICAL HERITAGE

MARTA TARNAVSKAYA

Bibliographical works were analyzed, in particular, the bibliography of English-language Ukrainian literature by the writer Marta Tarnavska.

Keywords: Tarnavska, bibliography, English-language Ukrainian literature.

УДК 929:304.44:004.91

Комарянська Тетяна Вікторівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4967-8392>,

молодша наукова співробітниця,

відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: tatvish01@gmail.com

«УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БІОГРАФІЧНИЙ АРХІВ» ЯК ДЖЕРЕЛО БІОБІБЛІОГРАФІЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ВІЙСЬКОВИХ ДІЯЧІВ

Охарактеризовано базу даних «Персоналії» «Українського національного біографічного архіву» за окремо визначеним доменом «Армія».

Ключові слова: Український національний біографічний архів, персоналія, армія.

«Український національний біографічний архів» (далі – УНБА) – результат копіткої роботи колективу Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який постійно поповнюється новими джерелами й персоналіями. Опрацьовано тисячі джерел із біобіографічною інформацією (енциклопедично-довідкові видання, біобіографічні словники (довідники), мемуари, монографії, некрологи, персональні бібліографії тощо) для збору, доповнення й уніфікації записів бази даних «Персоналії» (Далі – БД). Наразі БД налічує понад 87 000 персоналій, які об'єднані за сферами діяльності – доменами («Політика», «Управління», «Армія», «Господарство», «Педагогіка і освіта», «Історія», «Медицина», «Церква», «Мистецтво» тощо).

В умовах російської військової агресії в Україні особливий суспільний і науковий інтерес викликає сфера діяльності, пов'язана із захистом держави. Тому досить актуальним убачається розгляд питання – яким чином вона відображена в УНБА. Для відповіді на нього був здійснений аналіз одного із чисельніших доменів системи «Армія» (Словник доменів БД «Персоналії» УНБА складений наприкінці ХХ ст. і потребує нової редакції в сучасних умовах – він має стати предметом обговорення на засіданні науково-методичної ради Інституту. При затвердженні радою нової словникової частини БД можливі зміни в назвах деяких доменів (наприклад, «Армія» може бути перейменований у домен «Військо» тощо)).

Персоналії, пов'язані із цим доменом, присутні майже в усіх хронологічних межах БД (від IV ст. до н. е. – по ХХІ ст.) і презентовані представниками різних суспільних верств.

У історичних пам'ятках, дослідженнях, довідкових виданнях, що розкривають давній і ранньосередньовічний періоди історії українських земель (IV ст. до н. е. – VIII ст. н. е.), знаходимо інформацію про правителів-воєначальників Боспору (*Гігієнот, Котіс II, Мітрідат*), скіфських царів (*Скілур, Палак*), державних діячів Херсонеса (*Агасикл син Ктесія, Григорій*).

З доби Київської Русі (IX–XIII ст.) в УНБА представлені відомості про перших київських володарів (*Аскольд, Ольга, Володимир Святославич I Святий, Олег I Віщий, Ярослав Мудрий*), іноземних князів і королів, життя й діяльність яких пересікалися з Київською Руссю (*Болеслав I Хоробрий – польський князь і король, Болеслав I Грозний – чеський князь, Айшевно Рушкович – князь литовський, Гаральд Сміливий – король Норвегії*). Знайомимося з іменами воєвод (*Блуд, Вишата Остромирович, Свенельд, Претич, Усмошвець Ян, Путята Вишатич, Борис Жидиславич*), полководців (*Ікмор*).

Із заснуванням Запорозької Січі та Війська Запорозького (XVI–XVII ст.), часів Гетьманщини (XVII–XVIII ст.) розширюється перелік використаних в УНБА джерел, у яких знаходимо інформацію не тільки про правителів, полководців, а й про представників інших соціальних верств. БД поповнюється іменами гетьманів (*Каленик Андрієвич, Федір Богданко, Антін Бут, Дмитро Вишневецький, Михайло Дорошенко, Петро Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький*), козацьких ватажків (*Арковський, Северин Наливайко, Богдан Кизим*), отаманів (*Андруш, Агій, Байда, Гаврило Біруля, Яцко Білоус*), козацьких

старшин (*Петро Забіла, Федір Полоус, Матвій Шаула*), сотників (*Петро Воронецький, Михайло Кадиченко*), козаків (*Іван Білгород, Лаврин Бережинський, Сила Лисенко, Іван Підкова, Степан Симиренко*).

Іменний ряд XIX ст. в БД поповнюється військовими, представниками дворянства, які служили в армії Російської імперії, декабристів (*Бариков Федір Васильович, Драгоманов Яків Якимович*), учасниками російсько-турецьких воєн (*Балабуха Костянтин Семенович, Жданов Володимир Петрович*) та оборони Севастополя під час Кримської війни (1853–1856) (*Балакшей-Котляревський Олександр Іванович, Балицький Гнат Миколайович*), генерал-губернаторами (*Драгомиров Михайло Іванович, Константинович Олександр Петрович*).

XX ст. в БД представлене широким спектром імен – учасників російсько-японської, Першої та Другої світових воєн, українських визвольних змагань. Це військовики армії УНР (*Березовський Олександр Іванович, Біденко Йосип Гнатович*), УГА (*Андрущенко Сидір Григорович, Вахнюк Михайло*), УПА (*Басараб Дмитро Павлович, Войтович Степан*), українські січові стрільці (*Байло Сергій, Выборний Тимаш*).

БД УНБА поповнюється й іменами діячів Збройних Сил України, які удостоєні вищих державних нагород – тих, хто, на жаль, вже пішов з життя (*Банних Віктор Іванович, Каденюк Леонід Костянтинівич*).

Серед них є й імена військових сучасної доби – воїнів, які брали участь у антитерористичній операції на сході України, починаючи з 2014 р. (*Кульчицький Сергій Петрович, Лужевський Руслан Михайлович, Майборода Дмитро Олександрович*, котрі отримали звання Героя України посмертно).

Нині актуальним завданням є наповнення БД УНБА іменами учасників російсько-української війни, серед яких на 8 липня 2022 року кількість Героїв України, удостоєних цього звання посмертно за подвиги в боях проти російських загарбників становить 75 осіб. При цьому в УНБА повинні бути представлені дані не лише про них.

Нині для упорядників УНБА першочерговим завданням є розширення джерельної бази, пошук та занесення до БД нових імен – військових, учасників російсько-української війни, волонтерів, військових медиків.

UDC 929:304.44:004.91

Tetiana Komarianska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4967-8392>,

Junior Research Associate,

Department of the Biobibliographical Information Resources Formation,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: tatvish01@gmail.com

**THE FORMATION OF THE «UKRAINIAN NATIONAL
BIOGRAPHICAL ARCHIVE» AS A SOURCE OF BIO-BIBLIOGRAPHICAL
INFORMATION ON MILITARY PERSONNEL**

The «Personnel» database of the «Ukrainian National Biographical Archive» was characterized by the separately defined domain «Army».

Keywords: Ukrainian National Biographical Archive, personnel, army.

УДК 929(=162.1)+050](477)

Котлярова Тетяна Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6310-8778>,

молодша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kotliarova@nbuv.gov.ua

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ ПОЛЯКІВ В УКРАЇНІ

(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «DZIENNIK KIJOWSKI» 2021–2022 pp.)

Проаналізовано матеріали газети «Dziennik Kijowski» за 2021 рік та перше півріччя 2022-го, з'ясовано вплив російського повномасштабного вторгнення в Україну на його публікації, зокрема, біографічні.

Ключові слова: газета «Dziennik Kijowski», поляки, біографія, газетна публікація, російсько-українська війна.

«Dziennik Kijowski» («Київський щоденник») – часопис суспільно-економічний і літературний (це зазначено в логотипній частині видання), який виходить двічі на місяць польською мовою (окремі матеріали – українською) на 8–12 сторінках. Його засновники – Спілка поляків України та редакція. Газета видається в Києві та розповсюджується по всій Україні, у Польщі й польській діаспорі багатьох країн світу.

У підзаголовкових даних газети «Dziennik Kijowski» повідомляється, що ця назва існує з 1906 року. Саме відтоді веде свою історію друкований орган поляків України. Революційні катаклізми 1917 року загальмували його діяльність, а в 1920 році – припинили. Друге життя газети розпочалося після здобуття Україною незалежності: у 1992 році зусиллями Спілки поляків України видання було відроджене. Отже, нинішній, 2022-й, рік для газети – ювілейний. За тридцять років у медіапросторі України редакцією, очолюваною майже весь цей час (від 1993 року) Станіславом Пантелюком, зроблено значний внесок у культурну спадщину Польщі й України. Часопис висвітлює життя та діяльність польських осередків в Україні та світі, окремих постатей польського походження минулого й сучасності; політичні, економічні, соціальні, наукові, культурні українсько-польські відносини як на міждержавному, так і на міжособистісному рівнях; питання спільної, надто непростой, багатовікової історії наших країн та чимало інших актуальних проблем.

Вивчення матеріалів «Dziennika Kijowskiego» за останніх півтора року дало цілком очікувані результати: після лютого 2022 року контент часопису зазнав певних змін. У довоєнний період на його шпальтах систематично з'являлися публікації, присвячені полякам з різних країн світу – нашим сучасникам і представникам минулого. У рубриках «Osobistości» («Особистості»), «Społeczeństwo» («Суспільство»), «Losy i drogi» («Долі і

дороги»), «Rodacy» («Земляки»), «Postacie z historii» («Постаті з історії») читач познайомився з інженером-винахідником Стефаном Джевецьким (1844–1938), прозаїком, поетом, фейлетоністом, театральним критиком Корнелем Макушинським (1884–1953), поеткою і драматургинєю Марією Павліковською-Ясножевською (1891–1945), ученим-хіміком Лехом-Войцехом Шайдаком, професійним футболістом Робертом Левандовським (нар. 1988) та багатьма іншими видатними, малознаними і зовсім нам невідомими особистостями.

Суто біографічних публікацій у часопису не багато – 10–20 % від загальної кількості в кожному з номерів. За жанрами це статті, зокрема ювілейні, некрологи, інтерв'ю, замітки, спогади, біографічні довідки тощо. При цьому майже всі матеріали газети мають «людське обличчя» – вони обов'язково супроводжуються фотографіями героїв публікацій. Цю важливу виражальну особливість можна віднести до концептуальних принципів подання інформації у виданні, якого не порушила навіть війна.

У 2022 році до початку повномасштабного російського вторгнення в Україну вийшло три номери «Dziennika Kijowskiego». Потім випуск газети призупинився – редакція виїхала до Польщі, але вже через 2,5 місяця, з травня, друк було відновлено в Ланцуті (Польща) завдяки благодійній підтримці Яна Сольдатога. Від 4-го номера події війни та все, що їх стосується, охопили значний обсяг часопису, проте людина, її життя і справи залишилися пріоритетом редакції – особливо людина, причетна до протистояння збройній агресії. Наочними й промовистими заголовками вирізняються останні номери газети: поряд зі звичними «Biografie wybitnych» («Біографії видатних») чи «Polacy w Jamestown» («Поляки в Джеймстауні») привертають увагу «W Borodziance jak w Buczy albo Irpieniu...» («У Бородянці, як в Бучі або Ірпені») чи «Kolonie dla dzieci z Ukrainy» («Табори для дітей з України»). Якщо ж розглядати головні мотиви публікацій (вони є і головними меседжами для читачів), то акценти суттєво змінилися: у довоєнних матеріалах домінували успішність, професійність, творчість поляків, а нині переважають звитяжність і мужність, з одного боку, та милосердя й емпатія – з іншого.

Отже, аналіз контенту газети «Dziennik Kijowski» за 2021 рік – першу половину 2022 року виявив непохитність засадничих принципів редакційної політики видання щодо представлення поляків в українському медіапросторі та водночас засвідчив його здатність швидко відгукуватися на гострі процеси в Україні, Польщі та світі.

UDC 929(=162.1)+050](477)

Tetiana Kotliarova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6310-8778>,

Junior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kotliarova@nbuv.gov.ua

**SELF-PRESENTATION OF THE POLES IN UKRAINE
(ACCORDING TO MATERIALS OF THE NEWSPAPER «DZIENNIK KIJOWSKI»
2021–2022)**

The material of the newspaper «Dziennik Kijowski» for 2021 and first half of 2022 is analyzed. The impact of Russian full scale invasion of Ukraine on newspaper publications, in particular biographical, is explored.

Keywords: newspaper «Dziennik Kijowski», biography, the Poles, newspaper publication, the Russian-Ukrainian War.

УДК 116:821.161.2

Лиханова Ірина Геннадіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8060-8291>,

кандидатка історичних наук,

наукова співробітниця,

відділ національної бібліографії,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: likhanovab@ukr.net

**ЛЕСЯ УКРАЇНКА НА ШПАЛЬТАХ ЧАСОПISУ
«НАШІ ДНІ» (ЛЬВІВ, 1941–1944)**

На шпальтах літературно-мистецького місячника «Наші дні», який видавався у Львові з грудня 1941 по травень 1944 року, публікувалися твори української поезії, прози, драматургії, переклади зарубіжної класики, літературознавчі розвідки. Зокрема часопис є цінним інформаційним джерелом для створення повної біобліографії Лесі Українки.

Ключові слова: Леся Українка, часопис «Наші дні», бібліографічний огляд, біобліографія.

З 2019 р. колектив відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) працює над науково-бібліографічним проектом «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя і творчість», що був започаткований у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Постанови від 8 лютого 2018 р. № 2286-VIII «Про відзначення 150-річчя з дня народження Лесі Українки».

Джерелами для підготовки біобліографії Лесі Українки стали, перш за все, фонди НБУВ, провідних бібліотек України та зарубіжжя, електронні бібліографічно-інформаційні ресурси. База даних «Леся Українка. Твори. Переклади. Література про життя і творчість» налічує 11525 бібліографічних описів творів Лесі Українки та літератури про неї.

У процесі роботи було опрацьовано значний масив періодичних видань, у яких публікувалися твори видатної української письменниці, літературознавчі розвідки про життя й творчість, спогади, біографічні матеріали. Одним з таких видань став часопис «Наші дні».

Літературно-мистецький місячник «Наші дні» було започатковано у 1941 році у Львові під егідою урядового «Українського видавництва часописів і журналів для дистрикту Галичина». «Наші дні» виходив з грудня 1941 р. по травень 1944 р. Редактором була М. Струтинська. З редакцією співпрацювали Докія Гуменна, Наталена Королева, Юрій Косач, Юрій Липа, Дмитро

Любченко, Тодось Осьмачка, Юрій Тарнавський, Юрій Шерех-Шевельов і багато інших. На шпальтах «Наших днів» знаходимо публікації з усіх галузей гуманітарних знань.

Більшість публікацій були присвячені літературним та мистецьким темам. Щомісячник публікував твори української поезії, прози, драматургії, переклади зарубіжної класики. У часописі було опубліковано низку цінних літературознавчих матеріалів з життя й творчості Лесі Українки, Олени Пчілки, Івана Франка, Ольги Кобилянської та ін. Протягом 1941–1944 рр. вийшло 29 випусків часопису, у 18-ти з яких – публікації, присвячені Лесі Українці. Це, насамперед, першодруки її поезій, спогади про неї та родину Косачів, літературознавчі розвідки М. Деркач, Ю. Косача, В. Міяковського, П. Одарченка, Ю. Шевельова.

Саме в часописі «Наші дні» в 1942–1944 рр. уперше були надруковані поезії Лесі Українки: «І ти колись боролась, мов Ізраїль...», «Мої любі, до мене ходіть! я сама...», «Тепло та ясно... Чи се Єгипет?», «Ой в раю, раю, близько Дунаю...» та її переклад з Книги пророка Ісаї «Чуло небо і землі розповіло, що бог промовив...». Публікації підготували Ольга Косач-Кривинюк і літературознавець Марія Деркач.

У буремні часи Другої світової війни М. Деркач зуміла зберегти архіви Івана Франка та врятувати від вивезення архівну спадщину Лесі Українки. Зокрема у 1947 р. у Львові побачила світ збірка «Неопубліковані твори», підготовлена нею за рукописами мисткині. До видання, яке містить вступну статтю дослідниці про творчість письменниці та історію появи цієї збірки, увійшли також поезії Лесі Українки, опубліковані раніше в місячнику «Наші дні»: «І ти колись боролась, мов Ізраїль...», «Мої любі, до мене ходіть! я сама...», «Тепло та ясно... Чи се Єгипет?», «Ой в раю, раю, близько Дунаю...».

Отже, таке унікальне періодичне видання, як «Наші дні», зважаючи на зміст і авторський склад, є цінним інформаційним джерелом для створення повної біобліографії Лесі Українки.

Твори Лесі Українки.

1943.

«І ти колись боролась... Україно моя!» / подала О. П. Косач-Кривинюк // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 8. – С. 2. – (З недрукованих поезій Лесі Українки). *Першодрук. Вірш поза збірками.*

«Мої любі, до мене ходіть! я сама...» // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 11. – С. 2. *Першодрук. Вірш поза збірками. Датується за автографом 1904 р. Присвячено пам'яті С. Мержинського. У електронній Енциклопедії життя і творчості Лесі Українки помилково зазначено, що цей вірш уперше опубліковано у виданні: Українка Л. Неопубліковані твори. – Львів, 1947. (Режим доступу: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Verses/Alone/MojiLjubi.html>).*

Сон («Тепло та ясно... Чи се Єгипет?») / подала О. Косач-Кривинюк // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 10. – С. 5. – (З недрукованих віршів Лесі Українки). *Першодрук. Вірш поза збірками. Датується за автографом 1910 р.*

1944.

Колядка : [«Ой в раю, раю, близько Дунаю...»] (з недрукованих віршів) // Наші дні. – Львів, 1944. – Ч. 1. – С. 1. *Вірш поза збірками.*

Переклади Лесі Українки.

1942.

Чуло небо і землі розповіло, що бог промовив...» : з недрукованих творів / подала М. Деркач // Наші дні. – 1942. – Ч. 3. – С. 1.

Книга пророка Ісаї (I: 2-3; II-18). Переклад був надісланий Лесею Українкою до М. П. Драгоманова при листі від 27 (15) жовтня 1892 р.

Листи Лесі Українки.

1943.

До О. Ю. Кобилянської. 3 травня (20. IV) 1913 р. Мрамурове море / [з передм. від ред.] // Наші дні. – 1943. – № 2. – С. 2–3. – (До генези творів Лесі Українки). *Першодрук з копії листа, отриманої редакцією часопису «Наші дні» від М. Д. Деркач.*

Спогади.

1943

Косач-Кривинюк О. П. Спогад. Батько Лесі Українки / О. П. Косач-Кривинюк // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 10. – С. 4–5. *Фото П. А. Косача – с. 4; Лесі Українки з А. М. Драгомановою – с. 5.*

Чикаленко-Келлер Г. Є. Лекції у майстра (спогади про М. В. Лисенка) / Ганна Чикаленко-Келлер // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 12. – С. 11–12. *Про спілкування з Лесею Українкою в Києві – с. 12.*

Публікації про життя і творчість Лесі Українки.

1942.

Деркач М. Д. Леся Українка і німецька література / М. Д. Деркач // Наші дні. – 1942. – Ч. 3. – С. 1–2.

1943.

Деркач М. Д. Іван Франко і Леся Українка / М. Д. Деркач // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 5. – С. 2–3. *Взаємини Лесі Українки та І. Франка. Порівняльний аналіз творчості.*

Деркач М. Д. Листування Лесі Українки / М. Д. Деркач // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 3. – С. 7–8.

Косач Ю. М. Стародубські Косачі (Гроно пращурів Лесі Українки) / Ю. К. // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 8. – С. 2–3.

Косач-Кривинюк О. П. Повість, що не стала драмою. Співробітництво Лесі Українки з Ольгою Кобилянською / О. П. Косач-Кривинюк // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 6. – С. 10–11.

Лист О. Кобилянської до Лесі Українки 22/XI 1908 р., 13 / IV 1912 р. (Чернівці). Листівка Лесі Українки до О. Кобилянської 25 / V 1911 р. (Севастополь).

Міяковський В. В. Золоті зернятка (Пам'яті М. О. Драй-Хмари) / В. В. Міяковський // Наші дні. – 1943. – Ч. 11. – С. 4. *М. О. Драй-Хмара – дослідник творчості Лесі Українки.*

Одарченко П. В. Деякі дати з молитовника П. Драгоманова / П. В. Одарченко // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 10. – С. 11–12. *Запис про*

народження Лесі Українки в «Молитвослові» П. А. Драгоманова, що зберігався у Гадяцькому музеї ім. М. П. Драгоманова.

Шевельов Ю. В. Театр Лесі Українки чи Леся Українка в театрі / Григорій Шевчук [псевд.] // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 11. – С. 1–2.

Хронікальні матеріали.

1943.

З наукового життя. Історично-філологічний гурток при Київському Домі вчених в 1942 р. // Наші дні. – 1943. – Ч. 5. – С. 13. *Тема творчості Лесі Українки в роботі гуртка.*

Львів : [культурні заходи] // Наші дні. – Львів, 1943. – Ч. 1. – С. 13. *Про прем'єру драми Лесі Українки «Камінний господар» у Львівському оперному театрі (режисер Й. Гірняк).*

Театральні усмішки // Наші дні. – Львів, 1943. – № 1. – С. 7. *«Камінний господар» Лесі Українки у постановці О. Гірняка у Львівському оперному театрі.*

UDC 116:821.161.2

Iryna Lykhanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8060-8291>,

Candidate of Historical Sciences,

Research Associate,

Department of National Bibliography,

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: likhanovab@ukr.net

LESYA UKRAINKA IN THE PAGES OF THE «OUR DAYS» MAGAZINE (LVIV, 1941–1944)

The literary and artistic monthly «Our Days», which was published in Lviv from December 1941 to May 1944, published works of Ukrainian poetry, prose, drama, translations of foreign classics, and literary intelligence. In particular, the magazine is a valuable source of information for creating a complete biography of Lesya Ukrainka.

Keywords: Lesya Ukrainka, «Our Days» magazine, bibliographical review, bibliography.

УДК 883/091/«19»

Лощинська Наталія Василівна,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>,

кандидатка філологічних наук, доцентка,

старша наукова співробітниця,

відділ інформаційно-комунікаційних технологій,

Інститут інформаційних технологій,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: Loschynska@gmail.com

ЖАНР АВТОБІОГРАФІЇ ТА ЙОГО РОЛЬ СЕРЕД ІНШИХ ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Визначено місце й роль автобіографії серед інших історико-біографічних джерел, зокрема, вивчення її як історичного джерела та роду наукової і літературно-художньої діяльності на основі праць вітчизняних і закордонних учених.

Ключові слова: автобіографія, особистий документ, історичне джерело, біографістика, авторський суб'єктивізм, особисті відомості.

Жанр автобіографії вважається започаткованим в Україні Іллею Турчиновським у XVIII ст. Історію свого життя він виклав у творі «Автобіографія списає мною многогрішним, Ілією Турчиновським, священником і намісником Березанським, житіє і страданіє своє в пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству». Як зазначає Раїса Мовчан, «жанр Curriculum vitae в період 20-х рр. [XX ст.] був досить популярним. Навіть з урахуванням традиційної тенденції довільності він активно трансформувався в досить різноманітні, часом несподівані форми. Наприклад, то були яскраві сповідальні зізнання, у яких особисте враження-спогад характеризувало того чи того письменника у контексті його самопізнання та самооцінювання». Обсяг автобіографій є різним. Трапляються максимально небагатослівні, лаконічні тексти (Микола Зеров, Освальд Бургардт, Анатоль Гак), іноді – автобіографії-мемуари (Христя Алчевська, Валер'ян Поліщук), автобіографії-белетристика (Микола Хвильовий, Юрій Яновський, Остап Вишня, Володимир Сосюра, Григорій Косинка). Незважаючи на відмінності за формою, структурою, мовленнєво-стильовими особливостями, їх об'єднувало прагнення увиразнити своє місце й значимість у добу відродження, показати своє ставлення до подій часу. У XX ст. були сформовані методи літературного, психологічного, історичного, культурологічного аналізу особи – спеціальні методи біографістики, які широко застосовуються й сьогодні. Класифікація сучасних видів історико-біографічних наукових досліджень передбачає комплексний підхід і ґрунтується на врахуванні кількох основ, передусім за структурою та функцією історико-біографічного знання. Наприклад, за класифікацією В. С. Чишка:

- історико-біографічна монографія;
- історико-біографічний нарис;
- науково-популярний життєпис;
- автобіографія;
- історико-біографічний портрет.

Таким чином, автобіографія займає своє місце в біографістиці, є її обов'язковою складовою, що має свої особливості, функції, методологію. Подібно до біографії, автобіографія характеризується подвійною природою: вона ґрунтується на синтезі біографічних та історичних даних. Науковець наголошує: «З одного боку – у центрі уваги людина з її особливим складом розуму, характером, талантом, які важко визначити як історичну даність. Разом з тим автобіографія – це історія життя та діяльності, яка базується на встановленні історичного факту та його зв'язку з фактом біографічним». Принциповим критерієм їх розрізнення є те, що в автобіографіях, як правило, образ автора є тотожним образу наратора та головного героя.

Найбільш традиційним є поділ автобіографій на офіційно-ділові й художні. Офіційно-ділові автобіографії належать до групи організаційно-розпорядчих і підгрупи кадрових документів у чинному діловодстві (за ДСТУ 4163-2003

«Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації»). У художньому стилі або з його елементами написано більшість автобіографій, що пояснюється творчим мисленням митців. З одного боку, художність нівелює історичну достовірність, а з другого – поглиблює розкриття внутрішнього світу героя. Експресивно-естетичну функцію виконують автобіографії Остапа Вишні, Андрія Головка, Миколи Вороного, Леоніда Чернова, Володимира Сосюри. Учені постійно ведуть дискусії про визначення місця автора в історичному й художньому дискурсах. На думку Тетяни Черкашиної, «художня автобіографія є складним наджанровим або метажанровим утворенням, яке включає в себе тексти різного гатунку, найрізноманітнішого ідейно-естетичного спрямування, що залежить від історичної епохи, ідеологічних настанов, літературних традицій».

Значний вплив на розвиток вивчення документів особистого походження та визначення жанру автобіографії мала стаття французького вченого Жоржа Гусдорфа «Умови та кордони автобіографії». Науковець вважає, що автобіографія виникла внаслідок прагнення до самоусвідомлення особистості та відчуття нею неповторності свого життєвого й професійного досвіду. На його думку «автобіографія вимагає від людини створити дистанцію по відношенню до себе для того, щоб реконструювати себе у фокусі спеціальної єдності та ідентичності крізь час».

Отже, розглянувши особливості автобіографії як одного з видів історико-біографічних досліджень і засобу текстової репрезентації особистості у хронологічно послідовній формі, можемо стверджувати, що автобіографія – це:

- історіографічний факт;
- вторинне історико-літературне джерело;
- вид літератури;
- вид офіційно-ділового письма.

UDC 883/091/«19»

Natalia Loschynska,

ORCID <http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>,

Candidate of Philology, Senior Research Fellow,

Department of Information and Communication Technologies,

Institute of Information Technologies,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Loschynska@gmail.com

AUTOBIOGRAPHY AS A HISTORICAL SOURCE AND GENUS OF LITERARY AND SCIENTIFIC ACTIVITIES

The purpose of the article is to determine the place and role of autobiography among other historical and biographical sources; study of it as a historical source and a kind of scientific and literary-artistic activity on the basis of works of domestic and foreign scientists.

Keywords: autobiography, personal document, historical source, biography, author's subjectivism, personal information.

УДК 01:82-9

Любовець Надія Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8811-6627>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

завідувачка,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: lyubovets@nbuv.gov.ua

ЛІТЕРАТУРНІ НАРИСИ / СПОГАДИ У ЖАНРІ «NON-FICTION» ПРО СУЧАСНУ ВІЙНУ ЯК ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛО

Вказується на необхідність дослідження та імплементацію в науковий / суспільний дискурс спогадів у жанрі «non-fiction» про сучасну війну, розмічених на інтернет-ресурсах ЗМІ як історико-біографічного джерела й ресурсу задля формування гуманістичних цінностей і комунікації в суспільстві.

Ключові слова: спогади, війна, «non-fiction», інтернет-джерело, «Нотатки військових».

Реалії сучасної війни вимагають від науковців і громадськості пошуку нових форм, жанрів історико-мемуарних наративів про події, що відбуваються, задля формування корпусу історико-біографічних джерел. Літературна біографіка, частиною якої є і мемуари – важливий їх складник. Адже вони виконують у суспільстві специфічну меморіальну функцію зі збереження національної та історичної пам'яті, виступають вагомим інструментом комунікації в суспільстві. Мова йде не лише про класичні історичні джерела, що відкладаються в архівах у результаті діяльності державних і громадських установ, а про використання великих масивів наративів /рефлексій /дописів /інтерв'ю від першої особи в жанрі «non-fiction» – очевидців і учасників подій.

Інструменти цифрової гуманітаристики (HD) дають можливість швидкого оприлюднення в суспільстві інформації. Таким чином відбувається синтез традиційної форми накопичення історико-мемуарних джерел через формування архівних фондів, видання збірників / книг і великих масивів інтернет-джерел, які дають нові можливості їхнього використання в різних сферах суспільства. Це, звісно, не відсуває на другий план традиційні методи формування історичних джерел, а лише засвідчує, суголосно інформаційній епосі, адекватну реакцію суспільства на нові виклики. В історичній науковій літературі існує поділ інтернет-джерел на шість груп: архівні, бібліотечні та музейні ресурси; вебсайти провідних українських наукових установ; віртуальні спільноти й соціальні мережі; вебциклопедії та вебпортали; інтернет-версії електронних ЗМІ; бібліографічні й реферативні бази даних. До цього переліку можна додати ресурси, створені в результаті громадської ініціативи, особливо в локальних вимірах.

Увагу зосередимо лише на одній із названих груп, а саме інтернет-версії електронних ЗМІ. Так, електронний ресурс «Суспільне. Культура» започаткував

серію художніх нарисів у жанрі «non-fiction» від захисників «Нотатки військових» (<https://susplne.media/tag/notatki-vijskovih/>), документальною основою яких є спогади безпосередніх учасників військових подій, які дають суспільству та науковій спільноті живий фактографічний матеріал від першої особи. Спогади безпосередніх учасників військових подій у художній формі на документальній основі демонструють, за словами авторки проєкту Олесі Кочубей, відхід від стереотипів, що військовослужбовці пишуть лише про бойові дії і це цікаво тільки вузькому колу читачів – спектр їхніх зацікавлень значно ширший. Ініціаторами проєкту плануються щотижневі публікації-оповіді про знайомства, нариси про природу, тексти в жанрі «потік свідомості», а також смішні історії – усе те, про що у вільну хвилину пишуть люди, які захищають Україну від агресора (<https://susplne.media/260880-notatki-vijskovih-na-sajti-susplne-kultura-startuvala-seria-hudoznih-narisiv-vid-zahisnikiv/>).

На сьогодні сайт містить три матеріали: «Історія однієї квартири в оповіданні воїна та видавця Дмитра Савченка» (14 липня 2022 р.), «Степи Дніпровщини, відчуття Вітчизни, морозиво для дітлахів. Нарис командира взводу Дмитра Дудки» (21 липня 2022 р.), «У свої останні дні будь тією, ким завжди хотіла бути. Заповіт Марії Берлінської» (28 липня 2022 р.).

У цих нарисах зафіксовано особисті рефлексії авторів, які не завжди пов'язані безпосередньо із військовими діями, однак їх емоційний досвід важливий з точки зору людських вимірів війни. Цей зріз проживання ситуації через особисту рефлексію викладений у художній формі (короткий нарис, навіть вірш) і написаний у час, коли автор ще не встиг емоційно віддалитися від події, і особливо цікавий з точки зору формування людських характерів, внутрішніх переживань, роздумів про себе й навколишній світ. Один із авторів спогаду /нарису – командир взводу Дмитро Дудка – знайомить нас із селами Дніпровщини, які, не зважаючи на війну, зачаровують автора своїми краєвидами й людьми: «Люди, як на підбір, – усміхнені і місцями навіть щасливі. Попри напружену обстановку – будують плани на майбутнє, у магазинах затарюються дай божЕ, орють городи, доглядають за худобою. Відчувається край аграріїв і так само відчувається, що тут не встигли зловити депресуху сусідів – донецьких. На мій щасливий подив – абсолютна більшість українськомовні, ну, степовий діалект, ну, південний, ну, соковитий, коротше, і цікавий». Автор змальовує лише один епізод зі свого військового життя, який не пов'язаний з війною, але актуалізує той факт, що звичайне життя українців продовжується навіть у час важких випробувань. Зустріч військових і мирних жителів вплинула на автора й мешканців села. Перший отримав емоційну насолоду від краєвидів і спілкування, а другі – емоційну підтримку від розуміння того, що їх захищають українські військові. Один епізод із життя військового, ретрансльований у суспільний простір, стає джерелом для роздумів, для внутрішнього діалогу, для кращого розуміння себе.

У цілому, спогади в жанрі «non-fiction», які розміщені на інтернет-ресурсах, що й робить їх загальнодоступними, допомагають учасникам і очевидцям подолати психологічні травми, які принесла війна, переосмислити

трагічний досвід, укріпитись морально, стати свідомими й активними учасниками національного спротиву.

UDC 01:82-9

Nadiia Lyubovets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8811-6627>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Head of Department,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: lyubovets@nbuv.gov.ua

LITERARY ESSAYS/MEMOIRS IN THE «NON-FICTION» GENRE ABOUT MODERN WARFARE AS AN ONLINE SOURCE

Indicated the necessity of research and implementation in the scientific / public discourse of memories in the genre of «non-fiction» about the modern war, posted on the Internet media resources as a historical and biographical source and resource for the formation of humanistic values and communication in society.

Keywords: memoirs, war, «non-fiction», Internet source, «Notes of the military»

УДК 929:087.5:821.161.2

Марченко Наталія Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: np_marchenko@ukr.net

РАДЯНСЬКІ МОДЕЛІ БІОГРАФІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ЖИТТЄПИСУ ДИТЯЧОГО ПИСЬМЕННИКА В РЕПЕРТУАРІ ВИДАВНИЦТВА «ВЕСЕЛКА» ЗА 1934–1984 РР.

На основі репертуару видавництва «Веселка» за 1934–1984 рр. розглянуто типові радянські моделі біографічної реконструкції життєпису дитячого письменника. Встановлено їхні основні риси й ступінь відтворення в подальших біографічних практиках.

Ключові слова: біографістика, книга для дітей і юнацтва, біографія дитячого письменника, видавництво «Веселка», біографія ХХ ст., книговидання в Україні ХХ ст.

Упродовж ХХ ст. українська культура загалом і книговидання для дітей зокрема значною мірою перебували під впливом і контролем радянських державних структур та ідеології. Негативний вплив цієї ситуації на дитячих письменників України відкрито визнавали в мистецьких колах уже наприкінці 60-х рр. минулого століття. Так, у вступній статті «Важка і почесна роль» до літературного портрета Наталі Забіли В. Бичко писав, що дитячим письменникам доводиться відбиватися від тих недолугих теоретиків, котрі часто

«...підтримували деякі керівні «наркомосівські» і комсомольські працівники, наївно вбачаючи у їхніх «відкриттях» «щонайпролетарськіші» і «щонаймарксистськіші» погляди», та що дитячих письменників прямо орієнтували на недолуге письмо «...горе-критики, розхвалюючи явно недосконалі твори, усякі «лобові агітки» та всіляко поносячи кожну серйозну спробу створити якусь художню цінність» (1968) (Бичко В. Наталя Забіла : риси літературного портрета, 1968, с. 11, 13).

Одним із найстаріших у створеному радянськими владними структурами книговидавничому просторі України та довгий час єдиним, орієнтованим саме на видання книжок для дітей, було Національне видавництво дитячої літератури «Веселка», що веде свою тяглість від заснованого 1934 р. першого радянського спеціалізованого видавництва «Дитвидав», основним завданням якого було продукувати такі книжки для дітей, які «поєднують цікавість та приступність викладу з принциповістю та високим ідейним рівнем» і прищеплюють дітям «інтерес до робітничого класу та партії» («Пояснювальна записка до темплану «Дитвидаву» на 1934 рік»). Саме навколо цього видавничого центру впродовж десятиліть гуртувалися всі українські дитячі письменники (друкувалися, входили до різних редакційних рад, виступали в ролі рецензентів, укладачів збірників, авторів передмов тощо, чимало хто в різні роки працював у штаті видавництва).

Природно, що саме у «Веселці» були створені на той час перші (до років незалежності єдині!) біографічні моновидання, присвячені письменникам, які пишуть саме для дітей: Олександрові Копиленку (1962), Іванові Багмуту (1964), Наталі Забілі (1968), Оксані Іваненко (1969), Валентині Бичковій (1970), Олесеві Донченку (1972), Платону Вороньку (1973), Богданові Чалому (1977) та Миколі Трублаїні (1977).

Усі книжки (за винятком збірки спогадів про М. Трублаїні та російськомовної, з передмовою С. Михалкова, про Б. Чалого) хоча й не означувалися як серійне видання, мали ознаки серії (єдиний формат і стиль оформлення, подібна структура викладу (зазвичай лінійна), наявність світлин, чорно-білих зображень обкладинок окремих видань та ілюстрацій, короткої персональної бібліографії творів письменника й літературно-критичних статей про його творчість), і попри явну зорієнтованість на дорослого фахового читача були позначені як видання «для середнього шкільного віку». Авторами цих розвідок були зазвичай друзі по «цеху» дитячих письменників із більшим чи меншим публіцистичним і редакторським досвідом: В. Бичко, Л. Горлач, В. Малик, І. Шкаровська, Б. Чайковський, а також літературознавці І. Я. Заєць, О. В. Килимник і В. Л. Разумневич. Невизначеність тогочасної моделі біографічної реконструкції біографії дитячого письменника засвідчує жанрова невпорядкованість в означенні видань («риса літературного портрета», «літературно-критичний нарис», «літературний портрет», «нарис життя і творчості»), неспівмірність біографічної та літературно-критичної складової, значні публіцистичні та навіть художні вкраплення тощо.

Також різножанрові біографічні друки постійно з'являлися в літературно-критичному альманасі «Весняні обрії» (1968, 1969, 1971, 1972) і щорічному

збірнику літературно-критичних статей про дитячу літературу «Література. Діти. Час» (1976–1990). Як засвідчує укладений бібліографами НБУ для дітей у 2014 р. системний показник змісту цих видань, вони містили серед іншого: понад сотню рідкісних світлин письменників і художників, які працювали в царині дитячої книжки; дослідження життя й творчості дитячих письменників (як ось «Джерела: штрихи до біографії О. Донченка» В. Малика (1969) чи «Дмитро Білоус – дітям» П. Гаврилова (1971); ґрунтовні ювілейні статті (як ось «Лагідне серце письменника: до 50-річчя від дня народження П. З. Висікана» В. Кави (1972) чи «Першовідкриття художнього слова: до 80-річчя від дня народження Н. Л. Забіли» В. Неділька (1983); значні масиви роздумів власне дитячих письменників над специфікою, особливістю проблематики, актуальною тематикою тощо видань для дітей (як ось «Чи потрібні дітям книги з нещасливим кінцем» І. Багмута (1969); відгуки дитячих письменників щодо творчості колег (як ось рецензія О. Іваненко «Наша перша» (1972) на «Троянові діти» Н. Забіли; дослідження творчості окремих дитячих письменників (як ось «Стежки до юних сердець: проза Б. Комара» В. Моренця (1984) чи «Творчість, віддана дитворі» В. Неділька про В. Нестайка (1982)).

Попри відчутний вплив встановлених радянським режимом ідеологічних обмежень і рамок типових на той час моделей біографічної реконструкції життєпису митця, біографічні видання про дитячих письменників України з репертуару видавництва «Веселка» за 1934–1984 рр. є важливим (часто єдиним!) джерелом інформації щодо історії вітчизняного книговидання для дітей і літератури для дітей.

UDC 929:087.5:821.161.2

Nataliia Marchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>,

Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: np_marchenko@ukr.net

SOVIET MODELS OF THE BIOGRAPHICAL RECONSTRUCTION OF THE BIOGRAPHY OF A CHILDREN'S WRITER IN THE REPERTORY OF THE «VESELKA» PUBLISHING HOUSE FOR THE YEARS 1934–1984

Based on the repertoire of the «Veselka» publishing house for 1934–1984, it was considered typical Soviet models of biographical reconstruction of the biography of a children's writer. Their main features are established and the degree of reproduction in subsequent biographical practices.

Keywords: biography, books for children and youth, children's reading, biography of a children's writer, «Veselka» publishing house, biography of the 20th century, book publishing in Ukraine of the 20th century.

УДК 376-056.263

Міхно Олександр Петрович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5271-9530>,

доктор педагогічних наук,

директор,

Педагогічний музей України,

старший науковий співробітник,

відділ педагогічного джерелознавства та біографістики,

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського,

Київ, Україна

e-mail: amihno@ukr.net

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РЕКОНСТРУКЦІЇ БІОГРАФІЇ ШАРЛЯ-МІШЕЛЯ ДЕ Л'ЕПЕ (1712-1789)

Розглянуто праці зарубіжних і українських авторів, присвячені французькому сурдопедагогу Шарлю-Мішелю де Л'Епе. Встановлено, що зарубіжні автори багато уваги приділяють як фактам біографії, так і людським якостям де Л'Епе, підкреслюючи роль його особистості в поширенні ідеї навчання для глухих дітей, а українські вчені зосереджуються на факті заснування де Л'Епе першої у Франції школи для глухих і особливостях його методики.

Ключові слова: Шарль-Мішель де Л'Епе, педагогічна персоналія, біографія, спеціальна освіта, сурдопедагогіка.

Звернення до життєвого й творчого шляху педагогів, які сприяли розвитку спеціальної освіти, допоможе не лише збагатити історію спеціальної педагогіки, а й віддати належну шану тим, хто присвятив своє життя навчанню дітей з особливими освітніми потребами. Серед цих педагогів – Шарль-Мішель де Л'Епе (Charles-Michel de L'Erpe).

Ім'я Шарля-Мішеля де Л'Епе як фундатора французької системи навчання людей з тяжкими порушеннями слуху є досить відомим, проте цілісно викладеного його життєпису в науковій літературі немає.

Під реконструкцією біографії розуміємо вивчення й відтворення життєпису персоналії на основі письмових джерел в історичному контексті, який характеризує епоху в нерозривному зв'язку з творчістю персоналії.

З-поміж віднайдених нами праць, присвячених спадщині де Л'Епе, найбільш ґрунтовними вважаємо роботи зарубіжних авторів середини ХІХ століття Лузерне Рея (Luzerne Ray) «The abbe' de L'Erpe» / «Абат де Л'Епе» (1842) та Фердинанда Берт'є (Ferdinand Berthier) «L'Abbé de l'Épée sa vie, son apostolat, ses travaux, sa lutte et ses succès» / «Абат де Л'Епе: його життя, його апостольство, його праці, його боротьба та його успіхи» (1852). У цих працях, окрім висвітлення внеску де Л'Епе в навчання глухих, подано цікаві факти з його біографії. За цими джерелами Шарль-Мішель де Л'Епе народився у Версалі 24 листопада 1712 р. У 1736 р. був висвячений на священника, однак його церковна кар'єра була не надто успішною. У 1753 р. де Л'Епе випадково зустрів двох глухонімих дівчат-близнючок і відтоді присвятив своє життя справі навчання глухонімих. У 1754 р. абат відкрив і став утримувати за власні кошти притулок для бідних глухих. Невдовзі учнів стало так багато, що йому довелося

відкрити заклад, на який він витратив усі свої гроші й час. Так, у 1760 р. постала перша у Франції суспільна школа для глухих. Теоретичне обґрунтування своєї системи де Л'Епе надав у працях «Навчання глухонімих за допомогою методичних знаків» (1776) та «Справжній спосіб навчання глухонімих, що підтвердився досвідом» (1784). Шарль-Мішель де Л'Епе керував своєю школою до кінця життя. Він помер 22 грудня 1789 р. в Парижі у віці 77 років. Уже після смерті абата, у 1791 р., його школа була перетворена на Національний Інститут для глухонімих.

Л. Рей і Ф. Берт'є наводять кілька цікавих фактів, які свідчать про безкорисливість і жертвність де Л'Епе. Так, упродовж суворої зими 1788 р. він відмовився купувати паливо, щоб не перевищувати суму, визначену як граничну межу щорічних витрат його школи. Усі заперечення друзів, які турбувалися, щоб це не вплинуло на його здоров'я, були марними. Учні ледь умовили нормально опалювати приміщення якщо не заради нього самого, то хоча б заради них. Де Л'Епе неохоче погодився, але ще довго дорікав собі за це.

Л. Рей наводить ще один доказ того, що де Л'Епе «повністю ототожнював себе з інтересами глухонімих», розповідаючи про роль абата в долі глухонімого хлопчика, якого підступно позбавили статків і титулу. Ф. Берт'є, надаючи відповідні численні документи, описує історію глухонімого хлопчика набагато докладніше, уточнюючи, що тривала вона з 1773 р. до 1778 р. Саме на основі цієї історії французький письменник і драматург Жан-Ніколя Буйї (Jean-Nicolas Bouilly) створив історичну п'єсу «Абат де Л'Епе», яку з великим успіхом ставили в Парижі на початку ХІХ ст. та переклали голландською, німецькою й англійською мовами. Додамо, що в 2006 р. французький режисер Серж Мейнар (Serge Meunard) за мотивами цієї історії зняв фільм «Дитячий секрет» (L'enfant du secret), у якому роль абата де Л'Епе зіграв відомий французький актор Мішель Омон (Michel Aumont).

Українські вчені О. Саламон, В. Стремецька, Н. Никоненко, М. Ярмаченко звертаються до спадщини де Л'Епе в контексті власних досліджень, побіжно згадуючи окремі факти з його життя й діяльності, які переважно стосуються відкриття та особливостей функціонування школи для навчання глухих дітей. Так, М. Ярмаченко у своїй фундаментальній праці – навчальному посібнику «Історія сурдопедагогіки» (1975) – називає Шарля-Мішеля де Л'Епе основоположником французької системи навчання глухих («мімічний метод») і стверджує, що він у своєму оригінальному педагогічному досвіді розкрив перед сурдопедагогами могутню роль зорового сприймання, яке значною мірою може компенсувати недолік глухонімих. В. Стремецька у статті «Організація навчання сліпих та глухонімих дітей у ХІХ – на початку ХХ століття» (2009) зазначає, що в основу своєї методики де Л'Епе поклав мову знаків, жестів, яка отримала назву мімічної або французької школи. О. Саламон у праці «Світовий досвід корекційної допомоги дорослим особам з інтелектуальними порушеннями в церковному середовищі» (2020) наголошує, що в рамках шкільної освіти французький сурдопедагог першим систематично навчав глухих дітей, присвятивши цій роботі майже 30 років свого життя. Н. Никоненко у статті «Визначення фундаментальних чинників становлення системи освіти осіб із

особливими освітніми потребами» (2020) подає відомості про листування де Л'Епе із Самуїлом Гейніке (Samuel Heinicke), директором першої в Німеччині школи для глухих, у якій навчання усного мовлення ґрунтувалось на засвоєнні вербального мовлення. Науковець називає цей епістолярій першим компаративним дослідженням у галузі спеціальної освіти.

Таким чином, зарубіжні автори, описуючи життя й діяльність Шарля-Мішеля де Л'Епе, багато уваги приділяють не лише фактам його біографії, а й людським якостям, підкреслюючи цим виняткову роль особистості самого де Л'Епе в поширенні ідеї доступності навчання глухих дітей. Українські ж дослідники творчості видатного французького сурдопедагога зосереджуються переважно на факті заснування ним першої у Франції школи для глухих і особливостях його методики.

Реконструкція біографії Шарля-Мішеля де Л'Епе на основі вищезазначених джерел дасть змогу цілісно представити його життєвий і творчий шлях.

UDC 376-056.263

Oleksandr Mikhno,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5271-9530>,

Doctor of Pedagogic Sciences,

Director,

Pedagogical Museum of Ukraine,

Senior Research Fellow,

Pedagogical Source Studies and Biographies Department,

V. O. Sukhomlynsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: amihno@ukr.net

SOURCE BASE OF RECONSTRUCTION OF BIOGRAPHY CHARLES-MICHEL DE L'EPPE (1712-1789)

The works of foreign and Ukrainian authors dedicated to the French deaf teacher Charles-Michel de L'Eppe are considered. It has been established that foreign authors pay a lot of attention to both the facts of de L'Eppe's biography and his human qualities, emphasizing the role of his personality in spreading the idea of education for deaf children, while Ukrainian scientists focus on the fact that de L'Eppe founded the first school in France for the deaf, and on the peculiarities of its methodology.

Keywords: Charles-Michel de L'eppe, pedagogical personality, biography, special education, deaf pedagogy

УДК 63:001:061.12(477)(092) «1990/2021»

Нижник Світлана Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4777-8018>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка,

сектор наукової бібліографії і біографістики,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека,

Національна академія аграрних наук України,

Київ, Україна

e-mail: cvetn@meta.ua

«НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ. ПЕРСОНАЛЬНИЙ СКЛАД (АКАДЕМІКИ, ЧЛЕНИ–КОРЕСПОНДЕНТИ, ПОЧЕСНІ ТА ІНОЗЕМНІ ЧЛЕНИ) 1990–2021»: ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ПОБУДОВИ Й ТЕКСТОВОГО НАПОВНЕННЯ

Охарактеризовано біографічний довідник, зокрема, розглянуто структуру й наповнення його розділів. Висвітлено основні принципи підготовки статей. Обґрунтовано, що наукове видання є ефективним джерелом інформації.

Ключові слова: Національна академія аграрних наук України, академіки НААН, члени-кореспонденти НААН, почесні та іноземні члени НААН, довідник.

Наукове видання «Національна академія аграрних наук України. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та іноземні члени НААН) 1990–2021», укладене Національною науковою сільськогосподарською бібліотекою НААН (далі – ННСГБ НААН), покликане, з одного боку, оприлюднити славетні історичні наукові здобутки НААН і когорти видатних вчених-аграріїв, а з іншого – надихнути наукову спільноту України на те, щоб вона орієнтувалася на гідне місце у світовій аграрній науці, демонструвала свою енергію, ініціативу, активність, уміння своєчасно та якісно вирішувати наукові, виробничі й соціальні питання і втілювала б їх у життя за сучасної глобалізації й інтеграції економіки.

Наукова й суспільна вага довідника очевидна – він персоніфікує вітчизняну аграрну науку.

У вступному слові Президент НААН, академік НААН Я. М. Гадзало зазначає, що за роки свого становлення й розвитку (з 1918 р.) Академія трансформувалася у високоавторитетний як в державі, так і за її межами інтелектуальний центр; стала провідним осередком, який забезпечує ефективну наукову підтримку аграрного сектору України; проводить фундаментальні наукові дослідження; розробляє на основі нових знань наукові продукти, що сприятимуть прискоренню суспільно-економічних перетворень, активізації процесів подальшого розвитку аграрної сфери, аграрної науки у становлення інноваційної моделі розвитку агропромислового сектору економіки, особливо в умовах євроінтеграційних процесів.

Академік НААН, директор ННСГБ НААН В. А. Вергунов висвітлює історичну ретроспективу інституціонального функціонування НААН і робить висновки, що, пройшовши непростий шлях становлення й розвитку як координуючий орган з організації наукового забезпечення розвитку галузей АПК України, НААН зарекомендувала себе високоавторитетним інтелектуальним центром, що забезпечує ефективну наукову підтримку провідного сектору економіки держави – сільського господарства. Новітні досягнення вітчизняних вчених-аграріїв слугують, насамперед, розв'язанню актуальних проблем сьогодення в галузі; сприяють втіленню в життя найсучасніших досягнень науки й техніки, підвищенню рівня ефективності роботи вітчизняного агропромислового комплексу в умовах євроінтеграційних трансформацій.

У біографічному довіднику подано основні відомості про життя, наукову й науково-організаційну діяльність 176 академіків, 168 членів-кореспондентів, 40 почесних і 46 іноземних членів Національної академії аграрних наук України, обраних у 1990–2021 рр. Принципи й структура праці спрямовані передусім на висвітлення наукової біографії особи, її наукових здобутків. Загалом статті мають єдину структуру й редакційно-технічне оформлення, хоча міра інформативності даних про кожного дослідника різна.

Додатки вміщують: а) керівництво Національної академії аграрних наук України 1918–2021 рр.; б) вибори дійсних членів (академіків), членів-кореспондентів, почесних та іноземних членів Національної академії аграрних наук України; в) учені НААН – лауреати Премії Національної академії аграрних наук України «За видатні досягнення в аграрній науці»; г) список літератури про діяльність Національної академії аграрних наук України та її персональний склад; д) наукові видання ННСГБ НААН у 13 історико-бібліографічних серіях.

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що даний біографічний довідник, підготовлений ННСГБ НААН, стане надійним джерелом інформації дослідникам історії аграрної науки, іншим науковцям, фахівцям-практикам, викладачам, аспірантам, студентам аграрних вищих і середніх навчальних закладів і всім, хто цікавиться історією природознавчих наук, а також для самостійної роботи в процесі професійного самовдосконалення.

UDC 63:001:061.12(477)(092) «1990/2021»

Svitlana Nyzhnyk

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4777-8018>,

PhD in History,

Head of the Scientific,

Bibliographies and Biographical,

Research Sector at the National,

Scientific Agricultural Library NAAS,

Kyiv, Ukraine

e-mail: cvetn@meta.ua

**NATIONAL ACADEMY OF AGRICULTURAL SCIENCES OF UKRAINE. STAFF
(ACADEMICS, CORRESPONDENT MEMBERS, HONORARY AND FOREIGN
MEMBERS) 1990–2021:**

FEATURES STRUCTURAL STRUCTURE AND TEXT FILLING

The biographical directory is characterized: the structure is considered, filling sections. The main principles of article preparation are covered. It is substantiated that a scientific publication is an effective source of information.

Keywords: National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, academics NAAS, corresponding members of NAAS, honorary and foreign members of NAAS, directory.

УДК 016:929(477.84)

Оленич Лариса Богданівна,

завідувачка,

інформаційно-бібліографічний відділ,

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека,

Тернопіль, Україна

e-mail: bibliogr.tounb@gmail.com

«РОДОМ З УКРАЇНИ»: СЕРІЯ БІОБІБЛІОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ КНИГОЗБІРНИ

Презентовано серію біобібліографічних покажчиків «Родом з України», які підготували фахівці Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки в 2007–2021 роках.

Ключові слова: біобібліографічний покажчик, серія «Родом з України», видатні люди, Тернопільщина.

Пам'ятайте, що нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, вмирає і зникає з лиця землі. Рідна наука окрилює народ до лету на вершини зрілого серед народів світу народу!

Патріарх Йосиф Сліпий

Тернопілля багате своєю історією. Гідну сторінку в історію України, у розвиток національної та світової науки, культури й мистецтва вписали вихідці нашого краю. Фахівці Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки докладають максимум зусиль, щоб їхня багатогранна діяльність, науковий і творчий доробок ґрунтовно досліджувався й велично пошановувався. Саме тому в 2007 році книгозбірня започаткувала випуск серії бібліографічних покажчиків «Родом з України».

Перший випуск **«Роман Шухевич: «Це був наказ мого серця!»»** (2007) присвячено політичному й військовому діячеві українського національно-визвольного руху 20–50-х років ХХ століття, Головнокомандувачу Української Повстанської Армії, чисельність якої сягала до ста тисяч вояків, генерал-хорунжому Роману Шухевичу – Тарасу Чупринці. Змістом усього свідомого його життя була боротьба за волю українського народу, за існування та розквіт суверенної Української Держави. Постать Романа Шухевича була й залишається тим орієнтиром, за яким йшли і на життя, і на смерть цілі покоління українських націоналістів.

Бібліографічний покажчик **«Іван Огієнко: «Я все зробив, що міг зробити...»»** (2007), що є другим випуском серії, приурочено 125-літтю від дня народження й 35-річчю від дня світлої пам'яті великого сподвижника національної ідеї, ученого, державного, громадського й церковного діяча, педагога, книгознавця, редактора, богослова Івана Огієнка (Митрополита Іларіона).

До 70-річчя від дня народження відомого археолога за покликанням і фахом, музеєзнавця, який спричинився до створення в нашому краї ряду музеїв і відкриття експозицій, краєзнавця, який випустив кільканадцять краєзнавчих досліджень, історика української культури, етнографа, мистецтвознавця, політичного діяча підготовлено третій випуск серії **«Ігор Герета: «Велет віри, духу і любові»»** (2008). Його мета – якнайповніше представити бібліографію про багатогранне життя й діяльність заслуженого діяча мистецтв України, лауреата премії імені братів Лепких і Всеукраїнської археологічної премії імені Вікентія Хвойки Ігоря Петровича Герети – людини українського Ренесансу, людини універсального чину.

Випуск четвертий **«Шмуель Йосеф Агнон: Нобелівський лауреат із Тернопільщини»** (2008) присвячено видатному письменнику ХХ ст., класику єврейської літератури уродженцю містечка Бучач. Цей великий майстер слова з Галичини, який талановито змалював історичний і психологічний портрет єврейства, усе своє довге життя розповідав світові про нашу землю й український народ.

Результатом тривалої спільної пошукової діяльності фахівців Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, Державного архіву Тернопільської області, Обласного літературно-меморіального музею Юліуша Словацького, Тернопільського обласного краєзнавчого музею та Наукової бібліотеки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка став вихід у світ бібліографічного покажчика **«Юліуш Словацький (4.09.1809–3.04.1849)»** (2009). Видання є п'ятим випуском серії і приурочене 200-річчю від дня народження видатного польського поета-романтика, прозаїка, драматурга, ім'я якого пов'язане насамперед із Кременеччиною.

У рік 165-ї річниці з дня народження Івана Пулюя – знаменитого фізика, електротехніка, одного із найвидатніших інженерів Європи й цілого світу, вдумливого філософа, професора та ректора Вищої технічної школи в Празі, перекладача Святого Письма, щирого український патріота – Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека та Науково-технічна бібліотека Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя підготували бібліографічний покажчик **«Іван Пулюй: життя в ім'я науки та України»** (2010), що став шостим випуском серії «Родом з України». Уродженець Гримайлова жив переважно за межами України, але помислами й добрими справами він залишався серед свого народу, підносив його велич. На 60-му році життя вчений писав: «Нема більшого гонору для інтелігентного чоловіка, як берегти свою і національну честь та без нагороди вірно працювати для добра свого народу, щоб забезпечити йому красшу долю».

У 2012 році українська спільнота відзначала 125-ліття від дня народження видатного діяча української культури Леся Курбаса, 90-ту річницю з часу створення новаторського Мистецького об'єднання «Березіль», ідейним засновником і натхненником якого він був, та 75-річчя його розстрілу в урочищі Сандармох (Карелія). Акторові, режисеру й організаторові театру, театральному філософу й педагогу, людині, що в повній мірі розділила трагічну долю свого покоління, присвячено сьомий випуск серії **«Леся Курбас: «Поворот до Європи і до самих себе»»** (2012).

Серед когорти подвижників українського національного відродження ХХ ст. вирізняється постать Богдана Лепкого, поета й новеліста, художника й мистецтвознавця, літературознавця й перекладача, видатного педагога й активного громадського діяча. До 140-річчя від дня народження славного сина України Тернопільською обласною універсальною науковою бібліотекою спільно з Обласним комунальним музеєм Богдана Лепкого (м. Бережани), Державним архівом Тернопільської області, Тернопільським обласним краєзнавчим музеєм, Бережанською центральною бібліотекою ім. Т. Шевченка

та Бережанським Музеєм книги підготовлено бібліографічний покажчик **«Богдан Лепкий: відомий і невідомий (1872–1941)»** (2012), який є восьмим випуском серії.

Даниною пам'яті одному з найвидатніших художників ХХ ст., який, опираючись на свій багатогранний талант і новаторський підхід, а на переосмислення всієї культурної спадщини зумів викристалізувати власну течію в графіці й малярстві та зайняти почесне місце в пантеоні українських і світових геніїв, є дев'ятий випуск серії – **«Яків Гніздовський: «Життя людини – тільки недосконалий відблиск її власної мрії»»** (2015). Уродженець Галичини, естетичний ідеал і визнання якого повністю склалися в країнах Європи та Сполучених Штатах Америки, завжди підкреслював своє українське походження й був у центрі подій, пов'язаних із рідною землею.

Велику творчу спадщину, наповнену самобутніми думками, положеннями та висновками з історії Української Церкви як частини Вселенського храму, про роль науки, рідної школи й християнської родини в духовному відродженні українського нації залишив Патріарх Йосиф Сліпий. До 125-річчя від дня народження довголітнього предстоятеля УГКЦ фахівцями Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, Державного архіву Тернопільської області й Тернопільського обласного краєзнавчого музею підготовлено десятий випуск серії **««Я з Вами по всі дні і до кінця віку»: Блаженніший Патріарх Йосиф Сліпий (1892–1984)»** (2018), Патріарх Йосиф залишив нащадкам велику творчу спадщину, наповнену самобутніми думками, положеннями та висновками з історії Української Церкви як частини Вселенського храму, про роль науки, рідної школи, християнської родини в духовному відродженні українського нації.

Бібліографічний покажчик **«Володимир Гнатюк: фольклорист, етнограф, літературознавець (1871–1926)»** (2021) – одинадцятий випуск серії. Цей посібник, підготовлений фахівцями Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки, Державного архіву Тернопільської області та Тернопільського обласного краєзнавчого музею, є даниною пам'яті фольклористу, етнографу, громадському діячеві, людині, яка присвятила своє життя дослідженню фольклорної та етнографічної спадщини українців.

Репрезентовані біобібліографічні присвячені особистостям, які були із когорти подвижників. Їхні імена залишаться на скрижалях нашої історії, у вічній пам'яті народу. Ми у великому боргу перед ними. І цей борг має бути сплачений заради майбутніх поколінь.

UDC 016:929(477.84)

Larysa Olenych,

The Head of the Information and Bibliographic Department,

Ternopil Regional Universal Scientific Library,

Ternopil, Ukraine

e-mail: bibliogr.tounb@gmail.com

**«ORIGINAL FROM UKRAINE»: SERIES OF BIO-BIBLIOGRAPHIC PUBLICATIONS
TERNOPIL BOOK COLLECTION**

A series of bio-bibliographic indexes «From Ukraine» prepared by specialists of the Ternopil Regional Universal Scientific Library in 2007–2021 is presented.

Keywords: biobibliographic index, «From Ukraine» series, outstanding people, Ternopil region.

УДК 55.001.5:01

Осіння Наталія Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5620-5369>,

молодша наукова співробітниця,

відділ механіки еластомерних конструкцій гірничих машин,

Інститут геотехнічної механіки ім. М. С. Полякова НАН України,

Дніпро, Україна

e-mail: osennjaja@ukr.net

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ВЧЕНИХ-ГЕОЛОГІВ УКРАЇНИ ЯК СПОСІБ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Епістолярна спадщина вчених-геологів має великий інформаційний потенціал і є зразком високої інформаційної культури. Листи дають змогу об'єктивно вивчати роль учених у науковій діяльності й громадському житті. Аналізується листування Н.Д. Борисяка, К.М. Феофілактова, Л.Л. Іванова та інших.

Ключові слова: епістолярна спадщина, листування, учені-геологи, Н.Д. Борисяк, Л.Л. Іванов.

Вагомий внесок у культурну спадщину України з геології в ХІХ – на початку ХХ ст. зробили вчені-геологи вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Катеринослава (тепер Дніпро), Одеси.

Сьогодні важливою частиною наукової спадщини вчених-геологів є їх епістолярій, історико-пізнавальна цінність якого набула актуальності. На сучасному етапі дослідження всього спектру різноманітної епістолярної спадщини вчених-геологів немає. Отже, аналіз листування вчених-геологів дозволив визначити певні позиції.

За соціально-практичними функціями епістолярій учених-геологів – це комплекс листів наукового, службового й особистого характеру (на останній припадає найбільший відсоток). Адресанти дотримувалися усталених традицій епістолярного жанру: дата; привітання; розповідь про події або прохання про участь, допомогу, сприяння; прощання, побажання зустрічі. Листи істотно різняться за обсягом.

Тематика епістолярної спадщини вчених-геологів багата й різноманітна. Написання листа – творчий процес з виробленим індивідуальним стилем, а кожен лист можна розглядати як завершений акт комунікації, синтез оригінальних думок, зразок високої інформаційної культури.

Учені-геологи були фахівцями широкого наукового діапазону й різносторонніх дослідницьких інтересів, інтелектуальне коло спілкування яких пов'язано не тільки з іменами професорів, колег, учнів і послідовників, які працювали в напрямі розбудови української геологічної науки середини ХІХ–початку ХХ ст., а й з відомими діячами й просвітителями цієї епохи. Аналіз їх

повідомлень надає багато цікавих фактів біографії, відображає наукове життя університетів, існування різних кафедр геологічного профілю, різноманітну науково-громадську й просвітницьку діяльність викладачів, а також суспільно-культурне життя в Україні.

Цінну епістолярну спадщину залишили професори Харківського університету Н. Д. Борисяк і О. В. Гуров. Значний інтерес представляє листування засновника харківської школи геологів, видатного геолога, ґрунтознавця й гідролога Н. Д. Борисяка. Це були перші листи, що характеризували взаємини геологічної науки із промисловістю – учений подавав поради й консультації вуглепромисловцям і власникам заводів; вони навіть містять угоди щодо сумісних досліджень. Науково-технічне значення має і листування відомого геолога й палеонтолога О. В. Гурова.

Засновник київської школи геологів і петрографів, видатний геолог і мінералог, професор Київського університету Святого Володимира К. М. Феофілактів був широко відомим ученим і комунікабельною людиною, підтримував епістолярні контакти з багатьма відомими сучасниками. Його респондентами та постійними адресатами стала наукова еліта того часу. Листування К. М. Феофілактова з Е. І. Ейхвальдом, окрім цінної фактичної інформації, демонструє ще й високий рівень взаємної підтримки учених.

Активна наукова, громадська й просвітницька діяльність М. І. Андрусова спонукала його до листування з відомими вченими того часу, серед яких були В. І. Вернадський, І. В. Мушкетов, Ф. Ю. Левінсон-Лессинг, І. Ф. Синцов та ін. Епістолярна спадщина видатного геолога засвідчує масштабність ученого й надає можливість проникнути в психологічний клімат його оточення.

Значна кількість листів видатного геолога й географа П. А. Тутковського вказує на діапазон його наукових досліджень і різноманітних інтересів, на його творчу й самобутню натуру, людські й професійні якості. Яскравим прикладом може слугувати його кореспонденція з відомим академіком, знаним професором О. П. Карпинським, а також з українським визначним краєзнавцем, етнографом, мистецтвознавцем й археологом М. Ф. Біляшівським.

Відомий геолог, палеонтолог і геоморфолог, професор Новоросійського університету В. Д. Ласкарев листувався з колегами, рідними, друзями, шанувальниками природи. Він був людиною душевної щедрості й доброти, відповідав на всі листи, і жодне, навіть найменше прохання не залишалося без відповіді. Його епістолярій – приклад великої відповідальності, акуратності й дисциплінованості.

Цікавими й тривалими в часовому вимірі слід вважати листи відомого геолога й мінералога, професора Катеринославського гірничого інституту Л. Л. Іванова до великого українського вченого В. І. Вернадського – природознавця, засновника геохімії, біогеохімії та радіогеології, учення про біосферу, ноосферу, космізм. У їхній переписці крізь канву фактичного матеріалу, безлічі прохань і планів можна відчутти не тільки ділові контакти, а й рідкісні за делікатністю теплі взаємини. Це фактично були листи-одкровення, листи-сповіді.

Отже, епістолярна спадщина українських учених-геологів, яка має високий ступінь інформаційного потенціалу, займає почесне місце серед епістолярію видатних науковців України й заслуговує на подальше дослідження.

UDC 55.001.5: 01

Natalia Osinnia,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5620-5369>,

Junior Research Associate,

M. S. Polyakov Institute of Geotechnical Mechanics,

NAS of Ukraine,

Dnipro, Ukraine

e-mail: osennjaja@ukr.net

**EPISTOLARY HERITAGE OF SCIENTISTS-GEOLOGISTS
OF UKRAINE AS A METHOD OF SCIENTIFIC COMMUNICATION
AND INFORMATION CULTURE**

The epistolary heritage of geologists has great information potential and is an example of a high information culture. Letters make it possible to objectively study the role of scientists in scientific activity and public life. The correspondence is analyzed of N.D. Borysyak, K.M. Feofilaktov, L.L. Ivanov and others.

Keywords: epistolary heritage, correspondence, geological scientists, N.D. Borysiak, L.L. Ivanov.

УДК 929:930.253 І.Д.Золотоверхий

Патик Вікторія Василівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2423-8745>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,

відділ теорії і методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: victoriia@ukr.net

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ І. Д. ЗОЛОТОВЕРХОГО КРІЗЬ
ПРИЗМУ ДОКУМЕНТІВ ОСОБОВОГО ФОНДУ
ІНСТИТУТУ РУКОПISУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Розглянуто наукову спадщину І. Д. Золотоверхого, його науково-педагогічну діяльність. Представлено нові архівні документи з особового фонду.

Ключові слова: І. Д. Золотоверхий, особовий архівний фонд, науково-педагогічна діяльність, Інститут рукопису НБУВ.

Іван Демидович Золотоверхий (1905–1978) – знаний культуролог, педагог і книгознавець, спеціаліст бібліотечної справи, директор Державної публічної бібліотеки УРСР (1948–1951) (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) та Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (нині – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова) (1951–1956). Його особовий архівний фонд, сформований із документальних матеріалів, які передала до установи донька Інна Іванівна Золотоверха, зберігається в Інституті рукопису НБУВ (ф. 371, 205 спр.).

У першу чергу увагу привертають нечисленні біографічні матеріали, серед яких представлено автобіографію І. Д. Золотоверхого (спр. 1), його посвідчення, членські та депутатські квитки, документи про нагородження (спр. 2–12) та ін. Основний масив документальної спадщини науковця з особового архівного фонду присвячено його науково-педагогічній діяльності. Як стверджує І. І. Золотоверха, початок педагогічної діяльності батька припадає на 1920-і рр., коли він був піонервожатим, вихователем-практикантом дитячих будинків. У 1930-х рр. він працював на посадах директора Ворошиловградської (нині – Луганської) Центральної міської бібліотеки (1936–1938) і викладача західно-європейської літератури в Луганському педагогічному інституті ім. Т. Г. Шевченка (1933–1937). 1 травня 1948 р. І. Д. Золотоверхого було призначено директором Державної публічної бібліотеки АН УРСР. Цьому сприяли як його спеціальна освіта, здобута на бібліотечному факультеті Харківського інституту професійної освіти (Всеукраїнського інституту комуністичної освіти) (1929–1933), так і попередній досвід роботи заввідділом культури і мистецтва Управління пропаганди й агітації ЦК КП(б)У. Ця робота припала на період змін діяльності установи – 7 серпня 1948 р., згідно Постанови Ради міністрів УРСР, Бібліотеку Академії наук реорганізовано в Державну публічну бібліотеку з підпорядкуванням її Президії АН УРСР. У 1949 р. було затверджено новий Статут бібліотеки, де пріоритетними стають міжбібліотечні зв'язки, вивчення й запозичення досвіду інших бібліотек. Набули поширення тематичні книжкові виставки, увага приділялася поверненню українських видань 20–30-х рр. ХХ ст., підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників. У співавторстві 1949 р. було видано книгу «Бібліотека і книга. Як користуватися бібліотекою» (І. Д. Золотоверхий, Г. М. Плеський, Я. Н. Прайсман).

Наступним етапом у житті І. Д. Золотоверхого була робота на посадах директора Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (спр. 2), старшого викладача, завідуючого кафедри історії СРСР (1951–1972), доцента Київського державного університету (1956–1961) (спр. 3) та заочного відділення Харківського державного бібліотечного інституту в Києві (з 1968 р. – Київський державний інститут культури) (1961–1973) (спр. 4).

В особовому архівному фонді представлені робочі матеріали, які можуть допомогти глибоко дослідити наукову діяльність І. Д. Золотоверхого. Одним з основних напрямів його наукових досліджень була історія української культури. Основний акцент у науковій діяльності науковець робив на питаннях культурного будівництва в Україні в 1920–1960-х рр. ХХ ст. Першою ґрунтовною працею з даної тематики була монографія «Становлення української радянської культури. 1917–1920 рр.» (1961), у якій наголошувалося на всебічному висвітленні значимості української культури й утвердженні її самостійного місця в контексті культур інших народів. Згодом було опубліковано «Історія радянської культури (короткий нарис)» (1962, спр. 24). Серед архівних документів представлені рукописи монографій: «Міста України, де відбувались найвизначніші події визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. Науково-популярні нариси з історії Чигирин, Корсунь-Шевченківського, Білої Церкви, Києва, Черкас, Умані та Переяслава-Хмельницького» (1954, спр. 23), «Історія радянської культури:

короткий нарис» (1966, спр. 24), «Культура в епоху науково-технічної революції» (1976, спр. 27), «Українська культура і війна» (спр. 28). В особовому архівному фонді представлені також численні лекції та підготовчі матеріали, які дають змогу дослідити педагогічну діяльність І. Д. Золотоверхого. Зокрема можна відзначити такі рукописи: «Завершальний етап культурної революції» (спр. 61), «1905–1907 рр. і Україна» (спр. 63), «40 років тому (з історії перших років культурної революції на Україні)» (спр. 64), «Бібліотека АН УРСР» (спр. 65), «Дещо про культуру, культурність і виховання людини» (спр. 73), «Читач і сучасність» (спр. 129), монографія ««Книга, читач і читання» (1969, спр. 26) тощо.

Отже, в особовому архівному фонді збережено наукову спадщину знаного історика, культуролога, книгознавця, педагога І. Д. Золотоверхого, яка в повній мірі дає змогу дослідити його наукову діяльність, роботу на педагогічній ниві та прослідкувати основні етапи його життєвого шляху.

UDC 929:930.253 I.D.Zolotoverhyi

Viktoriia Patyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2423-8745>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Theory and Methods of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: victoriia@ukr.net

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF I. D. ZOLOTOVERKHI THROUGH THE PRISM OF DOCUMENTS OF THE PERSONAL FUND OF MANUSKRIFT INSTITUTE

The scientific heritage of I. D. Zolotoverkhi, his scientific and pedagogical activities are considered. New archival documents from the personal fund are presented.

Keywords: I. D. Zolotoverkhi, personal archival fund, scientific and pedagogical activity, Institute of Manuscripts of the VNLU.

УДК 929:004.77:"2014–2022"

Плющик Оксана Валентинівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3725-0869>,

кандидатка філологічних наук, доцентка,

старша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: plushchuk@nbuv.gov.ua

КОНТЕНТ ЯК РЕСУРС ІНФОРМАЦІЇ: КОЛЕКТИВНА БІОГРАФІЯ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2022 РР.)

Наголошено на необхідності створення колективної біографії українців періоду російсько-української війни 2014–2022 рр. З цією метою здійснено огляд сайтів військових ЗМІ в якості ресурсу матеріалів, зокрема, проаналізовано контент сайту Міністерства оборони України.

Ключові слова: колективна біографія, сайт, контент, ресурс, російсько-українська війна 2014–2022 рр., військові ЗМІ.

Активна фаза війни, розпочата країною-агресором 24 лютого 2022 року, згуртувала насамперед українців у протистоянні загарбників. Несподівано для Росії, яка планувала за три дні захопити столицю, а 9 травня – провести парад на Хрещатику, і європейських країн, що не сподівалися на рішучий спротив як військового, так і цивільного населення проти загарбницького нашествия, Україна витримала перші атаки, відкинула ворога до певних позицій і надалі успішно тримає оборону, готуючись до наступу. Триває п'ятий місяць активних боїв. З екрана телебачення не сходять картини жахливих руйнувань, не проходить шок після побачених звірств російського війська та розповідей очевидців, насторожують ранкові новини, а повітряна тривога повсякчас нагадує про небезпеку. Часткова відбудова й відновлення роботи постраждалих міст і сіл триває, але вже після перемоги відбудуватимуться кардинальні зміни. Вони продовжуватимуться й на інших рівнях – у світогляді, уподобаннях, стосунках тощо. Зокрема, розгортання війни, певних ситуацій і подій, з нею пов'язаних, уже дало поштовх до змін у структурі й змісті гуманітаристики з 2014 року, і які активізувалися з лютого 2022 року. Наше життя в такий переломно-кризовий момент робить виклик актуальним дослідженням у різних галузях гуманітарних наук, оскільки важливо саме зараз зафіксувати, опрацювати, зберегти й передати інформацію, а об'єднання українців в обороні рідної землі дає підставу говорити про формування спільної долі, колективної біографії нашого народу періоду російсько-української війни 2014–2022 рр.

Сьогодні одним із найбільш дієвих способів отримати інформацію є звернення до інтернет-джерел, а отже, наше завдання – опрацювати контент сайтів, проаналізувати їх структуру та наповнення на наявність біографічної інформації.

Філософ Сергій Дацюк у своєму блозі на сторінках «Української правди» (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/624a8589d2a20/>) у спробі «...помислити війну як певні напрямки завзятої активності, гідної наполегливості та роботи задля перемоги» запропонував визначити 11 фронтів, які йому «бачаться найперше». І попри важливість кожної ділянки задля здобуття перемоги, яка «...можлива, лише коли всі фронти працюють на перемогу», перший – «фронт комбатантів», на якому відбувається пряме зіткнення з ворогом, – вирішальний. Отже, увагу нашу насамперед привернули сайти військових ЗМІ.

Проаналізувавши офіційний сайт Міністерства оборони України і сайти військових ЗМІ, зазначених на його сторінці – Інформаційного агентства Міністерства оборони України «АрміяINFORM», Військового телебачення України, Військового радіо «Армія FM», Телерадіостудії Міністерства оборони України «Бриз», щоквартального науково-теоретичного та науково-практичного журналу МО України «Наука і оборона» (архів доступний від № 4 2016 р. до № 4 2021 р.: <http://nio.nuou.org.ua/issue/archive>) – щодо біографічних даних,

зазначимо, що ці контенти, зрозуміло, різного формату й наповнені різноманітною інформацією.

Контент «Армії FM» містить проекти, які, судячи з назви, мали б надавати біографічну інформацію, але її небагато, і подана вона не тільки в аудіоформаті (зазначено день тижня й час виходу в ефір програм), а й у текстових записах: «Народні герої» (короткі відомості про Народних Героїв, які отримали недержавний срібний орден «Народний герой України», та історії їхніх подвигів), «Незламні 30» (календар подій життя України з часу відновлення Незалежності, її найбільші перемоги й здобутки та еволюція нашого війська), «Мілітарна історія» (про важливі військові сторінки історії), «Українські валькірії» (історії жінок, які вразили світ своїми вчинками й долями, проте будь-які записи, на жаль, тут відсутні) – інформація за цими проектами датована 2020 роком включно.

Знайомство з військовослужбовцями Збройних Сил України, які творять сучасну історію, здійснюється за допомогою журналістів і Військового телебачення України, зокрема, через соціальний проєкт «Воїн – це я», що започаткований 2020 року, і містить історії героїв у 96-ти 1–20-хвилинних відео.

Спецпроєкт «Історії українських воїнів» (<https://www.mil.gov.ua/multimedia/biblioteka/istorii-ukrainskih-voiniv.html>), який за ініціативою колективу журналу «Військо України» Міністерства оборони України, що має гасло «Читати – щоб знати, знати – щоб перемагати», реалізував п'ять друкованих книг протягом трьох років (2016–2018). Контент наповнений їх електронними версіями: «Побратими», «Відчайдухи», «Наші», «Пророцтво Жанни», «Бойправи» – з історіями людей (а за фахом вони не всі були військовими), які боронили Батьківщину в 2014–2017 роках. Тексти з ґрунтовними історіями героїв насичені великою кількістю якісних чорно-білих світлин. І хоча в передмові до п'ятої книги головного редактора журналу йдеться про завершення цього проєкту, маємо надію на його продовження, адже матеріалу наразі багато.

У рубриці #Герої нескореної України (<https://armyinform.com.ua/tag/geroyi-neskorenoyi-ukrayiny/>) контенту «АрміїINFORM», – найбільш інформативній щодо біографій військових (бійців і медиків), – розміщено світлини та публікації різного обсягу про 87 осіб. За період від 28 лютого до 20 травня цього року їм було присвоєно (за життя або посмертно) звання Героя України з врученням ордена «Золота Зірка».

Портал MIL.IN.UA (<https://mil.in.ua/uk/>), що об'єднав однодумців із неурядової організації «Український мілітарний центр», за тегом #Герой України також публікує світлини й коротку інформацію про нагородження військових з 2015 року, зокрема, тут представлено 29 осіб, відзначених за період активної фази війни. Цей контент містить світлини героїв із врученням почесного звання Президентом України їм особисто або рідним загиблих, інколи – відповідне відео про цю подію.

Отже, інформація сайтів військових ЗМІ насамперед залежить від компетентності кореспондентів, їхньої зацікавленості матеріалом, доступності до інформації щодо військових, комунікації з родинами й близьким оточенням

військових. Дані, які почерпаємо з Інтернету, потрібні в застосуванні методу просопографії для формування колективної біографії, але варто розширювати простір пошуку інформації, залучаючи публікації не тільки сайтів різних напрямлень, а й соціальних мереж тощо.

UDC 929:004.77:"2014–2022"

Oksana Pliushchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3725-0869>,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Senior Researcher,

Department of Theory and Methodology of Biobibliography,

Institute of Biographical Research,

V.I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: pliushchuk@nbuv.gov.ua

**CONTENT AS AN INFORMATION RESOURCE:
A COLLECTIVE BIOGRAPHY OF THE TIMES OF THE
RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 2014–2022**

It is marked the necessity of creation of collective biography of Ukrainians of times of Russian-Ukrainian war 2014–2022. To that end carried out the review of web sites of soldiery media as a resource of materials, in particular, is analysed content of Ministry of Defense of Ukraine.

Keywords: collective biography, site, content, resource, Russian-Ukrainian war 2014–2022, military mass media.

УДК 929+930.2

Попик Володимир Іванович

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8746-1026>,

доктор історичних наук, професор,

член-кореспондент НАН України,

директор,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: vladimirpopyk@gmail.com

**КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ ПОКОЛІНЬ
ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА ПРОБЛЕМА**

Проаналізовано історико-біографічний вимір дослідження проблеми поколінь, його відмінності від філософського, соціологічного, психологічного. Запропоновано перелік поколінь, яким належить знаменна роль в історії України. Наголошено на необхідності створення їх просопографічного портрета.

Ключові слова: українська біографіка, покоління в історії України, колективна біографія, просопографічний портрет, ідейний авангард і широкий суспільний загал.

Війна висунула на порядок денний вивчення проблем стійкості й згуртованості українського суспільства, традицій його самоорганізації, здатності протистояти випробуванням, захищати національні інтереси й торувати шляхи в майбутнє. У цьому плані особливий інтерес становлять дослідження естафети

поколінь, їх внеску в розбудову України, створення колективних біографій їх представників. Загалом, долі окремих поколінь наших співвітчизників були дуже несхожими, нерівнозначними за рівнем і характером викликів, з якими вони зустрілися, як і історичні умови, у яких розгорталася їх діяльність і завдання, що поставали перед ними в суспільному плані. Ця проблематика ще зовсім недостатньо розроблена біографістами в аспектах порівняння історичних доль окремих поколінь і їхніх звершень, наслідування, продовження й трансформації традицій, створення соціально-психологічних портретів.

Загалом, історії поколінь, з діячами яких пов'язані значні зрушення в суспільно-політичному й культурному розвитку України, присвячено чимало досліджень вітчизняних істориків, літературознавців, культурологів (М. Жулинський, Я. Калакура, Я. Грицак, В. Даниленко, Т. Гундорова, О. Ясь і багато інших). Зазначене є істотно відмінним від світової практики, коли проблеми поколінь вивчаються переважно філософами, соціологами та психологами. В Україні ці спрямування теж нині починають посилено розвиватися. З погляду ж історичної біографіки, в Україні йдеться переважно про вивчення окремих, доволі вузьких, груп діячів, суспільно-політичних угруповань, культурно-мистецьких спрямувань, які виступали свого роду ідейним авангардом того чи іншого покоління, їх найбільш активною й креативною частиною. Поза цією проблематикою історія поколінь українців як найширшого загалу ще, по-суті, у багатьох важливих аспектах лише чекає на серйозну наукову розробку. Найбільше увагу дослідників привертають:

– покоління романтиків 20–30 рр. ХІХ ст., (не лише «харківських романтиків» – літераторів, але й у значно ширшому розумінні), з якими пов'язаний початковий період розгортання процесів Українського національного відродження;

– Шевченківське покоління на Сході й покоління «Весни народів» 1848 року на Заході України, які своїми політичними маніфестами декларували кристалізацію української національної ідеї;

– покоління Старої громади, «українофілів», яке очолило український національний рух на Наддніпрянській Україні в 60-х рр., а водночас із ним – покоління народовців на Галичині, які активною й цілеспрямованою діяльністю сприяли розвитку української культури, науки й національної самосвідомості, утвердженню інтелектуальної самостійності українства;

– покоління народників, згодом – ліберальних народників, яке сформувалося й діяло на суспільно-політичній арені одночасно й «паралельно» з учасниками українського національного руху, частково увійшовши на рубежі століть до революційного табору;

– перше покоління переконаних українців – Франківське – радикалів на політичній арені на Західній Україні, «тарасівців» і митців-модерністів у культурному поступі на Сході;

Упродовж ХХ ст. на суспільно-політичній арені України послідовно постало кілька поколінь, представлених вже масовими суспільно-політичними, ідейними рухами. Цей послідовний ряд визначений розвитком історичних подій в Україні, він суттєво відрізняється від того, яким є прийнятим у світовій науці;

– покоління учасників Української революції 1917–1921 рр. та, як безпосереднє продовження його, – культурно-мистецьке покоління «Розстріляного відродження» 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст.;

– учасники національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у міжвоєнний, воєнний та повоєнний періоди, представники третьої хвилі української еміграції;

– альтернативне за ідейною й політичною спрямованістю українському національно-визвольному рухові покоління учасників революції і громадянської війни, соціалістичного будівництва в УРСР, піонери й комсомольці 20–30-х рр., більшість яких загинуло в роки репресій і Другої світової війни;

– воєнне покоління – молоді учасники Другої світової війни, ідейний світ яких було сформовано значною мірою вже під впливом радянської ідеологічної системи і які стали в післявоєнні десятиліття її основною масовою опорою. Спадщина цієї генерації суперечлива: вони сприяли розвитку багатьох як позитивних, так і негативних тенденцій у суспільному житті України;

– покоління «шістдесятників» – молодих митців і інтелектуалів, які зросли в часи певної демократичної «відлиги» кінця 50-х – початку 60-х рр. і своєю творчою діяльністю знаменували важливий етап звільнення українського суспільства з тенет тоталітаризму;

– молодь 70–80-х років (народжені вже від середини 50-х), з якою пов'язано рішучий ідейний поворот у суспільних настроях, і що згодом поклав кінець пануванню тоталітарної системи, але виявився недостатнім для того, щоб забезпечити успішний рух до утвердження цінностей демократії й гуманізму в перші десятиліття після здобуття Україною незалежності. До цього покоління належить чимало відомих діячів української культури й науки, які продовжують плідно працювати в сучасних умовах;

– і, нарешті, тридцятиріччя незалежності сформувало покоління, вочевидь навіть два, з принципово новим світоглядом, інтелектуальним і духовним потенціалом, відчуттям відповідальності за свою долю й долю Батьківщини. На нашу думку, пряме співвіднесення їх з усталеними нині у світі уявленнями про покоління «мільеніалів» і «зумерів» було б певним спрощенням – надто відмінними є умови в Україні, яка тільки-но входить у сучасні світові цивілізаційні потоки. Становлення, соціалізація, реалізація креативного потенціалу цих поколінь знаходяться у динаміці. Їх внесок у розбудову України ХХІ ст. ще чекає на серйозне наукове осмислення з боку фахівців різних соціальних і гуманітарних спеціальностей.

Суттєвою проблемою у створенні колективного портрета поколінь і у вивченні всієї повноти їх досвіду, так важливого для нашого сьогодення, є те, що в історичній літературі увагу зосереджено переважно на тих хронологічних відрізках, які були, так би мовити, «зоряним часом» окремих поколінь. Наприклад, щодо «шістдесятників», то це переважно лише 60-ті – початок 70-х років. Подальша ж колективна історія представників практично всіх поколінь – час, коли вони певною мірою вже починали втрачати свої авангардні позиції, поступаючись місцем наступникам. Їх ідейна еволюція в подальші десятиліття, час об'єктивного й суб'єктивного переосмислення ними здобутого досвіду,

суспільно-політична активність, стосунки або й гостра полеміка зі своїми молодшими опонентами досліджуються значно меншою мірою.

Крім того, проблему поколінь часто розглядають досить звужено, у розрізі діяльності окремих, чисельно невеликих, груп діячів суспільних рухів, культури й мистецтва. Так, коло згадуваних вже «шістдесятників» не можна обмежувати когортою тих блискучих митців і інтелектуалів, які вступили у відкритий конфлікт з владою, зазнали утисків і переслідувань. За цим втрачається те, що вони були виразниками настроїв, нехай і недостатньо кристалізованих на той час, дуже широкого кола української освіченої молоді, яка зросла вже в час припинення сталінських репресій. Дух «шістдесятництва» загалом дуже сильно позначився й на науковій творчості, і у сфері освіти, і в загальній морально-психологічній атмосфері суспільства 60–70-х рр., і в подальший час так званої «перебудови».

Взаємозв'язки «провідного ядра» поколінь, які яскраво заявили про себе в історичному минулому, і широкого суспільного загалу заслуговують на поглиблений аналіз у плані «колективної біографії», створення просопографічного портрета. Дослідницький інтерес для біографістів становлять також взаємозв'язки поколінь, естафета їх традицій у проблемно-тематичному, фаховому, регіональному та інших розрізах: ідеться, наприклад, про просопографічні дослідження представників громадських рухів, наукових шкіл, мистецьких напрямів. Проте і цим не можна обмежуватися. На увагу біографістів заслуговує також і проблема «втрачених поколінь», які в реаліях українського минулого не мали можливостей уповні реалізувати свій потенціал. Ця проблематика тісно пов'язана з феноменом масової міграції представників різних поколінь з України.

UDC 929+930.2

Volodymyr Popyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8746-1026>,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

Corresponding Member of the NAS of Ukraine,

Director,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: popyk@nbuv.gov.ua

COLLECTIVE PORTRAIT OF GENERATIONS AS A RESEARCH PROBLEM

The historical-biographical dimension of the study of the problem of generations, its differences from the philosophical, sociological, and psychological dimensions are analyzed. A list of generations that have a significant role in the history of Ukraine is offered. The need to create their prosopographic portrait is emphasized.

Keywords: Ukrainian biography, generation in the history of Ukraine, collective biography, prosopographic portrait, ideological avant-garde and the general public

УДК [016:929](477+71)

Філіппова Наталя Павлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4896-5939>,

кандидатка наук з соціальних комунікацій,

наукова співробітниця,

відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: filippova.natalya@hotmail.com

ПОШУКОВІ МОЖЛИВОСТІ VOILÀ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ БІОБІБЛІОГРАФІЇ ЕКСТЕРІОРИКИ

Розкрито функціональні можливості Voilà, зведеного національного каталогу бібліотек Канади, у контексті вивчення вітчизняної біобібліографії екстеріористики. Охарактеризовано загальні засади формування й комплектування каталогу, а також сучасний стан його наповненості.

Ключові слова: біобібліографія екстеріористики, бібліотеки Канади, зведений каталог, пошукові можливості, Voilà.

Формування джерельної бази дослідження біобібліографії екстеріористики передбачає вивчення документів, що були видані національною мовою представниками української культури за межами України та/або за змістом присвячені Україні. З огляду на потребу максимальної комплексності й повноти представлення відповідного масиву документів доцільно використовувати різноманітні інформаційні ресурси. Одним з них найвагомішим є зведений національний каталог бібліотек Канади Voilà (<https://canada.on.worldcat.org/discovery>), що був започаткований у 2001 році.

Доцільно відзначити, що Voilà репрезентує фонди не лише Бібліотеки й архівів Канади (Library and Archives Canada, LAC) – федерального державного департаменту Канади, відповідального за збір і забезпечення збереженості документальної спадщини країни у вигляді текстів, зображень та інших документів, що відносяться до історії, культури й політики Канади, але й інших канадських бібліотек. З огляду на означену універсальність каталогу Voilà вважаємо доцільним аналізувати його як окремий інструмент вивчення джерельної бази дослідження біобібліографії екстеріористики.

Станом на серпень 2022 року Voilà містить понад 35 мільйонів записів книг, журналів, газет, урядових документів, тез, звукозаписів, мап і електронних текстів, а також документів зі шрифтом Брайля й великим шрифтом, які створені для осіб із вадами зору.

Інтерфейс каталогу Voilà представлений 18 мовами й охоплює чотири змістовні розділи: розширений пошук; ресурси, у яких репрезентовано відомості про Voilà французькою й англійською мовами; пошукова історія та збережені документи.

Каталог функціонує на базі OCLC WorldCat Discovery – хмарного застосунку, покликаного допомагати користувачам легко знаходити ресурси за допомогою єдиного пошуку в WorldCat і авторитетних колекціях електронного

контенту. Серед функціональних можливостей каталогу Voilà виокремлюються шість базових опцій.

По-перше, пошук і використання синтаксису запиту. За замовчуванням пошук у WorldCat Discovery автоматично здійснюється за індексом ключових слів. Окрім того, пошукові запити, які містять індексні мітки й логічні оператори, можуть бути зазначені в будь-якому пошуковому полі WorldCat Discovery. Під індексом розуміються два символи, після яких стоїть двокрапка (:) або знак рівності (=). Двокрапка використовується для пошуку слів у будь-якому місці вказаного індексу, наприклад: rs: Ukrainian. Знак рівності, у свою чергу, використовується для пошуку за фразою, наприклад: rs= Ukrainian Canadians Biography.

По-друге, фільтрація та уточнення результатів пошуку. Інтерфейс WorldCat Discovery передбачає застосування фільтрів з метою уточнення пошукового запиту й розширеного пошуку за авторитетними файлами для отримання релевантних результатів, використовуючи, у тому числі, пов'язані, варіативні й застарілі пошукові терміни.

По-третє, розширений пошук. Доступність пошукових інструментів залежить від того, передбачається пошук за однією базою даних, за кількома або на рівні WorldCat у цілому. Властивими для всіх рівнів є варіанти розширення пошуку за роком і місцезнаходженням бібліотеки. На рівні кількох баз даних також доступне уточнення пошукового запиту за рецензією, відкритістю доступу, пов'язаними документами й форматом представлення на WorldCat.org. На рівні однієї бази даних, окрім того, пропонується пошук за пов'язаними термінами, мовою тощо.

По-четверте, пошук у центральній довідковій картотеці й віддалених базах даних у WorldCat Discovery. Бази даних і колекції доступні в WorldCat Discovery через центральний індекс метаданих, що комплектується багатьма постачальниками контенту, або через віддалений доступ до сайтів окремих бібліотечних установ.

По-п'яте, синхронізація використання синтаксису запитів і міток індексів у всіх продуктах та інтерфейсах WorldShare, що обумовлено певними відмінностями між FirstSearch і WorldCat Discovery. Наприклад, не підтримується використання знака фунта (#) для позначення номеру, а також знака плюс (+) для позначення множини. Таким чином, для пошуку документів про українців доцільно використовувати «Ukrainians» замість «Ukrainian+» (11 037 результатів пошуку проти 233 188, що значною мірою впливає на релевантність пошукових результатів).

По-шосте, використання історії пошуку та функції збереження пошуку в WorldCat Discovery. Неавторизованим користувачам надається можливість переглядати історію пошукових запитів, що здійснені за останній сеанс вебперегляду. У свою чергу, авторизовані користувачі мають змогу продивитися свою пошукову історію через розділ «Мій обліковий запис».

Таким чином, пошукові можливості каталогу Voilà передбачають використання синтаксису запитів; фільтрацію та уточнення результатів пошуку; розширений пошук; пошук у центральній довідковій картотеці й віддалених

базах даних у WorldCat Discovery; синхронізацію використання синтаксису запитів і міток індексів у всіх продуктах і інтерфейсах WorldShare; використання історії пошуку й функції збереження пошуку в WorldCat Discovery. Звернення до Voilà сприятиме комплексному вивченню тієї частини вітчизняної біобібліографії екстеріорики, що формувалася на теренах Канади протягом останніх 130 років.

UDC [016:929](477+71)

Natalia Filippova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4896-5939>,

Candidate of Social Communications,

Research Associate,

Department of the Biobibliographical Information Resources Formation,

Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: filippova.natalya@hotmail.com

VOILÀ SEARCH CAPABILITIES FOR RESEARCH OF THE EXTERIORICS BIOBIBLIOGRAPHY

The functional capabilities of Voilà, the group catalogue for Canadian libraries, in the context of the study of the domestic exteriorics biobibliography are revealed. The general principles of the formation and acquisition of the catalog are characterized, as well as the current state of its content.

Keywords: exteriorics biobibliography, Canadian libraries, group catalogue, search capabilities, Voilà.

УДК 61(09)(477)

Харченко Валентина Володимирівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6415-5608>,

головна бібліотекарка,

відділ організації науково-дослідної роботи,

Національна наукова медична бібліотека України,

Київ, Україна

e-mail: harchenko@library.gov.ua

БУДЬ ПРИГОТОВЛЕНИЙ ДО ВЛАСНОЇ ІСТОРІЇ...

Юрій Липа
український лікар-патріот,
громадсько-політичний діяч, поет, філософ

Розглянуто внесок Національної наукової медичної бібліотеки України в розробку медичної біографістики згідно із загальнодержавною програмою «Медична україніка як складова частина документальної пам'яті України». Охарактеризовано другий випуск біобібліографічного словника «Медицина в Україні. Друга половина XIX – початок XX століття».

Ключові слова: медична біографістика, другий випуск біобібліографічного словника «Медицина в Україні», творчі біографії медиків, внесок українства у світову й вітчизняну медицину.

Одним з напрямів реалізації довгострокової теми Національної наукової медичної бібліотеки України (далі – ННМБУ) «Медична україніка як складова

частина документальної пам'яті України» (за підтримки Програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1992)) є проведення біографічних досліджень.

Послідовне відтворення історії вітчизняної медицини в портретах її діячів – мета проекту «Медична біографістика», яким передбачено підготовку біобібліографічних словників енциклопедичного характеру «Медицина в Україні».

У першому основному випуску словника «Медицина в Україні. Видатні лікарі. Кінець XVII – перша половина XIX століття», який вийшов друком у 1997 р., і двох додаткових випусках серії, представлено майже 400 імен талановитих лікарів даного хронологічного періоду, чиє самовіддане життя було присвячене мистецтву лікування.

Другий випуск, який складається з трьох книг, присвячений медикам другої половини XIX – початку XX століття – видатним представникам медицини України, діяльність яких стала міцним фундаментом сучасної медичної науки й практики.

Перша книга другого випуску (літери «А–К») побачила світ у 2005 р., друга книга (літери «Л–С») – у 2012 р., а третя, завершальна книга, «Медицина в Україні. Друга половина XIX – початок XX століття» вийшла з друку у травні 2022 р.

Фактологічний матеріал, представлений у всіх трьох книгах другого випуску, містить інформацію про понад 1500 особистостей.

Увагу читача привертають життєписи вчених, науковців, педагогів, представників усіх галузей медицини, зокрема: клініцистів, анатомів, мікробіологів, хірургів, епідеміологів, бактеріологів, фізіологів, акушерів, педіатрів, лікарів-практиків, організаторів служби охорони здоров'я, представників земської медицини, фельдшерів, сестер милосердя (Никанор Хржонщевський-Тржаска, Степан Хотовицький, Олександр Черняхівський, Євген Черняхівський, Теофіл Яновський, Володимир Хавкін, Микола Тезяков). Також репрезентовано біографії представників суміжних галузей знань (ботаніків, зоологів, хіміків, фізиків) і лікарів-винахідників, сумлінна діяльність яких сприяла розвитку сучасної діагностики, рентгенології, хіміотерапії.

Видатні медики, широко визнані в медичному світі, і менш відомі особи, які згадуються вперше, а також діячі суміжних галузей, добре знані у своєму професійному колі, але мало відомі в медичному осередку, представники професії лікаря, чиї імена забуті за різних обставин – усі вони залишили вагомий слід в історії медичної науки й практики і стали прикладом для наслідування подальших поколінь медиків. Так, окремих розділ словника третьої книги випуску «Внесок лікарів і природознавців у світову та вітчизняну медицину. Літери «А–Я»» демонструє здобутки української медицини даного хронологічного періоду.

Другий випуск Словника характеризується оригінальною системою додатків, що містять багато корисної та пізнавальної інформації: «Вища медична школа в Україні. Вчителі. Наставники. Послідовники» складається з підрозділів «Професорсько-викладацький склад», «Докторські дисертації, що зберігаються у фондах ННМБУ (літери «А–Я»), «Вихованці вищих медичних навчальних

закладів», «Наукова школа – зв’язок поколінь», «Лікарі та наукові медичні товариства».

В окремому зведеному додатку третьої книги подано перелік наукових праць, що зберігаються у фондах ННМБУ. Серед унікальних раритетів: прижиттєві видання творів І. Буяльського, О. Вальтера, В. Беца, В. Караваєва, С. Ковнера, І. Лазаревича, Г. Мінха, Є. Мухіна, С. Хотовицького, Ф. Цицуріна, Ю. Шимановського.

Додатки «Державотворча і просвітницька діяльність», «Літературно-публіцистична, видавничо-редакторська та перекладацька діяльність», «Книга та бібліотека в їхньому житті», «Лікарі винахідники», «Благодійницька діяльність» надають корисну інформацію про життя медиків, яке не пов’язане з професійною діяльністю, зокрема, про формування їхнього наукового світогляду, про захоплення й інтереси, людські якості. Додаток «Світ захоплень» об’єднав письменників, істориків, етнографів, археологів, авторів п’єс, есперантистів, колекціонерів, шанувальників музики й живопису. Драматичні сторінки історії медицини засвідчують Додатки «Страшні жнива лихоліть» і «Земство-героїчний стан».

«Слово до нащадків» – окремий розділ Словника, у якому зібрані цікаві думки, що не втратили свою актуальність і до сьогодні. Крім того, подається інформація про події медичного життя, роки заснування медичних бібліотек, ордени, нагороди, іменні премії та багато інших корисних відомостей. Представлена й портретна галерея як відомими особистостями, так і менш знаними. Усі словники серії «Медицина в Україні» розраховані на широке коло читачів і дослідників: спеціалістів медичної галузі, краєзнавців – усіх, хто цікавиться нашою історією та від кого залежить доля медичної біографістики.

UDC 61(09)(477)

Valentyna Kharchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6415-5608>,

Librarian Lead,

Department of Organization of Scientific Research Work,

National Scientific Medical Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: harchenko@library.gov.ua

BE PREPARED FOR YOUR OWN STORY...

Yurii Lypa

Ukrainian patriotic doctor,

social and political activist, poet, philosopher

The contribution of the National Scientific Medical Library to the development of medical biographies in accordance with the national program «Medical Ukrainians as an integral part of the documentary memory of Ukraine». Characteristics of the second edition of the biobibliographic dictionary «Medicine in Ukraine. The second half of the 19th and the beginning of the 20th century.»

Keywords: medical biography, the second edition of the biobibliographic dictionary «Medicine in Ukraine», creative biographies of doctors, the contribution of Ukrainians to world and domestic medicine.

УДК 929:39

Шалак Оксана Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8275-6703>,

кандидатка філологічних наук,

старша наукова співробітниця,

відділ теорії та методики біобібліографії,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shalak@ukr.net

ПАСПОРТ ФОЛЬКЛОРНОГО ЗРАЗКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО БІОГРАФІЙ ФОЛЬКЛОРИСТІВ

Паспортизація фольклорного зразка передбачає наявність не тільки персональних даних інформанта, а й місця запису, прізвища записувача й дати запису. У XIX ст. паспорти були неповними й спорадичними. Проте навіть у такому вигляді вони стали документами, що розкривають окремі віхи в біографіях фольклористів.

Ключові слова: паспортизація, фольклорний зразок, записувач, інформант, біографія.

Паспорт фольклорного зразка як основна інформація про виконавця, оповідача й фольклориста, який фіксує народну творчість, почав фігурувати в рукописах на початку XIX ст. Він мав переважно редукований (як на нинішній стан) вигляд, а відшукати такі відомості можна далеко не під кожним записаним варіантом. Значення паспортних відомостей фольклористи часто не усвідомлювали, оскільки фольклор – творчість колективна, а ім'я та прізвище інформанта чи кореспондента (людини, яка записала зразок і надіслала фольклористу-науковцю) відступали на дальній план, який видавався неістотним. Утім, із поступовим розумінням важливості талановитого майстра-виконавця, його впливу на інтерпретацію фольклорного сюжету постає проблема докладної паспортизації, опису обставин фіксації, короткої біографії інформанта, а також відомостей про місце й дату запису. Так поставав рукописний документ, що означував основну хронологію польової роботи фольклориста, місце його праці, коло спілкування.

Серед перших своєрідних паспортів, які біографію фольклориста розкривають зовсім мало, – короткі дані ще в записах українського фольклору, здійснених польським фольклористом Зоріаном Доленгою-Ходаковським: «Пісня в Меджибожі 1795 року», «У Куні од Марисі, молочної сестри Миколая Ярошинського». Утім, саме паспорти пісень, зібраних 1814–1819 рр., дають змогу визначити широку географію роботи цього фольклориста-записувача: варіанти з Київщини й Полтавщини, численних сіл Волині й Поділля (Проскурів, Шпичинці, Сатанів, Меджибіж, Паньківці, Тиврів, Гранів, Гайсин, Вовчок, Ободівка, Райгород, Куна, Брацлав та ін.), що надзвичайно важливо для науки про фольклор.

Часто елементи паспортизації містили передмови до фольклорних видань, де фольклористи-упорядники розкривали не тільки власні погляди на фольклор, методи своєї роботи, а й зазначали місце, де їм вдалося записати той чи інший

фольклорний зразок, або імена виконавців. Приміром, польський письменник Люціан Семенський, який 1845 р. в Познані видав збірку «Podania i legendy polskie, ruskie, litewskie», куди увійшли й зразки українського фольклору, у розлогій передмові зазначив, що легенду про Шолудивого Буняка йому розповідали «на Побережжю» – тобто на Південно-Східному Поділлі. Саме ця та кілька інших зауваг стали свідченням того, що до видання увійшов український прозовий фольклор з Поділля, який упорядник переклав польською мовою.

Значно докладнішими стали паспорти в середині ХІХ ст. Записи Андрія Димінського, Степана Руданського, видання Михайла Драгоманова, Івана Рудченка, Каленика Шейковського та ін. містили передовсім вказівку на місце запису (село, місто, повіт, регіон), оповідача чи іноді – кореспондента, від котрого надійшов той чи інший зразок. Утім, часто в паспортах були відсутні дати фіксації та ширша інформація про виконавця.

За паспортами переважно можна визначити коло спілкування фольклориста, його наукові зв'язки; паспорти ставали ще одним науковим джерелом для вивчення біографії вченого. Зокрема паспортизація із видань К. Шейковського розкривала не тільки географію записування (приміром, до «Быта подолян» (Київ, 1859–1860) увійшли записи із Кам'янецьчини – тепер Хмельницької обл., та Ольгопільського пов.), а й факт його спілкування з Олександром Потебнею (на це може вказувати один із паспортів у збірці 1871 р. «Руські народні казки й приказки, байки й прибаютки, брехеньки й побрехеньки, билиці й небилиці, прикладки й нісенітници»).

Паспорти, а також короткі біографічні портрети-характеристики засвідчують, що Опанас Маркович і його дружина (письменниця Марко Вовчок) здійснювали записи від обдарованих виконавиць, що походили з х. Петрушівка Борзенського пов. (Палажка Кітчина), с. Сичівка Радомишльського пов. (Палажка Яковенкова), м. Джуноків Бердичівського пов. (Текля Дончиха) та ін. Їхні психологічні портрети досі мають значну наукову вагу, оскільки це один із нечисленних у другій половині ХІХ ст. виявів уваги до виконавця, до його життя, характеру, манери оповіді чи співу: «Казки його – частина його власної істоти й життя. Оточений поетичною місциною, журливий через свою долю, добрий серцем, благочестивий душею, до ніжності уважний до нас, старий цей назавжди залишиться в моїй пам'яті. Звали його Левко Бартош» (Інститут рукопису НБУВ. Ф. 1. Од. зб. 1525. Арк. 19 зв.).

Сучасний паспорт фольклорного зразка – свідчення розвитку наукових засад щодо фіксації усної народної творчості. Нині цей своєрідний документ охоплює значно більше інформації: відомості про те, від кого записано твір (прізвище, ім'я, по батькові); національність виконавця; його вік, рік і місце народження; звідки родом його батьки; наявність освіти; професії; місце запису твору (назва села, району, області); хто записав твір і дату запису. Отже, саме ці дані можуть стати додатковим джерелом розкриття біографії як фольклориста, так і того маловідомого виконавця, життєпис якого надзвичайно важливий для сьогочасної фольклористики.

UDC 929:39

Oksana Shalak,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8275-6703>,

Candidate of Sc. (Philology),

Senior Researcher,

Institute of Biographical Research,

Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shalak@ukr.net

FOLKLORE SAMPLE PASSPORT AS A SOURCE FOR BIOGRAPHIES OF FOLKLORIST

The passporting of a folklore sample requires the availability of not only the personal data of the informant, but also the place of recording, the name of the recorder and the date of recording. In the 19th century passports were incomplete and sporadic. However, they became documents revealing certain milestones in the biography of folklorists.

Keywords: passporting, folklore sample, recorder, informant, biography.

УДК 026.6:929](477)

Яценко Олег Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4277-1869>,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

завідувач,

відділ формування біобібліографічних інформаційних ресурсів,

Інститут біографічних досліджень,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olehjats@bigmir.net

АКТУАЛІЗАЦІЯ ВИСВІТЛЕННЯ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ ЗАСОБАМИ «УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БІОГРАФІЧНОГО АРХІВУ»

При утворенні контенту електронного «Українського національного біографічного архіву» пропонується використовувати виявлені дані про біографічні дослідження в Україні, опубліковані в науково-бібліографічній серії «Джерела української біографістики».

Ключові слова. Український національний біографічний архів, електронні ресурси, Джерела української біографістики, біографічні дані, персоналії.

Постановка проблеми. Одним з важливих завдань Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІБД НБУВ), є виявлення та внесення до комп'ютерних баз даних (далі – БД) якомога більшої кількості імен, пов'язаних з подіями багатовікової історії України й джерел біографічної інформації, таким чином формуючи фундаментальний вітчизняний науково-інформаційний ресурс «Український національний біографічний архів» (далі – УНБА).

В останнє десятиліття активізувалася робота з пошуку в численному вітчизняному книжковому потоці публікацій з наявним біографічним матеріалом про осіб, причетних до історії й культури України минулих часів. Фахівці відділу формування біобібліографічних інформаційних ресурсів ІБД НБУВ здійснюють

систематичне ретроспективне вивчення української біографічної друкованої продукції. На підґрунті отриманих результатів відбувається послідовне наповнення комп'ютерної БД «Джерела української біографістики» – складової електронного УНБА. На її основі з 2004 року виходить однойменна науково-бібліографічна серія. Її мета: представити користувачам найбільш повний діапазон літератури про осіб, які мали відношення до історії й культури України, що опублікована на її території зусиллями наукових установ, культурних центрів і окремих авторів; дати змогу фахівцям (історикам, біографістам) активно використовувати нові друковані книжкові ресурси біографічної інформації при формуванні фундаментального електронного УНБА, швидко й ефективно застосовувати їх при підготовці наукових праць і навчальних посібників. Це ґрунтовний науковий путівник, який орієнтує професійних дослідників і спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери у величезному масиві джерел, що містять біографічний матеріал про осіб, які зробили внесок у різні сфери життя українського суспільства, зокрема, у науку, освіту, культуру, суспільно-політичний, національно-визвольний рух; слугує зростаючим інформаційним потребам сфер освіти, науки, культури, державного управління, завданням репрезентації України у світі.

Виклад основних матеріалів дослідження. У трьох випусках (3–5) серії «Джерела української біографістики», що побачили світ за останні сім років (2015–2022), виявлено й зафіксовано 7241 публікацію з біографічним матеріалом. Необхідно відзначити мозаїку його видового розмаїття, широту діапазону тематики висвітленого біографічного матеріалу, форму його подачі, кількість включених до змісту осіб тощо.

У зазначених виданнях зафіксовано значний розвиток енциклопедичної та довідкової справи — реалізовано або продовжують укладатися чимало ґрунтовних видавничих проєктів енциклопедій, словників, довідників нового покоління, сформовані на сучасних світоглядних і науково-методичних засадах. Енциклопедично-довідкова справа поповнилася новітніми виданнями, що оновили інформацію з усіх галузей знання про Україну, у тому числі біографічні дані про наших знаних і видатних громадян, інформація про яких уперше потрапила до такого роду джерел.

Проводиться активна робота з підготовки та випуску Української сучасної енциклопедії (ЕСУ) – універсального енциклопедичного видання. Провідними науково-дослідними інститутами держави укладено й видано тематичні, галузеві енциклопедії, де повністю оновлено інформацію про наше минуле, про провідних діячів української історії, науки, культури, до яких усе частіше додаються нові, незаслужено забуті, замовчувані в царські й радянські часи, імена.

Нині зусилля дослідників перемістилися зі створення видань загальнонаціонального плану на підготовку енциклопедій, біографічних, біобібліографічних словників і довідників регіональної, краєзнавчої тематики. Поширення набули краєзнавчі енциклопедії, котрі серед іншого матеріалу про регіон подають біографічні знання про відомих, а найголовніше – маловідомих

діячів краю, таким чином піднімаючи новий, незвіданий «пласт» про осіб, наших земляків, які з різних причин були до сьогодні незнані для широкого загалу.

Значно зріс інтерес до укладання біографічних і біобібліографічних покажчиків. Серед них першорядне місце здобули видання, присвячені професорсько-викладацькому складу й випускникам закладів вищої освіти України. Поширення здобули посібники, присвячені жінкам минулого й сьогодення, видання типу «Хто є хто» (хоча, у 2010–2013 рр. значно зменшилися кількісні показники цього виду продукції).

Відзначено стрімке зростання випуску персональних бібліографічних покажчиків, які популяризують досягнення сучасних українських фахівців у різних галузях науки, літератури, освіти, виробництва, культури, громадської діяльності; формують імідж установ і організацій, у яких вони трудилися або працюють нині. Кількість таких публікацій за перші 14 років ХХІ століття більше, ніж удвічі, перевищує показники підготовлених покажчиків за попередні 144 роки.

З метою досягнення максимально повного фіксування всього масиву вітчизняної біографічної друкованої продукції укладачі п'ятого випуску вперше почали включати до нього інформацію про видання, присвячені одній (двом) особі (особам). У попередніх випусках існувало обмеження щодо використання видань, які містять біографічну, бібліографічну й біобібліографічну інформацію не менш як про трьох осіб, за винятком третього випуску (персональні бібліографічні покажчики). Це наукові монографії з аналізом життя й творчості окремих діячів; збірники наукових, науково-популярних праць – присвяти до ювілеїв науковців, митців, медиків, державних, громадських діячів та ін.; мемуари, щоденники, спогади наших земляків про події минулого; окремі історико-публіцистичні видання присвячені легендарним і малознаним особистостям; література зорієнтована до проблем життєвого шляху звичайної людини, родинного життя, гендерної проблематики.

Ще однією особливістю п'ятого випуску стало збільшення кількості даних про повнотекстові електронні версії біографічних публікацій. Використання інформаційних технологій у видавничій діяльності дозволило одночасно із друкованими виданнями публікувати їх електронні версії, що суттєво розширює коло читачів, спрощує процеси інтеграції та систематизації біографічних даних, у тому числі для формування електронного УНБА.

Засобами біобібліографії, що забезпечує точними й фактичними даними, здійснюються процеси збору й систематизації матеріалів української історичної спадщини у вигляді біографічних відомостей про наших співвітчизників, інформації про їхні творчі доробки й літературу про них. Активне використання та висвітлення матеріалів з науково-бібліографічної серії «Джерела української біографістики» в УНБА дозволить істотно розширити діапазон джерел біографічної інформації, значно її осучаснити, представити всьому світу нашу фактичну історію, наших справжніх героїв, відокремивши від культурних здобутків країни, які присвоювали цю спадщину.

Висновки. Виявлений, накопичений і систематизований в ІБД НБУВ масив біографічних видань дозволяє використовувати їх у якості джерел для

опрацювання з метою виявлення та фіксування біографічних даних про діячів, які мали відношення до історії й культури України, і подальшого формування електронного УНБА. Висвітлені через конкретні персоналії видання з біографічним матеріалом, що включені до науково-бібліографічної серії «Джерела української біографістики», матимуть можливість активізувати можливість репрезентації вітчизняної біографічної продукції, дозволять представити широким колам громадськості біль і страждання нашого народу, усю його велич, красу, розум, талант і здобутки. Укладання УНБА стане вагомим внеском у справу піднесення національного самоусвідомлення, патріотичної консолідації українського суспільства.

UDC 026.6:929](477)

Oleh Yatsenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4277-1869>,

Ph. D. (History),

Head of Department of the Institute of Biographical Research,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olehjats@bigmir.net

UPDATE OF THE COVERAGE OF BIOGRAPHICAL RESEARCH IN UKRAINE BY MEANS OF THE «UKRAINIAN NATIONAL BIOGRAPHICAL ARCHIVE»

When creating the content of the electronic «Ukrainian National Biographical Archive», it is proposed to use the discovered data on biographical research in Ukraine published in the scientific-bibliographic series «Sources of Ukrainian Biography».

Keywords: Ukrainian National Biographical Archive, digitalized sources, Sources of Ukrainian biography, biodata, personalities.

РОЗДІЛ 8

ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

УДК 821.161.2-3.09Сірополко С.

Антонюк Тетяна Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

докторка історичних наук, доцентка,

провідна наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zabula_@ukr.net

Антонова Вікторія Дмитрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0788-5505>,

молодша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: anaisant196@gmail.com

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ЕМІГРАЦІЙНОГО ПЕРІОДУ ДІЯЛЬНОСТІ СТЕПАНА СІРОПОЛКА (1920–1959)

Розглянуто наукові здобутки відомого вченого Степана Онисимовича Сірополка періоду еміграції в Польщі та Чехословаччині. З'ясовано напрямки діяльності та внесок ученого у розвиток української освіти, бібліотекознавства, книгознавства, журналістики.

Ключові слова: фонд відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Степан Онисимович Сірополко, еміграція, українська діаспора.

У доповіді йдеться про діяльність відомого українського вченого, державного діяча, журналіста С. О. Сірополка, котрий з листопада 1920 р. змушений був продовжувати свою наукову і громадську працю на еміграції. Найкраще розкривають еміграційний період діяльності вченого його власні праці, опубліковані в різних часописах та видані окремими виданнями. Слід зазначити, що ці видання до 1990 р. були недоступні широкому загалу читачів і зберігалися у відділі спеціального зберігання фондів. Нині вони зберігаються у відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства та в загальному фонді в колекції «Реабілітована література» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Перебуваючи у Тарнові (Польща), С. Сірополко очолював Міністерство освіти УНР, відкривав нові навчальні заклади: середні школи в таборах, дві гімназії у Тарнові та Ченстохові, школу пластунів в таборі Щепіорно, в яких навчання проводилося за програмою єдиної школи, головні засади якої розробив

С. Сірополко (автономія, активна участь громадянства у шкільній справі та визначення службового стану вчителя). Міністерство освіти розгорнуло і здійснювало цілий комплекс робіт, які не залишили українців в еміграції поза освітою, культурою, книгою. 27 липня 1923 р. наказом Голови Директорії С. Петлюри С. Сірополко був затверджений керуючим Міністерством внутрішніх справ, шляхів, пошти й телеграфу.

У 1925 р. С. Сірополко переїхав до Праги (Чехословаччина), де став професором педагогічних дисциплін Російського педагогічного інституту, а потім Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. На той час у Чехословаччині існували найсприятливіші умови для емігрантів. З 1921 р. країна стала центром української наукової еміграції, що обумовлювалось заснуванням та переміщенням сюди з Відня українських наукових установ, матеріальною підтримкою української науки з боку першого президента нової Чехословацької Республіки Томаша Масарика. У Чехословаччині С. Сірополко віддався науковій праці. Колом його наукових зацікавлень були історія освіти, педагогіка, бібліотекознавство, книгознавство, бібліографознавство, журналістика та ін.

Серед наукових здобутків еміграційного періоду праці, присвячені питанням освіти, навчання і виховання: «Школотознавство: конспект лекцій читаних в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі в 1925/6 шкільному році» (Прага, 1926); «Дальтон-план в шкільному вихованню та навчанню» (Львів, 1928); «Підсумки педагогічної праці на еміграції за десять років» (Тризуб. Париж, 1932. Ч. 18–19. Рік вид. VIII. С. 13–15); «Народня освіта на советській Україні» (Варшава, 1934); «Праця в галузі педагогіки» (2. Український науковий зїзд у Празі. Прага, 1934. С. 62–64); «Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу (На основі архівних матеріалів) (Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1939. Львів, 1938. Річник XVI. С. 59–63); «Народня освіта на українських землях і в колоніях» (Антонович Д. Українська культура. Мюнхен, 1988. С. 69–90) та інші.

Будучи блискучим публіцистом, працюючи в багатьох періодичних виданнях і часописах, С. Сірополко підготував і видав на правах рукопису курс лекцій «Основи журналізму. Ч. 2» (Подебради, 1941; Регенсбург, 1946).

У еміграції вчений велику увагу приділяв питанням розвитку освіти, книгознавства, бібліотекознавства в материковій Україні, де панував тоталітарний режим. Він критично ставився до політики культурної революції в СРСР, переслідування і нищення української книги, освіти, культури в цілому. У своїй статті «Прорив» на книгознавчому фронті совєцької України (Книголюб. Прага, 1931. Кн. III–IV. Річник V. С. 124–129), вчений зазначає, що вже з 1929 р. почався відвертий наступ на Український науковий інститут книгознавства (УНІК) в Києві «за його відхилення від завдань марксо-ленінського книгознавства, як знаряддя класової боротьби». Великим злом уважав С. Сірополко реорганізацію УНІКу та заборону «Бібліологічних вістей» у червні 1931 р., які були «в СРСР єдиним <...> часописом в галузі книгознавства <...>, що обмірковує на своїх сторінках різноманітні проблеми книговивчення і прокладає шлях до раціональної конструкції справи пізнання книги».

Надзвичайно плідним є публіцистичний доробок С. Сірополка. Опублікував значну кількість рецензій, зокрема: «Рецензії: Tobolka Z. V. Dějiny československého knihtisku v době nejstarší» (Nakladem “Československé společnosti knihovnědné”. Praha, 1930. 106 str., s. 39 vyobrazení); «Рецензії: Фомин А. Г. Книговедение как наука. Ленинград, 1931. 115 с.» (Книголюб. Прага, 1931. Кн. 2. Річник V. С. 102–104); «Jan Thon. O městské knihovně, knihách a faké lidech. – Praha, 1938. – 143 – нпг. с*ор. Ц. 10 кц. : рецензія на книгознавче вид.» (Українська книга. Львів, 1939. Ч. 1. Рік видання III. С. 34–35) та інші.

Серед публікацій також некрологи, біографічні статті, а саме: «Аполінарій Маршинський : некролог» (Календар «Дніпро» на 1930 рік. Львів, 1929. С. 95–100); «Jiří Melantrich» (Книголюб. Прага, 1930. Кн. IV. Річник IV. С. 209–215); «Петро Стебницький як книголюб» (Українська книга. Львів, 1937. Ч. 7–8. С. 177–180); «Василь Анастасевич як бібліограф і книголюб» (Українська книга. Львів, 1937. Ч. 2. С. 46–49); «Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилівських книг» (Українська книга. Краків ; Львів, 1941. Річник V. С. 11–19) та інші.

Велику увагу приділяв учений дослідженням проблем бібліотекознавства, книгознавства, книжкової культури, бібліографознавства, бібліології. Серед видань з цієї тематики, зокрема такі: «Короткий курс бібліотекознавства : історія, теорія та практика бібліотечної справи». (Львів, 1924); «Книгознавство на В. Україні» (Книголюб. Прага, 1927. Кн. 1. С. 11–19); «Список українських бібліографічних покажчиків за останнє десятиліття» (Книголюб. Прага, 1931. Кн. 1. Річник V. С. 38–41); «Бібліотечна справа на В. Україні від 1917 р.» (Книголюб. Прага, 1931. Кн. 2. Річник V. С. 77–83); «Українські часописи в каталозі «Soupis cizozemských periodik v knihovnách ČSR»» (Книголюб. Прага. 1929. Кн. 3–4. С. 31–42); «Систематичний і предметовий каталог як засіб наблизити книжку до читача» (Українська книга. Львів, 1939. Ч. 1. Рік видання III. С. 9–12) та багато інших.

Вагомі наукові здобутки С. Сірополка еміграційного періоду забезпечували інтеграцію української наукової думки в європейський і світовий інформаційний простір.

UDC 821.161.2-3.09Siropolko S.

Tetyana Antonyuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6446-2795>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

Leading Researcher,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of book studies,

Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zabula_@ukr.net

Victoria Antonova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0788-5505>

Junior Researcher,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of book studies,
Vernadsky National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: anaisant196@gmail.com

SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF THE EMIGRATION PERIOD OF STEPAN SIROPOLK (1920–1959)

The scientific achievements of the famous scientist Stepan Onisymovych Siropolk during his emigration in Poland and Czechoslovakia are considered. The areas of activity and the scientist's contribution to the development of Ukrainian education, library science, bibliography, and journalism are clarified.

Keywords: fond of the Department of Foreign Ukrainian Studies of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, Stepan Onisymovych Siropolko, emigration, Ukrainian diaspora.

УДК 94(478.4+476)Липинський
Гальчинський Володимир Леонідович,
ORCID [https:// 0000-0003-1042-0773](https://0000-0003-1042-0773)
провідний бібліотекар,
відділ зарубіжної україніки,
Інститут книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
e-mail: GVovik@i.ua

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК, ПОЛІТИК, ПУБЛІЦИСТ: ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПОГЛЯДИ

Розглянуто громадсько-політичну, публіцистичну діяльність відомого українського політичного діяча, історика, історіософа, соціолога, публіциста та теоретика українського консерватизму В'ячеслава Липинського. Розкривається публіцистична та громадська діяльність В.Липинського в еміграційний період.

Ключові слова: В. Липинський, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Українська Народна Республіка (УНР), П. Скоропадський, еміграція, Австрія, Райхенау, Союз хліборобів України.

У доповіді йдеться про діяльність відомого українського політичного діяча, історика, історіософа, соціолога, публіциста та теоретика українського консерватизму В'ячеслава Казимировича Липинського. Він був серед тих оригінальних мислителів, хто намагався з незвичних для українців позицій розглядати ті проблеми, які постали перед українським суспільством. В'ячеслав Липинський, який частково публікувався під псевдонімами В.Правобережець, Nobilis Ruthenus, Василь Безрідний, протягом свого життя вельми активно займався публіцистикою. Проте, у зв'язку з десятиріччями державної цензури та монопольної діяльності КПРС, праці В. К. Липинського до початку 90-х років минулого століття були недоступні широкому загалу в Україні. Після демократизації суспільно-політичного життя в СРСР наприкінці 80-х початку 90-х років ХХ століття та утворення Незалежної української держави в 1991 році, праці В. К. Липинського стали загальнодоступними для вітчизняних читачів. Нині значна їх кількість зберігається у фондах відділу зарубіжної україніки

Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

З приходом до влади в Україні гетьмана П. Скоропадського, у травні 1918 р. Липинський був призначений послом Української Держави в Австро-Угорщині. Гетьман уповноважив його провести від імені Української Держави обмін ратифікаційними грамотами з усіма країнами, що підписали Брестський мирний договір Української Народної Республіки (УНР) з державами Четверного союзу 9 лютого 1918. У зв'язку з цим він мав зустрічі з уповноваженими представниками Болгарії (15 липня), Німеччини (24 липня) та Туреччини (22 серпня). Після антигетьманського повстання 1918 Директорії, яке Липинський вважав трагічною помилкою в українській історії, він залишився дипломатичним представником УНР в Австрії і докладав чималих зусиль для міжнародного визнання нової державної влади в Україні. Проте, через негативне ставлення до розстрілу полковника Петра Болбочана, а також політичної діяльності Директорії УНР, Липинський вирішив подати у відставку в 1919 р. та виїхав за кордон, до Австрії.

У еміграції В. Липинський розгорнув інтенсивну публіцистичну та громадську діяльність. Перебуваючи протягом 1919–1926 роках в австрійському місті Райхенау, він керував діяльністю створеного у 1920 р. Українського союзу хліборобів-державників, видав монографію «Україна на переломі, 1657–1959 : замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім ст. Ч. 1». (Відень; Київ, 1920. 304 с.), що є однією з найвідоміших його книжок у фонді відділу. Він також видавав неперіодичні збірники «Хліборобська Україна» (1920–1925 рр.), де друкувався його історіософський трактат «Листи до братів хліборобів» (окремо виданий 1926 р.). Праця «Релігія і церква в історії України», що вийшла друком у 1925 р. є ще одним творчим здобутком В. Липинського еміграційного періоду його діяльності. В ній він описує своє ставлення до впливу церкви та релігії на державу. На думку дослідника, державна влада не повинна бути повністю відокремленою від церкви, оскільки роль церкви має бути стримуючим фактором недопущення організації державного терору. У 1926 р. В. Липинський оприлюднив дослідження «Покликання варягів чи організація хліборобів», написав книгу «Теорія правління» (подальша доля рукопису дослідникам його творчості поки що невідома).

У листопаді 1926 р. за дорученням Гетьмана Павла Скоропадського В. Липинський переїхав до Берліна працювати у щойно створеному Українському науковому інституті, як його дійсний співробітник. Проте вже у 1928 р., через поганий стан здоров'я, він повернувся до Австрії та оселився в гірській місцевості Бадег поблизу міста Граца. У цей час вчений зближується з Василем Вишиваним. Натомість, наприкінці 20-х – на початку 30-х років минулого століття В. Липинський фактично розірвав стосунки з П. Скоропадським у зв'язку з розколом, що стався в Українському союзі хліборобів-державників. Наслідком чого його члени поділилися на прихильників П. Скоропадського, які об'єдналися у Союз гетьманців-державників та прихильників В. Липинського, які створили Братство українських класократів-монархістів у 1930 р.

Основа світогляду В. Липинського у ставленні до мешканців України, полягала у тому, що національно-політична ідентичність визначається не етнічним, расовим, чи релігійним походженням, а територією, на якій людина живе, працює і діє суспільно. Липинський обстоював тезу, що без держави немає нації, є лише народ в етнічному сенсі. Він вважав, що саме відсутність абсолютистської монархії в Україні була вирішальною причиною, яка завадила створити власну державу упродовж ХХ сторіччя. Його концепція трудової дідичної (спадкової) монархії, яка мала бути реалізована в традиційній для України формі гетьманства, передбачала об'єднання суспільних течій у рамках єдиної політичної системи і спільного для всіх закону. Він запевняв, що якщо Німеччина, Франція, або Італія стали об'єднаними державами, маючи монархічну форму правління, то і українську націю може об'єднати тільки власна трудова монархія.

Отже, попри те, що минуло майже 100 років, як В. К. Липинський жив та займався публіцистичною, політичною, а також філософською працею, його науково-творча спадщина, а також громадсько-політична діяльність і досі вельми актуальна, і допомагає розібратись в причинно-наслідкових зв'язках успіхів та невдач вітчизняного державотворення.

UDC 94(478.4+476)Lypynsky

Volodymyr Halchynskyi,

ORCID <https://>

Leading librarian

of the ForeignUkrainistics Department

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: Gvovik@i.ua

**VYACHESLAV LYPYNSKY–OUTSTANDING UKRAINIAN
HISTORIC, POLITIC , PUBLICIST: HIS ACTIVITY AND VIEWS**

Public, political, journalistic activities the famous ukrainian politic, historic, historiosophist, sociologist, publicist and teoretic ukrainian conservatism Vyacheslawa Lypynskogo are show. The journalistic and public activity Lypynskogo in the period of emigration it is revealed.

Key words: V. Lypynsky, NBUV, Ukrainian People's Republic, P. Skoropadskyi, Emigration, Austria, Reichenau, Ukrainian Union of Farmers.

УДК 930.2:72(477.51)"653"Січинський

Гордієнко Дмитро Сергійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2313-9019>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ зарубіжних джерел з історії України,

Інститут української археографії та джерелознавства

імені М. С. Грушевського,

Національна Академія Наук України,

Київ, Україна

e-mail: dmytro.gordiyenko@gmail.com

ВОЛОДИМИР СІЧИНСЬКИЙ – ДОСЛІДНИК АРХІТЕКТУРИ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЧЕРНІГОВА

Тези розкривають сторінку з наукової біографії українського емігрантського вченого Володимира Січинського (1884–1962). Безпосередньо аналізується доробок дослідника, присвячений пам'яткам середньовічного Чернігова, насамперед пам'яткам сакральної архітектури.

Ключові слова: Володимир Січинський, середньовічний Чернігів, пам'ятки архітектури, архітектурознавство, еміграція.

Одним з помітних вчених української еміграції ХХ ст. є Володимир Січинський (1884–1962). В історію української культури він увійшов як видатний архітектор, графік, історик, освітній та громадський діяч. На сьогодні в українській історіографії В. Січинському присвячено низка конференцій, дисертацій, монографій та десятки статей.

Будучи архітектором за фахом, однією з магістральних тем у науковій біографії В. Січинського стала історія української архітектури. Вчений створив першу схему історії української архітектури, що на сьогодні є загальноприйнятою в українському архітектурознавстві. Проте багато граней творчості В. Січинського все ще залишаються малознаними в сучасній українській гуманітаристиці. До кола цих питань належить і спадок вченого в галузі середньовічного українського мистецтва, зокрема архітектури середньовічного Чернігова.

Перебування В. Січинського з 1919 року на еміграції не сприяло ґрунтовному дослідженню пам'яток української архітектури, розташованих на землях, що опинилися під російською окупацією. Однак, ці праці репрезентуються український погляд, не засмічений «російськими смислами», на власну минувшину і тому заслуговують на увагу сучасної української науки.

Загальний нарис про Чернігів В. Січинський опублікував у львівському часописі «Життя і знання» (ч. 5 за 1934 р.). Попри незначний обсяг статті, дослідник майстерно представив тисячолітню історію міста, його розвитку, архітектурних особливостей.

В. Січинський послідовно проводив думку, що лише у власній державі може повноцінно розвиватись національне мистецтво. Відтак, звертаючись до пам'яток Чернігова, дослідник наголошує, що вони збереглися лише з часів власної держави – княжої XI–XII ст. та козацької XVII–XVIII ст.

Безпосередньо з архітектури середньовічного Чернігова В. Січинський згадує оборонні укріплення міста та дитинця, в'їзні брами: у бік «Третяка», на захід – до Любеча, та ворота у бік Києва. Пам'яткам сакральної архітектури вчений приділяє і спеціальні дослідження. Це насамперед Чернігівський Спас, що вперше з'являється у працях В. Січинського у монографії «Архітектура старокнязівської доби: (X–XIII ст.)» (Прага, 1926). Згодом дослідник повертається до Чернігівського Спаса неодноразово, особливо в американський період життя. Статтю «Чернігівський Спас» вчений публікує в українському американському часописі «Шлях» (Філадельфія, 1951, № 9), а 1955 р. – у Календарі «Українського голосу» у Вінніпезі. Ця стаття увійшла до збірки

нарисів «Пам'ятки української архітектури» (Філадельфія, 1952). В основу дослідження Спасо-Преображенського собору в Чернігові лягли праці М. Макаренка та І. Моргілевського.

Останні статті були опубліковані після Другої Світової війни. На той час, дійсно, Спасо-Преображенський собор вже був єдиною пам'яткою з часів українського середньовіччя, «що найкраще зберегла свої первісні форми, як всередині, так і назовні» (*Січинський В.* Пам'ятки української архітектури. Філадельфія, 1952. С. 34). Проте хибно, очевидно за повідомленнями радянської преси, дослідник приписує руйнування чернігівських пам'яток німецькому бомбардуванню 1941 р., а не радянським окупантам 1943 р.

У своїх дослідженнях вчений надавав важливого значення вивченню генези української архітектури. Так, попередницею Чернігівського Спаса дослідник називає церкву Богородиці в Тмутаракані, також збудовану Мстиславом Сміливим, а згодом відмічає спільність рис чернігівського храму з церквою св. Миколи в Керчі з VIII ст.

Цінність Спасо-Преображенського собору, на думку В. Січинського, визначається тим, що він найкраще зберіг первісні форми з усіх українських середньовічних церков, побудованих на візантійський лад. Більш того, собор цінний «не лише для української культури, але й для цілої Європи», він не тільки дуже великий (20×28 м), але в ньому «майстерно побудовані» склепіння і бані. «Подібної будови в XI столітті не мали інші слов'янські народи, хіба що болгари. Та й у західній Європі є дуже мало таких будов» (*Січинський В.* Чернігів // Життя і знання. 1934. № 5. С. 132–133). Ця теза – характерна риса емігрантської гуманітаристики і В. Січинський послідовно в усіх своїх працях проводить паралелі українського матеріалу з європейським.

З інших середньовічних храмів Чернігова В. Січинський згадує церкву Бориса і Гліба, де з первісних мурів збереглася ціла західна половина будови й навіть склепінчаста баня над перехрестям, а також три церкви, збудовані, за В. Січинським, на візантійсько-романський лад. Це Успенська церква Єлецького монастиря, Іллінська та П'ятницька церкви. З них Успенська церква XII ст. по збереженості поступається лише Спасу, натомість найгірше збереглася П'ятницька церква (XII ст.), що дослідник пояснює її розташуванням поза оборонними мурами міста. Подібну долю мала й Іллінська церква, яку В. Січинським датує за Дмитром Тупталом 1072 р. З інших середньовічних будов можна назвати згадки про церкву св. Михайла 1173 р. та Благовіщенську церкву 1186 р.

Та попри незначний доробок В. Січинського з історії архітектури середньовічного Чернігова, він важливий своїми оцінками, своєю історіософією, осмисленням його в контексті як загальноукраїнської, так і загальноєвропейської культури та історії, поглядом на нього з точки зору українського науковця. Тим самим праці В. Січинського та інших науковців української еміграції містять значний потенціал для розвитку української соціогуманітаристики в Україні і заслуговують на увагу.

UDC 930.2:72(477.51)"653"Sichynskiyi

Dmytro Hordiienko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2313-9019>,

PhD (History),

Senior Research Associate

Department of Foreign Sources on the History of Ukraine,

M. S. Hrushevskiyi Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National

Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: dmytro.gordiyenko@gmail.com

VOLODYMYR SICHYNSKYI – A RESEARCHER OF ARCHITECTURE OF MEDIEVAL CHERNIHIV

Theses reveal a page from the scientific biography of the Ukrainian emigrant scholar Volodymyr Sichynskiyi. The works of the researcher dedicated to the monuments of medieval Chernihiv, primarily the monuments of sacred architecture, are directly analyzed.

Keywords: Volodymyr Sichynskiyi, medieval Chernihiv, architectural monuments, architectural studies, emigration.

УДК 930(092)(477-87)"1998/2008":908(477.51)(091)

Демченко Тамара Павлівна,

кандидатка історичних наук, [пенсіонерка]

Чернігів, Україна

e-mail: kraeznavstvoowl@gmail.com

Каганова Ірина Яківна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8863-4435>,

завідувачка відділу краєзнавства,

Обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка,

Чернігів, Україна

e-mail: kraeznavstvoowl@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ ДОРОБОК ГРИГОРІЯ КУРАСА ДОБИ «ДІАСПОРНОГО» ДЕСЯТИРІЧЧЯ

У статті стисло проаналізовано праці українського історика Г. Кураса, написані в останній період життя, коли вчений активно співпрацював з Українською вільною академією наук (УВАН) у Нью-Йорку. Його доробок охоплює значне коло постатей української історії й культури і є помітним внеском до історичної біографістики.

Ключові слова: Г. Курас, Чернігівщина, Чернігівська губернська архівна комісія (ЧГАК), Українська вільна академія наук у Сполучених штатах Америки (УВАН у США), історична біографістика.

Григорій Михайлович Курас – гідний представник покоління українських істориків другої половини ХХ ст. Він народився 22 грудня 1957 р. у Харкові в родині інтелігентів. Але його дитинство, юність і перші десятиріччя дорослого життя пройшли на Чернігівщині, Г. Курас любив сіверський край як свою малу батьківщину і підтримував зв'язки з чернігівцями до кінця життя. По закінченні середньої школи у м. Щорс (тепер Сновськ) він поступив на історичний

факультет Чернігівського педінституту імені Т. Г. Шевченка, а здобувши вищу освіту, став викладати історію у рідній школі.

Юнак вирізнявся прямо таки побожним ставленням до історії як науки, талантом непересічного дослідника, працьовитістю й цілеспрямованістю у досягненні мети. Тому й не дивно, що досить швидко молодому вчителю запропонували тему кандидатського дослідження. Його науковим керівником став відомий київський вчений професор В. Сарбей. Тему «Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України» було затверджено у 1984 р., а захищено дисертацію у 1992 р., уже в незалежній Україні. Практично всі свої відпустки Г. Курас проводив у бібліотеках, архівах Чернігова, Києва, Москви, Ленінграда, невтомно вишукуючи й опрацьовуючи необхідні джерела й наукову літературу. Згодом було захищено ще декілька дисертацій з історії архівних губернських комісій в Україні. І. Симоненко – упорядник матеріалів «Губернські вчені архівні комісії в Україні: Історіографічний огляд і бібліографічний покажчик» (Київ, 2003), оцінив дисертацію Кураса – як «найзмістовнішу працю з питань дослідження окремих архівних комісій» і висловив жаль, що вона так і не була опублікована. Цей же автор відзначив головні здобутки дисертанта: він «опрацював значну кількість маловідомих архівних джерел і ввів їх у науковий обіг, дослідив біографії багатьох діячів Чернігівської губернської архівної комісії (ЧГВАК), склав біографічні повідомлення про окремих діячів комісії – А. Верзілова, П. Добровольського, Є. Корноухова, В. Шугаєвського», дослідив роль у діяльності комісії українських діячів – І. Шрага, М. Коцюбинського, Л. Шрамченка.

У 1998 р. родина Курасів виїхала до США й оселилася в Нью-Йорку. Г. Курас швидко встановив контакти із співробітниками Українська вільна академія наук (УВАН) та Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у США, отримав доступ до їхніх архівів, бібліотечних зібрань, колекцій періодики. Так сталося, що він більше контактував із вченими першої наукової установи (заснована в Нью-Йорку у 1950 р.) вихідцями з Наддніпрянської України, яким у роки Другої світової війни пощастило виїхати з СРСР, а потім перебраться до США.

Від самого початку перебування в Америці Г. Курас провадив наполегливі розшуки архівних матеріалів та інших даних про істориків та діячів культури – вихідців з Чернігівщини або пов'язаних з нею тривалим проживанням: Дмитра Дорошенка та його дядька Петра Дорошенка, Василя Дубровського, Олександра Оглоблина, Валентина Шугаєвського, родини Михайла Могилянського, інших постатей видатних і часто зовсім забутих діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. Водночас він збирав інформацію і про інших визначних діячів української діаспори – Євгена Архипенка, Ілька Борщака, Наталю Полонську-Василенко, Володимира Міяковського тощо. Тут остаточно визначилася і головна сфера наукових інтересів дослідника – історична біографістика. З метою виявлення невідомих документів особового походження Г. Курас ретельно опрацьовував архіви УВАН у США, НТШ, українські матеріали із скарбниці Бахметєвського архіву Колумбійського університету, українську бібліотеку й архів в Стемфордї (Коннектікут), матеріали Слов'янського відділу Нью-Йоркської Публічної Бібліотеки, бібліотеки в Бавнд-Бруку (Нью-Джерсі). На основі багатої документальної бази дослідником була

підготовлена низка наукових та науково-популярних праць, які побачили світ на сторінках українських часописів та україно- й російськомовних видань США. Власне, переконливе уявлення про діапазон його наукових зацікавлень можна скласти, ознайомившись із бібліографією автора.

У 2005 р. Г. Кураса обрали членом-кореспондентом УВАН у США. Таким чином було оцінено невтомні наукові пошуки дослідника. Співробітниця Музею-Архіву ім. Д. Антоновича (УВАН) Т. Скрипка писала у «Новинах з Академії» (2005, ч. 29): «Постійним відвідувачем нашого Музею-Архіву є Г. Курас один з найкращих знавців і дослідників українських архівів на еміграції». Протягом всього американського періоду свого життя він виконував обов'язки представника журналу «Сіверянський літопис» в Нью-Йорку. Завдяки його зусиллям примірники часопису надходили до бібліотечних фондів УВАН і НТШ. У свою чергу, Г. Курас надсилав до чернігівських часописів і збірників свої праці, копії документів, видання УВАН, постійно цікавився науковою діяльністю своїх колег в Україні.

Невиліковна хвороба суттєво обмежувала можливості вченого щодо пошукової роботи. Але він до останньої можливості продовжував свої студії над улюбленою тематикою. Варто відзначити, що в 2006 р. була завершена й передана до друку велика за обсягом робота по складанню найповнішої бібліографії Д. Дорошенка (1942–2006 рр.). У листі Г. Кураса до однієї з авторок є такі рядки: «Як я Вам неодноразово писав – це найголовніша і найскладніша моя робота після дисертації».

Із 108 праць, зафіксованих в біобібліографічному покажчику, підготовленому працівниками Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (вона вийшла в серії «Історики та краєзнавці Чернігівщини» у 2007 р., до п'ятидесятиріччя Г. Кураса) 62 роботи були написані уже в Америці – всі вони присвячені подіям та переважно постатям української історії.

Помер Григорій Михайлович, ледве переживши свій піввіковий ювілей, 16 березня 2008 р. Не можна не згадати шляхетний вчинок родини покійного історика – його мами Марії Йосипівни Грабовської і сестри Софії Михайлівни Курас. Вони переслали архів свого сина й брата на вічне зберігання до Державного архіву Чернігівської області, а добірку журналу «Український історик» і ще низку видань, серед яких декілька чисел збірки «Вісті УВАН», передали до Чернігівської ОУНБ імені В. Г. Короленка. Зазначимо, що усі ці видання зберігаються окремою колекцією у фонді відділу основного книгозбереження бібліотеки і мають свій книжковий знак – екслібрис.

Чернігівські земляки не забувають про Г. Кураса. В ОУНБ імені В. Г. Короленка, зусиллями її співробітників й чернігівських істориків було організовано декілька засідань Клубу «Краєзнавець», присвячених пам'яті Г. Кураса, на історичному факультеті ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка – Курасівські читання. У 2010 р. у Чернігові побачила світ збірка «Я думав, які теми були б цікаві...»: Праці Григорія Кураса, спогади і матеріали про українського історика». У ній вміщено 14 історико-публіцистичних праць історика останніх років його життя, які друкувалися у США. У 2013 р. напередодні Дня вчителя на

приміщенні школи у Сновську, де працював вчений, була урочисто відкрита меморіальна дошка, присвячена її випускникові і вчителю.

Сподіваємося, що робота над спадщиною українського історика буде продовжена, в Україні вийдуть друком його праці, створені в роки перебування в США й активної співпраці з УВАН.

UDC 930(092)(477-87)"1998/2008":908(477.51)(091)

Tamara Demchenko,

Candidate of historical sciences,

Chernihiv, Ukraine

e-mail: kraeznavstvoowl@gmail.com

Iryna Kahanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8863-4435>,

Head of the Department of Local History,

Chernihiv Regional Universal Scientific Library Of V.G. Korolenka,

Chernihiv, Ukraine

e-mail: kraeznavstvoowl@gmail.com

HISTORICAL WORK OF HRIGORIY KURAS OF THE «DIASPORIC» DECADE

The article briefly analyzes the works of the Ukrainian historian H. Kuras, written in the last period of his life, when the scientist actively cooperated with UVAN in New York. His work covers a wide range of figures of Ukrainian history and culture and it is a notable contribution to historical biographies.

Keywords: H. Kuras, Chernihiv region, Chernihiv province Archive Commission (CHPAC), Ukrainian Free Academy of Sciences (UFAS) in New York, historical biography.

УДК 325.54(71):314.151-054.72(=161.2)“1918/1939”(043)

Дзира Олеся Іванівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>,

кандидатка історичних наук,

завідувачка відділу зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАННЯ О. І. ДЗИРИ «УКРАЇНЦІ В КАНАДІ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ В КОНТЕКСТІ ІМІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ 1918–1939 РР.»

Презентовано монографію О. І. Дзири «Українці в Канаді: суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики 1918–1939 рр.» (Київ: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2020), описано її зміст та показано внесок у розвиток досліджень української діаспори Канади.

Ключові слова: українські переселенці в Канаді, діаспора, зарубіжна україніка, імміграційна політика.

Поза Україною за різними підрахунками проживає близько 20 млн. осіб українського походження, їх частка в Канаді становить більше одного мільйона і є високим процентом від загальної чисельності населення держави загалом.

Українська діаспора в Канаді вважається другою за чисельністю у світі, після Росії. Але, на нашу думку, першою за такими критеріями, як організованість, згуртованість, національна свідомість та активність у становленні контактів з батьківщиною. Українці водночас є найбільшою слов'янською діаспорою в Канаді. Канаду називають «країною іммігрантів», імміграційні процеси суттєво впливали на її історію. Для їх регулювання у Канаді функціонувало у різні роки окреме міністерство. Це доводить важливість і вагоме місце імміграції у розвитку країни. Після здобуття Україною незалежності до Канади ринула четверта хвиля еміграції українців (деякі дослідники виділяють і п'яту хвилю після Революції гідності). Безсумнівно, національно-визвольна війна 2022 р. в Україні вплинула на черговий потік переселенців за океан. Таким чином, питання еміграції продовжує залишатись болючим для України.

Проблема суспільно-політичного розвитку українців у контексті імміграційної політики Канади не знайшла належного висвітлення в історичних працях дослідників. У радянський час з ідеологічних міркувань ця проблематика не вивчалась належним чином, щоб не викликати інтерес до представників української діаспори, більшість з яких була борцями за незалежність України та й взагалі в черговий раз не наголошувати на такому явищі, як еміграція.

У роки незалежності обрана тема не стала предметом комплексного дослідження науковців. Більшість розвідок стосувалась першої та третьої хвилі імміграції до Канади. Недостатньо дослідженим у вітчизняній та зарубіжній науці є правовий та суспільно-політичний статус українців у Канаді в міжвоєнний період; їх роль та місце у канадському суспільстві. Всі ці фактори вплинули на вихід монографії «Українці в Канаді: суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики Канади 1918–1939 рр.».

Представлена монографія містить важливу інформацію про причини, характер, склад, чисельність та умови української імміграції до Канади, особливості імміграційної політики країни; включення українців до канадських владних структур, характеристику завдань і напрямів діяльності українських громадських організацій у новій країні поселення, будівництво власних навчальних закладів і реакцію на все це канадської спільноти та політиків.

У першому розділі монографії «Огляд історіографії та джерел» розглянуто стан наукової розробки теми, охарактеризовано праці попередників, показано як змінювалась і чим відрізнялась методологія написання досліджень, починаючи від перших робіт про українську діаспору міжвоєнного періоду в Україні й Канаді, та які іноземні науковці зацікавились українською проблематикою. Також розроблено класифікацію джерельної бази дослідження, визначено її інформативність.

Для всебічного аналізу особливостей другої хвилі імміграції українців до Канади використано архівні матеріали. У Центральному державному архіві зарубіжної україніки зберігаються важливі для дослідження націоналістичного руху в Канаді документи: Ф. 50. Українське національне об'єднання, Ф. 15. Колекція журналів, газет та бюлетенів, виданих в Україні та за кордоном, Ф. 37. Український визвольний фонд та інші. Для дослідження процесів еміграції з теренів СРСР є необхідним Ф. 4. Управління уповноваженого Народного Комісаріату

Закордонних справ СРСР на Україні, м. Харків, що міститься у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Не менш важливим для розроблення цього питання є Ф. Р-3066. Київського відділення «Російсько-канадсько-американського пасажирського агентства» у Державному архіві Київської області. У Центральному державному архіві громадських об'єднань України у Ф. 269. Колекція документів «Український музей в Празі» є відомості стосовно ряду громадських організацій у Канаді та їх зв'язків з тотожними об'єднаннями в еміграції. Багатим на джерела про другу хвилю української еміграції до Канади є Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Тематиці дослідження відповідають Ф. 422. Представництво еміграційного управління, м. Львів; Ф. 799. Еміграційний синдикат. Окружний відділ у Львові; Ф. 802. Державне управління посередництва праці, м. Львів тощо. У Державному архіві Волинської області містяться цінні Ф. 46. Волинське воєводське управління та Ф. 397. Луцький відділ Еміграційного синдикату. Подібні матеріали зберігають і інші обласні архіви Західної України. Важливі документи для вивчення імміграційної політики Канади знаходяться в електронному доступі на сайті Бібліотеки та архіву Канади та Канадського музею імміграції. Про навчання українських студентів у канадських вишах довідуємось з Архіву та спеціальних колекцій Манітобського університету.

Опубліковані документи та збірники громадсько-політичних організацій діаспори, наукових та професійних об'єднань, мемуарна література знаходяться у фонді відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Україномовна преса Канади («Новий шлях», «Канадський фермер», «Українські робітничі вісті» тощо) представлена у відділі газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та у фондах Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Усі зазначені джерела допомагають проаналізувати хід історичних подій у діаспорі.

У другому розділі **«Імміграційна політика Канади щодо української національної меншини у міжвоєнний період»** охарактеризовано особливості переселенського потоку з теренів України і вплив на них імміграційної політики Канади у 1918–1939 рр. Визначено пік і спади імміграції, зокрема й описано випадки депортацій. Доведено зацікавленість Міністерства імміграції й колонізації в українцях – працівниках у сфері сільського господарства та прислузі.

У третьому розділі **«Внутрішня політика Канади щодо українських переселенців та їхньої участі в суспільно-політичному житті країни»** охарактеризовано особливості громадського й політичного життя українців у контексті нормативно-правового поля Канади. Визначено рівень участі українців діаспори у сфері канадської політики в міжвоєнний період. Приділено увагу розрізненості ідеологічних підґрунть різних товариств, розглянуто їх діяльність у Канаді в сукупності, із вказівкою на їх спільні та відмінні риси, а не зосібна, як робили до цього попередники. У розділі також йдеться про державне регулювання діяльності громадських організацій, що відображає ставлення правлячих кіл країн до національних меншин.

З'ясовано, що упередженого ставлення з боку владних кіл Канади до роботи українських громадських організацій у міжвоєнний період не

спостерігалось. Головною умовою було, щоб їхня діяльність не загрожувала безпеці громадян країни та її устрою.

Четвертий розділ монографії «**Освітня діяльність української діаспори в Канаді як засіб збереження національної ідентичності**» приділяє увагу рівню громадської активності та ініціативності українців у будівництві власних шкіл, бурс, інститутів у імміграції. Навчальні заклади стали не тільки центрами зосередження провідних освітніх кадрів, у них також діяли й виховувались громадські активісти.

У міжвоєнний період українська діаспора створила власний механізм самоврядування та самоорганізації, цим самим заклавши підґрунтя для суспільної консолідації української діаспори, пристосування до нової дійсності, збереження власної ідентичності та подальшого піднесення свого соціального статусу в Канаді.

UDC 325.54(71):314.151-054.72(=161.2)“1918/1939”(043)

Olesya Dzyra,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3928-3824>,

PhD (History),

Head of the Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

**PRESENTATION OF THE PUBLICATION «UKRAINIANS IN CANADA: SOCIAL AND POLITICAL STATUS IN THE CONTEXT OF IMMIGRATION POLICY IN 1918-1939»
BY O. I. DZYRA**

The monograph of O. I. Dzyra «Ukrainians in Canada: social and political status in the context of immigration policy in 1918–1939» (Kyiv: Vernadsky National Library of Ukraine, 2020) is presented, its content is described and its contribution into the development of researches of the Ukrainian diaspora in Canada is shown.

Keywords: Ukrainian immigrants in Canada, diaspora, foreign Ukrainica, immigration policy.

УДК 94(477):323.39"1910/1930"

Іваницька Світлана Григорівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1677-1013>,

докторка історичних наук, доцентка,

викладачка соціогуманітарних дисциплін,

Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія,

Запоріжжя, Україна

e-mail: isvetlana@hotmail.com

**«УКРАЇНЬСЬКА НАЦІЯ СМІЛИВО МОЖЕ ДИВИТИСЬ В ОЧІ
МАЙБУТНОСТІ ...»: РЕАЛІЇ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В
ПІДРУЧНИКУ ІСТОРІЇ МАКСИМА СЛАВІНСЬКОГО**

Аналізується висвітлення М. Славінським (1868–1945) у курсі лекцій «Історія України» (Подебради, 1933-34) впливу «Великої війни» на українські землі й обґрунтування колапсу Російської імперії.

Ключові слова: Максим Славінський, Перша світова війна, еміграція, діаспора, Українська господарська академія, Подебради.

Максим Антонович Славінський (1868–1945) – юрист та історик за фахом, журналіст, поет і перекладач – за покликанням, політичний діяч – за громадським обов’язком, у 1905–1917 рр. відстоював модерністську альтернативу реформування Російської унітарної держави шляхом реалізації моделі створення політичної нації, принципів мультикультуралізму й федералізму, критикував консервативний імперський проект. Перебував у лавах Української демократично-радикальної партії і партії кадетів (партії Народної свободи), намагався забезпечити взаємодію в середовищі ліберальної опозиції. В період назрівання конфлікту Центральної Ради й Тимчасового уряду (червень – вересень 1917 р.) домагався національно-територіальної автономії України в складі Російської федеративної демократичної республіки. В 1918 р. в умовах дезінтеграції імперського простору повернувся до Києва, увійшов у світ української політики, як член ЦК брав участь у роботі Української партії соціалістів-федералістів. У добу гетьманату – радник МЗС, посол Української Держави в Області Війська Донського, член мирної делегації на перемовинах з Радянською Росією, міністр праці в другому кабінеті Ф. А. Лизогуба (25.10.–15.11.1918). З 1919 р. посол Директорії УНР у Чехословаччині. Діяльність М. А. Славінського в еміграції (1920–1945 рр.) спрямована на ствердження ідеї української національної державності. З 1923 р. читав лекції з історії західноєвропейської літератури в Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова в Празі, працював на посаді професора новітньої історії в Українській господарській академії в Подебрадах. Як зазначалося в львівському періодичному виданні з приводу його 75-річного ювілею, це – «один із рухливіших представників української політичної еміграції на Заході. Ні один політичний виступ українців не обходився без поради Славінського, не було національно-культурного свята, в якому б він не брав участі; тут він часто промовляв, приковуючи до себе слухача гарними промовами [...]. Крім оригінальних і перекладних поезій, архів Славінського у Празі зберігає багато дечого іншого, гідного появи друком, зокрема його «Спомини», що їх саме він закінчив» (В. С. Максим Славінський. (З приводу сімдесятип’ятиліття). *Наші дні*. 01.08.1943). Залишив оригінальний конспект лекцій для слухачів курсів українознавства, виданий на правах рукопису в 1933-34 рр. Це – двадцять текстів, контрольні питання, вступ, кінцеві уваги.

Особливий інтерес для осягнення модерної історії становить лекція 20-та, яка має таку структуру: «Українство за часів великої війни. Занепад Російської Імперії, Центральна Рада. Проголошення Української Народньої Республіки. Німці на Україні. Гетьман Павло Скоропадський. Реставрація. Повстання. Директорія. Трудовий Конгрес. Злука з Галичиною. Боротьба з Московською навалюю. Окупація України. Доля західних земель» (Славінський М. Історія України. Подебради: [б. в.], 1933-1934. [Курси українознавства при Українській Господарській Академії в Ч.С.Р. Вип. 1, курс ч. 81. На правах рукопису]. С. 167-174). Розглянемо висвітлення Славінським, свідком і учасником подій, впливу

Великої війни на українські землі, українське суспільство (назв. праця, с. 167-175). Найбільш значущими в концептуальному сенсі є наступні формулювання історика.

1. «Велика війна на Сході Європи в значній мірі велася на території України, її коштами, можливостями та її людськими силами... Майже половина колосального російсько-австро-германського фронту припадала на українські землі, українським хлібом та худобою годовано російські мільйонові армії, з українського заліза, за допомогою українського ж вугілля, вироблялася нечислима військова зброя; українське населення дало з свого складу понад три мільйони люду для ворожих собі армій».

2. «Перемагаючи трагічне почуття, бо ж по обох сторонах того фронту, в шерегах російських та австрійських військ, стояли українські частини, українці лояльно, щодо своїх держав, виконували свій обов'язок. На самих початках війни сподівалися, що ті жертви й той трагізм, та нещаслива доля, будуть викуплені в майбутньому доброю ціною. Бо ж усі, без винятку, держави, що вступили до війни, урочисто були приобіцяли боронити прав усіх поневолених народів...».

3. Але ті урочисті обіцянки так і залишилися обіцянками; щодо українства, то для нього справа обернулася найгіршою стороною. «Даючи свої обіцянки, російська влада застерегла собі право не прикладати їх до своїх підданих, бо ... у Російській імперії жадних поневолених народів не було, а існували вони нібито лише поза кордонами тої імперії. Виправдуючи себе в такий спосіб, московські люди використали війну, військовий стан та саму військову силу ... на те, щоб ціле українство спробувати знищити до тла, щоб вирвати з корінням цілий український рух з рідного ґрунту. Вони методично взялися до цієї справи, і то не лише на Великій Україні, але й у Галичині, бо була ця країна, в більшій частині своїй, довгий час окупована московськими арміями».

4. «На галицькій території українство було плундровано так, як це вмiли завжди, вмiють і тепер робити тільки москвини. Усе, що мало хоч би лише саму українську назву, було ними погромлене до краю... Але не лише москвини переслідували галичан, переслідувала їх і австрійська влада...».

5. «Гірко жилося українству і в межах Російської імперії. Усі органи друку, всі українську організації, що якимось то вижили попередню післяреволюційну реакцію, було закрито, сотні видатніших людей заарештовано, а з прифронтової смуги вислано було до далекої Московщини біля двох мільйонів населення».

6. «Так за великої війни, по обох сторонах фронту, нехтуючи голосні обіцянки свої, ставилися до поневоленого українства».

7. На початку 1917 р. Російська імперія «катастрофічно впала». Жовтневим повстанням 1917 р. «можна датувати не лише фактичний розклад Росії, ... але й формальний її розпад, бо ж в скорому часі після того всі... імперські провінції... проголосили себе, незалежними самостійними державами, а поміж них перша – Україна».

8. Висновок автора був наступний: «Нам, свідкам великої політичної катастрофи на Сході Європи, а в тому й на нашій батьківщині, свідкам найбільшого народнього горя українського, послала історія й найбільшу втіху, побачити на власні очі, відчутти власним серцем, як український народ воскрес

до нового життя, стає єдиним національним організмом, непереможним і навіки незмінним».

М. Славінський мав безумовний історичний оптимізм, здатність глибоко розуміти минуле України й відчувати імпульси майбутнього. Його текст і історіософські роздуми варто перечитати й переосмислити наново.

UDC 94(477):323.39"1910/1930"

Svitlana Ivanytska,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1677-1013>,

Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,

teacher of socio-humanitarian disciplines,

Khortytsia National Training and Rehabilitation Academy,

Zaporizhzhia, Ukraine

e-mail: isvetlana@hotmail.com

«THE UKRAINIAN NATION CAN BRAVELY LOOK INTO THE FUTURE...»: THE REALITIES OF THE FIRST WORLD WAR IN THE HISTORY TEXTBOOK OF MAXIM SLAVINSKY

An analysis of M. Slavynskyi (1868–1945)'s coverage of the «History of Ukraine» lectures (Podebrady, 1933–34) on the impact of the «Great War» on Ukrainian lands and the justification for the collapse of the Russian Empire is presented.

Keywords: Maksym Slavynskyi, I World War, emigration, diaspora, Ukrainian Economic Academy, Podebrady.

УДК 930.22:929“1899/1973”Витанович

Піскун Валентина Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3817-0852>,

докторка історичних наук, професорка,

завідувачка відділу джерелознавства новітньої історії України,

Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського,

Національна Академія Наук України,

Київ, Україна

E-mail: baturin@ukr.net

**ІЛЛЯ ВИТАНОВИЧ: ТЕОРЕТИК І ПРАКТИК
УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ**

У тезах йдеться про визначного дослідника та практикуючого діяча українського кооперативного руху ХХ ст. Іллю Витановича (1899–1973), який дослідив історію його виникнення, значення в економічній системі. Він поєднав кооперацію з національним рухом. *Ключові слова:* Ілля Витанович, українська кооперація, національна традиція, громадянська солідарність, конкуренція, історія кооперації.

Модернізаційні процеси, що відбуваються в тій чи іншій державі, охоплюють різні сфери: політику, економіку, суспільство, культуру, і потребують значних ресурсів. В Україні модернізація здійснювалася під «опікою» інших держав. Українці, розділені між Російською та Австро-Угорською імперіями, потерпали не лише від політичного упослідження, а й від економічного та соціально-культурного. Відсутність державного ресурсу робила

їх вразливими й економічно залежними від приватного капіталу та державного імперського. З другої половини ХІХ ст. українські громадські діячі поєднали національний рух із розвитком кооперації як засобу подолання бідності та здобування капіталу для різних культурно-освітніх проєктів. Отже, дослідження механізмів поєднання фінансово-економічних можливостей, які дає кооперація (споживча, ощадно-позичкова, виробнича) з розвитком національної самоорганізації є важливим і актуальним завданням дослідників. Мета даного повідомлення – актуалізувати соціальну практику значимості кооперативного руху для українського сьогодення через приклад наукової і практичної діяльності одного з відомих дослідників.

У сучасній українській історіографії одним із ретельних дослідників постаті І. Витановича є доктор історичних наук С. Д. Гелей. Його праці присвячені висвітленню життєвого шляху і науковій творчості вченого. Так у статті «Життєвий шлях та наукова творчість Іллі Витановича (1899–1939)» висвітлено становлення його як кооператора й науковця. У монографії «Ілля Витанович: науково-педагогічна та громадська діяльність» (2010) йдеться про складний шлях науковця: від плідної праці на рідній землі – до життя в еміграції після Другої світової війни. А.О. Сова у статті «Життя та діяльність Іллі Витановича у матеріалах глобальної мережі інтернет» (2009) проаналізував сайти, де згадується його діяльність чи використовуються праці. Хоча варто зазначити, що з часу публікації статті ситуація значно змінилася.

Практично жоден історик, який досліджує соціально-економічну історію України першої половини ХХ ст. не обходиться без посилань на працю І. Витановича «Історія українського кооперативного руху» (1964 р.). Наприклад, дослідження І. Фаренія, В. Вісіна, В. Піскун та ін.

Ілля Витанович (1899–1973) був одним із науковців, який практичну кооперативну роботу поєднав із теорією та ретельно висвітлив історію кооперативного руху на всіх українських землях. Першою науковою працею автора стала стаття «Кооперативи праці і господарські можливості» (травень 1934). Автор акцентував увагу на таких концептуальних речах: важливу роль у розвитку українського кооперативного руху інтелігенції, яка намагалася залучити, навчити й зорганізувати кооперативи; суспільно-господарські відносини вимагають «надзвичайної громадської солідарності»; «кооперативи праці – це випробовувана в культурному світі форма об'єднання умових і фізичних робітників для спільного добра». 85 років тому (травень 1937 р.) Витанович написав статтю «Кооперація на межі поступу і традицій», в якій порівняв суспільне становище й економічні можливості українців та інших народів Західної Європи; простежив рівень зайнятості «хліборобством» (на той час 80% українців жили із зайнятості саме в цій сфері); наголосив також на притаманних українцям таких формах зайнятості як чумацтво (до поч. ХІХ ст.), промисли, що давали можливості для розвитку ініціативи й додаткового прибутку.

Для формування світогляду науковця, рівня його фаховості важливими є рівень освіти й освіченості, наукове середовище, доступ до джерел, участь у громадській діяльності. На формування його як науковця вплинули: знайомство й навчання у таких вчених як: І. Крип'якевич, М. Кордуба, В. Гнатюк,

В. Дорошенко. Ще зі студентських років він розпочав співпрацю в комісіях історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка (НТШ). Відтоді і до самої смерті він брав активну участь в діяльності НТШ на різних посадах як дійсний член. Також був членом Українського історичного товариства. У 1930-х роках публікувався в журналах «Господарсько-кооперативний часопис», «Життя і знання», «Кооперативна республіка» та ін.

Під час Першої світової війни І. Витанович потрапив на Наддніпрянщину, і відтоді в його науковій роботі український кооперативний рух розглядається як цілісне соціально-економічне явище для всіх українських земель. Підставовою ознакою й ідейними засадами кооперації вважав програмові засади Кирило-мефодіївського товариства, а український кооперативний рух – складовою частиною національного відродження та визволення; як один із засобів подолання бідності. У своїй науковій роботі використовував напрацювання визначних українських діячів О. Русова, А. Жука, М. Туган-Барановського, С. Бородаєвського.

Вивчення історії українського кооперативного руху розпочав статтею «Відки бере свою силу український кооперативний рух» (січень 1939). Наголошував, що кооперативний рух виникає там, де людина зберегла ще почуття гідності, віру у власні сили й перемогу тих ідей, які забезпечували гідне життя. Також вважав, що для розвитку кооперації важливим є приклад реалізації конкретних справ. Ці ж ідеї розвинув в одній із найвагоміших монографій «Історія українського кооперативного руху» (1964). Важливою ознакою роботи є те, що він розглядає історію українського кооперативного руху у контексті соціально-економічних змін у світовій і Східно-європейській народно-господарських практиках. Наводить важливі статистичні дані. Дослідження ілюстроване знімками визначних українських кооператорів. У статті «Пам'яті проф. Ілля Витановича» Богдан Винар писав: «Широка історична база цієї монографії залишиться на довгі роки енциклопедичним довідником для всіх дослідників економіки України, які будуть цікавитися економічними процесами в найновішій історії України».

Отже, Ілля Витанович поєднав практичну діяльність на громадській ниві й наукову діяльність у сфері кооперації та окреслив надзвичайно важливу роль кооперативного руху у процесі формування модерної української нації.

UDC 930.22:929“1899/1973”Vytanovych

Valentyna Piskun,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3817-0852>,

PhD hab. (History), Professor,

Head of the Department of Source Studies of Contemporary History of Ukraine,

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: baturin@ukr.net

**ILYA VYTANOVYCH: THEORIST AND PRACTITIONER
OF UKRAINIAN COOPERATION**

The article is about a prominent researcher and practitioner of the Ukrainian cooperative movement of the 20th century. Ilya Vytanovycha (1899–1973), who studied the history of its origin, its importance in the economic system. He combined cooperation with the national movement
Keywords: Ilya Vytanovych, Ukrainian cooperation, national tradition, civil solidarity, competition, history of cooperation.

УДК 316.3.304.2 (=161.2)

Солонська Наталія Гаврилівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-003-1444-9354>,

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця,
відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: solonska.n@ukr.net

Борисович Галина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1647-254X>,

молодша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: t.borisovich@ukr.net

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «НАРОДНА КУЛЬТУРА, ФОЛЬКЛОР І МОВА УКРАЇНЦІВ КАНАДИ»: ГЕНЕРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЇ З ПРОБЛЕМИ

Розглянуто віддзеркалення ретроспекції історії української імміграції в Канаді. Висвітлено процес атрибуції розвитку зусиль українського зарубіжжя задля збереження своєї національної ідентичності та культури, згенерований у бібліографічному покажчику.

Ключові слова: бібліографічний покажчик, українська діаспора Канади, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Проблема збереження, розвитку, популяризації в світі своєї власної історії і культури не втрачає і не може втратити актуальності для будь-якого народу. Українська діаспора Канади, інтегруючися в багатокультурну систему цієї країни, за понад 125 років проживання в ній зуміла не тільки зберегти свою національну ідентичність, а й викликати інтерес до української історії та культури в оточуючого іншомовного неслов'янського середовища. Цю тему відбито в анованому бібліографічному покажчику «Народна культура, фольклор і мова українців Канади». Автори: Н. Солонська, Г. Борисович (наук. ред. Т. Д. Антонюк; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т книгознавства. Київ, 2021. 518 с.) (далі – БП). Це – міждисциплінарне дослідження фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ). Праця релевантна науковій темі Інституту книгознавства, до складу якого входить відділ зарубіжної україніки: «Атрибуція та експертиза як складова дослідження книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії

та практики». У дослідженні застосовано методи: історичний, системний, аксіологічний, соціоантропологічний. Пошук інформації полягав у систематизації та акумуляції матеріалів по великому масиву документів.

У БП згенеровано інформаційні ресурси фондів НБУВ, що відбивають: комунікативну, культуротворчу, етнозберігаючу, ідентифікуючу, інтегративну та деінтегративну функції української мови; наукову концепцію едмонтонської школи фольклористики; перехід від генетичної пам'яті, генокоду тощо до соціального усвідомлення власної культури; науковий доробок зарубіжних та вітчизняних учених із проблем та ін.

БП – науково-допоміжний, тематичний, анотований. Кількість позицій праці добігає приблизно 1500 позицій українською, англійською, іспанською, німецькою, польською, датською мовами. БП призначено для мовознавців, етнологів, етнографів, фольклористів, мистецтвознавців, істориків, канадознавців, емігрантологів, бібліографів, культурологів, педагогів та ін.

Зважаючи на авторське право, зміни на власний розсуд і втручання в назви праць не робилися. Збережено мову та стиль, притаманні канадсько-українським виданням; незмінними залишилися мовні та правописні особливості, що характеризують лінгвістичні відмінності тих місцевостей, звідки приїхали українці до Канади, та мовну інтерференцію, спричинену англomовним оточенням. Для зручності користувачів зроблено переклади змістів деяких збірників.

БП побудовано за хронологічним принципом, його часові рамки: 1902–2018 рр. У межах кожного року бібліографічні описи (далі – БО) подано за абеткою. БО супроводжують зміст чи анотації, що відповідають темам; в окремих випадках, у разі необхідності, – стислі реферати. Рубрикатор БП розроблено згідно із сучасною градацією наук.

У БП включено наукові праці, де порушено теми: збереження української мови, українська книга в Канаді; мова українських дітей іммігрантів; свідоме виховання в рідномовному колі; мовленнєвий розвиток особистості з дошкілля; українська мова в школі та в родинах переселенців; українська мова в церкві; її викладання в канадських університетах; діяльність просвітніх організацій, кафедр українознавства у вишах проти мовної асиміляції в Канаді; причини мовної асиміляції української молоді з родин переселенців; проблеми – двомовності (білінгвізму); інтерлінгвістики; мовна інтерференція; функціонування фольклористичної школи в Канаді, українська фольклористика як академічна дисципліна, культура українських свят тощо (праці Б. Ажнюка, Марини Гримич, І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького; В. Гнатюка, М. Сумцова, С. Килимника; Р. Климаша, Ф. Колесси, Б. Медвідського, А. Нагачевський, Ф. Погребенника, Наталії Ханенко-Фрізен та ін.), що простежується за науковим апаратом статей та монографій, метабібліографією. Наукові праці загального, довідкового плану, що включено до БП, дають читачеві уявлення про природу еміграції, причини, історію переселення до Канади та особливості складу та хвиль українських імміграційних груп.

Об'єкт бібліографування: монографії, підручники, навчальна література та посібники, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, доповіді,

виголошені на наукових конференціях та інших важливих для діаспорної спільноти Канади заходах, статті у журналах (наукових і науково-популярних), у календарях-альманахах, календарях, довідкова література, енциклопедії, бібліографічні покажчики.

Розглянутий бібліографічний покажчик являє собою новий бібліографічний ресурс з історії народної культури, рідної мови, фольклору українців Канади, що свідчить про невмирущість духовних і культурних традицій і мови народу, який проживав на території давньої України й зберіг свою ідентичність в умовах неісторичної батьківщини.

UDC 316.3.304.2(=161.2)

Natalia Solonska,

ORCID <https://orcid.org/0000-003-1444-9354>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: solonska.n@ukr.net

Halyna Borysovych,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1647-254X>,

Junior Research Associate,

Department of Foreign Ukrainica,

Institute of Book Studies,

Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.borisovich@ukr.net

BIBLIOGRAPHICAL INDEX «FOLK CULTURE, FOLKLORE AND LANGUAGE OF THE UKRAINIANS OF CANADA»: INFORMATION GENERATION WITH PROBLEMS

The retrospective reflection of the history of Ukrainian immigration in Canada is considered. The process of attribution of the development of efforts of Ukrainians abroad to preserve their national identity and culture, generated in the bibliographic index, is highlighted.

Keywords: bibliographic index, Ukrainian diaspora of Canada, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi.

УДК (081)Лепкий:(73+4-15:477)

Супронує Оксана Костянтинівна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,

старша наукова співробітниця,

відділ зарубіжної україніки,

Інститут книгознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: odudko@ukr.net

КНИЖКОВА СПАДЩИНА БОГДАНА ЛЕПКОГО У ВИДАВНИЧИХ ПРОЕКТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ЄВРОПИ І СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Досліджується книжковий спадок Богдана Лепкого в галузі українознавства, створений ним під час праці в країнах Європи – в Польщі, Австрії, Німеччині, а також надруковані його твори в США в 1950-х, як важлива частина історії книжкової культури України.

Ключові слова: українська еміграція, видання, українознавство, книжкова культура.

Видавничий процес, книжкова продукція займають важливе місце в історії культурного розвитку кожного народу, оскільки вони є складовою частиною національно-політичного руху, впливають на розвиток освіти і національної свідомості, а також визначають соціокультурні процеси в суспільстві.

Видання, що зберігаються у відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, акумулюють альтернативну радянській українську версію історії, яка стала актуалізуватися у 1991 р., зі здобуттям Україною незалежності. Вони дають можливість по-новому осмислити історію і реальність, в якій ми зараз перебуваємо, і допомагають створювати нові перспективні напрямки розвитку суспільства.

Серед заборонених авторів, чії твори зберігалися в радянський період в спецфондах, Богдан Лепкий (1872–1941 рр.), – поет, прозаїк і драматург, перекладач і популяризатор української та європейської класики, художник (малював картини й ікони), мистецтвознавець, науковець (філософ, філолог, етнолог), публіцист і редактор. Його творчість в повному обсязі ще достеменно не вивчена і не введена до наукового обігу. Головний масив його книжкової спадщини збережений завдяки українській діаспорі.

Під час Першої світової війни він майже 5 років працював в українських видавництвах і лектором українознавства в таборах військовополонених українців в Австрії і Німеччині (Фрайштадт, Рапштат, Зальцведель, Вецляр). Був співробітником видавництва «Українська накладня» у Лейпцигу і у видавництві «Українське слово» в Берліні у 1920-х рр. У 1926 р. переїхав до Кракова, викладав українську літературу в Ягеллонському університеті. В 1932 р. був обраний професором цього університету. З 1938 р. був послом польського сейму від України.

Заслуга Б. Лепкого в розвитку української літератури і культури непересічна. Видатним видавничим досягненням є публікація в Берліні в 1922 р. «Енеїди» І. Котляревського з його вступним словом і коментарями. В нову епоху розвитку України її історія, накладена на римську, відкривала нові перспективи її розвитку. У 1922 р. «Українська накладня» видала в Німеччині (Київ – Лейпциг) до 50-річчя письменника двотомник його найкращих творів «Писання» з монографічною передмовою Василя Верниволи (Василя Сімовича).

В своїх творах Б. Лепкий відстоював думку, що українська культура і література є органічною частиною європейської, що українська література старша за польську, бо має, наприклад, такий шедевр як «Слово о полку Ігоревім». Переклад Лепким цього твору польською І. Франко вважав найкращим. У книзі «Незабутні» (Берлін: «Українське слово», 1922), Б. Лепкий

висловив думку про те, що творчість В. Стефаніка є явищем абсолютно унікальним за формою та змістом, якому немає аналогів у творах на аналогічні теми ні в російській, (Тургенєв, Чехов), ні в європейській літературах (Гі де Мопассан), ця творчість репрезентує глибину і велич української літератури.

Непересічним є внесок Б. Лепкого в розвиток шевченкознавства. Учасник табірної акції Союзу Визволення України, він у складних умовах війни та чужини (табору у Вецлярі) спромігся створити наукову біографію Шевченка й репрезентувати його спадщину в 3-томних «Творах» (К., Лейпциг, 1918–19). Брав участь у підготовці 5-томного «Повного видання творів Т. Шевченка» (К.; Лейпциг; Коломия 1918–20). Б. Лепкому належить науковий апарат з примітками і коментарями. Він створив літературно-критичний портрет «Про життя і твори Тараса Шевченка», підготував також ряд окремих видань творів Т. Шевченка із коментарями («Три поеми Тараса Шевченка: Сон. Великий льох. Неофіти» (обидва видання – К.; Лейпциг, 1918).

Головним твором його життя була історична епопея-пенталогія «Мазепа». «Лейтмотив творчості письменника – Україна на роздоріжжях історії, її доля й недоля, перспективи батьківщини і її народу» (Погребенник В. Богдан Лепкий// Історія української літератури ХХ – початку ХХІ ст. У трьох томах / під ред. В.І. Кузьменка. Т.1. Київ: Академвидав, 2013. С. 60). Новаторським був образ І. Мазепи, який виступає у Лепкого як патріот України, який мріє про незалежну від Росії державу, й бореться за неї.

Однією з важливих думок письменника, висловлених ним у його творчості, є думка про роль еліти як творця духовних цінностей, аристократизм як домінуючу культуру, тоді як цивілізація має демократичний характер. Засадничою в його творчості є ствердження, що демократизація культури, відбувається шляхом поширення здобутків і цінностей духовної і культурної еліти серед широких мас. Елітарна культура, яка не демократизується, чужа народові, і він не дорожить нею (Н. Білик).

На думку В. Погребенника, Б. Лепкий «збагатив загальноукраїнське письменство інтернаціональним культурним кодом рафінованої художньої вмілості, багатством ідейно-естетичних «зустрічей» із європейською художньою практикою» (див.: Погребенник В. Вказ. праця. С. 68). Бібліографічний список творів Лепкого за підрахунками лепкознавця Р. Коритка, налічує понад 700 сторінок машинопису. Повного зібрання його творів не існує.

Книжковий масив видань Б. Лепкого, який акумульовано у відділі зарубіжної україніки Інституту книгознавства НБУВ, потребує подальшого дослідження як важливий інформаційний ресурс, покликаний бути базою для подальшого осмислення і введення в науковий обіг вагомого творчого спадку письменника вже на новому етапі нашого суспільного розвитку. Кожна книжка, видана ним (а деякі з них він ілюстрував сам), як комплекс, є цікавим оригінальним і багатогранним явищем історії книжкової культури України.

UDC (081)Lepky:(73+4-15:477)

Oksana Suproniuk,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1435-5913>,

Candidate of Philology Sciences, Senior Research Associate,
Senior Research Associate,
Department of Foreign Ukrainian,
Institute of Book Studies,
Vernadsky National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: odudko@ukr.net

**BOHDAN LEPKYS BOOK HERITAGE IN PUBLISHING PROGETCS OF THE
UKRAINIAN DIASPORA IN EUROPE AND THE UNITED STATES OF AMERICA (USA)**

This is a study of the book heritage of Bohdan Lepky in the field of Ukrainian studies, created by him during his work in European countries – in Poland, Austria, Germany, as well as his works printed in the United States of America (USA) in the 1950s, as an important part of the book culture history of Ukraine.

Keywords: Ukrainian emigration, publication, Ukrainian studies, book culture.

УДК 94(447,8)К65

Черченко Юрій Анатолійович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2375-8127>,

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

відділ джерелознавства новітньої історії України,

Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського

Національної Академії Наук України,

м. Київ, Україна

e-mail: iurcher@ukr.net

**ФУНДАЦІЯ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ЄВГЕНА
КОНОВАЛЬЦЯ**

В тексті подано огляд історії створення та головних напрямків діяльності дослідної Фондації Є. Коновальця, яка виникла в результаті спільних зусиль українських емігрантів з різних континентів. Фондація стала гарним прикладом подолання політичних розбіжностей українських організацій на еміграції заради єдиної мети.

Ключові слова: Організація українських націоналістів (ОУН), Євген Коновалець, фундація, українська еміграція.

Фондація для дослідження життя та діяльності Євгена Коновальця розпочала свою роботу на початку 1960-х років. Документи цієї установи зберігаються в окремому фонді Центрального державного архіву зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), а також у фонді Є. Коновальця в Архіві Організації українських націоналістів (ОУН) у Києві. Створення і діяльність фундації є прикладом того як три політичні сили, що були колись єдиною ОУН, а після розколу поборювали одна одну, все ж таки зуміли об'єднати свої зусилля для вшанування одного з керівників українського національно-визвольного руху. В червні 1958 р. виповнювалося 20 років від дня трагічної загибелі Є. Коновальця. Напередодні, восени 1957 р. відбулося листування з цього приводу між А. Мельником та С. Бандерою. Зокрема, С. Бандера в листі до А. Мельника від 25 жовтня 1957 писав наступне: «Щиро підтримуємо Ваші

думки щодо достойного вшанування славної пам'яті полк. Євгена Коновальця, Основоположника і Провідника українського революційно-визвольного руху – Української Військової Організації й Організації Українських Націоналістів – у двадцятиріччя його смерті». Далі в листі Бандера висунув умову що його організація долучиться по підготовки вказаних заходів в разі якщо в них не братиме участь ОУН закордоном, ОУН(з) або т. з. «двійкарі». А. Мельник знайшов вихід з цієї складної ситуації. Він запропонував генералові М. Капустянському скликати нараду колишніх військовиків побратимів Є. Коновальця та його співробітників. На цій нараді 4 лютого 1958 р. було утворено Роттердамський комітет. До Президії комітету увійшли: А. Мельник (голова), С. Бандера, Р. Дашкевич, Д. Ребет, В. Татарський і Ю. Студинський. Наступного дня було обрано Діловий секретаріат у такому складі: Я. Маковецький, М. В. Борис, Р. Дебрицький і М. Семирозум. Діловий секретаріат зайнявся технічною підготовкою цих урочистостей. Роттердамський комітет згодом сформував Комісію трьох, до якої увійшли представники трьох гілок ОУН: Д. Андрієвський від «мельниківців», Д. Ребет від «двійкарів» та Я. Бенцаль від «бандерівців». Комісія трьох була покликана для збирання матеріалу про життя та діяльність Євгена Коновальця. 21 червня 1958 р. комісія надіслала до комітету свій звіт, в якому серед іншого було запропоновано створити при Науковому Товаристві ім. Шевченка спеціальну Фундацію для студій життя і діяльності полковника Коновальця.

На засіданні Роттердамського комітету 27 вересня 1958 р. А. Мельник розповів, що він разом з Д. Андрієвським мав в Парижі зустріч з представниками Наукового товариства імені Шевченка (НТШ) В. Кубійовичем та В. Яневим. В результаті розмови було досягнуто угоду. На цьому ж засіданні комітету 27 вересня 1958 р. було розглянуто й проєкт угоди з НТШ, але виникли суперечки і питання було передане на розгляд Президії комітету. Президія мала зайнятися підготовкою створення фундації, а комітет після створення фундації повинен був самоліквідуватися. Процес підготовки створення Фундації для дослідів життя і діяльності полковника Є. Коновальця тривав протягом 1959 р. Цим займалася відповідна Підготовча комісія. Її секретарем був Я. Маковецький. Серед організацій, що стали членами фундації, були: Українське товариство «Відродження» з Аргентини, Українсько-Бразильський Клуб (Бразилія, Курітіба), Українська видавнича спілка в Лондоні, Відділ Союзу українців у Британії (СУБ) в Бредфордї, Відділ СУБ в Олдгемі, Відділ СУБ в Ноттінгемі, Спілка української молоді у Великій Британії, Ліга визволення України (Канада, Торонто), Українська національна єдність (Франція), Українська стрілецька громада в Канаді, торонтська філія Українського національного об'єднання в Канаді, Організація українок Канади імені Ольги Басарабової в Торонто, Український золотий хрест в США. На 10 травня 1962 р. фундація нараховувала 32 дійсних члени. В проєкті статуту фундації мета її діяльності була сформульована таким чином: «Фундація має завдання провадити досліди життя і діяльності полк. Євгена Коновальця. В тій цілі Фундація збирає належні матеріали й опрацьовує їх для видання друком, сприяє звеличенню його пам'яті літературними і мистецькими творами, добуває матеріяльні засоби потрібні для

виконання повищих завдань». Відповідно до статуту Загальні збори фундації мали скликатися в міру потреби, щонайменше раз на два роки.

12 травня 1961 р. в приміщенні Центрального Представництва Української Еміграції в Німеччині (ЦПУЕН) в Мюнхені відбулися Основоположні збори Фундації для дослідів життя і діяльності полк. Є. Коновальця. Було ухвалено Статут фундації й обрано керівні органи. Управа фундації: Ю. Бойко (голова), Я. Бенцаль (заступник), О. Вінтоняк (секретар), Г. Васькович, Є. Мацях, Р. Дебрицький, Я. Маковецький. Контрольна комісія: А. Мельник (голова), С. Ленкавський, Б. Кордюк, М. Коновалець, В. Орелецький. Результатом роботи фундації мала стати підготовка та публікація збірника матеріалів про життя та діяльність Є. Коновальця. Фундація сформувала редакцію цього збірника, до якої увійшли Ю. Бойко, Г. Васькович і М. Борис. 8-го березні 1963 р. редакція опублікувала «Інформації і побажання до шановних авторів збірника». В інформації визначалася структура збірника, наголошувався його науковий характер. «Характер збірника – дослідчо-науковий. Він має стояти на високому рівні під оглядом змісту, форми подання матеріялу і стилю. Статті в ньому повинні бути оперті на документи і джерела; останні мають бути піддані суворій перевірці. Абсолютно виключається пропагандивно-гльорифікаційний підхід і стиль». В інформації вже була також запропонована назва майбутнього збірника – «Євген Коновалець та його доба. Збірник статей, спогадів, документів». Редакція не обмежувала розмір статей-матеріалів. Величина їх могла бути 10-40 сторінок і більше. Передбачалася виплата гонорарів авторам статей «за тарифою наукових праць». Всю роботу планувалося провести протягом року з тим, щоби «ще цього року... матеріяли повинні бути здані друкарні до складання». Насправді ж цей збірник побачив світ аж в 1974 р.

У процесі роботи над підготовкою збірника фундація скликала спеціальні студійні конференції, на яких обговорювалися теоретичні питання, пов'язані з написанням матеріалів для книги. В Архіві ОУН у Києві є документ про першу таку конференцію, що відбулася в Мюнхені 19 грудня 1963 р. в приміщенні Дому української науки. Було заслухано та обговорено такі доповіді: Б. Кордюк «Євген Коновалець як політичний організатор», М. Філь «Роля полк[овника] Євгена Коновальця у творенні Організації Українських Націоналістів», Д. Андрієвський «Обставини 30-х років і Провід Українських Націоналістів», М. Борис «Інформація про підготовку збірника монографії». М. Борис у своїй доповіді серед іншого розказав, що інформація редакції збірника з окремим листом-запрошенням до співпраці були відправлені на 129 адрес. «Воно, на перший погляд, може видаватися, надто високе число співробітників? Тут потрібний короткий коментар: у цьому випадку під окресленням «співпраця», я розумію не лише опрацювання статей-матеріалів, а якнайширше співробітництво: складання бібліографії, розшуки за фотографіями, документами, рідкісними виданнями тощо. Самих авторів є на увазі не більше 70...»

У передньому слові до видання з цього приводу зазначалося наступне: «По довгих роках праці випускаємо у світ Божий оцей збірник. Є він плодом зусиль не якогось вузького гурту людей, в ньому виявляє себе українство в діаспорі, виявляє своїми позитивами власну духову пружність і матеріальну

спроможність, а коли є у цьому негативи (а де ж без них обійшлося!), то вони відображують собою наші колективні спроможності».

UDC 94(447,8)K65

Yurii Cherchenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2375-8127>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate

Department of Source Studies of Contemporary History of Ukraine,

M. S. Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies of the National

Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

e-mail: iurcher@ukr.net

**FOUNDATION FOR RESEARCHING OF THE LIFE AND ACTIVITIES OF YEVHEN
KONOVALETS**

An overview of the history of creation and the main directions of activity of Konovalets Research Foundation provides this text. Foundation arose as a result of joint efforts of Ukrainian emigrants from different continents. It became the good example of Ukrainian organization's political contradictions overcoming for the sake of common goal.

Keywords: Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Yevhen Konovalets, foundation, Ukrainian emigration.

РОЗДІЛ 9

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА У КРИЗОВІ ЧАСИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 342.519.11

Глушук Євгенія Вікторівна,

ORCID 0000-0002-9137-7318

молодший науковий співробітник інформаційно-аналітичного відділу,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

АПАРАТ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНА СКЛАДОВА ДОРАДЧИХ ТА КОНСУЛЬТАТИВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Проаналізовано сучасний стан розвитку і функціонування інституту президентства в країнах світу. Досліджено управлінський апарат глави держави та його дорадчі органи в контексті діяльності інституту президентства в кризові часи. Розглянуто функціональні можливості дорадчих та консультативних органів влади та їх можливе використання президентом крізь призму державної політики.

Ключові слова: інститут президентства, глава держави, дорадчі органи, Апарат президента, міжнародний досвід.

Сучасний стан розвитку та функціонування інституту президентства в країнах світу великою мірою залежить від ефективності розбудови системи владних органів, які створюють умови для прийняття рішень на найвищих рівнях державного управління та забезпечують повною мірою реалізацію повноважень глави держави. Для цього у його розпорядженні як правило знаходиться управлінський апарат, який, на думку Полякової Ю., варто розглядати як організаційно-правовий механізм, який є спеціально організованою та впорядкованою системою допоміжних органів, за допомогою якої глава держави може успішно реалізовувати президентські повноваження, вирішувати завдання управління державою і досягати визначених цілей у найкоротший термін і з найвищою ефективністю. При цьому сучасні кризові реалії значно розширили робоче поле діяльності цих дорадчих органів за межі виключно конституційно-правових чи державно-управлінських питань. Виходячи з системного підходу, характерною рисою апарату Президента на сьогодні слід розглядати його впорядкованість сукупністю органів, взаємопов'язаних між собою та цілісність (зокрема, в цілях та завданнях), а ключовим елементом – допоміжні органи, що на практиці дають можливість главі держави вирішувати всі соціально-політичні та економічні виклики. У багатьох країнах світу апарат при Президентові є

основною опорою глави держави, оскільки від діяльності цього інституту багато в чому залежить ефективність реалізації президентських повноважень, а результати роботи Апарату втілюються у правових актах глави держави, його законодавчих ініціативах, виступах та зверненнях. Виходячи з цього, інколи Апарат порівнюють з надурядом, мозковим трестом, особистим кабінетом глави держави.

Більшість дослідників схильні синонімізувати американську та європейську традиції формування дорадчих органів при Президентові, тому для першої традиційно розглядають Апарат при Президентові, а для другої – більш характерне поняття Адміністрації Президента. Історично появу дорадчих органів пов'язують з розвитком конституційно-правового ладу, де ключова роль відводилася саме інституту президентства або, де президент був поза традиційними гілками влади. Першою чергою, це стосується досвіду США, де існує розгалужене, складне та багатоцільове утворення, що забезпечує главу держави – апарат при Президенті США. Відправною точкою до його формування стало створення Виконавчого управління при Президенті (1939 р.) у структуру якого входять Апарат Білого дому, Рада національної безпеки, Рада економічних консультантів, Управління по розробці політики, Апарат Віце-президента та інші підрозділи. Апарат Білого Дому складається з особистих президентських помічників, працівників прес-служби, помічників у зв'язках з Конгресом та групами впливу, спеціальних помічників з внутрішньої та зовнішньої політики. Рада національної безпеки США (РНБ) – головний міжвідомчий консультативний та координаційний орган при президенті США з питань зовнішньої та військової політики, який створено в 1947 р. у результаті затвердження закону про національну безпеку, і який перебудовував систему консультування президента США щодо всіх аспектів зовнішньої, внутрішньої та військової політики з метою більш ефективної координації діяльності різних відомств щодо забезпечення національної безпеки. Рада виконує три важливі функції: консультування президента; сприяння довгостроковому плануванню; сприяння координації дій щодо забезпечення національної безпеки. На засідання цих та інших органів постійно запрошуються міністри фінансів, юстиції, торгівлі, представники Ради економічних консультантів, ФБР та ін. Тому в американській політичній традиції апарат при Президенті це, по-суті, командний центр виконавчої влади, особистий президентський штаб; помічники президента, які входять до його складу, мають можливість збирати і вивчати політичні відомості з різних сфер, проводити дослідження та перевірки за дорученням Глави держави. Цей орган забезпечує президента інформацією, виявляє та допомагає вирішувати гострі проблеми, позбавляє президента від дрібних справ, забезпечує належну організацію його роботи. Апарат поділено на дві частини: особисті помічники президента та установи, що стали постійним елементом урядової структури. Деякі з цих установ відіграють найважливішу роль в організації всієї внутрішньої та зовнішньої політики держави, а інші можна вважати вищими координаційними центрами у конкретних галузях управління.

Своєю чергою, Адміністрація Президента Франції в силу історико-політичних обставин складалась дещо по-іншому. Тут маємо справу з поняттям «Дому Президента», який налічує понад 500 осіб та має розмежування на громадянський та військовий сектори. Не дивлячись на те, що Президентський дім не закріплено ні в Конституції, ні в законах, цей орган є однією з найвпливовіших установ, створених Шарлем де Голлем для підтримки намірів президента, виконання його функцій та вирішення важливих питань державного значення. Громадянський сектор, як генеральний секретаріат, координує діяльність міністерств та відомств, скеровує політичну дію Президента. На нього покладається підтримка комунікації з парламентом, забезпечення зв'язків з різними службами, управліннями в окремих сферах державного та суспільного життя, із засобами масової інформації, підготовка проєктів рішень глави держави та контроль їх виконання. Крім генерального секретаріату чисельністю близько 200 чиновників до складу громадянського сектору входять додаткові служби – протокол, управління фінансів та кадрів, служба зв'язку, архів та документація, комп'ютерна служба, служба президентського листування, інтендантська, нагородна, медична служба, служба безпеки та охорони – близько 350 чиновників високого рангу. Оскільки президент є верховним головнокомандувачем, при ньому перебуває військовий персонал, що складає військовий сектор, або особистий штаб (військовий комітет). Цей орган мав найбільше значення при генералові де Голлі, але не втратив його по цей час. Окрім цього, велике значення у прийнятті та реалізації рішень президента мають створювані під його керівництвом міжвідомчі ради, які дають можливість безпосередньо, минаючи прем'єр-міністра, працювати з відомствами, уповноваженими у тій чи іншій сфері. Це дуже актуально в ситуації «співіснування» прем'єра та президента, які мають різні політичні сили. Однак, у ситуації внутрішньої солідарності уряду, такі заходи є недостатніми. Загалом, допоміжні органи при Президенті Франції суттєво впливають на вироблення та проведення державної політики.

Американська та європейська традиції багато в чому були запозичені іншими країнами, зокрема, за зразком РНБ США були сформовані Рада нацбезпеки Польщі, Консультативна рада нацбезпеки Болгарії, Верховна рада оборони Румунії, Рада національної безпеки та оборони України та ін. Окрім цього в Польщі президентом затверджується положення про Канцелярію Президента, призначається та відкликається начальник Канцелярії, в Болгарії президент визначає організацію та порядок діяльності президентських служб та призначає їх персонал, в Хорватії Президенту у здійсненні його функцій надають допомогу дорадчі органи, члени яких ним же призначаються та звільняються з посади, спеціальні та інші функції виконуються Адміністрацією Президента Республіки тощо.

Таким чином, роль та значення Апарату при Президентові країни в здійсненні державних управлінських функцій дуже важлива та багатогранна. Дорадчі та консультативні органи при Президенті відіграють не аби яку роль у формуванні державної політики країни, зокрема й у кризові часи, а особливо під час війни.

UDC 342.519.11

Hlushchuk Yevheniia,

ORCID 0000-0002-9137-7318

Junior Researcher,

Information and Analytical Department, Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Kyiv, Ukraine

E-mail: EvgenijaGlu@gmail.com

**OFFICE AT THE PRESIDENT AS A FUNCTIONAL COMPONENT OF ADVISORY AND
CONSULTATIVE BODIES OF GOVERNMENT:
WORLDWIDE EXPERIENCE**

The current state of development and functioning of the institution of the presidency in the countries of the world is analyzed. The administrative apparatus of the head of state and its advisory bodies in the context of the activity of the presidency institute in times of crisis have been studied. Functional capabilities of advisory and consultative authorities and their possible use by the president through the prism of state policy are considered.

Key words: the institution of the presidency, the head of state, advisory bodies, the Office of the President, international experience.

УДК 021.8

Дем'яненко Людмила Григорівна,

ORCID 0000-0002-5160-2736

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
інформаційно-аналітичного відділу, Фонд Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: demjanenkol@ukr.net

**РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ
БІБЛІОТЕК: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД**

Швидкий розвиток науки і техніки чинить істотний вплив на зміну потреб суспільства, тому бібліотеки, щоб вистояти в перехідний період і впевнено увійти до інформаційного середовища, повинні шукати нові форми і методи обслуговування відвідувачів/читачів, можливості залучення їх до культурної спадщини людства.

Ключові слова: бібліотека, інформаційний простір, інститут президентства, Президентські бібліотеки, Фонд Президентів України.

Зростання об'ємів і чималий потік інформації, які циркулюють у всіх сферах діяльності людини, також інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, та інтеграційні процеси в міжнародному інформаційному просторі змінили підходи до бібліотечної справи в усьому світі. Відтак, свою місію бібліотеки виконують, забезпечуючи широкий спектр інформаційних послуг на найвищому рівні, впроваджуючи у свою роботу інноваційні технології, нові форми та методи роботи.

Тобто, бібліотеки України є однією з основних складових культурної, освітньої та інформаційної структури держави, найважливішим інструментом у формуванні громадянського суспільства. Розвиток бібліотечної справи не тільки

України, а й будь-якої країни неможливий без підтримки державною владою. На сучасному етапі суспільні перетворення впливають на бібліотеки настільки рішуче, що змінюють не тільки всю систему бібліотечної праці та бібліотечних ресурсів, але і вперше ставлять питання про «межі» бібліотечного простору і самих основ існування традиційних бібліотек та їх функцій. Адже, сучасний бібліотечний світ – це різноманітна сукупність суверенних бібліотек і бібліотечних систем, кожна з яких повинна розвиватися і функціонувати з урахуванням впливу інших.

Трансформаційні процеси в сучасній Україні охоплюють всі сфери суспільного життя, в тому числі політичну. При цьому реформування політичної системи набуває особливого значення, оскільки від якості владних інститутів значною мірою залежить ефективність усіх суспільних перетворень. Адже будь який політичний інститут має відповідати вимогам часу, актуальним потребам суспільства та змінам у політичній системі.

У сучасному інформаційному суспільстві стає дедалі популярнішим розвиток електронних ресурсів та дистанційний доступ до них. Тому часто президенти підтримують ініціативи з приводу інформатизації, використання електронних інформаційних ресурсів та оцифрування національного спадку, що зберігається в бібліотеках.

Ще у 2000 році, на той час Президент України Леонід Кучма, з метою підвищення ролі бібліотек у розбудові держави, формуванні громадянського суспільства, більш ефективного використання їх інформаційного потенціалу видав Указ «Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек України № 490/2000». З часом Леонід Кучма і його благодійна організація Президентський фонд «Україна» декілька років постійно підтримували проект із допомоги сільським бібліотекам і у матеріальному плані, і в наповненні бібліотечних фондів. Але на жаль, у нашій країні Президент не має таких повноважень, як у країнах із президентською формою правління, і тому часто ініціативи президента так і залишаються не реалізовані. Наприклад, указ 2009 року, Президента України Віктора Ющенка, в якому було доручення Кабміну та Київській міській державній адміністрації забезпечити фінансування державних програм щодо розвитку бібліотек та виділити земельну ділянку для будівництва нового корпусу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, але цей указ так і залишився на папері.

І все ж таки, президенти, хоча і не завжди, але впливають не лише на всі сфери внутрішнього життя країни, а й на глобальні цивілізаційні зміни, що відбуваються в суспільстві.

Документальна спадщина президентської діяльності репрезентована великою кількістю різноманітних документів і не тільки, які розподіляються як за видовою ознакою, так і за місцем зберігання, популяризації та специфікою представлення.

Інститут президентства – одна з найголовніших інституцій у багатьох країнах світу. У кожному такому Інституті чи президентському музеї можна дізнатися про особливості характеру колишніх/діючих політичних керівників. Саме тому ці пам'ятки, якими керують Національні архіви, зацікавлюють вчених

і не тільки. Будь який політичний інститут має відповідати вимогам часу, актуальним потребам суспільства, а особливо змінам у політичній системі. Тому, безумовно, інститут трансформується як у межах правового поля, так і в своєму функціональному змісті.

Отже, президент як державна інституція посідає своє особливе, специфічне місце, незалежно від роду діяльності. Наприклад, колишні президенти в демократичних країнах залишаються носіями безцінного досвіду, який можна передати своїм наступникам для блага всієї держави, адже охоплюють своєю діяльністю широке коло питань державного значення.

Звичайно, більшість документів і матеріалів функціонування інституту президентства зберігаються в державних архівах, але частина специфічних ресурсів, які відображають роль глави держави в політичному процесі, його особисті документи становлять основу спеціалізованих бібліотечно-архівних колекцій, зокрема президентських бібліотек, музеїв, фондів. Тому, у нашому розумінні, до документальних колекцій відносимо не лише папери, фото- та відео матеріали, а й різноманітні подарунки президентів, також різного роду предмети (наприклад, приватні речі, артефакти). На даний час, у більшості, звичайно, розпочато оцифровку документальних джерел і виставлення на своїх веб-порталах інформаційних ресурсів, які висвітлюють діяльність того чи іншого президента.

Таким чином, саме Президентські бібліотеки виступають як спеціалізовані центри, які функціонують також як сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належать президентам у тій чи іншій країні.

В Україні з метою збирання, збереження та запровадження в науковий та культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість та життя президентів України, було засновано спеціальну бібліотечно-архівну колекцію – Фонд Президентів України (ФПУ) (<http://www.nbuv.gov.ua/node/45>). Фонд є структурним підрозділом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Фонд Президентів України – перше в Україні зібрання документів на всіх видах носіїв інформації.

Відтак, сучасний користувач бібліотеки – це людина медіа світу, споживач таких інформаційних комунікацій як Інтернет-ресурси, під впливом яких він, безсумнівно перебуває. Медіа так інтегрувалися в наш щоденний життєвий простір, що більшість користувачів їх просто не помічають, а тому не здатні критично оцінювати, піддавати сумніву все, що вони читають або сприймають через візуальні образи та звуки. Нові інформаційні ресурси й технології, новий тип мислення, навики медіаграмотності, нові вимоги до використання інформації – все це зумовлює необхідність посилення просвітницької, експертної, консультативної, інтегративної функції бібліотеки.

Наразі Україна переживає досить складний період. Повномасштабна війна, розв'язана країною-агресором, тяжко вдарила, майже по всіх сферах діяльності нашої держави. На жаль бібліотечна справа також не стала виключенням. Цей вплив проявився як в науковій так і у видавничій діяльності; наповненні фондів бібліотек, в кадровому питанні, а особливо у фінансовому забезпеченні. Та водночас бібліотечні установи та їх структурні підрозділи продовжують виконувати свої функції щодо забезпечення інформацією, залишаються

джерелом сучасних знань, які так необхідні не лише в мирний час, а й в процесі вже післявоєнної відбудови. Тому підтримка державної влади, зокрема президентської, сьогодні конче потрібна бібліотекам.

UDC 021.8

Lydmyla Demianenko,

ORCID 0000-0002-5160-2736,

Cand. of Sciences (Philology), Senior Researcher,

Information and Analytical Department, Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: demjanenkol@ukr.net

THE ROLE OF THE PRESIDENCY INSTITUTE IN THE ACTIVITIES AND DEVELOPMENT OF LIBRARIES: UKRAINIAN EXPERIENCE

The rapid development of science and technology has a significant impact on the changing needs of society, so libraries, in order to withstand the transition period and confidently enter the information environment, must look for new forms and methods of serving visitors/readers, opportunities to involve them in the cultural heritage of humanity.

Keywords: library, information space, Institute of the Presidency, Presidential libraries, Fund of the Presidents of Ukraine.

УДК 342.519

Кушнарѡва Марія Борисівна,

ORCID 0000-0003-3361-8838

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник

інформаційно-аналітичного відділу, Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: mariakushn8@gmail.com

ЗВЕРНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА КРАЇНИ ДО НАРОДУ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ: ДОСВІД США ТА УКРАЇНИ

Автор співставляє застосування практики звернень до співвітчизників президентом США Ф. Д. Рузвельтом і Президентом України Володимиром Зеленським, стисло аналізує періодичність виступів цих діячів, їх тривалість, тематику тощо.

Ключові слова: стратегічні комунікації, Президент України В. Зеленський, російсько-українська війна, Ф. Д. Рузвельт, Р. Рейган, ораторське мистецтво.

З початком російського вторгнення в Україну експоненційно зросла роль вітчизняних стратегічних комунікацій. Відповідно, актуалізувалося питання їх ефективності. Оскільки в їх роботі вирішальна роль належить політичним інститутам, зокрема, інституту президентства, надзвичайно важливим стало питання комунікації, яку реалізують Офіс Президента України та сам глава української держави.

До найпоширеніших комунікаційних практик глави будь-якої держави належать його/її публічні виступи. Адресатами таких виступів можуть бути як

представники міжнародної спільноти, так і співвітчизники. В залежності від ситуації, що склалася, пріоритет може надаватися одній із зазначених аудиторій.

Вважається, що практику звернень до співгромадян як постійно діючий спосіб комунікації започаткував президент США Франклін Делано Рузвельт. Він використовував цей засіб у форматі радіовиступів, ще перебуваючи на посаді губернатора штату Нью-Йорк, коли був змушений протистояти республіканській опозиції, яка контролювала газети. Коли Ф. Д. Рузвельт став президентом США, він знову вдався до практики радіозвернень до співгромадян у зв'язку з нагальною необхідністю подолання наслідків наймасштабнішої банківської кризи в історії США у березні 1933 року. Ці радіозвернення набули назви Fireside chats, що можна перекласти як «посиденьки біля каміну», «розмови біля каміну». Така назва була не випадковою, адже Рузвельт саме хотів, щоб його виступ сприймався американцями як спокійна розмова з родичем чи знайомим у звичній затишній ситуації. Такий спосіб комунікації набував додаткової ваги, оскільки у цих «розмовах» йшлося про вкрай серйозні, болючі для тогочасних американців речі: президент пояснював співгромадянам, що таке «новий курс», розповідав про стан економіки країни, про нові законодавчі акти, про заходи з подолання безробіття, про початок військових дій в Європі та, згодом, про участь США у другій світовій війні тощо. Повільний темп мовлення, проста лексика, спокійне інтонування – все було спрямовано на досягнення головної мети – пояснити, заспокоїти, створити у слухачів уявлення про те, що влада контролює ситуацію, робить всі належні кроки, дбає про майбутнє країни та громадян.

За час свого президентства Рузвельт виступив з 31 таким зверненням (в середньому тричі на рік), найкоротший виступ тривав близько 11 хвилин, найдовший – понад 44. За свідченнями сучасників, Р. Леффінгвел пропонував Ф. Д. Рузвельту виступати частіше, але президент відмовився, мотивуючи це тим, що якщо його виступи будуть частими, вони втратять ефективність, а також тим, що підготовка до кожного виступу забирала в нього чотири чи п'ять днів, а цей час слід використовувати для вирішення життєво важливих справ. Ще одним його аргументом проти частих виступів було те, що слід уникати завеликого особистого лідерства. Це свідчить на користь Рузвельта як далекоглядного політика, оскільки у 1942 році, коли відбувалася ця розмова, йшов третій термін перебування Рузвельта на президентській посаді, і хоча таке порушення звичних для США правил було обумовлено другою світовою війною, але все одно підстави для побоювань встановлення президентом диктатури або якоїсь іншої форми узурпації влади в американців, насамперед, у недоброзичливців Рузвельта, справді могли виникнути.

У матеріалах ЗМІ та навіть у дописах експертів можна зустріти твердження, що Рузвельт виступав щотижня. Насправді, як очевидно з попереднього викладу, це не так. Щотижня виступав перед співвітчизниками інший президент США – Рональд Рейган, який за час двох термінів свого перебування на посаді записав 331 суботнє звернення, тобто він справді виступав майже щосуботи. Вочевидь, він не готувався до кожного виступу чотири-п'ять днів, як Рузвельт, зрештою, Рейган все-таки був досвідченим актором, та й часи

йому дісталися набагато спокійніші. Не слід також забувати, що за сорок років, що минули від Рузвельта до Рейгана, політтехнології суттєво просунулися у своєму розвитку.

Стосовно Президента України Володимира Зеленського можна припустити, що до вторгнення, у мирний час, він розглядав виступи перед співвітчизниками як суто ритуальну частину свого політичного дискурсу та діяльності на посаді глави держави. Його виступи приточувалися до пам'ятних дат або до свят. Зокрема, упродовж півроку з липня 2021 року до лютого 2022, Володимир Зеленський звертався до українців 28.07 (День Хрещення Київської Русі), 24.08 (День Незалежності), 21.11 (День Гідності та Свободи), 27.11 (День пам'яті жертв голодоморів), 31.12 (Новий рік), 22.01 (День Соборності). Відповідно, ці звернення мали саме ритуальний, частково протокольний характер і актуальних питань внутрішньої політики Президент торкався у них хіба що побіжно. Вочевидь, ані Президент ані його Офіс не бачили потреби про щось звітувати, комусь щось пояснювати чи розказувати.

Симптоматично, що звернення, ніяк не пов'язані ні з яким пам'ятним днем, почалися 14.02, тобто, за десять днів до початку вторгнення, того дня у зверненні йшлося про «єдність українського суспільства» та про «серйозні зовнішні та внутрішні виклики», що, як ми тепер усі знаємо, перетворилися на повномасштабну війну. 22.02 Президент звертався до українців з зв'язку із засіданням РНБО, 23.02 – у зв'язку із зустріччю з лідерами парламентських фракцій та груп.

Спричинена російським вторгненням гостра екзистенційна загроза, глобальний світоглядний злам геополітичного характеру, що його зазнала певна частина українського соціуму, різке загострення економічних та фінансових проблем та супутнє екстраординарним подіям, особливо, на їх початку, сум'яття не могли не призвести до того, що основним адресатом для Президента України стали співгромадяни та співвітчизники. Тому від 24 лютого практика звернень Зеленського до громадян докорінно змінилася. 24.02 Зеленський звертався до народу двічі, 25, 26 та 27.02 – тричі на добу, далі кількість звернень варіювалася від 1 до 3 (24.03), з 16.04 Президент виступає перед українцями один раз на добу.

У своїх зверненнях Президент звітує про те, що він зробив за день, подає стислий огляд військової ситуації, намагається відповідати на питання, які можуть виникнути у представників української громадськості (щодо кадрових перестановок у вищих ланках влади, міжнародних домовленостей тощо).

Безумовно, складність ситуації в Україні під час війни виключає формат «посиденьок у каміна» – Зеленський не пояснює, він переважно закликає, він не є другом чи родичем, він, якщо можна так висловитися, – «головнокомандувач з людським обличчям». На створення цього іміджу працює уживана ним лексика, вирази обличчя, знамениті футболки та флісові кофти тощо.

Тривалість виступів Зеленського порівняно зі згаданими виступами Ф. Д. Рузвельта є невеликою: найкоротший виступ – менше двох хвилин (6.06), найдовший – трохи більше 15 (з нагоди Дня пам'яті та примирення 8.05). Локація зйомки звернень змінюється – українці мають нагоду побачити Президента в

кабінеті, біля будівлі Офісу Президента, в Софійському соборі тощо, а двічі – навіть у поїзді (під час робочих поїздок Україною).

Безперечно, щоденні звернення Президента до народу, особливо на початку війни, мали велике значення для пересічних українців. Вони наочно демонстрували громадянам, що Президент – в Україні, він очолює спротив, отже, влада працює і держава є життєспроможною.

Очевидно, що застосування цієї практики Зеленським заслуговує на детальний прискіпливий аналіз, котрий би ґрунтувався на моніторингу як самих звернень, так і реакції на них громадян, а також розглядав зазначені виступи у контексті подій, що відбувалися.

UDC 342.519

Kushnarova Mariia,

ORCID 0000-0003-3361-8838,

Cand. of Sciences (Philosophie), Senior Researcher,

Information and Analytical Department, Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: mariakushn8@gmail.com

ADDRESSES OF PRESIDENT OF STATE AS AN ELEMENT OF STRATEGIC COMMUNICATIONS: THE U.S. AND UKRAINE PRACTICE

The author compares addresses of the U.S. President F. D. Roosevelt and the President of Ukraine V. Zelensky to their compatriots, offers brief analysis of its frequencies, lengths, topics etc.

Keywords: strategic communications, President of Ukraine V. Zelensky, Russian-Ukrainian war, F. D. Roosevelt, R. Reagan, rhetorics.

УДК 342.392

Моршна Наталія Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2501-4180>

молодший науковий співробітник відділу формування інформаційних ресурсів, Фонд

Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: 0445157755@ukr.net

ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ У КРИЗОВІ ЧАСИ

Розглянуто питання стосовно узурпації влади президентом Білорусі О. Лукашенком та з'ясовано зв'язок з суперпрезидентською формою правління. Розкрито окремі етапи (нормативні й інституційні) та особливості діяльності глави держави в напрямі концентрації влади.

Ключові слова: форма правління, узурпація влади, Республіка Білорусь, президент О. Лукашенко, Конституція Республіки Білорусь.

У цілому феномен узурпації влади розуміється як насильницький чи протизаконний прихід (захоплення) влади чи присвоєння чужих прав або повноважень. Детально не вдаючись у сенс цього терміну, зазначаємо, що на прикладі Білорусі розглядуване явище пов'язане зі суперпрезидентською

формою правління. Відзначаємо, що в практиці низки держав формуються «суперпрезидентські» моделі, які характеризуються концентрацією чи не всієї повноти влади в державі у руках президента. Президент юридично і фактично зосереджує всі важелі державної влади в своїх руках, він, зазвичай, глава держави, глава виконавчої влади і глава правлячої партії.

На прикладі багатьох пострадянських держав науковці ведуть мову про їх «суперпрезидентську» форму правління. Характерними рисами ситуації з такою формою правління постають: по-перше, повернення до моністичної системи владних відносин; відбувається на цьому фоні персоніфікація влади, надмірне величання лідера держави, який стає де-факто джерелом офіційної політичної діяльності; по-друге, утвердження монолітної єдності партії влади; по-третє, партія влади намагається встановити контроль над найбільш рейтинговими засобами масової інформації й над усім процесом розповсюдження інформації в цілому; по-четверте, в суспільстві побутує страх, адже мають місце розправи з політичними противниками; чільне місце тут належить правоохоронним органам, але й також суперечливим чинним законам. Однією з таких держав є Білорусь, стосовно якої можна з упевненістю вести мову про суперпрезидентську форму правління – безпосередньо завдяки багаторічному правлінню президента О. Лукашенка.

Незмінним президентом Білорусі, починаючи з 1994 року (коли й була запроваджена ця посада в державі), є О. Лукашенко. Вже у перший період свого перебування на посту глави держави, О. Лукашенко створює органи влади, які не були передбачені Основним законом, – Адміністрації Президента (політичний) і Управління справами Президента (економічний). У 1994 р. також вносяться зміни до закону про місцеве самоврядування, за якими призначення голів районних виконкомів переходило до повноважень глави держави. Подібні повноваження суперечили чинній тоді Конституції, однак, все ж набули чинності. З 1995 р. у Білорусі починають активно застосовуватися механізми референдумів. Так, проведений такий у травні того року надав право президенту розпускати парламент, якщо останній порушить Конституцію. Своєю чергою, референдум 2004 р. дозволив скасувати обмеження строків перебування особи на посту глави держави. До цього такі обмеження встановлювалися на рівні двох каденцій. За оцінками експертів, конституційний процес у Білорусі відбувається з суттєвими порушеннями демократичних принципів. У результаті цього створюються передумови для концентрації усієї влади в руках президента й перетворення парламенту, конституційного суду, місцевих органів влади на суто декоративні інституції.

Особливість статусу президента Білорусі полягає в тому, що він має право приймати декрети, що носять силу закону. При цьому підставами для їх прийняття є: по-перше, наявність спеціального закону, який визначатиме предмет регулювання і термін повноважень глави держави на видання декретів; по-друге, «особлива необхідність», яка може визначатися самим президентом. Цікаво, що, з формальної точки зору, президент Білорусі не є главою виконавчою влади (ним є прем'єр-міністр). Водночас сам уряд відповідальний як перед парламентом, так і перед главою держави. Президент, отже, має право прийняти

рішення про відставку уряду. Президент одноосібно призначає членів уряду, а прем'єр-міністра – зі згоди парламенту. Він головує на засіданнях уряду й управи скасовувати рішення останнього.

Дуже вагомими є повноваження президента Білорусі в сфері законотворчої діяльності. Він де-факто «узурпував» всю подібну діяльність. Так, у 1997 р. указом О. Лукашенка було створено Центр законопроектної діяльності, куди передусім повинні направлятися законопроекти. Останні можуть бути заблоковані ще до їх включення в порядок денний нижньої палати парламенту. Президент Білорусі також наділений повноваженнями розпускати парламент з підстав, що пов'язані з діяльністю уряду: висловлення парламентом йому вотуму недовіри; відмови парламентом у його довірі; повторне відхилення програми діяльності уряду; дворазова відмова в згоді на призначення глави уряду. Своєю чергою, Конституція Білорусі передбачає можливість застосування до глави держави процедури імпічменту, проте остання дуже складна в її практичній реалізації.

Окрім системи нормативних перевищень повноважень і все більшого (з роками) підкорення собі великої кількості органів державної влади та органів місцевого самоуправління, О. Лукашенко активно, особливо в 1990-х рр., коли посилено формувалась президентська вертикаль влади, використовував силові методи впливу на тих посадових осіб і представників опозиції, які в який-небудь спосіб чинили супротив проявам узурпації влади. Так, безслідно зникли політичні опоненти О. Лукашенка: Ю. Захаренко (міністр внутрішніх справ 1995–1996 рр.), В. Гончар (глава ЦВК 1996 р.), А. Красовський (бізнесмен), Д. Завадський (журналіст) та ін. Для чинення політичних розправ президент Білорусі використовує служби спеціального призначення, створені ним.

Узурпація влади президентом О. Лукашенком «підсилюється» достатньою «в'ялістю» білоруського суспільства, яку спостерігаю як інертну й адаптативну за більш ніж 28 років правління. Без сумніву, за всі ці роки мала місце велика кількість мирних протестів проти незаконних дій глави білоруської держави, проте їх недостатня масовість, негайне придушення силовими структурами, а також постійне збільшення страху серед населення не призвели до вагомих результатів.

UDC 342.392

Nataliia Morshna,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2501-4180>

Junior Researcher,

Department of Information Resources Formation,

Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: 0445157755@ukr.net

INSTITUTE OF THE PRESIDENCY OF THE REPUBLIC OF BELARUS IN TIMES OF CRISIS

The issue of the usurpation of power by the President of Belarus, O. Lukashenko, is considered. Contact with the super-presidential form of government is made. Separate stages (normative and

institutional) and features of the head of state's activity in the direction of power concentration in his hands is clarified.

Keywords: form of government, usurpation of power, Republic of Belarus, President O. Lukashenko, Constitution of Republic of Belarus.

УДК 321: 342.3(6)

Польовик Світлана Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5960-527X>

кандидатка наук із соціальних комунікацій, завідувачка відділу,
відділ формування інформаційних ресурсів Фонду Президентів України,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

e-mail: polevik1968@nbuv.gov.ua

ІНСТИТУЦІЙНО-КОНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В СИСТЕМІ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ РЕСПУБЛІКИ ГАМБІЯ

У статті охарактеризовано інституційно-конституційні перетворення в системі президентської влади в Республіці Гамбія в її еволюційному розвитку, здійснено аналіз основних етапів у міру демократизації державного режиму західноафриканської країни.

Ключові слова: інститут президентства, Республіка Гамбія, африканська держава, президентські вибори, демократичні перетворення, диктаторський режим, конституція, демократія.

Найбільшого поширення модель президентського правління отримала на Африканському континенті наприкінці 50-х – на початку 60-х років минулого століття, де механізм державного управління має специфічний характер, заснований на синтезі окремих принципів та інститутів старих (традиційних) і нових форм демократії та автократії. Серед країн Західної Африки ми виокремили для дослідження Республіку Гамбію, яка пройшла складний шлях антидемократичного державного розвитку, зуміла подолати систему диктатури, що існувала протягом тривалого часу, і створити умови для побудови демократичної правової держави, що на практиці підтверджує загальну тенденцію до демократизації державних режимів.

Передумовою запровадження в Гамбії інституту президентства слід назвати прийняття 18 лютого 1965 р. Конституції, яка вивела країну з колоніального режиму Великобританії, визначала Гамбію конституційною монархією та незалежною частиною Британської Співдружності націй (British Commonwealth). Ідея самоврядування розглядалася як великий перехід від монархічного до демократичного правління, але в контексті Гамбії на той час політичні лідери були більше стурбовані ствердженням своєї автономії від Великої Британії, а Конституція, як узгоджений інструмент незалежності, була рушійною силою у просуванні країни до державної самостійності.

Перший етап становлення інституту президентства в Гамбії (24 квітня 1970 р. – 22 липня 1994 р.) означений перебуванням на посаді президента та глави уряду Джавари Д. К., який встановив у країні багатопартійну демократію зі значною владою правлячої партії НПП протягом 29 років існування першої

республіки тоді, як опозиційні партії були досить слабкими. За правління Джавари Д. К. Гамбія залишалася ізольованим прикладом демократії та стабільності у неспокійному західноафриканському регіоні, але наприкінці його правління серйозною проблемою стала корупція, зокрема у владних інституціях, що не могло не викликати спроби повалення уряду.

Початок другого етапу функціонування інституту президентства в Гамбії (22 липня 1994 р. – 19 січня 2017 р.) означений поваленням влади Джавари Д. К. 22 липня 1994 р. групою солдатів на чолі з 29-ти річним лейтенантом Національної армії Гамбії Джамме Ях'я. За часів перехідного періоду, Джамме Я. очолив Тимчасову урядову раду, яка функціонувала 2 роки. 26 вересня 1996 р. в країні відбулися президентські вибори, перемогу на яких передбачувано здобув Джамме Я. Новообраний президент призупинив дію деяких положень Конституції 1970 р., виніс на референдум у серпні 1996 р. владний законопроект, згідно з яким 12 січня 1997 р. було прийнято другу республіканську Конституцію Гамбії.

Слід відзначити, що між Конституціями 1970 р. і 1997 р. існують значні відмінності. Наприклад, у той час як у розділі 1 Конституції 1970 р. говорилося, що Гамбія є суверенною республікою, але не визначалося, хто є «володарем цього суверенітету», то в підпункті 2 розділу 1 Конституції 1997 р. чітко зазначено, що суверенітет Гамбії належить народу Гамбії, а легітимність держави походить від народу. Конституція 1997 р., як і попередній основний закон Гамбії, встановлює президентську систему із однопалатним парламентом, визначає президента главою держави і уряду та декларує проведення виборів президента кожні п'ять років. Згідно з основним законом, президент може бути обраний на цю посаду необмежену кількість разів. Законодавчу владу здійснює однопалатний парламент (Національна асамблея), що складається з 53 депутатів (48 їх обираються з урахуванням загальних прямих виборів, а 5 – призначаються президентом). У Конституції 1997 р. закріплено, що кандидатом на посаду президента Гамбії може бути висунуто особу віком 30–65 років.

Хоча обидві Конституції передбачають основні права і свободи гамбійців, Конституція 1997 р. визначила створення більшості державних установ, що не було передбачено Конституцією 1970 р., яка була прийнята парламентом, а не винесена на референдум. Зокрема, до Конституції 1997 р. президент вносив поправки не менше 50 разів, щоб зняти обмеження на термін повноважень президента та змінити вимогу для перемоги на виборах з абсолютної більшості на множину для зміцнення влади.

З часом Джамме Я. перетворив політичну систему на персоналістичну за своєю суттю, що не могло не вплинути на громадянське суспільство, яке прагнуло демократичних змін. Зокрема, політичні сили Гамбії, попри ризик бути ув'язненими, об'єдналися заради висунення на президентських виборах 2016 р. єдиного кандидата на посаду президента – Берроу Адама, який за підтримки опозиційної групи «Коаліція 2016» переміг чинного президента. Пройшовши через всі складнощі передачі влади, зокрема введення військ Сенегалу до країни, підтримка ЕКОВАС (The Economic Community of West African States) Берроу А. прийняв присягу на церемонії інавгурації 18 лютого 2017 р., поклавши початок

третьому періоду функціонування інституту президентства в Республіці Гамбія (19 січня 2017 р. – теперішній час).

На посаді президента Барроу А. зосередився на вирішенні складних завдань щодо здійснення демократичних реформ, зокрема розробки нової Конституції, яка б встановила обмеження терміну правління глави держави і виборчу систему абсолютної більшості, була однією з основних передвиборчих обіцянкою правлячої коаліції. Створена президентом комісія з перегляду Конституції у період переходу до демократії, розробила проєкт, який представив кілька нововведень в історії конституційного будівництва, серед яких були визначені обмеження перебування президента на посаді до двох термінів, квоти для жінок у політиці та значний контроль виконавчої влади з боку парламенту. Однак, у вересні 2020 р. парламент Гамбії проголосував проти проєкту нової Конституції, в якому пункт, який не дозволив би чинному президентові Гамбії претендувати ще на два терміни, був найбільшим каменем спотикання. Конституційна криза зумовила побоювання, що нинішній президент скористається Конституцією 1997 р., щоб відмовитися від обіцянки залишатися на посаді не більше 3-х річного терміну. Побоювання гамбійців щодо відступу чинного президента від своїх передвиборчих обіцянок підтвердило слідування чинного президента Конституції 1997 р., яка дозволила йому брати участь та отримати перемогу на президентських виборах 4 грудня 2021 р.

Як свідчить досвід Гамбії, конституційна криза підкреслила тендітність демократичної системи. Для подальшого розвитку Гамбії як демократичної держави необхідно отримати важливі уроки з Конституцій 1979 і 1997 рр., щоб забезпечити захист фундаментальних республіканських та демократичних цінностей, стандартів, інститутів та процесів для забезпечення належного управління, зокрема обмеження президентських термінів та повноважень глави держави, розширення прав громадян, посилення контрольних функцій парламенту. Якщо Гамбія має стати взірцем африканської демократизації, адміністрація Барроу А. має зробити три речі: відповідати своїм демократичним зобов'язанням, відшкодувати збитки, завдані колишнім режимом, спрямувати країну на шлях демократичного державотворення.

UDC 321: 342.3(6)

Svitlana Polovyk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5960-527X>

Candidate of Social Communications, Head of Department,

Department of Information Resources Formation,

Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: polevik1968@nbuv.gov.ua

**INSTITUTIONAL AND CONSTITUTIONAL CHANGES
IN THE SYSTEM OF PRESIDENTIAL POWER IN THE
REPUBLIC OF THE GAMBIA**

The article describes the institutional and constitutional transformations in the system of presidential power in the Republic of The Gambia in its evolutionary development, analyzes the main stages in the process of democratization of the state regime of the West African country.

Keywords: institute of presidency, Republic of Gambia, African state, presidential elections, democratic reforms, dictatorial regime, constitution, democracy.

УДК316.772.5

Рибаченко Віктор Федорович,

ORCIDID 0000-0002-5808-2446

доцент,

кафедра зв'язків з громадськістю, журналістики та кібербезпеки,

Київський Національний університет культури та мистецтв,

Київ, Україна

e-mail: r-viktor@ukr.net

ІМІДЖЕВИЙ АСПЕКТ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В КРИЗОВІ ЧАСИ

Розглянуто питання значення іміджевих аспектів інституту президентства, які можуть посилювати/послаблювати як його роль загалом, так і дію конституційних повноважень глави держави. Зроблено висновок, що факт політичної та іміджевої боротьби підкреслює значимість репутаційно-іміджевого аспекту інституту президентства в умовах кризи, роль персонального іміджу в комунікації глави держави з цільовими аудиторіями сприйняття.

Ключові слова: інститут президентства, президент, імідж, репутація, криза.

Постановка проблеми. Інститут президентства є об'єктом численних досліджень вітчизняних вчених, зокрема Бурчака Ф., Кармазіної М., Кононенко Н., Кудряченка А., Погорілка В., Удовика В., Шаповала В. інших. Роль президента країни в кризові часи об'єктивно зростає. Але політичний вплив глави держави на перебіг подій залежить не тільки від інституційних, але й від іміджевих факторів. Об'єктом свого дослідження ми обрали іміджевий аспект інституту президентства в кризові часи.

Виклад матеріалу. Посада президента країни має різну іміджеву «вагу» в залежності від різних факторів. Ця вага містить два ключових аспекти: суто інституційний, залежний від форми правління, та іміджевий. Іміджевий потенціал президентства формується на основі його особистого репутаційно-іміджевого ресурсу і є фактором, який може посилювати або послаблювати вплив даного глави держави на перебіг подій, особливо в період кризи, і тим самим впливати на ефективність реалізації ним своїх конституційних повноважень. Інституційну легітимність законно обраного президента країни, що здійснює владу примусу та винагороди, має доповнювати його психологічна легітимність, яка залежить від міри суб'єктивного прийняття народом влади даного президента, від його авторитету, довіри до нього та позитивного іміджу.

Україна на даний час є парламентсько-президентською республікою з достатньо сталим інститутом президентства, що має законодавчо визначений набір конституційних важелів і обмежень своєї діяльності. Але ефективність виконання повноважень глави держави помітною мірою залежить від його персонального іміджу, який певним чином сформований за результатами його попередньої діяльності та продовжує формуватися під час війни і є потужним засобом комунікації президента з цільовими аудиторіями.

Основними цільовими аудиторіями президента України (кожна з яких складається із груп його прихильників, опонентів, осіб з невизначеним ставленням) є внутрішні (всередині України) та зовнішні (за її межами).

Змістовними складовими іміджу президента України, які постійно перебувають в зоні пильної уваги як прихильників, так і опонентів чи відвертих противників, є його кадрова політика, рішення, особливо безпекового спектру, його публічні меседжі, адресовані як внутрішнім, так і зовнішнім аудиторіям сприйняття для посилення комунікації з ними.

Незважаючи на війну та об'єктивну необхідність зміцнення єдності суспільства, політичні опоненти президента України та їх прибічники в тих чи інших формах продовжують кампанію критики, смислових та емоційних атак, що спрямовані на зниження його іміджу, підкреслення (об'єктивного чи суб'єктивного) недоліків і помилок (реальних чи надуманих), формування негативного персонального іміджу. Все це посилюється, а часто ініціюється, інспірованою ззовні інформаційною війною проти України та її керівництва.

У соцмережах різноманітні боти, а також опоненти президента, особливо такі, які криються за ніками і виступають фактично як аноніми, не стримують себе у образливих висловлюваннях, сповнених негативу і навіть відкритої ворожнечі. Однією з форм таких висловлювань серед подібних, переважно анонімних, спікерів є використання різного роду зневажливих, а то й принизливих антропонімів, серед яких відносно пристойними можна назвати, наприклад, «Зея» чи «Бубочка».

Іміджеві атаки за допомогою прізвиська взагалі є розповсюдженими в сфері вітчизняної політики. Але і тут у якості об'єкта для репутаційно-іміджевих атак президент впевнено тримає перше місце. За результатами одного із минулорічних досліджень за кількістю обзивань у традиційних ЗМІ (2.8 тис. – «Зея», 869 – «Бубочка») В. Зеленський один переважає усіх інших вітчизняних політиків. До прикладу попередній очільник держави з прізвиськами «Шоколадний король» чи «Сивочолий гетьман» має в 5 разів менше згадувань у ЗМІ. Парадоксально, але подібне лідерство у прізвиськах також може бути індикатором значимості політика в інформаційному просторі.

Як відомо, президент України в день початку війни відмовився від пропозиції евакуюватися, що було надзвичайно високо оцінено як ініціаторами цієї пропозиції (президентом США Дж. Байденом та прем'єр-міністром Великобританії Борисом Джонсоном), так і політикумом, ЗМІ та громадськістю західних країн-партнерів і значно підвищило персональний імідж президента України та імідж України загалом на Заході, посилило їх симпатії та установки на допомогу нашій країні, проукраїнські настрої.

Намагаючись і такий очевидний іміджевий успіх дискредитувати, боти та вітчизняні опоненти президента України запустили в інформаційний простір негативний антропонім «Боневтік», але він приживається погано – адже факт того, що глава держави дійсно залишився на посту і очолив спротив, сконсолідувавши підтримку зарубіжних партнерів, дуже складно принизити і дезавуувати в іміджевому плані.

Важливо відзначити, що саме переважна анонімність авторів породжує відчуття безкарності і робить соцмережі основною ареною іміджевих атак на президента. За даними вищезгаданого дослідження розподіл кількості обзивань В. Зеленського за типом соціальних мереж є наступною: фейсбук – 720 224 випадки; ютуб – 147307; твіттер – 126880; телеграм – 52 230. Цифри з часом можуть змінюватися, але тенденція зрозуміла.

Те, що активне використання негативних антропонімів (обзивань) є проявом у публічній площині політичної боротьби та інформаційної війни, і не відображають настроїв більшості громадськості, як всередині країни, так і поза її межами, підтверджують наступні дані.

За опитуванням соціологічної групи «Рейтинг» (26–27 лютого 2022 р.,) 91 % респондентів підтримали дії президента В. Зеленського під час вторгнення Росії в Україну. Ця підтримка була в цілому схожою в усіх регіонах країни. Станом на 10 квітня 2022 р. за інформацією головного редактора видання «Новое Время» **В. Сича рейтинг В. Зеленського – 81 %.**

Станом на 20 травня 2022 року Президент України В. Зеленський очолив рейтинг найвпливовіших людей 2022 року за версією 3.3 млн читачів американського журналу «Time», що свідчить про його високий міжнародний імідж. Друге місце – І. Маск, третє – Б. Джонсон. Дж. Байден – п'ятий.

Навіть такі резонансні високоіміджеві акції міжнародного масштабу, як інтерв'ю з портретами на обкладинках престижних журналів «Time» і «Vogue» президента України та першої леді, навіть фотосесії зі всесвітньо знаменитою фотографинею Енні Лейбовіц опоненти намагалися дискредитувати, влаштовуючи штучний хейт у соцмережах щодо іміджевих компонентів цієї фотосесії (поза, одяг, вигляд тощо) та породивши у відповідь потужний флешмоб **#sitlikeagirl** на підтримку іміджу першої леді та президента.

Висновки. Вищесказане підтверджує факт політичної та іміджевої боротьби навіть в умовах війни; підкреслює значимість репутаційно-іміджевого аспекту інституту президентства в умовах кризи; роль персонального іміджу в комунікації глави держави з цільовими аудиторіями; засвідчує, що кон'юнктурні іміджеві атаки є малоефективними, у випадках, коли діяльність президента спрямована на захист базових потреб і цінностей суспільства.

UDC 316.772.5

Viktor Rybachenko,

ORCID ID 0000-0002-5808-2446

Docent,

Department of Public Relations, Journalism and Cyber Security,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

e-mail: r-viktor@ukr.net

IMAGE ASPECT OF THE PRESIDENCY INSTITUTION IN CRISIS

It was considered the issue of the importance of the image aspects of the institution of the presidency, which can strengthen/weaken both its role in general and the effect of the constitutional powers of the head of state. It was concluded that the fact of political and image struggle emphasizes the importance of the reputational and image aspect of the institution of the presidency in crisis

conditions, the role of personal image in the communication of the head of state with target audiences of perception.

Keywords: presidential institute, president, image, reputation, crisis.

УДК 004.042:070 + 32.019.52 + 321 + 311.2:930.25

Федорчук Артур Григорович,

ORCID 0000-0002-1141-1812,

науковий співробітник відділу формування інформаційних ресурсів,

Фонд Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: fedorchuk.arthur@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МОНІТОРИНГУ ПУБЛІКАЦІЙ ПРО ІНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА В ІНОЗЕМНИХ РЕСУРСАХ МЕРЕЖІ

Здійснено аналіз досвіду моніторингу змісту публікацій провідних закордонних ЗМІ про інститут президентства, представлених у мережі Інтернет.

Ключові слова: моніторинг інтернету, інститут президентства, контент-аналіз, інформаційні ресурси мережі, інформаційні потоки.

Інститут президентства в Україні було впроваджено з перших днів незалежності нашої держави і сьогодні визначення місця та ролі цього важливого державного інституту залишається одним з основних питань державного будівництва в Україні. У сучасному світі інституція президентської влади є дуже розповсюдженою та достатньо багатолікою. Президенти є главами держав майже у 150 країнах світу. При цьому посади президента в країнах світу значно відрізняються за обсягом повноважень, характером функцій та ролі у суспільстві.

Незважаючи на те, що інституту президентства присвячено достатньо багато досліджень сучасних вчених, на сьогодні існує ціла низка невирішених питань функціонування інституту президентства як політичного та державного інституту. Впродовж усієї історії в країнах світу відбувалися помітні трансформації щодо трактування ролі посади президента у політичному житті країн. Цей процес триває і, відповідно, інститут президентства доцільно досліджувати в динаміці його розвитку та адаптації обраної моделі політичного устрою до реальних умов розвитку. Базою таких досліджень, та одночасно їх об'єктом, можуть слугувати інформаційні комунікації та засоби масової інформації (ЗМІ), як найдинамічніша їх складова.

Актуальність моніторингу змісту інформаційних потоків мережі Інтернет полягає в зростаючій ролі інформаційних ресурсів світової мережі та необхідності використання іноземного досвіду. Існує нагальна потреба використання вже достатньо апробованих інструментів моніторингу інформаційних ресурсів мережі Інтернет для наукових досліджень, зокрема тенденцій розвитку інституту президентства у світі.

Методом дослідження інформаційних потоків, що породжують різноманітні медіа світу, ми обрали широко розповсюджений моніторинг

Інтернету, під яким розуміємо комплекс досліджень з пошуку, аналізу, класифікації, обробки та зберігання інформації з інтернету за тематикою конкретного аналізу. Основою методу моніторингу інтернету виступає контент-аналіз. У нашому випадку ми розглядаємо його, як аналіз змісту широкого кола публікацій в мережі Інтернет. Перевагами моніторингу інтернету є динамічність висвітлення проблем та подій у мережі, а також можливість охопити велику кількість публікацій зарубіжних ЗМІ. Моніторинг інформації про інститут президентства ефективно проводити на матеріалах мережеских варіантів авторитетних у світі періодичних видань та інформаційно-аналітичних агентств.

Основою розробленої технології моніторингу інтернету виступає метод контент-аналізу. Ми розглядаємо його як аналіз змісту широкого кола публікацій у мережі Інтернет. У процесі моніторингу проводиться пошук та виявлення в публікаціях мережеских видань матеріалів тематично відповідних напряму дослідження – діяльності інституту президентства в різних країнах світу, іміджу інституту президентства і самих президентів у сучасному суспільстві. Цей етап включає осмисленням аналітиками змісту інформації та визначенням доцільності й ефективності її використання у дослідженні, до якого доречно включати новинні замітки, аналітичні статті, аналітичні огляди та тематичні есе.

Технологія моніторингу передбачає, що виявлені публікації, відповідні тематиці дослідження, копіюються та оформлюються згідно з вимогами аналізу, повністю перекладаються з мови оригіналу на українську з метою виявлення всіх аспектів та змістовного навантаження конкретної публікації, доповнюються коротким рефератом на державній мові, індексуються згідно поточного тематичного класифікатора та вводяться у бази даних.

База даних «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ», розробка та експлуатація якої була розпочата у відділі формування інформаційних ресурсів Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з початку 2019 р., призначена для збереження результатів моніторингу публікацій ЗМІ у вигляді бібліографічної, реферативної та повнотекстової інформації, надання доступу до неї користувачам та створення на основі внесених матеріалів аналітичних та інформаційно-реферативних оглядів досліджуваної проблеми за різні періоди часу.

На основі моніторингового дослідження формується та продукується щомісячний інформаційно-реферативний бюлетень «Інститут президентства в зарубіжних ЗМІ». Матеріали в бюлетені структуровані за тематикою, країнами президентів та доповнюються аналітикою й інфографікою. Означений продукт затребуваний читацькою аудиторією, серед якої чільне місце відводиться органам державної влади, які отримують інформаційно-реферативний бюлетень та використовують аналітичну інформацію в ході виконання своїх владних повноважень.

Таким чином, можна говорити про доцільність та ефективність використання інструментів моніторингу інтернету в дослідженнях інформаційних потоків з питань функціонування інституту президентства у світі. Означений метод має перспективи за умов дотримання формалізованих

процедур опрацювання інформації та унеможливлення суб'єктивних викривлень у процесі оцінювання матеріалів преси.

UDC 004.042:070 + 32.019.52 + 321 + 311.2:930.25

Arthur Fedorchuk,

ORCID 0000-0002-1141-1812,

Research Associate,

Department of information resources formation,

Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: fedorchuk_arthur@ukr.net

MONITORING OF THE INFORMATION SPACE ABOUT THE INSTITUTE OF PRESIDENCY IN THE WORLD

The report analyzes the experience of monitoring the content of publications about the institution of the presidency in the leading foreign media on the Internet.

Keywords: Internet monitoring, institution of the presidency, content analysis, network information resources, information flows.

УДК: 355.451:327(477)

Хилько Максим Миколайович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,

завідувач інформаційно-аналітичного відділу Фонду Президентів України,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: khyliko@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ У МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Проаналізовано розбудову стратегічних комунікацій в Україні з акцентом на роль Президента. Відзначено особливості стратегічних комунікацій у міжнародній діяльності Президента України у кризові часи.

Ключові слова: стратегічні комунікації, інформаційна безпека, державна безпека, міжнародні відносини, Президент України.

До міжнародної діяльності відноситься значна частина повноважень Президента України, зокрема, відповідно до Статті 106 Конституції України, Президент представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України, а також здійснює низку інших повноважень у зовнішньополітичній сфері. За умов інформаційної доби, ефективне здійснення цих повноважень без належних стратегічних комунікацій було б неможливим. Особливої ваги стратегічні комунікації набули у кризові часи російської війни проти України, із врахуванням її інформаційної складової, що має місце поруч із військовими, економічними, кібернетичними та іншими атаками.

Зважаючи на те, що саме збройний конфлікт й необхідність протистояти російській агресії стали каталізатором уваги до стратегічних комунікацій, не

випадково термін «стратегічні комунікації» вперше в українському законодавстві з'явився саме у Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента від 24 вересня 2015 р. №555/2015. У цьому документі «стратегічні комунікації» було визначено як скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави.

Свідченням зростання на найвищому рівні в Україні уваги до проблематики стратегічних комунікацій стала поява відповідного підрозділу в Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». З урахуванням функціонального аналізу сфери стратегічних комунікацій, проведеного Апаратом РНБО України та Національним інститутом стратегічних досліджень, було запропонувати низку заходів для її удосконалення, зокрема: ухвалити рамковий документ, яким визначити суб'єктів реалізації, загальну систему та механізм координування стратегічних комунікацій; забезпечити реалізацію координування стратегічних комунікацій у спосіб створення на базі РНБО України постійно діючої міжвідомчої групи з питань стратегічних комунікацій.

Нові комунікаційні акценти приніс у міжнародні відносини України Президент В. Зеленський, у виступах якого перед аудиторією помітно більше людиноцентричності, акцентів на спільних, близьких кожному моментах, а у його спілкуванні зі світовими лідерами велике значення має встановлення міжособистісних довірчих відносин. Інший новий аспект стратегії комунікації із зарубіжними партнерами, що з'явився за Президента В. Зеленського і став певним розвитком його лінії на менш традиційне для дипломатії, натомість більш щире спілкування із колегами, – чітке публічне артикулювання очікувань України від її міжнародних партнерів.

У лютому 2021 р. Указом Президента №43/2021 було уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», а в травні 2021 р. Указом Президента №203/2021 уведено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», якими було запроваджено санкції проти низки ЗМІ, звинувачених у поширенні наративів російської пропаганди.

У травні 2021 р. Указом Президента №187/2021 створено Центр протидії дезінформації, підпорядкований Раді національної безпеки і оборони України. Центр, керівника якого призначає та звільняє з посади Президент України за поданням секретаря РНБО, проводить аналіз та моніторинг подій і явищ у інформаційному просторі, забезпечує протидію як наявним, так і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, виявляє та протидіє дезінформації, пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям.

У новій Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, затвердженій

Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 448/2021 публічна дипломатія як складова стратегічних комунікацій названа важливим інструментом формування позитивного іміджу України як надійного партнера і форпосту захисту демократичних цінностей на європейському просторі, що набуває особливої актуальності в умовах зростання гібридних загроз.

З перших днів повномасштабного російського вторгнення у лютому 2022 р. Президент В. Зеленський відіграє ключову роль у стратегічних комунікаціях України, як спрямованих всередину держави, так і на міжнародну аудиторію. Його регулярні звернення до українського народу спрямовані на підтримку стійкого морального стану і згуртованості суспільства у найбільш кризові часи за останні вісім десятиліть, коли поставлено під загрозу саме виживання українців як нації.

Водночас, Президент В. Зеленський є і головним суб'єктом стратегічних комунікацій України на міжнародній арені. Безпрецедентними у світовій історії стали мало не щоденні звернення Президента України до парламентів держав світу, міжнародних організацій, форумів, університетських спільнот та аналітичних центрів. Прямий і відвертий стиль звернень безпосередньо до державних і політичних діячів, лідерів думок і громадян десятків країн світу сприяє формуванню широкої міжнародної коаліції на підтримку України. Чітке публічне артикулювання конкретних потреб і очікувань нашої держави, у тому числі щодо постачання озброєнь, економічної підтримки, санкційної політики та інших питань, спрямовує відповідні дипломатичні зусилля у русло практичних рішень та прискорює прийняття рішень державами-партнерами на підтримку України.

UDC: 355.451:327(477)

Maksym Khyenko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6365-339X>,

PhD in Philosophy, Senior Researcher,

Head of the Information and Analytical Department, Foundation of Presidents of Ukraine,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine,

National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: khyenko@ukr.net

STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE INTERNATIONAL ACTIVITIES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE

The development of strategic communications in Ukraine is analysed with an emphasis on the role of the President. The peculiarities of strategic communications in the international activities of the President of Ukraine in times of crisis are noted.

Keywords: strategic communications, information security, state security, international relations, President of Ukraine.

РОЗДІЛ 10

ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ДРУКОВАНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17:[002.2:811.161.2'25:811.411.16'25]"1920/1930"

Батанова Тетяна Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

наукова співробітниця,

відділ фонду юдаїки Інституту рукопису,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: batanova@nbuv.gov.ua

ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЄВРЕЙСЬКОЇ ЇДИШОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ВИДАННЯХ 1920–1930 РОКІВ ІЗ ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Вивчення літературних перекладів з української та їдишу, опублікованих у 1920–1930-х роках, дозволяє дослідити українсько-єврейську співпрацю на ниві літератури й простежити радянізацію у видавничому процесі.

Ключові слова: переклад, українська література, єврейська література, їдиш, відділ фонду юдаїки, НБУВ.

Інтерес українських літераторів до єврейської тематики й до перекладу з однієї з єврейських мов – їдишу – виявляється вже наприкінці ХІХ ст. Так видатний поет Іван Франко здійснив український переклад з їдишу понад ста поезій Велвла Збаржера (Вольфа Еренкранца) та понад двадцяти – Моріса Розенфельда. Окрім Франка, до біблійних і новочасних тем зверталися у своїх творах Тарас Шевченко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Володимир Винниченко та інші. Після революції 1917 р. Українська Центральна Рада визначила їдиш однієї з чотирьох офіційних мов Української Народної Республіки (разом із українською, польською і російською) та прийняла Закон про національно-персональну автономію, який розширював права їдишу як мови єврейської громади. Відтак найважливіші політичні й державні документи перекладалися з української їдишем, а контакти між єврейською та українською інтелігенцією стали тіснішими.

У відділі фонду юдаїки та основному фонді НБУВ зберігаються рідкісні видання літературних перекладів з української та їдишу, вивчення яких дозволяє дослідити українсько-єврейську літературну та перекладацьку співпрацю. Розквіт видавничої справи та перекладу з української мови на їдиш розпочався в 1918 р. зі створенням у Києві єврейської культурної позапартійної організації «Культур-Ліга» та її видавництва, що працювало і в радянській Україні до 1930 року. Незважаючи на прихід до влади більшовиків, видавництво «Культур-Ліга» намагалося уникати масового друку радянської пропаганди. Окрім поодиноких

перекладів творів Ф. Енгельса, видавництво публікувало оригінальні наукові праці про освіту, мову, літературу, театр, а також переклади підручників і класичних творів світової та української літератури. У 1927 р. було видано працю В. Друніна «Тарас Шевченко» в перекладі з російської В. Рабіновича, їдишомовні переклади україномовних поетичних творів Шевченка до якої здійснив видатний єврейський поет Давид Гофштейн. Єврейський письменник Іцик Кіпніс здійснив переклади творів В. Винниченка: у 1926 р. їдишем було видано оповідання «Федько Халамидник», а в 1929 р. – «Бабусин подарунок». 1928 р. вийшла збірка оповідань М. Коцюбинського в перекладі Езри Фінінберга.

Завдяки закладеному підґрунтю в 1917–1919 роках, саме 1920-ті роки виявилися найбільш плідними й різноманітними в літературно-перекладацькій та видавничій справі. 11 березня 1920 року до Шевченкових пам'ятних днів редактор Бер Оршанський видав восьмисторінкову їдишомовну брошуру «Цум йорцайт фун Тарас Шевченко» («До річниці смерті Тараса Шевченка») у видавничій секції народного комісаріату освіти. Серед авторів брошури були Д. Гофштейн зі статтею та перекладом «Заповіту» Т. Шевченка, а також знані єврейські літератори Бал-Махшовес, Мойсей Майданський, Леон Гальмі.

1923 р. у видавництві «Друкар» вийшла антологія Василя Атаманюка «Нова єврейська поезія» з українськими перекладами віршів Д. Гофштейна, О. Шварцмана, П. Маркіша, Л. Квітка, І. Фефера, І. Кіпніса та ін. Видання є особливо цінним, бо автор уклав наприкінці антології бібліографічний покажчик опублікованих в 1906–1923 рр. перекладів єврейської літератури на українську мову. Ознайомитися з цифровою копією видання можна в електронній бібліотеці «Україніка» на порталі НБУВ за посиланням <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0002590>.

Окремої уваги варта видана 1930 р. в Державному видавництві України їдишомовна антологія нової української прози, в якій укладачі та перекладачі Давид Фельдман і Лейб Квітко представили «пост-жовтневу» літературу 1921–1928 рр. У відділі фонду юдаїки зберігається примірник видання з дарчим написом від двох укладачів одному з авторів – Петру Панчу (дата 15 травня 1930 р.) Збірка містить твори, короткі біографічні довідки й майстерні фотопортрети 21 українського письменника (Бориса Антоненка-Давидовича, Олеса Досвітнього, Івана Дніпровського, Андрія Головка, Остапа Вишні, Юрія Яновського, Миколи Хвильового, Аркадія Любченка, Валерія Підмогильного та ін.). Частина письменників була репресована радянською владою на початку 1930-х рр. і тепер їхня творчість належить до доби Розстріляного відродження.

1931 р. у видавництві «Література і мистецтво» було видано їдишомовну збірку «Вибрані твори» Лесі Українки у перекладі Давида Гофштейна. Державне видавництво національних меншостей УСРР у 1936 р. видало їдишем «Вибрані твори» Івана Франка теж у перекладі Д. Гофштейна. Автор передмови до видання Петро Колесник був заарештований 1937 р. і засуджений до 10 років ув'язнення. Певно тому у збереженому у відділі фонду юдаїки примірнику видання його ім'я викреслено чорнилом, однак поглянувши на сторінку проти світла, його прізвище читається.

Того самого 1936 р. у Державному літературному видавництві вийшла друком поетична збірка творів нового радянського класика Павла Тичини під

сумнозвісною назвою «Партія веде». Уклав збірку Лейб Квітко, переклади здійснили Д. Гофштейн, Л. Квітко та ін. У 1939 р. вийшли різні ювілейні видання творів Тараса Шевченка (до 125-річчя з дня народження) їдишем та Шолом-Алейхема (до 150-річчя з дня народження) українською мовою.

З початком 1930-х років відбувалася всеохопна радянська: було закрито літературні спілки і видавництва, створені не більшовицькою владою (зокрема «Культур-Ліга»). Вибір тематики публікацій і перекладів поступово звужувався, зважаючи на доцільність певних творів для радянської пропаганди та перелік схвалених владою «соціалістичних», «пролетарських» чи «революційних» класиків: Тарас Шевченко, Леся Українка та Іван Франко для української літератури, Шолом-Алейхем – для єврейської. Радянські репресії 1930-х років, Друга світова війна і Голокост, а також подальші репресії єврейських письменників у 1948–1952 рр. на багато років призупинили українсько-єврейську співпрацю на ниві літератури.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.17:[002.2:811.161.2'25:811.411.16'25]"1920/1930"

Tetyana Batanova,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8407-9649>,

Research Associate,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: batanova@nbuv.gov.ua

**TRANSLATIONS OF UKRAINIAN AND JEWISH YIDDISH LITERATURE IN
PUBLICATIONS OF THE 1920–1930s FROM THE COLLECTIONS OF THE
V. I. VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE**

The study of translations from Ukrainian and Yiddish literature published in the 1920–1930s enables to research the Ukrainian-Jewish cooperation in the field of literature and trace the sovietization in the publishing process.

Keywords: translation, Ukrainian literature, Jewish literature, Yiddish, Judaica Department, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК 070(477=411.16):004]:070(477):004]

Гірік Сергій Іванович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924/>

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

відділ соціогуманітарних, природничих і технічних наук;

Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»,

Київ, Україна

e-mail: sergiusz.1985@gmail.com

**ОЦИФРУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЄВРЕЙСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ:
ВИКЛИКИ Й МОЖЛИВОСТІ**

Розглянуто досвід оцифрування різними установами українських єврейських періодичних видань у порівнянні з історією оцифрування неєврейської преси. Виявлено низку спільних для різних ініціатив недоліків та окреслено шляхи їх подолання.

Ключові слова: оцифрування, періодичні видання, преса, колекції, покажчики.

Упродовж останніх 20 років в Україні та за кордоном реалізовано кілька десятків масштабних проєктів оцифрування періодичних видань, пов'язаних із Україною. У процесі їх утілення в життя перед установами, у колекціях яких зберігаються оригінали оцифрованих матеріалів, організаціями, що безпосередньо працювали над оцифруванням, а також користувачами створених ними ресурсів, постала низка викликів, які суттєво зменшують можливості для повноцінного використання удоступнених джерел. Це стосується як єврейської періодики (єврейськими та неєврейськими мовами), так і української преси в цілому.

Перші подібні ініціативи здійснювалися ще в середині 2000-х років. З огляду на тогочасні технічні можливості вони не передбачали публікації оцифрованих матеріалів в інтернеті (чи то у відкритому доступі, чи то за передплатою). Одним із найцікавіших і як на той час зразкових за якістю виконання задумів такого ґатибу був незавершений проєкт «Електронні матеріали з історії української культури», що втілювався в життя у 2004–2009 роках видавництвом «Критика» й Українським науковим інститутом Гарвардського університету (випущено п'ять компакт-дисків із додатками у вигляді брошур із покажчиками й супровідними матеріалами).

Від реалізованих пізніше задумів він вирізняється ґрунтовністю підготовки — крім власне повних комплектів обраного видання на диск записувалися дотичні до нього публікації (альманахи, збірки, критичні видання тощо). Привертає увагу й підготовка наукового апарату у вигляді покажчиків, передруків давніх рецензій на вміщені матеріали тощо. Вагомим плюсом цього проєкту є намагання досягнути повноти представлених комплектів періодичних видань — у разі, коли жодна бібліотека не мала повної збірки, лакуни заповнювалися примірниками з інших сховищ та приватних колекцій. Саме відсутність такого підходу, який можливо реалізувати лише у форматі кооперації між різними книгозбірнями, музейними установами, громадськими організаціями і приватними особами, є причиною неповноти більшості втілених пізніше ініціатив оцифрування періодики.

«Критиківський» проєкт, проте, взагалі не передбачав оцифрування єврейської преси. Про це свідчить його проспект, що друкувався на звороті обкладинки брошур із бібліографічними й іменними покажчиками, що докладалися до перших чотирьох випусків опублікованих компакт-дисків. Згаданий факт засвідчує відсутність сприйняття української культури міжвоєнного двадцятиліття як інклюзивного явища, яке охоплювало культури всіх етносів України у їхньому взаємозв'язку. Цей недолік було можливо скоригувати, однак проєкт зупинився на вип. 5, тож шанс було втрачено.

Ініціаторами більшості наступних за часом ініціатив оцифрування періодики (як виданої в Україні єврейської, так і власне української) як правило були установи-зберігачі колекцій, що оцифровувалися. На час реалізації цих проєктів технічні можливості вже дозволяли удоступнити створений інформаційний продукт широкій аудиторії. Крім того, установи-власники збірок мають змогу включити реалізацію відповідних задумів до офіційних планів своєї

роботи на кожен наступний рік і не обмежені в часі користування оригіналами. Завдяки цим чинникам кількість оцифрованих видань як за назвами, так і за кількістю номерів, упродовж останніх півтора десятиліття виросла в десятки разів.

Водночас, як показав аналіз оцифрованих колекцій (єврейські періодичні видання на порталі Libragia.ua; видані в Україні єврейські журнали й газети, оприлюднені на сайті «Historical Jewish Press», який адмініструє Національна бібліотека Ізраїлю спільно з Тель-Авівським університетом; єврейська преса у Ягеллонській цифровій бібліотеці; матеріали порталу «Contact Memoгу» Фракфуртського університету; матеріали сайтів Інституту Лео Бека, Німецької національної бібліотеки та Центральної юдаїстичної бібліотеки [Centralna Biblioteka Judaistyczna] Єврейського історичного інституту у Варшаві), усім їм властива низка особливостей, які ускладнюють роботу дослідників із доступними джерелами.

Найприкметніші серед них є такі:

- відсутність повних комплектів оцифрованих видань; у деяких випадках у разі, якщо одне видання оцифровувалося двома чи більше установами, два неповні комплекти можуть взаємодоповнюватися й утворювати один повний комплект, однак користувач має змогу дізнатися про це лише шляхом пошуку однієї назви видання на різних ресурсах;
- відсутність наукового апарату — оскільки науковий апарат конкретного видання передбачає роботу з його повним комплектом, а в більшості випадків оцифровуються неповні збірки, підготувати вичерпні показники може лише консорціум установ або стороння організація на основі одразу кількох зібрань із можливим залученням окремих примірників із приватних колекцій;
- відсутність можливостей текстового пошуку в межах окремих видань;
- небажання багатьох установ надавати вільний доступ до своїх колекцій та дозволяти збереження копій оцифрованих видань для роботи офлайн.

Два перші недоліки можна компенсувати шляхом об'єднання зусиль окремих бібліотек і музейних установ за участі громадських організацій, приватних осіб та комерційних структур. Створення крос-переліків у вигляді списків оцифрованих видань із гіперлінками, які дозволяють відстежити взаємодоповнені дублі окремих назв на різних ресурсах, є лише паліативом. Існування такої ініціативи Державного університету Огайо (Union List of Digitized Jewish Historic Newspapers, Periodicals and e-Journals), звісно, полегшує працю науковців, однак жодним чином не замінить повноцінної публікації повних комплектів періодичних видань.

UDC: 070(477=411.16):004]:070(477):004]

Serhiy Hirik,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2535-3924/>

PhD in History / Candidate of Science in History,

Senior Research Fellow, Department of Arts and Sciences,
State Research Institution “Encyclopedia Press”,
Kyiv, Ukraine
e-mail: sergiusz.1985@gmail.com

DIGITIZATION OF UKRAINIAN JEWISH PERIODICALS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Author analyzes the experience of digitization of Ukrainian Jewish periodicals in comparison with digitization of non-Jewish press. He identifies several deficiencies that are common to the various such projects and proposes ways to overcome them.

Keywords: digitization, periodicals, press, collections, indexes.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17:070(477=411.16)”1988/2004”

Залізнюк Олена Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4437-4042>

наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: olenazalizniuk@ukr.net

Швець Ірина Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4847-6097>

молодша наукова співробітниця,

відділ пресознавства,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: shvets.irina@ukr.net

ЄВРЕЙСЬКІ ГАЗЕТИ У НАУКОВОМУ КАТАЛОЗІ «ГАЗЕТИ НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ УКРАЇНИ 1988–2004 РОКІВ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО»: ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИВЧЕННЯ

У тезах ідеться про зберігання та вивчення єврейських газет, що ввійшли до наукового каталогу «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».

Ключові слова: єврейські газети, збереження, каталог, національні спільноти, редактор, фонд.

Наприкінці 1980-х років в Україні розпочався справжній газетний бум, майже кожного дня з’являються нові видання як наслідок багаторічного інформаційного голоду. Нові газети принципово відрізняються від офіційних видань засновником, власником, тематикою, читацькою аудиторією тощо.

У перші роки перебудови й упродовж наступних двох десятиліть на території сучасної України відродилося та утворилося багато різноманітних єврейських організацій, кожна з яких намагалася видавати свою газету.

Упродовж 2021–2022 рр. співробітники відділу пресознавства (ВП) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) Олена Залізнюк та Ірина Швець працювали над підготовкою до друку наукового

каталогу «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», до якого ввійшли й газети єврейських організацій, товариств, фондів тощо.

Каталог містить 259 назв газет (192 газети та 67 різноманітних спецвипусків, додатків і сторінок до них), які зберігаються у фондах НБУВ. Це видання релігійних, культурно-просвітницьких, науково-просвітницьких та культурно-історичних центрів, національних агенцій, громад, клубів, об'єднань, організацій та рухів.

У виданні «Газети національних спільнот України 1988–2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» найбільше представлено єврейських видань (103 назви): 63 газети та 40 додатків до них.

У грудні 1990 р. у Києві зареєструвалася газета Київської міської єврейської громади «Возрождение», яку очолював Ілля Левітас. Після отримання Україною незалежності в 1991 р. видання згодом символічно змінило назву на «Возрождение'91», потім «Відродження=Возрождение», з 1999 р. – на «Возрождение XXI век». Більше десяти років очолював газету відомий журналіст Анатолій Гельман. Навіть після від'їзду до Ізраїлю Анатолій Гельман опікувався виданням газети, залишився її почесним редактором та власним кореспондентом. Головним редактором газети став Олег Козерод. У різні роки до редколегії газети входили історіографи, киевознавці, мистецтвознавці, поети, філософи тощо. Газета виходила двічі на місяць російською та їдишем, є матеріали українською мовою. Наклад часопису коливався від 4000 до 10000 примірників. До газети виходили додатки: «Возрождение : информационный бюллетень», «Возрождение: информационный листок», «Возрождение : спецвыпуск». Також видання містить сторінки: «Литературная страница», «Литстудия «Третьи ворота», «Религиозная страничка», «Страницы истории», «Страничка спонсора». У НБУВ зберігаються номери газети за 1990–1999, 2001, 2003 рр.

У липні 1991 р. в Києві засновано єдину у світі державну єврейську газету «Еврейские вести». Починає виходити часопис як додаток до газети Верховної Ради України «Голос України». У 2009 р. газету передано Міністерству культури України. Редагував видання український історик, педагог, журналіст, президент Ради національних товариств Ілля Левітас. До редколегії газети входили відомі діячі культури України. Газета виходила двічі на місяць російською та їдишем, є матеріали українською мовою. Наклад часопису коливався від 4 000 до 20000 примірників. До газети виходив додаток «Еврейские штучки». У НБУВ зберігаються номери газети за 1991–2004 рр.

Часопис «Черновицер блетер=Черновицкие листки» засновано в 1928 р. в Чернівцях. У 1937 р. під впливом закону про заборону єврейської преси на території Румунії газету закрили. Проте історія популярного на Буковині видання не закінчилася. У 1990 р. Товариство єврейської культури імені Еліезера Штейнбарга в Чернівцях очолив письменник Йосип Бург, який дебютував у «Черновицер блетер=Черновицкие листки» з оповіданням «Ойфн плитнтрайб» («На лісосплаві») ще в 1934 р. Йосип Бург вирішив відновити вихід газети та став її головним редактором. Також газету редагували Л. Зінгер і Л. Фінкель Л. (1990–1991). Газета виходила один раз на місяць російською мовою та їдишем, є

матеріали українською мовою. Наклад часопису коливався від 200 до 999 примірників. Упродовж 1992–1997 рр. до газети виходив додаток «Мой Израиль». У НБУВ зберігаються номери газети за 1990–2003 рр.

З квітня 1991 р. у Дніпропетровську починає свій вихід газета «Шабат Шалом» – офіційний орган Дніпропетровської єврейської громади. Засновник і головний редактор видання – Михайло Каршенбаум. Газета виходить один раз на місяць російською, є матеріали українською мовою та їдишем. Наклад часопису коливається від 4000 до 5000 примірників. До газети виходять додатки: «Вестник Еврейского общинного центра», «Вестник Сохнута», «Израиль далёкий и близкий», «Яхад». У НБУВ зберігаються номери газети за 1992–2022 рр.

У грудні 1991 р. за сприяння Харківського представництва розподільчого комітету «Джойнт» вийшов перший номер харківської єврейської газети «Шалом». Засновник видання – Харківська Асоціація діячів і друзів єврейської культури, головний редактор – Павло Сокольський. У різні роки газету також редагували В. Лебединський та М. Хабинський. «Шалом» виходить один раз на місяць українською, російською мовами та мовою їдиш. Наклад часопису коливається від 5000 до 10000 примірників. У НБУВ зберігаються номери газети за 1991–1997, 1999–2014, 2016 рр.

Представлені в каталозі єврейські видання зберігаються у відділі формування та використання газетних фондів (ВФВГФ) та у відділі фонду юдаїки Інституту рукопису (ВФЮ ІР). Наукові примітки, які супроводжують деякі бібліографічні описи в каталозі, розкривають зв'язок між газетними виданнями та наводять відомості щодо їхнього авторського, редакторсько-видавничого складу тощо.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.17:070(477=411.16)“1988/2004”

Olena Zalizniuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4437-4042>

Research Fellow,

Press Studies Department,

V. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: olenazalizniuk@ukr.net

Iryna Shvets,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4847-6097>

Junior Research Fellow,

Press Studies Department,

V. Vernadsky National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shvets.irina@ukr.net

JEWISH NEWSPAPERS IN SCIENTIFIC CATALOGUE “NEWSPAPERS OF THE NATIONAL COMMUNITIES OF UKRAINE FROM 1988-2004 IN THE FUNDS OF THE VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE”: PRESERVATION AND STUDY

The paper deals with the preservation and study of Jewish newspapers that are contained in the scientific catalogue “Newspapers of the National Communities of Ukraine from 1988–2004 in the collections of the Vernadskyi National Library of Ukraine”.

Keywords: catalogue, editor, collections, Jewish newspapers, national communities, preservation.

УДК 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:09(477=411.16)

Куцаєва Тамара Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-6092-768X>

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця,
сектор Новітньої історії України,
відділ Новітньої історії України,
Національний музей історії України,
Київ, Україна,
e-mail: tamara_kusaeva@ukr.net

Ткачук Костянтин Олександрович,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7244-475X>

керівник дослідних програм,
Громадська організація «Культура заради майбутнього»,
Київ, Україна,
e-mail: cff.kyiv@gmail.com

ЄВРЕЙСЬКА ДРУКОВАНА Й РУКОПИСНА СПАДЩИНА В ЧАСОПИСІ «КИЕВСКАЯ СТАРИНА»

У тезах здійснено огляд єврейської друкованої та рукописної спадщини України на шпальтах часопису «Киевская старина». Огляд двох статей про рукопис з Уманської синагоги та старовинну книгу (Вільно), що побутувала на Київщині, подано як приклад до студії.

Ключові слова: Киевская старина, Ілля Галант, Інститут рукопису, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, юдаїка.

Збереження, студіювання та популяризація єврейської друкованої та рукописної спадщини передбачає, зокрема, виявлення оригіналів тематичних текстів та їхніх описів у різних джерелах. Серед таких джерел є унікальний український часопис «Киевская старина». У рецензії в 1911 р. часопис був названий єдиною трибуною, з якої могли лунати голоси українських учених. Публікації не обмежувались українознавчою проблематикою, стосувались різних етнічних спільнот, тому часопис зробив внесок у студію полікультурної історії України. За підрахунками проф. Марини Палієнко, вийшло 94 томи «Киевской старины» і 6405 публікацій. Ресурси електронної бібліотеки «Культура України» та електронної бібліотеки Інституту історії України дають можливість для опрацювання оцифрованого архіву часопису. Доступний і попримірниковий перегляд повних комплектів часопису та довідкових видань до нього в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. Архів редакції часопису зберігається в Інституті рукопису НБУВ, що дозволяє очікувати виявлення цікавих тематичних робочих матеріалів до видання. Перегляд часопису поєднується з опрацюванням інших джерел. Варто звернутися до таких праць, як «Систематический указатель журнала “Киевская старина”», що уклали діячі Полтавської вченої архівної комісії (1911), і систематичного покажчика М. Палієнко (2005). Він містить бібліографічний опис усіх публікацій часопису з історії, археології, етнографії, фольклористики, літературознавства, мовознавства, краєзнавства та творів красного письменства.

Змістовними прикладами до студії з «Киевской старины» пропонуємо два. У першій публікації, присвяченій друкованій спадщині, мова йде про винищення єврейських безцензурних книжок і судове переслідування євреїв за їхнє приховування в Україні. Текст було опубліковано в 1900 р. (липень–серпень), автор – [А. О.]. Це огляд не вказаних джерел про судовий процес проти казенного рабина Лейба Бурди в містечку Животов (колись волосний центр Старо-Животов Таращанського повіту) за приховування «шкідливих, заборонених або не пропущених цензурою книг». Процес, що тривав 16 років (1841–1857), став наслідком непокори рабина наказам Сенату від 27.11.1836 р. та 27.11.1837 р. щодо безцензурних книг і книг, виданих за кордоном. Відповідно до наказів, лише впродовж року могла відбутись добровільна, без покарання, видача власниками книг для їхньої перевірки та ймовірного подальшого спалення. У публікації, що мала критичну й саркастичну для влади ціль, міститься важлива інформація щодо атрибуції книг. Це були три екземпляри книги «БаХ», що дозволила цензура Віленської академії. З великою долею ймовірності можна стверджувати те, що це були примірники книг авторства рабина Йоеля бар Шмуеля Сіркиса (1561–1640) – видатного вчителя законів юдаїзму. Серед іншого він був рабином у Меджибожі та Белзі. Його називали БаХом відповідно до аббревіатури слів назви його коментаря «Байт хадаш» («Новий дім») на галахічний кодекс «Шулхан Арух» (1563). Коментар – одне з основних джерел законодавчих норм юдаїзму. У Франкфурті в 1697 р. було видано перший том цієї праці, а другий том – в м. Корець у 1785 р. Потім було видання в Празі в 1816 р. та ще одне (без датування, видавця), погоджене цензорами Віленської академії. Саме «Віленське» видання отримала єшива в Животові за заповітом корчмаря Янкеля Ружичанського. Після конфіскації книги мали бути знищені. Однак один примірник мали обов'язково передати в бібліотеку Міністерства внутрішніх справ у Санкт-Петербурзі.

Друга публікація стосується рукописної спадщини, присвячена синагогальній елегії в пам'ять про Уманську різанину 1768 р. Матеріал опублікував у 1895 р. (січень–березень) Ілля Галант, який раніше переклав літературною мовою «дефектний» текст молитви зі збірника одеського рабина Хаїма Йони Гурлянда (1887). Історія дослідження молитви була розглянута ще й в часописі «Еврейская старина» (1909 р., вип. 1). Там же опублікували зображення тексту і вказали те, що оригінал фото зберігався в Одесі. Оригінал молитви, що зберігався в Головній єврейській синагозі в Умані, було написано давньоєврейською мовою на маленькому пергаменті невідомим автором, невідомо коли. Рукопис зникнув під час пожежі в місті на початку ХХ ст. Увага І. Галанта до пам'ятки не випадкова. Він працював у Києві над описом матеріалів з єврейської історії в міському архіві та в архіві при Київському університеті. В 1919 р. історик і археограф ініціював утворення Гебраїстичної історико-археографічної комісії при ВУАН та очолював її до розгрому владою. Восени 1941 р. І. Галант був розстріляний у Бабиному Яру.

Отже, часопис «Киевская старина» цілком обґрунтовано можна назвати змістовним джерелом до теми про єврейську друковану та рукописну спадщину України та деяких зарубіжних країн. Зважаючи на неопрацьованість часопису в

цьому контексті, актуальною є систематизація та огляд змісту всіх тематичних публікацій, зокрема встановлення місцезнаходження друкованих і рукописних пам'яток і вивчення сучасного стану їхнього дослідження.

UDC 027.54(477-25)НБУВІР:025.171:09(477=411.16)

Tamara Kutsaieva,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6092-768X>,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow,

Sector of the Contemporary History of Ukraine,

Department of the Contemporary History of Ukraine,

National Museum of the History of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: tamara_kusaeva@ukr.net

Kostiantyn Tkachuk,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7244-475X>,

Head of the Research Programs,

NGO «Culture for the Future»,

Kyiv, Ukraine,

e-mail: cff.kyiv@gmail.com

JEWISH PRINTED AND HANDWRITTEN HERITAGE IN «KIEVSKAYA STARINA» JOURNAL

The paper reviews the Jewish printed and handwritten heritage in «Kievskaya starina» journal. Publications about a manuscript from Uman synagogue and an old book (Vilnius) from Kyiv region were presented as examples to the study.

Keywords: Kievskaya starina journal, Illia Halant, *Institute of Manuscript*, Vernadsky National Library of Ukraine, Jewish studies.

УДК 070(=411.16):[069:37](477)

Полюхович Тетяна Миколаївна,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-4806>

головна зберігачка фондів,

Педагогічний музей України,

Київ, Україна

e-mail: t.polukhovych@ukr.net

ЄВРЕЙСЬКІ ДРУКОВАНІ ВИДАННЯ У ФОНДАХ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ

У тезах здійснено огляд єврейські періодичні видання, які зберігаються у фондах музею: «Еврейская старина» (Санкт-Петербург, 1909–1930), «Еврейская школа» (Санкт-Петербург, 1904–1905) «Колосья» (Одеса, 1913–1918).

Ключові слова: Педагогічний музей України, історія освіти, періодичні видання, юдаїка.

Станом на 2022 р. фонди Педагогічного музею України налічують близько 47 тис. одиниць зберігання, з яких майже 36 тис. належать до основного фонду. Переважно це писемні джерела, адже передусім історію освіти відображає триада вчитель – учень – навчальна книга.

У фондах музею зберігається педагогічна спадщина не лише українців, але й інших народів, які проживають на території України, зокрема і євреїв. Це єврейські періодичні видання початку ХХ століття. Головною ідеєю того часу було «...просвещение еврейского народа путем обличения отсталости еврейской массы и путем сближения его с окружающим населением», тому перші видання російською мовою зверталися як до читача єврея, так і до читача не єврея. У фондах Педагогічного музею зберігаються російськомовні єврейські видання, серед них «Еврейская старина», «Еврейская школа» та дитячий журнал «Колосья». Стикло їх схарактеризуємо.

«Колосья» – художньо-літературний ілюстрований журнал для єврейських дітей, що ставив за мету формування національної ідентичності серед єврейської молоді. Видавався російською мовою в Одесі в 1913–1918 рр. Головний редактор – Наум Осипович. Завдання журналу: ознайомлення єврейських дітей із життям рідного народу та його історією та з життям навколишнього світу. Журнал виходив щомісяця, книгами формату 17х24 см, до 100 сторінок у кожній. Програма журналу була такою: 1) твори художньої літератури: повісті, оповідання, вірші; 2) історичні нариси, минуле і сьогодення єврейського народу, біографії єврейських учених, історичних діячів, письменників і художників; 3) наукові огляди, подорожі, хроніка подій, відкриттів і винаходів; 4) суміш: завдання, шаради, ребуси, наукові розваги та ін.

Структура журналу відповідала його програмі й залишалася незмінною від першого до останнього номера з єдиним винятком: у 1914 р. було започатковано додаток для дітей молодшого віку. Авторами журналу були єврейські письменники Менделе Мойхер-Сфорім, Шолом-Алейхем, І.-Л. Перец, Х.-Н. Бялік, С. Фруг та інші, які писали як івритом та їдишем, так і російською мовою. Фактичний видавець і редактор журналу Н. Осипович постійно поміщав на його сторінках свої твори єврейської тематики, орієнтовані на дитячу аудиторію. У кожному номері журналу публікувалися повісті, оповідання, казки іноземних авторів: В. Ірвінга, Р. Кіплінга, Р. Тагора, З. Топелюса та ін. У 1913 р., відразу ж після виходу у Варшаві, на сторінках журналу з'явилася повість Януша Корчака «Слава». Журнал виходив із численними ілюстраціями художників С. Кишиневського, А. Кобцева, І. Маліка, М. Соломонова, Н. Лівшиця, С. Гольдмана. У фондах Педагогічного музею України зберігається примірник журналу «Колосья» за липень 1913, книга 7.

«Еврейская старина» – науково-історичний журнал (тримісячник) Єврейського історико-етнографічного товариства. Видавався в Петербурзі в 1909–1930 рр. У перших випусках тримісячника друкувалися наукові дослідження й матеріали з історії та етнографії польсько-російського єврейства. Мета видання – публікація результатів наукових студій із історії і етнографії євреїв у Польщі та Росії. У журналі оприлюднювали дослідження першоджерел або невиданих матеріалів, документованих матеріалів в оригіналі та перекладі, мемуари, листування, рецензії на нові книги, звіти публічних засідань Єврейського історико-етнографічного товариства тощо. Структура видання «Основні статті», «Замітки», «Документи і повідомлення», «Критика та бібліографія». У фондах музею зберігається том V журнал «Еврейская старина» за 1912 р.

«Еврейская школа» – щомісячний журнал, присвячений вихованню і освіті євреїв. Виходив у 1904–1905 рр. у Санкт-Петербурзі. У першому номері розміщено статтю «Задачи и цели «Еврейской школы», де подану мету та завдання журналу: «Еврейская школа» поставила себе задачей придти на помощь этому истинно народном делу и разрабатывать на своих страницах все вопросы, касающиеся воспитания, обучения и образования нашего народа. Школа должна всегда иметь перед глазами интерес питомца, постоянно иметь в виду его умственное и нравственное развитие, ни на минуту не отклоняясь от этой прямой цели, для которой школа и существует. Каждый ребенок должен быть воспитываем на свой манер, и школа по мере возможности должна принаравливаться к индивидуальности своих воспитанников. Отсюда ясно, что индивидуализирование, принимающее во внимание национальные особенности детей, составляет элементарное требование правильного воспитания. Дать ребенку запас умственных и моральных сил, с которыми он мог бы смело пуститься в жизненный путь, как человек и сын своего народа – такова великая цель учителя и воспитателя еврейских детей. Содействовать по мере возможности и сил выяснению вопросов специально еврейского воспитания и проведению в жизнь добытых результатов - такова главная и основная задача «Еврейской школы».

У фондах Педагогічного музею України зберігається 13 примірників журналу за 1904 (№1, №2, №3, №4, №5, №8, №9, №11) та 1905 (№2, №3, №4, №5, №8–9) рр.. У межах оцифрування діяльності музею, яка охоплює всі традиційні напрями музейної роботи (науково-дослідну, експозиційно-виставкову, науково-фондову та культурно освітню діяльність), відбувається оцифрування фондів. Наразі оцифровано єврейський дитячий журнал «Колосья», планується оцифрування часописів «Еврейская старина» та «Еврейская школа».

UDC 070(=411.16):[069:37](477)

Tetyana Polyukhovich,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0736-4806>

Chief Custodian of Museum Collections,

Pedagogical Museum of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: t.polukhovych@ukr.net

JEWISH PRINTED EDITIONS IN THE COLLECTIONS OF THE PEDAGOGICAL MUSEUM OF UKRAINE

The paper reviews Jewish periodicals kept in the Museum's collections: «Evrejskaya starina» (St. Petersburg, 1909–1930), «Evrejskaya shkola» (St. Petersburg, 1904–1905), «Kolosya» (Odessa, 1913–1918).

Keywords: Pedagogical Museum of Ukraine, history of education, periodicals, Judaica.

УДК 027.54(477-25)НБУВ:025.17:[002.2+070](477=411.16)''1920/1930''

Ривкіна Ганна Абрамівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>

головна бібліотекарка,

відділ фонду юдаїки,

Інститут рукопису,

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО ВИДАВНИЦТВА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШОСТЕЙ УРСР (УКРДЕРЖНАЦМЕНВИДАВ)

На основні колекції єврейських книжкових і періодичних видань відділу фонду юдаїки Інституту рукопису НБУВ автор тез здійснила огляд діяльності Державного видавництва національних меншостей УРСР (Укрдержнацменвидав) у контексті політичних і суспільних процесів 1920–1930 років.

Ключові слова: єврейські видання, їдиш, Державне видавництво національних меншостей УРСР, 1920–1930-ті роки, відділ фонду юдаїки, НБУВ.

Однією зі складових проголошеної в 1923 р. політики коренізації став розвиток видавничої справи мовами національностей, які проживають в Україні. З 1925 р. виданням єврейської літератури і преси опікувалася Центральний комітет національних меншин (ЦКНМ). Також цікавилася єврейською видавничою справою й Голоvbюро євсекцій ЦК КП(б)У. Зокрема, у жовтні 1925 р. на Всеукраїнській нараді євсекцій обговорювалося питання «Преса і видавництво». На той момент в УРСР мовою їдиш видавалися такі газети і журнали, як «Дер Штерн», «Векер», «Дер Їдишер пойер», «Ді Юнге гвардіє», «Фрайгайт», «Дер Юнгер шлогер» та ін. З 1926 р. масовий випуск таких видань розпочали Держвидавництво УРСР, а ВУЦВК прийняв рішення забезпечити всі школи національних меншин республіки безкоштовними підручниками рідною мовою. До середини 1920-х рр. в Україні більшість їдишомовної літератури видавало кооперативне видавництво «Культур-Ліга», яке проіснувало до 1930 р. Кілька десятків єврейських книг вийшло друком у Державному видавництві України.

25 червня 1926 р. в Харкові було створено видавництво «Укрдержнацменвидав» як Всеукраїнську філію Центрального видавництва народів СРСР (за іншими даними це відбулося в 1932 р.). За п'ять років роботи республіканське видавництво підготувало і випустило підручники 15 мовами, зокрема їдишем. Наприкінці 1920–х рр. спостерігалася загальне піднесення єврейської видавничої справи.

Вже 1930–1931 рр. стали піком єврейської друкарської діяльності в УРСР. Загальна кількість видань мовою їдиш склала 419 найменувань накладом 2639 тис. примірників. Станом на 1 жовтня 1930 р. тільки в Центрвидавництві виходило чотири газети і п'ять журналів мовою їдиш. Ще декілька журналів їдишем галузевої спрямованості загальним накладом 12 тис. примірників виходили в Держвидаві. Зниження собівартості продукції, зростання популярності серед населення, а отже, і попиту, дозволило збільшити періодичність видань: газета «Дер Штерн» стала щоденною, «Соцдорф» виходила 12 разів на місяць, «Ді Юнге гвардіє» – 8, «Зай грейт» – 4. Упродовж 1930–х рр. єврейська періодична преса продовжувала кількісно зростати. Газети їдишем почали виходити в єврейських національних районах, а також у деяких

великих містах. Після адміністративно-територіальної реформи в 1932 р. виходили й обласні газети мовою їдиш.

У 1934 р. було прийнято кілька постанов Секретаріату Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету щодо Єврейської автономної області з центром у Біробіджані. Укрдержнацменвидаву отримав вказівку: встановлювати тираж підручників, політичної, масової літератури єврейською мовою, виходячи з необхідності забезпечення ними шкіл та закладів комуністичної просвіти в Біробіджані. Видавництва «Український працівник» і Держнацменвидав мали друкувати брошури українською, російською, єврейською, польською та німецькою мовами про будівництво Біробіджана. У 1931–1941 рр. у Держнацменвидаві виходило приблизно 40% усіх книг їдишем, що видавалися в СРСР.

У 1934 р. на сторінках союзної єврейської газети «Дер Емес» відбулась дискусія про місце єврейської мови. Ця «дискусія» свідчила про кардинальні зміни в підходах вищого політичного керівництва країни до питань культурного розвитку єврейського народу. Інтеграція розглядалася вже тільки в напрямку асиміляції. Ці зміни відбилися й у змінах назв деяких видань: з 1933 р. виходив щомісячний літературно-художній і бібліографічний журнал «Фармест» (в перекладі українською – «Змагання»), який у 1938 р. отримав назву «Советіше літератур».

У 1938 р. ЦК КП(б)У оголосив навчальні заклади всіх національних меншин України осередками «буржуазно-націоналістичного» впливу і визнав їхнє збереження «недоцільним та шкідливим». Усі єврейські школи, училища, технікуми закрили або перевели на російську та українську мови навчання. У квітні 1939 р. влада ухвалила рішення про скасування чи перетворення «штучно створених» адміністративно-територіальних одиниць: єврейські райони й сільради втратили статус національних, 156 єврейських сільських і містечкових (селищних) рад припинили своє існування.

Період «великого терору» 1937–1938 рр. болісно позначився на долях діячів радянської єврейської літератури. У таборах загинули письменники М. Кульбак та І. Харик, новеліст і критик А. Абчук, критики М. Літваков, Я. Бронштейн, Х. Дунець. У той час репресій зазнали переважно найвідданіші радянському режиму єврейські літератори та критики. У результаті масових репресій в роки терору, розстріляними й заарештованими виявилися не лише люди, але й книги. У «спецхрані» (фонди спеціального зберігання) бібліотек відправляли десятки тисяч книг. Політичні процеси, що відбувалися в країні з другої половини 1930–х рр. (дезорганізація всієї національної роботи після ліквідації округів, де були зосереджені найбільш працездатні національні кадри, згортання діяльності ЦКНМ, а також розгортання боротьби з так званими «національними ухилами») суттєво вплинули на стан єврейської книговидавничої справи, преси. У 1939 р., на додачу до ліквідації всіх національних адміністративних утворень, закладів культури й освіти, було закрито всі 24 газети й журнали, які видавалися їдишем в УРСР.

UDC 027.54(477-25)НБУВ:025.17:[002.2+070](477=411.16)''1920/1930''

Hanna Ryvkina,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7497-2967>

Chief Librarian,

Judaica Department,

Institute of Manuscript,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ryvkina@nbuv.gov.ua

THE ACTIVITY OF THE STATE PUBLISHING HOUSE OF THE NATIONAL MINORITIES OF THE UKRAINIAN SSR (UKRDERZHNATSMENVYDAV)

On the basis of the collections of Yiddish books and periodicals of the Judaica Department of the Institute of Manuscript of the Vernadskyi National Library of Ukraine, the author has reviewed the activity of the State Publishing House of the National Minorities of the Ukrainian SSR (Ukrderzhnatsmenvydav) in the context of the political and social processes of the 1920–1930s.

Keywords: Jewish publications, Yiddish, State Publishing House of the National Minorities of the Ukrainian SSR, 1920–1930s, Judaica Department, Vernadskyi National Library of Ukraine.

УДК: 027.7(477-25):025.17:002.2(=411.16)

Сидорчук Таїсія Михайлівна

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0941-3763>

кандидатка історичних наук, керівниця,

Науково-дослідний центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: sydorhuktm@ukma.edu.ua

ЮДАЙКА В БІБЛІОТЕЧНІЙ КОЛЕКЦІЇ ОМЕЛЯНА ПРІЦАКА

Проаналізовано збірку академічної юдаїки в бібліотечній колекції видатного вченого Омеляна Пріцака, що зберігається в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», а також визначено її кількісні й мовні параметри, хронологічні межі, географічне походження. *Ключові слова:* бібліотечна колекція, Омелян Пріцак, юдаїка, єврейська тематика.

Постать видатного вченого ХХ ст. Омеляна Пріцака (1919–2006) посідає особливе місце в історії світового й українського сходознавства, україністики, філології, археографії, джерелознавства та історіософії. Зібрана науковцем протягом 70 років бібліотечна колекція з 2007 р. зберігається в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (далі: НаУКМА). Колекція нараховує понад 20000 томів і належить до найбільших за кількістю друкованих видань особистих колекцій в українських бібліотечних зібраннях. Водночас колекція має значну наукову і книгознавчу цінність з огляду на її тематичні, авторські, географічні, часові, мовні, жанрові, видові, міждисциплінарні та провієнційні характеристики. Тому вивчення не лише історії формування бібліотечної колекції О. Пріцака, але й усіх її складових та включення колекції до активного використання дослідниками різних галузей гуманітаристики є важливим завданням науковців.

Бібліотечна колекція О. Пріцака повністю відображає його наукові інтереси, які розповсюджувалися також і на дослідження історії єврейського народу, зокрема на українських землях від часів Київської Русі і до ХХ ст. Юдаїка в книжковій колекції О. Пріцака представлена різними видами друкованих видань: 1) довідково-енциклопедичні видання, словники; 2) наукові монографії, зібрання праць дослідників; 3) збірники документів і джерел, антології; 4) підручники, навчально-методичні посібники; 5) конволюти; 6) науково-періодичні і пресові видання; 7) серійні наукові видання; 8) каталоги видавництва, покажчики; 9) атласи, карти, путівники; 10) художньо-мистецькі альбоми, каталоги виставок та ін.

Більшість видань у колекції походять з другої половини ХХ ст. При цьому є низка раритетних друків, серед яких варто вказати на відому «Єврейську енциклопедію», видану на початку ХХ ст. її головним редактором і спонсором Давидом Гінцбургом (Єврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – Санкт-Петербург: Издание Общества для научных еврейских изданий и Издательства Брокгауз – Ефрон, [1908–1913] в 16 тт.). У колекції О. Пріцака наявний повний комплект енциклопедії з 16 томів, до того ж в оригінальній палітурці з золотим тисненням і в задовільному стані. Численні закладки вченого в різних томах свідчать, що він часто звертався до енциклопедії, зокрема при написанні своїх наукових праць. До рідкісних видань належить також «Збірник праць жидівської історично-археографічної комісії» у двох випусках, які були надруковані Всеукраїнською Академією наук в 1928–1929 рр. за підтримки Агатангела Кримського. Крім того, на обкладинці обох випусків міститься власницький напис відомого українського історика Федора Шевченка, з яким О. Пріцак спілкувався на початку 1990-х рр. у Києві і, ймовірно, отримав від нього це цінне видання у подарунок. До цієї категорії належать також праці польських дослідників у галузі караїміки, надруковані в 1920–1930-х рр. окремими виданнями невеликими тиражами та в різних наукових часописах, зокрема праці Олександра Мардковича, Ананія Зайончковського, Тадеуша Ковальського.

Тематика академічної юдаїки в книжковій колекції Омеляна Пріцака охоплює широке коло питань, а саме: історія єврейського народу, єврейські мови, єврейська філософія, хозарські студії, караїмські студії, єврейські політичні рухи і партії, єврейська культура, мистецтво, взаємини євреїв з іншими народами, Голокост, історія Держави Ізраїль, історія єврейських наукових і освітніх інституцій тощо. У колекції представлено праці відомих європейських, американських і ізраїльських науковців, зокрема Moshe Altbauer, Zvi Ankori, Israel Bartal, Simon Dubnow, Shmuel Ettinger, Norman Golb, Peter Golden, Tadeusz Kowalski, Aleksander Mardkowicz, Max Leopold Margolis, Wolf Moskovich, Bezalel Narkiss, Israel Oppenheim, Martin Plessner, Livia Rothkirchen, Mark Pinson, Shimon Redlich, Elias Tcherikower, Bernard Dov Weinryb, Ananiasz Zajaczkowski та ін. У цілому колекція О. Пріцака містить понад 150 назв або 180 томів друкованих видань із єврейської історії та культури. Здебільшого ці видання побачили світло у провідних академічних видавництвах Європи, Північної Америки та Ізраїлю. Відповідно до географічного походження більшість книг видані англійською

мовою, при цьому є видання івритом, їдишем, українською, німецькою, польською, французькою, російською мовами.

Зрозуміло, що в колекції зібрані всі праці самого О. Пріцака з єврейської тематики. Так, його спільне дослідження з Норманом Голбом «Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century» представлено лондонським англomовним виданням 1982 р. та перекладом на російську мову 1997 р. Крім того, колекція містить усі статті О. Пріцака з історії євреїв Східної Європи та з хозарської тематики і караїмської мови, що були опубліковані англійською мовою в наукових журналах і збірниках у США, Канаді, Німеччині та Ізраїлі. Оскільки з багатьма дослідниками в галузі юдаїки О. Пріцак підтримував тривалі тісні контакти і нерідко дружні стосунки, його колекція містить чимало видань із дарчими написами авторів, упорядників і видавців. Крім того, зважаючи на час (1940–1980-ті рр.) і місце видання (Північна Америка, Ізраїль і Західна Європа) більшості книг з юдаїки в колекції вченого, вони є рідкісними та нерідко єдиними примірниками в Україні. Наприклад, у колекції зберігається друге видання багатотомної праці відомого австро-американського історика Сало Віттмаєра, виданої Колумбійським університетом у 18 томах (Baron, Salo Wittmayer. *A Social and Religious History of the Jews.* – New York: Columbia University Press, 1952–1983).

Отже, збірка друкованих видань із історії та культури єврейського народу в колекції О. Пріцака разом із єврейською книгою з інших колекцій наукової бібліотеки НаУКМА дає можливість стверджувати про одне з цікавих і важливих зібрань книжкової юдаїки в Україні на сьогодні, яке має значну наукову та історичну цінність. У бібліотечній колекції науковця зібрана в основному академічна юдаїка, тобто дослідження провідних американських, ізраїльських та європейських університетів і наукових центрів, що побачили світло впродовж 1940–2000-х рр. Збірка книг із єврейської тематики, зібрана О. Пріцаком, активно використовується в навчальному процесі НаУКМА, зокрема студентами та викладачами магістерської програми «Юдаїка».

UDC: 027.7(477-25):025.17:002.2(=411.16)

Taissa Sydorhuk,

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-0941-3763>

Candidate of Historical Sciences,

Head of Omeljan Pritsak's Research Centre for Oriental Studies,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: sydorchuktm@ukma.edu.ua

JUDAICA IN THE LIBRARY COLLECTION OF OMELJAN PRITSAK

The author analyzes the books of academic Judaica in the collection of outstanding scholar Omeljan Pritsak, which is kept at the National University of Kyiv-Mohyla Academy's Library. She also determines its quantitative and linguistic dimensions, chronological limits and geographical origin.

Keywords: Library collection, Omeljan Pritsak, Judaica, Jewish theme.

УДК 002.2(477=411.16):347.78(091)]:(477.43)

Уфимцева Надія Сергіївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7124-2037>

аспірантка,

кафедра історії,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

Київ, Україна

e-mail: nadia.ufimtseva@gmail.com

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЙ ЄВРЕЙСЬКИХ ДРУКОВАНИХ КНИГ (НА ПРИКЛАДІ КОЛЕКЦІЙ ІЗ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА)

Аналіз радянської політики і практики щодо «єврейських книг, що не мають цінності», дозволяє визначити обставини, які впливали на формування та збереження колекцій єврейських друкованих книг. Важливими елементами дослідження провенансу та історії формування сучасних колекцій є також власницькі шрифтові знаки та архівні позначки на книгах.

Ключові слова: провенанс, книгозбірні, єврейські книжки, антирелігійна політика Радянського Союзу, архіви.

У музеях і бібліотеках України зберігаються колекції єврейських друкованих книг. Їхнє формування відбувалось протягом тривалого часу та під впливом різних історичних і політичних подій, залежало від волі та рішень людей, у руках яких вони опинялись. Дослідження провенансу таких колекцій, їхнього походження часом стають одним із найскладніших дослідницьких питань. Проте вивчення історії формування дозволяє віднайти нові сторінки з історії окремих єврейських громад чи персоналій, дослідити місцеві практики та події, пов'язані з вилученням і збереженням єврейських книг у 1930-х рр.

Вилучення і конфіскації майна єврейських релігійних громад, у тому числі літератури, відбувалось у рамках кількох етапів більшовицької політики. На початку 1920-х рр. в Україні почала роботу Єврейська історико-етнографічна комісія, метою якої було збирання і систематизація єврейських архівів. Зусиллями членів комісії було зібрано або скопійовано колекції документів про життя євреїв у Російській імперії, освіту, книгодрукування та цензуру, погроми, сіоністський рух та ін. Проте в 1929 р. комісію було ліквідовано.

З іншого боку, у 1921–1922 рр. під час державної кампанії з конфіскації будівель синагог і молитовних будинків проводилась і інвентуризація майна релігійних громад із подальшим вилучення золотих та срібних культових предметів із релігійних установ. Конфіскація нерухомого майна пояснювалась нестачею будівель для створення в них клубів, бібліотек, будинків культури та спортивних секцій тощо для робітників, а цінних предметів – потребою допомоги голодуючим. У багатьох містах ці дії викликали активний спротив віруючих. Зрештою, чимало конфіскованих цінностей було втрачено назавжди.

На початку 1930-х рр. було поновлено вилучення срібних ритуальних предметів. Щоправда, на цьому етапі ця реквізиція пояснювалась необхідністю зберегти пам'ятки єврейської культури та історії. У середині 1930-х рр. також відбувалась кампанія з конфіскації майна та документів вже в окремих громадян.

Відповідно до постанови ВУЦВК УСРР «Про Центральне архівне управління УСРР» від 25 січня 1928 р. єврейські книги, що не мали цінності, усі матеріали з єврейських установ, організацій, товариств тощо, а також приватні архіви та зібрання підлягали передачі до окружного архіву, а згодом у Київський центральний історичний архів (КЦІА), де наприкінці 1928 р. почала діяти окрема єврейська секція. У той самий час місцеві обласні архіви виявились неспроможними прийняти таку величезну кількість єврейських документів, ще й систематизувати їх перед відправкою до Києва. Тому питання збереження вилучених книг залишалося на розсуд цих установ. Багато книг було утилізовано, викинуто або просто зникло під час процесу конфіскації. Окрім того, один із керівників єврейської секції КЦІА І. Хінчин описує жахливий стан архівів у Житомирі та Бердичеві, де від частини документів залишились лише обкладинки, а самі документи було використано для розпалювання грубок, як папір для записів тощо.

У подальшому через евакуацію архівів у роки Другої світової війни, через кампанії з утилізації документів, їхнє зберігання в непристосованих приміщеннях, недбальство, нестачу кваліфікованих кадрів чимало документів із єврейської історії та культури в архівах було втрачено чи знищено.

Так само в Кам'янці-Подільському, згідно з архівними документами, у 1920-х рр. частина будівель, що були у власності єврейської громади, поступово переходила до нових користувачів, перетворюючись на клуби, бібліотеки, заклади політпросвіти тощо, а станом на 1935–1936 рр. майже всі молитовні будинки та синагоги були закриті.

Здебільшого за архівними документами неможливо встановити точний перелік конфіскованого майна та його подальше розподілення. Лише в декількох справах 1930–1932 рр. про повторну реєстрацію єврейських товариств ми знаходимо опис майна цих громад. Серед переліку предметів (лавки, шафи, полиці, світильники тощо) є записи про наявність «книжек єврейских литераторов», «книг религиозного содержания» різної кількості. У цих же списках зроблено примітки за 1935–1936 рр., де вказано, що речі передано до інших, ще діючих на той час, молитовних будинків.

У 1948 р. з архівів області почали вилучати і знищувати єврейську релігійну літературу, яку було передано туди в довоєнний час. Деякі працівники архівів і рабини, які ще вели свою діяльність у той час, намагались завадити цьому процесові, звертаючись із запитом до різних інстанцій із проханням повернути цю літературу єврейським громадам. Однак книги не повернули.

У 1982–1983 рр. більш ніж 700 єврейських друкованих книг було переміщено з Державного міського архіву Кам'янця-Подільського до Державного історичного музею-заповідника. Документальними свідченнями про це є записи в книзі надходжень та інвентарні картки у фонді, а також рукописні архівні позначки та сигнатури.

Таким чином додаткове вивчення архівних і бібліотечних позначок відкриває можливості до встановлення історії колекції чи зібрання. Звісно, враховуючи складні історичні умови формування та зберігання документальної

спадщини (не лише єврейської) в Україні, інколи майже неможливо відновити «біографію» колекції в повному обсязі.

UDC 002.2(477=411.16):347.78(091):069.5(4Укр-4Хме)

Nadia Ufimtseva,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7124-2037>

PhD Student,

Department of History,

National University of Kyiv-Mohyla Academy,

Kyiv, Ukraine

e-mail: nadia.ufimtseva@gmail.com

THE HISTORY OF THE FORMATION OF COLLECTIONS OF JEWISH PRINTED BOOKS (THE CASE-STUDY OF THE COLLECTIONS FROM THE KAMIANETS-PODIL STATE HISTORICAL MUSEUM-RESERVE)

An analysis of the Soviet policy and practice regarding «Jewish books of no value» allows us to determine the circumstances that influenced the formation and preservation of collections of Jewish printed books. Proprietary bookplates and archival marks on books are important keys of research into the provenance and history of the formation of modern collections.

Keywords: provenance, book collections, Jewish books, anti-religious policy of the Soviet Union, archives

РОЗДІЛ 11

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ УКРАЇНИ

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9

Балянця Наталія Борисівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2450-3580>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: a.balyanitsa@ukr.net

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІЗИЧНОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ПІД ЧАС ПЕРЕМІЩЕННЯ З МІСЦЬ ПОСТІЙНОГО ЗБЕРІГАННЯ

Розглянуто основні вимоги до переміщення бібліотечних документів, правила їх перевезення, засоби захисту, що використовуються під час їх переміщення.

Ключові слова: транспортування бібліотечних документів, пакувальні матеріали, механічне та біологічне пошкодження.

Серед головних завдань бібліотек як осередків культурного надбання нації є довговічне та дбайливе збереження книжкових фондів, а також культурно-просвітницька діяльність. Для виконання цих функцій іноді необхідно переміщувати фонди з місць їх постійного зберігання. Це може бути як планове переміщення – виставкова діяльність або переміщення у зв'язку з поліпшенням умов зберігання, так і позапланове, у разі виникнення надзвичайних ситуацій – аварій, техногенних катастроф, війни тощо.

Алгоритм цих дій залежить від конкретної ситуації, яка потребує переміщення фонду. У разі планового переміщення задача полегшується тим, що є можливість заздалегідь підготувати масив документів, забезпечити необхідною тарою, пакувальними матеріалами, залучити необхідну кількість персоналу та транспортних засобів. У випадку надзвичайної ситуації фондоутримувачі повинні мати план дій із урахуванням реальних фізичних та матеріальних можливостей. Треба добре знати, які найбільш цінні фонди підлягають першочерговому вивезенню з небезпечних місць, розраховувати кількість та забезпечити наявність засобів для їх переміщення.

Однак, у кожному окремому випадку необхідно дотримуватися правил пакування та транспортування фондів, що мають бути цілком безпечними щодо їх збереженості. За межі бібліотечної установи документи вивозяться тільки

упакованими у коробки, контейнери, ящики, валізи тощо. Такі великоформатні документи, як мапи, плакати тощо доцільно перевозити в тубусах, для фотодокументів та аркушевих матеріалів використовуються папки та конверти, виготовлені з безкислотного матеріалу.

Для унеможливлення механічного пошкодження документів під час транспортування необхідно усі пустоти заповнити пакувальним матеріалом (пінопласт, м'який м'ятий папір тощо). Тара та запас пакувальних матеріалів (мішковини, шпагату, картону, крафт-паперу) повинні зберігатися у сухому приміщенні. У разі гострої потреби допускається транспортування документів у теках, під час пакування у теки книги обгортають у щільний папір і перев'язують шпагатом, а під шпагат підкладають смужки картону для запобігання пошкодження палітурок. Перевезення документів автотранспортом здійснюється тільки у закритих автофургонах; транспорт повинен бути чистим і мати захисний дерев'яний настил. Під час перевезення книг у ящиках, лотках або контейнерах повинна бути забезпечена їх нерухомість та захист від ударів.

Під час перевезення документів вони повинні супроводжуватися відповідальною особою (особами), які несуть цілковиту матеріальну та юридичну відповідальність за їх збереженість. Доцільно довіряти перевезення документів особам, які підписують акт передавання (договір). У випадку перевезення особливо цінних документів необхідна спеціальна охорона, яку забезпечують представники бібліотеки та приймаючої сторони.

Крім унеможливлення механічного пошкодження документних фондів під час їх переміщення, треба приділяти увагу організації захисту від біологічних пошкоджень, які виникають через вплив мікроорганізмів, насамперед пліснявоутворюючих грибів, а також комах та гризунів. Тара, що використовується для перевезення документів, повинна щільно закриватися, бути чистою, не мати щілин та отворів, через які можуть проникнути комахи. Також слід уникати використання вовняних тканин у якості пакувального матеріалу. Треба уникати можливості підвищення вологості паперу внаслідок несприятливих погодних умов або різких коливань температури під час перевезення фондів або їх перебування на новому місці. Тому у випадку переміщення документів із одного приміщення в інше з температурно-вологісними параметрами, що відрізняються від тих, у яких вони зберігалися раніше, а також після їх вимушеного тимчасового перебування у автотранспорті або складському приміщенні, обов'язково має забезпечуватися стадія акліматизації. Слід підкреслити, що вкрай бажано зменшити той проміжок часу, впродовж якого книги перебувають у приміщеннях з нестабільними умовами. Адже ці приміщення непристосовані для зберігання документів.

Ці превентивні заходи дозволяють зберегти документи, насамперед особливо цінні під час переміщення у задовільному фізичному стані, що є запорукою їх подальшого довготривалого зберігання.

UDC 027.54(477–25)НБУВ:025.7/9

Natalya Balyanitsa,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2450-3580>,

Junior Research Fellow,
Department of Scientific Technologies of Preservation of Funds,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: a.balyanitsa@ukr.net

ENSURING THE PHYSICAL STORAGE OF LIBRARY FUNDS DURING THE MOVEMENT FROM PLACES OF PERMANENT STORAGE

The basic requirements for moving library documents, the rules of their transportation, and the means of protection used during their movement are considered.

Key words: transportation of library documents, packaging materials, mechanical and biological damage.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9

Волосатих Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9862-8626>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: volluda7@gmail.com

ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ: КОНСЕРВАЦІЙНІ ТА СТАБІЛІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ

Розглянуто питання збереження бібліотечних документів. Проаналізовано фактори ризику, які впливають на знищення цінних фондів. Надано рекомендації щодо їх усунення у процесі наукового обстеження.

Ключові слова: документи, збереження, стабілізація, консервація, обстеження.

Історія розвитку людства – хроніка подій, відкриття та винаходи, досвід, накопичений упродовж століть відображена в рукописах, історичних документах, книжках та архівних матеріалах. Прогрес науки й культури є безпосередньо залежним від збереження цих джерел. Проте папір, як і будь-який інший матеріал органічного походження, з часом зазнає руйнування, втрачає свої початкові властивості, тобто старіє. Природне старіння в поєднанні з негативним впливом довкілля можуть призвести до цілковитого руйнування матеріальної основи документів. Водночас, зовсім реальним є вповільнити процес псування бібліотечних та архівних фондів, максимально мінімізувавши вплив зовнішніх факторів.

Збереження фондів являє собою комплекс заходів, якими забезпечується неушкодженість й цілісність документів, наявних у фондосховищах бібліотек. Для цього необхідно створити оптимальні умови зберігання: дотримання температурно-вологісного, світлового й санітарно-гігієнічного режимів, проведення періодичного візуального огляду та знепилення, а також своєчасне застосування консерваційно-реставраційних дій.

Превентивна консервація є системою заходів із забезпечення комплексного захисту документів та уповільнення процесів старіння завдяки створенню й підтриманню нормативних умов зберігання та застосуванню фазової консервації.

Особливої ролі відіграє стабілізація, тобто така форма консервації, за якої внаслідок оброблення хімічними речовинами досягається гальмування процесів старіння матеріалів документа. Відновлення міцності, форми та кольору документа, своєї черги, відбувається у процесі його реставрації.

Чинним стандартом з консервації документів (ДСТУ ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги. ГОСТ 7.50:2002 IDT) передбачено три режими зберігання документів:

- світловий режим має забезпечити документ від руйнівної дії світла. Світло викликає швидке руйнування документа та зміну його кольору. Швидкість руйнування залежить від спектральної характеристики, інтенсивності та тривалості випромінювання. Дія світла, особливо сонячного, згубно впливає на матеріальну основу документа: пришвидшує її природне старіння, підвищує ламкість паперу, крихкість шкіри та пергаменту.

- головною вимогою до температурно-вологісного режиму є підтримання його сталим, оскільки порушення цієї умови призводить до найсуттєвіших пошкоджень документів. Підвищення температури та вологості навколишнього середовища прискорюють швидкість окислювальних процесів у целюлозі, що спричиняє незворотні зміни у волокнах паперу.

- санітарно-гігієнічний режим із застосуванням мікологічного та ентомологічного контролю запобігає біологічним пошкодженням документів. Біологічними факторами впливу є бактерії, комахи, мікроскопічні гриби та гризуни. Ознакою мікологічного ураження є пігментні плями та нальоти плісняви різного кольору, форми та локалізації. Пришвидженню старіння та пошкодження бібліотечних фондів сприяє запиленість та забрудненість повітря книгосховищ. Частинки пилу притягують з повітря хімічні домішки, унаслідок чого підвищується кислотність матеріалів документів та пришвиджується їхня хімічна деструкція. Також пил є джерелом та переносником спор мікроскопічних грибів та бактерій.

Крім того суттєвий вплив на пошкодження бібліотечних фондів має інтенсивність користування виданнями, що супроводжуються забрудненням від рук читачів (так звані «пальцеві захвати»), руйнуванням корінця книги, наявністю згинів, тріщин тощо. Усі подібні механічні пошкодження документів легко ідентифікувати під час візуального огляду фондів.

Врахування цих чинників має стати неодмінною складовою процесу забезпечення збереження бібліотечних і архівних документів. Тому у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) упродовж багатьох років діє комплексна програма екологічного моніторингу приміщень та фондів для практичного впровадження технології масової стабілізації матеріальної основи документів з використанням елементів фазової консервації та реставрації для особливо цінних документів. З цією метою постійно виконуються обстеження унікальних фондів: стародруків, рукописних документів та колекційних видань. Під час обстеження документів проводиться візуальний огляд кожного примірника з фіксацією санітарно-гігієнічного стану, наявності механічного, мікологічного та ентомологічного ураження,

визначається вологість книжкового блоку та елементів оправ, встановлюються вид паперу та його хіміко-технологічні властивості, а також контролюється температурно-вологісний режим зберігання документів. Обстеження фактичного фізичного стану документів проводяться за допомогою сучасних приладів: портативного термогігрометра «ДТ-3», вологоміру контактної дії «Testo 606» та контактного рН-метра олівцевого типу.

Упродовж 2021–2022 років фахівцями відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ) НБУВ було здійснено обстеження декількох рукописних документів: Ф. 1, № 54344–54345; Ф. 1, № 54336–54337. У рукописах Ф. 1, № 54344–54345 (387 арк.) зафіксовано ознаки природного старіння матеріальної основи документів та порушення цілісності конструкції оправи (відокремлено верхню кришку). Документ потребує відновлення оправи. У рукописах Ф. 1, № 54336–54337 виявлено сліди замокань аркушів перших зшитків, відокремлені верхня палітурка та форзац. Унаслідок замокання на одному з аркушів виявлено ознаки забруднення невідомого походження. Папір блоку з боку обрізу має бурий відтінок, що свідчить про високу кислотність паперу. Для унеможливлення впливу навколишнього середовища вказані примірники рукописів зберігаються у папках (індивідуальних засобах захисту). Для можливості подальшого використання цих рукописів рекомендовано провести відновлюванні операції та виготовити електронні копії.

Під час обстеження колекції напрестольних Євангелій у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства особливої уваги було приділено умовам зберігання документів та стану їх матеріальної основи. Датовані ХІХ ст. документи (переважно великоформатні примірники) видано на друкарському папері різних марок та ганчір'яному папері ручного та напівмашинного способу виробництва. Для виготовлення оправ застосовувались різноманітні за своїми фізико-хімічними та структурними показниками матеріали (дерево, метал, шкіра, картон, тканина). На деяких оправах збереглися елементи гравірованого або карбованого металевого окладу, фігурні ніжки, застібки та емалеві медальйони. Переважна більшість примірників має золоті обрізи, іноді з тисненням. У процесі обстеження виявлено порушення цілісності блоку (блок відірвано від оправи, випадіння окремих аркушів). Серед механічних пошкоджень аркушів найбільш характерними є розриви, заломки, втрати фрагментів. Виявлено сліди хімічних процесів у папері: пожовтіння унаслідок природного старіння, фоксинги, поодинокі прояви світлової та хімічної деструкції. Щодо біологічного фактора виявлено 3 примірники з ознаками застарілого ентомологічного пошкодження та 5 документів з проявою старої мікобіоти, для яких рекомендовано провести стабілізаційні заходи.

Таким чином, збереження особливо цінних бібліотечних фондів вимагає постійного контролю та своєчасних стабілізаційних та консерваційних заходів.

UDC 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9

Volosatykh Liudmyla,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9862-8626>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
e-mail: volluda7@gmail.com

**PRESERVATION OF ESPECIALLY VALUABLE DOCUMENTS:
CONSERVATION AND STABILIZATION MEASURES**

The issue of library documents preservation is considered. Risk factors influencing the destruction of valuable funds are analyzed. Recommendations for their elimination in the process of scientific research are given.

Keywords: documents, preservation, stabilization, conservation, inspection.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9

Затока Любов Петрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7970-1875>,

наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua

**ВПЛИВ ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ ТА СТРУКТУРНИХ ЧИННИКІВ НА
ФАКТИЧНИЙ ФІЗИЧНИЙ СТАН ЦІННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ
ДОКУМЕНТІВ**

Розглянуто основні фізико-хімічні та структурні фактори, які впливають на довговічність матеріалів, що застосовні для виготовлення найбільш цінних документів бібліотек.

Ключові слова: матеріальні носії, папір, оправа, рукопис, книга.

Забезпечення збереження фондів бібліотек, насамперед цінних документів означає на сьогодні запозичення та адаптацію ефективних технологічних прийомів для вирішення проблем, що пов'язані зі старінням та руйнуванням найрізноманітніших матеріалів, які застосовані у конструкції цих примірників. Адже відомо, що довговічність застосованих матеріалів – паперу, пергаменту, шкіри, картону, тканини, ледерину тощо зумовлена як їх потенційною тривкістю, так і особливостями взаємодії з навколишнім середовищем. Прискоренню деградації навіть якісних і тривких матеріалів сприяють надмірне зволоження чи навпаки пересихання, ультрафіолетове опромінення, наявність в атмосфері сховищ домішок, насамперед дрібних часток пилу, оксидів сірки, вуглецю, азоту тощо.

У наших попередніх публікаціях детально розглянуто комплексний негативний вплив на стан матеріальної основи документів, на разі й цінних, такого фактора як світло. Проаналізовано вплив цього фізико-оптичного фактора на різні види паперу. Слід також більш детально охарактеризувати негативний вплив прямих сонячних променів на пергамент. Процес руйнування пергаменту проявляється в зміні його кольору, в ламкості й крихкості, а також появі на поверхні пергаменту плям і висолів. Спостерігається зменшення міцності, ваги, площі, вмісту вологи і зростання кислотності матеріалу. Зовнішні прояви пошкодження пергаменту можуть бути викликані окисними процесами,

результатом яких є підвищення кислотності, утворення продуктів окислення, що руйнують волокнисту структуру матеріалу тваринного походження. Порушення, пов'язані з хімічним показником кислотності – найбільш впливові для руйнування цього матеріалу.

Дуже мало інформації про вплив на стан паперу чи пергаменту такого фізичного фактора як вібраційні коливання, які також можуть призвести до механічної деструкції матеріалів. Вважається, що математично описати вплив вібрації надто складно, одним із інструментів для створення математичної моделі може слугувати так звана «теорія катастроф». Оскільки науковцями доведено, що вібрація певним чином впливає як на матеріальні об'єкти так і на живі організми. Тож з великою долею вірогідності можна допустити, що вона також негативно впливає на целюлозний ланцюжок паперу чи структуру пергаменту, тобто викликає механічне старіння матеріалів. Основними джерелами вібраційних коливань є робота різноманітних установок, в наших сучасних умовах військового стану – вибухи. Негативний вплив вібрації на матеріали документів можна підтвердити провівши певну паралель з проведеними дослідженнями вібраційних навантажень на електронну техніку. Цими експериментами було встановлено, що через вібраційні навантаження відбувається руйнування конструкції через недостатню міцність, а також ослаблення зварних і паяних з'єднань, поява мікроскопічних тріщин матеріалів. Широке впровадження у бібліотечну практику поряд з папером чи пергаментом інших носіїв, на кшталт новітніх носіїв відео- та аудіодисків, апаратного та технічного облаштування для їх зчитування, копіювання, передавання на відстань дозволяє також прогнозувати погіршення їх фактичного фізичного стану через негативний вплив вібраційних навантажень. Це пояснюється фізико-хімічною структурою матеріалів, що використані для їхнього виготовлення. Адже папір та пергамент є все ж таки більш пластичними матеріалами порівняно з пластмасами та металом (диски). Наведені фізико-хімічні фактори, які впливають на довговічність матеріалів, що застосовні для виготовлення найбільш цінних документів бібліотек є зовнішніми факторами. Розглядаючи стандартизоване сховище як технологічний модуль тривалого зберігання документів, що розрахований на постійне підтримування стабільних експлуатаційних характеристик матеріалів в їх масиві, проблемою для відповідальних за збереження фондів залишається фактичний фізичний стан окремих примірників, зокрема цінних документів, що склався за всю історію їх побутування і часто викликає слушні нарікання щодо їх збереження. Певна кількість цих документів, що знаходяться на різних стадіях природного старіння потребує ефективних методів стабілізаційного оброблення. Узвичаєними технологіями покликаними підвищити потенційну тривкість документів або стабілізувати їх у поточному стані є різноманітні консерваційні методи, а також реставрація. Як усім консерваційним технологіям так і рентабельній реставрації передують комплексні науково-прикладні дослідження конкретного документа та умов його зберігання. Отже ще одним важливим фактором впливу на довговічність матеріалів, що застосовні для виготовлення найбільш цінних документів бібліотек, є так би мовити вже внутрішній фактор, а саме їх

композиційний склад. Щодо такого матеріального носія як папір, то виконання наукових експериментів з дослідження композиційного складу є вкрай важливим, оскільки відомо про існування принаймні 30 видів ганчір'яного паперу ручного способу виготовлення. Таким чином для конкретизації необхідних умов подальшого зберігання, стабілізації чи можливо реставрації обстежених документів постає нагальна потреба у визначенні фізичної суті матеріалів, що застосовані для їх виготовлення.

У 2021 р. було проведено експериментальне дослідження волокон з трьох мікроскопічних зразків паперу з рукопису Ф.1, № 6533, 1728 р. за показником склад за волокном згідно з «ДСТУ ISO 9184-3:2010 Напівфабрикати волокнисті, папір та картон. Аналіз складу за волокном. Частина 3. Тест на забарвлення реактивом Херцберга (ISO 9184-3:1990, IDT)». За результатами експериментів мікроскопічних зразків ганчір'яного паперу з рукопису Ф.1, № 6533, 1728 р. були встановлені нетривіальні дані про те, що папір містить волокна джуту та кенафу. Ці рослинні полімери є не надто поширеними складовими композиції ганчір'яного паперу. Вид волокон та колір проби з паперу документа Ф. 160, № 1055, XVIII – поч. XIX ст. свідчить про наявність волокон льону та коноплі, а у папері рукопису Ф.28, № 730–755, 1766 р. виявлено волокна бавовни. Волокна льону, бавовни та зрідка вовни є досить поширеними складовими композиції ганчір'яного паперу тих примірників рукописів та книг, що були обстежені нами в рамках попередніх досліджень. Названими фізико-хімічними та структурними факторами не обмежується низка тих чинників, що впливають на довговічність матеріальної основи цінних документів. Існують ще інші антропологічні фактори впливу, які не завжди враховують фахівці з питань збереження фондів, наприклад механічні навантаження. Однак механічні навантаження, що обумовлюють механічну деструкцію, також слід розглядати як складову факторів, що безпосередньо впливають на довговічність матеріалів, що були застосовані для створення рукописів та книг. Загалом структура та пластичні властивості паперу та пергаменту під час довготривалого зберігання змінюються. Зовнішні зміни паперу внаслідок природного старіння помітні під час обстежень документів, а для визначення кількісних характеристик змін структури паперу можна використовувати лише неруйнівні методи дослідження. Мається на увазі, наприклад визначення згинової жорсткості та відповідного модуля пружності, а також динамічного модуля здвигу. Під час використання неруйнівних методів відповідні показники визначаються за незначних відносних деформаціях, що дозволяють оцінити навіть невеликі структурні зміни. Хімічними причинами погіршення первісного стану паперу, на разі й цінних документів під час довготривалого зберігання, що проявляється його пожовтінням, є наявність у його складі залишкового лігніну, карбонільних груп, екстрактивних речовин, іонів магнію та заліза.

Насамкінець варто зазначити, що нами розглянуто фізико-хімічні та структурні чинники впливу на довговічність раритетних документів, однак в дійсності ці фактори впливають на стан усіх бібліотечних фондів.

UDC 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9

Zatoka Liubov,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7970-1875>

Research Associate,

Department of Scientific Technologies of Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: zatoka@nbuv.gov.ua lubsat@ukr.net

INFLUENCE OF PHYSICO-CHEMICAL AND STRUCTURAL FACTORS ON THE ACTUAL PHYSICAL CONDITION OF VALUABLE LIBRARY DOCUMENTS

The main physicochemical and structural factors that affect the durability of materials used to produce the most valuable library documents are considered.

Keywords: material carriers, paper, frame, manuscript, book.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9:[355.271+614.46]

Крікова Таміла Вальтерівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4514-9998>,

головний бібліотекар,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: krikovatam@ukr.net

НЕОБХІДНІСТЬ ПІДТРИМАННЯ РЕЖИМІВ ЗБЕРІГАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ В УМОВАХ КАРАНТИНУ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Вирішення проблем забезпечення збереження фондів у Бібліотеці відповідно до наявних і доступних можливостей, а також засобів в умовах карантину та воєнного стану.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечні фонди, режими зберігання, карантин, воєнний стан.

Так сталося, що на відміну від попередніх років Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) існує сьогодні в неординарних умовах. Коли у 2020 році ВООЗ оголосила у світі пандемію через нову гостру респіраторну хворобу COVID-19, спричинену коронавірусом SARS-COV-2, уряд України вперше запровадив загальнонаціональний карантин з метою запобігання поширенню на території України цієї хвороби. Це призвело до кардинальної зміни функціонування Бібліотеки з середини березня 2020 року з переходом переважно у дистанційний режим роботи. З того часу в Україні неодноразово мінявся колір рівня епідеміологічної небезпеки з встановленням різних карантинних режимів: від адаптованого карантину до локдауну. У 2021 році Бібліотека частково повернулася до звичного режиму роботи, але захисні маски, антисептики, дистанційна робота і онлайн-спілкування залишились для нас буденністю. Введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України знову призвело до зачинення фондосховищ на місяці, аж до червня 2022 року.

У НБУВ зберігається багато документів, що пережили не одне століття і багато буремних подій. Тож вони й надалі повинні якісно зберігатися без

обмеження строку дії, тобто вічно. Незалежно від терміну користування бібліотечними фондами, збереження їх має бути беззаперечним. За збереження фондів у Бібліотеці відповідальні всі співробітники незалежно від того, яким видом діяльності вони займаються. Забезпечення збереження документів – комплексна робота, що передбачає вирішення багатьох різноманітних питань (науково-дослідних, правових, організаційних, фінансових, науково-методичних, матеріально-технічних, кадрових тощо).

Одним з найважливіших питань є підтримання режимів зберігання фондів. Положеннями ДСТУ «ГОСТ 7.50:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Консервація документів. Загальні вимоги» визначені основні нормативні вимоги до режимів зберігання фондів: температурно-вологісного, санітарно-гігієнічного та світлового. Згідно цього ж стандарту необхідно постійно здійснювати профілактичні заходи: проводити санітарні дні, контролювати стан фондів, застосовувати заходи проти комах, гризунів тощо. Враховуючи сучасні умови, Бібліотека має вирішувати проблеми збереження бібліотечних фондів відповідно до наявних та доступних можливостей та засобів. З моменту першого введення жорсткого карантину з середини березня 2020 року життя усіх фондосховищ Бібліотеки радикально змінилося: вже третій рік бібліотечні фонди в основному «сплять» на полицях та дуже обмежено контактують з руками співробітників, зважаючи на те, що кожному книжку потрібно хоча б раз на 1–2 роки оглядати візуально. Повітрообмін з навколишнім середовищем більший проміжок часу теж було зведено до мінімуму, що в свою чергу може призводити до утворення зон застійного повітря («кишень»), особливо у кутках та біля зовнішніх стін. Для цих місць може бути характерна більш висока вологість повітря, а найнебезпечніше – це можливість конденсації вологи на поверхнях обладнання та документів, і як наслідок – розвиток мікологічного ураження. Тому дуже важливо, щоб у фондосховищах відбувався постійний повітрообмін. Важливо використовувати будь-яку можливість для провітрювання. Під час провітрювання необхідно враховувати стан як повітря у приміщеннях, так і зовнішнього повітря. Бажано, щоб кожне провітрювання не перевищувало 10 хвилин для запобігання різкого перепаду температури і вологості повітря в приміщенні, що набагато шкідливіше для документів, ніж порушення нормативів на 1,5–2% або 2–3°C. Особливу увагу мікроклімату в фондосховищах слід приділяти на початку і закінченні опалювального сезону, в періоди сильних морозів або спеки, а також під час виникнення природних катаклізмів, стихійних явищ, аварійних ситуацій, які пов'язані з відключенням або несправністю тепломереж або з порушенням термо- і гідроізоляції приміщень, коли можливі різкі зміни температури і вологості. При цьому слід керуватися нормативними параметрами: температура (18±2) °C при відносній вологості повітря (55±5)%. Для збільшення вологості в приміщеннях необхідно грамотно здійснювати вологе прибирання. Необхідно не забувати використовувати для захисту від прямого сонячного світла екрани, жалюзі, щільні штори. Необхідно щоб у книгосховищах було темно.

Суттєве скорочення роботи співробітників з фондами безпосередньо в книгосховищах не сприяло й покращанню санітарно-гігієнічного стану

документів. Здійснення комплексу заходів для підтримання чистоти фондів було зведено до мінімуму. На жаль, накопичення пилу відбувається і в зачинених фондосховищах: як внутрішнім шляхом – ерозія складових стін, підлоги, перекриттів, палітурних і пакувальних матеріалів, так і проникнення пилу ззовні. Такі звичні щорічні заходи з підготовки приміщень до весняно-літнього періоду навесні 2020 р. та 2022 р. взагалі майже не здійснювались з об'єктивних причин. Відновлення часткової роботи книгосховищ з першого червня 2022 року дає можливість надолужити згаяне. Необхідно обов'язково використовувати будь-яку можливість для санітарно-гігієнічних заходів, а саме: здійснити очищення вентиляційного та опалювального устаткування, вікон, організувати капітальне ретельне вологе прибирання всіх приміщень.

Санітарні дні, що офіційно оголошуються у Бібліотеці кожного останнього робочого дня місяця, необхідно використовувати обов'язково за призначенням, а не тільки для виконання бібліотечної роботи. Враховуючи те, що пил є одним з найбільш агресивних і небезпечних чинників як для бібліотечних фондів, так і для людей, у санітарний день обов'язково необхідно залучати усіх співробітників для організованого та ретельного знепилювання своїх фондів, приміщень, робочих місць тощо. Взірцем правильного і корисного використання санітарних днів для ретельного здійснення санітарно-гігієнічної обробки фондів сьогодні у НБУВ можна вважати відділ стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства, співробітники якого продовжують споконвічні традиції свого відділу з турботливого та дбайливого ставлення до книги, як до живої істоти. Не можна не відзначити і те, що як тільки зменшилася безпосередня воєнна загроза у місті Києві з квітня 2022 року та з'явилася найменша можливість допуску до приміщень корпусу НБУВ по вул. Володимірській, 62, де зберігається переважна більшість найцінніших фондів НБУВ, за сприянням т.в.о. заступника генерального директора НБУВ Вакульчук О.А. було організовано провітрювання книгосховищ більшості відділів, як тільки їх співробітники отримували змогу дістатися до роботи. Слід відзначити, що кожного разу здійснювалось їх вологе прибирання незміною на цей час черговою прибиральницею Деревець О.М.

Вже ніхто не сумнівається в тому, що життя після пандемії та військового стану більше не буде таким як раніше, адже ми живемо сьогодні в нових реаліях. Наразі дотримуємось протиепідемічних заходів, які спрямовано на запобігання поширенню COVID-19, тому що карантин ніхто не скасовував. Будьмо готові до реагування на можливі спалахи COVID-19 в умовах військового стану або нових непередбачуваних обставин. Віримо в перемогу, віримо в те, що скоро настануть часи, коли у Бібліотеки буде достатньо коштів, ресурсів, засобів та професійних кадрів для забезпечення збереження фондів на сучасному рівні для майбутніх користувачів.

UDC 027.54(477–25)НБУВ:025.7/.9:[355.271+614.46]

Krikova Tamila,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4514-9998>,

Chief Librarian,

Department of Scientific Technologies of Conservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: krikovatam@ukr.net

THE NEED TO MAINTAIN THE STORAGE MODES OF LIBRARY COLLECTIONS IN QUARANTINE AND MILITARY CONDITIONS

Solving the problems of preserving of library collections in the Library in accordance with the available and available opportunities and means in the conditions of quarantine and military conditions

Keywords: Library, library collections, storage modes, quarantine, military conditions.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:[0255.85:595.7]

Куява Людмила Михайлівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5536-8529>,

молодша наукова співробітниця,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: kuyavalm@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМАХ-ШКІДНИКІВ, ЯКІ ПОШКОДЖУЮТЬ ОСОБЛИВО ЦІННІ БІБЛІОТЕЧНІ ДОКУМЕНТИ

Представлено характеристику основних груп комах-шкідників, що найчастіше мешкають у книгосховищах і пошкоджують особливо цінні бібліотечні фонди.

Ключові слова: комахи-шкідники, особливо цінні бібліотечні фонди, збереження бібліотечних фондів.

Важливим завданням бібліотек є забезпечення збереження особливо цінних бібліотечних фондів. Однією із головних проблем, якою опікуються фондоутримувачі – є втрата документами експлуатаційних властивостей за рахунок деградації матеріальної основи рукописного чи друкованого документа. Для вирішення цієї проблеми необхідно стабілізувати та поліпшувати фізичний стан різних видів бібліотечних документів. Моніторинг бібліотечних фондів є невід’ємною частиною профілактичних заходів з забезпечення збереження їх цілісності з метою довготривалого користування документами. Отже підвищення експлуатаційних властивостей бібліотечних документів шляхом продовження їх фізичного життя, збільшення тривалості активного використання та поліпшення умов зберігання – невід’ємні складові цих заходів.

Одним із головних чинників, які прискорюють руйнування як бібліотечних документів так і конструкцій будівель та сховищ, є комахи-шкідники.

Захист документів від комах-шкідників потребує систематичної роботи в двох напрямках: попереджувальних профілактичних заходів та заходів знищення самих комах-шкідників. Розглянемо більш детально особливості цих напрямків. Ентомологічний моніторинг у бібліотечних приміщеннях є основою профілактичних заходів. За літературними даними відомо близько 100 видів комах, які здатні пошкоджувати особливо цінні бібліотечні документи, з них близько 30 мешкають у сховищах постійно. Ці комахи не є специфічними мешканцями сховищ та ведуть в основному прихований спосіб життя. Джерелом постійної або

періодичної появи комах можуть бути: старі, ветхі, заражені документи; стара деревина перекриттів будівлі, захаращені горища, підвали; забруднення та запиленість приміщень, шафи, не розібрані стоси документів, важкодоступні, «приховані» місця в сховищах, сейфи з матеріалами, що нечасто відкриваються.

Саме комахи та їх личинки завдають безпосередню шкоду особливо цінним бібліотечним документам, харчуючись рослинним і тваринним клеєм палітурок і різних видів паперу. При нагоді вони вигризають ходи в справах, палітурках, документах, а також в меблях, дерев'яних стелажах тощо. Фахівці, які оглядають особливо цінні бібліотечні документи та сховища, повинні добре орієнтуватися на біологічних ознаках та стадіях розвитку комах-шкідників, оскільки залишки шкурки личинок, яєць дозволяють визначити етап розвитку та стан ураження у реальному часі. Наявність ліночних шкурки – одна з ознак зараження бібліотечних фондів та сховищ комахами. З огляду на викладене було б доцільно надати характеристику лише тих комах-шкідників, наявність яких особливо небезпечна для бібліотечних фондів.

До найбільш поширених видів комах-шкідників можна віднести жуків-шкіроїдів, точильників або шашелів, облудників, скритників та скритноїдів, а також окремі види комах-сіноїдів з ряду пилова та книжкова воші. Подекуди в сховищах розмножуються окремі види жуків-чорнотілок: борошняний великий та чорний малий хрущаки.

Шкіроїди роду Антренис відрізняються великою кількістю видів, чисельністю і широким розповсюдженням у сховищах, де зберігаються старі документи у шкіряних оправах. Личинки шкіроїдів пошкоджують різні види паперу (ганчір'яний, сульфатний тощо), тваринні та рослинні клеї, особливо шкіряні палітурки. До роду шкіроїдів відносяться: строкатий, фускус, музейний тощо. Жуки невеликого розміру 3–5 мм, з опукло-овальною формою тіла, з густими волосяними лусочками. В багатьох опалюваних сховищах найчастіше трапляється строкатий шкіроїд.

Точильникові або шашелі – жуки розміром 2–8 мм з циліндричним або випуклим тілом та пиловидними чи гребінчастими вусиками. Найпоширенішим серед точильників є хлібний шашіль, який постійно живе у сховищах, що опалюються. Це рудувато-коричневий жук довжиною до 2,5 мм, вкритий невеликими жовтуватими волосинками. Вони пошкоджують особливо цінні бібліотечні документи, що містять залишки борошна та борошняного клею. Наявність бурого «борошна» у документах свідчить про наявність точильників у сховищах.

Облудники (притвірники) – маленькі жуки довжиною 1,5–4,5 мм, з ниткоподібними вусиками та довгими стегнами. У разі небезпеки прикидаються мертвими (звідси походить їх назва). Бібліотечні документи пошкоджують личинки, які живуть усередині палітурок і проклеєних документів. У сховищах вони зустрічаються у великій кількості, скупчуючись на підвіконнях, підлозі біля вікон, стелажах, в плафонах електроламп.

Подекуди в сховищах розмножуються окремі види жуків – чорнотілок: борошняний великий та чорний малий хрущаки. Проте вони трапляються в невеликій кількості і можуть бути занесені із зараженими документами, з продуктами і навіть голубами.

Жуки-скритники та скритноїди – дуже дрібні комахи розміром 1–4 мм, зазвичай не більше 1,5–2,0 мм. Якщо їх виявлено, то це свідчить про наявність ураження документів мікроскопічними грибами і про підвищену відносну вологість повітря у сховищах; часом їхня присутність може бути пов'язана з аварійними ситуаціями.

У сховищах можуть зустрічатися окремі види комах-сіноїдів з ряду пилова та книжкова воші. Це маленькі комахи розміром 1,5–2 мм з неповним розвитком (стадія лялечки відсутня, а личинки схожі на дорослих особин, але без крил), з довгими ниткоподібними вусиками, напівкулястою головою та напівпрозорими крильцями.

Сучасна практика забезпечення ентомологічного захисту бібліотечних документів базується на комплексному підході до боротьби зі шкідниками. Чинне місце у забезпеченні збереження документів відіграють превентивні заходи – запобігання потраплянню комах до бібліотечних приміщень, регулярні ентомологічні обстеження, встановлення причин та джерел появи шкідників. До превентивних заходів боротьби з комахами для унеможливлення пошкодження ними документів відноситься також використання наступних речовин, а саме репелентів, антифідантів, атрактантів, а також пасток різних типів. Дезінсекційні заходи в умовах сховищ можна проводити різними методами: механічним, хімічним, фізичним тощо. Серед хімічних засобів найчастіше використовуються певні інсектициди. У разі масового ураження фондів для загальної дезінфекції та дезінсекції фондосховищ залучають фахівців санітарно-епідеміологічних або спеціальних карантинних служб. Знешкодження шкідників має проводитися із застосуванням безпечних для здоров'я людини та документів технологій.

На сьогодні, велике значення науковцями всього світу, які працюють над проблемами біопошкоджень, надається пошуку та створенню більш сучасних та безпечних для здоров'я людини способів та засобів боротьби зі шкідниками. Таким чином, проблеми ентомологічних пошкоджень особливо цінних фондів – складова частина загальної проблеми забезпечення збереження та підтримання належних умов для довготривалого зберігання документів.

UDC 027.54(477–25)НБУВ:[0255.85:595.7]

Liudmyla Kuiava,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5536-8529>,

Junior Research Associate,

Department of Scientific Technologies of Conservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: kuyavalm@ukr.net

CHARACTERISTICS OF INSECTS - PESTS WHICH DAMAGE ESPECIALLY VALUABLE LIBRARY DOCUMENTS

The characteristics of the main groups of insect pests that most often live in book repositories and damage library funds, especially valuable library documents that constitute the cultural heritage of Ukraine, are presented.

Keywords: insect pests, especially valuable library documents, conservation of library funds.

УДК 027.54(477–25)НБУВ:[025.85:516.22]

Савчук Ярослав Ігорович,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,

кандидат біологічних наук, науковий співробітник,

відділ наукових технологій збереження фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: majka42@ukr.net

МІКОЛОГІЧНЕ ОБСТЕЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У дослідженні проаналізовано результати мікологічного обстеження різних фондів, що перебувають на зберіганні у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ), зокрема особливо цінних. Показано, що мікологічний моніторинг є одним з основних компонентів системи належного зберігання фондів.

Ключові слова: мікологічний моніторинг, мікроміцети, збереження фондів, антифунгальне оброблення.

Упродовж 2016–2021 рр. відбувався періодичний моніторинг видового складу мікобіоти виділеної з деяких цінних фондів НБУВ. Так, найбільш часто у зразках траплялись такі види мікроміцетів: *Alternaria tenuissima* (Kunze) Wiltshire; *Cladosporium cladosporioides* (Fresen.) G.A. de Vries; *C. herbarum* (Pers.) Link; *C. sphaerospermum* Penz. та *Penicillium chrysogenum* Thom. Поряд з цим, із деяких проб було виділено потенційно небезпечні для фондів види – *Stachybotrys chartarum* (Ehrenb.) S. Hughes; *Aspergillus niger* Tiegh.; *Aspergillus flavus* Link. Однак, слід відзначити, що життєздатних культур на матеріальній основі обстежених документів не було виявлено.

Так, у 2016 році було проведено мікологічне обстеження рукописної книги «Євангеліє Орининське» середини XVI ст. (Ф. 30, од. зб. 168), яка зберігається в Інституті рукопису (ІР) НБУВ. Було встановлено, що з п'яти відібраних проб (сторінки 19, 176, 188, 234 та 239), які візуально мали ознаки ураження, не було виділено жодної життєздатної колонії. З матеріальної основи інших двох досліджуваних документів (ІА-79 та ІА-188) було відібрано, за допомогою ватно-марлевих аплікаторів три зразки з місць, які візуально мали ознаки мікологічного ураження. За результатом висіву та інкубування зразків у термостаті не було виявлено росту колоній мікроміцетів. Отже можна зробити висновок про те, що ділянки з яких був здійснений відбір проб містили уже відмерлі рештки міцелію та конідій грибів.

Одним з основних елементів моніторингу мікобіоти фондів, що знаходяться на постійному зберіганні у Бібліотеці, є контроль ефективності проведення антифунгального оброблення. Так, під час попереднього дослідження рукописної книги «Апостол» XVIII ст. з п'яти відібраних проб (ст. 15, 102, 132, 167 та 185) в двох (ст. 167 та 185) було виявлено та ідентифіковано гриби *Chaetomium* sp. та *Alternaria* sp. З огляду на це, було зроблено висновок про необхідність проведення локального антифунгального

оброблення вказаної частини документа. Через два тижні після проведення процедури оброблення документа антифунгальними засобами співробітниками НБУВ, було проведено повторне дослідження, яке не виявило наявності життєздатних культур мікроміцетів. Тож можна зробити висновок про те, що антифунгальне оброблення досліджуваного документа було ефективним.

Також нами було досліджено документ – вітальну листівку Президенту Ющенку В.А. від Президента Союзу Коморських Островів. Під час обстеження документа науковцями відділу наукових технологій збереження фондів було виявлено, що він візуально мав ознаки ураження мікроскопічними грибами. Колонії мікроміцетів були видимі неозброєним оком. Після виконання співробітниками відділу заходів з дезінфекційного оброблення документа, він був переданий спеціалістам для мікологічного обстеження. З документа було відібрано дві проби, які були висіяні на поживне середовище для росту мікроміцетів. Упродовж 7 діб з моменту висіву не спостерігалось жодного росту мікроскопічних грибів. Тож можна вважати, що знезараження документа було ефективним.

В рамках наукової теми також були досліджені документи, що зазнали значної контамінації мікроміцетами. Зокрема, у жовтні 2018 р. було проведено мікологічне дослідження фондів, що були переміщені з периферійних фондосховищ (вул. Уманська, 49). Під час поверхневого огляду цих фондів було відмічено характерний запах «плісняви» та виявлено колонії мікроміцетів на окремих книгах. Таким чином, з восьми відібраних зразків виділено 29 ізолятів мікроміцетів. Деякі з виділених грибів є активними деструкторами целюлозовмісних матеріалів, це зокрема *Aspergillus niger*, *Chaetomium globosum*, *Stachybotrys chartarum*. Присутність цих видів мікроміцетів у фондах бібліотек є небезпечною для матеріальної основи документів. Оскільки заражені грибами фонди є джерелом розповсюдження спор, то це може призвести до контамінації інших фондосховищ. Тому слід розробити та запровадити комплекс профілактичних заходів.

Окрім цього, з низки інших досліджених фондів, зокрема рукописів КДА 714, КДА 728/Л та КДА 64, було відібрано 15 проб. У цих зразках було виявлено ріст мікроміцетів та виділено 28 штамів грибів. Це такі види: *Aspergillus flavus*, *A. niger*, *A. ustus* та *Penicillium* sp. Слід зауважити, що матеріальна основа цих досліджених документів була в незадовільному стані, вочевидь, однією з причин цього була саме життєдіяльність мікроміцетів.

Дослідження іншого рукопису «Ревізія (ревизька книжка) Полтавського полку 1723 р. І. 188 (6180)» показало, що з трьох відібраних проб з різних сторінок рукопису, які містили фрагменти, що попередньо мали ознаки ураження мікроміцетами, були виділені та ідентифіковані штами *Trichoderma viride*, *Aspergillus versicolor* та *Aspergillus* sp. Представлені мікроміцети, зокрема *Trichoderma viride*, можуть становити небезпеку для матеріальної основи документа, адже штами цього виду здатні продукувати ферменти, що гідролізують целюлозовмісні субстрати. Слід зауважити, що поряд із дослідженням особливо цінних рукописів та стародруків нами було проведено також мікологічне обстеження інших фондів. Також було обстежено літографії,

фотографії, грамоти та стрічку, якими вони зав'язуються, нотний папір, компакт-диски, вінілові пластинки, а також рідкісні фонди, що знаходяться на зберіганні у відділі юдаїки ІР – фонографічні циліндри. Слід відмітити, що обстежені фонди не мали зовнішніх ознак ураження мікроміцетами. Однак, із вінілової пластинки та фотографії було виділено *Chaetomium globosum* та *Cladosporium sphaerospermum*. Оскільки ці гриби часто зустрічаються у повітрі приміщень бібліотек, а обстежені нами фонди не мали видимих ознак ураження грибами, то можна припустити, що спори грибів знаходились на поверхні і потрапили туди з пилом. Таким чином, проведення санітарно-гігієнічних заходів з бібліотечними документами, зокрема знепилення, є необхідним елементом у підтриманні належного стану фондів та є запорукою значного зменшення ризиків від впливу різноманітних негативних чинників.

Таким чином, періодичний мікологічний моніторинг особливо цінних фондів, що знаходяться на постійному зберіганні у бібліотеках є одним із основних елементів ефективної системи заходів для збереження матеріальної основи документів. Адже відомо, що мікроміцети здатні рости і розвиватись навіть при низьких значеннях вологості субстрату, які відповідають нормативним вимогам для зберігання бібліотечних фондів (особливо такою здатністю характеризуються ксерофільні гриби). Водночас для фондів, з якими часто працюють відвідувачі, підвищується ризик контамінації мікроміцетами. Адже, самі читачі можуть стати джерелом розповсюдження спор грибів, бо під час роботи з документом руками не захищеними рукавичками, вони можуть залишати на його аркушах частинки відмерлої шкіри та поту, що можуть слугувати субстратом для розвитку бактерій та мікроміцетів. Отже, важливим питанням мікологічного моніторингу фондів є відстеження тих одиниць зберігання, які мають значний рівень контамінації мікроміцетами і можуть становити загрозу для інших фондів як джерело розповсюдження спор грибів. З огляду на результати мікробіологічного моніторингу, подібні екземпляри слід негайно вилучати з масивів документів з метою подальшого антифунгального оброблення.

UDC 027.54(477–25)НБУВ:[025.85:516.22]

Yaroslav Savchuk,

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9872-8865>,

Candidate of Biological Sciences,

Research Associate,

Department of Scientific Technologies for Preservation of Funds,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: majka42@ukr.net

MYCOLOGICAL MONITORING OF ESPECIALLY VALUABLE DOCUMENTS OF THE VERNADSKYI NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The study analyzed the results of the mycological examination of various documents of the Vernadskyi National library of Ukraine, especially valuable ones. It is shown that mycological monitoring is one of the main components of the system of proper storage of documents.

Key words: mycological monitoring, micromycetes, preservation of documents, antifungal treatment.

УДК 025.171.94(477).26/28

Стичинський Іван Валентинович

ORCID 0000-0003-1357-6757

кандидат історичних наук, науковий співробітник,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Київ, Україна

e-mail: ivanstychynskyi@gmail.com

АРХІВ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО (ФОНД XVIII ІР НБУВ): СТАН ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

Розглянуто питання стану та збереження однієї з найбільших перлин у зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – документального комплексу-архіву митрополита Андрея Шептицького. Документи цього архіву мають дуже велику цінність, тому його дослідження й збереження є вкрай важливим. Актуальності проблеми додає широкомасштабна російська агресія проти України, через яку існує значна загроза для пам'яток історії та культури.

Ключові слова: Андрей Шептицький, архів, колекція, збереження.

Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) – одна з ключових постатей історії України кінця XIX-го – поч. XX-го століть. Знаний церковний, громадсько-політичний діяч, меценат тощо. Дещо на маргінесі вищезазначеного стоїть ще одна іпостась цієї персони – колекціонер.

Архів митрополита Андрея Шептицького становить окремий фонд в Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі ІР НБУВ). У фонді XVIII ІР НБУВ налічується 609 одиниць зберігання, хронологічні межі документів фонду: 1384-1943 рр. До Києва ці документи потрапили після Другої світової війни, у 1946 р., коли радянською владою була ліквідована Греко-католицька митрополича консисторія. Фондове зібрання можна поділити на кілька частин: документи з Прилбицького архіву Шептицьких, документи з історії церков (Православної, Католицької та Греко-Католицької), документи з особистого архіву Андрея Шептицького. В ІР НБУВ упорядкуванням та дослідженням фонду займалися Є. К. Чернухін та В. Е. Лось. Про антикварну пристрасть Андрея Шептицького свідчать деякі фондові документи, які виходять за рамки церковної історії. Зокрема ті, що стосуються європейської військової історії. У їхній добірці містяться автографи визначних тогочасних державних та військових діячів, інформація про важливі військові події. Однією з особливостей архіву-колекції Андрея Шептицького є розмаїття матеріалів з яких виготовлені документи: пергамент, папір, текстиль, метал. А часом пам'ятка може включати в себе кілька з них разом. Цей акцент є дуже важливим у контексті даного дослідження. Розглянемо проблематику стану та збереження архіву на прикладі кількох документів.

Перший – документ про надання відставки для обер-лейтенанта австрійського цісарсько-королівського 4-го пішого полку Карла Унглауба за підписом фельдмаршала Карла Шварценберга (ІР НБУВ, ф. XVIII, № 511). Датування: 6 травня 1818 р. Документ виготовлений на папері. Через складання,

по лініям згину папір розірваний, що безпосередньо загрожує цілісності пам'ятки. Особливої уваги варта полкова печатка з червоного сургуча. Хоч вона й у порівняно гарному стані, однак на ній помітні маленькі тріщини. У разі неналежних умов зберігання, або поводження з документом є великий ризик втрати частин печатки.

Другим документом, який гарно ілюструє проблему є грамота Франца Йосифа I про надання графського титулу Івану Шептицькому (ІР НБУВ, ф. XVIII, № 343). Видана у Відні, 1871 р. Документ являє собою цілий комплекс з безпосередньо грамоти, імператорської та королівської печатки та металевого кожуха. Висла печатка хоч і збережена у відносно належному стані, однак кришка з бронзової кустоди відсутня. Припускаємо, вона була втрачена під час багатьох переміщень архіву. Делікатності поводження вимагає оксамитова оправа із золотими тисненнями. Значного розміру металевий кожух підіймає питання про належні умови зберігання, які б убезпечили метал від деформації.

Обидва промовисті приклади показують, що крім дослідження ці документи потребують реставраційних та відновлювальних робіт, й ступінь їх збереженості на пряму залежить від належного подальшого поводження з ними.

Отже, рукописи з архіву митрополита Андрея Шептицького є визначними історичними пам'ятками. Стан чималої кількості з них продиктований непростю історією архіву. Для того, щоб убезпечити його подальше існування деякі з документів потребують реставраційно-відновлювальних робіт (які потребують комунікації фахівців багатьох галузей). Нині комплекс заходів із збереження історико-культурної спадщини України набув особливої актуальності через повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року.

UDC 025.171.94(477).26/28

Stychynskiy Ivan

ORCID 0000-0003-1357-6757

Ph. D., Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: ivanstychynskiy@gmail.com

**ARCHIVES OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY
(FUND XVIII IR NBUV): CONDITION AND PRESERVATION**

In this article overviewed the question of the value and conditions of the photographic album from the archive of O. M. Ignatiev, which is stored in the Institute of Manuscript of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. Aspects concerning the features of preservation of the specified photo collection are covered.

In this article overviewed the question of the condition and preservation of one of the largest pearls in the collection of the Institute of Manuscripts of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi - the documentary complex-archive of metropolitan Andrey Sheptytskyi. The documents of this archive are of great value, so its research and preservation is extremely important. The urgency of the problem is exacerbated by the large-scale Russian aggression against Ukraine, which poses a significant threat to national monuments of history and culture

Keywords: Andrey Sheptytskyi, archive, collection, preservation.

УДК 025.17:94(477-89Под)+027.53(477.43)]+929Ролле(045)''18''

Шелегеда Вікторія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-0692-5771>,

завідувачка відділом зберігання та реставрації бібліотечного фонду, Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека,

Хмельницький, Україна

e-mail: vikashelegeda@gmail.com

Лабчук Ірина Станіславівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-2028-7091>,

завідувачка сектором депозитарного зберігання документів,

рідкісних і цінних видань,

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека,

Хмельницький, Україна

e-mail: iralabchuk@gmail.com

РІДКІСНІ КРАЄЗНАВЧІ ВИДАННЯ ХІХ СТОЛІТТЯ У ФОНДАХ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ДЖЕРЕЛА ІСТОРІОГРАФІЇ ВИДАТНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ ПОДІЛЛЯ. ЙОСИП РОЛЛЕ

Представлено відомості про рідкісні краєзнавчі документи ХІХ століття з фондів Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки, які характеризують Й.Й. Ролле як історика, археографа, краєзнавця Поділля.

Ключові слова: Й. Ролле, історичні діячі Польщі та України, рідкісні і цінні видання ХІХ століття, подільське краєзнавство, Кам'янець-Подільський.

У 2022 році громадськість Поділля відзначає важливу ювілейну дату для історії та культури краю. 150 років тому, у 1872 році, в Кракові було видано історичну працю Юзефа Йосипа Ролле «Замки подільські на молдавському прикордонні» накладом 40 примірників. Це було найбільш повне і систематизоване видання про Кам'янець-Подільський до виходу у 1895 році монографії Юхима Сіцінського «Город Каменец-Подольський. Историческое описание». Видатний краєзнавець, польський історик-україніст, письменник і доктор медицини Йосип Йосипович Ролле, відомий в історіографії як Юзеф Антоній Ролле, зробив значний внесок у становлення подільського краєзнавства, дослідження і популяризацію історії краю. Народився 25 вересня 1829 року на хуторі Генрихівка (нині с. Красносілка Бершадського р-ну Вінницької обл.) Могилів-Подільського повіту Подільської губернії [Дячок В. В. Невідомі джерела до біографії Ю. Ролле (Архівно-генеалогічна розвідка) / В. В. Дячок, В. В. Черняк // Подільська старовина. – 2021. – № 1 (7). – С. 34-38]. Навчаючись на медичному факультеті Київського університету, Ролле захопився історичною літературою, почав колекціонувати старожитності подільського краю. В 1860 році оселився в Кам'янці-Подільському. Займаючись медичною практикою, розпочав історико-літературну діяльність, збирав старовинні легенди і перекази Поділля. В дослідженнях використовував приватні архіви знатних подільських родин, недоступні для науковців. Ролле чимало зробив для організації краєзнавчої роботи на Поділлі у складі Подільського єпархіального історико-

статистичного комітету та губернського статистичного комітету. В «Отчетах Подольского губернского статистического комитета» 1885, 1886 років, за упорядкуванням В. Гульдмана, ім'я науковця відмічено в списку обраних до Комітету дійсних членів (<http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/handle/123456789/246>, <http://ftounb.ounb.km.ua:8080/handle/123456789/23>). За його участі були зібрані і видані «Матеріали для історії Подільської губернії 1792-1796 pp.». У виданні (с. 5) є примітка, що «документи доставлені членом Подільського губернського статистичного комітету Й.Й. Ролле з архіву генерал-губернатора Тутольміна». Він був одним із засновників Кам'янець-Подільського давньосховища Подільського єпархіального історико-статистичного комітету в 1890 році, сформованого на базі пам'яток та описів населених пунктів губернії, що збирали члени Комітету. Серед книжкових пам'яток польською мовою, що зберігаються у фонді Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки, особливу цінність становить головна історична праця Йосипа Ролле «Zameczki podolskie na kresach multańskich. Том 1». Монографія побачила світ 1880 року під авторським псевдонімом Dr. Antoni J. у варшавському видавництві Гебетнера і Вольфа як друге, перероблене і доповнене, редаговане автором видання, в трьох томах. Надрукована у Кракові в типографії Гебетнера і Спотка.

У першому томі «Кам'янець над Смотричем» (<http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/handle/123456789/325>) висвітлені маловідомі сторінки минулого Подільського губернського центру – Кам'янця-Подільського. Шість розділів дослідження охоплюють минуле міста з найдавніших часів до XVIII століття. В першому розділі викладена первісна історія Поділля в цілому і міста Кам'янця зокрема. Особлива увага приділена періоду XIV–XV століть (по 1434 рік): князюванню братів Коріатовичів: Олександра, Юрія, Костянтина і Федіра; Вітовта – великого князя литовського; воєводи Свидригайла; включенню Поділля до складу Польщі як воєводства; місто Кам'янець – центр Подільського воєводства, важливий опорний пункт на Волоській трасі (Берладській дорозі). У другому розділі подана історія Кам'янця XVI і XVII століть: подорож султана Османа II до міста; Кам'янець як втілення прагнень містян до європейської цивілізації; перенесення театру воєнних дій на Поділля; війна з Турцією, облога міста, його здача. У третьому розділі описано двадцятисемирічне турецьке панування на Поділлі: Хотинська війна; кордони поділу Туреччини та Польщі; Юрко Хмельницький – князь Сарматії, його справа з Оруном і суд у Кам'янці; блокада міста Яковом Собеським; підготовка Августа II до захоплення міста; Карловицький конгрес 1699 року. У четвертому розділі відображено запустіння Поділля після закінчення турецької неволі: колонізація та її невдачі на українських землях, спричинені повстаннями Палія; гайдамацтво та причини його виникнення; діяльність місцевої влади. У п'ятому розділі відтворена історія Кам'янця XVIII століття: загальний вигляд міста; релігійний прозелітизм; пристрій для листів і доставки пошти; дипломатичний безлад; староства городів та негородів; подано перелік прізвищ старостів, починаючи з 14 століття. У шостому розділі значна увага приділена характеристиці трьох станів міського населення у XVIII столітті (духовенства, військових та міщан): збройні сили воєводства та його укріплення; видатні офіцери гарнізону; буржуазія; Комісія

добропорядку; кілька коментарів про долю міста. Фактично том складається з самостійних нарисів, які закінчено висвітлюють найбільш важливі епізоди історії Кам'янця-Подільського та краю в цілому. Науковці того часу були вражені величиною джерельної бази монографії. Майже на кожній сторінці видання є посилання на використані автором джерела і літературу. Обкладинка бібліотечного видання оригінальна коричневого кольору, з тисненням. Вверху титульного аркуша виявлено власницький напис невідомої особи (<http://ftounb.ounb.km.ua:8080/handle/123456789/325>). Помер Й. Ролле 20 січня 1894 року. В «Отчете Подольского епархиального историко-статистического комитета за 1894 год» була вміщена інформація про смерть дійсного члена Комітета доктора Й.Й. Ролле, відомого історичного письменника, з описом його наукового доробку (<http://ft-ounb.ounb.km.ua:8080/handle/123456789/481>). Подільські епархіальні відомості в номері 4 від 22 січня 1894 року (с. 82-84) надрукували некролог, написаний Юхимом Сіцінським. В тексті відзначалось, що громадський діяч і науковець Йосип Йосипович Ролле «...до кінця свого життя присвятив себе служінню своєму рідному краю».

UDC 025.17:94(477-89Под)+027.53(477.43)]+929Ролле(045)''18''

Shelegeda Victoria,

the head of the department of storage and restoration of the library fund,
Khmelnyskyi Regional Universal Scientific Library,
Khmelnyskyi, Ukraine
e-mail: vikashelegeda@gmail.com

Labchuk Iryna,

the head of the sector of depository storage of documents,
rare and valuable publications,
Khmelnyskyi Regional Universal Scientific Library,
Khmelnyskyi, Ukraine
e-mail: iralabchuk@gmail.com

**LIBRARIES AS SOURCES OF THE HISTORIOGRAPHY OF
OUTSTANDING PERSONALITIES OF PODILLIA. JOZEF ROLLE**

The article provides information on rare local history documents of the 19th century from the funds of the Khmelnytskyi Regional Universal Scientific Library, which characterize J.J. Rolle as a historian, archeographer, and local historian of Podillia.

Keywords: J.J. Rolle, historical figures of Poland and Ukraine, rare and valuable publications of the 19th century, Podillia local history, Kamianets-Podilskyi.

УДК 027.54 (477-25)НБУВ:[025.22:050:001]:004.33

Шульга Ірина Олександрівна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3236-7969>
молодша наукова співробітниця,
сектор національного бібліотечного ресурсу,
відділ комплектування бібліотечних фондів,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: shulga@nbuv.gov.ua

Білько Євгенія Миколаївна,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5784-586X>

наукова співробітниця,
сектор національного бібліотечного ресурсу,
відділ комплектування бібліотечних фондів,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна
e-mail: bilko@nbuv.gov.ua

СУЧАСНИЙ СТАН ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО НАУКОВИМИ ПЕРІОДИЧНИМИ ВИДАННЯМИ

Розглянуто аспекти формування фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими періодичними виданнями на різних носіях інформації на сучасному етапі.

Ключові слова: формування бібліотечного фонду, наукові періодичні видання, електронні видання, інформаційні ресурси, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

На сучасному етапі одним із пріоритетних завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) відповідно до статусу бібліотеки та інформаційних потреб користувачів є формування фонду бібліотечно-інформаційними ресурсами, зокрема науковими періодичними виданнями як оперативним засобом фахових комунікацій, оприлюднення ідей, результатів наукових досліджень. На разі бібліотечний фонд НБУВ налічує понад 16 млн документів, вагому частину якого – більше 30 % – становлять періодичні видання.

Серед усього масиву періодики виокремлено наукові видання Національної академії наук України. Як зазначено у Постанові Президії НАН України від 20.06.2021 р. № 227 «Про затвердження Положення про періодичне видання Національної академії наук України, їхнього переліку примірною ліцензійного договору на використання твору», станом на 15.06.2021 р. видається 343 друкованих та 9 електронних періодичних наукових видань, з яких 198 – це журнали. Більшість періодичних видань НАН України входить до Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32. Це надає можливість для якнайшвидшого висвітлення актуальних результатів наукових досліджень в Україні та світі.

Наукові періодичні видання – це важливий інформаційний ресурс для користувачів НБУВ. На підставі проведеного моніторингу формування бібліотечного фонду НБУВ спостерігаємо тенденції трансформації бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ, які репрезентують наукові періодичні видання, а саме: зменшення динаміки надходжень друкованих періодичних видань, зростання обсягів електронних версій журналів, розвиток інших інформаційних ресурсів в умовах цифровізації бібліотеки.

Науково-видавничою радою НАН України у 2021 р. було підготовлено каталог «Періодичні видання Національної академії наук України. 2021», за даними якого упродовж 2013–2021 рр. було започатковано 30 нових наукових періодичних видань із різних галузей знань, у тому числі 12 продовжуваних видань та 18 журналів. Лише електронну версію мають чотири наукові журнали:

«Український журнал дистанційного зондування Землі» (2014); «Місто: історія, культура, суспільство» (2016); «Економіка. Екологія. Соціум» (2017); «Гірнична геологія та геоекологія» (2020).

Найбільшу кількість періодичних видань випускає відділення історії, філософії та права секції суспільних і гуманітарних наук (24 журнали, 55 збірників). Зокрема, Інститут історії України (8 журналів, 16 збірників); Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (7 журналів, 4 збірники); Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського (1 журнал, 9 збірників); Інститут держави і права ім. В. М. Корецького (7 журналів, 2 збірники).

У 2008 р. НБУВ було започатковано портал «Наукова періодика України», для безоплатного розміщення на сайті НБУВ відділом наукової організації електронних інформаційних ресурсів Інституту інформаційних технологій передбачено передавання засновниками наукових журналів та збірників наукових праць електронних копій видань. На початок липня 2022 р. електронна бібліотека «Наукова періодика України» містить 1276 734 повних текстів статей із 2871 назвою журналів і збірників наукових праць зі значною ретроспективною доступу, також репрезентує і періодичні видання НАН України, що індексуються пошуковою системою «Google Академія». Цей ресурс дає можливість вести активний обмін науковою інформацією з українськими та зарубіжними установами.

У 2018 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського започаткувала новий інформаційний ресурс Репозитарій НБУВ «eVerLib», який надає доступ до фахових періодичних видань установи, зокрема, науково-теоретичного та практичного журналу «Бібліотечний вісник» та збірників наукових праць: «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів», «Українська біографістика» тощо. Завдяки універсальності Репозитарію здійснюється доступ до всіх наукових баз НБУВ.

Провідні спеціалісти відділу комплектування бібліотечних фондів активно здійснюють всебічний моніторинг сайтів видавництв, редакцій наукових журналів, а також прайсів і анотованих каталогів із метою контролю за надходженням академічних видань, у тому числі періодики установ НАН України. Багаторічне співробітництво Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами Національної академії наук України надає можливість скоротити лагуни в комплектуванні наукових періодичних видань і позитивно впливає на результати у досягненні повноти комплектування фондів НБУВ.

UDC 027.54 (477-25)НБУВ:[025.22:050:001]:004.33

Iryna Shulga,

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3236-7969>,

Junior Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: shulga@nbuv.gov.ua

Eugenia Bilko,

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5784-586X>,

Research Associate,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

e-mail: bilko@nbuv.gov.ua

**CURRENT STATE OF FORMATION OF LIBRARY AND INFORMATION RESOURCES
OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE BY SCIENTIFIC
PERIODICALS**

Aspects of the formation of the fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, by scientific periodicals on different media at the present stage are considered.

Keywords: formation of the library fund, scientific periodicals, electronic editions, information resources, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС:

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ.....	3
Онищенко О. С. Проблеми гармонізації інновацій і традицій у бібліотечних ресурсах і сервісах.....	3
Бачинська Н. А. Домінанти освітнього процесу підготовки фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа».....	7
Бойчук Н. А. Взаємодія – ключовий чинник якісної підготовки фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна, архівна справа».....	9
Вакуленко М. О. Використання національного транслітераційного стандарту ДСТУ 9112:2021 в інформаційному забезпеченні бібліотечної роботи.....	12
Василенко О. М. Соціальна ефективність бібліотечної діяльності в умовах розвитку електронної комунікації.....	15
Головащук А. М. Періодичні видання в контексті бібліографічних досліджень.....	19
Горєва В. В. Вчена рада в системі управління діяльністю національного бібліотечно-інформаційного комплексу.....	22
Гоцуєнко Н. О. Підвищення ефективності іміджевої політики Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	25
Гранчак Т. Ю. Професійні компетентності фахівців бібліотечно-інформаційного комплексу в контексті розвитку системи наукових комунікацій.....	28
Гуменчук В. В. Використання мультимедійних технологій в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек України.....	30
Дем'янюк Л. М. Штучний інтелект у бібліотечній практиці: зарубіжний досвід.....	33
Денбновецький С.О., Салата Г. В. Цифрова трансформація діяльності українських бібліотек в умовах глобалізаційних перетворень.....	35
Дзюбич С. А. Академічні журнали Польщі в системі наукової комунікації.....	38
Збанацька О. М. Тезаурус зафіксованих зруйнованих об'єктів культурної спадщини України.....	40
Зоріна Н. Є. Термінологічний словник «Каталогізування документів»: розроблення і використання.....	43
Іванова М. В., Білінець Н. Г. Нормативно-правове забезпечення інноваційної трансформації в Україні.....	45
Касьян В. В. Сучасна вища освіта в цифрову епоху.....	48
Клименко О. З. Актуальні тренди видавничої діяльності бібліотечно-інформаційного комплексу.....	50
Коваль Т. М., Туровська Л. О. Електронна виставкова діяльність: методологічний підхід та інтерактивні можливості.....	53

Колоскова Г. В. Кадрова політика як фактор розвитку сучасної бібліотечної установи.....	55
Корбутяк В. І. Публічна бібліотека як центр надання інформаційних та освітніх послуг членам територіальних громад.....	57
Кулаковська Т. Л. Бібліотека наукової установи Національної академії наук України як інформаційний центр: традиційне та інноваційне.....	59
Литвинова Л. А. Вплив Закону ЄС про цифрові послуги на доступ до даних для дослідників.....	63
Лісова І. В. Проблеми читання в об'єктиві соціологічних досліджень.....	66
Масловська С. М. Бібліотечна періодика (20–30 роки ХХ ст.) як джерело досліджень становлення бібліотекознавства в Україні.....	69
Мудроха В. О. Впровадження електронних інформаційних ресурсів у робочі процеси відділу бібліотекознавства.....	71
Новальська Т. В. Наукова конференція як платформа співпраці наукових установ.....	74
Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану.....	77
Пономаренко З. О. Будапештська ініціатива відкритого доступу: 20 років розвитку та досягнень.....	79
Прокопенко Л. С. Бібліотеки і адаптивне повторне використання будівель.....	82
Рибак Є. А. Сучасні бібліотечні зібрання як джерело комплектування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2013–2021).....	85
Сокур О. Л. Відкрита освіта: зарубіжний досвід.....	88
Солоіденко Г. І. Бібліотеки як надійні навігатори в веб-просторі.....	90
Татарчук Л. М., Бородай І. С. Науково-дослідна діяльність – пріоритетний напрям Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України.....	93
Яковенко О. Г., Сарнавська С. О. Колекційні зібрання як об'єкт фондознавчих досліджень.....	96

РОЗДІЛ 2

ЦИФРОВІ БІБЛІОТЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

ЗНАНЬ.....	100
Вощенко О. І., Шекера П. І. Книги шифрів як документальне джерело про наповнення спецфонду при Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (до історії е-колекції «Репресована література»).....	100
Галицька С. В. Інформаційно-пошукові системи бібліотек університетів Німеччини: досвід застосування бібліотечних класифікацій.....	103
Гарагуля С. С. Бібліотечні портали знань як складова дослідницьких інфраструктур.....	105

Добровська С. В., Овсієнко Л. М. Реферативна база даних «Україніка наукова» як інструмент визначення пріоритетних галузей науки.....	108
Ейсмонт Ю. В. Бібліотечні портали знань як інструмент дистанційної наукової комунікації.....	111
Ісаєва О. В., Дорош М. В., Власова Т. Ю. Авторитетні файли як пошукові інтелектуальні сервіси бібліотечних порталів знань.....	114
Кириленко С. Е. Аспекти формування реферативної інформації у бібліотечних порталах знань.....	117
Клюшнікова О. В., Сандул О. Г. Реферативні ресурси в процесах організації наукових знань.....	120
Косенко О. В. Сатиричні періодичні видання початку ХХ століття з колекції А. Ю. Кримського в фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	123
Кубко А. Ю. Чого вчить наукометриста та бібліометриста досвід Google Flu Trends.....	125
Кудименко Л. Г. Crossref: високотехнологічний сервіс у сфері наукових комунікацій.....	128
Кузнєцов О. Ю. Ретроконверсія паперового каталогу мікрофільмованих дисертацій за 1979–1989 роки.....	130
Ланде Д. В., Крючин А. А., Балагура І. В., Гарагуля С. С. Використання реферативної бази даних «Україніка наукова» для аналізу публікаційної активності.....	133
Лахтаріна Н. В. Реферативні ресурси у розвитку електронної наукової комунікації.....	136
Мартинюк О. М. Функціонування репозитарію НБУВ у бібліотечній системі знань.....	138
Мельник-Хоха Г. Я. Проектні рішення представлення електронних цифрових ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.....	141
Навроцька А. І. Досвід оцифрування фонду рукописів та стародруків Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького.....	144
Островська О. М. Обмін знаннями як інструмент удосконалення послуг у науковій бібліотеці.....	146
Перенесієнко І. П. Тематична організація документів про регіон Західних Балкан в електронній бібліотеці «Україніка» НБУВ.....	148
Самохіна Ж. В. Інтернет-комунікація як інноваційна складова бібліотечної діяльності.....	150
Самохіна Н.Ф., Пелюховська І. З. Оптимізація бібліотечно-інформаційної діяльності в системі інноваційного розвитку.....	153
Симоненко Т. В. Вплив наукометричних практик на роль бібліотеки.....	156
Шекера П. І. Значимість колекційних періодичних зібрань А. Ю. Кримського в НБУВ для сьогодення.....	158
Ясінська О. А., Сосідко І. В. Вебліографія в організації інформаційних сервісів для онлайн користувачів.....	160

РОЗДІЛ 3

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ БІБЛІОТЕК ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ОСНОВИ СУЧАСНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.....

Аксьонова Н. Д. Роль бібліотек у подоланні стресових ситуацій (на прикладі застосування бібліотерапії).....	163
Аулін О. А., Ауліна О. В. Електронні ресурси НБУВ у сучасних соціальних інформаційних комунікаціях.....	165
Беззуб І. О. Роль сучасних бібліотек України у формуванні екологічної компетентності.....	168
Бондаренко В. І. Інноваційні технології у збереженні національної культурної спадщини в умовах воєнного часу.....	171
Дубас Т. П. Особливості науково-видавничої діяльності національних бібліотек країн Балтії.....	174
Желай О. П. Інформаційно-аналітичний супровід владних інституцій провідними бібліотеками світу під час пандемії та війни.....	177
Закіров М. Б. Інформаційна безпека особистості.....	179
Закірова С. Г. Глобальні мережі і безпека особистого простору.....	182
Злигостєв С. І. Особливості видавничої діяльності бібліотек України.....	185
Кабаренкова Є. Г. Роль і можливості електронних ресурсів бібліотек в обслуговуванні людей похилого віку.....	187
Каращук О. М. Інформаційний вплив та стратегічне значення моніторингу іноземних ЗМІ під час військового вторгнення.....	189
Кривецький О. П. Професійні комунікаційні компетенції бібліотекаря-журналіста.....	192
Кулицький С. П. Електронні ресурси наукової бібліотеки як джерела інформації для аналізу національної економіки у надзвичайних ситуаціях.....	195
Маленко Я. В. Відображення актуальних проблем екології в стратегічних комунікаціях.....	197
Матвійчук Л. О. Інфографічна продукція як результат науково-інформаційної діяльності бібліотек.....	200
Медведєва В. М. Запобігання негативним інформаційним впливам у вітчизняному інформаційно-комунікаційному полі.....	203
Онищенко Н. М. Бібліотечне інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади: особливості реалізації проектів на замовлення.....	205
Пестрецова О. О. Інформаційно-правове обслуговування у сучасній бібліотечній діяльності.....	207
Половинчак Ю. М., Бергельський А. В. Теоретична база реалізації проектів зі збору візуального контенту.....	210
Потіха А. Л. Засоби масової комунікації політичних партій як складова інформаційного ресурсу в умовах демократичних процесів.....	213

Симоненко О. В. Інноваційна діяльність як форма конкуренції бібліотек.....	216
Сісіна Л. Л. Швейцарська платформа бібліотечних послуг: інноваційний крок у цифровому просторі.....	218
Спіріна С. В. Пошуки вдосконалення сучасних форм обслуговування у зарубіжних бібліотечних установах.....	220
Чернявська Л. П. Бібліотечні установи в процесі інтеграції гендерного підходу в життя громад.....	223
Шлапак Ю. С. Бібліотека як посередник спілкування між громадянським суспільством і державою (соціально-правове інформування).....	225

РОЗДІЛ 4

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА: ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА.....

Бондар Н. П. Дослідження львівських видань П. Щербича «Speculum Saxonicum» та «Ius Municipale» 1581 р. через призму використання електронного контенту.....	228
Бондарчук А. В. Видання політичних творів Лонгіна Цегельського та їх примірники в колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	231
Заболотна Н. В. Особливості мовного й тематичного репертуару видань Унівської друкарні у світлі переходу монастиря до унії.....	233
Зубко Н. Н. Книгознавчий аналіз як передумова поповнення фондів публічних бібліотек України.....	236
Ковальчук Г. І. Сторічний шлях українського книгознавства через призму вивчення досліджень двох книгознавчих інститутів.....	238
Курганова О. Ю. «Збірник присвят та передмов з українських друкованих видань XVI–XVIII ст.» – забутий проєкт С. Маслова.....	241
Максимчук О. В. Дві редакції проповідей на Різдво Йоаникія Галятовського: авторські зміни та інтенції.....	243
Матвійчук О. Є. Український буквар як джерело з історії освіти (за матеріалами фондів Педагогічного музею України).....	246
Петренко О. В. Україніка у виданнях громадянського друку: краєзнавча праця Олексія Левшина «Листи з Малоросії».....	249
Поперечна Л. А. Ідеї читацького розвитку в бібліотечно-педагогічній спадщині Ганни Марголіної.....	251
Рудакова Ю. К. Елементи художнього оздоблення видань друкарні Львівського єзуїтського колегіуму.....	255
Смирнова С. М. Авторські інскрипти на примірниках видань Українського наукового інституту книгознавства (за матеріалами книжкового фонду Національної історичної бібліотеки України).....	258

Соколов В. Ю. Діяльність Н. Фрідьєвої в об'єднанні зусиль вивчення читачів та в організації науково-дослідної роботи Кабінету бібліотекаря Київської центральної робітничої бібліотеки ім. ВКП(б) та Кабінету вивчення книги і читача УНІК у другій половині 1920-х рр.	260
Ціборовська-Римарович І. О. Книжки з провенієнціями представників козацько-старшинського роду Сулим у фондах українських бібліотек.....	264
Янчарук В. Є. Застосування УДК для класифікації рукописів, стародруків та рідкісних видань.....	267

РОЗДІЛ 5

АРХІВНА ТА РУКОПИСНА НАУКОВА СПАДЩИНА: ТРАДИЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ЦИФРОВІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ.....	270
Березовська О. В. Документування роботи наукових експедицій з фіксації свідчень жертв російсько-української війни на визволених територіях Чернігівської області у 2022 р.	270
Бодак О. П., Коваль Т. В., Корчемна І. С., Степченко О. П. Документи особового походження в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: наукове описування.....	272
Бояринова І. О. Зародження сільськогосподарської економії як науки ХІХ ст. в академічному середовищі в контексті діяльності М. М. Очаповського.....	276
Вербіцька О. І. Джерела до історії створення фундаментального академічного видання «Повне зібрання творів Т. Г. Шевченка в десяти томах» у 1919-1964 рр.	278
Гальченко О. М., Зінченко С. В. Книжні застібки Х-ХVІІІ ст. на українських оправах: стан дослідження та перспективи.....	281
Демуз І. О. Родина Сокальських в соціокультурному житті України.....	285
Дідух Л. В. Дослідження методики оцифрування аудіовізуальних документів Національного архівного фонду.....	287
Добрянська Т. А., Дудка Ю. Б. Конволюти ХVІІ ст. за фондами Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	290
Ємчук О. І. Маловідомі біографічні документи про історика науки Олексія Боголюбова.....	292
Загорецька О. М. Чинники, що зумовлюють розроблення нового типового нормативного документа з організації діловодства для юридичних осіб НАН України.....	295
Іванова О. А. Мовні особливості українського перекладного збірника ХVІІ ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	298

Індиченко Г. В. Історична реконструкція міжнародного наукового співробітництва НАН України за щорічними звітами Академії наук (1961-1965).....	300
Кіржаєв С. М. Епізод з київського життя В. Вернадського за більшовиків у 1919 році.....	304
Кіржаєва І.Г. Фотодокументи академіка М. Ф. Кащенко у фондах Інституту архівознавства НБУВ: склад та інформаційний потенціал.....	306
Клименко І. В. Архів української літературознавиці, викладачки, поетеси М. С. Грудницької у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : археографічний огляд.....	309
Ковтанюк Ю. С. Нормативно-правове та методичне забезпечення архівного зберігання документів в електронній та цифровій формах.....	311
Коломієць М. С. Нові надходження до ІА НБУВ: документи академіка НАН України Ю. М. Шевченка з науково-педагогічної діяльності.....	314
Куцир Т. В. Щоденники польових досліджень Катерини Матейко в архіві Інституту народознавства НАН України.....	316
Майстренко А. А. Особовий архівний фонд Г. Г. Гнесіна в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	319
Онищенко О. С. Наукові архівні комплекси: тенденції і проблеми розвитку.....	321
Папакіна К. А. Приватне листування члена-кореспондента АН УРСР Еліє Співака у 1940-х рр. як джерело дослідження життя та діяльності видатного вченого.....	326
Петрушко Л. А. Інформаційний потенціал аркушів використання рукописів (за матеріалами особового фонду П. Г. Тичини).....	329
Приходько Л. Ф. Нормативно-правові акти права Європейського союзу щодо охорони і збереження аудіовізуальної спадщини.....	331
Січова О. В. Ліквідація Кабінету для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фольклору АН УРСР як складова політики нищення національних культур в СРСР.....	334
Сохань С. В. Книга-архів Київського Микільського Пустинного монастиря XVIII ст.: кодикологічний опис та археографічний аналіз.....	336
Філіпович М. А. Образ «ворога» у «Волинському короткому літописі».....	339
Шаповал А. І. Листи про академіка М. Г. Холодного в архівному фонді вченого (до 140-річчя від дня народження).....	343
Шип Н. А. Афористична формула «Третій Рим» і сьогодення.....	345
Яременко Л. М. Діяльність наукових архівів в умовах воєнного стану.....	348

РОЗДІЛ 6

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА І МУЗИЧНІ ФОНДИ БІБЛІОТЕК ТА АРХІВІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....

Бондаренко В. В. Аудіофонди Педагогічного музею України: навчальні платівки.....	353
Волосатих О. Ю. Полікультурність у процесах становлення представників української музичної культури першої третини ХХ століття (на прикладі життя і творчості Віктора Косенка).....	355
Гусарчук Т. В. Етичне вчення Григорія Сковороди та особистісно-орієнтована психологія ХХ століття.....	357
Долгіх М. В. Життєвий і творчий шлях співачки Олександри Кропивницької крізь призму документів меморіального музею М. Л. Кропивницького.....	360
Дояр Л. В. Раритети вітчизняної музичної бібліографії (на матеріалах Книжкової палати України).....	363
Дубровіна І. В. Сучасні джерела про музичні традиції в Україні.....	365
Зосім О. Л. Конфесійні виміри українського різдвяного духовнопісенного репертуару.....	367
Івченко Л. В., Кожушко Є. В. Видавничі і нототоргівельні каталоги як джерело вивчення репертуару видавництва Індришека.....	370
Карась Г. В. Електронні бібліотеки Польщі – джерело для вивчення життєдіяльності діячів української музичної культури.....	374
Кармазін А. О. Кантата «Гайдамаки» Михайла Вериківського: старт шевченкіани композитора.....	376
Клименко Е. С., Руденко Л. Г. Партесний концерт в Україні за каталогами Н. О. Герасимової-Персидської: комплект поголосників під шифром Ф. 306, од. зб. 41.	379
Кузик В. В. Динаміка світового інформаційного поля у доленосні миттєвості історії України. Універсум дії національних пісенних брендів.....	382
Курбанова Л. В. Значення різновекторної діяльності Павла Маценка у розвитку української музичної культури.....	386
Осадця О. П. Композиторська творчість Івана Лаврівського : Джерелознавчий огляд (на матеріалах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника).....	389
Пасічник В. П. Синкретизм етномузикознавчої та педагогічної діяльності Володимира Гошовського: до 100-ліття від дня народження.....	391
Петришина Т. В. Значення придворної співацької капели у професійній підготовці виконавців-вокалістів (середина і друга половина ХVІІІ ст.).....	395
Романюк Л. Б. Українсько-чеські взаємини у сфері музичної культури на теренах Галичини.....	398

Сивохіп В. С. Професійна музична спілка Львова та її видавнича діяльність (1930-1990 роки).....	401
Степанович К. М. Музична тематика у книжкових та періодичних виданнях з фондів Педагогічного музею України.....	405
Тилик І. В. Специфіка використання сакральних-текстових джерел в творчості українських композиторів різних епох (на прикладі хорової творчості А. Веделя та М. Скорика).....	407
Толошняк Н. А. Складові композиторського стилю Бориса Кудрика: панорама мистецьких суджень.....	410
Чамахуд Д. В. Невідомі факти про навчання Якова Яциневича у духовних закладах (за архівними матеріалами).....	413
Шамаєва К. І. Родинний доробок Лисенків. Батько – дочка. Микола – Мар'яна.....	416
Шуміліна О. А. Супрасльські кантики як зразок рукописної збірки партесних концертів кінця XVII століття.....	418

РОЗДІЛ 7

СУЧАСНА БІОГРАФІКА ТА БІОБІБЛІОГРАФІЯ: НОВІ ФОРМИ І МЕТОДИ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ РОБОТИ, ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПОШИРЕННЯ БІОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ.....	422
Александрова Г. А. Романи-психографії Степана Процюка про письменників: комунікація автора і героя.....	422
Березівська Л. Д. Онлайн-проекти як форма поширення педагогічного біографічного знання в освітньо-науковому просторі.....	424
Буряк Л. І. Життя як виклик: ескіз до біографії Наталії Геркен-Русової на тлі української еміграції.....	427
Гришина Т. А. Літературознавча бібліографічна спадщина Марти Тарнавської.....	430
Комарянська Т. В. «Український національний біографічний архів» як джерело біобібліографічних відомостей про військових діячів.....	432
Котлярова Т. В. Самопрезентація поляків в Україні (за матеріалами газети «Dziennik Kijowski» 2021-2022 рр.).....	435
Лиханова І. Г. Леся Українка на шпальтах часопису «Наші дні» (Львів, 1941-1944).....	437
Лощинська Н. В. Жанр автобіографії та його роль серед інших історико-біографічних джерел.....	440
Любовець Н. І. Літературні нариси / спогади у жанрі «non-fiction» про сучасну війну як інтернет-джерело.....	443
Марченко Н. П. Радянські моделі біографічної реконструкції життєпису дитячого письменника в репертуарі видавництва «Веселка» за 1934-1984 рр.....	445
Міхно О. П. Джерельна база реконструкції біографії Шарля-Мішеля де Л'Епе (1712-1789).....	448
Нижник С. В. «Національна академія аграрних наук України. Персональний склад (академіки, члени-кореспонденти, почесні та	

іноземні члени) 1990-2021»: особливості структурної побудови й текстового наповнення.....	450
Оленич Л. Б. «Родом з України»: серія біобібліографічних видань Тернопільської книгозбірні.....	452
Осіння Н. В. Епістолярна спадщина вчених-геологів України як спосіб наукової комунікації та інформаційної культури.....	456
Патик В. В. Науково-педагогічна діяльність І. Д. Золотоверхого крізь призму документів особового фонду Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	458
Плющик О. В. Контент як ресурс інформації: колективна біографія періоду російсько-української війни (2014-2022 рр.).....	460
Попик В. І. Колективний портрет поколінь як дослідницька проблема.....	463
Філіппова Н. П. Пошукові можливості Voilà для дослідження біобібліографії екстеріорики.....	467
Харченко В. В. Будь приготовлений до власної історії... ..	469
Шалак О. І. Паспорт фольклорного зразка як джерело до біографій фольклористів.....	472
Яценко О. М. Актуалізація висвітлення біографічних досліджень в Україні засобами «Українського національного біографічного архіву»...	474

РОЗДІЛ 8

ДОСЛІДНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ.....	478
Антонюк Т. Д., Антонова В. Д. Наукові здобутки еміграційного періоду діяльності Степана Сірополка (1920-1959).....	478
Гальчинський В. Л. В'ячесла Липинський – видатний український історик, політик, публіцист: його діяльність та погляди.....	481
Гордієнко Д. С. Володимир Січинський – дослідник архітектури середньовічного Чернігова.....	483
Демченко Т. П., Каганова І. Я. Історичний доробок Григорія Кураса доби «діаспорного» десятиріччя.....	486
Дзира О. І. Презентація видання О. І. Дзири «Українці в Канаді: суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики 1918-1939 рр.».....	489
Іваницька С. Г. «Українська нація сміливо може дивитись в очі майбутности ...»: реалії першої світової війни в підручнику історії Максима Славінського.....	492
Піскун В. М. Ілля Витанович: теоретик і практик української кооперації.....	495
Солонська Н. Г., Борисович Г. О. Бібліографічний покажчик «Народна культура, фольклор і мова українців Канади»: генерація інформації з проблеми.....	498
Супронюк О. К. Книжкова спадщина Богдана Лепкого у видавничих проектах української діаспори Європи і Сполучених Штатів Америки.....	500

Черченко Ю. А. Фундація для дослідження життя та діяльності Євгена Коновальця.....	503
---	-----

РОЗДІЛ 9

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТСТВА У КРИЗОВІ ЧАСИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	507
Глушук Є. В. Апарат при президентові як функціональна складова дорадчих та консультативних органів влади: світовий досвід.....	507
Дем'яненко Л. Г. Роль інституту президенства в діяльності та розвитку бібліотек: український досвід.....	510
Кушнарьова М. Б. Звернення Президента країни до народу як складова стратегічних комунікацій: досвід США та України.....	513
Моршна Н. О. Інститут президентства Республіки Білорусь у кризові часи.....	516
Польовик С. М. Інституційно-конституційні перетворення в системі президентської влади Республіки Гамбія.....	519
Рибаченко В. Ф. Іміджевий аспект інституту президенства в кризові часи.....	522
Федорчук А. Г. Особливості моніторингу публікацій про інститут президентства в іноземних ресурсах мережі.....	525
Хилько М. М. Стратегічні комунікації у міжнародній діяльності Президента України.....	527

РОЗДІЛ 10

ЗБЕРЕЖЕННЯ І ВИВЧЕННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ДРУКОВАНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ.....	530
Батанова Т. О. Переклади української та єврейської їдишомовної літератури у виданнях 1920-1930 років із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	530
Гірік С. І. Оцифрування української єврейської періодики: виклики й можливості.....	532
Залізняк О. С., Швець І. М. Єврейські газети у науковому каталозі «Газети національних спільнот України 1988-2004 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»: зберігання та вивчення.....	535
Куцаєва Т. О., Ткачук К. О. Єврейська друкована й рукописна спадщина в часописі «Киевская старина».....	538
Полюхович Т. М. Єврейські друковані видання у фондах Педагогічного музею України.....	540
Ривкіна Г. А. Діяльність Державного видавництва національних меншостей УРСР (Укрдержнацменвидав).....	542
Сидорчук Т. М. Юдаїка в бібліотечній колекції Омеляна Пріцака.....	545
Уфімцева Н. С. Історія формування колекцій єврейських друкованих книг (на прикладі колекцій із Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника).....	548

РОЗДІЛ 11

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ КУЛЬТУРНЕ НАДБАННЯ

УКРАЇНИ.....	551
Баляниця Н. Б. Забезпечення фізичного збереження бібліотечних фондів під час переміщення з місць постійного зберігання.....	551
Волосатих Л. М. Збереження особливо цінних документів: консерваційні та стабілізаційні заходи.....	553
Затока Л. П. Вплив фізико-хімічних та структурних чинників на фактичний фізичний стан цінних бібліотечних документів.....	556
Крікова Т. В. Необхідність підтримання режимів зберігання бібліотечних фондів в умовах карантину та воєнного стану.....	559
Куява Л. М. Характеристика комах-шкідників, які пошкоджують особливо цінні бібліотечні документи.....	562
Савчук Я. І. Мікологічне обстеження особливо цінних документів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.....	565
Стичинський І. В. Архів митрополита Андрея Шептицького (фонд XVIII IP НБУВ): стан та збереження.....	568
Шелегеда В. М., Лабчук І. С. Рідкісні краєзнавчі видання XIX століття у фондах Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки як джерела історіографії видатних особистостей поділля.	
Йосип Ролле.....	570
Шульга І.О., Білько Є.М. Сучасний стан формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського науковими періодичними виданнями.....	572

**БІБЛІОТЕКА. НАУКА. КОМУНІКАЦІЯ.
ІННОВАЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
РЕСУРСІВ І ПОСЛУГ**

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 4–6 жовтня 2022 р.)

Редактори

Батанова Т. О. (розділ 10); Гарагуля С. С. (розд. 2);
Дем'яненко Л. Г. (розд. 9); Дзира О. І. (розд. 8); Затока Л. П. (розд. 11);
Клименко О. З. (розд. 1); Ковальчук Г. І. (розд. 4); Кулаковська Т. Л. (розд. 3);
Пестрецова О. О. (розд. 3); Плющик О. В. (розд. 7); Руденко Л. Г. (розд. 6);
Сокур О. Л. (розд. 1); Шаповал А. І. (розд. 5); Яременко Л.М. (розд. 5)

Комп'ютерне складання та упорядкування
М. В. Іванова, З. О. Пономаренко

Комп'ютерна верстка
Л. І. Загородня